Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Batavia sacra, of kerkelyke historie en oudheden van Batavia : behelzende de levens, daaden, ordonnantien, oorlogen en andere voorvallen der Utregtsche bisschoppen

https://hdl.handle.net/1874/203481

Rar ODA
PD
0
T
1/2

IKONOLOGISCH
INSTITUUT DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

BATAVIA SACRA, OF KERKELYKE HISTORIE VAN BATAVIA,

Behelzende de Levens, Daaden, Ordonnantien, Oorlogen en andere voorvallen der Utregtſche Biſſchoppen,

In 't Latijn beſchreeven door den Heer

T. S. F. H. L. H. ETC.

Met verſcheide Aantekeningen, raakende de Oudheden, Ceremonien, en Plegtigheden zoo van Klooſters als van Kerken, opgehelderd door

R. H. F.

MET KOPERE PLAATEN.

TWEEDE DEEL.

TE ANTWERPEN,
By CHRISTIAAN VERMEY,
MDCCXVI.

VOORREDEN

OP HET TWEEDE DEEL

VAN

BATAVIA SACRA.

TOt noch toe hebben wy het gevolg der Utregtſche Biſſchoppen, van S. Willebrordus en des zelfs heilige nazaaten af tot Georgius van Egmond toe, opgetelt. Behalven dat wy in hunne zeden en daaden te verhaalen de beſte Schrijvers, en zoo veel als doenlijk was van omtrent de zelfde tijden, op gevolgt hebben: zoo hebben wy by de Levens-daaden der meeſte Biſſchoppen noch gevoegt hunne Graf-ſchriften; dewelke wy in groot getal van alle kanten, doch voor het grootſte gedeelte uyt de ongedrukte Schriften van P. Bokkenberg, die ons door een zeker Heer beleefdelijk medegedeelt zijn, by een vergadert hebben. Noch hebben wy 'er bygevoegt hunne Dekreeten en Ordonantien over verſcheide Kerkelijke zaaken; waar van de voorgaande Schrijvers zoo veel werks niet gemaakt en hebben: en dewelke tot noch toe ongedrukt zijn gebleven, of ten minſte in het vergeet-boek zijn geraakt.

Met deze zaaken te verhandelen zijn wy gekomen tot die tijden, wanneer de geloofsberoerten, eerſt in Hoogduytsland en na-

derhand ook in de Nederlanden, zijn opgekomen, Al onder den Biſſchop van Utregt Philips van Borgonje, Frederik van Badens nazaat, hadden zich eenige vonken van die beroerten beginnen te vertoonen: Doch dezelve zijn onder Frederik Schenk, of omtrent het laatſte van zijne regeeringe, met een volle vlam uytgeborſten.

Om dezelve te ſtiſſen is voor eerſt een algemeene Kerk-vergadering beroepen te Trenten: en zijn ook in verſcheide Landſchappen, van tijdtot tijd, Provinciaale en Bisdoms-vergaderingen gehouden. Aldaar is goed gevonden tegens de opkomende nieuwe gezindheden op te rechten een bende van nieuwe Kerk-voogden; op dat dezelve voor de oude kerk-altaaren, dat is voor het oude Katolijke Geloof en voor de tot noch toe goedgekeurde kerk-tucht, zouden kampen. Ten dien einde zijn 'er dan Biſſchoppelijke Stoelen tot de waardigheit van Aarts-biſſchoppelijke verheven; en nieuwe Bisdommen in Nederland geſticht.

BATA-

BATAVIA SACRA,

OF

KERKELYKE HISTORIE

EN

OUDHEDEN

VAN BATAVIE, ENZ.

TWEEDE DEEL.

WILHELMUS

XXI Bisschop van Utregt.

IN de plaatze van Bernoldus is Wilhelmus een Geldersman / de zoon van Wikingus, en broeder van Wichardus Hoogd van Gelderland / (want de Land-oversten van Gelderland hadden den naam van Graaf noch niet aangenomen) tot de Bisschoppelijke waardigheit verheeven: een man / volgens Beka, daar een dapper oorlogshart en een helden-moed in stak; en volgens Heda, een rustig en zeer kloekmoedig karel, schrander in het waarneemen van zijne bedieningen, en wel gezien by den Keizer Henricus. Willem, een Geldersch edelman wordt Bisschop van Utregt.

Omtrent het begin zijner regeeringe heeft hy te weeg gebragt dat de Keizer Henricus, die

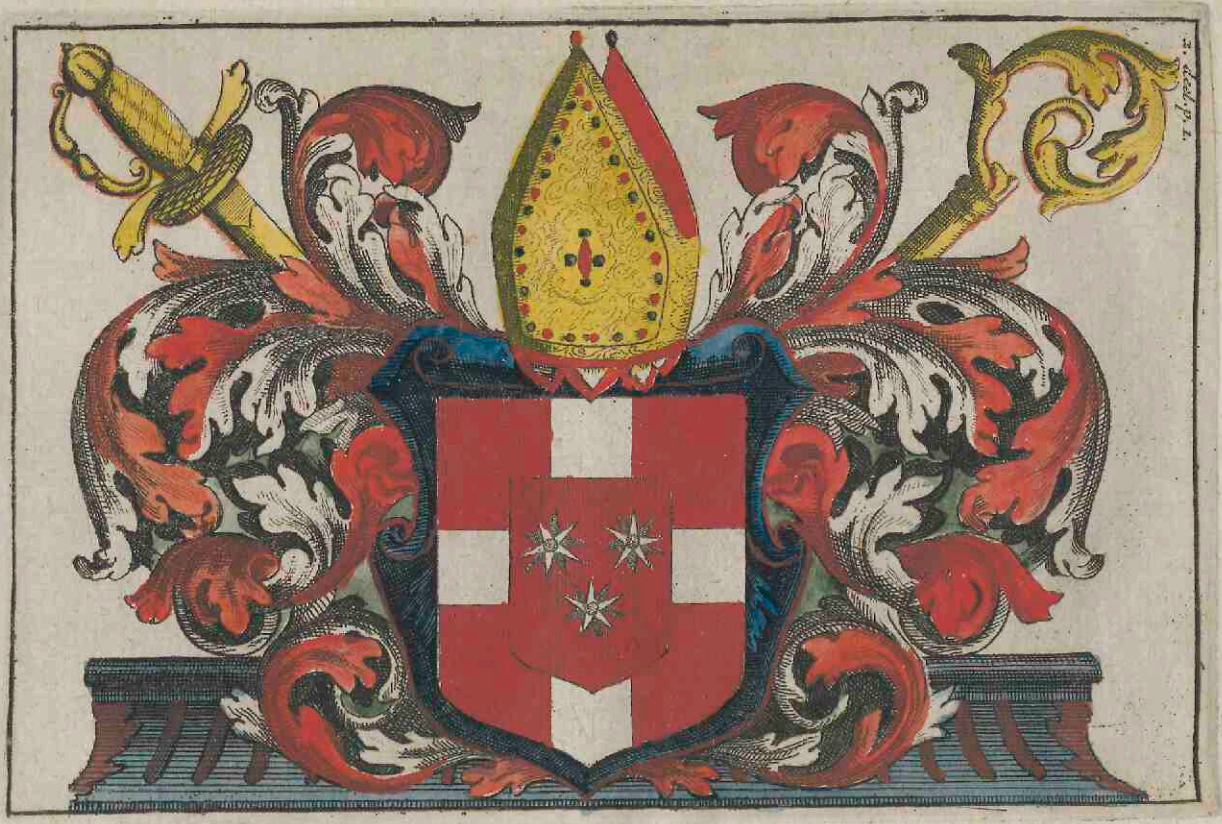

Hy verkrijgt van den Keizer Henricus de beveſtiging van de voorregten der Utregtſche kerke.

noch maar een kind / en in zijn vaders plaats gekomen was / de goederen en voorregten / voor deezen aan de Utregtſche kerke geſchonken / door zijn gezag heeft bevestigt. De Brieven dien aangaande zijn te vinden by (1) Willem Heda, en ſtaan onder de ongedrukte Waar-brieven van P. Bokkenberg Hy heeft ook met den Abt Regimbertus een verdrag gemaakt over eenige kerken van Holland / die van ouds volgens de inſtelling van den H. Willebrordus in 't gemeen bezeeten wierden door de Abdy van Epternach en de kerk van Utregt, en die naderhand / zoo als voorgegeven wordt / ge-eigent wierden door de Graven van Holland. Dezelven zijn in dit loopende jaar door 't gezag der kerkvergaderinge / wiens verhandelingen door Heda *a* ten dienſte der nakomelingen zijn beſchreeven / aan haare eerſte eigenaars wederom gegeeven.

Hy maakt zich meeſter van het Graafſchap Weſterlingen en van meer andere landeryen.

Hy heeft met toelaatinge van den zelven Keizer zich zoeken meeſter te maaken van Holland / 't welke zijnen Graaf had verlooren en onder de voogdye ſtond van *b* een uytheemſchen Vorſt; en liet voor eerſt zijn oog vallen op het Graafſchap van Weſterlinge, (2) op de Abdy van Egmond / en op de andere goederen van Jonker Diederik: ja gantſch Holland ſcheen zijne gading te zijn. Beka en P. Bokkenberg, in zijne ongedrukte Jaarboeken / leggen den Biſſchop Wilhelmus ten laſte dat hy zich tot het bereiken van zijn oogmit met ſnoode konſtenarpen / en vuilaardige middelen heeft beholpen. Dan hier komt Buchelius tegen in / ſpreekende als volgt: Die Schryver is te zeer ingenomen voor zijne

a *Pagina* 132.

b Van Robertus den Vries, jongſten zoon Boudewyn van Ryſſel, Grave van Vlaanderen, en getrouwt met Gertrudis de weduwe van Floris I.

ne Hollanders: want het was den Bisschop niet te doen om den minderjaarigen Graaf uyt zijn eigen land te zetten: maar hy zag daar op, om 't gene aan zijne voorzaaten ongeregtelijk, zoo als hy meende, ontnomen was, met de hulpe des Keizers wederom te winnen. (3)

Daar op is een oorlog gereezen tusschen den Bisschop Wilhelmus, geholpen door Govert met den bult / Hartog van Lotteringen / die door den Keizer tegens de Hollanders afgezonden was / en tusschen Robregt den Vlaming / bygenaamd den Vries / en hoogd over den minderjaarigen Grave Diderik V. De Hartog Govert heeft het bovenste of Oosterssche gedeelte van Vriesland (want al dit land buiten de Duytsche waard had noch den naam van Vriesland) geweldiger hand bemagtigt en den tijd van vier jaaren gerustelijk bezeeten. Toen is het kasteel van Yssselmonde tegens den jongen Graaf en tegens den Vlaming gebouwt: of men moest liever willen zeggen dat het maar versterkt is geweest; om dat R. Snoy en Janus † Douza getuigen dat het al te vore gebouwt was; en dat de Bisschop Adelboldus, toen hy in de handen der Hollanders was gevallen / aldaar gevangen heeft gezeeten.

Hier uyt ontstaat een oorlog tusschen den Bisschop en Robregt den Vries.

Het kasteel van Yssselmonde is op deezen tijd gebouwt, of althans versterkt.

Doyers schryft Heda dat Govert, om het veroverde land voor zich zelven en voor zijne nazaaten te verzekeren / de stad Delft heeft gebouwt; hoewel (4) Buchelius en eenige anderen willen zeggen dat de Builtenaar daar ter plaatze slegts een kasteel of sterkte gestigt heeft / 't welke naderhand de volgende Graven vergroot en met stads regten voorzien zouden hebben. Eindelijk is de Hartog en opgevolgden

Als ook het kasteel en de stad van Delft.

† *lib. 6. Annal.*

De gebocheldeHartog doodgestoken.

Graaf van deeze landen / terwijle dat hy bezig was met zijn gebeeg te doen / door een kolk / (5) zoo als gemeent wordt / met naame Giselbertus, van onderen in zijn lijf gestoken / en 'er van gestorven.

Wyders, zegt de Abt van Urspergen / zyn Wilhelmus en meer andere Bisschoppen en Edelluiden in 't jaar 1064 met een groot gevolg op reis gegaan naar Jerusalem, en hebben onderwege grooten aanstoot geleeden van de barbaaren; en na dat ze eindelijk ter gewenschter plaatze aangekomen waren, zijn ze weder naar huis gekeert; en niet zonder merkelyk verlies van hunne goederen, en verminderinge van hun getal, in hun vaderland aangekomen.

Deeze reis der Chrisstenen staat al byy wijdloopig beschreeven by Marianus over het jaar 1065: dewelke daar noch by voegt dat de Arabiers den gemelden Wilhelmus deerlijk gequetst/ en byna moedernaakt hebben laaten leggen. (6)

Als de Keizer Henricus naderhand door Gregorius VII, die toen den Pausselyken Stoel bekleedde, naar Romen ontboden was, heeft hy een vergadering te Worms tegen den Paus uytgeschreeven; waar in tegenwoordig is geweest de Kardinaal Hugo, bygenaamd Blancus, een gezwooren vyand van den zelven Paus. De anderen, door het gezag van deezen Kardinaal aangemoedigd, hebben zich aan de achtbaarheit van den Paus niet gelegen laaten leggen. En, zoo als veele Schrijvers willen, is het Wilhelmus Bisschop van Utregt geweest, die de anderen meest heeft gaande gemaakt, een man zeer bedreeven in de wereldlijke wetenschappen, maar veel te trots en opgeblaazen. Daar tegen heeft Gregorius den Keizer, den Bisschop van Utregt, en noch

noch eenigen met den kerkelijken ban geslaagen: en de anderen die hem tegen stonden naar Romen ontboden. De Keizer, die zich in de Paasch-dagen te Utregt bevond, uyt zynen Gezant verstaan hebbende dat de Paus hem in den ban had gedaan, heeft zich volgens den raad van den Bisschop Wilhelmus aan dat banvonnis niet gekreunt.

De Monnik van Schafnaburg spreekt hyna op dezelve wijze van deezen Wilhelmus, als van een kragtig voorstander van den Keizer Henricus tegen Gregorius VII. die den Keizer afgezet en in den ban had gedaan. Onder anderen voegt hy 'er het volgende noch by / schrijvende over het jaar 1076.

Hy heeft de party van Henricus IV. die een doodvyand van Gregorius VII was, en een vergadering tegen denzelven te Worms had uytgeschreeven, kragtig voorgestaan, en geleert dat men den Pausselijken vloek niet behoefde te achten, enz.

Wilhelmus Bisschop van Utregt heeft de zaak van den Koning met groote hardnekkigheit, tegen 't regt en de redelijkheit aan, voorgestaan: en was gewoon, uyt partyzucht voor den Koning, byna op alle hoogtijden, onder de hoogmis, veelerhande smaad-woorden tegen den Paus met een dollen mond uyt te lappen: hem schelldende voor een meineedigen, voor een overspeelder, voor een valschen Apostel; en zeggende dat hy (Gregorius) zoo wel door hem als door meer andere Bisschoppen al dikwils in den ban was gedaan. Daar na verhaalt hy zijne dood op deeze wijze: Kort daar na, als de Koning na het eindigen der Paaschdagen van Utregt vertrokken was, is Wilhelmus schielijk van een zeer zwaare krankheit aangetast: en als hy zeer hevige pijnen, zoo in zyn lichaam als in zijne ziele, te lijden had, heeft hy met een naar en jammerlyk gehuil voor alle de omstanders gekermt en geroepen, dat hy door Gods regtvaardig oordeel het tegenwoordige en het eeuwige leven had verlooren, om dat

hy den Koning in alle zijne snoode voornemens uyt al zyn vermogen had geholpen; en op hoop van zijne gunst den Roomschen Paus, een heilig en Apostolisch man, zonder dat hy het verdiende, al willens en wetens, op het smadelijkste had gehoont en beledigt. Onder deeze woorden heeft hy, *zoo als 'er verhaalt wordt*, zonder de Kommunie ontvangen of eenige boete gepleegt te hebben, den geest gegeeven.

Doch 't geene de Monnik * Lambertus, zegt Buchelius in zijne Aanmerkingen over Heda, verhaalt wegens de rampzaalige dood van den Bisschop Wilhelmus, is buiten twijfel uyt partyzucht verzonnen geweest. En veele Schrijvers spreeken daar over uyt eenen mond met Buchelius. Want de gemelde Monnik waggelt zelf in zijn verhaal / zeggende / zoo als 'er verhaalt wordt.

Hy sterft eindelyk, volgens sommigen onboetvaardig en rampzalig; dat van anderen tegengesproken wordt.

Althans by onze Schrijvers is niet (7) diergelijks te vinden: en zy komen meest daar in over een dat hy uyt de wereld is verrijst op den 27 April in 't jaar 1075 / in het 21. jaar zijner regeeringe. Maar Heda en sommige anderen maaken zijne regeering noch een jaar langer / en verschuiven zijne dood tot het volgende jaar.

Hy legt te Utregt in den Dom begraaven.

Sommigen schrijven hem toe een zekere Betigt-rede tegen Gregorius VII. Maar anderen willen dat dit het werk zy van Venerikus Bisschop van Verceil: en daar zijn 'er die Walramus Bisschop van Naumburg voor den man houden.

Sommigen schryven hem toe een Betigtrede tegen Gregorius VII.

Dit is althans gewis / dat in zeker geschil tusschen den Bisschop van Noions en onzen Wilhelmus over de vier Ambagten van Vierbliet /

* te weten Lambertus Schafnaburgensis.

vliet / Walcheren met de onleggende plaatzen Oostvlaanderen / en de kerk van Brugge / 't welke over de 200 jaaren geduurt heeft / en daar Oljvier van Vrede in zijne Historie *a* der Graaven van Vlaanderen gewag van maakt; het is zeker / zeg ik / dat Gregorius VII in dat geschil geweest is voor Wilhelmus, (8) zoo als blijkt uyt den volgenden Brief aan Manasses, getrokken uyt het tweede deel der *b* Regesta van den zelven Paus / alwaar die onder deezen tijtel staat aangehaalt: Dat hy den Bisschop van Noions zal hebben te dwingen om de stad Brugge, die aan 't regtsgebied (9) van den Utregtschen Bisschop onttrokken is, (indien hy daar goede blyken van heeft) wederom te geeven. En indien hy daar eenig regt meent op te hebben, dat hy zijne zaak by Manasses, Bisschop van Reims, in een vergaderinge, zal moeten bepleiten.

Althans heeft Gregorius zich voor Wilhelmus in zeker geschil verklaart.

GREGORIUS BISSCHOP,

Dienaar van de Dienaaren Gods,

AAN

MANASSES

Aartsbisschop van Reims,

Heil en Apostolisschen zegen.

Wy hebben de klagte van onzen *c* medebroeder Wilhelmus Bisschop van Utregt, over de kerk van Brugge, gelegen in het Bisdom van Noions, in een brief van hem ontvangen, welke

a pag. 520. §. 21.
b tom. 3. *Concil. General. Edit. Colon. an.* 1618. *p.* 298.
c De Paus Gregorius noemt Wilhelmus Bisschop van Utregt zynen broeder.

klagte ook al voorhene by onzen voorzaat den Paus Alexander ingelevert, doch tot noch toe niet geregtiglijk is uytgeweezen. De Biſſchop van Utregt verzekert dat de voornoemde kerk volgens een aaloude overlevering aan *d* zijn Biſdom gegeeven, en den tijd van byna twee honderd jaaren volkomentlijk en geruſtiglijk, tot onderhoud der Utregtſche Kanonnikken, bezeeten is geweeſt: tot dat Raboth Biſſchop van Noions hem de gemelde kerk zonder eenige forme van regten had onttrokken; en gelyk de gezanten verzekeren, ('t geen noch arger en ganſch ongeoorlofd is) ergens aan zekeren *e* klerk had verkogt. Dierhalve hebben wy goedgevonden dat gy den Biſſchop van Noions, onder uw Aartsbiſdom behoorende, zult aanſpreeken, en hem over zoo groote een boosheit, indien het u blijkt dat het waarlyk zoo gelegen is, ernſtelijk beſtraffen; en daar na ook vermaanen, ja dwingen, om de kerk van Brugge, die hy zoo lang bezeeten heeft, achtervolgens de ordonnantien der kerkelijke wetten, onverminderd en zonder uytſtel weder te geven. En laat hy dan daar na, by aldien hy reden heeft om ergens over te klaagen, zijne zaak voor een vergadering brengen. En ingevalle dat hy naar ons gezag of naar uwe vermaaningen niet en luiſtert, zoo laat hem de Biſſchoppelijke bediening zoo lang opgezeit worden, tot dat hy begrijpen zal dat de kerkelijke geſchillen niet door de grootheit van de magt, maar door een *f* regtmaatige uytſpraak moeten afge-

d Bemerk hoe verre dat de Utregtſche Stoel al goederen had leggen.

e Simony van dien tyd.

f De kerkelyke zaaken en geſchillen moeten volgens Gregorius door een regtmaatige uytſpraak, maar niet door de grootheit der magt beſlift worden.

afgedaan worden. Wy begeeren dan dat gy uwe uytſpraak over deeze zaak ſpoedig en met vlijt zult hebben te doen, en uw vonnis, zoo ras als 't u mogelijk zal zijn, aan ons laaten weeten. Gegeeven te Romen den 5 Maart, in de 13 Indictie.

AANTEKENINGEN.

1. Hier was de Keizer, of liever zijne Voogden, al weer ten eerſte gereed om een andermans goed, indien de Brieven waarachtig zijn, weg te ſchenken. In den eerſten Brief wordt het noorder gedeelte van Holland, 't welke toen volgens Ubbo Emmius (*lib. 6. hiſt.*) den naam van Weſtelingen voerde, met de Abdye van Egmond, aan den Biſſchop geſchonken. In den anderen Brief wordt hem een groot gedeelte van Zuyt-holland toegeweezen. De Keizer had dat goed weg te geeven, hy verloor 'er niet by. Maar de vrage is met wat regt dat hy zoo mildaadig was in den Biſſchop by na ganſch Holland toe te leggen. Wat bewijs is 'er dat hy meeſter van Holland was, of dat Holland zelf een leen van het Keizerrijk is geweeſt. En al was het een leen van 't Keizerrijk geweeſt; wat regt had hy om dat aan een ander op te draagen? Maar dat Holland geen regte leen van 't Rijk is geweeſt, is by onze beſte Schrijvers een gewiſſe zaak. Zie Grotius van de Oudheid van Batavia, en den Heer Alckemade in zijne Aantekeningen op Melis Stoke, (*pag.* 19.) enz. Indien de Koning van Denemarken ganſch Holland aan zekeren Vorſt vereerde, geevende voor reden van zijne vereeringe, dat de Noormannen en Deenen deeze landen van ouds bemagtigt en eenigen tijd bezeeten hebben, zou 'er wel een Schrijver zijn die zoodaanige vereering zou doen gelden, en zijne herſſenen uitputten om de wettigheit van dezelve te verdedigen? Wat grooter regt had een Henricus IV. om de Hollanders, ongevraagd en ongehoord, aan een nabuurigen Biſſchop te onderwerpen als een Koning van Denemarken? 't Is waar de Noormannen hadden het land met geweld en tegen alle regt en reden verovert. Wat beter regt heeft

een Pippijn of een Karel de Groote gehad? Het regt der wapenen is hunne eerſte en hunne leſte reden. En hebben zy al een wettig regt gehad, dat is volgens het gemeene gevoelen weg geſchonken aan Diderik I. Of zoo de Hollanders zich zelven geredt, en het jok der dienſtbaarheid door 't geweld der wapenen afgeſchudt hebben, gelijk ik met M. Voſſius naaſt zou gelooven, dan was het regt van hunne wapenen ten minſte zoo goed als dat van de Keizeren of Franſche Koningen. Ik heb gezeit: indien het waarachtige Brieven zijn: want Schriverius en Boxhornius verwerpen dezelven volmondig, en weeten daar al veel tegen in te brengen. Dat kan Buchelius niet wel verdraagen: hy bekent dat 'er al eenige redenen zijn om 'er aan te twijfelen. Maar hy kan die evenwel noch zoo niet opgeeven, om dat ze in zeer oude parkementen die over honderde jaaren geſchreeven zijn gevonden worden, en in de Regiſters van Utregt altijd bewaart zijn geweeſt.

2. Ik vertaal Weſterlinge. By Heda, zegt Schriverius in zijne Graven van Holland, ſtaat Weſtflinge; maar wy volgen liever de handſchriften: en Weſterlinge wordt op de zelve manier gezeit (het zijn noch al de woorden van Schriverius) als ten huidigen dage Ooſterlinge.

3. Buchelius zal den Biſſchoppen niet ligt ongelijk tegen de Graven geeven. Heda verhaalt hoe dat Biſſchop Wilhelmus, aanmerkende dat Holland van zijnen eigen Vorſt en beſcherm-heer berooft zijnde, door een Voogd geregeert wierd, de kans nu meende ſchoon te hebben, om de plaatzen die de Utregtſche kerke ontvreemt waren, wederom te krijgen: enz. Dit kan Buchelius niet lijden: *Deeze bemerking*, zegt hy, *had geen plaats in een dapper en kloekmoedig man, gelijk Wilhelmus volgens Heda is geweeſt; veel min in een Biſſchop.* Hy had moeten zeggen dat ze geen plaats in een vroom man, veel min in een Biſſchop behoorde te hebben. Maar wie weet niet dat de Utregtſche Biſſchoppen, ſchoon noch zoo edelmoedig, ook menſchen zijn geweeſt, en altijd met honderd oogen toezagen om hunne Staaten te vergrooten? Laat ons Ubbo Emmius, (*lib.* 6.) een Schrijver die voor Buchelius niet behoeft te wijken, en die een gebooren Vries zijnde beter in deeze zaak kan oordeelen, eens hooren ſpreeken. *De*

Biſ-

Bisschop van Utregt Wilhelmus, zegt hy, *door deeze luiden* (quaadwillige Hollanders) *aangemoedigd, en ook zijne nabuurs voorspoedigheit met nijdige oogen aanziende; daar by vlammende op de vermeerdering van zijne Staaten, dagt dat deeze schoone gelegendheit niet behoorde verzuimt te worden.* En wat bewijzen zijn hier van node? Heeft hy niet met den Lotteringer aangespannen, ganseh Holland helpen inneemen, den Lotteringer tot Graaf laaten huldigen, den minderjaarigen Graaf uyt zijn Graafschap en Vaderland verdreeven, en zoo lang als hy kon daar uyt gehouden?

4. Tegen Buchelius kan men stellen Barlaudus, Heda, Junius, Douza, Schriverius, Mattheus Vossius, Adrianus Bleiswijk, en meer anderen; zoo dat, getuigeniffen tegen getuigeniffen opgewogen, het gevoelen van Buchelius veel te ligt zoude weegen. En om ook ouder Schrijvers aan te haalen, zoo voegt hier by J. Gerbrandse van Leiden, en *Florarium temporum.* De woorden van gemelden Schriverius, in de Beschryvinge van de Holl. Graven, luiden als volgt: *Alhoewel de Rijm-kronijk en andere oude Schrijvers geen gewag hier van en maaken, zo durf ik dit evenwel van geene onwaarachtigheit beschuldigen; dewijl dat het een oud gevoelen is, en ik het zelve vinde in een oude kronijk op francijn geschreeven, en genaamd Florarium Temporum*; alwaar aldus staat: *Deeze Govert, zoo als 'er in een zekere Kronijk geleezen wordt, heeft eerst de Stadt Delft gestigt. . . .* En wat het stilzwijgen van de Rijmkronijk en van eenige oude Schrijvers aangaat, indien zulks een genoegzaame reden was om den Bultenaar voor den stigter van Delft niet te houden, zou men met gelijke bondigheit konnen besluiten dat Delft dan van niemand tot een Stad is gebouwt, dewijl zy niemand voor den Stigter opgeeven: ten waar dat ze Delft al te jong wilden maaken. Ook zou men Buchelius konnen vraagen, waarom dat hy dan al giffende zeit dat gemelde Govert hier ter plaatze een kasteel of een sterkte gestigt zoude hebben, dewijl dit zoo weynig by gemelde Schrijvers te vinden is als het eerste?

5. Van een Kok: enz. Dit is het zeggen van Bertholdus van Konstants die ten zelven tijde geleeft heeft. Sigebertus zegt dat het gedaan is van eenen Ricarius, zoo als in de oude drukken van Sigebertus geleezen wordt:

wordt: Dan by Miræus ſtaat met veranderinge van eenen letter *Sicarius*, dat zoo veel te zeggen is als een moordenaar. Beka en Melis Stoke geeven hem den naam van Giſelbertus. Vorders is deeze Govert of Godefridus, hoewel een geweldige en onregtvaardige bezitter van deeze landen, anderſins een vermaard en roemrugtig Vorſt geweeſt. Lambertus Schafnabrug (*ad ann.* 1076.) getuigt dat hy een groot ſteunſel is geweeſt van het Duytſche Rijk: en dat hy, hoewel kort van perſoon en daar by gebocheld, alle andere Vorſten te boven ging in voorzigtigheit en in wakkerheit van leven; en dat niemand tegen hem op mogt in magt van rijkdommen en van kloeke Soldaaten. Wat zal men van de heerſchzugt zeggen: ik wil noch ik kan die niet voorſpreeken; maar dit is een gemeene zonde van meeſt alle Koningen en groote Vorſten.

6. Marianus zegt dat 'er wel 7 duizend Chriſtenen op den zelven tijd op reis zijn gegaan: en dat de Biſſchoppen goude en zilvere ſchotels en vaten medegenomen hebben. En dit heeft de Arabiers, die geen beter gelegendheit zoeken, gaande gemaakt om dat gezelſchap te overvallen, en een groot getal der zelven neer te houwen: de anderen zijn noch ter nauwer nood op een kaſteel gevlugt, daar zy het noch quaad genoeg gehad hebben: en zy hebben den Hertog van Ramula noch moeten groot geld geeven om hen naar Jeruſalem, en van daar weder te rugge naar de Schepen te geleiden. Dat ganſche gezelſchap van 7000 duizend menſchen is tot twee duizend, min of meer, gekrompen.

7. Onze Schrijvers zouden dat ten minſten zoo wel moeten geweeten hebben als een uitlander. Vorder verhaalt Hugo Flaviniacenſis, dat 'er te Utregt *een Vergadering tegen Gregorius is gehouden, na dat hy den Keizer in den ban had gedaan: en dat 'er in beſloten wierd dat de Paus's anderen daags onder de Miſſe in den ban gedaan en met den kerkelijken vloek geſlaagen zoude worden: dat 'er Theodoricus Biſſchop van Verdun, en Poppo Biſſchop van Toul tegenwoordig waren: dat Poppo den laſt kreeg om dit banvonnis 's anderen daags tegen den Paus uit te ſpreeken: maar dat hy ten uiterſte bloo van aard zijnde geen harts genoeg hadde om het te weigeren, en noch minder hart om het*

het uit te voeren: en dat hy niet weetende waar dat hy zou blijven, 's nachts in het geſelſchap van gemelden Theodoricus is weg gevlucht. Dat Wilhelmus alleen ſtout genoeg was om dien geeſtelijken vloek tegen zijnen Heer en meeſter (zoo noemt hy den Paus) *uit te ſpreeken: maar dat het hem zuur is opgebroken: want dat zulks onder de Hoogmis verrigt hebbende, en zullende de Mis ten einde uit leezen, van Godt met een ongeneeſſelijke quaal is geſlaagen: dat hy aanſtonds met een yſſelijk en naar gekerm begon te ſchreeuwen: ik brand, ik brand. Want het lichaam*, zegt Hugo daar op, *'t welke anders het leven geeft, heeft in hem een zwaare pijn en brand veroorzaakt. En*, zoo gaat hy voort, *hem is geen tijd ter boetpleginge vergunt: maar zoo ras als hy het geweld van het inwendige vuur gevoelde, heeft hy zijn lichaam op zijnen ſtoel nedergebogen; en dus heeft hy, na dat hy geroepen had*, Heilige Maria, *zijn ellendig leven met een ellendige dood ge-eindigt.* En dit zou alles geſchied zijn terwijle dat Henricus IV. zelf in perſoon te Utregt was. Doch volgens den voornoemden Lambertus was de Keizer al van Utregt vertrokken. Maar wy moeten noch al meer veranderingen omtrent deeze dood hooren. Bruno van Merſenburg, die met hart en ziel voor Gregorius was, zal onzen Wilhelmus ook zoo geruſtig niet laaten ſterven. Hy verhaalt dan hoe dat Wilhelmus *ter plaatze daar hy qualijk van Gregorius had geſproken met een doodelijke ziekte is bevangen: dat hy op zijn doodbedde leggende aan den afgezetten Keizer een brief heeft gezonden, van deezen inhoud, dat hy Wilhelmus, zoo wel als de Keizer zelf en alle zijn begunſtigers, voor alle eeuwigheit verdoemt waren: dat hy de Geeſtelijken die hem tot betere gedagten vermaanden tot beſcheid gaf:* „Wat kan „ik anders zeggen als 't geene ik klaarlijk zie dat de „zuivere waarheit is? Want ziet, de drommels ſtaan „rondom mijn bedde, om my, zoo ras als ik den laat„ſten ſnik zal gegeeven hebben, weg te voeren. Daar„om bid ik ul. en alle geloovigen dat gyl. u niet en ver„moeit met gebeden voor mijne ziele na mijne dood te „ſtorten." Lambertus zegt dat hy de Kommunie niet heeft ontvangen: Hugo zegt daar tegen dat alle zijne ingewanden aan brand zijn geraakt na het ontvangen der H. Kommunie. Hugo verhaalt dat hy aanſtonds op een ſtoel is gaan zitten en aldus is geſtorven. Volgens gemel-

melden Bruno is hy noch te bedde geraakt, en heeft noch tijds genoeg gehad om een brief aan de Keizer te ſchrijven, en om de vermaaningen die hem gegeeven wierden te verwerpen. enz. Zoodaanige getuigen die malkander zoo bottelijk tegenſpreeken, zullen by een beſcheiden Lezer weinig ingang vinden; te meer daar onze Schrijvers geen woord daar van en reppen: en daar Beka duidelijk ſchrijft dat Wilhelmus in den Heere is geſtorven. Zy willen hem evenwel zonder eenige genade verdoemd hebben: en op dat een ieder verzekerd zou zijn van zijne verdoemeniſſe, verhaalen zy dat hy na zijne dood verſcheenen is aan den Abt van Kluny, en denzelven met deeze woorden heeft toegeſproken: *Ik ben niet levendig, maar waarlijk overleden, en in de helle begraaven.* Dit alles neemt Lupus ook voor de klinklaare waarheit aan. (*in Dict. Gregorii VII. ad can.* 12.) En op een andere plaats, (*ad Brix. conciliab.*) als of het buiten alle twijfel was, ſpreekt hy aldus: *Dat hy* (Wilhelmus Biſſchop van Utregt) *in 't eeuwige vuur der helle gedaalt is, hebben wy boven beweezen. En hy heeft het zelf na zijne dood met een kermende ſtemme komen veropenbaaren.* Dat neemt hy alles zoo voor goede munt aan: (*in Dict. Gregor. VII. ad c.* 12.) maar als hy in de Kronijk van Augsburg vindt dat *zekere Klerk in Saſſen, zoo als gemeent wierd, overleden zijnde na de helle is gevoert, en drie dagen daar na wederom gekomen zijnde verhaalt heeft, hoe dat hy Gregorius VII. met Rudolphus en Hermannus* (die hy tot Keizers tegen Henricus IV. had opgeworpen) *en met veele anderen in de tormenten had zien leggen: en dat hy zijn zeggen heeft waargemaakt door het voorzeggen van zijne dood en door veele andere tekenen*: Als hy, zeg ik, zulke veropenbaaringen leeſt, dan zijn het loutere leugens en verdichtzels: dit wil ik hem gaarne toeſtaan: maar waarom tweederhande gewigten in het oordeelen gebruikt? waarom de eene veropenbaaring zoo eenvoudig en onnoozel aangenomen, en de andere zoo ligt verworpen? Zoo konnen de party-zucht en de paſſie ook huisveſting vinden in de gemoederen der grootſte mannen.

8. Gregorius VII. heeft dit op zijn eige hand niet afgedaan: de zaak is in een groote kerkvergaderinge, te weeten in de tweede Roomſche die onder gemelden

Paus

Paus gehouden is, verhandelt, en is in het vijfde Dekreet tegen den Biſſchop van Noyons uytgeweezen.

9. *Aan 't regts-gebied van den Utregtſchen Biſſchop onttrokken:* Het is waar, zoo luidt de tijtel; maar ſtaat te weeten dat de tijtels naderhand door iemand anders zijn opgeſtelt: en uit den brief van Gregorius blijkt niet dat 'er over het regts-gebied gekrakeelt of gehandelt is geweeſt. De Kerk van Brugge, daar het geſchil over geweeſt is, was de Kerk van S. Donatiaan. Dat 'er geen krakeel over het regts-gebied geweeſt is, zegt Lupus ſchrijvende over de gemelde Vergaderinge, blijkt uit den brief van Gregorius: want daar ſtaat duidelijk dat gemelde Kerk gelegen was in het Biſdom van Noions. Al het geſchil was over de bezitting en den eigendom van de gemelde kerke: want men weet dat niet alleen Biſſchoppen en Klerken, maar ook Koningen en andere Heeren, voor deezen eenige kerken en kloosters in eigendom bezeten, en met dezelven naar hun welgevallen geleeft hebben. Op dezelve wijze had de Biſſchop van Utregt de gemelde Kerk van Brugge byna 200 jaaren lang bezeeten, en de inkomſten tot het onderhoud van de Utregtſche Kanonnikken getrokken. Zoo een bezitter of eigenaar moeſt de Geeſtelijken of de Monnikken van zoo een kerke of van zoo een klooſter onderhouden; de laſten der kerke, als de timmeraadje enz. bekoſtigen: dat 'er dan overſchoot was voor hem. Roboth, die toen Biſſchop van Noyons en van Doornik was, ſchijnt het voor een ongerijmde en onregtmatige zaak aangezien te hebben, dat een kerk in zijn Biſdom gelege aan een vreemden Biſſchop zou toebehooren.

KON-

KONRADUS

XXII Bisschop van Utregt.

Konradus, in Zwabenland geboren, en voesterheer van den Keizer, wordt Bisschop gekozen.

Na de dood van Wilhelmus is Konradus, in Zwabenland geboren / kamerling van den Aarts-bisschop van Ments / en voesterheer van den Keizer Henricus, *a* Bisschop van Utregt gekozen.

Deeze *b* Konradus heeft het kasteel van Ysselmonde / 't welke zijne voorzaaten ter intoominge der Hollanders gebouwt hadden / voltooit / en met schietgaten en schanssen voorzien : het welke egter naderhand door den Graaf van Holland belegert / ingenomen en geslegt is.

Aan deezen Konradus heeft Henricus IV. geschonken het Graafschap van Staveren / 't welke hy aan den Marktgraave Egbertus had afgenomen; en daar by het Graafschap van Oostergouwe en Westergouwe / zoo als blijkt uyt de opene brieven des Keizers / by Heda *c* aangehaald.

Hy heeft veele giften aan de Utregtsche kerke gedaan.

Konradus heeft ook aan de Utregtsche kerke eenig land geschonken dat hem toebehoorde / en meer andere giften aan dezelve kerke gedaan; 't welk alles staat uytgedrukt in de gift-brieven by den zelven *d* Heda bygebragt.

Hy heeft een nieuwe kerk binnen Utregt gebouwt en begif-

e Eindelijk heeft hy binnen de stad Utregt / digt aan de westen / een nieuwe kerk ter eere van O. L. Vrouwe / van den grond opgehaalt / naar de gelijkenisse van een andere kerke / die voorhene by de muuren van Milanen had gestaan /

a Beka. *b Adr. Barland. & Petr. Bokkenberg.*
c pag. 139. *d pag.* 140. *e Heda in Hist. Ultraject.*

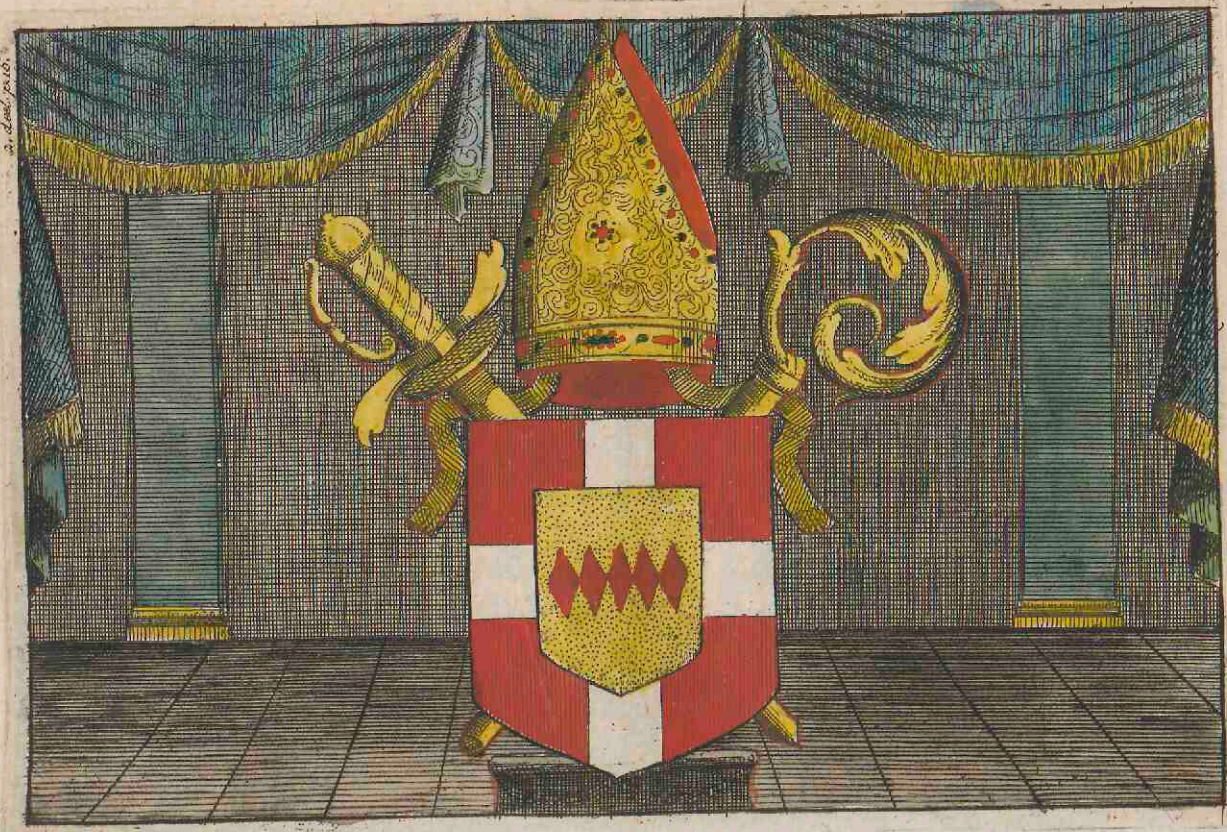

staan / en onder den naam van de H. Maagd Maria Gode was toegewijdt: welke kerk door Konradus zelf / als hy het leger van Keizer Henricus *f* in Italie volgde / was verbrandt. De Schrijvers getuigen dat hy dezelve rijkelijk heeft begiftigt / en met een Kapittel voorzien: waar toe de Keizer Henricus een gedeelte der onkosten heeft opgeschoten; zoo als Burchardus, de nazaat van Konradus, door deeze woorden van zijnen brief te kennen geeft: Hoopende dat ik de voorspraak van de heilige Moeder Gods, benefens mijnen voorzaat Konradus, stigter deezer plaatze, zal genieten.

tigt op de kosten van Keizer Henricus.

g Eindelijk is hy op een woensdag in de Paaschweek / als hy na het leezen der H. Misse in het Bisschops Hof in zijne eenigheit bezig was met te bidden / door een zekeren Vries die op zijn leven ging doodgestoken / in het jaar onzes Heere 1099 / op den 14 April / na dat hy den tijd van 25 jaaren het Bisschoppelijke bewind had geboert. Hy is in de kerke die hy zelf gestigt had begraaven. De moordenaar die het schelmstuk uitgeboert had / is het met de vlugt ontkomen: maar naderhand door Keizerlijke order aan den galge gestraft. (1)

Hy wordt van een Vries doodgestoken, en is in de kerke, die hy zelf gestigt had, begraaven.

Van de oorzaake zijner dood wordt verscheidentlijk geschreeven. Sommigen meenen dat hy door iemand van zijn eigen volk gedoodt is: anderen / dat 'er meer personen handdaadig aan zijn geweest. Eenigen schrijven de oorzaak van

f Bokkenberg, in de ongedrukte levensdaaden der Utregtsche Bisschoppen, wyt het den Keizer Henricus zelf, dat de overschoone kerk van de H. Maagd Maria, in het veroveren van Milanen, verbrandt is geweest. Hy heeft naderhand op het aanraaden van Konradus, Bisschop van Utregt, een kerk van 't zelve maakzel gebouwt, om de stad Utregt daar mede te vercieren.

g W. Heda als boven.

zijne dood op den vader van den bouwmeester / die van den Bisschop heimelijk omgebragt zijnde de kerk op een modderige en dorstige aarde had gebouwt / en de pilaaren gevestigt : waar over de gemelde vader een haat tegens hem opgevat zoude hebben.

Daar is noch ten huidigen dage in dezelve kerke een teken van deeze diepte te zien ; te weeten een Stier in een pilaar gesneeden / met twee Latijnsche vaarzen van den Kanonnik Schorel :

Accipe posteritas, quæ post hæc secula narres :
Taurinis cutibus fundo solidata columna est.

Dan 't is wel zoo waarschijnlijk (en Heda zelf geeft ons deeze opening) dat hy omgebragt zal zijn ter waarde van den Markgraave (2) Egbertus, wiens goederen (3) hem al voor de derde reize door den Keizer waren geschonken / en die omtrent acht of negen jaaren te voore door de oversten des Keizers gedoodt was ; en dat de bloedvrienden van Egbertus, die hunne goederen wederom zogten te krijgen / deezen moord bezorgt zullen hebben.

Daar zyn 'er ook, zegt Buchelius over Heda schrijvende / die het daar voor houden dat de aanhangers van den Paus deezen moordenaar opgemaakt hebben, om dat Konradus een kragtig voorstander van den Keizer was. In zeker Verdedig-schrift van Henricus IV, by Freherus, staat een aanmerkenswaardige plaats raakende onzen Konradus.

Daar is, zegt de Schrijver / op den 20 January, in 't jaar 1085. een byeenkomste gehouden in zekere plaatze, genaamd Gerstungen. Toen heeft

heeft Konradus Bisschop der Utregtsche kerke eerst van allen het woord gevoert, zeggende: *Ziet, wy zyn by een gekomen om door de getuigenis der kerkelyke regelen te bewyzen dat onze Koning Henricus niet gedoemd of door den ban gebonden is: en indien hem by dat volk niet hebben mogen baaten de wettige beveelen des Heere, die den Koningen behoorlyke eer wil beweezen hebben: zoo vergunt hem ten minste dat regt het welke den geringsten persoon die in de kerke is, volgens de kerkelyke regels, geoorlofd is te gebruiken.* En daar op heeft hy tot Wenzelinus Bisschop van Ments gezeit dat hy zoude opstaan, en een kapittel uyt de Ordonantien der Pauzen leezen. Die is dan opgestaan, en heeft geleezen, enz.

Hy heeft de party van Henrik IV. voorgestaan in een byeenkomste te Gerstunge.

Om deeze verdeediging van den Keizer heeft Bertholdus **van** Konstants, **die een zeer bittere vyand van den Keizer was/ onzen** Konradus **voor een scheurmaker uytgemaakt/ schryvende alduş over het jaar** 1099:

Daaröm wordt hy voor een scheurmaaker uytgekreeten.

Konradus, geen Bisschop maar een scheurmaaker van Utregt, is lelijk aan zyn einde gekomen, zijnde van iemand doodgestoken, dien hy had willen berooven.

De geschillen met het Roomsche Hof waren toen al bekend in de kerke van Utregt.

* **Hy is begraaven geweest voor de trappen van het Choor; maar eenige jaaren daarna binnen het Choor gebragt. Maar in 't jaar** 1580/ **als het schier overal op het plunderen der kerken gemunt was / zijn de gebeenten uyt het graf genomen: dewelken naderhand / als de beroerten wat bedaart waren / te weten in 't jaar** 1592, **wederom met behoorlijke eere in het graf zijn gelegt; daar deeze regels tot zynen lof zijn bygeboegt:** In 't jaar 1580, in 't begin van Maart, zijn de gebeenten van Konradus Bisschop van U-

De gebeenten van Konradus zijn weggevoert, maar naderhand wederom eerlijk in 't graf gebragt.

* *Ant. Matthæus, vet. Analect. t. 5. p. 520.*

tregt, ſtigter van deeze kerke van O. L. Vrouwe, uyt de loode kiſte, daar zy by de vyf eeuwen ongemoeit in geruſt hadden, door de heilooze handen van eenige ondeugende menſchen, die hunne baldaadige dolligheit en razerny niet alleen op de lichaamen van levende, maar ook van afgeſtorvene menſchen pleegen, gehaalt, en allerwege gegooit en verſtrooit geweeſt. Zoo hebben dan de Deken en Kanonnikken der zelve kerke, om hunnen Patroon, aan wien zy en het geheele Kapittel, mitsgaders de ganſche Provincie ten hoogſte verpligt waren, eenige dankbaarheit te bewyzen, dezelven wederom by een verzamelt, en na dat zy die tot nu toe met behoorlyke naarſtigheit en godvruchtigheit in een houte kiſtje bewaart hadden, zoo hebben zy die op den 28 September, in 't jaar 1592. wederom in deeze haare oude ruſtplaatze gelegt. Dit getuige ik, *Lambertus van der Burch*, Deken der zelve kerke die dit met eigen hande heb geſchreeven.

Dezelve Lambertus heeft in een bezonder boekje al wyd wydloopig geſchreeven / hoe dat de gemelde kerk en het Kapittel / daar hy Deken van was / door Konradus geſtigt zijn geweeſt. Doch volgens de getuigenis / die 'er Buchelius van geeft / zouw dat werkje juiſt niet al te veel om 't lijf hebben.

Konradus, 's Keizers voeſterheer, en voogd.

† Antonius Mattheus brengt een brief voor den dag uyt het Chartularium (4) der Utregtſche kerke / in denwelken de Keizer Henricus V. Konradus voor zijnen voeſterheer erkent; en de giſte / die zijn vader tot laaſſenis zijner ziele had gedaan / vernieuwt en beveſtigt.

Het zy kundig, zegt hy / hoe dat ik Henricus V. Roomſch Keizer, al het geene mijn vader 't zy

† *Tom. 5. Veter. Analect. p. 520.*

't zy *voor de laaffeniſſe zyner ziele*, 't zy uyt liefde en ten dienſte van Konradus Biſſchop van Utregt goeder gedagteniſſe, en mijnen voeſterheer, gegeeven heeft aan S. Maarten binnen Utregt, in het Graafſchap van Vriesland, heb vernieuwt en beveſtigt, en op nieu gegeeven aan mijnen getrouwen Godebaldus, enz.

De [a] Schryfver van de Kronijk van S. Truyen noemt den Biſſchop Konradus **een man van zeer groot aanzien en vermogen.**

ORDONANTIEN

Van

KONRADUS.

Konradus heeft in 't jaar 1088 eenige Ordonnantien en voorregten / die al te vore ten voordeele van de Utregtſche kerke gemaakt en vergunt waren geweeſt / door den volgenden Brief beveſtigt.

Ordonnantien van Konradus Biſſchop van Utregt, uyt de ongedrukte jaarboeken van P. Bokkenberg.

Ik *Konradus* gering Biſſchop der heilige kerke van Utregt begeere dat kundig zy aan alle nakomelingen, hoe dat ik door de eerwaardige en in Chriſtus beminde mannen, den Prooſt, den Deken en het Kapittel van de groote kerke der voornoemde ſtad Utregt, ontboden zijnde in het Kapittel ben gekomen, om de voorregten en ordonantien, door de Biſſchoppen mijne voorzaaten verleend en uytgegeeven, te onderzoeken. Hebbende dan gezien en onderzogt verſcheidene van hunne voorregten, door onze voorzaaten verleend en uytgegeeven, te weten door de Heeren

[a] *apud Luc. Dachery tom. 7. ſpicil. lib. 4.*

Fredericus, *Radbodus*, *Baldricus* en *Adelboldus* (die hunne kerk door de Deenen vernield tot zijne groote eer weder heeft opgehaalt) en door meer andere Biſſchoppen, mijne voorzaaten, zoo heb ik onder anderen een Ordonantie gevonden, beſtaande in de volgende woorden:

Op dat de nakomelingen niet en vergeeten wat dat de heilige Voorvaders en de eerwaardige Oudheit, door de ingeeving des H. Geeſts, beſloten en vaſtgeſtelt hebben, is het billijk en betamelijk het zelve ſchriftelijk te bewaaren, en zoo wel aan de tegenwoordigen als aan de nakomelingen bekend te maaken. *Dat het dan een ieder kundig zy, dat by het ſtigten van de eerſte groote kerke van Utregt een zeker getal van Kanonnikken bepaalt is geweeſt; te weten van* [b] 40 *Kanonnikken met den Prooſt en den Deken.* Maar als 'er by gevolg van tijden, om het vermenigvuldigen der geloovige volkeren, verſcheide kollegiaale kerken, door goddelijke ingeeving, en met toeſtemminge van de [c] Domkerke, zoo in de ſtad als in het Stift van Utregt, geſtigt en opgeregt waren; zoo is naderhand door de Biſſchoppen en de Domkerk, die de ſtigters der voorgaande kerken waren, vaſt geſtelt en bevolen, [d] *Dat alle de voornoemde kerken aan de groote of moederkerke ten eeuwigen dage onderworpen zullen zyn: en dat tot een teken van onderwerpinge, zoo dikwils als 'er een van haare Prooſtdyen zal openvallen, het Kapittel, wien het* [e] *vergeeven van die Prooſtdye zal toebehooren, een van de Kanonnikken der gemelde hoofdkerke tot Prooſt zal moe-*

[b] Daar zyn van den beginne niet meer als 40 Kanonnikken in S. Maartens kapittel geweeſt.

[c] Voorregten der Domkerke.

[d] Onder wie de andere kerken moeten ſtaan.

[e] De Prooſten van de andere kerken uyt het kapittel van de groote kerke te kiezen.

moeten kiezen, en geen Prooſt ergens anders van daan haalen, dewyl zy doch Aartsdiakens (5) moeten zyn, als uyt de Katedraale kerke. En f vorders gemerkt dat de Biſſchop aan zich heeft behouden het vergeeven van de Prooſtdye van Tiel, en van het ampt van Threzorier, van Scholaſter, van Choorbiſſchop, en van eenige andere bedieningen, als de Priory over de Cellen van Elſt en van Delenberge, dewelke ook kloofterlyke (6) plaatzen genoemt worden; dat hy dezelven aan niemand zal konnen of mogen vergeeven, als aan een Kanonnik van de Domkerke. Doch de kerk van g S. Salvator, die op den zelven tyd met de hoofdkerke (7) geſtigt en begiftigt, en met dezelve door een byzonder broederſchap is verbonden, is gewoone en Prooſt naar haar goeddunken te verkiezen. h Vorders is beſloten en vaſtgeſtelt, dat de Prieſters uyt iedere kerke van de drie vergaderingen deezer ſtad, op de hoogtijden van Paaſſchen, van Pinxteren, van Kersmis, van S. Martinus Patroon van Utregt, en op alle andere hoogtijden, tegenwoordig zullen zijn op de wettige ſtaatſien der meergemelde hoofdkerke, en gezamentlijk met de Diakenen en Onderdiakenen helpen dienen, en den Biſſchoppelijken Stoel alleen ten dienſte ſtaan. Ook is vaſtgeſtelt dat de groote Deken, als 't hem oirbaar zal ſchijnen, en de nood het zal vereiſſchen, den Biſſchop met de Aartsdiakens, en de kerken zoo van de ſtad als van het Stift van Utregt, die'er op dien tijd zullen zijn, zal vermogen voor het Kapittel te (8) ontbieden, en dat de ontbodenen gehouden zullen zyn te verſchijnen. i Vorders zullen de

f Als ook die tot andere waardigheden benoemt zullen worden, als tot de Prooſtdy van Tiel, van Elſt en van Delenberghe.

g De Salvators kerk op eenen tijd met den Dom geſtigt.

h De Prieſters van de drie andere kerken zyn gehouden de ſtaatſien der Domkerke by te woonen.

i De Abten van het Stift van Utregt zyn gehouden alle de ſtaatſien der moederkerke by te woonen.

Abten van de ſtad en van het Stift alle de ſtaatſien (9) *in de ſtad bywoonen; doch zy zullen niet onder de Kanonnikken, noch in het geſtoelte der Kanonnikken, maar op een andere plaats ſtaan, met hunne Alben en zijde* (10) *kappen aan: en twee van hen zullen den Biſſchop al waar hy gaat, 't zy in het Choor of in de kerke, altijd geleiden. Dierhalve nademaal de heilige Vaders en de eerwaardige Oudheit dit bovenſtaande zoo loffelyk beſloten en bevolen hebben, zal niemand der nakomelingen, van wat ſtaat dat hy ook zy, het zelve overtreeden, maar ten eeuwigen dage onderhouden. En zoo wie eenige der gemelde ordonantien zal verbroken hebben, die zy vervloekt. Amen.*

Het welke gezien hebbende, zoo hebben de gemelde Prooſt, Deken en Kapittel my ootmoedelijk gebeden dat ik de voorregten van 't zelve Kapittel en de voornoemde ordonantien zoude beveſtigen.

Dierhalve, door hunne ootmoedige gebeden bewogen, ende daar by overwegende dat het mijne zondige ziele by Godt te baat zal komen, indien ik de eer der kerke . . . daar ik over geſtelt ben, zal vermeerdert hebben, zoo heb ik by de voorgemelde voorregten en ordonantien uyt een byzondere gunſte dit volgende noch gevoegt, en belaſt, [k] *Dat de kerk van de allerverhevenſte Maagd Maria, onlangs door my begiftigd, en ook door my en de gemelde hoofdkerk geſtigt, in alles, 't zy in haare Prooſtdy aan iemand van de Kanonnikken der Domkerke te begeeven, 't zy op haare ſtaatſien te helpen dienen, zoo als boven gezegt is, aan dezelve moederkerke onderworpen zal zijn.*

Wy hebben goedgevonden alle de voornoemde voorregten en ordonantien, en ieder in 't byzonder,

k De kerk van de H. Maagd Maria, door Konradus geſtigt, wordt zoo wel als de anderen aan de Hoofdkerke onderworpen.

zonder, die door de Hoogwaardige Biſſchoppen mijne voorzaaten, nu by Chriſtus levende, met alle billijkheit uytgegeeven zijn, in den naame Gods te beveſtigen, en wy beveſtigen die ook door deezen tegenwoordigen brief; alle nakomelingen onder den ban bevélende, dat zy dezelven in alles onberoerlijk zullen hebben te onderhouden.

Gedaan in het Kapittel der Domkerke, in de tegenwoordigheit van mijnen Heer den Keizer l Henricus *IV, en van de Hoogwaardige Mannen*, Annon *Aartsbiſſchop van Keulen*, Everardus *Aartsbiſſchop van Trier*, Burchardus *Biſſchop van Halberſtad*, Fredericus *Biſſchop van Munſter*; *mitsgaders van de Hartogen* Godefridus, Fredericus, Gerardus, *en van meer andere onderdaanen van het Keizerrijk en van dit Bisdom.* In het jaar na Chriſtus menſchwording een duizend ſeven en tachtig. In het 33 jaar der regeeringe van onzen Heer *Henricus*, in het 13 jaar mijns Bisdoms, op den 1 November. enz.

l De Keizer Henricus tegenwoordig in het Kapittel van Utregt.

AANTEKENINGEN.

1. Deeze Konradus heeft ook zijn beſt gedaan om den jongen en verdreeven Graaf Dideryk V. uyt zijn Vaderland en het Graafſchap van Holland te houden: en is den zelven, als hy met een magtig leger zijne landen wederom zogt te winnen, met geen minder magt en met uitgeleeze manſchap tegen getrokken. Maar het Biſſchoppelijke leger wierd na een hardnekkigen tegenſtand geſlaagen en op de vlugt gedreeven: en de Biſſchop zelf had het quaad genoeg om zijn lijf al vlugtende binnen Yſſelmonde te bergen. Zie *Beka*, *Heda*, *Barlandus*, *Douza*, enz.

2. Deeze Egbertus was Mark-graaf van Meiſſen en Thuringen, en 's Keizers bloedverwant. Na dat Rudolphus en Hermannus, die door de vyanden van Henricus IV. tot Keizers opgeworpen waren, hunne eergierigheit met hunne eige dood geboet hadden, was een ieder de luſt vergaan om wederom zoo een hachelijke kans te waagen: tot dat deeze Egbertus, door den luiſter der Keizerlijke kroone bekoord, en door groote beloften aangezet, zijn geluk heeft willen bezoeken. Maar 't is hem niet beter vergaan als de twee eerſten. Als hy naar zekere belegering, door boſſchen en omwegen, met weinig gezelſchap heene trok, en van 't reizen vermoeid was, is hy op een moolen wat gaan ſlaapen, hebbende den molenaar ondertuſſchen naar een by geleegen dorp om drank gezonden. Maar de molenaar viel in 's vyands handen en beklapte zijnen gaſt: die daar op wat onbeleefdelijk in zijne ſlaap wierd geſtoort, en naar de andere werelt gezonden. Het ging evenwel niet toe zonder veel bloedſtortinge; en Egbertus, hoe wel veel kleinder in getal, toonde dat hy dapperheits halve die hooge waardigheit niet onwaardig zoude geweeſt zijn.

3. Dat is te zeggen, een gedeelte van zijne goederen in Vrieſland of daar omtrent gelegen. Want Egbertus, als zijnde een van de allerrijkſte Duytſche Vorſten, had noch groote goederen in Duytſland leggen.

4. *Chartularium* zijn de brieven of papieren daar de landeryen der kerken en der kloosteren, mitsgaders de koopingen en verkoopingen, de verruilingen, de vrydommen, voorregten, ontheffingen, enz. ſtaan aangetekent. *Richelet.*

5. De reden van deeze Ordonantie ſteunt hier op dat de Aarts-diaken te Utregt altijd ook de Prooſt is geweeſt. Zie *Matth. de Nobil. lib. 2. cap. 40.*

6. Cellen, in 't Latijn *Cellæ*, of ook *Præpoſituræ*, gelijk in deeze Ordonantie ſtaat, *Clauſtrales Obedientiæ* (als ſtaande onder de gehoorzaamheit van den Abt van een grooter kloosſter) *Abbatiolæ* of Abdijtjes, *Gangriæ*, *Prioratus*, *Conchæ*, enz. *Gangria* ſchijnt af te daalen van het Franſche naam-woord *Grange*, 't welke een ſchuur betekent: want die Cellen waren dikwils als de ſchuuren van de groote kloosters, of worden althans van ſommigen, gelijk aanſtonds zal gezien worden, voor

zo-

zodaanige ſchuuren gehouden. Deeze Cellen waren als kleine kloosters, en als volkplantingen van de grooten, ſtaande onder den Abt van de groote kloosteren. De Abt van Kluny had wel 200 Cellen onder zijne beſtieringe, gelijk by Odoricus Vitalis (*lib.* 13. *hiſtor.*) gezien kan worden. De Abdy van Tiron had 'er honderd, gelijk Ganffridus Groſſus in het leven van S. Bernardus getuigt. Op het Nederduitſch wierden ze ook Munkhuizen genoemt gelijk Ant. Mattheus ter gemelde plaatze bewijſt. En hier van daan komt het onderſcheid tuſſchen *Monachi Clauſtrales*, en *Monachi Obedientiarii*, Klooſter-Monnikken en Cel-Monnikken.

Dit woord *Cella* is door de Monnikken aan zodaanige kleine kloosteren toegepaſt geweeſt: want anders heeft het van ouds verſcheide betekeningen gehad; en betekende voor eerſt een boere hutte; en hier van komt den naam *Circumcelliones*; (Zie *Auguſt. in Pſalm.* 131.) ten tweede wierd het genomen voor een kerker, gelijk in de tweede Synode van Tours, (*can.* 19.) alwaar bevolen word, dat de Prieſters die zwaare miſdaaden begaan hebben in een *cella* of kerker zullen opgeſloten worden. Ten derde wierd 'er door verſtaan het Biſſchoppelijk Paleis, als in de Synode van Merida, en in een wet van Manuel Komnenus. (*cap.* 7.) Ten vierde betekende het een binne-kamer van den Biſſchop of van een Klerk, gelijk in de tweede kerkvergaderinge van Arles, (*can.* 4.) alwaar den Diakenen, Prieſteren en Biſſchoppen verboden word eenige jonge dogters binnen het *Cellarii ſecretum* te laaten komen. Dus word het woord *cella* genomen in de Synode van Agde, in de tweede van Tours, in de tweede en vierde van Orleans, enz. By de Grieken is *cella* ook genomen geweeſt voor de kamer van den Keizer of den Patriarch: en hier van is die hoogdraavende eer-naam van *Syncelli* gekomen, waar door de gemeenzaamſte huis-genooten van den Keizer of Patriarch betekent worden. Vorder is die eigen naam van Cellen aan de kamers der Monnikken, en noch eigentlijker aan de wooningen der kluizenaaren toegepaſt geweeſt: als zijnde maar kleine en geringe kamertjes: want gelijk Torrentius ſchrijvende over deeze woorden van Horatius,

Huc prius anguſtis ejecta cadavera cellis.

ons verzekert, zoo waren *cellæ* by de Romeinen niet an-

anders als kleine woonplaatsjes of kamertjes der slaaven: en Suetonius zegt ook in 't leven van Vitellius: *Confugit in cellulam janitoris*: hy liep in het kamertje van den poortier. En dit is de vijfde betekening van het woordje *cella*. Ten sesde is het ook gebruikt om een volkomen klooster te betekenen: In dien zin vindt men het zelve geduurig gebruikt by Lodewijk den Goeden en by zijnen zoon Lotharius in zekeren open brief, houdende aan Jonas Bisschop van Orleans, en staande by Lucas Dachery, (*tomo* 8.) want daar word de Abdy van S. Maximinus dikwils een *cella* genoemt. Zoo ziet men ook dat de groote Abdy van S. Gallus by de oude Schrijvers menigmaal vermeldt wordt onder den naam van *cella*. Den zelven naam van *cella* heeft Gregorius de Groote, in het leven van S. Benedictus, (*cap.* 9.) gegeeven aan de vermaarde Abdye van Cassino, en aan meer andere Abdyen, 't welke daar ook uit blijkt dat Paus Zacharias, in de Griekssche vertaalinge van die boeken, het woordje *Cella* altijd vertaalt door het Griekssche woord *Monasterion*, of klooster.

De sevende betekening van het gemelde woordetje staat onder anderen aangehaalt by Aubertus Miræus in zijne Nederlandsche jaar-boeken, (*fol.* 673.) daar hy schrijft dat *onder de voornaamste Abdyen van Nederland doorgaans gestaan hebben eenige kleine kloostertjes of cellen*, Prepositurae *of Prioryen genoemt, die doorgaans van twee of drie Monnikken bewoont worden.* En dit is ook al een oude betekening. Zoo vindt men by Marculphus een duidelijk onderscheid gemaakt tusschen het klooster en 's kloosters *cellen*. Dus schrijft Lupus Abt van Ferrieres aan den Abt van S. Denijs: (*ep.* 97.) *Uwe Celle die Cor genoemt wordt*, enz. De Oversten van zodaanige Cellen waren geene Abten, maar Oversten (*Præpositi*) of Prioren, en stonden, gelijk reeds gezegt is, onder den Abt van de Abdye. Evenwel heeft Lupus in den leste gemelden brief den tijtel van Abt eershalve gegeeven aan iemand van zijne bloedverwanten die de Overste was van zoo eene celle: want die cellen waren een soort van kleine Abdyen, en vervolgens zou men de Oversten op een zekeren zin Abten genoemt mogen hebben.

Deeze cellen wierden metter tijd wel Abdyen, te weeten als de goederen genoegzaam vermenigvuldigden:

den: en de Abdyen veranderden ook wel in Cellen. Zoo ſchrijft Udalricus, de vijf-en-twintigſte Abt van Laurisham, dat Aldenmunſter de moeder is geweeſt van de Abdye van Laurisham, en nu een celle was geworden, daar Laurisham eerſt een celle geweeſt zijnde nu in een treffelijke Abdy verandert was. Zoo is die roemrugtige en magtige Abdy van Kluny eerſt ook niet anders als een celle van de Abdye van Gigniac geweeſt, gelijk Sigebertus van Gemblours over jaar 895. getuigt, en moeſt 's jaarlijks zekere penningen aan de voornoemde Abdye opbrengen. De Abdyen van S. Quintyn, van Park buiten Loven, van Vlierbeek, van Bierbeek en meer anderen, zijn van den beginne niet anders geweeſt als cellen.

Maar wat de eerſte opkomſte van zodaanige cellen betreſt, daar over zou al wat te krakeelen konnen vallen. Chriſtophorus Brouwerus ſchrijft in zijne oudheden van Fulden (*lib* 1. *c.* 7.) dat als de Abdyen veele erven, landeryen en hoeven gekreegen hadden, de oude Monnikken goedgevonden hebben, Monnikken die ook Prieſters waren in de vrugtbaarſte en beſte landsdouwen aan te ſtellen, en daar Kerken op te regten, om op de dienaaren aldaar in het Geeſtelijke te paſſen, en om de landbouwers wel te beſtieren. Deeze Prieſters, zegt hy, wierden *Præpoſiti* (Overſten) genoemt, en hun ampt was, naar de wijze der oude Parochi-prieſteren, de koſt en alles dat tot de koſt en kleeding behoort, aan de Abdye van Fulden te bezorgen, enz. Dit is ook het gevoelen van Benedictus Haftenius (*cap.* 1.) in een Verhandelinge van de Cellen der Monnikken. Dit behelſt twee zaaken: 1. dat de goederen van de Cellen de groote Abdyen toequamen. 2. dat de Monnikken van die Cellen het Paſtoors ampt bekleedden. Aangaande het eerſte, daar in ſteunen zy beidegaar op een brief van Lupus (*ep.* 43) Abt van Ferrieres aan den Abt Lodewyk: waar in hy klaagt dat S. Judocus Celle, die door Lodewyk den Goeden aan zijne Abdye gegeeven was, aan de zelve Abdye weder was ontvreemt: hy eiſcht die wederom, en hy voegt 'er by: *Uit die celle wierd onze kerk van waſch, en onze broeders en Monnikken van klederen, viſch, kaas en peul-vrugten voorzien.* Dit alles ſtelt hy in een anderen brief noch wijdloopiger voor aan Karel den Kaalen. Ant. Mattheus ſchijnt dat ter gemelde

melde plaatze ook vaſt te ſtellen, (v. *Anal. Matthæi*) ſteunende insgelijks op het gezag van Brouwerus. En inderdaad Sibrandus Leo in het leven van Eelco Liaukama, Abt van Lidlum in Vriesland, ſchijnt dat gevoelen duidelijk te bekragtigen, zeggende dat alle de kloosters van Vriesland gewoon waren haare voornaamſte landeryen en vrye goederen door wereldſche perſoonen en door leke-broeders te laaten bebouwen, en dat die landeryen daarom Munnik-huyzen genoemt wierden. Dat die leke-broeders en wereldſche perſoonen haaren noodruft van het zuivel, van het vee, en van het koren genomen hebbende, alles ter goeder trouwe en met een opregte gehoorzaamheit in het klooſter bragten. En Goffridus Abt van Vendome klaagt in zekeren brief, (*l.* 1. *ep.* 9.) dat zekere celle (*obedientia*) aan zijne Abdye ontvreemdt was; en dat het hem 25 duizend ſchellingen gekoſt heeft om dezelve wederom te hebben. Dat zal hy zekerlijk niet gegeeven hebben om de geeſtelijke beſtiering over die celle wederom te hebben. Maar de geleerde Chr. Lupus, ſchrijvende over de Synode van Benevento gehouden onder Nicolaus II. ſpant alle zijne kragten in om dat gevoelen te bevegten. Hy wil dat de cellen haare eige goederen gehad hebben die de Abt noch de Abdy niet kon eigenen noch aan de cellen onttrekken. Hy toont uit een brief van Lupus van Ferriere (*ep.* 11.) geſchreeven aan Keizer Lotarius, dat de gemelde Judocus celle haare eige goederen had: en dat zy op geen anderen voet gegeeven was aan de Abdye van Ferrieres, als om het overſchot van de koſt en klederen der Cel-Monnikken, en van de aalmiſſen die zy uit te reiken hadden, aan de gemelde Abdye uit te keeren. Hy brengt nog meer diergelijke bewijzen by. Men leeſt ook in de Ordonantie van Lodewijk den Goeden, die hy ter hervorminge van de klooſter-tucht van de Abdye van S. Denys heeft uitgegeeven, hoe dat de beſte klooſter-broeders, ziende de tucht in de Abdye zeer vervallen, naar de celle van gemelde Abdye zijn geweeken: 't welke zy niet konde gedaan hebben, had die celle geen eige goederen gehad. Men leeſt noch by Mattheus Paris van verſcheide cellen die goederen gehad hebben. Zoo ſchrijft hy van Gaufredus Abt van S. Albanus, dat hy een celle van geeſtelijke Nonnen heeft opgeregt, en dezelve met eenige landeryen en inkomſten heeft voorzien,

zien, enz. Petrus Bleſenſis klaagt ook in zekeren brief (*ep.* 117.) dat de landeryen en weyeryen, die S. Coſmas celle uit kragt van een lange verjaaringe toequamen, van ſommigen gemoeit of ge-eigent wierden. Het ſchijnt dan een zekere zaak dat die cellen haare eige goederen en landeryen dikwils gehad hebben: te meer om dat ze dikwils of doorgaans door wereldſche perſoonen opgeregt en begiftigt zijn geweeſt: zoo als blijkt uit den 199. Brief van Stephanus Biſſchop van Doornik, die duidelijk gewag maakt van zoo eene celle. En de Stigters van zodaanige cellen bedongen ſomwijlen wel duidelijk dat de zelve cellen, als ze door de godvrugtigheit der geloovigen meer inkomſten zouden gekreegen hebben, in Abdyen zouden verandert worden. En zodaanig een akkoord is 'er onder anderen gemaakt tuſſchen Godefridus met den Baard Hartog van Braband, en Alexander Biſſchop van Luyk, als Park buiten Loven tot een celle wierd opgeregt. Hoe konden de Abdyen in zulken gevalle regt hebben om zich die goederen toe te eigenen, die volgens den wille der Stichteren moeſten vermenigvuldigen op dat de celle tot een Abdy zoude konnen aangroeien?

Evenwel dunkt my, behoudens beter oordeel, dat Brouwerus en Haftenius ook in eenigen deele gelijk konnen hebben. Want men kan mijns oordeels tweederhande cellen onderſcheiden: te weeten die van wereldſche luiden geſtigt, en aan de geeſtelijke regeeringe van een Abdy gehegt waren: en die door eenige Abten of Abdyen opgeregt zijn om hunne landen die wat afgelegen waren door de Monnikken van die cellen te laaten bebouwen en beſtieren. Omtrent de eerſten zal Lupus gelijk hebben; omtrent de laatſten zal het zeggen van Brouwerus en van Haftenius gelden. En dat de Abdyen ſomwijlen zodaanige cellen opgeregt hebben blijkt onder anderen uit het boven gezeide voorbeeld van de Abdye van Lidlum. En Lupus bekent zelf ter gemelde plaatze dat de Abten van ouds wel cellen opgeregt hebben: dat zulks hun zonder verlof van den Biſſchop wel verboden is geweeſt, maar dat dit verbod zonder uitwerkinge is gebleeven.

Het andere verſchil is of zodaanige Monnikken die in die cellen geſtelt wierden daar regte Paſtoors zijn geweeſt, en of die cellen regte Parochi-kerken waren.

Dat

Dat ſchijnt Brouwerus te zeggen: maar volgens Lupus is dit een openbaare valsheit, en ſtrijdt regel-regt tegen de wetten der Kerke en tegens den Regel van S. Benedictus: volgens dewelken de Monnikken geen regt hadden om Parochi-kerken te bedienen. En achter de wetten der Beyeren ſtaat een Ordonantie van den Beyer-Vorſt Taſſilo, onder anderen behelzende dat de Abten geenſins hebben konnen bewijzen dat de Parochi-kerken of de bedieningen van den Doop mogten opgedraagen worden aan Monnikken, behalven in doods nood..... dat de Abten opentlijk beleden hebben dat ze zich de Parochi-kerken van het volk niet mogten aanmatigen. Dat 'er veele Parochi-kerken, zegt Lupus, onder Abten geraakt zijn, is hier niet uit geſproten dat dezelven door gemelde Abten (of hunne voorzaaten) zouden opgeregt zijn: maar dat zoo wel de dorp-Parochien als de Kloosterlijke en Katedraale Kerken door Karel Martel tot een belooning of bezolding geſchonken zijn aan zijne krijgs-luiden. De erfgenaamen van gemelde krijgsluiden, het zijn noch al de woorden van Lupus, zijn ten deele door hun eigen gewiſſe, ten deele door de godvrugtigheit der volgende Koningen, en ook door de vertooningen der overige Biſſchoppen, doch voornamentlijk door onzen Apoſtel Bonifacius, tot beter gedagten gebragt, en bewogen om zodaanige kerken wederom te geeven. Sommigen egter hebben de zelven niet willen over geeven aan de Biſſchoppen of aan de Klerezye; maar hebben die ter hande geſtelt aan eenige Abten; dewelke vervolgens hunne Monnikken over dezelve Kerken aangeſtelt hebben. De Biſſchoppen kantten zich daar geweldig tegen aan: en hebben 't 'er ook doorgehaalt, zoo als uit de gemelde Ordonantie van den Beyer-Vorſt Taſſilo gezien kan worden. De Abten verkreegen evenwel dat de Monnikken aan hunne dienſtboden, die den akker-bouw waarnamen, het Doopzel en de vordere noodige Sacramenten in doodsnood mogten beregten. De gemelde Monnikken mogten egter ten dien einde op hunne land-goederen niet blijven woonen: maar dat voorregt van de Sakramenten in doods-nood te bedienen, quam maar te pas als zy hunne land-goederen eens in 't jaar op het bevel van den Abt gingen bezigtigen. De Regel van S. Benedictus, het is Lupus noch al die blijft ſpreeken, toont

geen

geen grooter afkeerigheit als tegen een Monnik die alleen buiten zijn Klooſter woonachtig is : en ſtaat derhalve geenzins toe dat hy op de landgoederen , onder de boeren of dienſtboden, zou woonen. Vorders zegt hy noch dat de Abten zoodaanige Parochi-kerken die hun , als gezegt is , vereert waren , dikwils in cellen verandert , en ook wel zoodaanige cellen van de Leeken ontvangen hebben : maar dat geſchiede op dat het dorp , daar zoo een celle gelegen was , geſtigt zoude worden door de kerkdienſten en andere godvrugtigheden der Monnikken , geenzins op dat zy de harderlijke bedieningen zouden waarneemen. De Monnikken bleeven in de eenzaamheit binnen de celle ; en gebruikten de dienſten der kerke die door een Paſtoor waargenomen wierden.

Nu is de vrage hoe dat deeze ordonantie moet verſtaan worden , dat de Biſſchop de bediening in de celle van Delenberge aan een Dom-kanonnik moeſt vergeeven ; namentlijk of dat te verſtaan is van de Priorye, ofte de beſtieringe over de aldaar woonende Monnikken , of van de Paſtorye der gemelde celle. Men vindt wel dat de Kanonnikken ook Abten zijn geweeſt over Abdy-Monnikken : maar om dat zulks juiſt zoo gemeen niet is , en om dat we het gemakkelijk van het Paſtoors-ampt konnen verſtaan, zou ik dit laatſte liever aanneemen.

7. Hier ſtaat dat de Dom en de Salvators kerk op eennn tijd geſtigt en begiftigt zyn geweeſt. Sommigen zeggen evenwel dat de laatſte maar geſtigt is door den H. Bonifacius ; en Beka ſchijnt dat gevoelen meer te begunſtigen. Dat de Dom of S. Maartens kerk door S. Willibrordus geſtigt is , lijdt geene tegenſpraak. Zie *Buchelius* over *Beka* daar hy het leven van S. Bonifacius verhandelt.

8. Dat het Kapittel bevoegd was om den Biſſchop naar het Kapittel te ontbieden , en dat hy ontboden zynde ook moeſt verſchijnen ſtaat ook in oude ongedrukte papieren die te vinden zyn by Ant. Mattheus *de Nobilitate lib. 2. cap.* 39. Dit had voornamentlijk plaats als iemand eenige klagten tegen den Biſſchop had in te brengen. Deeze magt van den Biſſchop aldus te ontbieden ſtond doorgaans aan den Deken, gelijk in deeze ordonantie van Biſſchop Konradus, en by Ant. Mattheus ter

voornoemde plaatze, ſtaat uytgedrukt. In dezelve papieren van Mattheus ſtaat ook, dat hy niet alleen bevoegd was om den Biſſchop en de andere Geeſtelijken, gelijk in de ordonantie van Konradus verklaart wordt, maar ook om alle de Ingezetenen, en zelfs de Ridderen van 't ganſche Stift, voor het Kapittel te doen verſchijnen.

9. Dit ziet daar op dat ieder een van ouds gehouden was de Mis der Biſſchoppen by te woonen: en om dat deeze gewoonte al wat inbreuk had beginnen te lijden, word hier, om noch een teken van die gewoonte te behouden, geboden dat de Geeſtelijkheit ten minſte op eenige tijden den dienſt van den Biſſchop zal hebben by te woonen. Men ziet een diergelijke ordonantie in een Synode van Auvernie, die lang te vore, te weeten in 't jaar 536. gehouden is geweeſt. Dezelve Synode ſpreekt in deezer voege. *Indien eenig Prieſter, of Diaken, dewelke voor geen Kanonnik in eenige ſtad of Parochie-kerke bekend is, maar ergens op een dorpje* (villula) *woonachtig is, eenige bediening waarneemt in de eene of andere kapelle, en den goddelijken dienſt aldaar te verrigten heeft, die zal de voornaamſte Feeſtdagen, als Kersmis, Paaſſchen, Pinxteren, en de vordere hoogtijden nergens anders vieren als in de ſtad met zijnen eigen Biſſchop. Alle de oudſte* (dat is de aanzienlijkſte) *burgers zullen insgelijks op de voornoemde feeſtdagen by hunne Biſſchoppen komen. Ingevalle dat ſommigen dit bevel uyt een ondeugende loſſigheit komen te verſmaaden, die zullen op de zelfde feeſtdagen, als ze uyt verſmaadinge zullen nalaaten in de ſtad te komen, in den ban gedaan worden.*

Het blijkt uyt meer ordonantien dat niet alleen de andere Geeſtelijkheit, maar ook de Paſtoors, ten minſte op verſcheide plaatzen, met hunne Parochiaanen gehouden waren den Biſſchoppelijken dienſt op de hoogtijden by te woonen. Onder anderen hebben wy een ordonantie van Theodulphus (*Capitular. Theodulph.*) Biſſchop van Orleans, in dewelke bevolen wordt, dat *in de ſteden daar een Biſſchop is, alle de Prieſters en al het volk, zoo wel die onder als binnen de ſtad woonen, in de Miſſe van den Biſſchop moeten verſchijnen* (de eerſte met hun Prieſterlijk gewaad aan) *en aldaar tot den zegen van den Biſſchop, en tot de Kommunie toe moeten blyven; en dat zy daar na, te weeten als ze den zegen en de kom-*

kommunie ontvangen hebben, met verlof (van den Biſſchop) weder naar hunne Parochien mogen keeren.

Dit ging zoo verre dat de Prieſters in de Kapellen, of in de Kloosters of Kerken digt aan de ſtad gelegen, geen Mis mogten leezen als buyten den tijd van de Biſſchoppelyke Miſſe, en met geſlote deuren, zoo als in de zelfde ordonantie van Theodalphus te leezen is. Dit zag niet alleen op de Mis van den Biſſchop, maar ook op het Sermoen: zoo als uyt dezelve ordonantie beweezen kan worden. Want wy hebben elders getoont hoe dat de Biſſchoppen van ouds de eenigſten zijn geweeſt die het woord Gods aan het volk voordroegen: hoewel dat zulks in de eeuwe van Theodulphus al groote veranderingen had geleeden.

Dit ſteunt alles hier op dat de Biſſchoppen van ouds de eenigſte Harders van het volk waren, zoo als reeds al is getoont.

10. *Met zijde kappen.* Men heeft doorgaans die verbeelding dat de kappen altijd de eige dragt der Monnikken is geweeſt. Maar men kan door verſcheide blijken bewijzen dat de kappen voordeezen ook gedraagen wierden en moeſten gedraagen worden van andere Geeſtelijken: ja dat zelfs de wereldſche perſoonen gekapt gingen. En dit is geen enkelde zinnelijkheit of zucht tot nieuwigheit in de geeſtelijken geweeſt; verſcheide kerkelijke wetten hebben hun het draagen van de kap aanbevolen: als de Synode van Mets gehouden in 't jaar 888. (*Can.* 6. *l.* 3.) Die van Tours van het jaar 1239. (*Rubr.* 10.) Die van Ravenne van het jaar 1314. (*Rubr.* 4.) Die van Londen van 't jaar 1237. (*Can.* 14.) Noch een andere van Londen van 't jaar 1268. (*Can.* 5.) Die van Oxford van 't jaar 1222. (*C.* 24. *al.* 22.) enz. Die van Oxford gebiedt zulks aan alle Aarts-diakenen, Dekenen, en aan alle die kerkelijke ampten bezitten, mitsgaders aan alle Land-dekenen en andere Prieſteren: de eerſtgenoemde van Londen beveelt het aan alle Paſtooren, enz. En de eerſtgenoemde van Ravenne belaſt het zelve aan alle Prelaaten, geeſtelijke amptenaaren; in 't kort aan alle Prieſteren en Regenten der kerken. De Synode van Valencia, gehouden in 't jaar 1320. verbiedt wel duidelijk dat de Biſſchoppen en Prelaaten niet getabberd te paard zullen hebben te rijden; maar dat ze zulks met de kap aan moeten doen. En uyt de Hiſtori-

ſchrijveren blijkt dat ze ook inderdaad gekapt hebben gegaan. Zoo vindt men in het leven van den H. Lanfrancus, dat hy noch geen Monnik maar een Klerk zijnde in de handen van ſtruykroovers is gevallen, *die hem met den kovel van zijne kap geblindhokt en aldus weg gebragt hebben.* En dit geval gaf hem de eerſte gedagte van Monnik te worden. Ordricus Vitalis (*ad ann.* 1091.) ſpreekt ook van *Klerken en Biſſchoppen die zwarte kappen aan hadden; en van Monnikken en Abten die insgeliks met zwarte Monniks-kappen gekleedt waren.* En Jacobus de Vitriaco (*Hiſt. Occid. c.* 8.) gewaagt van zekeren Fulco Paſtoor te Prulliac, onder het regtsgebied van Parys, dewelke met de kap aan over al ging preeken: en vermits het volk, zegt de voornoemde Kardinaal, zijne klederen geduurig in ſtukken ſcheurde, had hy byna dagelijks een nieuwe kap van node. Het zelve blijkt ook uyt de woorden van den vermaarden Guilelmus de Sancto Amore, Leeraar der Godheit in de Sorbonne, dewelke aldus ſpreekt in eene van zijne Sermoenen: (*Serm. de Apoſt Phil. & Jacob.*) *Indien een zekere Klerk, een ros-achtige kap, of een kap met gaten en mouwen aan hebbende, ul. eenige nieuwigheden begon te preeken, die zouw niet ligtelijk gelooft worden: maar indien hy met een geſlote kap, gelijk de Prieſters, gekleedt was, dan zou hy ligter ingang vinden.* En ſtaat te weeten dat deeze Guilelmus de S. Amore, volgens de getuigenis van den naamloozen Schrijver van de opkomſte der Reguliere Kanonnikken, in een zekere ſchilderye van de Sorbonne met een kap aan, gelijk de Reguliere Kanonnikken doorgaans draagen, niet lang geleden, te zien is geweeſt. Dus leeſt men ook by Ægidius van Oryal, (*Ægidius Aureæ Vallis ad Anſelm. Leod. c.* 48.) dat Eraclius Biſſchop van Luyk geboden heeft dat *de Klerezie in den Advent des Heere*, en *van den derden Zondag voor de Vaſten tot Paaſſchen toe, in 't zwart, te weeten met zwarte kappen aan, zouden gaan, om dat de zwarte kleur beter op de boetvaardigheit en lijf-kaſtijdinge paſt als de witte.* Dezelve Schrijver verhaalt ook (*ibid. c.* 50) hoe dat Notherus, Eraclius nazaat, zich met een krijgs-liſt meeſter van zekere plaatze heeft gemaakt. *Hy gebood zijne Soldaaten de kleeding van Klerken aan te trekken, en helmen onder hunne Klerks-kappen te draagen.* En zo

toe-

toegeruſt verraſte hy de plaats. Daar was evenwel onderſcheid tuſſchen de kappen der Monnikken en die van de andere geeſtelijkheit. De Monniks-kap, eigentlijk *cuculla* in 't Latijn genaamd, was een open kap, en met mouwen, *cappa aperta & manicata*; die van de andere geeſtelijken was geſloten, of niet open, en zonder mouwen, *cappa clauſa, non manicata.* Zie den Schrijver van de *Opkomſte der Reguliere Kanonnikken.* (*pag.* 482.)

Dat de wereldſche menſchen, die van eenig aanzien en fatſoen waren, en die doch altijd verandering in de kleedinge moeten hebben, ook op het draagen van de kap verzot zijn geweeſt vinden wy onder anderen by Mezerai (*over het jaar* 1365.) *De voornaamſte dragt*, zegt hy, *van de aanzienlijkſte en fatſoenlijkſte luiden* (in de veertiende eeuwe) *was een lange rok en kap die in alles byna was als een Monniks-kap.* Maar deeze manier moet al vry ouder zijn geweeſt: want de gemelde Synode van Metz (*c.* 6.) gehouden in 't jaar 888. daar zy den geeſtelijken gebiedt kappen te draagen, verbiedt zy het zelve aan de Leeken. *Laici cappas non portent.* De kerkvergaderingen maaken doorgaans geene wetten tegen misbruiken die niet in zwang en gaan.

BURCHARDUS

XXIII Biſſchop van Utregt.

Burchardus van onbekende afkomſte, doch een godsdienſtig en voorzigtig man, wordt Biſſchop van Utregt gekozen,

Na dat Konradus zoo moordaadig omgebragt was / is een zekere Burchardus door wettige verkiezing Biſſchop geworden: Een man, zegt *a* Heda, wiens afkomſte en geſlagtrekening ik niet heb konnen opſpeuren.

Hy is / zegt Heda al voorder / een godvrugtig en voorzigtig man geweeſt. Hy heeft de geeſtelijke wijdzels met eigen handen gegeeven / en Prieſters en Diakenen gewijdt.

a Heda in Hiſt. Ultraj.

en bedient de geestelijke wijdzels met eigen handen.

Dit wordt voor iets zeldzaams gehouden in de Utregtsche Bisschoppen die in de laatere eeuwen geleeft hebben: want zy hadden 't zoo dikwils met hunne tijdelijke heerschappye / dat ze de bedieninge der wijdinge aan de zoo genoemde Wijbisschoppen overdeeden.

Burchardus heeft 13 jaaren op den Bisschoppelijken Stoel gezeeten. Barlandus en sommige anderen voegen daar noch een jaar by / willende dat hy eerst in 't jaar 1113 zoude overleden zijn. Hy is te Utregt begraaven aan de westzijde van den Dam / onder de regeeringe van den Keizer Henricus V, en van den Paus Paschalis II.

Hy sterft en wordt in de groote kerke begraaven.

Op het zelfde jaar dat Burchardus gestorven is / *b* wierdt Rudolfus Proost van de Domkerke / door zijne benijders doodgestoken.

Hy heeft giften aan de kerken gedaan tot laaffenis zijner ziele.

Deeze Burchardus heeft zeker landgoed / gelegen tusschen de revieren de Lek en de Lingen, toegewreezen aan de kerken van S. Maarten en van S. Salvator; zoodaanig dat ze overal op het zelve landgoed een Moederkerk / by van alle Bisschoppelijke (1) dienstbaarheit / zullen mogen timmeren. Hy heeft ook tot laaffenis zijner ziele eenige andere goederen geschonken aan het Kapittel van S. Jan te Utregt / dewelken in den tweeden Brief staan uytgedrukt.

In deeze giftbrieven noemt hy zich zelven Bisschop *door Gods barmhertigheit*, en *door Gods genade*;

Deeze Brieven staan in haar geheel aangehaald by W. *c* Heda. In den eersten Brief noemt Burchardus zich zelven Bisschop door de barmhertigheit Gods: in den tweeden schrijft hy / door Gods genade Bisschop van Utregt. En al voor Burchardus had *d* Ansfridus zijnen tijtel aldus opgesteld; Ik Ansfridus, door Gods genade al-

b J. Beka in Chron.
c pag. 144, 145, 146.
d apud Hedam, p. 93.

leen

leen, onwaardig Bisschop der Utregtsche kerke. En al dooz Ansfridus, gelijk als wy boben al gezien hebben / heeft Baldricus in zekeren Brief by Heda *e* aldus geschreeben: Baldericus door Gods genadige goedheit en barmhartigheit gering Bisschop der heilige kerke van Utregt.

En deeze manier hebben de Utregtsche Bisschoppen in hunne brieven blijven gebruiken tot den tijd toe van Johannes V. bygenaamd van Vernenborch: dat is tot het midden der 14. eeuwe/ zoo als blijkt uyt ontelbaare brieven by W. Heda bygebragt. Naderhand hebben zy by wijle door Gods genade, by wijle door de genade van den Apostolischen Stoel, en somwijlen ook wel allebeiden geschreeven; gelijk als blijkt uyt de brieven van Florentius van Wevelinchoven Bisschop van Utregt / uyt de praaltombe van Georgius van Egmond, en uyt meer andere kerkelijke stukken.

zoo als zyne nazaaten noch lang daar na geschreeven hebben. Doch naderhand is die manier van schryven veranderd.

e apud Hedam, p. 75.

AANTEKENING.

1. Door de Bisschoppelijke dienstbaarheden worden verstaan zekere regten en vereeringen, die den Bisschop van regts wege toequamen, of die de Bisschoppen zich doorgaans of op sommige plaatzen aanmatigden. Daar zijn verscheidene diergelijke regten: als 1. het bekende *Cathedraticum*, of *honor Cathedræ*, dat zoo veel te zeggen is als het Stoel-regt, of het regt van den Bisschoppelijken Stoel. Dit bestond doorgaans in twee schellingen, indien men *solidus* door een schelling wil vertaalen, 't welke elders beter te passe zal komen. Dit was een wettig regt, 't welke bevestigt is door de tweede Synode van Bragues, (*c.* 2.) door Pelagius II. in een brief aan Cresconius, door Gregorius I. in een briefaan de Bisschoppen van Sicilie. Alle Parochi-ker-

ken, behalven eenigen die vry van alle Biſſchoppelijke laſten waren, en onmiddelijk onder den Roomſchen Stoel ſtonden, zijn dit regt ſchuldig geweeſt. En Innocentius III. ſchrijft (*lib.* 3. *tit.* 36. *c.* 6.) aan den Abt van Farfa dat zelfs de Parochi-kerken, dewelke onderworpen zijn aan het zoogenaamde * Regt van voorſtellinge, het gemelde regt moeten opbrengen.

Het tweede regt, 't welke de kerken aan den Biſſchop ſchuldig waren, was het *Synodaticum*, of Synode-regt; zijnde een vereering aan den Biſſchop gedaan om hem de onkoſten, die op het houden van kerkelijke Vergaderingen liepen, te helpen draagen.

3. Noch hadden de Biſſchoppen het regt om eenige hulp van hunne Prieſteren af te vorderen als ze in een groote en openbaare ongelegentheit waren. En deeze reden is in zulken gevalle goed gekeurt door de derde Lateraánſche kerkvergadering. Maar het moeſt al een dringende en hooge noodzakelijkheit zijn, althans volgens geleerde en onpartijdige mannen, eer dat het een Biſſchop geoorlofd was zijne Prieſters te bezwaaren. Arčtardus Biſſchop van Nantes was door de Noormannen verdreeven en van alles berooſt. Dat zou reden genoeg ſchijnen om de Prieſters om hulp aan te ſpreeken. Maar Hincmarus Aarts-biſſchop van Reims heeft het met een geheele Synode, (*ep.* 45.) die daar over gehouden wierdt, anders begreepen, en bevolen dat hy wel iets van zijn volk en geeſtelijkheit mogt trekken: maar dat hy zelf ook met eigen handen moeſt werken om de koſt, zoo veel als hem mogelijk was, te winnen.

Aangaande het eerſtgemelde regt, *Cathedraticum* genoemd, dat wierd noch byzonderlijk genomen voor een vereeringe die den Biſſchop in de wijdinge gegeeven is geweeſt: en daar zullen we met beter gelegendheit ook een woord van zeggen.

* *Jus Patronatus.*

GODE-

GODEBALDUS

XXIV Bisschop van Utregt.

Als *a* dan de Bisschop Burchardus overleden was / is Godevaldus of Godebaldus, een gebooren Vries / de 24. Bisschop door verkiezinge geworden: een man die van de deugden zijner voorzaaten geenzins is verbastert; zagtmoedig en voorzigtig in zijnen handel / en een zonderling liefhebber der godsdienstigheit. *b* Dit is de man / die ten tijde dat Bernardus Abt van Klaarval zoo vermaard was door de strenge onderhouding der kloosterlijke tuchtregels / en door zijne verpborstige strafheit in 't berispen der ongebondenheden / de Reguliere Kanonniken uyt *c* Middelburg in Zeeland heeft verjaagt / om dat ze alles versmulden en verslempten; en Norbertyner Monniken van Antwerpen in hunne plaatze heeft ontboden.

Godebaldus een Vries, een man van uitstekende godvrugtigheit hervormt de Abdy van Middelburg.

d Deeze Abdy door Godebaldus aldus hervormd / is naderhand door Wilhelmus, Roomschen Koning en Graaf van Holland / als van nieu opgebouwt; wordende door de wandeling de Abdy van S. Niklaas genoemt. In dezelve zijn de gebeenten van den gemelden Wilhelmus, na dat ze uyt Vriesland gehaalt waren / begraaven geweest.

Godebaldus heeft verscheide giften aan de Utregtsche kerke gedaan / en een Bisschoppelijke proeve voor eeuwig en altijd gehegt aan het De-

Hy heeft verscheide giften aan de Utregtsche kerke gedaan.

a I. Beka in Chronico. *b W. Heda, en anderen.*
c omtrent het jaar 1122.
d Guicciardijn in de Beschrijvinge van Nederland.

keuschap der Domkerke. De opene-brieven dien aangaande zijn by e W. Heda te vinden.

Hy stigt of althans hy begiftigt de reeds gestigte Abdy van Oostbroek.

f Daar-en-boven heeft hy op een moer-achtige plaats onder het gebied van Utregt / duizend passen van de stad af / een Abdy gestigt voor geestelijke mans- en vrouws-persoonen ter eere van de H. Maagd Maria, en van den Martelaar Laurentius, naar den regel van S. Benedictus: welke Abdy voordeezen / wegens de strenge tugt / de kerker van de Order genoemt zou zijn geweest. Uyt dezelve is Rupertus, naar het schrijven van g Trithemius, om zijne uytnemende geleerdheit in de heilige Schrift / tot de regeering der Abdye van Duits beroepen. Deeze Abdyen van Oostbroek / en 't Vrouwen-Klooster / (zoo als de papieren raakende de stigtingen der Kollegien en der Kloosteren van 't Utregtsche Stift getuigen) zijn door de Ridders Hermannus en Diederyk eerst begonnen; naderhand in 't jaar 1122. door de Keizerin Machtildis van inkomsten voorzien / en door den Bisschop Godebaldus bevestigt geweest. Dit blijkt uyt den volgenden Brief van den zelven Bisschop. h

In den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit. Ik Godebaldus door Gods genaadige barmhartigheit Bisschop der Utregtsche kerke, wensch allen geloovigen na den arbeid deezes levens de belooning der hemelsche vreugden. Wy willen dat ul. bekend zy hoe dat de Ridders Hermannus en Theodoricus, en verscheidene anderen door de kragt van den H. Geest ontstoken zijnde, en het krijgsgewaad afgelegt hebbende, zekere eenzaame plaats op een moerasch, van ouds Oostbroek genaamd, hebben verkozen, en al-

e p. 151, 152. enz.
g de Script. Eccles.
f Heda als boven.
h ap. Bekam p. 46.

daar

daar een kerk ter eere van de H. Moeder Gods Maria en van den H. Laurentius getimmert. En hoe dat wy om haare goede meening door Gods genade te bevorderen, en om voor onze ziele tegen het toekomende leven te zorgen, het zelve moeraſch met het land daar naaſt aan paalende, te weeten het Veen, in vollen eigendom, met alle inkomſten, de groote en kleine tienden, en alles daar aan behoorende, vry en wettig aan de voornoemde kerke vereeren. enz.

Hy kaſtijdt de Regulieren Prieſters van Staveren, en Anſelmus Abt van Egmond.

i Hy heeft de Reguliere Prieſters uyt het Kloofter van Staveren gejaagt/ om dat ze wulps en ongebonden leefden / en twaalf Monnikken uyt Oofthoek in hunne plaats gezonden. Ook heeft hy Anſelmus (1) Abt van Egmond die de goederen der Abdye deerlijk verquiſte / en zijne onderhoorige Monnikken door zijne al te ruime regeering ontſtigte / van zijn ampt afgezet.

Floris de Vette Graaf van Holland ſterft een litmaat der Utregtſche kerke.

In zijnen tijd / te weten in het jaar 1122/ of althans 1123/ is overleden Floris de Vette, Graaf van Holland/ die in 't Broederſchap der Utregtſche kerke was geſchreeven : of gelijk Heda ſchreeft / die door een broederlijke liefde met de Utregtſche kerke vereenigt was. Want het wierdt eertijds voor een gunſt en voor een godvrugtigheit gerekent / in de broederſchappen of godvrugtige maatſchappyen aangeſchreeven te worden / gelijk de oude gedenkſchriften duidelijk getuigen. Zelfs de grootſte Vorſten hielden zich daar door niet verkleind. Ja de Keizers zelfs lieten zich onder de (2) Utregtſche Kanonnikken opſchrijven : zoo als blijkt uyt een Keizerlijke proeve in de Domkerke van Utregt / waar van de opene brief by *k* Heda ſtaat aangehaalt.

i Bokkenb in actis Pontif. Ultraject. inedita.
k apud Hedam ex libro ſamerae p. 150.

Als

Als Petronella, weduwe van Graaf Floris, de regeering voor haaren zoone Dideryk den sesden waarnam / heeft zy volgens de getuigenis van Stokius en Ubbo Emmius, by haar kasteel in Rynsburg ter eere van de H. Maagd en van den Martelaar Laurentius, een Abdy voor de geestelijke Maagden van S. Benedictus order gestigt: waar op deeze beerzen van den gemelden Stokius zien:

Ende was te Rynsburch begraven,
Dat zy stichtte met hare haven,
In de ere der Moeder ons Heren,
Aldaar leghse noch met eren.

Wy zullen beneden / daar we van Rynsburg handelen / noch meer van deeze Abdye te zeggen hebben.

De hoofdkerk van Leiden is onder Godebaldus gewijdt geweest.

Een oud bord / het welke over 150 jaar plagt te hangen in S. Pieters kerke te Leiden / getuigt dat dezelve kerk onder deezen Godebaldus gewijdt is geweest: want daar staat het volgende te leezen:

In 't jaar 1121. Sondaags na Vrouwe geboorte, in de maand September, is deeze kerk gewijdt ter eere van Godt en van de H. H. Apostelen Petrus en Paulus, onder den hoogwaardigsten Heere en Vader in Christus Godebaldus, XXIV. Bisschop van Utregt.

Hy heeft de Vergadering van Frislaar bygewoont.

Onder Godebaldus is 'er een kerkvergadering te Frislaar in Duitsland gehouden / daar hy volgens het schrijven van [1] Gobelinus tegenwoordig is geweest.

By zijn leven is 'er noch een Vergade-

By zijn leven is 'er noch een vergadering gehouden te Reims, die door Gelasius eerst begon-

[1] *Cosmodr. p. 221.*

nen /

nen/ en naderhand door Kalixtus II voltrokken is / tegen het inhuldigen der Bisschoppen door een leken hand / en tegen Henricus V. die dit inhuldigen tragte in stand te houden. Het banbonnis is aldaar met een plegtige staatsie / en met het aansteken van 427 kaarsen / gebelt tegen den Keizer Henricus, die van de Italiaanen de vierde en de jongste / en van de Duitschers de vijfde genoemt wordt.

ring gehouden te Reims, daar de Keizer Henricus in den ban is gedaan.

Het gebruik van diergelijke inhuldigingen was eertijds geoorlofd en buiten alle opspraak: ja door den Paus Adrianus zelf toegestaan aan Karel den Grooten, zoo als by *m* Gratianus verhaalt wordt. Het zelve is getrokken uyt de Kronijk van Sigebertus van Gemblours; verhaalende hoe dat gemelde Paus in de Roomsche kerkbergaderinge van 't jaar 774. aan Karel den Grooten volmagt heeft gegeeven tot het verkiezen van Roomsche Pauzen; en aan alle Aartsbisschoppen en Bisschoppen die onder 't gebied van Karel behoorden / heeft belast en bevolen / dat ze hunne bevestiging / eer dat ze gewijdt wierden / by den gemelden Karel zouden hebben te haalen.

Het gebruik van diergelijke inhuldigingen was eertijds geoorlofd,

Leo VIII. heeft dezelve wet naderhand doen gelden / en ook vernieuwt ter gunste van Otto I. En schoon genomen dat men den oorsprong deezer huldigingen niet kon bestigen op het gemelde Kapittel Adrianus, het welke ten minsten twijfelachtig is / zoo is het egter vast en buiten tegenspraak / dat het voornoemde gebruik al lang voor Otto I, en kort na Karel den Grooten, stand heeft gegreepen; en niet alleen by de Keizers / maar ook by de Koningen van Vrankrijk en

m distinct. 63. cap. Adrianus.

Enge-

Engeland / en by meest alle de Vorsten van 't Christendom / onderhouden is geweest.

maar is in de gemelde Vergaderinge verboden.

Des niet tegenstaande heeft de gemelde Vergadering een tijde van den Bisschop Godebaldus den Keizer Henricus V. daar over in den ban gedaan ; en het gebruik van de Bisschoppen en Prelaaten door den ring en den staf te bevestigen / zoo als Rixfridus, Bernulfus en meer anderen van onze Bisschoppen zelf gehuldigt waren / en waar over onder de voorgaande Bisschoppen een langen tijd al veel gespoolts was geweest / na veel en groot harrewarren verboden en verdoemt. De brief waar door Henricus afstand van de gezeide bevestiginge heeft gedaan / staat in de Aanmerkingen *n* van Buchelius over Heda, en zal aanstonds hier ingelascht worden.

In de Reimsche Vergaderinge is de herderstaf in den rijk-staf verandert.

Op wat wijze dat 'er dan een verdrag tusschen den Keizer en den Paus Kalixtus aangegaan / en de harders-staf in den schepter verandert is / (3) en wat al krakeel dat 'er over dit geschil tusschen verscheiden Pauzen en Keizers is geweest / staat te leezen in de nieuwe Boekzaal der Kerkelijke Schrijvers van E. *o* du Pin : waar over L. Thomassin in zijn *p* boek van de oude en nieuwe kerktugt ook dient nagezien te worden. (4)

Tot deeze Vergadering is Godebaldus ook beroepen geweest, die van den Paus den Bisschops mijter heeft verkreegen.

q De Paus *Kalixtus*, zegt Heda, in deeze vergaderinge zijnde, heeft aan onzen *Godebaldus*, die onpasselijk was, en zich over zijn afwezen door een brief verontschuldigde, den Bisschoppelijken Mijter op zijn verzoek toegestaan ; waar van de Bisschoppen van Utregt zich veele jaaren herwaart, om de menigvuldige rampen die hun over-

n pag. 154. *o tom.* 9. *c.* 2.
p tom. 2. *part.* 11. *lib.* 11. *c.* 28.
q in Hist. Episc. Ultraj.

geko-

gekomen waren, niet hadden bedient. Waar van wy zoo aanstonds breeder zullen handelen.

Wy willen het antwoord van Kalixtus op dit verzoek van Godebaldus den Leezer uyt Buchelius wel mededeelen.

Kalixtus Bisschop, Dienaar der Dienaaren Gods, aan zijnen eerwaardigen broeder *Godebaldus*, Bisschop van Utregt, heil en Apostolisschen zegen. Wy hadden gehoopt dat gy deeze Vergadering zoud bygewoont hebben; maar wy hebben uyt de broederen, die gy tot ons afgevaardigt hebt, verstaan dat gy onderwege door Godt verhindert zijt geworden, zoo dat gy tot ons zonder merkelijk gevaar niet hebt konnen komen. En daarom willen wy uw achterblijven uyt vaderlijke genegendheit wel ten besten houden, vertrouwende dat gy voortaan in den dienst van Godt en van uwe kerke getrouwelijk naar uw vermogen zult volharden. En wat die Prooften aangaat, die van u verzogt waren om de vergaderinge in uwe plaatze by te woonen, maar zich niet vertoont hebben, die geven wy uwe bescheidendheit over, om over hen volgens de kerkelijke regels regt te pleegen. Want al wat gy dien aangaande door Gods ingeeving zult gedaan hebben, dat zullen wy voor welgedaan houden. Vorders vergunnen wy u, en uwen nazaaten, tot meerder eerbiedigheit en gezag van uwe kerke, en uyt een zucht van onze oude en onderlinge vriendschap, dat *de Bisschoppelijke Mijter* ul. zal opgezet worden.

Gegeeven te Reims, den 30 October, in de 13 Indictie, in 't jaar 1120.

In het jaar na de menschwording van Christus 1123, zegt Urspergensis in zijne Kronijk over dat jaar / heeft de Keizer Henricus het Feest van Kersmis te Utregt geviert, alwaar op de feestda-

dagen een krakeel is ontſtaan. Doch hier van beneden.

De Keizer Henricus ſterft te Utregt, en wordt aldaar begraaven.

Eindelijk is de Keizer Henricus, die met een magtig leger gekomen was om de wederſpannige Prieſen tot reden te (5) brengen / by Utregt geſtorven. Zijne ingewanden zijn in 't midden van 't Choor der Domkerke begraaven / in 't zelve graf daar de ingewanden van zijnen overgrootvader Konradus begraaven waren geweeſt. Want Keizer Henricus, die van de Italiaanen voor den tweeden van dien naam / maar van de Duitſchers met meerder ſchijn van reden voor den derden gehouden wordt / was zijn grootvader. Zijne begraafplaats is noch tegenwoordig in de Domkerke te zien / alwaar deeze woorden in 't Latijn te leezen ſtaan:

DE INGEWANDEN
Van
HENRICUS V, KEIZER
In 't jaar 1125.

r Eindelijk is de Biſſchop Godebaldus, als of hy handdaadig was geweeſt aan het krakeel, dat te Utregt tuſſchen (6) de bedienden van den Biſſchop en 's Keizers hovelingen gereezen was, en vervolgens ſchuldig was aan gequetſte majeſteit, in de gevangenis geworpen; daar hy byna tot de dood des Keizers heeft gezeeten. Tot dat hy noch eindelijk op de voorſpraak van veele groote Heeren daar omſtreeks, mits betaalende een merkelijke ſomme gelds, en niet als met groo-

Hy heeft drie jaaren gevangen gezeeten.

r *Abbas Uſperg. ut ſupra.*

te

te moeite, is los gelaaten. Als zijne ziekte hand boor hand toenam / heeft hy het Monnikx gewaad te Oostbroek aangetrokken: en is daar ter plaatze op den 4 November / in 't jaar 1128. zoo als Beka, en meest alle onze Histori-Schrijvers getuigen / in groote heiligheit overleden en begraaven / na dat hy de Bisschoppelijke waardigheit 15 jaaren lang had bekleedt.

En na dat hy te Oostbroek Monnik was geworden, is hy aldaar overleden.

ORDONANTIE

Van den

KEIZER HENRICUS V,

Uytgegeven onder Godebaldus *Bisschop van Utregt, raakende de vrye en regelmaatige verkiezing.*

In den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit. Ik *Henricus*, door Gods genade Roomsch Keizer, aangedreeven door de liefde tot Godt, tot de H. Roomsche kerk, en tot den Paus *Kalixtus*; en hoopende dat zulks my verstrekken zal tot verligtenis mijner ziele, doe mits deezen aan Godt, en aan de heilige Apostelen Gods Petrus en Paulus, mitsgaders aan de heilige katolijke kerke, afstand van alle bevestiginge door den ring en den staf. *Ik sta toe dat 'er in alle kerken die onder mijn Rijk en Keizerdom gelegen zijn, een regelmaatige verkiezing, en een vrye wijding plaats zal hebben.* Ik zal getrouwelijk zorg draagen dat alle de bezittingen en regten van S. *Pieter*, dewelken zedert het begin van dit verschil tot den dag van heden toe, 't zy by den tijd van mijnen vader, 't zy onder mijne regeeringe, aan S. *Pie-*

Henricus stapt van de bevestiginge door den ring en den staf af: en vergunt een vrye verkiezing en wijding in alle zijne onderhoorige landen

ter ontvreemdt en in mijne magt zijn, weder gegeeven werden. En de goederen van alle andere kerken en Vorsten, of van eenige klerken en leeken die by gelegendheit van deezen oorlog vervreemdt, en onder mijne magt zijn, zal ik met den raad der Vorsten en geregtshoven wederom geven; (7) en indien ze onder mijne magt niet en zijn, zal ik getrouwelijk te weeg brengen, dat ze den eigenaaren weder ter hand gestelt werden. Ik geef de opregte vrede aan den Heer en Paus Kalixtus, aan de heilige Roomsche kerke, en aan allen die zijne party houden of gehouden hebben. En waar in de H. R. kerk mijne hulp zal komen te verzoeken, daar zal ik haar getrouwelijk in helpen: en in alles waar over zy eenige klagten zal inbrengen, zal ik haar goed en behoorlijk regt doen. Dit alles is geschiedt met toestemminge en overleg der ondergeschreevene Vorsten; Adelbertus Aartsbisschop van Ments, Fredericus Aartsbisschop van Keulen, H. Bisschop van Regensburg, Otto Bisschop van Bamberge, Bruno Bisschop van Spiers, H. Bisschop van Augsburg, Godebaldus Bisschop van Utregt, Uldaricus Bisschop van Konstants, H. Abt van Fulden, Henricus Hartog van Beyeren, Fredericus Hartog van Zwaben, Bruno Hartog van Sassen, Dietboldus Markgraaf van Chamb van Vochtburg, Godefridus Paltsgraaf van Wittelsbach, Engelbertus Markgraaf van Istrie, Berengarius Markgraaf van Habsburg, Theodoricus Graaf van Montbeliard, en veele anderen meer.

Hy belooft Kalixtus te zullen helpen.

OR-

ORDONANTIE
Van
GODEBOLDUS
In 't jaar 1120.

Dat de Kanonnikken van S. Mariaas kerke te Brugge hunnen Prooſt zullen verzoeken van de S. Maartens Kanonnikken te Utregt: en meer andere verdrag-punten tuſſchen beide die Kapittels opgeſteld.

Ordonantie voor deezen noit in 't ligt gegeeven, en getrokken uyt de ongedrukte Jaarboeken van P. Bokkenberg.

In den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit, en der heilige Moeder Gods Maria. Het zy kennelijk aan alle tegenwoordige en tockomende geloovigen, dat de Prooſt Lutgardus, uyt laſt van den hoogwaardigen Biſſchop Godeboldus, en met gemeenen raad van zijne geeſtelijkheit, de kerk in Syſſel gelegen, dewelke met alles dat die kerke toebehoort zedert langen tijd ongeregtelijk en by onderkruiping van haar hoofd vervreemdt is geweeſt, tot het eigen gebruik der broederen wederom heeft geëiſcht: en dat hy dezelve door de goddelijke hulp, en vermits de openbaare geregtigheit der zaake voor hem ſprak, in de Doornikſche kerkvergaderinge, onder de getuigeniſſe van geloofwaardige perſoonen, wederom tot haar' voorigen ſtand heeft doen herſtellen. En op dat de voornoemde bezitting door een onverbreekelijken band van vrede aan S. Maartens vergaderinge ten eeuwigen dage verzekerd mag blijven, zoo is de voornoem-

de Mariaas kerk, te Brugge, die eerſt in Syſſel aan haare moederkerke onderworpen was, met de eenpaarige toeſtemminge van het S. Maartens Kapittel in haare vryheit herſtelt: welke vryheit eerſt al eenigzins bevèſtigt was door het Pauſſelijk gezag. Doch deeze vryſtelling is met de volgende voorwaarde geſchiedt: zoo wanneer de Kanonnikken van de Mariaas kerke hunnen Prooſt * verliezen, zal 'er een uyt hun getal met de toeſtemminge zijner mede-broederen tot Utregt in 't Kapittel van S. Maarten komen, en een nieuwen Prooſt verzoeken. Welke waardigheit de Deken en de Broeders in 't gemeen, door een altijd-duurende opvolging, met uytſluitinge van den Biſſchop en den Dom-Prooſt, als haare eige en byzondere zaak, zullen vergeeven, en 't zijner keure overgeeven. Ook is 'er in het Kapittel beſloten dat de voornoemde Kapittel - heer van Brugge, zoo lang als hy naar zijnen Prooſt zal moeten wachten, door de broeders in 't gemeen bezorgt en gehouden zal worden. Maar het geven van een Prooſt zal op hem alleen aankomen; des zal de Prooſt hem de noodige onkoſten vergoeden. Daarenboven hebben de Broeders geoordeelt dat het een godvrugtige en eerlijke zaak zal zijn, en tot meerder eendragt zal verſtrekken, dat zoo dikwils als 'er iemand der voornoemde Broederen van Bruggen overkomt, hy mede ter Choor verſchijnt, en onder den Deken ſtaat, gelijk de andere Broeders. Vermits de voornoemde kerk dan zoodaanig met deeze kerke vereenigt en in dezelve ingelijft is, zal men, zoo dikwils als 'er een der broederen van beide de kerken ſterft, de dood van de wederzijdſche broederen aan

Onderlinge eendragt en doodpligten.

* De kerk van Brugge moet een Prooſt verzoeken uyt S. Maartens-kapittel.

aan beide de vergaderingen over en weer bekend maaken, om den dertigſten dag zijner dood, en zijne jaargetijden, door nachtwaakingen en gebeden, en door het leezen van de daar toe geſtelde Pſalmen en Miſſen, naar behooren te houden.

Vorders, op dat dit alles vaſt en beſtendig mag blijven, is'er met onderlinge toeſtemminge bevolen deezen brief op te ſtellen, ende door ieders zegel te bekragtigen: op dat zoo het iemand mogt luſten dit omverre te ſtooten, zoo een den vloek der eeuwige verdoemeniſſe onderworpen zy.

Gegeeven in 't jaar onzes Heere 1120, in de 2 Indictie, in het tweede jaar der regeeringe van den Biſſchop G. enz.

GODEBALDUS

Heeft in 't jaar 1128 eenige byzondere voorregten aan den Prooſt van Weſt-Vriesland toegeſtaan.

Dit zijn de regten en voogdyen van de Prooſtdye van Weſtvriesland onder de kerke van Utregt.

Voorregten door Godebaldus toegeſtaan.

Voor eerſt heeft Godebaldus zaliger gedagteniſſe, Biſſchop van Utregt, aan de Utregtſche kerke, en aan den Prooſt van Weſtvriesland, tot het werk der Prooſtdye, en om de laſten der zelve te konnen draagen, voorhene gegeeven de vrye, volkomene, en altijdduurende geeſtelijke magt-oeffening over het landſchap van Weſtvriesland: dit is het geene de gemelde Biſſchop aan S. Maartens kerke, tot het werk der voornoemde Prooſtdye van Weſtvriesland heeft gegeeven,

op de volgende wijze. † Dat de Deken en het Kapittel den Prooſt aldaar zullen moeten verkiezen, en aan den zelven de zorg der Prooſtdye, benevens alle de Biſſchoppelijke regten die in dezelve Prooſtdye te bedienen zijn, zonder andere Biſſchoppelijke beveſtiginge van nooden te hebben, zullen opdraagen.

Vorders dat de Prooſt van Weſtvriesland, die 'er dan zijn zal, de klerken en leeken aldaar zal vermogen te beſtraffen volgens de behoorlijke en gewoonlijke manier van regten.

Vorders, dat hy zal vermogen tweemaal in den tijd van ſeven jaaren vergadering te houden, boeten en bekeurgelden (8) ontvangen, en de misdaadigen ontſlaan.

De Prooſt van Weſtvriesland mag eens om de 7 jaaren een Biſſchop dien hy begeert gebruiken.

Vorders, heeft de gemelde Heer Biſſchop aan den Prooſt aldaar, die 'er dan zijn zal, vergunt en toegeſtaan, dat hy eens om de ſeven jaaren, als 't hem zal believen en goeddunken, zal vermogen een Katolijken Biſſchop naar de zelve Prooſtdye mede te neemen, om 't geene de geeſtelijke orders en de wijdingen aangaat te verrigten, en den zelven dan weder naar huis te geleiden; en de profijten beneffens den dus ingehaalden Biſſchop te genieten.

Noch al vorder, dat al het gezeide omtrent de gemelde Prooſtdy van ongeheuglijke tijden af vreedzaamelijk en geruſtelijk onderhouden is geweeſt.

† De Prooſt van Weſtvriesland door den Deken en het Kapittel van S. Maarten verkooren heeft geen Biſſchoppelijke beveſtiging van nooden.

RE-

REDENKAVELING

Waar inne onderzogt wordt wat dat 'er te denken ſtaat van de wijdinge en den mijter der Utregtſche Biſſchoppen, tot ten tijd toe van

GODEBALDUS.

Dewijl het uyt den voornoemden Brief van den Paus Kalixtus **blijkt dat** Godebaldus **den Biſſchoppelijken mijter voor zich zelven en voor zijne na-zaaten verzogt en verkreegen heeft; zoo is de vraag/ of de Utregtſche Kerkvoogden zedert de dood van den H.** Bonifacius, **tot den tijd van** Godebaldus **toe / dat is / den tijd van vierdhalve eeuwe / geen regte Biſſchoppen zijn geweeſt / en den mijter niet gedraagen hebben?**

En voor eerſt zoude het konnen ſchijnen dat de woorden van J. Beka*, **en die van** W. Heda†, **aldus geduidt konnen worden:**

Na de dood van Bonifacius heeft de Utregtſche kerk, die noch eerſt begonnen en teer was, de Metropolitaanſche waardigheit noch niet gehad. . . En de Utregtſche Biſſchoppen die om den hoogen nood naar het hof van Romen niet koſten reizen, om den Aartsbiſſchoppelijken zegen te haalen, hebben den enkelden zegen van den nabuurigen Metropolitaan ontvangen, op de wijze der Abten; en langen tijd de Mis zonder den Biſſchoppelijken mijter gedaan. . . Ja de Aartsbiſſchop van Keulen heeft hen de wijding, gelijk aan Abten, gegeeven: en 't gebruik van

Of de Utregtſche kerk tot den tijd van Godebaldus geene regte Biſſchoppen tot overſten heeft gehad.

* *pag.* 16. † *pag.* 36.

den mijter is tot den tijd van den Bisschop Godebaldus agter gebleeven.

Waar omtrent dit voor eerst uyt den brief van Bonifacius aan den Paus Stefanus, die boven al vermeldt is / kan vastgestelt worden; dat het by zijnen tijd voor den Apostolisschen Stoel beplett is geweest of de kerk van Utregt onder die van Keulen als haare Metropolitaan-kerke moest staan of niet; en dat dit geschil / vermits Bonifacius gemarteld wierdt eer dat hy iets van de uytspraake wist / in zijn leven niet beslist zal zijn geweest; zoo dat men den regten tijd niet kan weeten wanneer dat 'er uytspraak over is gedaan.

Het Proces noch hangende, en terwijle dat de Vriezen groot geweld tegen de Bisschoppen pleegden, zijn 'er misschien eenigen, als Gregorius, niet meer als Abten of Priesters geweest. Naderhand zijn onze Bisschoppen, hoewel niet te Romen, egter te Keulen, gelijk toen het gebruik was, gewijd geweest.

Dan het staat te gelooven dat het proces noch hangende / en voornamentlijk als de ongeloovige Vriezen / die noch niet volkomentlijk ten onder gebragt en tot het geloof bekeert waren / noch veel spels aan de Bisschoppen gaven / dat 'er / zeg ik / eenigen van de eerste Bestierders der Utregtsche kerke / en voornamentlijk Gregorius de nazaat van Bonifacius, niet meer als de Priesterlijke wijdzels ontvangen hebben.

Maar als het Proces uytgeweezen was / en de Keulsche kerk zoo wel door haar gezag als door 't oude gebruik boven dreef / hebben de Bisschoppen niet naar Romen moeten trekken / zoo als Willebrordus in de eerste stigtinge deezer kerke / om niet te vergeefs te arbeiden / had gedaan: maar hebben volgens het oude gebruik / 't welke in die eeuwe noch in zwang ging / naar den Bisschop van Keulen als haaren Metropolitaan moeten reizen.

Want dus spreekt Alcuinus, de tijdgenoot van Willebrordus en Bonifacius, of wie anders de Schrijver mag zijn van het Tractaatje van de God-

Goddelijke dingen ‡, **daar hy de wijze van een Bisschop te verkiezen en te wijden beschrijft:** Wanneer de Bisschop van een stad komt te sterven, dan wordt 'er een andere door de Geestelijkheit of het volk verkooren; en daar wordt van de anderen een bevelbrief opgestelt: en dan gaan zy tot den Apostolisschen Bisschop (dat is den Metropolitaan) in't gezelschap van den nieuverkooren, die smeekbrieven by hem heeft, waar inne de Metropolitaan verzogt wordt, den zelven tot hunnen Bisschop te wijden. **Hier over kan nagezien worden** E. du Pin **die daar breeder van handelt in zijn** * **boek van de oude kerktugt.**

Agtervolgens deeze wijze heeft Baldricus, **negentiende Bisschop van Utregt / in zijne handveste** † **aan de Utregtsche kerke verleend / uytdrukkelijk aldus gesproken:** dat hy na de dood van den hoogwaardigen Heer en Vader Radbodus, veertienden Bisschop van Utregt, tot Bischop der zelve stad is gekoozen: en dat hy door den Metropolitaan, te weten den Aartsbisschop van Keulen, bevestigt en gewijdt is geweest.

Doch 't is valschelijk van Beka **gezeit / of althans onbedagtelijk uyt zijne penne gevolt / dat** de Utregtsche Bisschoppen van den naastgelegen Metropolitaan den enkelden zegen, op de wijze der Abten, ontvangen zouden hebben. (9) **In tegendeel zy hebben den vollen zegen / dat is de Bisschoppelijke wijding / van hem ontvangen. Dit heeft** Baldricus **zelf in den aangehaalden Brief lang te vore verklaart. Al lang voor** Godebaldus **is** Radbodus **op dezelve wijze gewijdt geweest / zoo als** Beka **en** Heda **zelfs getuigen. Als dezelve** Radbodus **voor** Baldricus,

Zoo als door het voorbeeld van verscheiden kerkvoogden wordt beweezen.

D 5 **die**

‡ *de divinis officiis, cap.* 36.
† *apud Hedam, p.* 75.
* *Dissert.* 1. §. 12.

die zijn nazaat noch is gewoorden / verzogt wierdt om twee Klerken tot Priesters te wijden / heeft hy het geweigert / zoo als we boven al gezien hebben; en heeft door een geest van voorzegginge voorspelt dat Baldricus zelf hen noch eens zoude wijden. Van Burchardus, den naasten voorzaat van Godebaldus, schrijft a Heda: dat hy de wijdzels met eigen handen heeft bedient; en dat hy Priesters en Diakenen heeft gewijdt. Ja 't wordt niet alleen van Beka en Heda, maar ook van Mabillon en Pagi, voor de zuivere waarheit opgegeeven / dat Albricus aldus tot den vierden Bisschop van Utregt / van Willibrordus af te rekenen / gewijdt is geweest; en dat hy zelf ook den heiligen Ludgerus Priester heeft gewijdt.

Dat dan de Utregtsche Bisschoppen niet naar het Roomsche Hof zijn gereist / om den Aartsbisschoppelijken zegen te haalen / maar den zegen / of gelijk Heda spreekt / de wijding van den naastgelegen Bisschop ontvangen hebben / is zoo zeer niet geschiedt uyt hoogen nood / gelijk Beka schrijft / nochte door gebrek / als Heda te kennen geeft / (10) maar achterhalgens de wet en het gebruik der kerke. Doch deeze Schrijvers daar van onkundig zijnde / en van de tugt der kerke volgens het gebruik van hunnen tijd oordeelende / (op welke abverregtsche bake zich noch hedendaags al menig schrijver verzeilt) lappen en brabbelen alles door malkander / en geeven valsche en beuzelagtige oorzaaken voor de waaragtigen op.

Zy droegen geenen mijter.

Zoo een blauwe reden is dit / dat de gemelde Bisschoppen van Utregt langen tijd de Mis zonder den mijter gedaan hebben; daar Beka mede schermt; en 't geen de andere inbrengt / dat het ge-

a *pag.* 143.

gebruik van den mijter tot den tijd van den Biſſchop Godebaldus toe is agter gebleeven.

Zy hebben langen tijd den dienſt gedaan / zonder den mijter op te hebben; wy ſtaan het toe: maar dat zulks geſchiedt zoude zijn door hoogdringenden nood, zoo als zy voorgeeven / of om dat ze door de armoede verhindert zouden geweeſt zyn, (11) daar zeggen wy neen tegen. Want de Utregtſche kerk wierdt dagelijks al rijker en rijker; zoo als de giften van zoo menige Keizers en Koningen / en de beveſtigingen der zelve giften / die meeſt by Heda vermeldt ſtaan / duidelijk bewijzen. En hoe zouden die Voorſten / dewelken die heilige en hoog-geleerde mannen zoo rijkelijk beſchonken / op het koopen van mijters (12) gezien hebben? En het zouw al een uyterſte armoede moeten zijn / daar het op het koopen van een mijter zoude aankomen.

Men leeſt in een oud handſchrift van de Abdye van Tongerloo / dat 'er Biſſchoppen in Jerland zijn geweeſt / daar het zoo ſober mede omquam (13) dat ze in de kerkvergaderingen / of openbaare kerkdienſten / met papiere mijters verſcheenen. Het welke hier ook / indien 'er de armoede zoo groot was geweeſt / te pas konde komen. Dat dan de Utregtſche Biſſchoppen den dienſt van ouds zonder den Biſſchoppelijken mijter gedaan hebben / is nergens anders om geſchiedt / als om dat de Biſſchops-mijters noch niet in zwang gingen.

Om dat de mijters in die eeuwe noch in geen gebruik waren:

Dit getuigt voor eerſt Hofmannus, in zijn Algemeen Woorden-boek / onder den tijtel van Mitra, daar hy aldus ſchrijft: De Schryvers der Roomſche kerke zeggen dat de Pauzen en de Biſſchoppen den mijter voor het jaar 1000 naulijks gebruikt hebben.

zoo als door veele getuigeniſſen wordt beweezen.

Van

Dan 't zelve gevoelen is du Cange, een Katolijk Schrijver / dewelke in zijn Woordenboek / op het woord Mitra, aldus redeneert: De mijter wordt tegenwoordig gehouden voor het eigen hoofd-cieraat en het hoofddekzel der Pauzen; mitsgaders der Kardinaalen, der Aartsbisschoppen en der Bisschoppen: hoewel Menardus, schryvende over het Sakrament-boek van Gregorius den Grooten, aanmerkt dat de oude Schrijvers, die over de Goddelijke dienſten geschreeven hebben, of de Sakrament-boeken, of de oude Mis-boeken, daar zy van de Bisschoppelijke pronk-gewaaden handelen, nauwlijks eenig gewag van den mijter maaken: zoo dat 'er voor het jaar 1000 qualijk ooit van den Pausselyken of Bisschoppelyken mijter wordt gesproken, zoo als naderhand gedaan hebben *Petrus b Damianus*, *Hugo c van Flavigny*, en de *d* H. *Bernardus*.

Hierom is het dat Arn. Buchelius in zijne Aanmerkingen *e* over Beka, daar hy van Balduinus I Bisschop van Utregt / handelt / niet en twijfelt of zekere zilvere zegening / daar Bisschop Balduinus op afgebeeldt staat / is het af-beeldzel van Balduinus I. Om dat zijn aangezigt, zegt hy / staat afgebeeldt zonder mijter, die voor de tijden van Godebaldus in geen gebruik by de Bisschoppen is geweest. (14)

En alhoewel dat de Kardinaal *f* Bona, over de oudheden der Misse schrijvende / daar hy beide de gevoelens over dit verschil zoekt te vereenigen / en aan Andreas Saussai, die voor de oudheit van de mijter kampt / iets toe te geeven; hem

b Serm. 1. *de Dedic. & lib.* 1. *epist.* 20.
c in Chron. ann. 1100.
d Epist. 40. *e pag.* 36.
f Rer. Liturg. l. 1. *c.* 24. §. 14. *pag.* 242.

hem goedwillig toestaat: Dat 'er al van de tijden der Apostelen af een zeker hoofdcieraad is geweest, waar van sommige, zoo niet alle Bisschoppen zich afzonderlijk bedienden; zoo verklaart hy egter blak uyt dat de mijter, zoodaanig als die tegenwoordig is, een nieu-gevonden cieraad is, 't welke voor het jaar 1000 naulyks in de kerke gezien is geweest: ende dat zulks voor eerst beweezen kan worden uyt de schilderyen en andere gedenktekenen der ouden; alwaar zoo wel de Pauzen als de andere Bisschoppen met al hun Bisschops-cieraad, doch altijd met blooten hoofde, staan afgebeeldt. En dat dit ten tweede schijnt te blyken uyt de Ceremoni-boeken voor 700 jaaren beschreeven, en uyt de andere Schryvers van de kerkelijke zaaken handelende; dewelken alle Bisschoppelyke gewaaden naukeurig optellende, geen een woord van den mijter en reppen.

Doch als de Bisschoppen in de elfde eeuwe den mijter zoo hier zoo daar begosten te draagen; en waarschijnlijk van den Pauz verlof daar toe verkreegen hadden; zoo als 't bekend is dat het niet lang te vore met het Pallium was toegegaan; zoo zal onze Godebaldus ook den mijter van den Pauz Kalixtus II verzogt hebben/ omtrent dien tijd als Henricus V. en de Bisschoppen die 't met hem hielden de vrede met den gemelden Pauz omtrent de Keizerlijke bevestiging sloten. Waar op Kalixtus den mijter aan Godebaldus en zijne nazaaten/ tot meerder gezag van de hem toebetrouwde kerke, zoo als de woorden van de Pausselijke bulle luiden/ heeft toegestaan.

Doch als het gebruik van den mijter nu in zwang ging, heeft Godebaldus den zelven van Kalixtus verzogt.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Johannes à Leidis noemt hem Anſelinus, (*Chron. Egmond. c.* 19.) en voegt 'er by dat hy de Kapellaan was van Petronella, Gravinne van Holland: dewelke door quaade raads-luiden verleid, de Monnikken van Egmond heeft gedwongen om gemelden Anſelinus tot een Monnik aan te neemen: want zy hoopte, zegt hy, dat ze dan ſchoone gelegendheit zoude hebben om met de inkomſten der Kerke naar haar welgevallen te leeven. Hy wierd ook metten eerſten Abt; en dewijl hy al te eenvoudig van aart, en geenzins bedreeven was in de kloofterlijke tugt-regelen, heeft hy weinig gepaſt op het leven der Monnikken. De inkomſten der Abdye wierden vervreemt, of quamen niet te regt: ieder een, die vrienden in 't ſpel had, paſte daar een ſtuk of een brok van te hebben: de Monnikken moeſten gebrek lijden, en de vreemden, zoo klaagt hy op een erbarmelijken jammer-toon, teerden en ſmeerden van hunne inkomſten. Men zag 'er drie wereldlijke Prelaaten in te kruyen, zoo gaat hy al voort, ja eer wolven als Prelaaten, die alles roofden en kaapten wat 'er te rooven en te kaapen was; en die zoo wel hunne eigen beurzen, als die van hunne vrienden met de rijkdommen van de Abdye paſten op te vullen. Zy gebruikten onze goederen, zegt hy, om hunne zoons en dochters uit te huwelijken: en dus zijn de inkomſten der Abdye eindelijk zeer ſchaars en ſober geworden. Maar 't is ook met hen gegaan, gelijk het doorgaans met de zodaanigen gaat: want zy zijn allegader binnen 't zelfde jaar, en in de lente van hunne jeugd, een ſchielijke dood geſtorven. Maar wat zijne afzetting aangaat, M. Voſſius ſchrijft in zijne Hollandſche Jaarboeken dat de Biſſchop Andreas, die Godebaldus nazaat is geweeſt, hem heeft gedwongen de regeering der Abdye over te geeven. En dit ſchijnt ook zeker genoeg te wezen: want Godebaldus is volgens het eenparig gevoelen van onze Schrijvers geſtorven in 't jaar 1128. Maar Anſelinus heeft volgens Johannes à Leidis eerſt afſtand van zijne regeeringe gedaan in 't jaar 1129. Ook ſchrijft dezelve Johannes à Leidis dat het Biſſchop Andreas is

ge-

geweeſt, die den nieuwen Abt Walterus heeft ingewijdt.

2. Wy hebben hier al iets van aangetekent. Maar wy moeten 'er dit uit Chriſtianus Lupus noch by voegen, dat de kerk, als ze in nood was, aan verſcheiden Keizeren, Koningen en andere Vorſten heeft beginnen toe te ſtaan, dat ze in ſommige kerken tot Kanonnikken zouden aangenomen worden, en dat ze zelfs op zijn Kanonniks gekleedt met de andere Kanonnikken in het Choor zouden ſtaan zingen. Dit bewijſt hy door het voorbeeld van onzen Floris II, van Hugo Kapetus, van Fulco den Goeden, Hartog van Anjou, enz. Hy wil daar door zeggen, dat zulks ſtrijdig was tegens de oude wetten der kerke, volgens dewelken geen wereldſch perſoon in het Choor onder de geeſtelijkheit plaats mogt neemen.

3. Daar is een tweederhande twiſt over deeze inhuldigingen geweeſt: eerſt over de zaak zelf, daar na over de plegtigheden of over het *ceremonieel* der zaake. Gregorius VII. had het niet alleen tegen het inhuldigen door den ſtaf en den ring, maar tegen allerhande inhuldigingen der Biſſchoppen, Abten enz. die door de wereldſche magt geſchieden, op wat wijze dat zodaanig inhuldigen ook toeging. Zijne voornaamſte reden was, dat de vrijheit der verkiezingen daar door belet en benomen wierdt, en dat de Vorſten zich door dat middel heer en meeſter van de verkiezingen maakten. Want vermits de nieuverkoren Biſſchop, Abt, enz. de inkomſten van zijne waardigheit niet kon genieten, noch tot Biſſchop, Abt, enz. gewijdt worden zonder van den Vorſt ingehuldigt te zijn, zoo diende men, eer dat men tot de verkiezing konde treeden, noodzaakelijk voor af te weeten, of zoo een perſoon, dien men in 't oog had, wel aangenaam zoude zijn aan den Koning: en als de ſtemmen op iemand vielen die den Koning mishaagde, dan quam 'er niet van de verkiezinge. En zoo kon de Oppervorſt de Biſdommen en Abdyen altijd doen vallen op iemand van zijne gunſtelingen. Om dit misbruik mogt Gregorius VII. van geene inhuldigingen hooren ſpreeken; en hy ging zoo verre dat hy den Biſſchoppen en Abten verbood den eed van getrouwigheit in de handen der Koningen af te leggen. Victor III. en Urbanus II. de naaſte nazaaten van Gregorius VII.

VII. hebben zich even eens tegen allerhande inhuldigingen verklaart. Maar onder Paſchalis II. begon men het *ceremoniel*, te weeten de overgeeving van den ſtaf en den ring, ook uit te pluizen: men ging daar uit een nieuwe bewijs-reden trekken tegen de inhuldigingen; en men wilde den ſtaf en den ring aangezien hebben als duidelijke tekenen van de geeſtelijke magt; zoo dat de Vorſt deeze plegtigheit verrigtende, de kerkelijke magt zou vergeeven hebben. Aldus heeft Paſchalis zijn gevoelen ge-uit in de onderhandelinge die hy te Chalons met de gezanten van den Keizer heeft gehad. En die de inhuldigingen voor een ſnooder ketterye hielden en met alle kragt gehouden wilden hebben dan de Simonye, deeden deeze reden voornamentlijk gelden. Hoe kragtig dat de Koningen ook verzekerden dat ze de geeſtelijke magt niet wilden begeeven, dat gold 'er niet; de ſtaf en de ring waren de tekenen van zodaanige magt, en moeſten 'er de tekenen van blijven. Zoo dat de Keizer, wilde hy eens voor altijd van dit krakeel ontſlaagen zijn, den ſcepter in de plaatze van den ring en den ſtaf heeft moeten gebruiken.

4. Het verdrag 't geene eindelijk tuſſchen Kalixtus II. en Henricus V. getroffen wierdt, was uyterlijk voordeeliger voor den Paus; maar inderdaad ſtond 'er de Keizer beſt mee. Want het krakeel liep voornamentlijk over drie zaaken. Eerſtelijk begeerden de Pauzen dat de Keizers zich met geene verkiezinge van Biſſchoppen en Abten zouden hebben te bemoeien; maar de Keizers meenden dat zy daar in ook gekent moeſten worden. Dit wierdt aldus bemiddelt dat de gezeide verkiezingen altijd in de tegenwoordigheit van den Keizer of van zijne gemagtigden zouden geſchieden. Daar hadden de Keizers genoeg aan, en wiſten wel raad om iemand naar hun genoegen te doen verkiezen. Ten tweede wilden de Pauzen geen inhuldiging door den ſtaf en den ring gedaan hebben, en de Keizers begeerden hun regt zoo niet over te geeven. Daar op wierd beſloten dat de inhuldiging van alle de goederen, die van de kroon gekomen waren, binnen Duytsland door den ſchepter zoude gegeeven worden eer dat de Biſſchoppen of de Abten gewijdt wierden, maar buiten Duyſland ſes maanden na de wyding. Hier door was de inhuldiging door den ſtaf en den ring vernietigt:

tigt: maar de Keizers vraagden 'er weinig na of ze door den ſtaf of door den ſchepter zouden inhuldigen. Ten derde was 'er gekrakeelt over den eed van getrouwigheit en over de manſchap die de Keizers zich door de nieuverkooze Biſſchoppen wegens de leenroerige goederen gedaan wilden hebben. Hier omtrent wierd dit middel uitgevonden dat de Biſſchoppen en de Abten den eed van getrouwigheit zouden afleggen, en den Keizeren hulde zouden doen wegens de leengoederen en de *Regalia*, dat is de goederen die van de Kroon gekomen waren. De Paus heeft 'er dit alleen by uitgehaalt dat deeze manſchap tot gemelde goederen bepaalt is gebleeven. Aldus eindigde dit krakeel 't welke nu ruim 56 jaaren onder ſes Pauzen, tot een algemeene argernis van het Chriſtendom, had geduurt, om het welke millioenen van menſchen in den ban waren gedaan en in den ban geſtorven; en ook millioenen van menſchen in ſeſtig veldſlagen die Henricus IV. en in achtien andere veldſlagen die Henricus V. gelevert hadden, zijn omgekomen.

5. Hy had het tegen Petronella weduwe van Floris II. en tegen de Hollanders in 't gemeen. Maar waar over deeze oorlog ontſtaan is word niet even eens verhaalt. Albert Krantzius (*Sax. lib.* v. *c.* 44.) ſchrijft dat hy Petronella door magt van wapenen heeft willen dwingen om den Keizer voor leenheer te erkennen, en dat hy haar ook metter daad daar toe gedwongen heeft; en Janus Douza ſchijnt dit ook voor de regte oorzaak van den oorlog aan te neemen, en omtrent den uitſlag van den oorlog eens gezind te zijn met Krantzius. Anderen zeggen dat Petronella zelf, haaren broeder Lotarius ten gevalle, den oorlog met den Biſſchop van Utregt tegen den Keizer heeft begonnen, terwijle dat hy met gemelden Lotaris Hartog van Saxen in een vollen oorlog was: dat de Keizer daar op met een groot leger naar Holland is afgezakt; maar dat hy zonder iets uit te rechten, en zonder veele lauwerkranſen verdient te hebben, te rugge heeft moeten keeren. (Zie *M. Voſſius.*)

6. Dit krakeel liep zoo hoog dat het geheele Hof en de Stad met de wapenen in de hand op malkander aanvielen, en dat 'er al verſcheidene over en weer zijn geſneuvelt. Daar wierden veele burgers gevangen, en

veele genootzaakt op een ſterke toren te vlugten. *Abbas Uſperg.* als boven.

7. Indien wy vaſt konnen gaan op het zeggen van Paulus Sarpi (*Tr. de Benef.*) zou de Keizer op dit ſtuk aan de quaadſte koop geweeſt zijn: want geduurende deeze onluſten tuſſchen den Paus en den Keizer, zegt hy, zijn 'er veele Steden door het oprokkenen der Biſſchoppen in een bondverwandſchap met den Paus getreeden: en hebben de Biſſchoppen tot de hoofden van hun bondverwantſchap aangenomen. Dit gaf den Biſſchoppen ſchoon ſpel om de openbaare inkomſten en de Keizerlijke regten aan te ſlaan. Als de zaaken nu bemiddelt waren, was hunne bezitting zoo vaſt geworden dat de Keizer geen kans en zag om hen daar uit te ſtooten, en genoodzaakt was hun alle de geroofde landeryen tot een leen te laaten behouden. Indien de Keizer al wat hy gewonnen had heeft moeten weder geeven, en van 't geene hy verlooren had niets wederom heeft gekreegen, zoo heeft hy een verdrag, dat miſſchien zonder weerga is, gemaakt; of liever als een laffe Vorſt, die tenemaal afgeoorlogt en plat geſlagen is, zodaanige wetten ontvangen als de verwinnaar hem heeft willen voorſchrijven. Zoo dat deeze Aanmerking van Paulus Sarpi, ten zy dat hy van eenige kleinigheden, of een byzonder geval of twee wil ſpreeken, naarder bewijs van node zou hebben om zoo op zijn gezag aangenomen te worden. En dit des te meer, om dat hy 'er nog iets byvoegt 't geene regel-regt ſchijnt te ſtrijden tegens de oude hiſtorien: te weeten dat dit het begin zoude zijn, dat veele Biſſchoppen van Duytſland den tijtel van Hartog, Graaf en Markijs noch tegenwoordig voeren, en metterdaad ook Hartogen en Graven zijn: en dat ook verſcheide Italiaanſche Biſſchoppen de zelfde eer-naamen behouden hebben, ſchoon dat ze de daad niet en bezitten. Wy hebben te voren getoont dat de Biſſchoppen al lang te vore, en al zederd Karel den Grooten, Graven en Hartogen zijn geweeſt: en dat ze verre van die waardigheden eerſt onder Henricus IV. en Henricus V. verkreegen of liever gewapender hand gewonnen te hebben, zeer veeg onder Henricus V. hebben geſtaan om die te verliezen, en dezelven ook, had het aan den Paus en den Keizer geſtaan, metterdaad zouden verlooren hebben.

8. *Boe-*

8. *Boeten en bekeur-gelden.* Volgens het † kerkelijke Wet-boek zou een geeſtelijke regter zoo wel de Leeken als de geeſtelijken in de boete mogen ſlaan. Dit gebruik vinden wy ook by * Petr. Bleſenſis, dewelke aldus ſchrijft aan een Aarts-diaken over de zaak van zekeren Heer die in overſpel leefde, en al dikwils tevergeefs in den ban was gedaan: *Ik verzeker u voor vaſt, en gy kont 'er op aangaan, dat hy tot beterſchap zal gebragt worden door het opbrengen van geld-boete.* En uit dien hoofde ſchrijft Goffridus (*ep.* 16. *l.* 7.) die ontrent den zelven tijd leefde: *Tot noch toe is het in gebruik geweeſt dat de Monnikken in het Kapittel, maar in geen kerkvergaderinge, onder hunne mede-Monnikken, maar niet onder de Prieſters, door hun eigen Abt, maar niet door den Aarts-diaken geoordeelt, en aan hun lichaam maar niet in de beurze geſtraft worden.* En wy hebben hier voor al getoont hoe dat de geeſtelijke Overigheden de boetplegingen voor zwaare zonden, die al van de eerſte eeuwen af vaſtgeſtelt waren, voor deezen in zekere geld-boeten verandert hebben. Maar de Franſen hebben den geeſtelijken Regter op dit ſtuk zoo veel niet toegegeeven. En volgens het 33. Hoofdſtuk van de Vrydommen der Franſche Kerke mogen de geeſtelijke Regters hier ontrent zoo niet te werk gaan, gelijk als ze mogen doen in miſdaaden die tenemaal Kerkelijk zijn, en den wereldſchen Regter geenzins en raaken. Het Parlement heeft in 't jaar 1542. den Aartsbiſſchop van Bourges door een ſlot-vonnis, en op ſtraffe van twee maal zoo veel wederom te geeven, doen aanzeggen ‡ dat hy de wereldlijke menſchen geen geldboete zoude hebben op te leggen: en dat hy zelfs de boeten, die hy van de geeſtelijken zoude afvorderen, niet in zijne zak zoude mogen ſteeken, maar alles aan den armen zou hebben uit te keeren, of tot andere godvrugtige werken te beſteeden. De kerkvergadering van Trente (*Seſſ.* 14.) heeft op zwaare ſtraffe en onder verbeuringe van zekere geld-boeten die in de laatſte kerkvergaderinge van Lateranen uitgedrukt ſtaan, verboden eenige geeſtelijke boeken zonder den naam van den Schrij-

† *Cap. in Archiep. extra de rap.*
* *ep.* 74. *ad Archid. Bath.*
‡ *Zie Preuves des libertés de l'Egliſe Gallicane.*

Schryver, en zonder behoorlijke goedkeuringe, te drukken of te bewaaren. Maar, zeggen de Fransche Regtsgeleerden (*Notes sur le Concile de Trente, pag. 5.*) die hunne Aantekeningen op de gemelde kerkvergadering in 't licht gegeeven hebben; *Deeze Ordonantie zou in Vrankrijk niet mogen aangenomen worden, als met deeze bepaalinge, dat zulks geschiede zonder het Lateraansche Dekreet omtrent de gemelde geld-boete, en omtrent andere tijdelijke straffen, goed te keuren; en met dit beding, dat 'er geene boeken zonder verlof van den Regter, of zonder de privilegie des Konings, zouden mogen geveilt worden.*

9. Ik weet niet, behoudens de eerbiedigheit die ik den Heer Auteur toedraag, of Beka hier wel verdient heeft zoo ongenadig doorgehaalt en gehekelt te worden. Zijne woorden luiden aldus: *Het ganssche Stift van Utregt is kort daar na*, (te weeten na de dood van Bonifacius) *door de wreedheit der Deenen byna ten gronde toe verwoest geworden, zoo dat het land zonder bouwman leggende, eenigen tijd niet anders heeft voortgebragt, als distelen en doornen. Hier door is het bygekomen dat de Bisschoppen van Utregt, door hoogen nood gedrongen, naar het Roomsche Hof niet hebben konnen reizen om den Aarts-bisschoppelijken zegen te haalen, maar den enkelden zegen van den naast gelegen Metropolitaan hebben ontvangen, en op de wüze der Abten langen tijd de Mis zonder den Bisschoppelijken Mijter gedaan hebben.* Welke leste woorden uit het Latijn ook aldus zoude konnen vertaalt worden, *den enkelden zegen van den naast gelegen Metropolitaan hebben ontvangen op de wüze der Abten, en de Mis* enz. Maar dat de eerste vertaling de beste is blijkt uit Joh. à Leidis (*lib. 4. c. 2.*) daar hy de eige en zelfste zaak byna met de zelfde woorden verhaalt, en aldus eindigt. *En de Bisschoppen hebben de Mis langen tijd op de wijze der Abten moeten doen zonder den Bisschoppelijken Mijter*, enz. Heda zegt ook dat de Utregtsche Kerk door de strooperijen der Noormannen verarmd zijnde, de kosten niet heeft konnen draagen om een Aarts bisschop van den Roomschen Stoel te verzoeken; maar dat de Utregtsche Bisschoppen op de wijze der Abten gewijdt wierden door den Aarts-bisschop van Keulen, enz. Zoo dat Beka en Heda, als ook Johan-

hannes à Leidis, althans zoo als hunne woorden my voorkomen, niet anders willen zeggen als dat de Utregtſche Biſſchoppen de koſten niet konden draagen om de Aarts-biſſchoppelijke wijding van Romen te haalen (want men weet dat hier groote onkoſten op liepen) en dat ze om die reden de Biſſchoppelijke, of zoo als zy ſpreeken, de enkelde wijding, by den Aarts-biſſchop van Keulen gehaalt hebben. Ik zeg, de Biſſchoppelijke wyding: want dat Beka en Johannes à Leidis dezelve door den enkelden zegen verſtaan, ſchijnt hier genoegzaam uit te blijken dat ze den enkelden van den Aarts-biſſchoppelijken zegen onderſcheiden. En dan zouden die woorden van Beka, *ſicut Abbates, op de wijze der Abten*, gelijk wy reeds gezegt hebben, niet ſlaan op de voorgaande woorden; *Zy hebben den enkelden zegen van den naaſtgelegen Metropolitaan ontvangen*, maar op de volgende: *Zy hebben de Mis langen tijd zonder den Biſſchoppelijken Mijter gedaan.* Indien de gemelde woorden tot het voorgaande, te weten tot het ontvangen van den enkelden zegen, behoorden, dan zou Beka ſchijnen te zeggen dat ze geen regte Biſſchoppelijke wijding, maar een enkelde zegening, gelijk de Abten ook ontvangen, van den Metropolitaan gekreegen zouden hebben. Maar deeze uitlegging komt my, behoudens beter oordeel, als onnoodig voor: en Johannes à Leidis als reeds gezegt is, ſchijnt dit verſchil opentlijk en duidelijk te befliſſen.

Maar, zal iemand vraagen, wat willen die Schryvers daar mede dan zeggen, *Zy hebben de Mis op de wijze der Abten langen tijd gedaan zonder den Biſſchoppelijken Mijter*? Daar op dient tot antwoord, dat de Mijter, volgens de groote Kronijk van Nederland, (*apud Lupum tom.* 1. *Concil. pag.* 395.) voor dezen niet gegunt is geweeſt aan alle Biſſchoppen. Dit wordt ook bekragtigt door den geleerden Mabillon, (*Acta SS. Bened. ſecul.* 4.) dewelke getuigt dat de Mijter maar aan eenige byzondere Biſſchoppen, als een voorname gunſt, en een zonderling voorregt, vergunt is geweeſt. (*Zie Journal des Savans* 1680, *mois de May.*) Maar uit onze uitlegginge zoude evenwel volgen dat alle Aarts-biſſchoppen den Mijter gedraagen hebben: want dat onze Biſſchoppen de Mis zonder den Mijter gedaan hebben wordt door de gemelde Schrijvers aan het gebrek van

de Aarts-biſſchoppelijke wijdinge toegeſchreeven. Dit is ook zeer waarſchijnlijk: want hebben veele Biſſchoppen den Mijter mogen op zetten, zou het een zekere verongelijking voor de Aarts-biſſchoppen geweeſt zijn, dat ze minder voorregt hadden als zoo veele Biſſchoppen.

Maar iemand zal noch al vorder vraagen, hoe kan een Biſſchoppelijke zegen, by een Aarts-biſſchoppelijken zegen vergelecken, een enkelde zegen genoemt worden? Een Aarts-biſſchop krijgt immers geen hooger of volder wijding als een Biſſchop. Dat is waar; maar de voornoemde Schrijvers zullen de Biſſchoppelijke wijding een enkelde wijding of een enkelden zegen genoemt hebben, om dat het Aarts-biſſchoppelijke regts-gebied wijder uitgeſtrekt is als het Biſſchoppelijke; om dat de Aarts-biſſchoppen ook in eenigen deele te zeggen hebben over de Biſſchoppen: om dat de Aartsbiſſchoppen eenige voorregten boven de Biſſchoppen hebben, als het bekende *Pallium* te draagen, onmiddelijk onder den Paus te ſtaan, enz. Indien iemand mogt oordeelen dat dit zeer oneigentlijk van Beka en van de anderen geſproken zoude zijn; dat wil ik gaarne, om niet onnoodig te krakeelen, laaten doorſchieten: want ik wil noch liever toeſtaan dat ze oneigentlijk als dat ze zoo bot, en tegen de waarheit aan, geſproken zouden hebben. De Heer Auteur toont zeer wel dat Beka, naar zijn begrip verſtaan zijnde, zeer lelijk heeft gemiſt. Dan zal het my niet qualijk afgenomen konnen worden, indien ik hem van een veel ligter fout, te weeten een on-eige manier van ſpreeken, laat beſchuldigen, om hem van een veel groffer en botter fout te verſchoonen. Zal men dan liever zeggen dat de gemelde Schrijvers zich zelven zoo taſtelijk en zoo bot kort op malkander tegenſpreeken, dat zy zoo even geſchreeven hebbende dat de Utregtſche Biſſchoppen geen' waare Biſſchoppen zijn geweeſt, kort daar op van veele Biſſchoppen gaan vertellen waar en wanneer dat ze tot Biſſchoppen zijn gewijdt? Noch al vorder, Beka en de andere Schryvers, in den anderen zin verſtaan zijnde, zouden een ſlegte reden van hun zeggen gegeeven hebben. Zy zeggen dat de Utregtſche kerk zeer verarmt en uitgeput zijnde, de Aarts-biſſchoppelijke wijding te Romen niet heeft konnen gaan haalen;

len: maar dat de kerk-voogden naar Keulen hebben moeten reizen. Was de Biſſchoppelijke wijding daar zoo wel niet te krijgen als de zegen der Abten? te meer, daar zy zelf kort daar na verhaalen hoe dat verſcheiden' Utregtſche Biſſchoppen daar gewijdt zijn geweeſt.

Maar iemand mogt noch al blijven vraagen, wat de gemelde Schrijvers daar mee willen zeggen, dat de Utregtſche kerk-voogden de Aarts-biſſchoppelijke wijding te Romen niet hebben konnen gaan haalen: moeſten de Aarts-biſſchoppen juiſt altijd te Romen gewijdt worden? Dan dit zal aanſtonds te paſſe komen.

10. Zoo als ik de woorden van Beka en Heda, en ook van Johannes à Leidis begrijp, is het niet uit hoogen nood of uit gebrek geſchiedt dat de Utregtſche kerk-voogden, als enkelde Biſſchoppen aangezien, de wyding by den Aarts-biſſchop van Keulen gehaalt hebben: die Schryvers zijn mijns oordeels zoo onkundig in de oude kerk-tugt niet geweeſt; en zy geeven daar genoegzaame blijken van op verſcheide plaatzen. Maar de hooge nood en de armoede heeft de Utregtſche kerk-voogden, volgens gemelde Schryvers, belet naar Romen te reizen om de Aarts-biſſchoppelijke wyding te haalen. Zy konden met veel minder moeite en onkoſten de gemeene Biſſchoppelijke wijding te Keulen ontvangen. Deeze uitlegging, die my als de regte en de natuurlijkſte voortkomt, en die zonder hunne woorden geweld aan te doen, uit den geheelen zin ſchijnt te volgen, behelzen niets waar over de meer-genoemde Schryvers zouden verdienen beriſpt en beſtraft te worden.

11. De gemelde Schryvers zeggen maar dat ze uit hoogen nood de Aarts-biſſchoppelijke waardigheit te Romen niet hebben gaan verzoeken. En dewijl de Mijter de dragt noch niet en was van alle gemeene Biſſchoppen, zoo hebben zy ook de Mis zonder Mijter, dat is, als gemeene Biſſchoppen, gedaan. Hier zou iemand noch konnen vraagen, waarom dat ze de Aarts-biſſchoppelijke wyding te Romen zouden moeten gehaalt hebben? Wierden dan de Aarts-biſſchoppen, zal men al vorder inbrengen, altijd te Romen gewijdt? Was het gebruik der kerke niet dat de Aarts-biſſchoppen van hunne onderhoorige Biſſchoppen gewijdt wierden?

den? Voor eerſt wordt deeze zwaarigheit door de andere uitleggingе ook niet weg genomen: want al hadden die Schryvers willen zeggen dat de Utregtſche Biſſchoppen ſlegts op de wijze der Abten gezegent wierden, zoo blijft noch de zwaarigheit waarom dat ze naar Romen zouden moeten gereiſt hebben om daar de Aartsbiſſchoppelijke wijding te gaan haalen. Ten tweede, miſſchien willen de gemelde Schryvers niet anders zeggen als dat ze hunne zaak tegens den Metropolitaan van Keulen niet hebben konnen gaan bepleiten. Men weet uit Beka en uit de brieven van Bonifacius, en de Heer Auteur maakt 'er ook gewag van, hoe dat de voornoemde Metropolitaan den Stoel van Utregt onder zijne onderhoorige Biſdommen heeft willen brengen: hoe dat die zaak te Romen bepleit is, en miſſchien al lang onafgedaan is gebleeven: hoe dat de Metropolitaan van Keulen, als veel rijker en magtiger zijnde, allengskens heeft boven gedreeven. (Zie *Beka en Heda in Bonifacius*) Had het de kerke van Utregt aan geen geld ontbroken om haare zaak te vervolgen, zy had het beter tegen gemelden Aarts-biſſchop uitgehardt: en miſſchien willen die Schrijvers niet meer zeggen. Deeze armoede der Utregtſche kerke, toen zy zoo lang met de ongeloovige Vriezen over hoop heeft gelegen, en zo dikwils door de Noormannen en Deenen geſtroopt, verwoeſt en afgebrandt wierdt, kan niet gelochent worden. Zijn haar van tijd tot tijd eenige landeryen en pacht-hoeven vereert geweeſt, zy heeft daar weinig genot van gehad als alles door die onverzadelijke en al vernielende roof-vogels, te weeten de Deenen, Jutten en Noorwegers, wierd verdelgt en tot een baare wildernis gemaakt. Ten derde, al zagen de Schryvers op dit proces niet, zoo was het evenwel waar dat het voor een verarmde kerk te laſtig en te koſtelijk viel de beveſtiging van de Aarts-biſſchoppelijke verkiezinge aan het Roomſche Hof te bevorderen. Men weet, en het zal miſſchien noch beter te pas komen, hoe dat de Aarts-biſſchoppen, gelijk Nicolaus I. zelfs aan de Bulgaaren heeft geſchreeven, niets mogten verrigten zonder het *Pallium* alvoren ontvangen te hebben: en men weet daar by, dat men om het zelfde te verkrijgen, met geen bloote brieven, maar met een volle en wel geſtoffeerde beurze, te Romen dien-

de

de te verſchijnen. En zoo zal deeze zwarigheit onze uitlegging ook weinig belemmeren. Wie weet of dit ook niet een van de voornaamſte redenen is geweeſt dat *veele Barbaarſche Volkeren* (het zijn de woorden van Guilelmus Neubrigenſis *in Proœmio hiſtoriæ*) *die al van ouds tot het geloof bekeert waren, met gemeene Biſſchoppen te vrede zijn geweeſt, zonder zich aan 't voorregt van het Pallium gelegen te laaten leggen: en dat de Ieren, de Noriſſche Volkeren* (beſlaande het grootſte gedeelte van Ooſtenrijk, Stiermark, Karinthie enz.) *de Deenen en de Gotten, die al van ouds het Chriſten geloof omhelſt, en Biſſchoppen gehad hadden, niet eer als omtrent zijnen tijd Aarts-biſſchoppen gekreegen hebben.* Deeze onkoſten konnen de Utregtſche kerk ook belet hebben van groote moeite om de Aarts-biſſchoppelijke waardigheit aan te wenden.

Egter, om niets te verzwijgen 't welke onze uitlegging, die wy aan de woorden van Beka gegeeven hebben, zouden ſchijnen te verzwakken, moeten wy noch eenige woorden van W. Heda opweegen. Hy zeit dan (*p.* 36.) dat de Utregtſche kerk, als tenemaal door de Noormannen verwoeſt en tot groote armoede vervallen zijnde, niet magtig genoeg was om haaren Biſſchop te onderhouden: waar uit iemand zoude konnen beſluiten dat ze vervolgens geen' Biſſchop heeft gezogt of gehad. Maar voor eerſt zou ik konnen zeggen; kon zy haaren Biſſchop niet onderhouden, zoo had zy dan een Biſſchop. Ten anderen, konnen die woorden gemakkelijk aldus opgenomen worden, dat zy hem met geen genoegzaamen luiſter, en naar zijnen ſtaat kon onderhouden: maar dat hy zich wat ſober moeſt behelpen, of andere middelen beraamen om eerlijk te beſtaan: 't zy van zijn eigen goed, indien hy bemiddeld was: 't zy door de mildheit der geloovigen, zonder vaſte inkomſten te hebben. Want hy zegt niet dat ze daarom geen Biſſchop heeft gehad, maar naar de Aartsbiſſchoppelijke waardigheit niet heeft geſtaan. Hy voegt 'er wel by, en dit zou men ook tegen ons gevoelen konnen inbrengen, dat de Utregtſche kerk-voogden op de wijze der Abten door den Metropolitaan van Keulen gewijdt wierden. Maar voor eerſt hebben wy getoont dat de woorden van Johannes à Leidis geheel anders luiden; en dat die van Beka ook anders ge-

duidt konnen worden: Daarenboven kan dit ligtelijk aldus verſtaan worden dat hy gewijdt is zonder den Mijter te krijgen: en dat voegt hy 'er ook by. My dunkt dat het redelijker en billijker is zoo een uitlegging aan Hedaas zeggen te geeven, als te drijven dat hy zich zelven in 't zelfde Boek, en kort daar na, zoo lomp en zoo duidelijk zou tegenſpreeken: want, gelijk wy al gezien hebben, hy verhaalt van eenige Biſſchoppen dat ze de Biſſchoppelijke wydingen ontvangen, of Prieſterlijke wydingen bedient hebben: als van Albricus, den tweeden na-zaat van Bonifacius, van Rixfridus den derden na-zaat van Albricus, van Radbodus, enz. Kan iemand zich inbeelden dat Heda alle die kerk-voogden voor geen' waare Biſſchoppen erkent zou hebben, en evenwel met klaare woorden zou geſchreeven hebben dat ze tot Biſſchoppen gewijdt zijn geweeſt, of de Prieſterlijke wydingen ('t geen zekerlijk door de Biſſchoppen alleen gedaan kan worden) zelfs bedient hebben. My dunkt, niemands oordeel te na geſproken, dat hy al droomende, of meer als half dronken, aan 't ſchrijven zou moeten gevallen zijn. En wil iemand evenwel den armen Heda zoo ligtelijk veroordeelen, zal men ook Beka, zal men Johannes à Leidis voor even onnoozel, en voor de botſte van alle menſchen, konnen ſchouwen? Ik zeg het nog eens; ik wil liever bekennen dat ze wat oneigentlijk of duiſterlijk geſchreeven hebben, 't geen den beſte Schryveren al meer als eens gebeurt is, als dat ze zich zelven, en hunne eige woorden zoo ſchielijk zouden vergeeten hebben.

12. Volgens mijne uitlegging heeft het aan het koopen van den Mijter niet gehapert. Maar de Mijter was zoo gemeen noch niet onder de Biſſchopeen, gelijk we uit de groote Kronijk van Nederland en uit Mabillon getoont hebben. Zoo is dan het draagen van den Mijter niet enkelijk achter gebleeven om de armoede der Utregtſche kerke: maar de Aarts-biſſchoppelijke waardigheit is daar door achter gebleeven. En hier door is de Mijter ook achter de bank geraakt.

13. Aangaande de armoede der Ierſche Biſſchoppen leeſt men ook in de Kronijk van de Aarts-biſſchoppen van Bremen, dat 'er op een kerkvergadering van Lateranen verſcheenen is een Ierſch Biſſchop die geene andere

dere inkomſten had als drie melk-koejen, en als die koejen geen melk meer en gaven, kreeg hy weder andere koejen in de plaats. Op de zelfde kerk-vergadering verſcheenen ook twee Engelſche en twee Schotſe Biſſchoppen. Een van deeze Biſſchoppen, 't welke wat wonders ſcheen, quam met een paard alleen aangereden; de andere quam te voet met eenen reis-gezel alleen, zonder andere ſleep of gezelſchap.

14. Onder de Geleerden, die de oudheit van den Mijter beſtrijden, moet ook als een van de voornaamſte gerekent worden Onuphrius Panvinus, op het einde van de Levens der Pauzen. Doch men zou al eenig gewag van zoo een byzonder hoofd-cieraad der Biſſchoppen, ja zelfs van den Mijter, in de oudheit konnen vinden. Want of het fatzoen juiſt in alles gelijk of niet gelijk is geweeſt aan de huidige Mijters, daar dunkt my dat zoo veel niet aan gelegen is. Zou men om die reden zeggen dat het geen Mijter is geweeſt, dan zal men ook mogen zeggen dat de Ouden geen ſchoen, hoeden, hembden, enz. gedraagen hebben. De naam is by de Ouden bekend geweeſt: het was een hoofd-cieraad: ſommige Biſſchoppen hebben het als een pronk-gewaad gedraagen: Mannen die in de elfde eeuwe geleeft hebben, gelijk wy aanſtonts zullen zien, en die de tegenwoordige Mijters gezien en gekent hebben, zeggen dat het gemelde hoofd-cieraad der Ouden ook een Mijter is geweeſt: meer beweer ik niet. Om dan tot de zaak te komen, zoo ſchrijft Photius in zijnen *Nomo-canon* (*tit. 9. c. 1.*) dat de Patriarchen van Alexandrye by zijnen tijd het regt hadden om met het *Phrygium* op het hoofd, de Mis te doen: hy voegt 'er by dat dit regt eerſt gegeeven is geweeſt aan S. Cyrillus door den Paus Celeſtinus; om daar door te toonen dat hy in de kerkvergaderinge van Epheſen de plaats van den Paus bekleedde. Het zelfde vindt men in de hiſtorie van Nicephorus Kalixtus; (*lib. 14. c. 34.*) daar noch verhaalt wordt dat Celeſtinus ook den eer-naam van *Papa*, (Paus of Vader, zoo als gy liefſt vertaalt wilt hebben) aan gemelden Cyrillus, voor hem en voor zijne nazaaten, heeft vereert. Dat nu het *Phrygium* niet anders is geweeſt als de Mijter, verſtaan wy uit Petrus Damiani, (*lib. 3 ep. 10.*) die in de elfde, en uit Sugerius Abt van S. Denys (*in vita Ludovici groſſi c. 9.*) die

in

in de elfde en twaalfde eeuwe geleeft hebben. Het zelfde getuigt Theod. Balſamon (*in Meditat. de Patriarch. privil. l. 7. juris or.*) en Innocentius III. geeft het ook duidelijk te kennen in zijn Sermoen over S Sylveſter, zeggende dat Sylveſter in de plaatze van een Konings kroon op had een rond *Phrygium* van louter goud. Noch leeſt men in de Verhandelingen van de achtſte algemeene kerkvergaderinge hoe dat Theodoſius Patriarch van Jeruſalem op de gemelde Vergadering niet konnende verſchijnen, zijnen Prieſter Elias derwaarts heeft gezonden; en hem tot een vereering voor Ignatius, Patriarch van Konſtantinopolen, onder anderen heeft mede gegeeven den ſchouder-mantel en den Mijter van S. Jacobus, eerſten Biſſchop van Jeruſalem. Ja Valeſius en Petavius, de eerſte in zijne Aantekeningen over het vijfde boek der kerkelijke hiſtorien van Euſebius, (*in cap.* 24.) de tweede in zijne Aanmerkingen op Epiphanius, (*Hær.* 29. *n.* 2. *item hæreſ.* 78. *n.* 14.) geeven het voor een gewiſſe zaak op dat alle Biſſchoppen, al van 't begin der kerke, zodaanig een hoofd-cieraad gedraagen hebben; en zy houden het voor een en de zelfde zaak met het *Petabulum* of de goude plaat der Joodſche Opper-prieſteren. Polycrates die in de tweede eeuwe geleeft heeft, heeft in ſchrift nagelaaten (by *Euſebius l.* v. *c.* 24.) dat S. Jan een Biſſchop is geweeſt, en zoo een hoofd-cieraad heeft gedraagen. Het zelfde ſchrijft Epiphanius (*Hær.* 29. *n* 2. *& hær.* 78. *n.* 14.) van S. Jacobus, eerſten Biſſchop van Jeruſalem. En dat dit een Mijter geweeſt is, 't welke van ſommige Geleerden tegen geſproken wordt, ſchijnt genoegzaam te blijken uit het geene wy zoo even van Theodoſius Patriarch van Jeruſalem verhaalt hebben. H. Menardus, ſchryvende over het Sacrament-boek van S. Gregorius, en tegen de oudheit van den Mijter, heeft hier niet veel tegen: maar hy zoekt zich te redden met te zeggen dat dit iets zonderlings in deeze twee Apoſtelen is geweeſt: en dat het gebruik van den Mijter met hen heeft begonnen, en ook met hen is ge-eindigt. Doch de gemelde brief van Theodoſius Patriarch van Jeruſalem heeft deeze uitvlugt al over lang afgeſneeden door deeze woorden: *Ik zend u den ſchouder-mantel met den Mijter, en het Biſſchops-kleed van S. Jacob den broeder des Heere ... het welke mijne Voorzaten altijd aantrokken als ze in het Hei-*

Heilig der Heiligen zouden treeden, en 't welke ik ook altijd aantrek; die ook al het voornoemde gewoon ben te draagen. Al het voornoemde, zegt hy, en by gevolg ook den mijter. Noch ſtaat by Nicephorus Kalixtus (*lib.* 11. *c.* 21.) te leezen dat S. Euſebius Biſſchop van Samoſate een *tiara*, dat ook een mijter of een ſoort van een mijter is, heeft op gehad. Daarenboven maakt Chriſtianus Lupus (*Diſſertat. de Synodo Epheſ. c* 2) gewag van een oud Ritueel der Jacobyten en Eutychiaanen in Syrie; het welke van de wijdinge der Biſſchoppen, Metropolitaanen en Patriarchen handelende, onder anderen deeze plegtigheit voorſchrijft: *De Patriarch geeft den mijter (cidarim) aan een der Biſſchoppen, en ſtelt hem op het hoofd van den geenen die tot Biſſchop gewijdt zal worden.* My dunkt ook dat de volgende woorden van Gregorius Biſſchop van Nazianzen, (*orat. apolog.*) indien men dezelven niet wil verdraayen en opentlyk verkragten, niet anders als van den Biſſchoppelijken mijter verſtaan konnen worden: *Daarom*, zegt hy, *hebt gy my tot Biſſchop gezalft, en een mijter (cidarim) op myn hoofd geſtelt.*

Of men hier al tegen inbrengt dat de oude Sakrament- en Ceremoni-boeken geen gewag en maaken van den mijter, en dat de Pauzen zoo wel als de Biſſchoppen in alle de oude ſchilderyen, daär zy met al hun Biſſchoppelijk en Pauſſelyk gewaad afgebeeldt ſtaan, altijd met blooten hoofde en zonder mijter vertoont worden, gelijk Buchelius in Godebaldus, de Kardinaal Bona en meer anderen doen gelden. My dunkt, en meer anderen zullen ongetwijfeld het zelfde denken, dat de openbaare getuigenis en verzekering van zoo veele geloofwaardige Schrijvers ten minſte zoo hoog, ja veel hooger moet weegen als het ſtilzwijgen van ſommige andere Schrijvers. Ten hoogſte zou uyt die boeken en ſchilderyen volgen dat de Pauzen en veele Biſſchoppen geen mijter gedraagen hebben; maar dit zelfs volgt 'er noch niet uyt: want de Kardinaal Bona, door de redenen van Sauſſay en van anderen gepraamd, bekent dat zy een zeker hoofdcieraat opgehad hebben. Konnen zy een hoofdcieraad gedraagen hebben, ſchoon dat ze in alle ſchilderyen met blooten hoofde vertoont worden, en ſchoon dat de gemelde boeken zoo wel van zodaanig hoofdcieraad als van den mijter zwijgen, waarom konnen zy ook geen mijter op gehad hebben?

die

die bloote hoofden, en die boeken, ſtrijden niet meer tegen den mijter als tegen een ander hoofdcieraad.

Maar om noch naarder te komen, laat ons eens zien of het wel eens zoo vaſt gaat dat de Pauzen in de oude ſchilderyen altijd met blooten hoofde verbeeldt worden, en dat de oude Schrijvers, daar zy van het Biſſchoppelyke gewaad ſpreeken, geen woord van den mijter en reppen. Martene, (*de Euchar. c.* 4. *art.* 1.) ſchrijvende over de oude kerk-gebruyken der H. H. Sakramenten, getuygt dat 'er over meer als 1000 jaaren een ſteene beeld van S. Pieter, met een mijter op het hoofd, is opgeregt voor de kerkdeur van Korbye: zoo is men toen al van die gedagte geweeſt dat de eerſte Paus een mijter had gedraagen. Daarenboven hebben de Bollandiſten de prenten der Pauzen uyt de oude gedenkſchriften en uyt de oudſte prenten, ſchilderyen en beelden der Pauzen die binnen Romen te vinden waren, in kooper laaten ſnyden, en in hunne Levens der Heiligen ten toon geſtelt. (*Propyl. Maji*) Staan zy daar altijd, of ten minſte doorgaans, met blooten hoofde? geenzins. Het grootſte gedeelte der Pauzen, van Silveſter af te rekenen, heeft een langachtigen en ronden mijter op het hoofd. Schildery tegen ſchildery. Ik laat een ieder oordeelen of men geen beter gevolg kan trekken uyt ſchilderyen die den mijter ook vertoonen, dan uyt de andere die den mijter achterlaaten. Men ſlaat wel ietwes over, of men verzwijgt het in eenige gelegendheden: maar de Pauzen te vertoonen met een gewaad dat ze noit gedraagen zouden hebben, dat zou belachelijk en van al de wereld beriſpt zyn geweeſt.

En wat de Schrijvers aangaat, die over de kerkdienſten geſchreeven hebben, Theodulphus Biſſchop van Orleans, een Schrijver van de negende eeuwe, handelt in een van zijne gedichten van de Biſſchoppelyke klederen en pronkgewaaden: en tot het hoofdgewaad komende ſpreekt hy aldus: (*Carm.* 3. *lib.* v.)

Illius ergo caput reſplendens mitra tegebat.

Zyn hoofd was met een blinkende mijter gedekt: zoo dat die opwerping, dewelke uyt het ſtilzwijgen van zodaanige Schrijvers getrokken wordt, ook zoo vaſt niet en gaat. En 't is ons in allen gevalle genoeg dat wy andere Schrijvers genoeg hebben.

Ik zie dan niet waarom dat de Kardinaal Bona, om bei-

beide de partyen te verzoenen, dit voor het beſte middel gehouden heeft dat de Biſſchoppen van ouds wel een zeker hoofdcieraad, maar geenen mijter, op gehad zouden hebben. Of de mijter der Pauzen wat langachtiger en ronder is geweeſt, zoo een kleine verandering in het fatſoen maakt geene verandering in de zaak, noch behoort ook eenige verandering in den naam te maaken.

Maar dat de mijter van ouds zoo gemeen niet is geweeſt, dat wil ik gaarne toeſtaan, en heb het boven ook al aangemerkt. En als de H. *Bernardus* vertelt (*in vita Malachiæ*) dat Innocentius II. den mijter van zyn hoofd afnam, en op het hoofd van Malachias zette, wil hy miſſchien te verſtaan geeven dat zulks door den Paus is geſchiedt, om dat Malachias noch geen mijter had gebruykt, en dat de Paus hem die eer allereerſt heeft gegeeven.

Om noch icts van den mijter te zeggen, zoo kan hier noch aangemerkt worden, dat van ouds de mijter der Pauzen doorgaans langachtig is geweeſt en met een ſpits eindigde, zoo als uyt de gemelde prenten der oude Pauzen te zien is: maar dat de Biſſchoppelijke mijter in twee deelen was geſpliſt. By de Grieken en in de Oofterſche kerke is de mijter zoo zeer in geen gebruyk geweeſt, zoo als Jacobus de Vitriaco in zijne Oofterſche hiſtorie (*lib.* 1. *c.* 7.) van de laatſten getuygt: maar de Maronyten, zegt hy, tot een teken dat ze den Pauſſelijken Stoel gehoorzaamen, volgen de gewoonten der Latynſche kerke. De Armeniërs, die doorgaans in haare kerkgewoonten regelregt tegen de Griekſche kerk aangingen, bedienden zich ook van den mijter, zoo als by Klemens Galanus gezien kan worden. Ik zeg ook by de Grieken, willende zoo lang naar het gemeene gevoelen ſpreeken als ik geen klaare bewijzen daar tegen heb gevonden. Miſſchien zou iemand, die het zeggen van Balſamon (*in Nomocan. Photii*) en dat van Anaſtaſius den Bibliothecaris (*in ſcholiis ad concil. gener.* 8.) te ſamen knoopte, wel een andere gedagte opvatten: want de eerſte getuygt dat de *Chartophylax* van Konſtantinopolen (die ook zoo veel als een Bibliothecaris, en een van de vyf Kruysdragers was) een gouden mijter (*tiara*) op zyn hoofd moeſt draagen, 't geene Anaſtaſius ook beveſtigt: maar deeze

voegt

voegt daar noch by dat hy de mijters of hoofdgewaaden (*infulas*) der kerkelijke bedienaaren moeſt ophebben. Wat voor kerkelyke bedienaars konnen dat anders geweeſt zyn, zou iemand ligtelijk konnen denken, als de Biſſchoppen en Metropolitaanen enz. Maar het luſt ons niet hier dieper in te treeden. Miſſchien heeft Anaſtaſius, die van de Latynſche kerke was, op de bedienaaren der Latynſche kerke gezien; hoewel dat dit wat oneigentlyk zou geſproken zyn.

Ook kan ik hier niet ongemeldt laaten dat zelfs Vorſten en gekroonde hoofden naar den mijter geſtaan, en den zelven als een zonderlinge gunſt van de Pauzen al dikwils verkreegen hebben. Alexander II (*lib* 1. *ep.* 38.) heeft den Biſſchoppelyken mijter toegeſtaan aan Wratiſlaus Hartog van Bohemen, 't welk ook door Gregorius VII is bekragtigt. Het zelfde voorregt heeft Innocentius III toegeſtaan aan Petrus II Koning van Aragonie, zoo als in den open brief van Martinus IV te leezen is. (*apud Dachery t.* 6.) Ja Eugenius III heeft niet alleen het draagen van den mijter, maar ook van het zoogenoemde *Dalmatica*, (zynde eens Biſſchoppelyk Misgewaad,) en van de Biſſchoppelyke ſchoen vergunt aan den Koning van Sicilie. (Zie Lupus *tomo* v. *Concil. p.* 294.) Maar dit hebben de vyanden van Eugenius zeer hoog doen gelden by den Keizer Konradus, als of hy de volle tekenen en pronk-cieraaden der koninklyke Majeſteit, zonder den Keizer daar in eens gekent te hebben, aan den Sicilſaan had weg gegeeven: want, zoo als Lupus aanmerkt, de mijter in de koninklijke kroon gevoegd, was een teken van Opper-majeſteit, of wierd 'er althans voor gehouden. Hoe dat de Abten, en zelfs veele Kanonnikken, den mijter en al het Biſſchoppelyke gewaad van de Pauzen mettertijd verworven hebben, zal hier na wel eens te pas komen.

ANDREAS VAN KUYK,

XXV Bisschop van Utrecht.

Andreas van Kuyk, eerst Prooft te Luik, word Bisschop van Utregt.

Hier * na is gevolgt Andreas, de zoon van den Grave van Kuyk †, die van Prooft van Luyk gewoorden is Bisschop van Utregt: een man ten uyterste genegen tot stilligheit en vrede; en die de godvrugtigheit in het Klooster van Egmond / die daar by-na t'enemaal uytgedooft was / wederom heeft doen herleeven. Dit is by-na het eenigste van eenig belang dat van hem by de Histori-schrybers wordt gevonden.

Doch by Divæus, in het 8 boek der Brabandsche Geschiedenissen / leest men noch het volgende: In het volgende jaar, te weten 1132. hebben de drie broeders Hermannus van Kuyk, Andreas Bisschop van Utregt, en Godefridus van Arensberg, zoonen van den Grave Hermannus, onder wiens aanvoeringe Floris Graaf van Holland in 't jaar (1) 1062. verslagen was, een aanslag gemaakt op het leven van Floris den Zwarten, (2) broeder van den Hollandschen Grave Diderik; en hebben hem digt by de muuren van Utregt doodgeslagen.

Heda (3) en Beka schryven dat hy de Abdy Marienwaard, in de Betuwe tusschen den Waal en

* *Beka, Heda, Barlandus, Buchelius*, enz.

† Wegens den oorsprong en de afkomste van de Graven van Kuyk kan nagezien worden A. Buchelius, in zijne Aanmerkingen over Heda p. 158. die ter zelve plaatze een gedeelte van hunne stamme vertoont. Hy merkt ook zeer wel dat ze geene Erfgraven, gelijk hedendaags, maar Ampt-graven, dat is voor hun leven, waren.

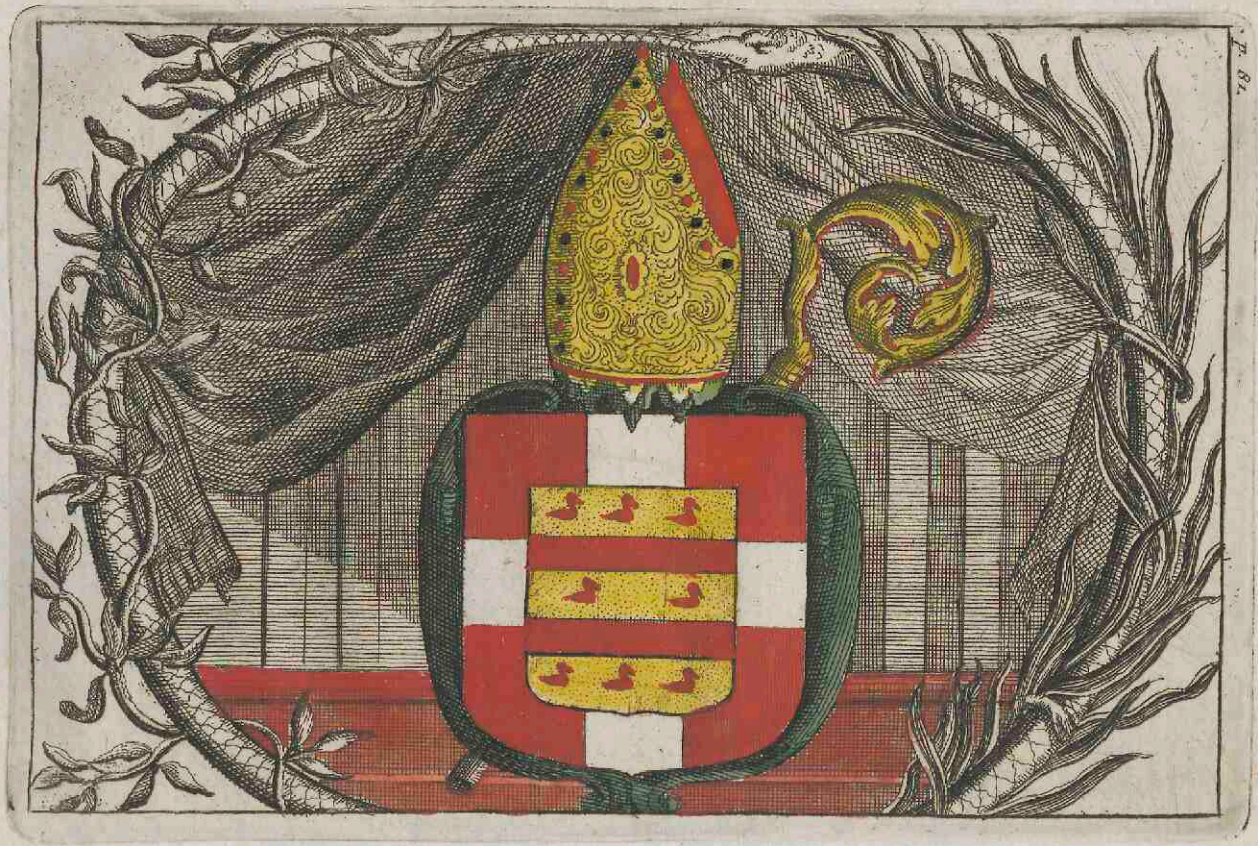

en den Rhijn gestigt zoude hebben; alwaar de Premonstreits-heeren, welkers oyder onlangs opgekomen en in groote achtinge was/ geplaatst zijn geweest.

Hy stigt, Doch in de papieren van Brochius, by Buchelius aangehaalt/ staat te leezen dat het voornoemde Klooster/ in't jaar 1128 op den eersten Juny/ gestigt is geweest door Hermannus van Kuyk, Andreas vader/ (4) onder wiens aanboeringe/ gelijk reeds gezeit is/ de Graaf Floris was verslagen. Meest alle onze Schrijvers maaken gewag van dit Klooster: het welke van ouds zeer vermaard is geweest: doch tegenwoordig is'er niet van over als een weinig puin.

Op deezen tijd heeft de Ridder Fulkoldus, die handdaadig aan den moord van Floris den Zwarten was geweest/ na dat hy de oyraak van den Grave Diderik, Floris broeder/ was ontkomen/ tot voldoening voor deezen manslag/ zijn Kasteel op de Maas/ 500 schreeden van Heusden gelegen/ tot een Abdy volgens den regel der Premonstreits-Heeren gemaakt/ en daar by een kerk getimmert. En om deeze nieuwe Abdy te bevolken heeft hy eenige Monnikken uyt de Abdye van Marienwaard ontboden. De eerste Abt over deeze Monnikken is geweest Everardus, dewelke aldaar in't jaar 1168. na dat hy die waardigheit 34 jaaren lang had bedient/ is overleden. Het opregten van deeze Abdye word niet alleen verhaalt van onze Histori-schrijvers/ maar ook van ‡ Mireus: dewelke noch voyder verhaalt hoe dat dezelve Fulkoldus het Monniks-kleed aldaar heeft aange-

en hervormt Abdyen,

‡ *In Chron. Præmonstrat. lib. 2. c. 59. Diplom. Belg.*

trok-

trokken / en in 't jaar 1149 is overleden. * Al omtrent den zelven tijd heeft de Bisschop Andreas, zoo als althans Heda getuigt / de Reguliere Priesters om hun los en ongeregeld leven uyt de kerke van Staveren gezet / en andere Monnikken en Nonnen uyt Oostbroek in hunne plaats gezonden : dan Bokkenberg, gelijk reeds al gezegt is / schrijft dit zijnen Voorzaat toe.

Andreas heeft den pligt der natuure / volgens Beka en Bokkenberg, voldaan in 't jaar 1138. op den 23 Juny / tien jaaren na zijne verkiezing tot Bisschop van Utregt: dan Noviomagus legt hem noch een jaar leevens meer toe. Hy is te Utregt in het graf zijner voorzaaten begraaven.

Hy heeft aan den Abt en aan de Monnikken van S. Truyen geschonken de kerk en de tienden in het dorp Alborch, die den Bisschop eerst toebehoorden / om dat hy blugtig zijnde aldaar ingenomen was geweest. En staat te merken dat 'er noch tegenwoordig een plaats niet verre van Heusden leit / die Alborg wordt genoemt. Ook heeft hy aan de Salvators kerke eenige eigendommen gegeeven in de rebiere den Yssel / omtrent Tergouw en Haastregt : en een Parochi in Boesingen aan de S. Jans kerke van Utregt : waar van de brieven te vinden zijn by Heda, pag. 160. 161. en begiftigt de Kerken.

Dezelve Bisschop Andreas heeft aan de Kanonnikken en de kerke van S. Salvator gegeeven de tienden en 't regt op de braakklanden in Rys-

* De Heer N. Alkemade, in de zaken ons Vaderland aangaande zeer ervaaren, heeft verscheiden gedenk-schriften, brieven en papieren, met de hand geschreeven, onder zijne bewaaringe.

Ryswyk. Daar wordt ook een brief gevonden / waar by hy hun de tienden verleent in het dorp Bodegraven: welke gifte door hem gedaan is in 't jaar 1134, in de 12 Indiktie, in het 7 jaar zijner Bisschoppelijke regeeringe.

† In het doodboek van S. Salvators kerke te Utregt staat de mildheit van den Bisschop Andreas vermeldt met de volgende woorden:

Lof van zijne milddaadigheit.

Op den 23 Juny is gestorven de Bisschop Andreas, die aan onze kerke geschonken heeft veelerhande Tienden, en de inkomste der braaklanden, leggende tusschen Maldrike ten oosten, Ravenswade ten westen, Ryswyk ten noorden, en Asvele ten zuiden. Daarenboven heeft hy ons gegeeven allerhande tienden van het nieuwe bouwland by Gelden, beneffens de inkomste en het wereldsch regtsgebied, en daar by vyf landhoeven tot een erfelijke bezitting. Noch heeft hy ons gegeeven een proeve, die hy alleen had te vergeeven. Noch hebben wy van hem de groote en de kleine Tiende van acht landhoeven in Bodegraven, zoo als dit alles in zijne handvesten staat vermeldt. Dit alles heeft hy ons op zodaanigen voet gegeeven, dat wy voor hem, en voor Thiemen onzen Prooft, die den 28 November overleden is, altijd een byzonder gebed in onze Missen zullen doen, en hunne gedagtenis in den *Kanon* houden. Hier worden 30 Schellingen gegeeven aan de Kanonnikken die 'er tegenwoordig zyn; men zal ze ook beluiden, en aan 't gebed der geloovigen beveelen.

† *A. Matth. Analect. t.* V.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Alle onze Hiſtoriſchryvers verhaalen dat Floris eerſt zijne vyanden had geſlaagen; maar dat hy moegevogten, en met zyn volk in het open veld ruſtende, onvoorziens onder de aanvoeringe van Hermannus van Kuyk, van de vyanden is overvallen en gedoodt. Hy had by-na alle de omleggende Vorſten tegen; den Graaf van Vlaanderen, den Graaf van Loven, den Graaf van Kuyk, den Voogd van Gelderland, den Biſſchop van Keulen, den Biſſchop van Luyk, de Lotteringers enz. Zie M. Voſſius, enz.

2. Beka en Heda ſchrijven eigentlijk dat de Biſſchop Andreas met groote moeite een zoen heeft te weeg gebragt tuſſchen Hermannus Graaf van Kuyk en Godefridus Graaf van Arenberg van de eene kant, en Dideriik VI. Graaf van Holland, die hen om de dood van Floris I. over al vervolgde, van de andere kant; en dat Hermannus volgens het gemaakte verdrag de Abdy van Maryen-waard heeft opgetimmert. Dit is al geſchiet voor den moord van Floris den Zwarten, Graaf Diderijks broeder.

3. Divæus, M. Voſſius en meer andere Schrijvers van deezen moord handelende zeggen dat Floris de Zwarte, Graaf Diderijks broeder, lang gevrijdt had over de Nicht van de gemelde drie gebroeders: maar dat ze hem geduurig afgeweezen hebben. Dit ſtond Floris, die een moedig en hooghartig karel was, niet te lijden: en miſſchien begon ook de oude wrok daar door weder te herleeven. Hy maakt dan binnen Utregt te komen, en de borgers die doch doorgaans niet al te goed Biſſchops waren, op zijne hand te krijgen: de Biſſchop moeſt ter ſtad uyt wijken, en ging zijnen nood aan zijne twee broederen klaagen. Deeze de wapenen ſluks aangeſchoten, en een hoop volks by een gekreegen hebbende, zyn ter ſluyk omtrent Utregt gekomen: en vernomen hebbende dat Floris ſomwijlen met een klein gevolg ter jagt ging, hebben hem op zekeren tijd waargenomen en te Abſtede

vermoordt. Daar op heeft Graaf Diderijk, om deezen moord te wreeken, den Biſſchop uyt de ſtad verdreeven, en is met een magtig leger in het Graafſchap van Kuyk gevallen, alles te vuur en te zwaard verdelgende; zoo dat de Graaf zelf, om in de handen van een vergramden vyand niet te vallen, genoodzaakt was buytens lands te gaan zwerven. Doch na de dood van Keizer Lotharius is alles wederom inder minne bygelegt.

4. Ik wil liever zeggen door Hermannus, Biſſchop Andreas broeder: want de Vader, onder wiens aanvoeringe Floris I. in 't jaar 1062 verſlaagen was, zou dan al een ſtok-oud man moeten geweeſt zyn: ook drukt Buchelius niet uyt of hy de vader of de broeder van Andreas is geweeſt.

Wy hebben hier hoe dat Diderijk VI. den moord van zijnen broeder heeft gewroken, hoewel dat 'er miſſchien noit de grootſte liefde tuſſchen de twee broeders is geweeſt. Men ziet ook hoe dat de zelfde Diderijk niets ombezogt liet om wraak over de dood van zijnen over Grootvader, Floris I. te neemen, en niet geruſt heeft voor dat de Graaf van Kuyk een Abdy, als tot een boete, en tot laaffenis van Graaf Floris ziele, had getimmert. 't Is waar, deeze wraakpleeging zou nu ook al onder de groote Vorſten plaats hebben: maar men weet, en onze Schrijvers zyn 'er vol van, hoe dat dit altijd van ouds onder de Vriezen en Batavieren in zwang heeft gegaan: zelfs als 'er een neerlag was gedaan wierdt de gedoode niet eer ter aarde beſtelt voor dat de moorder of doodſlager gevangen was gekreegen. Maar dit is naderhand aldus verandert dat men den gedooden eene * hand afkapte, en die hand bewaarde, om daar mee regt te vorderen. Anders wierd † het doode lichaam in een kiſt geleit, en ergens aan de zolder of tegen een muur opgehangen; daar men het dan liet droog worden, ter tijd toe dat 'er eenigen, of ten min-

* *Bool Amſterdams Privilegie en Poorter-regt.*

† *Zie Thomas Cantipratanus in notis.*

ſten

ſten een, van de maagſchap des moordenaars gedoodt, en den gedooden als tot een zoenoffer opgedraagen wierden. Dan wierdt het doode lichaam eerſt met groote ſtaatzie en naar den eyſch begraaven. Thomas Kantipratanus die dit verhaalt, heeft een heiligen Monnik gekent met naame Dodo, een Vries van geboorte, die deeze gewoonte door zijn vuurig preeken heeft uytgeroeit, en de aangeboore barſſigheit en hardkoppigheit der Vriezen voor een groot gedeelte heeft getemt. Zoo dat die gewoonte, van den gedooden onbegraaven te houden, noch al tot omtrent de dertiende eeuwe geduurdt moet hebben, maar omtrent dien tijd zeer heeft beginnen af te neemen. Ook ſchijnt daar uyt te volgen, dat deeze gewoonte by de omleggende volkeren zoo geen ſtand heeft gehad, of ten minſte lang te vore te niet was gegaan: want Thomas Cantipratanus ſpreekt 'er zodanig van als of dit gebruyk eygen was geweeſt aan de woeſte en hardvochtige Vriezen. Egter meen ik dat hy de Hollanders ook onder de Vriezen begreepen zal hebben.

HERIBERTUS,

XXVI Bisschop van Utregt.

Heribertus een Vries, wordt Bisschop van Utregt.

Daar [a] na is gevolgt Heribertus, een Vries van geboorte / en / gelijk als Emmius [b] schrijft / by de Brummaanen uyt gemeene burger-luiden gesproten: doch niet te min een broom en standvastig man / en zeer yverig in het onderhouden en voorstaan der Kerkelijke tugt.

Van Romen t'huis gekomen temt hy de Trentenaars.

Bisschop gewijdt zijnde is hy naar Romen gereist / om met den Paus over gewichtige zaaken raad te pleegen. Van daar weder t'huis gekomen vindt hy te Groningen / een gedeelte van Drent / noch onbemuurd / en den Utregtschen (1) Stoel toebehoorende / alles in rep en roer; en de Drentenaars aan't muiten geslaagen: tot zoo verre dat ze de oude kerk van S. Walburg bezet en versterkt hadden. Daar op heeft hy hen tot de overgave gedwongen / en de muitery gedempt. Deeze krijgs-bedrijven staan wijdloopiger beschreeven by den voornoemden Emmius, in het 6 boek zijner historie / over het jaar 1143.

Ten tijde van deezen Bisschop heeft [c] Diderik Graaf van Holland de stad Utregt met een magtig heir belegert. (2) Heribertus door zoo veel vollks ingesloten heeft voor eerst de burgerye een hart in 't lijf gesproken / en haar vermaant de stads-besten mannelijk te bewaaren. Daar op is hy / naar het voorbeeld van veele godvrugtige Bisschoppen der oude tijden / die grooter be-

trou-

a Beka, Heda, Barlandus. *b lib. 6. rerum Frisic.*
c te weten Diderik VI.

trouwen op de godvrugtigheit als op het rapier stelden / met alle zijne Geestelijkheit ter stad uyt getrokken / om den bloek over de Hollanders uyt te donderen. De Graaf is door de vreese van den ban soo gedwee geworden / dat hy den Bisschop te voet is gevallen / en om vergiffenis heeft gebeden. Van deezen oorlog heeft onder anderen gewag gemaakt Barlandus in zeker boekje / 't welke hy op het verzoek van zijne vrienden heeft geschreeven van de aanmerkenswaardigste daaden der Hollandsche Graaven.

Doch Heribertus is in 't jaar 1150. op den tienden November overleden / en by zijne Voorzaaten in de hoofd-kerke begraaven / na dat hy de kerk van Utregt twaalf jaaren en vier maanden had bestiert. Zijne dood.

Onder deezen Bisschop [d] heeft Diderik [e] Graaf van Holland een pellegrimaadje naar Jerusalem gedaan; en als hy het jaar daar aan over Romen naar huys keerde / heeft hy aldaar de Kloosters van Egmond en Rijnsburg / die door zijne Voor-ouders gestigt en begiftigt waren / met een jaarlijksche schattinge onder de bescherminge van S. Pieter (3) gestelt. De opene brief / door Innocentius II. dien-aangaande uytgegeeven / is noch in wezen; den welken Boxhornius uyt een oud parkemente boek heeft verbetert / en in zijn Toneel van Holland ingelascht. Wy zullen den zelven op zijn vroord hier by voegen. (4) Graaf Diderik VI heeft de Kloosters, die door zijne voor-ouders gestigt en begiftigt waren, te Romen onder de bescherminge van S. Pieter gestelt.

Innocentius Bisschop, dienaar der dienaaren Gods, aan zijnen beminden zoone Walterus (5) Abt van het Egmondsche Klooster, en aan des Opene Brief van Innocentius II.

[d] in 't jaar 1138.
[e] de seide van dien naam.

zelfs nazaaten die hem ten eeuwigen dage wettiglijk zullen volgen. De hoog-gebooren man Diderik, Graaf van Holland, naar Jeruſalem reizende, heeft zich voor onze tegenwoordigheit vertoont. Onder meer andere dingen, die wy met hem over de verbeteringe der zeden, en over de aanſtellinge van zijn leven verhandelt hebben, heeft de gemelde doorlugtige Man, zoo uyt zijnen eigen naame, als uyt den naame van zijne Moeder de Gravinne Petronelle, de Abdy van Egmond en die van Rijnsburg, uyt een bewegінge van godvrugtigheit, aan den Prins der Apoſtelen, den H. Petrus, in eigendom opgedraagen en overgelevert. Weshalven wy, die wel meeſt verpligt zyn de geregtigheden van dien ſleuteldraager des Hemels te verdedigen, dezelve eerwaardige plaatzen in eigendom, en onder de beſcherminge van den Heiligen Roomſchen Stoel aanneemen. En wy hebben die ook, met al dat die plaatzen toebehoort, door de beſchutting van dit tegenwoordige ſchrift beveiligt, en vaſtgeſtelt, dat alle de bezittingen en goederen, zoo in Kerken als in Tienden, Landeryen, Wyngaarden, Wateren, Boſſchen, Beemden, of in iets anders, wat het ook zy, beſtaande, die dezelve Abdyen tegenwoordig geregtelijk en wettiglijk bezitten, of in't toekomende door de vergunning der Pauzen, door de mildheit der Koningen of Vorſten, door de opdragt der Geloovigen, en op andere regtmaatige wijzen onder Gods zegen, noch mogen verkrijgen, ons ten eeuwigen dage vaſt en ongeſchonden zullen toebehooren. Zoo beveelen wy dan dat het geen menſch ter wereld geoorlofd zal zyn de gemelde Abdyen baldadiglijk te quellen, of haare bezittingen weg te nemen, of weg genomen zijnde te behouden en te verminderen;

of

of haar eenige andere moejelijkheden aan te doen. Maar wy willen dat alle die goederen in hun geheel bewaart werden voor het gebruyk der geenen, tot welkers onderhoud, en aan welkers beſtieringe dezelve gegeeven zyn geweeſt. En tot een teken dat deeze Abdyen den H. Petrus in eigendom toebehooren, zult gy en uwe nazaaten 's jaarlijks vier (5) Schellingen Frieſſingſche munt aan ons en onze nazaaten tot een ſchatting betaalen. En indien eenig kerkelijk of wereldlijk perſoon, kennis van deeze onze ordonantie hebbende, zich mogt verſtouten dezelve moedwilligljk te overtreeden, indien hy andermaal en derdemaal vermaand zijnde, zijne misdaad door geene behoorlijke boete verbetert, die moet van het allerheiligſte lichaam en bloed van onzen Godt en onzen Heere en Verloſſer Jeſus Chriſtus verſteken worden, en in het laatſte oordeel een ſtrenge ſtraf onderſtaan. Maar alle de genen die de geregtigheden der gezeide plaatzen bewaaren, moeten hebben de vrede van onzen Heere Jeſus Chriſtus; zodaanig dat ze alhier de vrugt van hunne vroomigheit genieten, en hier namaals by den regtvaardigen Regter de belooningen der eeuwige vrede mogen vinden. Amen. Aldus ondertekent: Ik Innocentius Biſſchop der Katolijke Kerke. Ik Conradus Biſſchop van Sabina. Ik Gerardus, Prieſter Kardinaal, onder den tytel van het H. Kruys te Jeruſalem. Ik Theodeminus Biſſchop van S. Rufina. Ik Albertus Biſſchop van Alba. Ik Lukas, Prieſter Kardinaal, onder den tytel van S. Johannes en S. Paulus. Ik Albertus Biſſchop van Oſtie. Ik Anſelmus Prieſter Kardinaal van S. Laurens in Lucina. Ik Otto Diaken Kardinaal van S. Joris. Ik Gregorius Diaken Kardinaal van den H. Engel. Gegeeven in Lateranen, door de hand

van

van Emerikus, Diaken Kardinaal, en Kantzelier der Roomsche Kerke, op den 28 February, in de derde Indiktie, in 't jaar 1139 na de menschwording des Heere, in 't elfde jaar des Pausdoms van onzen Heere Innocentius II.

Van deeze vergunninge heeft ook gewag gemaakt de Bisschop Herdebertus, **of** Heribertus, **als hy in 't jaar** 1143, **naar Egmond was gegaan / en de kerk aldaar in de tegenwoordigheit van den Grave** Diderik, **van zijne vrouwe** Sofia, **en van verscheidene doorlugtige mannen / geestelijke klerken / en ontelbaare leeken heeft ingewijdt. Dit getuigt de opene brief van den zelven** Heribertus; **welke om zijne oudheit / en om dat hy ter opheldering der zaake dient / hier verdient plaats te hebben.**

Opene brief van Hardbertus.

In den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit; Hardbertus * door Gods genade Bisschop van Utregt aan zijnen beminden broeder in Christus, Walterus, Abt van het Egmondsche Klooster, en aan des zelfs nazaaten die hem wettiglijk zullen volgen. Wy willen dat kundig zy hoe dat wy in het jaar 1143. na de menschwordinge des Heere, op den 7. October, wanneer wy op het hartelijk verzoek van uwe broederlijkheit de kerk van Hegmond inwijdden in de tegenwoordigheit van den eerwaardigen Henricus Abt van S. Paulus, van Wilhelmus Abt van S. Mauritius-Klooster te Minden, van Themon Prooft van S. Bonifacius, en van veele Klerken en Monnikken: in het by-zyn van den doorlugtigen Diderik Grave van Holland, mitsgaders van zijne alderedelste huisvrouwe Sofia, van den Heere Koenraad van Merohe, en van de hoogedele mannen Gerrit van Theyling, (6) Berewoldus

* *Heribertus.*

dus (7) Advocaat der zelve kerke, Arent Spikar, Alewyn Burg-graaf van Leiden, en van zeer veele andere Edelen en vry-luiden, zoo mans- als vrouws-persoonen, en van een groot getal van onze en van 's Graven knaapen, en van een ontelbaare menigte van volk, hoe dat wy, zeg ik, de Handveſt, van Myn Heer den Paus Innocentius II. aan dezelve kerke gerigt, hebben doen opleezen. Dezelve brief is in de tegenwoordigheit van den Biſſchop, door de volgende getuigen bekragtigt: Koenraad Prooſt van Tiel, Koenraad Kanonnik van S. Maria, Gerrit, Rudolf, Koenraad Kanonnikken van S. Maarten, Goſuynus, Dideryk, Brüning, Kanonnikken van S. Wiliem en Winbood Kapellaanen; en door de volgende Leeken: Dideryk van Elkma, Godefridus van Harnesberge, Herbernus van Luthem, Elberon, Gerrit zyn broeder, Egbert van Ameſtel, Albert Telonaar, enz. en de anderen die wy boven vermeldt hebben. Gedaan in de ſesde indiktie, enz.

By zynen tijd is de ſtad Utregt afgebrandt.

Omtrent het einde van Heribertus **leven / namentlijk in 't jaar** 1148 **/ is het grootſte gedeelte der ſtad Utregt afgebrandt: zodaanig dat de Dom-kerk / de kerk van S S. Petrus en Paulus / en die van S. Jan / beneffens de kapelle van 't H. Kruis / glad en al door de vlammen verteert zyn geweeſt.** † **Het wierdt voor een mirakel gehouden dat in het af-branden van die overſchoone ſtad het buur niet geſlagen is in de Salvators-kerk. De groote kronijk van Nederland maakt noch gewag van een anderen brand / voorgevallen in 't jaar** 1131. Anſelmus van Gemblours **over het zelve jaar ſchrijvende / maakt ook gewag van deezen brand:** De ſtad Utregt,

† *Barland. in Catal. Epiſc. Ultraject.*

Utregt, zegt hy / is voor het grootste gedeelte afgebrandt; te weten, het Bisschops Paleis, de hoofdkerk van S. Maarten, noch een andere kerk van S. Bonifacius, en noch daar by een derde kerk, te weten van de maagd Maria. (8)

Toen is de nieuwe gragt gedolven.

Toen heeft men middelen gaan beraamen om de pijkelen van den brand tegen het toekomende af te weeren; ten dien einde zijn'er wateren uyt den Rhijn geleit/ en de stad wierd met gragten voorzien; 't welke egter van de oude gragt te verstaan is; want de nieuwe is eerst in 't jaar 1391. van de Servaas kerke tot den Plompetoorn toe gedolven geweest.

a Ten tijde van Heribertus, te weten in 't jaar 1145. heeft Konradus III. Roomsch Keizer aan de Kapittelen der Utregtsche kerke het regt gegeeven om een Bisschop te verkiezen; welke vergunning door den Paus Eugenius III. goedgeteurt is geweest. En men zegt dat de Keizer zulks gedaan heeft op het aanhouden van Heribertus. Dit regt is naderhand volgens het schrijven van Heda door verscheiden Roomsche Pausen en Keizers bevestigt.

PAUSSELYKE BRIEF

Behelzende de vergunning des Keizers.

Brief van Eugenius raakende de vrye verkiezing van een Bisschop door Heribertus verkregen.

Eugenius Bisschop, dienaar der dienaaren Gods, aan zijne beminde zoonen, den Deken en het Kapittel der Utregtsche kerke, genade, glorie, en den Apostolisschen zegen: Het verzoek van den doorlugtigen Konradus III. Koning der Romeinen, onzen zeer beminden zoone in Christus, het welke ons voorgedragen is door onzen bemin-

a *Wilh. Heda in Histor.*

minden zoon Konradus des zelfs broeder en Prooſt uwer kerke, die ten zelven einde door den gemelden Koning naar het Roomſche hof afgevaardigt was, behelsde dat wy ons zouden gewaardigen de voorregten, door de Roomſche Koningen en de Keizers zijne voorzaaten aan uwe kerke verleend, mitsgaders het voorregt door hem zelfs aan gemelde uwe kerke vergund, door het Apoſtoliſch gezag te beveſtigen; welk voorregt is luidende als volgt:

In den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit, Konradus door de genadige goedheit Gods Koning der Romeinen, de derde van dien naam: Indien wy de kerken Gods vermeerderen en haare regten door ons koninklijk gezag verdedigen en beveſtigen, daar in volgen wy na de voorbeelden der godvrugtige *b* Koningen of Keizeren onze voorzaaten: en wy twijfelen niet of zulks zal ons tot meerder *c* luiſter onzer regeeringe, en wel voornamentlijk tot de zaligheit onzer ziele verſtrekken. Dierhalve zy kundig zoo wel aan de toekomende als aan de tegenwoordige geloovigen van Chriſtus, en onderdaanen van ons rijk, dat als wy ons hof hielden by de ſtad Utregt, en over de ruſt en den ſtand van ons rijk handelden, onze getrouwe Hardbertus, eerwaardig Biſſchop der zelve plaatze, onze broeder de Prooſt Konradus, mitsgaders de Deken en het Kapittel van den Dom (9) der zelve ſtad, in onze tegenwoordigheit zyn verſcheenen; en onze Hoogheit hebben gebeden, dat gelijkerwijs de godvrugtige Roomſche Koningen en Keizers onze voorzaaten dezelve kerk met verſcheiden eer-

teke-

b Het is de pligt der godvrugtige Koningen en Keizeren, de regten der kerken te beſchermen.

c Het zelve verſtrekt tot den luiſter aan hunne regeeringe, en tot de zaligheit hunner zielen.

tekenen en voorregten begiftigt hebben; onze koninklijke Hoogheit zich insgelijks mogt gewaardigen hunne voetstappen na te volgen, en eenig aanzienlijk voorregt aan de gemelde kerke te vergunnen. Zoo is het dat wy, bemerkende dat het de koninklijke Hoogheit past de zodaanigen met aanzienlijker voorregten te begunstigen, welkers getrouwigheit wy door hunne geduurige gedienstigheden beproeven; en daar by overwegende dat wy en de Koningen en Keizers onze voorzaaten de eerste plaats onder de (10) Kanonnikken der zelve kerke, van haare stigtinge af, bezitten, en dat twee Priesters aldaar onze (11) proeve bedienen, die den Heer voor onze zaligheit, en voor de ruste en vrede van ons rijk bidden; daarenboven acht geevende op den trouwen dienst van den voornoemden eerwaardigen Bisschop Hardbertus, en op de aangenaame gedienstigheden, en naarstige oppassingen, met dewelken onze lieve Deken en het Kapittel onze koninklijke Hoogheit, en onze lieve Gemaalinne de koninginne Gertrudis, terwijle dat wy voor eenigen tijd ons verblijf in de gemelde stad hielden, ten hoogste vereert hebben.

Hierom is het dat wy, willende de gemelde Utregtsche Dom-kerk met een zonderling voorregt begunstigen, tot een hulpmiddel voor onze ziele, en voor de zielen van Myn Heer Henricus III. (12) onzen Grootvader, (wiens ingewanden in dezelve kerke tot (13) een onderpand begraaven leggen) en van den Keizer Henricus IV. onzen Oom; en op de voorspraak van de gemelde Koninginne, onze welbeminde Gemaalinne, en van onzen liefsten broeder Konradus, Proost der zelve kerke, het a regt van een Bisschop voor

a Het regt van een Bisschop te verkiezen en aan te stellen, het welke kenbaar is dat den Roomschen Koningen en Keizeren toebehoort, wordt aan 't Domkapittel en aan 't Kapittel van de Domkerke ten eeuwigen dage gegeeven, de-

dezelve kerke te verkiezen en aldaar aan te ſtellen, (het welke kenbaar is dat (14) den Roomſchen Koningen en Keizeren toebehoort, en 't welke van de Koningen en Keizeren onze voorzaaten tot op onze tijden is gedaalt) aan den voornoemden Prooſt, Deken en het Kapittel der Utregtſche kerke, en aan onze welbeminde Prooſt, Deken en Kapittel van S. Bonifacius kerke ter zelve plaatze, die met de gemelde Dom-kerke van haare ſtigtinge af, zoo als ons vertoont is, door een byzondere broederlijke eendragt vereenigt zyn, door onze koninklijke mildaadigheit tot een eeuwige gifte vergunnen: en alle onze magt die wy hadden aan hun overdraagen, zonder dat die door iemand van onze nazaaten zal konnen gekrenkt worden: zoo dat, als het gemelde Biſdom zal komen open te vallen, de voorgezeide Prooſten, Dekens en Kapittels van den Dom en van de Salvators kerke te Utregt, en geene anderen als de (15) Mede-kanonnikken van hunne kerken, volkomen regt zullen hebben om een nieuwen Biſſchop te verkiezen. En op dat deeze onze gifte, ſchenkaadje en voorregt, van onze koninklijke edelmoedigheit gewilliglijk en mildelijk voortkomende, aan hun ten eeuwigen dage mogen blijven, en van ieder een voor beſtendig gehouden worden, ja voortaan ten allen tijde ongekrenkt en ongeſchonden beſtaan, hebben wy dezelven in deezen brief doen beſchrijven, en met eigen hande, gelijk beneden te zien is, bekragtigt. Daarenboven hebben wy dezen brief doen ondertekenen door bequaame getuigen die 'er tegenwoordig waren, welkers naamen hier volgen: Ancelinus Biſſchop van Havelburg, Alberon Biſſchop van Luyk, Wernerus Biſſchop van Munſter, Nicolaus Biſſchop van Kameryk, Udo Biſ-

ſchop van Offenburg, Walramus Hartog, Willem Paltsgraaf, Henrik Graaf van Zutphen, Arnoldus Graaf van Kleef, Adolfus Graaf van Bergen, Henrik Graaf van Gelderen, Koenraad onze broeder Prooſt van Utregt, Emo Prooſt van S. Bonifacius, Koenraad Prooſt van Tiel, Lambregt Prooſt van S. Pieter, * Godefroi van Renen, Alardus van Megene, Otto ſtadvoogd van Utregt, Bertoldus van Aldenſeele, Jacob van Saterſloe. Het merk van Myn Heer Koenraad III. Roomſch Koning. Ik Arnoldus Kantzelier heb dit in de plaatze van Henrik Aartsbiſſchop van Ments Aarts-kantzelier nagezien, in 't jaar onzes Heere 1145. in de 8. Indictie, den 18 October, onder Koenraad III. Roomſch Koning, in het achtſte jaar zijner regeeringe. Gegeeven by Utregt, in Chriſtus, tot geluk.

Hier vervolgt weder de Pauſſelyke Bul.

Daarom is 't dat wy uyt achtinge voor onze kerke, bewogen door het hartelijk verzoek van gemelden Koning, en acht geevende op zijne goedgunſtigheit tot uwe kerk, volgens dewelke hy dezelve rijkelijk en deftiglijk, en met een koninklijke edelmoedigheit begiftigt heeft; het voorgemelde voorregt, wiens inhoud van woord tot woord in deezen onzen Apoſtoliſſchen brief ingelaſcht is, en alle andere voorregten die door de Roomſche Koningen en Keizers, ter eere van Chriſtus en ter verheffinge der H. kerke, aan uwe kerke vereert zyn geweeſt, door het Apoſto-

* Omtrent deeze tijden, zegt Buchelius ſchryvende over Heda p. 169. te weten na de togten der Chriſtenen naar Syrie en Paleſtinen, hebben de toenaamen der adelijke huizen beginnen te vermenigvuldigen. Toen zyn de Rodenburgen, de Vriezen, de Boekhorſten, de Grombacchen, de Wyken, de Malbergen, de Aamſtels, de Saterloos, dapperheits halve onder de Duitſchers beroemd geworden: en men vindt hunne naamen onder de Brieven der Vorſten getekend. (16)

ſtoliſch gezag bekragtigen; Verbiedende op den ban dat geen keizerlijke, koninklijke, biſſchoppelijke, geeſtelijke of leeke perſoon, van wat ſtaat dat hy ook zy, zich verſtoute de voornoemde Utregtſche kerk tegen dit voorregt, en tegen den inhoud van onze beveſtiginge, laſtig te vallen, of omtrent het boven-gemelde ietwes ten eeuwigen dage tot haar nadeel te onderneemen: verklaarende voor nietig en kragteloos indien iemand iets hier tegen mag komen te beſtaan. Het zy dan geenen menſch ter wereld geoorlofd dezen brief onzer bekragtiginge te overtreeden, of door een reukelooze onbezuisheit daar tegen aan te gaan. Doch by zoo verre dat iemand zoo vermeten mogt zyn van zulks te beſtaan, die moet weeten dat hy in de ongenade (17) van den Almogenden Godt, en van de zalige Apoſtelen Petrus en Paulus zal vervallen. Gegeeven te Romen by Pieter, den 18 Maart, in het eerſte jaar onzes Pausdoms.

Het zelve is naderhand door verſcheidene roomſche Pauzen en Keizers beveſtigt.

AANTEKENINGEN.

1. Hoe verre dat dit aan te neemen is, dat Groningen den Utregtſchen Stoel toebehoort heeft, daar over hebben wy onze gedagten hier boven al laaten hooren.

2. Dat Graaf Diderijk de wapenen tegen Heribertus opgevat heeft is hier uyt ontſtaan, dat de Biſſchop den Graaf van Benthem, Diderijks Zwager, Otto genaamd, binnen Utregt gevangen hield. Want deeze Otto was met een leger in het Biſdom gevallen, alles roovende en verwoeſtende wat hem voorquam, zonder dat iemand hem het hoofd konde bieden. De

Biſſchop geen andere uytkomſt ziende is hem eindelijk, hoewel met veel minder manſchap, tegen getrokken, heeft hem geſlaagen, gevangen gekreegen, en in een eerlyke en vrye gevangeniſſe gehouden. Graaf Dideryk achte zich verpligt zijnen zwager te verloſſen. Als hy nu den Biſſchop, gelyk by den Heer Auteur te leezen is, te voet was gevallen, heeft de Biſſchop ten zijnen gevalle den Graaf van Benthem los gelaaten, en daar op is een vaſte en beſtendige vrede tuſſchen den Biſſchop en den Graaf gevolgt. (*Zie Beka, Heda, Voſſius enz.*) Ook getuygen eenige Schryvers dat gemelde Otto zyn Graafſchap van Benthem ten zelven tijde te leen van den Biſſchop heeft ontvangen. En als deeze Otto naderhand door een anderen Otto, Graaf van Scelyn, om 't leven was gebragt zonder kinderen na te laaten, (*zie M. Voſſius*) is Otto, Graaf Dideryks zoon, en Heer van Arkel, als zyn naaſte bloedverwant, Graaf van Benthem geworden.

3. Dat is van den Roomſchen Stoel, of van den Paus, als den Nazaat van S. Pieter. Deeze ſpreuk is al vry gemeen by de Geeſtelijke Schryvers. Men vindt ook Pauzen die zich den naam van S. Pieter aangematigt hebben. Paus Stephanus van de Lombarden belegerd ſchreef aan de Koningen van Vrankryk (*by Frans du Cheſne tom. 3. Hiſt. Fr. p. 705. &c.*) *Ik Petrus genaamd Apoſtel . . . aan de doorluchtigſte mannen Pippinus, Karlomannus enz.* En wat laager ſtaat: *Ik Petrus Apoſtel, door Chriſtus den Zoone Gods geroepen.*

4. Deeze brief ſtaat ook in de Latijnſche Kronijk van Egmond, die door Johannes a Leidis is beſchreeven, en in 't ligt gegeeven door Ant. Mattheus. Doch daar is eenig verſchil omtrent de naamen van de Ondertekenaars.

5. Walterus is de achtſte Abt van Egmond geweeſt. Hy was op het verzoek van Petronella Gravinne van Holland, en van den Biſſchop van Utregt die naar een bequaam Man omzagen, en daar over naar Gent geſchreeven hadden, door den Abt Arnoldus, herwaarts uyt Vlaanderen gezonden.

6. *Vier ſchellingen Frieſſingſche munt:* by Beka ſtaat, vier Sterling ſchellingen: (*Zie Buchel. in Bekam.*) In de Nederduitſche vertaaling van Beka, zegt Buchelius, ſtaat vier Engelſche ſchellingen: Snoyus ſpreekt van vier Vrieſ-

Vriesſche ſchellingen : Bokkenberg noch Melis Stoke ſpreeken van geene jaarlykſche ſchattinge.

Heda voegt hier by raakende de vrymaaking van deeze Abdye, dat de Paus de twee gemelde Abdyen, met de toeſtemminge van Heribertus, van de Biſſchoppelyke regeeringe of regtsgebied heeft ontheven. En dit ſpreekt ook van zelfs: want een Abdy die den Paus in eygendom toekomt, zal onder de regeeringe van den Biſſchop, ten zy voor zoo veel als hy de plaats van den Paus bekleedt, niet gelaaten worden. Maar iemand zal vraagen of het den Graave wel toequam de gemelde Abdyen dusdaanig aan den Paus in eigendom over te geeven, en van de Biſſchoppelijke magt te ontſlaan? Want of Heda al verzekert dat Heribertus zyne toeſtemming daar toe verleent heeft, die wat vorder denkt kan ligtelijk vatten hoe dat het met deeze toeſtemminge is gegaan. De Biſſchoppen ſtaan zoo niet gereed om hunne magt aldus te laaten kortwieken, en de regeering van zulke vette Abdyen over te geeven. Ook zouden zy het niet mogen doen, als zijnde geene Heeren en Meeſters, maar enkelde beſtierders van de Biſſchoppelyke goederen. Men moet dan weeten dat de Koningen en Opper-heeren voor deezen de magt gehad, of althans gebruykt hebben van de Abdyen aan de regeeringe der Biſſchoppen te onderwerpen, en wederom, als zy een andere buy kreegen, te onttrekken. Aldus is de Abdy van S. Columba in Vrankryk eerſt door Lodewyk den Goeden onderworpen aan den Aartsbiſſchop van Sens, maar naderhand aan zijne regeeringe onttrokken, en vry verklaart. Daar na heeft zy volgens den wille van Karel den Kaalen wederom eenigen tijd onder den Aartsbiſſchop van Sens geſtaan; maar heeft eerlang, door de vergunning van den zelfden Karel, haar oude vryheit wederom gekreegen. Die meer diergelyke voorbeelden begeert te weeten, heeft de aantekeningen van Baluzius op den 12 brief van Lupus Ferrarienſis maar eens open te ſlaan. Maar eigentlyk en naar den regel geſproken zoude de ontheffing, die door de wereldſche magt gedaan wordt, alleen het tijdelyke raaken; en daarom zegt Heda ook dat deeze Abdyen door den Paus aan de biſſchoppelyke regeeringe ontrokken zyn geweeſt.

Zulke Kloosters die onder geen Biſſchop ſtonden,

wirden *exempta*, *libera*, *autodeſpota*, *regalia*, *imperialia*, *baſilica*, *autocephala* genoemt. De Biſſchoppen, die dezelven niet mögten lijden, gaven haar ſpotsgewijs den naam van *acephala* (Dat is zonder hoofd) om te zeggen dat ze geene regeeringe onderworpen waren. (Zie *Ant. Matth. in Chron. Egmond. p.* 157.) De Biſſchoppen hadden over zulke Kloosters niet te zeggen, en geene Biſſchoppelyke regten aldaar in te vorderen: zy hadden het regt niet om het gedrag der Monnikken, of den toeſtand der Kloosters te onderzoeken, noch zelfs niet om de Mis aldaar te leezen.

7. *Berewoldus Advokaat der zelve kerke.* Deeze Berwoldus zoo als Johannes a Leidis hem noemt (*Chronic. Egmond. c.* 23.) of Berwoud is de eerſte geweeſt die dit Advocaatſchap als een vaſte plaats van den Abt Walterus heeft gekreegen. De Abdy had veele Advocaaten of Beſcherm-heeren gehad, maar die ter keure van den Abt aangenoomen en wederom afgezet wierden. Dan vermits deeze Berwoldus groote dienſten aan den Abt had gedaan, en noch dagelijks ſtond te doen, en hem, zoo in het vernieuwen en hertimmeren van het Klooſter, als in andere voorvallen met raad en daad en met groote getrouwigheit had bygeſtaan, zoo heeft de Abt hem voor een vaſten Advocaat aangenomen, en hem een hoef met ſes huyzen in erfpacht gegeeven. Daar op heeft Berwoldus een ſlot op gemelde hoef by Egmond beginnen te bouwen, 't welke na zijne dood voltrokken is door zijnen zoon Dodo, die ook met zijne nakomelingen Advocaat van de Abdye is gebleeven. Om dat ze dan Advocaaten van Egmond genoemt wierden, hebben zy daar uyt den toenaam van Egmond behouden: en dewyl dit Advokaatſchap een goede poſt was, hebben zy wel haaſt zoo veele rijkdommen overgegaart, dat ze niet lang daar na Ridders en Heeren van Egmond zyn geworden. Dodo, Berwouds zoon en nazaat, is noch geen Ridder geweeſt, maar zyn broeder Allert of Alardus wordt voor den eerſten Ridder uyt dat geſlagt gehouden. Dit alles moet tot geene verkleining van dat doorluchtige Huys gerekent worden: want men weet, en wy hebben 't elders al getoont, dat zelfs Vorſten en gekroonde hoofden zich door dat ampt niet verkleint geacht hebben: hoewel dat Karel de Kaale, om dit in 't voor by gaan te zeggen, als zijnde een grootze

en

en hooghartige Vorſt, met zoo een eere niet gedient zou zijn geweeſt. Want als Adrianus II. Hincmarus Biſſchop van Laon te Romen had ontboden, en middelerwijle des zelfs goederen aan de zorge van den Koning had bevolen, heeft Karel den Paus door een anderen Hincmarus, Aartsbiſſchop van Ments, wederom geſchreeven dat hy de Koning, maar niet de *Guaſtaldus* en *Vice Dominus*, dat zoo veel als Advocaat en beſchermer gezeid is, van Hincmarus was. Maar veele Vorſten waren met zoo een ampt, om dat'er winſt op zat, en dat het gelegendheit gaf om een voet in het bewind van de Abdye te krygen, zeer wel voorzien. Ook weet men dat de Graaven van Egmond haare afkomſt al van de Vrieſſche Koningen af rekenen: want, zoo als Johannes a Leidis ter gemelde plaatze heeft aangetekent, volgens hunne rekening was de voornoemde Berwoldus de zoon van Dodo: Dodo de zoon van Willem: Willem de zoon van Dodo den eerſten: deeze Dodo de zoon van Radbodus: Radbodus de zoon van Wolbrandus: die in de aankomſte van den eerſten Graaf door de Franſen is gedoodt: deeze Wolbrandus zou de broeder geweeſt zyn van Gerbrandus die de zoon was van Radbodus, den eerſten Heer van Neder-Vriesland: deeze Radbodus was, zoo als zy opgeeven, de zoon van den Koning Aldgillus, en Aldgillus de zoon van Koning Radbodus. Dan of de Heeren van Egmond dit konnen waar maaken, zegt Johannes a Leidis, dat heb ik niet konnen achterhaalen. Maar hoe dat deeze Heeren van Egmond naderhand grooten overlaſt aan de Monnikken van Egmond aangedaan hebben, en zich te mets meeſter van alles zogten te maaken: hoe dat 'er ook over het gemelde Advokaatſchap der gemelde Heeren getwiſt is geweeſt, en de Monnikken geen anderen Advokaat als den Graaf van Holland begeerden te erkennen, ſtaat in 't breed beſchreeven in de Kronijk van Egmond.

8. Wy hebben al iets van de Advocaaten der kerken gehad. Men kan 'er dit by voegen dat de Biſſchoppen van ouds, om van de beſlommerniſſe der tijdelijke zaaken bevrijdt te zyn, eenige luyden hebben aangeſtelt om een waakend oog op hunne goederen te houden, en dezelven tegen uyterlijk geweld, en tegen den overlaſt van quaadaardige menſchen te beſchermen. Maar als zy

naderhand dikwils grooten aanſtoot van deeze of geene Vorſten te lijden hadden; hebben zy magtige en doorluchtige mannen tot beſcherm-heeren, of zoo als zy ſpraken, tot Advokaaten van hunne kerken zien te krijgen. Zy wierden Advokaaten genoemt, om dat ze de zaak voor den Biſſchop, als zijne goederen van eenig Vorſt aangetaſt of gemoeit wierden, moeſten opneemen. Deeze Advokaaten hadden al veel te zeggen. Zonder hunne toeſtemminge mogten geene goederen vervreemdt, geene zaaken van groot belang afgedaan worden. Ja zy hadden dikwils de magt om met den zwaarde te regten. Ik zeg, dikwils, want overal hadden zy de zelfde magt niet: en ook is hunne magt te mets grooter en grooter geworden: eerſt moeſten zy den misdaadigen voor den regter ontbieden, en hunne beſchuldigingen tegens hem inleveren; maar naderhand is hunne magt hooger gewaſſen; zoo dat ze ook uyt dien hoofde oorlog gevoert hebben, en voeren mogten. Zoo zegt Henricus, Hartog van Beyeren, (*in Chronica Reigersp. ad ann.* 1162.) dat hy het zwaard droeg als Hartog en als Advocaat der kerke, enz. Zy hadden eigentlijk niets te zeggen in de beſtieringe der goederen, noch in het verkoopen, verpachten, verruylen van de Landeryen; dan voor zoo veel zy moeſten toezien dat de Abten de goederen door geene malle koopmanſchappen of door hun braſſen en ſlempen niet en verquiſten; in 't kort zy mogten dat alles niet doen, maar het mogt ook zonder hen niet gedaan worden. Zie * Urſtitius in zijne hiſtorie van Baſel, Lindeborn † van de Deventerſche Biſſchoppen, Anton. Matthæus *de Nobilitate lib.* 2. *c.* 29. enz.

Zy wierden ook *Vice-domini* (Onder-heeren) *Protectores* (Beſcherm-heeren) en *Vitrici* (Stief-vaders) genoemt. De laatſte naam wordt hun gegeeven in een open brief van Wenceſlaus, Hartog van Saxen, (by Schurtsfleiſch *de vitricis Eccleſiæ*) en van Stendalius (*in Veteri Marchia*) enz. Deeze naam is hier van gekomen, om dat ze het zoo grof maakten, en met de geeſtelijke goederen zodaanig omſprongen, als of ze op den vyand teerden: zoo dat ze door de wetten der Vorſten en door de ordonantien der Pauzen moeſten beteugelt worden. Maar hoe dan als de Vorſten zelf de Opper-Advokaaten

* *Epitome Hiſtoriæ Baſil. c.* 10. † *c.* 6. *l.* 8.

ten waren ? Dat geſchiede al dikwils : en dan hadden zy weer Onder-Advokaaten , die ook op die goederen moeſten leeven en den grooten Heer ſpeelen. Zoo gaat het dikwils , 't geene door een goed inzigt ingeſtelt is ter beteugelinge van eenig quaad, wordt door de boosheit der menſchen noch erger als het eerſte quaad. Zoo is het hier gegaan ; hoe kragtig dat de Pauzen tegen de roofgierigheit van die Advokaaten ſchreeuwden en donderden, wat bannen en vloeken dat ze tegen hen uytſpraken, wat al brieven en dreigementen dat 'er van de Keizeren quamen , de Advokaaten gingen haaren gang : en plukten en plunderden de Kerkelijke en Klooſterlijke goederen , als of ze geenee eigenaars hadden gehad , en verlaaten' of gevonden' goederen waren geweeſt ; waar over den brief van Honorius III. (in het leven van S. Engelbertus) en het ſmeekſchrift, door den Abt Fulcardus (*apud Miræum notit. Eccleſ. Belgic. c.* 122.) ingelevert aan Henricus IV, konnen nagezien worden. De Kerken en de Klooſters hadden eerſt zodaanige Advokaaten aangeſtelt om door hen tegen het geweld en tegen de quellingen van boosaardige en roofgierige menſchen beſchermt te worden, en metter tijd kreegen zy geen erger vyanden als hunne eigen' beſcherm-heeren : en hadden wel nieuwe Advokaaten tegen het rooven van hunne Advocaaten dienen te hebben. De gemelde Fulcardus klaagde in zyn ſmeekſchrift dat de Abdy van Laube, die van ouds geen' andere Advokaaten behoefde te hebben als die van ouds erfelyk waren geweeſt, nu wel duizend Advokaaten of liever uytzuypers en roof-vogels had te onderhouden. Hier door is het geſchiedt dat de Klooſters en de Advokaaten op ſommige plaatzen ſchier altyd overhoop hebben gelegen. Men heeft de Kronyk van Egmond, door Johannes a Leidis beſchreve , maar eens op te ſlaan, men zal daar aanſtonds en op verſcheide plaatzen vinden, gelyk wy reeds al gemeldt hebben, hoe dat de Heeren van Egmond de voornoemde Abdy geduurig geplaagt , en waar dat ze beſt konden , verkort hebben.

Men leeft niet alleen dat'er Advokaaten over de kerken en klooſters zyn geweeſt, men vindt ook Advokatinnen , als by voorbeeld in de jaarboeken van Kolmar, (*ad ann.* 1278. & 1299.) En Bokkenberg (in zyne Hee-

ren van Egmond,) brengt een brief by, waar by het Advokaatſchap over de Abdye van Egmond wordt opgedraagen aan Willem van Egmond, en wel duidelyk wordt bedongen dat het zelfde Advokaatſchap na Willems dood by gebrek van mannelyk oor zal verſterven op de oudſte dochter. By Miræus ſtaat ook een brief (*Notit. Eccl. Belg. c.* 183.) aldus beginnende: *Ik Adeliſſa, Advokatinne van de Grimberſche kerke enz.*

9. Het woord Dom, Domkerk, komt van 't Latijnſche *Domus*, of van *Dominicum*, 't welke in de middelſte eeuwen een kerk betekende. Maar naderhand is de naam Dom by uytmuntendheidt toegepaſt aan de Hoofdkerke. Domheeren zyn de Kanonnikken, voorhene Broeders of *Fratres* genaamd, toen zy noch in 't gemeen leefden. De naam van Domheeren is maar opgekomen in de tiende eeuwe, na dat het gemeene leven allengskens te niet was gegaan. Toen wierdt de naam van Broeder voor al te gering gehouden: hoe wel dat 'er noch waren die zich noch eenigen tijd aan de oude benaaminge hielden. Zie Mattheus *de Nobil.* (*lib.* 2. *c.* 32.) Gelyk een kerk in 't Latijn *Dominicum* genoemt wierd, zoo had ze in Grieks den naam van κυριακον: en hier van is de duytſche naam kirch, of op zyn nederduyts kerk, gekomen. *vide Juſtell. ad Codicem can. Eccleſ. univ. p.* 162.

10. De Keizers hadden dan de eerſte plaats onder de Kanonnikken der Utregtſche kerke: zoo hoog wierdt de waardigheit der Kanonnikken geacht. Wy hebben 'er boven al van geſproken. Henricus V. liet zich aanneemen onder de Kanonnikken van Luyk. (*Chapeauville de Leod. Epiſc. Mutius l.* 14.) Henricus II. liet zich onder de Kanonnikken van Straatsburg opſchryven: Maximilianus onder die van Aken: Fredericus III. onder die van S. Pieters kerke te Romen. (*Id. lib.* 29.

11. Dit wierd de Keizerlyke prebende of proeve, en de twee Prieſters die dezelve waarnamen *Prebendarii Imperii*, Proveniers des Keizerryks, genoemt. En om dat de Kanonnikken, na het afſterven van zodaanige Prieſters, ſomtyds nalaatig waren in het aanſtellen van nieuwe Proveniers, heeft Henricus VI. hun door een brief wel ernſtig aanbevolen, daar beter zorg voor te draagen. Zie Mattheus *de Nobilitate* (*lib.* 2. *c.* 48.

12. Konradus ſpreekt hier volgens de wijze der Italiaa-

laanen, die Henricus IV. voor den derden, en Henricus V. voor den vierden rekenen. Want hy was de zoon van Frederik Hartog van Zwaben, en van Agnes, zuster van Henrik V. en dochter van Henrik IV.

13. Men leest in het leven van Bisschop Godebaldus dat de ingewanden van Henrik V., die hier de vierde genoemt wordt, daar begraaven leggen: maar van Henrik IV. weet ik niet dat ik zulks heb geleezen.

14. Dit is aldus te verstaan dat de Geestelyken het regt van verkiezinge hadden, maar dat de goedkeuring van den Keizer moest komen. Want wy hebben in de voorgaande Bisschoppen verscheidene voorbeelden van Bisschoppen die door de verkiezing der Kanonnikken tot die waardigheit verheeven zyn. Voor de verkiezing van Bernulphus was zodaanige tweespalt onder de Kanonniken, dat ze het aanstellen van een nieuwen Bisschop aan den Keizer moesten verblyven. Adelboldus is door verkiezing Bisschop geworden: Konradus insgelyks: Egilbodus is met eenpaarige stemmen verkozen: Odilbaldus, Hungerus, Godebaldus, al gekozen. Maar de Keizer, al gezegt is, had 'er groot deel in. Zonder zyn verlof mogt'er geen verkiezing aangeleit worden: zonder zyne toestemminge was de verkiezing van geener waarde.

15. Dit regt hebben die Kapittels niet behouden. Het blykt uyt de verkiezingen der Bisschoppen dat de Kanonnikken van de andere Kollegiale kerken ook gestemt hebben. Maar hier over is dikwils veel gespooks geweest. Dan hier over zal beneden meer te zeggen vallen.

16. Mezeray schryst (*in Philip. Augustus*) dat de familien eerst omtrent het einde van Philippus regeeringe vaste en erfelyke toenaam hebben beginnen aan te neemen. Dat scheelt zoo heel veel niet. De Heeren en de Edelen, zegt hy, ontleenden dezelven doorgaans van hunne landeryen: de geleerden van hunne geboorteplaatze: de Jooden, als ze het Christen geloof aannamen, en de ryke koopluiden van de plaatze daar zy woonachtig waren. Wat de toenaamen van gemeene burgeren belangt, zegt hy, sommigen hebben een toenaam gekreegen uyt de kleur of uyt de gedaante van hun hair, uyt de gestalte of eenig gebrek van hun lichaam, uyt hunne bejaardheit, of uyt het maakzel van hunne kle-

klederen: anderen uyt hunne goede of quaade hoedanigheden, uyt hunne bedieninge, ampt of ambacht: wederom anderen uyt het Landſchap daar zy gebooren waren. Maar het grootſte gedeelte, zegt hy, heeft den voornaam, die wel de gemeenſte in hun geſlagte was, in een toenaam verandert: anderen, die een zekeren bynaam gekreegen hadden, hebben denzelven voor een toenaam behouden. (*Zie La Roque des noms & surnoms.*) Het is evenwel zeker dat de toenaamen in Vrankryk al hebben beginnen in zwang tegaan omtrent het begin van de derde Koninklyke ſtamme, te weeten omtrent het einde der tiende eeuwe: en dat de edelen den naam van hunne leengoederen toen al begoſten te voeren. Dit heeft den gemeenen man, die den Adel doch altyd zoekt na te bootzen, ook gaande gemaakt om ook een toenaam hier of daar uyt op te raapen. In Zweeden zyn de toenaamen ook onbekend geweeſt tot het jaar 1514 toe; en zyn'er noch niet al te gemeen, gelyk ook niet in Polen, Bohemen enz. Hier over kan ook nagezien worden de Heer Jan vander Does, of Janus Douza, (*Annal. Holl. lib.* v. *p.* 208.) dewelke zeer veele Koninklyke en Vorſtelyke brieven, die al over de vyfhonderd, dat is nu over de 600 jaaren, oud waren, heeft nagezien en nergens een geſlagtnaam, of erfelyken toenaam, onder zoo veele ondertekenaars heeft gevonden. Ja daar is'er niet een te vinden, zegt hy al vorder, die op de wyze der Grieken den naam van zynen Vader achter zynen eigen naam geſtelt heeft. Om evenwel in zoo veele voornamen, die dikwils aan veelderhande perſoonen gemeen zyn, niet te dwaalen, hadden zy de gewoonte van de waardigheit of het ampt, 't welke zy bekleeden, by voorbeeld dat van Kancellier, Maarſchalk, Kaſtellein, Ridder enz. achter hunnen naam te voegen.

17. Deeze woorden, *hy zal in de ongenade vallen* &c. onder aan de Pauſſelyke Bullen geſtelt, hebben volgens Jacobi Columbini (*in Gloſſa ad Ant. Minuicii lib.* 4. *de feudis tit.* 16.) deeze betekening, dat zoo een overtreeder zyn ampt of Geeſtelyke bediening zal verliezen; maar by de Keizerlyke brieven gevoegd, betekenen zy dat zoo een ongehoorzaame van zijne leenen enz. zal vervallen: En om hier niet aan te twijfelen, heeft men de Ordonantie van Fred. Barbaroſſæ, *quæ de pace tenenda eſt*, maar na te zien.

HER-

HERMANNUS VAN HOORN.

XXVII Bisschop van Utregt.

Tot noch toe, zegt *a* Buchelius, was de Geestelijkheit beneffens het volk meester van de verkiezinge geweest, en de goedkeuring (1) had aan den Keizer gestaan. Maar na dat de Roomsche Koning Koenraad III. van zyn regt onder Hardbertus had afgestaan, en de verkiezing aan de Clerezie alleen, met uytsluitinge van het volk, (2) had opgedraagen, is 'er aanstonds, (dewijl doch de heiligste dingen misbruykt worden) voet gegeeven aan de kuiperye; vermits de nabuurige Vorsten en de aanzienlijkste Vassaalen hunne vrienden als om strijd aan de Kanonnikken quamen opdringen. Hier uyt zyn al dikwils groote onlusten gereezen, en wel zoodaanig, dat 'er weinige Bisschoppen den Stoel van S. Maarten zonder strijd beklommen hebben. Waar over Douza in het 8. boek zijner gedichte jaarboeken kan nagezien worden.

Door de vrye verkiezing is 'er voet gegeeven aan de kuipery.

Hermannus heeft ten eerste tot een voorbeeld daar van gedient: want na de dood van Hardbertus is 'er een groote twee spalt in het Kapittel ontstaan over een nieuwen Bisschop; Dewijl Diderik VI. Graaf van Holland / Henrik Graaf van Gelderland / en Dideryk Graaf van Kleef / den Proost van S. Jeroen / met naame Hermannus, en afkomstig uyt de Graaven van *b* Hoorn, Bisschop willen gemaakt hebben: maar de burgery / ondersteund door de inwoonders van Deventer en van de andere steden / Frederik van Havel, (of gelijk andere schryvers

Tweedragt over de verkiezing van een Bisschop.

a in Bekam p. 52.

b Zoo wordt hy uyt onkunde genoemt, zegt Buchelius, dewijl 'er noch geene Graven van Hoorn waren.

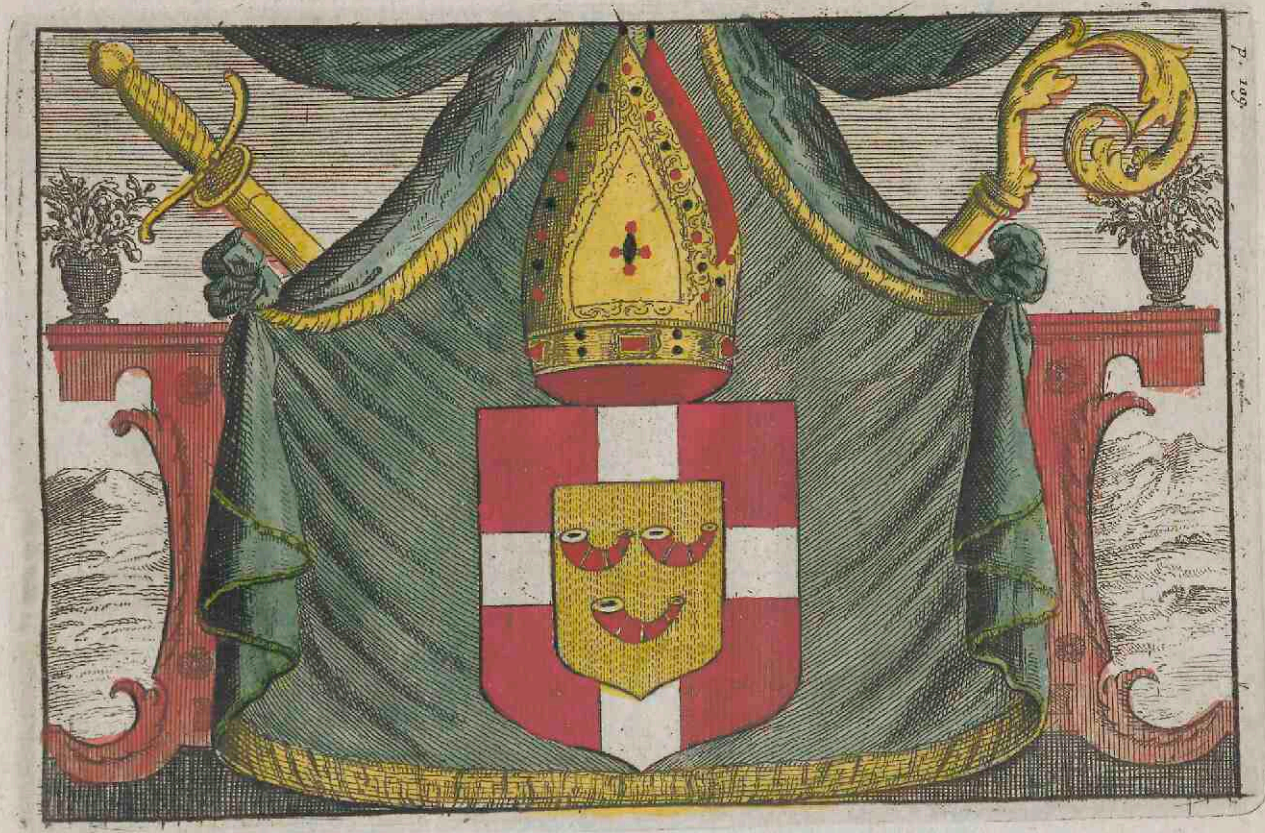

schrijven / van Hamel, van Houvell, of van Hovel) tot Bisschop begeerde.

Maar Hermannus heeft boven gedreeven / onderschraagd door 't gezag van den Grave van Holland / die alle zijne tegenstreevers heeft doen zwigten. Als 'er aldus twee jaaren verloopen waren / heeft de Pausselijke Gezant / of gelijk Beka schrijft / een Kardinaal door den Paus afgezonden / beide de verkoorenen te Luyk [c] ontboden.

Ondertusschen is de zaak door de tusschenkomste van Koning Konradus zoo verre gebragt / dat de Bisschoppelijke Stoel aan Hermannus wierdt toegeweezen. Dit krakeel staat wijdluftiger verhaalt by Otto Frinsingensis [d], die 'er aldus van spreekt:

Hermannus bekomt het Bisdom.

Op deezen tijd is 'er te Utregt, een stad in Vriesland, na de dood van Hartliebus Bisschop der zelve kerke, een zwaare scheuring ontstaan; dewijl sommigen Frederik, Graaf Adolfus zoon, en sommige anderen Hermannus, Proost van S. Jeroens kerke in de voorstad van Keulen geleege, tot Bisschop verkooren. Die voor Hermannus gestemt hadden, zyn de andere party te gauw geweest: en zyn den Vorst gaan vinden by het kasteel Noricum, van wien zy de inhuldiging bekomen hebben. De tegen-party is hen nagereist tot Spiers toe, een stad van Vrankrijk, en heeft van den zelven Vorst uytstel verkreegen tot de naastvolgende kruis-dagen toe, om dan in het Paleis te Nimwegen te verschijnen . . . die van Utregt,

c Een teken dat het regt der Kapittelen in het verkiezen, zoo wel als dat van de Metropolitaanen in het bevestigen en wijden der nieuw-verkoorene Bisschoppen van Utregt, 't gene tot noch toe aan den Aartsbisschop van Keulen had gestaan, alreeds merkelijk geknakt was.

d *de rebus gest. Frider. I. Imp. c.* 62.

Utregt, zich al wat trotsjes dragende, hadden Frederik binnen haare ſtad genomen, en Hermannus de ſtad doen ruimen. Na dat ze dan vrygeleide voor hunne perſoonen verzogt hadden, zyn ze met een groote menigte ſchepen uyt den Rhyn den Waal komen opvaaren. De Koning heeft hen eerſtelijk vermaant om de zaak met hunne tegenpartye zonder te pleiten by te leggen: doch als dit niet wouw gelukken, heeft hy hun eindelijk aangeboden de zaak naar den inhoud der regten te laaten bepleiten. Daar op hebben zy dit beſcheid gegeeven, dat zy voor geen wereldſchen regter koſten andwoorden, om dat de zaak, als geeſtelijk zijnde, voor den Paus was gebragt: waar over de Koning hen als ſchuldig aan gequetſte (3) majeſteit, dewijl zy den Roomſchen Koning beledigden, wel ſcherpelijk heeft doorgehaalt; doch heeft op dien tijd noch geen wraak willen neemen. En in 't volgende Hoofdſtuk: Daar op is hy weer naar Vrankrijk gekeert; en heeft de zaak der Utregtenaars met eere voor het Keizerrijk afgedaan, met hen allen onder Hermannus te doen buigen.

Egter is die tweedzagt daar door noch niet volkomentlijk geeindigt; zoo als Buchelius over Heda, p. 170. ſchrijvende uyt Gunterus e bewijſt.

f Doch of Hermannus door zijne al te groote zagtigheit en ſlapheit / zegt Barlandus, meer goeds of quaads aan die van Utregt gedaan heeft / zou ik niet konnen zeggen: want daar waren 'er al verſcheiden / die hem om zijne zagtheit niet achtende veel quaads uytboerden. Daar zijn 'er noch al meer die op zijne al te groo-

Hy is al te zagt geweeſt.

e *De rebus geſtis Fred. Imper. lib.* 1.

f *Barland. in catal. Epiſc. Ultraject.*

groote zagtheit gesmaalt hebben: zoo dat Douza aldus van hem in zijne Jaarboeken spreekt:

Lentus & ignavi capitis quoque labe notatus;

Hy was te traag en slap in al zyn doen en laaten.

Doch Hermannus het bestier ses jaaren gehad hebbende / is in 't jaar 1156 op den 27. Maart overleden / en in den Dom begraaven.

AANTEKENINGEN.

1. Dat de Keizers en Koningen het regt altyd gehad hebben, en dat het hun ook toekomt, om de verkiezingen, indien alles naar den regel geschiedt was, aan te neemen, of dezelven, indien'er veel op te zeggen viel, te verwerpen, is voor heen al getoont. En hierom heeft Yvo Bisschop van Chartres den Koning Philippus ten hoogste bestraft, (*Ep.* 66.) om dat hy zekeren jongman die tot Bisschop van Orleans verkozen was geweest, en een losse en ondeugende quant was, niet had afgeweezen. Het blykt ook uyt de brieven (*lib.* 4. *ep.* 78.) van S. Gregorius dat de Bisschop van 't eerste Justiniana, anders Ocrida, niet mogt gewydt worden zonder de toestemminge des Keizers. Nicolaus I. schreef ook aan Michiel III. Keizer van Konstantinopolen (*Ep.* 5.) *Wy weeten dat het by ul. de gewoonte is dat'er niemand in uwe Hoofdstad Patriarch mach worden zonder de toestemminge der Geestelykheit, en zonder de goedkeuringe des Keizers.* En hy heeft daar niets tegen. En geen wonder: want had het volk iets te zeggen in de verkiezinge; ten minste moesten de Keizers en de Koningen, die de hoofden van het volk, en daar by de beschermers der kerkelyke regelen en der kerkelyke tuchtregelen zyn, daar ook in gekent worden; en des te meer gekent hoe dat'er hun meer aan gelegen was, en hoe dat de Bisschoppen, die met de Koningen over hoop leggen, een ganssche staat overende konnen zetten.

2. In

2. In deeze zelfde eeuwe als het volk van 't Utrechtſche Biſdom van zyne ſtemme berooft is geweeſt in het verkiezen van een Biſſchop, is het Roomſche volk insgelyks gefloten buyten de verkiezing van een nieuwen Paus. De reden hier van, zoo als Onuphrius over Platina getuygt, is geweeſt, om dat het zelve geduurig met de Pauzen over hoop lag, en hun dikwils wederſpannig was geweeſt. 't Welke zoo te verſtaan is dat de Romeinen zoo lang voor hunne oude voorregten hebben geſtreeden als hun mogelyk was; doch in het verdedigen van hunne regten, gelyk dat doorgaans doch gaat, al dikwils uyt de bocht hebben geſprongen, en als een deel dolle en hollende paarden zonder ſpoor noch onſpoor aan te zien, in 't wild geloopen hebben. De Geeſtelykheit wiert allengskens ook buyten de verkiezing van een nieuwen Paus gefloten. Niet lang voor deezen tijd, dat het Utrechtſche volk van zyne ſtemmen berooft wierdt, had de tweede algemeene kervergadering van Lateranen noch een verbod gedaan aan de Kanonnikken der Katedraale kerken, van vroome en Godvrugtige mannen (*can.* 28.) buyten de verkiezing der Biſſchoppen te ſluyten; en de verkiezingen die zonder gemelde mannen gedaan mogten worden, nietig verklaart: waar uyt blykt dat het volk reeds op ſommige plaatzen niet veel te zeggen had. En dit was geen wonder; want zederd dat de Keizers en de Koningen zoo ſterk in de verkiezingen hadden beginnen te woelen, en die zaak op hunne kragt te neemen, heeft de gemeene man wel haaſt gezien dat hy'er niet van node, en niet veel meer als een O in 't cyfer was. De gemelde Lateraanſche kerkvergadering heeft de oude gewoonte noch ten deele in ſtand willen houden, met de godvrugtige mannen in de verkiezinge gekent te willen hebben. Ook zag zy wel dat het gemeene volk zyn regt maar misbruykte, en dikwils groote moetwilligheden en baldadigheden pleegde: om welke reden Gregorius van Nazianzen, in de lofreden van zijnen afgeſtorven vader, al wenſchte dat het domme en onbezuyſde volk buyten de verkiezing wierd gefloten: en aldus, zegt hy, zou het noit qualyk gaan met de kerken. De Lateraanſche kerkvergadering heeft dan een middelweg ingeſlaagen, en begeert dat yverige en Goddienende menſchen gekent zouden worden. Maar ik geloof, hadden de Kanonnikken dit bevel willen opvol-

gen, dat zy dikwils meer moeite en meer geſpooks zouden gehad hebben met het uytkippen van Goddienende menſchen, als met het verkiezen van een Biſſchop: want ieder een zoude zich onder zodaanige menſchen gerekent hebben: En die achtergelaaten waren, zouden niet te bedaaren zyn geweeſt dat zoo een en zoo een beter en godvrugtiger geacht wierden als zy: dan had men het ſpel eerſt gaande gehad.

3. *Schuldig aan gequetſte Majeſteit.* Als de verkiezing gedaan was, ſtond het beveſtigen en ook het inhuldigen ('t welke Konradus ook aan zich heeft behouden) aan den Keizer: en dit inhuldigen, zoo wel als het beveſtigen, ja de magt om tot de verkiezing te treeden, of om iemand tot het Biſdom te benoemen, was een regt van de oppermagt. Dit regt was doorgaans zoo eigen aan de hoogſte magt, dat het aan geene Leen-vorſten, die onder een Oppervorſt ſtonden, wierdt toegeſtaan. Dit zyn de uytdrukkelyke woorden van Baldericus Biſſchop van Kameryk. (*Chron. Camerac. lib.* 3. *c.* 6.) En hierom heeft Gerardus Biſſchop van Kameryk zeer overhoop gelegen met Reinier Langhals, Grave van Henegouwen, die zich het beveſtigen der Abten van S. Giſlenus aanmatigde. Gerardus zeide dat het regt van den Abt te beveſtigen niemand toequam als den Keizer en den Biſſchop: want gelyk de Biſſchoppen doorgaans beveſtigt wierden door den Keizer of den Koning, en door den Aartsbiſſchop, zoo moeſten de Abten door den Keizer of door den Koning, en door den Biſſchop der plaatze beveſtigt worden. Als dezelve Reinier de Abdy van Lobe had vergeeven, dat is te zeggen de verkiezing had beveſtigt, heeft Bruno Aartsbiſſchop van Keulen, Broeder en Vikaris van Otto I. hem, als ſchuldig aan gequetſte Oppermagt, veroordeelt en gebannen, zoo als Folcuinus in de Kronyk van gemelde Abdye in 't lang vertelt. Helmoldus verhaalt ons in zyne Kronyk der Slaven een langduurigen twiſt, die'er tuſſchen Henricus den Leeuw Hartog van Saxen, en tuſſchen Frederik I. over diergelyk regt is geweeſt. De eerſte begeerde dat Wicelinus Biſſchop van Aldenburg de huldiging van hem zou ontvangen, (*lib.* 1. *c.* 70.) te meer om dat hy byna het ganſche land der Slaven met het zwaard had gewonnen. Maar dit quam den Biſſchop onſmakelyk voor, om dat het, zegt Helmoldus, een nieuwigheit was, en dat het

de

de Keizerlyke Majeſteit alleen toekomt de nieuwe Biſſchoppen in te huldigen. Wicelinus zich zelven in zoo een netelige zaak niet wijs genoeg kennende, ging daar over te raade by den Aartsbiſſchop en de Geeſtelykheit van Bremen. die hem zulks met alle magt, tot groot nadeel van het Bisdom van Aldenburg, hebben afgeraaden. Maar Helmoldus zegt rond uyt dat'er de ſtaatzucht en de ydele glorie onder geſpeelt hebben. De Aartsbiſſchop van Bremen meende dat het tot vermindering van de Biſſchoppelyke waardigheit geſtrekt zoude hebben, indien de Biſſchoppen zich zodaanig onder Leen-Vorſten hadden vernedert. Zult gy, zeide hy, den Hartog in deeze zaak ten wille ſtaan, en een voet geeven dat de Biſſchoppen, die tot noch toe de Heeren der Vorſten zyn geweeſt, door uw voorbeeld de Slaven der Vorſten zouden worden. Men zou Helmoldus miſſchien wel goed andwoord konnen geeven: maar dit zullen wy maar daar laaten. Deeze Henricus heeft over dit voorregt van de Biſſchoppen te benoemen, te beveſtigen en in te huldigen, veel ſpels gehad met gemelden Frederik I. Eindelyk is 't hem als een groote gunſt toegeſtaan, dat hy in de landſchappen der Slaven, die door hem verovert waren, Biſſchoppen zoude aanſtellen. Als Arnulphus Hartog van Beyeren, zoo als Luitprandus Diaken van Pavye verhaalt, zyne ſtem tot de Keizerlyke waardigheit niet begeerde te geeven aan Henricus I. hebben de Beyerſche Heeren dit middel verzonnen, dat by zyne ſtem tot voordeel van Henricus zou voegen by de andere Vorſten: en dat Henricus hem de benoeming van alle de Bisdommen door ganſch Beyerland zoude verleenen, welk regt Arnulphus Voorouders noit hadden genooten. En zoo heeft hy zich ook laaten gezeggen. Doch deeze Regel, dat dit alles een voorregt van de Oppermagt is, heeft veele uytzonderingen gehad. De Hartogen van Britanje, die Vaſallen van den Franſchen Koning waren, hebben ook Biſſchoppen ingehuldigt: want Gregorius VII. (*lib. 4. ep.* 13.) prijſt den Hartog van Britanje dat hy zodaanig regt had afgeſtaan. En dat Robertus Hartog van Normandye ook Abdyen heeft vergeeven blykt uyt verſcheiden brieven van Anſelmus aan den Prior Baldericus. De Abdy van S. Albinus mogt ook tot geen verkiezing treeden zonder verlof van den Graave van

Anjou, zoo als blykt uyt het dekreet der verkiezinge by Lucas Dachery aangehaalt (*Tom.* 6.) Petrus a Marca toont ook (*lib.* 8. *c.* 25.) dat de Graven van Savoye, van Kampanje en van Anjou dit regt gehad hebben.

GODEFRIDUS,

XXVIII Bisschop van Utregt.

Als de Kanonnikken wederom on-eens waren, is Godefridus van Rhenen verkoren.

Als [a] de Kanonnikken die een Bisschop moesten kiezen wederom over hoop lagen, is het door de onverwachte komste van den Keizer Frederikus I. geschiedt, dat de Domprooft Godefridus van Rhenen in de plaatze van den overleden Hermannus wettiglijk wierdt verkoren. Hy wierdt van Rhenen genaamt naar het kasteel Rhenen, het welke naderhand bemuurt is geweest: want meest alle de oude familien / gelijk Buchelius wel aanmerkt / hebben hunne toenaamen ontleent (1) van kasteelen die zy bezaten: van de welken sommigen naderhand vergroot zijn geweest / en de (2) naamen van steden aangenomen hebben. Dezelven zijn metter tijd meest onder de magt van de Opperhoofden des lands vervallen.

[b] Niet lang daar na is 'er een tweedragt tusschen den Bisschop en den Graaf van Holland gereezen over het bezitten van Vriesland. De Graaf Floris eigende zich dat ganssche land toe: de Bisschop / die 'er ook regt op rekende / ziende dat hy tegen den Graaf te kort zoude schieten / heeft zijnen toevlugt genomen tot den Keizer Fre-

[a] *Barland. in catal. Episcop. Ultraj.*
[b] *Heda in Hist. Ultraject.*

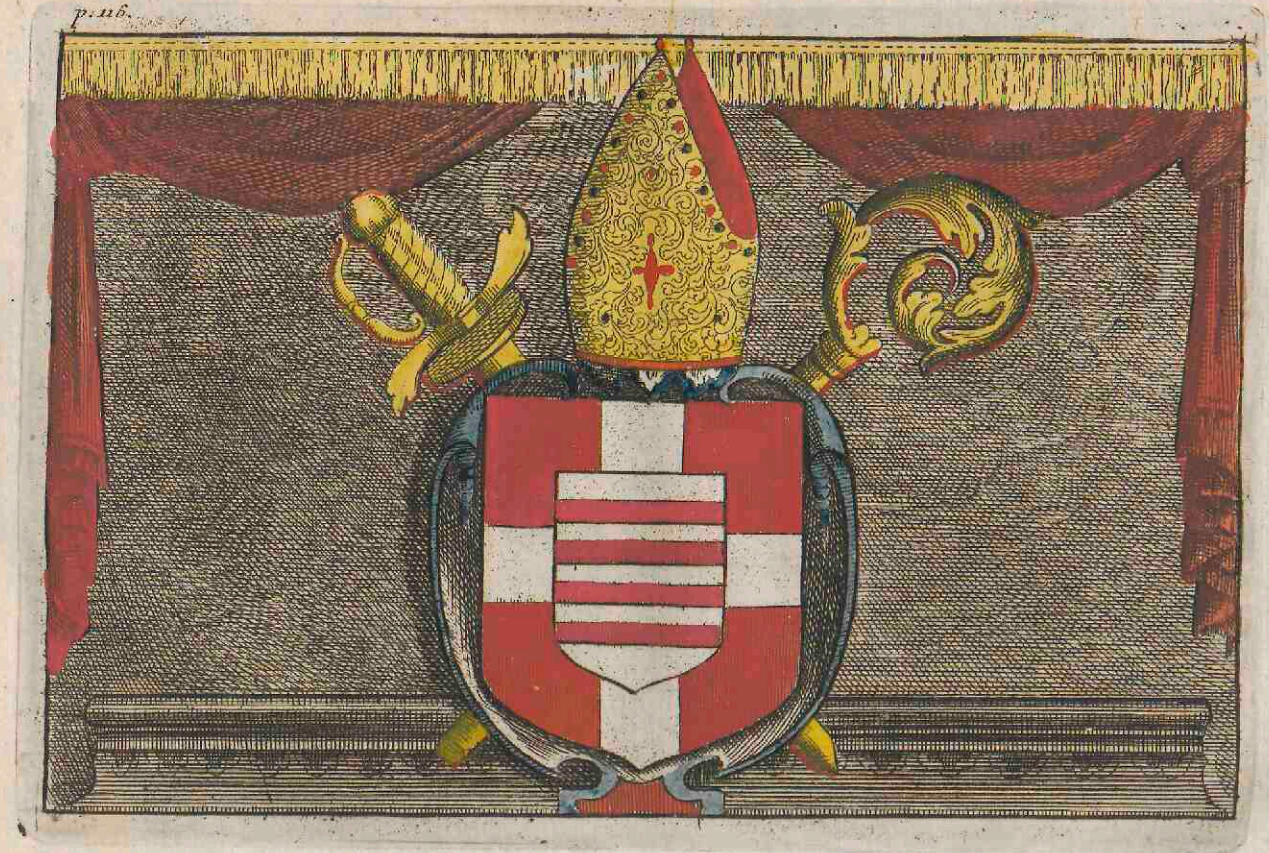

Frederik I. die het verschil op billijke voorwaarden heeft by geleit. (3)

De Keizer beslegt het geschil tusschen Graaf Floris en den Bisschop Godefridus.

Het jaar 1170. en de volgende jaaren zijn onder zijne regeeringe ongelukkig geweest door een groot getal van schadelijke en droevige wondergeballen. En niet alleen is Holland / maar ook Utregt door een geweldigen c water-vloed (4) en door den brand lelijk gehavend geweest: de oorzaak van deeze rampen wordt geleit op het schenden der heilige zaaken.

Waaronmme Hildebrandus Abt van S. Paulus Abdye te Utregt / het volk tot boetvaardigheit heeft aangemaant: en de Bisschop heeft een vergadering der Geestelijkheit beroepen / daar hy Vasten-dagen en Omme-gangen ter af-weeringe der Goddelijke gramschap heeft voorgeschreeven: ja hy heeft zelf / anderen ten voorbeeld / bloots-voets in de Omme-gangen gegaan.

De Bisschop, groot van moed en van persoon, schenkt zyn Kasteel aan de Utregtsche kerke, bouwt vier andere kasteelen. Hy sterft.

Godefridus onder alle deeze ongevallen niet bezwijkende / heeft het Kasteel Rhenen met zijn overig erfgoed aan de Utregtsche kerke geschonken / en tot beschermming van zijn Bisdom vier zeer sterke sloten gebouwt.

Hy is gestorven op den 27 May / in 't jaar 1177. Een man van een kloeken moed / en daar by groot d van lichaam / in het 22. of zoo als anderen willen / in het 23. jaar zijner regeeringe.

c Deeze watervloed, zegt Buchelius schrijvende over Beka, is uyt de Groote Zee, zoo als de jaarboeken schijnen te kennen te geeven, opgekomen, 't zy dat de mond van den Rhyn by Katwyk toen al verstopt was; 't zy dat de zee by Pettem over duinen, over akkers, over al is hene gestroomt.

d Buchelius over Heda schrijvende verhaalt dat hy zoo groot is geweest als een reus; en dat hy zulks bevonden heeft uyt zyn bekkeneel, en uyt zijne andere gebeenten, die in den jaare 1583 uyt het graf gehaalt wierden.

ge. Hy is begraaven in S. Maartens-kerke benevens Baldricus, met het volgende

GRAF-SCHRIFT.

De Kerkvoogd *Godefroy* heeft 't magtig slot van Rhenen
Geschonken aan het Stift: en noch van klaare steenen
De Sloten VOLLENHO, MONTFOORT, en HORST gebouwt;
En dat van WOERDE, 't welk de stad geteugeld houdt. (5)

AANTEKENINGEN.

1. Mezerai getuigt in egter het leven van Philippus I. dat de toenaamen, die voor de kruis-togten noch weinig in gebruyk waren, dikwils genomen wierden van de wapenens, die de Edelluiden begosten te voeren, en zich eigen te maaken. Zy konnen alle beiden wat gelyk hebben.

Wy hebben Mezerai hier voor ook al anders hooren spreeken. Maar om noch een woord van de toenaamen te zeggen, my dunkt onder verbeteringe gesproken dat men eigentlyker zou spreeken met te zeggen dat de toenaamen (*cognomina*, die ik hier van de bynaamen onderscheiden wil hebben) nu niet eerst zyn opgekomen, maar zederd langen tijd buyten gebruyk geraakt nu wederom op de baan zyn verscheenen. De toenaamen, zoo als die ontrent deeze tijden gebruykt wierden en noch gebruykt worden, zyn eigentlyk Geslagt-naamen, die van de Vaders op de kinderen en zoo verder, overgingen, en nu noch overgaan. Waarom zyn dan de naamen van Manlius, Fabius, Cornelius, Sulpitius, Aelius, Papyrius, en zoo veele anderen, by de Romeinen geen toenaamen geweest. Het waren eigentlyk Geslagtnaamen, en die zoo een naam voerde, had noch een voornaam, die van ieder familie gebruykt mogt worden

den, te weeten die van Marcus, Aulus, Cajus, Titus, Publius enz. gelyk men nu de naamen van Johannes, Jacobus, Henricus, voor zodaanige voornaamen gebruikt. 't Is waar, de Romeinen hadden dikwils noch een derden naam, als Cicero, Scaurus, Cotta, Cinna, Nasica, enz. die sommigen voor toenaamen zouden aanzien, maar die zou ik dan voor bynaamen houden.

2. Hier staat te letten dat de steden in oude tijden ook wel kasteelen genoemt wierden, om dat ze kasteelsgewys met wallen en gragten voorzien waren: zie zulks beweezen by (*Matthæus de Nobil. lib.* 2. *c.* 1.) de steden wierden ook wel *vici* of wijken genoemt, ook wel *villæ* &c.

3. Daar is altijd geen vyandschap tusschen den Graaf en den Bisschop geweest. Integendeel als de Regenten van Utregt in 't jaar 1159 in een plegtelyk verbond, tot handhaving hunner regten, tegen den Bisschop getreeden waren, heeft de Bisschop den Graaf te hulp geroepen, die den Bisschop meer hulp aanbragt als hem lief of dienstig was, en het kasteel van Woerde met zijne krijgsknegten versterkte, om Utregt en al het omleggende land te vuur en te zwaarde te quellen. Dit krakeel is naderhand noch vergeleeken door Reinoldus Bisschop van Keulen, uyt last van den Keizer Frederik I. Hy had den Bisschop ook grooten dienst gedaan in een oorlog tegen de Drentenaars, zoo als Heda en meer anderen verhaalen; heeft hem, als hy by-na door de vyanden gevangen was, ontzet, de vyanden geslagen, en Groningen helpen belegeren, tot dat alles door Frederikus Keizer is bemiddelt.

4. Naar dat de oude Kronyk van Egmond, Beka, de Rijm-kronyk en de groote Kronyk getuigen, was 'er noit diergelyke vloed gezien noch gehoort geweest. Junius meent dat de landen van Texel, Wieringen, en het land daar omstreeks, in deezen vloed geheel verdronken en in kleine Eilandjes verdeeld zyn, daar ze te vore vast aan Holland waren; hoe wel dat'er zyn die dit ruim 200 jaaren laater stellen.

Niet lang voor deezen vloed heeft Adolf Graaf der Slaven, zoo als Helmoldus schryft, om dat het land aldaar ledig geoorlogt en verlaaten was, veel volks uit Vlaanderen, Holland, Vriesland, en Utregt ontboden

om die verlaate en uytgeoorlogde landen te komen bewoonen: daar dan een geweldige menigte van Hollanders, Zeeuwen en Vlamingen naar toe getrokken is. Deeze zyn naar de getuygenis van Meierus gaan woonen in Wenden en Wagrien: daaren boven, zegt Helmoldus, gingen de Hollanders bewoonen de Zuidzijde van de Elve: zy bezaten ook Balsemerland en Marciemerland, tot aan het woud van Bohemen toe.

Het zelve heeft ook gedaan Hendrik de Leeuw, Hertog van Saxen, en Ursus Mark-Graaf van Brandenburg, die ook Hollanders, Utregtenaars, Vriezen Vlamingen, Zeeuwen tot bevolking en bebouwing van hunne landen ontboden hebben.

5. Uyt een open brief van deezen Bisschop, die in de aantekeningen van Buchelius te leezen staat, kan gezien worden dat het Bisdom van Utregt onder deezen Bisschop grooten overlast heeft geleden, en op veelerhande wijzen verkort is door de Heeren van Amstel: de Bisschop zegt daar dat zoo wel de Utregtsche kerk, als hy in zijnen eigen persoon, op een onverdraagelyke wijze verongelykt wierdt door Egbertus van Amstel, of gelyk zy toen gespelt hebben, van Ameſtelle. Hy telt daar ook al eenige verongelykingen op, die te lang zouden vallen om hier op te haalen. Maar om wel te oordeelen, diende de andere party ook gehoort te worden.

BALDUINUS II.

XXIX Bisschop van Utregt.

Graaf Balduinus, wegens zijne zagtmoedigheit en kuysheit zeer beroemd, wordt Bisschop van Utregt.

Balduinus [a] de tweede van dien naam / gesproten uyt de Graven van Holland / en van zijn moeders wege (die uyt de Riomsche Paltsgraven en Landvoogden van Benthem afkomstig was) by-genaamd van Benthem, Proost van Oldenzeel / en van S. Mariaas kerke te Utregt / is tot Bisschop gekozen; behoevende wegens zijne

[a] *Heda, Beka, Barlandus, en meer anderen.*

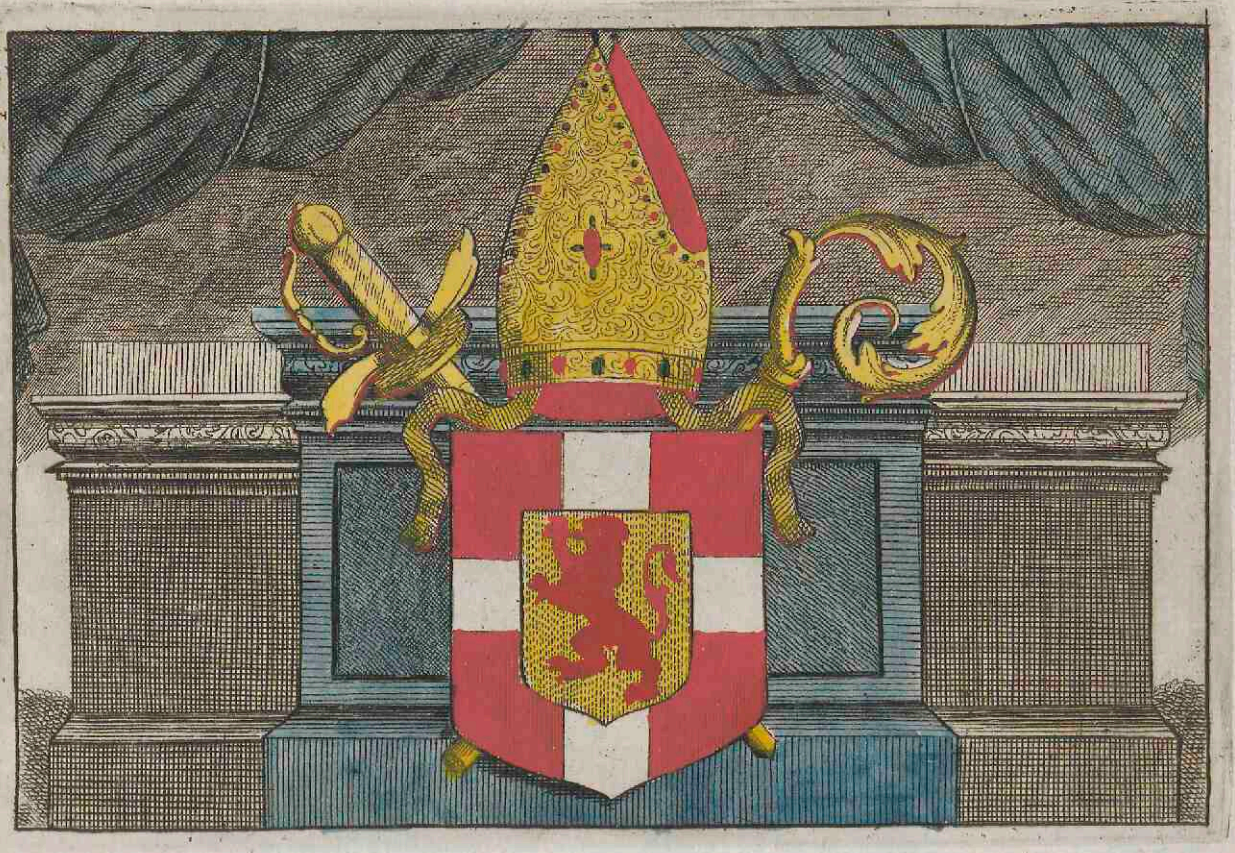

zijne zagtmoedigheit en kuysheit voor niemand der voorgaande Bisschoppen te wijken: tot zoo verre, zegt Heda, dat men gelooft dat hy tot het laatste van zijn leven toe maagd is gebleeven, en maagd is gestorven. Als hy tot die waardigheit verheven was / heeft hy de zorg voor de zijnen noch voor den adel van zijn bloed niet vergeeten. Want hy had tot broeders / Floris Graaf van Holland / Diderik Dom-proost te Utregt / die naderhand Bisschop van Utregt is geworden; en Otto Graaf van Benthem; door welkers hulp hy zijne onderdaanen een wijle tijds in rust en brede heeft bestiert / en 't geene door de vyanden aan het Stift ontbreemt was / wederom gewonnen. Daar by heeft hy de geregtigheit op een deftige wijze gehandhaaft.

Als de Keizer een rijks-dag te Ments had uytgeschreeven / om over een kruys-vaart naar 't H. Land te handelen / is Balduinus daar oock verscheenen / en met den Grave van Gelderland (1) verzoent. Hier van schrijft Godefridus aldus over het jaar 1188. De Bisschop van Utregt, de Graaf van Gelderland, en veele anderen, die te voren door niemand kosten verzoent worden, zyn ter zelve plaatze door geen anderen middelaar als door den H. Geest met elkanderen verzoent; en veelen van dezelven hebben het kruys met blijdschap aangenomen. Onder hem geschied 'er een kruis-togt naar H. Land.

Want in het jaar 1188. is 'er volgens het bevel van Alexander III. en achtervolgens de ordonantie van Fredericus Barbarossa, tot herwinning van 't H. Land en van 't Kruys / (2) een groot leger van allerhande Christenen met het kruys geteekent geweest. (3)

Waar dit leger heeft van den Keizer van Konstantinopolen / die de Pausselijke Gezanten

tegens het regt der volkeren gevangen hield / en van hun geld beroofde / veel schade geleden. Daar op is de Keizer Frederik, te weten in 't jaar 1190. in (4) zekere reviere verdronken. Ook is 'er Floris Graaf van Holland binnen het zelfde jaar gestorven / en te Antiochie beneffens den Keizer begraaven. Sommige Schrijvers voegen daar by dat Willem, Floris jongste zoon / zijnen vader met (5) een aanzienlijke Vloot is gevolgt; en dat hy noch vyf jaaren na zijn vaders dood in 't Heilig Land is gebleeven; daar hy met de Kennemers, die onder hem dienden / groote eer zoude ingeleit; en de onverwinnelijke stad Damiate, in Egipten / verovert (6) hebben. Dan deeze stad is niet vermeestert geweest voor het jaar 1318 of 19. Waar over Buchelius over Beka en Heda verder kan nagezien worden.

Hy sterft te Ments en wordt te Utregt begraaven.

Balduinus (7) is te Ments, in het achtiende jaar zijner regeeringe / in 't jaar onzes Heere 1195. overleden. Doch anderen / als Godefridus Monnik van S. Pantaleon, stellen zijne dood op het jaar 1196; en niet op den 26 April / gelijk Heda en meer anderen doen; maar op den 10 May; daar het dood-boek van S. Salvators kerke mede overeen komt. (8)

Zijn lichaam is van Ments geboert naar de Domkerk van Utregt / daar hy by zijne Voorzaaten is rustende.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. De vyandſchap tuſſchen den Biſſchop en den Graaf van Gelderland was ontſtaan over het bezit van de Veluwe, dewelke door den Hartog van Braband geſchonken was aan den Grave van Gelderland; doch daar de Biſſchoppen van Utregt het oppergebied overhadden, of althans volgens hunne meening moeſten hebben. (*Zie Heda in Boudewyn. II.*) Hier over is al eenigen tijd een ſchrikkelyke Oorlog met moorden en branden gevoert geweeſt. Na veel krakeelens en vechtens heeft Frederik I. de zaak zoo bemiddelt, dat de Graaf van Gelderland in het bezit van de Veluwe zou blyven, ter tijd toe dat 'er na rijp onderzoek een wettige uytſpraak zou gegeeven worden. Eindelyk heeft Henrik VI. Frederiks zoon de laatſte uytſpraak gedaan, en het Graafſchap van de Veluwe door zijne Keizerlyke oppermagt toegeweezen aan de kerke van Utregt, en aan den Utregtſchen Biſſchop Balduinus; doch met deeze voorwaarde, dat gemelde Biſſchop het zelve Graafſchap vry en onverminderd zou overgeeven aan den Hartog van Braband.

2. In dit zelve jaar was Jeruſalem, met meeſt alle de plaatzen van 't H. Land, uytgezondert Tyrus, Tripoli, Antiochie, en nog eenige weinige Steedjes, ingenomen geweeſt door Saladinus, Koning van Syrie en Egipten. En dit heeft niet alleen den Paus, en den Keizer, maar ook meeſt alle de Chriſtene Vorſten gaande gemaakt om die plaatzen te gaan herwinnen.

Omtrent deeze kruis-togten maakt Mezerai deeze opmerking, dat ze in den tijd van meer als 200 jaaren, (want zoo lang heeft die drift geduurt) den ondergang van groote Heeren, en een menigte van armen veroorzaakt hebben: maar dat'er de Pauzen en de Koningen hunne rekening by vonden: de Pauzen, om dat ze het opperbevel van die legers wiſten in handen te krijgen: om dat ze de perſoonen zoo wel als de goederen van alle de Kruisvaarders onder hunne beſcherminge namen: om dat ze het gebruyk der aflaaten en ontheffingen van de wetten by gelegendheit van deze heilige Oorlogen veel gemeener maakten: om dat hunne Afgezanten de aalmoeſſen en giften, die tot uytvoeringe van deeze Oorlogen

logen gedaan wierden, ontfingen en behandelden: eindelyk om dat ze hier door gelegendheit hadden om de tienden van de Geeſtelykheit intevorderen. Voeg hier by, 't geen wel de beſte reden van allen is, dat de Paus zyn Geeſtelyk gebied te meer uytbreide, hoe dat'er meer ongeloovige landen onder de magt van Chriſtene Vorſten gebragt wierden.

Hy zegt vorders dat'er de Koningen ook wel mee gedient waren; om dat zy hunne ſtrijdbaarſte en oproerrigſte oorlogsharten daar door loosden, 't welk hunne regeering geruſter maakte, om dat de groote Heeren hunne landerijen aan den Koning verkogten of verpanden om geldte hebben: of dat die landen by de dood vande eigenaaren aan minderjaarige kinderen of vrouwluiden vervielen, aan wien dezelven ligtelyk konden ontfutſelt en ontdraait worden. En eindelyk, wat Vrankeryk aangaat, om dat dit groote Koninkryk, het welke van een ontelbaare menigte van menſchen krielde, door zulke groote en menigvuldige bloedlaatingen ontlaſt zijnde onderdaaniger en gezeggelyker zou blyven.

Hoe verre dat deeze redeneering gaat, laat ik een ander oordeelen. Daar is ongetwijfeld al wat aan geweeſt. Maar 't is ook zeker dat'er deftige Pauzen zyn geweeſt, die meeſt gezien hebben op de uytbreiding van den Chriſtelyken Godsdienſt: en dat de Koningen ook altijd die baatzugtige inzigten niet gehad hebben. Wie zou dat durven verzekeren van den H. Lodewyk Koning van Vrankryk? Hebben de Keizers en Koningen hunne eigen perſoonen daar niet aan gewaagt, en in gevaar geſtelt? zyn veele Keizers niet half door de Pauzen gedwongen geweeſt om die togten aan te vaarden? is het niet dikwils geſchiedt op de vuurige vermaaningen en predikatien van yverige of heilige menſchen? wierden de Koninkryken door het vervoeren van het geld niet arm en berooit, en van de beſte manſchap ontbloot?

3. *Met Het Kruys getekent.* Zy naaiden een kruys op haare mantels of bovenrokken, zodaanig dat het ten toon en als te pronk ſtond, en van ieder eengezien kon worden: (*Analect. Matth.* 3. *p.* 23.) de eene droeg het op zyn borſt, de andere op zijne ſchouders, anderen wederom op den regter arm enz. De kruyſſen waren van verſcheide kleuren, volgens de verſcheidendheit van ieder landaard. De Geeſtelykheit van Vrankryk was

over

over die kruys-togten niet zeer verheugd, om dat de menſchen, tot het draagen van zulke onkoſten, zonder mate geknevelt wierden; even eens, zegt Mezerai, (in het leven van Philippus de Valois) als of men de Franſche kerken zogt kaal te plukken en te vernietigen, om de kerken van Paleſtijne te herſtellen.

Maar de yver was doorgaans zoo groot dat veele vrouwen zelfs, hoorende dat'er een Jeruſalem en een H. Land te veroveren was, niet t'huys te houden waren. Ziende dat zoo een kruysteken zoo mooi ſtond, en dat de manluiden zich zelven zoo uytgelaaten en vrolyk aan ſtelden, als of ze naar een bruyloft gingen, naaiden zy ook een kruys op haare klederen, en gingen zoo wel te ſcheep als de mannen. Maar die yver moet altijd niet al te heilig geweeſt en gebleeven zyn; want het gebeurde al heel dikwils, dat ze onderwege tot hoerery of overſpel vervielen. Onze Hollandſche en Vrieſſche Vrouwties, die doch voor Heldinnen in de Hiſtorien te boek ſtaan, zyn ook al met zoo een yver ontſtoken geweeſt: maar die ook al dikwils op een diergelyke menſchelykheit uytdraaide. En hierom heeft Broeder Thomas van de Order der Predikheeren, en bewaarder van 't H. Grafte Jeruſalem, een brief geſchreeven aan de Prooſten en aan de Regenten van de andere kerken in Vriesland, en hen vermaant zodaanige vrouwluiden t'huys te houden; en haar te onderregten, dat ze beter zouden doen met het geld dat ze verreizen en verteeren zouden, aan de gemelde Prooſten ter hand te ſtellen, die het dan naar het H. Land zouden overmaaken: of dat gemelde vrouwluiden voor dat zelve geld eenige manſperſoonen koſten huuren om naar 't H. Land te trekken. Dit ſtaat verhaalt in de Kronyk van Menco, Abt in Weerum. (*Analect. Matth. t.* 3.

4. In een reviere van Cilicie, Cydnus genaamd, die de muuren van de ſtad Tarſus beſpoelt, daar de Keizer was gaan baden: en daar Alexander de Groote eertyds ook onder het baden by-na verdronken is geweeſt.

5. Sommigen meenen dat deeze Schryvers Akron of Ptolomais gemeent hebben, een ſtad in Fenecie aan de Syriſſche Zee gelegen, die de Chriſtenen in den zelven togt veroverden: en waar in zy zeer geholpen wierden doot een Vloot Deenen, Vriezen, Hollanders en Vlamingen. Zie Matth. Weſtmonaſt. Meierus, van Leeuwen *p.* 183. enz.

6. Dat

6. Dat Willem zijnen Vader is gevolgt is zeker uyt alle onze Hiſtorien, en Ant. Mattheus bewyſt in de voorreden van het vierde deel zijner *Analecta* dat hy twee maal naar Syrien is getrokken.

7. Tot lof van deezen Biſſchop ſtaat noch te melden dat hy de twee broeders, Diderik VII. Graaf van Holland, en Willem, zoonen van Floris III. die in Syrie overleden was, met groote moeite, en na veel talmens en over en weer reizens, vereenigt en tot broederlyke eendragt bewogen heeft.

8. Deeze Biſſchop heeft ook een zwaaren oorlog met den Kaſtelein van Koeverden en met de Drentenaaren gevoert: want de Drentenaars, door den Kaſtelein geholpen, en ondersteund door den Graaf van Gelderland, zogten zich aan de Biſſchoppelyke regeeringe te ontrekken. De Biſſchop trok zelf voor Koeverden, en had de hulp van zijnen Broeder den Grave van Benthem. Het ging alles naar wenſch: Koeverden wierde verovert: Folkerus, de ſtiefzoon van den Kaſtelein, gevangen gezet: alles onder zijne gehoorzaamheit gebragt: Otto Graaf van Benthem, 's Biſſchops broeder, tot Kaſtelein aangeſteit enz. Maar de kans is wel haaſt verkeert. Folkerus, onder ſchoone beloften op vrye voeten geſtelt, zag weeer binnen Koeverden te komen: de Drentenaars ſtonden tegen den Biſſchop op; en ſloegen de hand aan de Biſſchoppelyke inkomſten: het verdrag door bemiddeling van de Aartsbiſſchoppen van Keulen en van Ments gefloten wierd by-na zoo haaſt gebroken als getroffen. De Biſſchop trekt zijne vyanden met een Helden-moed tegen, maar moeſt door de laf hartigheit van de zijnen het veld aan den vyand laaten. De Keizer komt in het ſpel, en brengt wederom een verdrag te wege; 't welke zoo lang duurde als de Keizer by de hand was: maar hy was noch qualyk buyten het gezigt, of de Drentenaars gingen hunne oude gangen. De Biſſchop daar op naar den Keizer toe, om hem zijnen nood te klaagen; doch als de Keizer nu gereed ſtond om hem kragtiger te helpen, is de Biſſchop te Ments overleeden.

A R-

ARNOLDUS I.

XXX *Bisschop van Utregt.*

THEODORICUS I.

XXXI *Bisschop van Utregt.*

Arnoldus en Theodoricus in de tweedragt der Kanonnikken tot Bisschoppen van Utregt gekozen en ook gewijd. Zy sterven in Italie.

Na *a* de dood van Balduinus zyn Diderik VII. Graaf van Holland, en Otto Graaf van Gelderland, ieder met een grooten hoop krijgsvolk, binnen Utregt gekomen: en hebben alles door snoode kuyperyen zodaanig in 't wild gebragt, dat een deel der Kanonnikken voor den Domprooft Theodoricus of Diderik, broeder van den voorgaanden Balduinus, en een deel voor Arnoldus *b* Isemburg, Prooft van Deventer, gestemt hebben. De leste wierdt van Otto, de eerste van den Hollandschen Grave Diderik gedraagen: (1) doch de Keizer Henricus V. *c* zegt Beka, (die daar in van meest alle onze Schryvers gevolgt wordt) heeft zijnen neef Diderik door den Ring en den Harder-staf bevestigt.

Zoo is dan het gebruik / daar de Pauzen zoo tegen waren / noch eenigsins in stand gebleeven. Doch de Keizer heeft dat regt niet volstrektelijk gebruykt / maar alleenlijk ter tijd toe / dat

a Barland. in catal. Episc. Ultraject.

b Afkomstig uyt het huis der Graven van Isemburg; het welke tegenwoordig, zegt Buchelius, schryvende over Beka, van groote magt en aanzien is.

c Eigentlyk Henricus VI. enz.

De

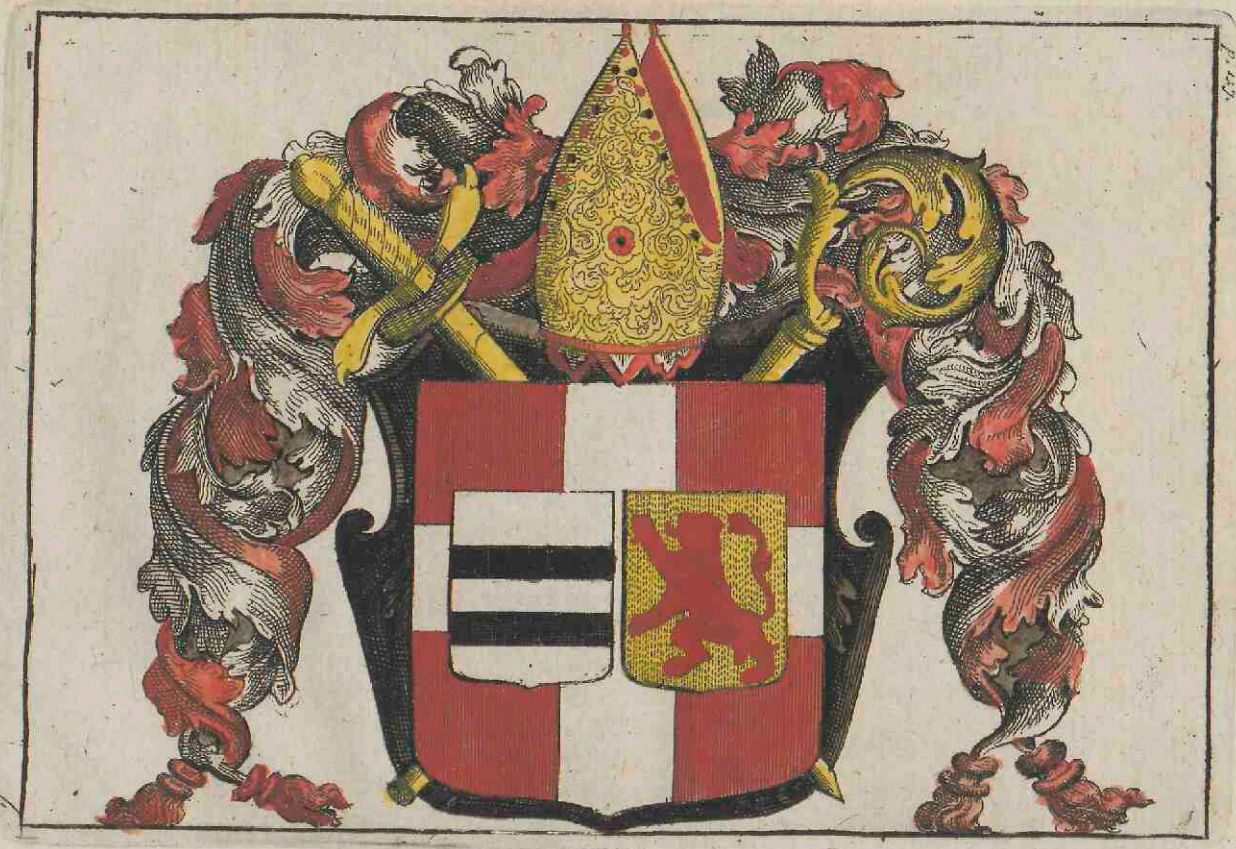

de [d] Pauſ het verſchil der beide partyen dooz zijne uytſpzaak te Romen zoude beſlegten.

Het ſchijnt dat Innocentius III. die op deezen tijd de Pauſſelijke waardigheit bekleede / om den Keizer niets toe te geeven / liever den tegenſtreever van Theodoricus heeft willen bevеſtigen: hoewel Melis Stoke duidelijk getuigt dat Arnoldus dooz 't uytwijzen van 't pzaces geſtozven is.

Dit gaat althans vaſt dat Arnoldus in 't jaar 1198 op den 8 Apzil te Romen overleden / en aldaar begraaven zijnde / Diderik dooz 't Pauſſelijke bevel in zijne plaatze is aangeſtelt. Als hy daar op uyt Romen was vertrokken om naar zijne kudde te keeren / is hy onderwege geſtozven; en te Pavye, doch niet te Padua gelijk Bokkenberg uyt de gemeene Kronijke opgeeft / begraaven. Gerardus Noviomagus ſchzijft dat hy te Venetien begraaven zoude zijn; doch daar in heeft hy alle de andere Schzijvers tegen.

[d] Hier wordt alweer geen gewag gemaakt van den Aartsbiſſchop van Keulen: een blijk dat 'er toen ter tijd in het beveſtigen der verkiezingen weinig of geen acht op hem wierd gegeeven, dewijl het andere regt, 't welke door de Verzamelde Brieven van den gewaanden Iſidorus ingevoert, en door de Pauſſelyke Bevelbrieven breeder uytgebreidt en beveſtigt was, allengskens de overhand had gekreegen.

AAN-

AANTEKENING.

1. Utregt en het ganſche land onder Utregt hield het met Theodoricus. Ganſch Overyſſel verklaarde zich voor Arnoldus. * Graaf Dideryk wierd door den Keizer tot Voogd en Opziender over de tijdelijke inkomſten aangeſtelt: maar Overyſſel, door den Graaf van Gelderland opgemaakt en ondersteund, vraagde weinig naar zijne voogdyſchap, en begeerde het minſte niet op te brengen. Daar op ging Dideryk de geheele Veluwe afbranden, en alles wat hy ontmoete tot beuyt maaken. De Geldersman van zijne kant ook niet ledig zittende is den Hollander tegen getrokken, om hem, waar het mogelijk, den geroofden beuyt afhandig te maaken. Waar op dan een volkomen veld-ſlag en de nederlaag van den Geldersman is gevolgt.

* *Beka, Heda, M. Voſſius, enz.*

THEODORICUS II.

XXXII Biſſchop van Utregt.

Als *a* de partyſchappen door de dood der twee gemelde Kerkvoogden nu geſtilt waren, is Theodoricus van *b* Are (1) Prooſt van Maaſtrigt, die buytens lands en in Italie was, met eenpaarige ſtemmen gekozen, en Biſſchop van Utregt, de tweede van dien naam, geworden. Hy was een man van *c* adel en van groote voorzigtigheit: en was in geen klein aanzien by den Keizer Henricus, en by zijnen broeder Philip-

Theodoricus Graaf van Are wordt met eenpaarige ſtemmen tot Biſſchop gekozen.

a Barland. in catal. Epiſc. Ultr.
b Uit de Graaven van Are, Buchel.
c W. Heda.

pus, naderhand ook Keizer, dewelken hy ook op hunne reis naar Sicilie heeft vergezelschapt. Als hy dan uyt Sicilie 't huis ontboden was, is hy met spoedige dag-reizen te Utregt aangekomen. En bevindende dat zyn Bisdom met veele schulden bezwaart was, heeft hy op den raad van anderen op middelen uyt geweest, om genoegzaam geld tot het afdoen der schulden by een te krijgen.

Volgens Godefridus, schrijvende over 't jaar 1209. heeft Theodoricus, die tot Bisschop van Keulen verkooren was, van deezen Theodoricus Bisschop van Utregt de Priesterlijke wijding ontvangen: en is den volgenden Zondag, te weten den achtsten dag na Pinxteren, door Gerardus Bisschop van Luyk, in de tegenwoordigheit van zijne onderhoorige Bisschoppen, Aarts-bisschop gewijdt.

Onze Theodoricus wierdt op zekeren tijd by Staveren gevangen genomen door den Graaf Willem [d], die zijn volk niet begeerde geschat te hebben. Doch de godsdienstige Vrezen deeze euvel-daad verfoeyenden / hebben hem uyt de gevangenisse verlost.

Hy beveght de zege tegen den Graaf van Holland,

[e] Naderhand geholpen door den Hartog van Lotteringen (2) heeft hy eens slag gelevert aan Diderik Grave van Holland / en de overhand gehad. Want de Hollanders wierden geslaagen / en de Graaf zelf gevangen. Maar deeze wierdt niet lang daar na los gelaaten / waar op de vrede gevolgt is. Als deeze Heerlijkheyd dertien jaaren lang loffelijk geregeert had / is hy in 't jaar 1212. by Deventer uyt de wereld geschreden. (3) Zijn sterf-dag is volgens Heda voorgevallen op den

en sterft te Deventer.

d Broeder van Diderik VII. *Grave van Holland.*
e Barland, als boven.

den vyfden December; doch volgens het Gedenk-boek van S. Salvators kerke op S. Nikolaas dag. Zyn lichaam is naar Utregt gevoert, en in de Dom-kerke begraaven.

ORDONANTIEN VAN THEODORICUS.

Men leest dat Theodoricus met de toestemminge van de Abten en de Geestelijkheit de volgende Ordonantien heeft gemaakt.

Uyt de ongedrukte Brieven van P. Bokkenberg.

Het regt der gevangene Geestelijken.

Indien 'er een Prelaat, of Kanonnik, of Koorgezel, of een Klerk tot het huisgezin van een Abt of van een Kanonnik behoorende, gevangen wordt, zal de Bisschop, die 'er nu is, of als dan zal zyn, den zelven verlossen, indien 't hem eenigzins mogelijk zal zyn: ten waar dat hy betuigde dat hy den zelven niet kan verlossen: en dit is begreepen in den eed, dien hy in zijne eerste intreede zal doen: en dan zal de kerk hem gelooven, en de goddelyke diensten hervatten: en dan zal ook de vloek, na het afneemen der kruyssen (4) en onder het luiden der klokken, afgeleezen worden. Doch indien zoo een Geestelijke op den bodem van Holland of van Gelderland door de Graaven zelf, of door iemand anders op hunnen bodem woonende, gevangen genomen wordt, zal de kerk, (5) by aldien hy vast gehouden wordt, veertien dagen na den dag der bekendmaakinge, haare diensten stil laaten staan. Ondertusschen zal de Graaf vermaant worden den gevangenen

Straf der overtreeders.

los te laaten, en met behoorlijke boete te rug te zenden. En ingevalle dat hy zulks niet gedaan zal hebben, zal de Biſſchop of de Aarts-diaken de Goddelijke dienſten op zijn land onder ons regts-gebied leggende doen ophouden: en vorders zal de kerk de Goddelijke dienſten hervatten, en den vloek op de gemelde wijze af-leezen: en de Biſſchop zal door zyn geheel Bisdom doen af-kondigen dat hy in den ban vervallen is.

Van het beledigen der Geeſtelijken.

Dan by aldien iemand der voornoemde perſoonen van een Leek beledigt wordt, en dat het een opentlijke en zwaare belediging is, zal de kerk ſtil ſtaan, tot dat de ban tegen den quaaddoender afgekundigt zy, zoo als tot noch toe onderhouden is geweeſt. Indien het een ligte en geen openbaare verongelijking is geweeſt, dan zal de kerk niet ſtil ſtaan: maar de beledigers zullen gedaagt, en hunne verdediging, indien zy zich verantwoorden willen, gehoort worden; ten waar dat de aanlegger het tegendeel door twee geloofbaare getuigen konde bewyzen.

Van het rooven der geeſtelijke goederen.

Indien de goederen van eenige kerke, of van een geeſtelijken perſoon de kerke toebehoorende, door een leek gerooft of met geweld aangehouden worden, zal zoo een leek vermaant worden dezelve goederen binnen veertien dagen weder te geeven, en alle beletzels weg te neemen; En by zoo verre dat hy het niet en doet, zal de Biſſchop en de Aarts-diaken der plaatze hem zonder eenige daginge in den ban (6) doen, en afkondigen dat hy in den ban vervallen is. En indien hy ſes weeken lang in den ban blijft leggen, zal de kerk daar hy onder woont geboden worden haare kerkelijke dienſten op te houden. En indien hy dan noch tot geen inkeer mogt komen, zal zyn ban in alle de kerken van het Deeken-

Straf van de roovers der kerkelijke goederen.

kenschap (7) daar hy onder behoort met brandende kaarsen afgekundigt worden. En by aldien hy in zijne boosheit noch al blijft volharden, zal de Heer in wiens land hy woont vermaant worden, om hem binnen de maand tot wedergeeving te dwingen. Anders zal die Heer zelf met de opschorsinge der kerkelijke diensten gestraft worden.

Van die een anders proeve ophouden, en het verpagten der geestelijke goederen beletten.

Indien de Prioor of een Kanonnik de proeve van zijne mede-broeders aanslaat of achter wegen houdt; of zoo hy belet dat de kerkelijke goederen behoorlijker wijze verpagt werden, die zal uyt last van den Deken, of van den eersten van 't Kapittel, indien de Deken niet tegenwoordig is, door den Kanonnik, die de dienssten van die weeke waarneemt, in den ban gedaan, en zijne inkomsten ingehouden worden. En ingevalle dat hy een jaar lang in zijne boosheit komt te volharden, zonder tot de eenigheit te willen wederkeeren, zoo zal hy aansstonds van zijne waardigheit of proeve van regts wege vervallen zyn. Indien hy van een leek belet wordt, zal men omtrent zoo eenen waarneemen, 't geene hier boven vastgestelt is omtrent een roover of aanhouder der kerkelijke goederen.

Van de Pagters die niet en betaalen.

Indien de Pagters of huurders der kerken geen betaaling komen te doen op den gestelden tijd, 't zy dat ze van jaar tot jaar, of voor altijd aangenomen zyn, dat de zodaanigen in den ban gedaan, en hunne ban opentlijk afgekundigt werde. En indien zy in hunne boosheit volharden, zoo de Officier des vermaand zijnde de kerke uyt hunne goederen binnen een maand niet en voldoet, zullen de kerkelijke dienssten in de kerke, daar hy onder woont, door den Bisschop en den Aartsdiaken opgeschort worden. Indien de Bisschop of

Wat dan gedaan, als de Biſſchop zelf de kerke benadeelt?

zyn Officiaal de kerk beledigt mogt hebben, met de goederen die zy tot noch toe geruſtelijk bezeeten heeft weg te neemen of eeniger wijze aan te ſlaan, die zal vermaant worden dezelve goederen binnen 14 dagen weder te geeven, of te doen wedergeeven. Indien hy het niet en doet, zullen de kerken ſtil ſtaan. En zoo hy daar door niet te beweegen is om het genoomen goed weder te geeven, zal de kerk die verongelijkt wordt op gemeene koſten over haare belediging voor den Paus of den (8) Aartsbiſſchop klaagen.

Van die eenige proeve op een onbillijke wijze tragten te bekomen.

Indien iemand, wie of van waar dat hy zy, een proeve zal verzoeken of tragten te bekomen tegens de vryheit en de oude gewoonte der Utregtſche kerke, zoo als die tot noch toe onderhouden is geweeſt, die zal op gemeene koſten der ganſche kerke afgeweert worden: en by zoo verre dat iemand denzelven huysveſting geeft, of behulpzaam is, die zal daar voor, na dat hy aan de kerke bekend is gemaakt, van regts wege van het inkomen zijner proeve verſteeken blijven, ter tijd toe dat hy zich gebetert en vyf ponden aan de ganſche kerke betaalt zal hebben, en ook een lichaamlijke kaſtijding (9) in 't gezigt der ganſche kerke zal hebben ontvangen. En ingevalle dat iemand verdagt gehouden wordt, en dat hy van de kerke die bezwaarnis lijdt voor de ganſche kerke daar over wordt aangeſproken, die zal zich door twee Broeders van zyn Kapittel moeten zuiveren, of zal ſchuldig gehouden worden.

Van de wederſpannige Kanonnikken.

Ingevalle dat 'er een Kanonnik gevonden wordt, die t'enemaal ongehoorzaam zy, dat die door den Deken en het Kapittel van zijne proeve opgeſchort werde: en by aldien dat hy drie maalen binnen het jaar vermaand zijnde ongebeterd blijft, dat de Deken en het Kapittel hem zijne proeve afneemen.

In-

Indien 'er een Kanonnik zonder teſtament komt te ſterven, zal het Kapittel alle zijne goederen die hy van het Kapittel heeft beſchikken; ten waar dat hy voor het Kapittel of elders erfgenaamen over de hand onder goede getuigeniſſe verkreegen mogt hebben. Van de Kanonnikken zonder teſtament ſtervende.

Als 'er een Prelaat of Kanonnik overleden is, moet zulks kort na zijne dood, of op den zelven dag, aan de klokluyders van alle Kerken bekend gemaakt worden: op dat het teken van de kerke, daar hy overleden is, gehoort wordende, de klokken van alle de kerken gelijk mogen luiden. Het zelve moet geſchieden als hy uytgedraagen of begraaven wordt. Dit moet ook geſchieden op den ſevenden en den dertigſten dag, en op het eerſte jaargety. De erfgenaamen over de hand moeten aan ieder klokluider twaalf penningen uytkeeren. Lijkdienſten der Prelaaten en Kanonnikken.

Daar moeten vier kaarſſen geſtelt worden in de lijkdienſten, en vier in den dienſt der Miſſe. De eene kaars moet niet meer hebben als een pond waſch: de andere moeten van drie pond zyn. Van de kaarſen.

Alle die gezond zyn moeten tot den Pſalmenzang komen; de zieken zullen iemand anders in hunne plaatze zenden. Indien iemand gezond zijnde niet en verſchijnt, zal de kamerling twaalf penningen van zijne proeve afneemen, en de Pſalmen doen leezen. Indien iemand onpaſſelijk zijnde geen bode zal gezonden hebben, die zal in dezelve boete vervallen. De Pſalmzang.

Dat ieder een zoo lang by de begraaffenis blijve tot dat het graf geſloten is: uyt iedere kerke moet een zangboek en een ſtool gebragt, en zulks door de koſters der kerken bezorgt worden.

Ieder Prieſter zal voor de ziele van den overle-

Kollecte voor den overledenen.

denen het Pſalm-boek uyt-leezen of laaten uyt-leezen: en in iedere kerke zal een kollecte in de Mis voor de overledenen, in de Ziele-getijden, en in de Metten geleezen worden tot den dertigſten dag toe.

Dat ze allegader by een komen op den ſevenden en op den dertigſten dag, en op het eerſte jaar-gety.

De klokken moeten niet luiden in de klooſter-kerken.

De klokken zullen over geen leeken luiden in de klooſter-kerken, ten zy als het lijk naar het graf word gedraagen.

Die van de klooſter-kerke zullen niet tot het lijk gaan aan het huis van een leken: maar by aldien die van de klooſter-kerke genodigt worden, gelijk de manier tot noch toe geweeſt is, zullen zy te ſamen komen by de kerk daar de overledene zal begraaven worden; en zullen het lijk by de ſcheiding van het kerk-hof te gemoet komen.

Uytvaart der Studenten.

Indien 'er een Student, of een knegt van een Prelaat of van een Kanonnik komt te ſterven, zal hy langs de ſtraat naar een kapelle, of naar een klooſter-huys gebragt worden: en daar zullen die van de kerke hem te gemoet komen.

By aldien de Biſſchop bezwaard is, zal de kerk hem met raad en daad helpen, en de onkoſten helpen draagen.

Van die tot de kerk vlugten.

Indien iemand zich in gevaar bevindende, of door de vreeze des doods geperſt zijnde, in een kerk of vry-plaats gevlugt zal zyn, zal de kerk hem beſchermen, ter tijd toe dat hem een veilige vry-geleide zal toegeſtaan zyn, om daar vry en vrank uyt te komen. (10) Indien hy 'er met geweld uytgehaalt is, zal 'er in alle kerken *tegen den geenen die het gedaan heeft*, de ban afgekundigt, en hy in een boete van acht marken geſlagen worden: nochte de Biſſchop zal den misdaadiger ont-

ontſlaan, ten zy dat de gemeene kerk alvorens voldaan zy. Maar die een openbaare roover is, en die de landeryen by nacht gaat berooven, en die eenig ſchelmſtuk begaat op hoop van door de kerk beſchermt te zullen worden, daar hy het anders niet zoude begaan hebben; en die binnen de kerk zelf eenige misdaad bedrijft, zoo een zal door de kerk niet beſchermt worden.

Van die geweld in de kerke pleegen.

Indien iemand door een reukeloos beſtaan in de kerk mogt komen, en uyt dezelve zoude trachten onluſten te ſtooken, of oorlog te voeren; die zal openlijk in den ban gedaan, en van den Biſſchop met de hulpe van de wereldlijke hand daar uyt gedreeven worden. En by zoo verre dat de Biſſchop in gebreke mogt blijven van hen daar uyt te drijven, zal de kerk ſtil ſtaan, ter tijd toe dat zy 'er uytgejaagt zyn, en dat de kerk voldoening heeft gekreegen.

Van twee Geeſtelijke ampten in dezelve kerke.

Niemand zal in dezelve kerke twee of meer kerkelijke ampten mogen bezitten.

Noch de Biſſchop zal het meeſters-ampt (11) of het koſterſchap aan iemand anders mogen vergeeven, dan aan een Kanonnik der zelve kerke.

De Kanonnikken die hunne inkomſten al trekken, zullen hunne eige koſt niet houden, nochte by iemand in de koſt gaan, als in de (12) kloofter-huizen.

Na dat een Kanonnik verkoren is, en de inkomſten van zyn ampt heeft beginnen te trekken, zal hy geen Parochi-kerk (13) beſtieren.

De Kanonnikken zullen behoorlijk geſchooren zyn, en een behoorlijke kroon hebben. Die het weigert te doen, zal door het onttrekken van zijne bedieninge daar toe gedwongen worden.

Dit bovenſtaande is naderhand bevestigt en vernieuwt geweeſt door Wilbrandus den 35. Biſſchop.

AANTEKENINGEN.

1. Buchelius zegt dat hy uyt het geſlagt der Graaven van Are is geweeſt: maar dat hy geen zeker beſcheid en heeft waar dat dit Graafſchap mag gelegen hebben.

2. De zaak is aldus toegegaan: De Biſſchop, wien dat gevangen neemen op de krop bleef zitten, is met een magtig leger tegen gemelden Willem, Graaf Dideriks broeder, opgetrokken. Graaf Diderik is zijnen broeder, met Otto Graave van Gelderland, Willems Schoonvader, te hulp gekomen. Deeze twee Graaven hebben het ganſche Stift overweldigt: tot zoo verre dat de Hollander zyn leger zelfs voor Utregt heeft neergeſlagen. Ondertuſſchen wierd de Geldersman, 't zy door liſt en ingeeving van den Keizer, 't zy van de vyanden verraſt zijnde, door den Brabander, die met den Biſſchop in een verbond getreeden was, gevangen gekreegen. Daar op heeft de Hollander om Otto te verloſſen, zyn leger voor Utregt opgebroken, en heeft s' Hertogenboſch geweldiger hand overrompelt. De Brabander dit verſtaande is den Hollander, die met grooten beuyt te rugge trok, met zyn beſte manſchap nagetrokken. Hy is de Hollanders, die onbezorgd en onbekommerd by Heusden lagen, en naar geenen vyand dagten, gelyk als Divæus zelf getuygt, (*lib.* 10.) zoo onvoorziens en zoo vinnig op het lijf gevallen dat de legerplaats ingenomen, en de Graaf gevangen was, eer dat iemand de wapenen had konnen aanſchieten. Divæus voegt 'er noch by: Dus ſchryven de Brabanders: maar de Hollanders zeggen daar tegen dat haar volk het Brabandſche leger, hoe wel veel ſterker, met groote kloekmoedigheyt heeft wederſtaan; doch eindelyk door de meenigte der vyanden is overrompelt; want de Brabander was geſtijft door de Hulpbenden van den Aartsbiſſchop van Keulen, van den Biſſchop van Luyk: van den Hartog van Limburg, en van den Graaf van Vlaanderen. 't Was hoe 't was, zegt Divæus, dit is gewis dat beide de Graaven niet als voor groot losgeld zyn vry gelaaten. Ook heeft de Hollander by deeze gelegendheit afſtand gedaan van zyn regt op Breda, waar over zederd eenigen tijd al veel gekrakeelt was geweeſt. Deeze oorlog is niet alleen

leen in een goede vreede maar ook in een maagschap verandert: want de Brabander heeft eene van zijne Dochters aan Graaf Diderijk en een andere aan Graaf Otto ten huwelyk gegeeven. Ik vind nergens dat de Bisschop eenig deel aan deeze verwinninge gehad zou hebben: maar wel dat hy de gevangenis van beide zijne vyanden verstaan hebbende, deeze gelegendheit wel heeft weeten waar te neemen, de ganssche Veluwe brandende en blaakende heeft afgestroopt, Zutfeen belegert en ingenomen, Deventer verovert, en een overgrooten beuyt heeft bekomen.

3. Van deezen Theodoricus dient noch geweeten te worden dat hy groot deel heeft gehad in de oorlogen tusschen de Gravinne Ada, Graaf Diderijks dochter, of Lodewijk Graaf van Loon, daar zy aan getrouwt was, en tusschen Willem, Diderijks broeder, die veelen van den grootsten Adel op zijne hand gekreegen hebbende, zijne Nicht de voet zogt te ligten, en eindelyk ook heeft geligt. De Bisschop door twee duyzend talenten, en daar by door groote toezeggingen van den Graave van Loon gewonnen, en misschien de zaak van Ada voor de geregtigste aanziende, is een van de hardste partyen van Willem geweest. Want ziende dat de Graaf van Loon noch niet quam opschieten, en geen geduld hebbende om langer te wachten, is hy zelf met zijne eige krijgsbenden Holland ingetrokken, heeft daar eenige Sloten verovert, Willems eigen broeder gevangen gekreegen: en den Graaf van Loon, als die eindelyk by hem gekomen was, by-na gansch Holland helpen winnen. Maar de zon van Lodewyks geluk had wel haast uytgeschceenen: en toen was de Bisschop de eerste die zijne vrede, hoewel op gunstige voorwaarden, met Willem heeft gesloten.

4. Deeze manier van de kruysscn en beelden in een interdikt of opschorsinge der kerkelyke diensten af te neemen moet al vry gemeen zyn geweest: en deeze Ordonantie spreekt daar van als van een bekende zaak. Sommigen gingen noch verder, met de kruysscn en beelden op de vloer neer te leggen, daar dan noch dikwils doornen en brandnetelen opgelegt wierden. (*Zie het Dekreet van Gregorius.*) Maar om dat dit al te dikwils en zonder genoegzaame reden gedaan wierd, is het zelve op zwaare straffen verboden door Gregorius (*by Bonifa-*

nifacius in zijne Dekretaalen l. 1. tit. 16.) Men leeft dat Johannes Aartsbiſſchop van Dublin groote ſpijt en ongelyk geleeden hebbende van Johannes Graave van Moreton, en eindelyk uyt zyn Aartsbiſdom verjaagt, (*by Rogerius Hoveden*) een bevel heeft uytgegeeven dat de kerkelyke dienſten in zyn Aartsbisdom zouden ophouden: dat de kruyſſen en beelden der Hoodfkerke op de aarde neder gelegt en met doornen omcingelt zouden worden. Zoo leeft men ook dat Radulphus Biſſchop van Chiceſter (*by Willem van Malmesbury*) om het verkorten der kerkelyke vryheden, de kerkelyke dienſten in zyn Biſdom heeft opgeſchort, en de kerkdeuren met doornen heeft doen bezetten. Men vindt ook in de Engelſche Hiſtorien (Zie *Gervaſius Monachus*) dat de Geeſtelykheit van Kantelberg, als Thomas Aartsbiſſchop van Kantelberg om hals gebragt was, de Outaaren van de Hoofd-kerke te Kantelberg ontbloot en de kruyſſen gedekt heeft, even eens als of het goede Vrydag was geweeſt. Zoo dat de omſtandigheden, dienende tot bezwaarnis van den ban of van het interdikt, juyſt altijd in alles dezelven niet zyn geweeſt. Als Johannes VIII. door de Graaven Lambertus en Adalbertus gevangen was genomen, (Zie *de jaarboeken van Fulden*) en gedwongen wierd den Vorſt Karlomannus voor Keizer te erkennen, heeft hy de Vatikaanſche kerk geſloten, en den Outer met een hairen kleed bedekt tot een teken dat de kerkelyke dienſten moeſten ophouden. Hier mag wel by komen hoe dat Acacius Patriarch van Konſtantinopolen, niet wetende hoe dat hy den dollen yver van den Keizer Baſiliſcus tegen de kerkvergadering van Kalcedon beſt zoude intoomen, zich zelven, zijnen Biſſchoppelyken throonen en den Outer in 't zwart heeft gekleedt. *in Collectaneus Theodoris Lectoris.*

5. Hier ſtaat dat de kerk (dat is te zeggen de Kanonnikken) haare dienſten zal laaten ſtil ſtaan. Ook hebben wy een weinig te vore in deeze zelve Ordonantie. Dan zal de kerk hem, te weeten den Biſſchop, gelooven, en de kerkelyke dienſten hervatten. Waar uyt blykt dat de Kanonikken, zonder den Biſſchop hier in te kennen, de kerkelyke dienſten lieten ſtil ſtaan. Dit blykt ook uyt het volgende dekreekt van Gregorius (*apud Bonifac. 8. 6. decret. lib. 1. tit. 16. c. 2.*) *Indien de Kanonnikken de goddelyke dienſten willen laaten ſtil ſtaan, het welke*

welke zy zich in ſommige kerken, 't zy uyt oude gewoonte, 't zy door de vergunninge van den Paus, 't zy uyt een andere reden, aanmaatigen; zoo zullen zy, eer dat ze tot zodaanige opſchorſinge der kerkelyke dienſten komen, de reden der opſchorſinge in een openbaar geſchrift hebben uyt te drukken, en den geenen, tegens denwelken zy de kerkdienſten willen opſchorſen, laaten toekomen. Bonifacius VIII. voegt hier by dat de Kanonnikken zulke opſchorſing niet mogen afkundigen, ten zy dat alle de Stem-hebbende Kanonniken daar over alvorens by een geroepen zyn geweeſt. Geen wonder: zoo een opſchorſing was een ontzegging van de kerkelyke gemeenſchap aan den Biſſchop of aan eenig magtig Heer: (Zie de 10 Ordonantie van 8 algemeene kerkvergaderinge enz.) en dit is altijd ongeoorlofd zonder voorgaande vonnis, en altijd door de kerk-wetten veroordeelt geweeſt. Het ſchijnt dat ſommige Biſſchoppen zich naderhand op deeze Ordonantie van Bonifacius VIII. beroepen hebben; als de Kanonnikken de kerkelyke dienſten, om den Biſſchop te dwingen, deeden ſtil ſtaan: want Clemens V. heeft hun in de Synode van Vienne dit andwoord gegeeven. *Wy willen noch wy mogen de Wereldlyke en de Reguliere kerken van dit eenigſte middel, waar door zy haare verongelykingen konnen afweeren, niet berooven.* En hier uyt blykt, zegt Chr. Lupus ſchrijvende over den tienden kerkregel van de achtſte Algemeene Kerkvergaderinge, dat deeze opſchorſing der goddelyke dienſten geen kerkelyk ſtraf-vonnis en is, dewyl dezelve doorgaans door de Onderdaanen maar niet door de Sleutels der kerke te werk wordt geſtelt.

6. De ban was doorgaans het gemeenſte middel, waar mede de Geeſtelyken zich tegens de Roovers der kerkelyke goederen of tegens de Beledigers van hunne perſoonen te weer ſtelden. Ja de Kerkvergaderingen en de Biſſchoppen zyn in de tiende en elfde eeuwe ſomtijds zoo verre gegaan, dat ze den eeuwigen ban, zonder hoope van ontſlaginge, tegens de Roovers der kerkelyke goederen en tegens de Beledigers der Geeſtelyke perſoonen uytgedondert hebben. (*Du Pin tom.* 8.) Men leeſt onder anderen dat'er drie perſoonen met zoo een ban geſlaagen zyn om dat ze den Biſſchop van Langres de oogen uytgeſtoken, en den Aartsbiſſchop van Sens in den kerker geworpen hadden. Fulco Aarts-biſſchop van Rheims

ſchreef

schreef over deeze zaak aan den Paus Formosus ; te weten of hy de gemelde persoonen ter boetpleeginge mogt aanneemen : maar Formosus schreef hem wederom dat deeze drie persoonen , dewijl zy voor altijd en zonder hoope van genade in den ban gedaan waren, zich aan het eens gegeeven vonnis moesten gedraagen. Men kan wel denken dat deeze hardigheit noodig is geoordeelt om de menschen , die door de grootheit der kerkelyke goederen bekoort wierden, en op geene andere dreigementen en pasten , door zoo een vreesselyk middel te beteugelen. Maar of het de kerk , die geen Stiefmoeder maar een medoogende Moeder is , wel zoupassen in haare eigen belangen , en om tijdelyke goederen , zoo hardvochtig en onverbiddelyk te zyn , en ondertusschen in de grootste misdaaden en schelmstukken, die Godt regelregt in zijne eer aantasten en beledigen , veel grooter toegevendheit te gebruyken , daar laat ik een anderop studeeren. Dat eenige byzondere Bisschoppen doen is de gansche kerk niet toe te schryven.

7. Dekenschap , daar hier van gesproken wordt , was het gebied daar de Deken over te zeggen had. Dekens waren kerkelyke persoonen , die van den Bisschop tot opzienders en bestierdes van eenige Parochien aangestelt waren. Geheel Vriesland, zegt Ubbo Emmius (*lib.* 12.) was in zekere oorden of Dekenschappen gedeelt. Zy hadden acht, tien, twaalf, ja somtijds wel twintig en dertig Parochien op te passen , en moesten amptshalve het oog houden op het gedrag der Priesteren, en op de kerkelyke goederen. Zy moesten de kerkelyke inkomsten , de tienden , renten , boeten , en wat'er meer te ontvangen was , inzamelen , en van alles rekening aan den Bisschop geeven. Zy wierden ook , zegt Anton. Matthæus , (*Anal. tom.* 1.) *Provisores* , Toezienders, Bewindhebbers , genoemt , en hadden dikwils over geld en halszaken te vonnissen. Zy hadden ook de magt van goederen te verpanden , geldboeten en boetpleegingen op te leggen , de wederhoorigen van de kerke af te snijden enz. Zy schijnen de zelfden te zyn met de Aartspriesters die ook Dekens, in 't Latijn *Decani*, genoemt worden naar het Latijnsche woordetie *Decem* of tien, om dat ze doorgaans over tien onderhoorige Priesters, daar of daar omtrent, te zeggen hadden. Zy worden ook wel genoemt *Decani Christianitatis* , dat men niet beter

kan

kan vertaalen als Land-dekens, want men wil de Land-dekens daar door betekenen. De Aartsbiſſchop Rovenius meent dat ze ook *Chorepiſcopi* of Land-biſſchoppen genoemt zyn geweeſt: dan dat zou te verre loopen. Deeze Land-dekens hebben 't in Vriesland voor hene bont genoeg gemaakt: zy ſmulden en zy braſten, en teerden op den Paſtoor. En als of hunne bedieninge een erfelyk ampt waar geweeſt, zoo ras als ze dood waren, verviel de bedieninge op hunne kinderen. De Biſſchop van Munſter, die daar in 't Geeſtelyk te zeggen had, zag het doorgaans door de vingeren, want hy had henvan noode om zijne inkomſten in te vorderen. Zie de Kronyk van Menco met de Aantekeningen van Anton. Matthæus *Analect. t.* 3.

8. Hier uyt zoude ſchijnen te volgen dat de Aartsbiſſchop van Keulen noch al eenig gezag over den Biſſchop van Utregt heeft gehad: want mogten de Kanonnikken, die zich van den Biſſchop beledigt achtten, hunne klagten in leveren, zoo mogt hy daar kennis van neemen, den Biſſchop ontbieden en hooren ſpreeken, en zijne uytſpraak geeven. De Heer Matthæus (*de Nobil. lib. 2. c. 7.*) meent egter dat de Biſſchop van Utregt niet veel acht op het zeggen van den Keulenaar heeft gegeeven: en dat die van Keulen te Utregt niet te zeggen heeft gehad: by voorbeeld met onderzoek te doen naar het gedrag van den Biſſchop, hoe dat hy op zyn volk paſte, de regeering waarnam enz. Hier van, zegt hy, vindt men geen tuttel in de hiſtorie van Utregt.

Het geene hier ſtaat dat ze haare verongelykingen aan den Paus of aan den Aartsbiſſchop moeſten bekend maaken, zou tegens de oude kerk-wetten ſtrijden: want het was den Biſſchoppen zelf, veel meer den Kanonnikken, ongeoorlofd hunne zaaken onmiddelyk voor den Paus te brengen: daar voor waren de Metropolitaanen. Maar hier van is boven al gehandelt.

9. De lijf-kaſtijdingen en geeſſelingen zyn al van een oud gebruyk onder de Chriſtenen, om van de Heidenſche tijden niet te ſpreeken, zelfs onder de kerkelyke perſoonen en de Monnikken. De Biſſchoppen, Overſten, Abten, Biecht-vaders ja Heeren en Vrouwen, Meeſters en Meeſtreſſen veroordeelden de miſdaadigen tot de geeſſeling, of namen de roede in de hand en geeſſelden zelf. De kerkvergadering van Elvire (*Canon.* v) heeft

de

de H. Tafel ontzeit aan de vrouwen die door grooté gramſchap vervoerd haare dienareſſen ter dood toe quamen te geeſſelen. En wy leeren uyt den 59 brief van S. Auguſtyn dat de Biſſchoppen van zijnen tijd gewoon waren de Ketters en andere miſdaadigen te doen geeſſelen. De Geeſtelyken zelf, die zich al te lelyk aan eenig miſdaad vergreepen hadden, wierden ten tijde van Gregorius den Grooten op het bevel van hunne Biſſchoppen met den geeſſel gekaſtijdt. En dezelve Gregorius (*Epiſt.* 66.) wil den Biſſchop Paſchaſius vermaant hebben, dat hy zekeren Onderdiaken Otilarius, die den Diaken Johannes valſchelyk had gelaſtert, moet laaten afzetten, en na een openbaare geeſſeling uyt het land bannen. De Abten en Priors der klooſteren hebben zich dezelve magt, van de misdaadigen te doen geeſſelen, op het voorbeeld der Biſſchoppen ook aangematigt. (*Labbe Nov. Bibliot. Manuſcript. tom.* 2. *apud Boileau Hiſtor. Flagell.*) Zoo leeſt men in het leven van S. Romualdus (*ap. Petr. Damian. c.* 19.) dat hy zekeren Monnik dikwils met de roede liet tuchtigen, en ook van de miſnoegde Monnikken met roeden is gegeeſſelt. De regels der oude Monnikken zyn vol van zodaanige geeſſelingen die tegens allerhande miſdaaden der Monnikken voorgeſchreeven wierden. Ja een Monnik die in den ban gedaan was, en tot den derden dag toe hardnekkig bleef zonder zijnen Abt voldoening te willen geeven, moeſt volgens den Regel van den zoo genoemden *Magiſter* tot zijne dood toe opgeſloten en dagelyks met de roede gegeeſſelt, of anders uyt het klooſter gejaagt worden.

Maar om naarder tot onze zaak en tot de Kanonnikken te komen, die hebben ook, althans op ſommige plaatzen, onder de geeſſelinge en onder de tuchtroede moeten ſtaan. Zoo leeſt men by Thomas Kantipratanus dat Rotardus, Aarts-diaken van Rheims, uyt koninklyk bloed geſproten, en tot Biſſchop van Chalons gekozen, met een groot getal van Edelen, doch zonder zyn Kanonniks-kleed, verſcheenen is op de begraaffenis van Albertus Biſſchop van Luyk die te Ments begraaven wierdt. Als de begraaffenis volbragt was heeft de Deken van de Rheimſche kerk alle de Kanonniken, en daar onder den nieu-verkozen Biſſchop van Chalons, in het kapittel ontboden, en den gemelden Aartsdiaken aldus

aan-

aangesproken. *Gy hebt uw Aardsdiakenschap of Kanonniksdy, zoo ik meen, noch niet afgestaan? Neen ik, antwoorde de nieugekozen Bisschop, tot noch toe niet. Staa dan op*, zeide de Deken, *voldoet de kerke, en bereid uwe rugge om de geesseling in de tegenwoordigheit der broederen te ontvangen, om dat gy in het Choor met de andere Kanonnikken zonder het Kanonniks-kleed aan te hebben, tegen het verbod van den Regel, zyt gekomen.* De Aartsdiaken is aanstonds, zonder zich eens te bedenken, opgestaan, heeft zich ontbloot, en al knielende een zeer zwaare geesseling ontvangen. Waar op hy zich wedergekleedt hebbende, den Deken met een wonderbaare bevalligheit aldus heeft toegesproken. *Ik bedank Godt, en zijne moeder, de Patroneesse der Rheimsche kerke*, dat'er zoo een man, als gy zyt, na mijn vertrek blijft regeeren. En ik zal deeze plaats des te liever hebben, en uwe loffelyke straffigheit met vreugde overdenken. Men leest ook in het vervolg van Flodoardus, door Marlot uytgegeeven, hoe dat zeker Onderdiaken, om een geringe fout, gevonnist wierdt een geesseling op zijne schouders te ontvangen: en hoe dat Radulphus Proost van het kapittel de goddelyke diensten in den Dom heeft opgeschort, zelfs op Aller-Heiligen avond, en op Aller-Heiligen dag, om dat gemelde Onderdiaken niet begeerde gegeesselt te worden.

Sommigen zagen geen quaad in deeze ontblootinge; als Petrus Damiani, (*Opusc.* 24.) dewelke begeerde dat de Monnikken byna het geheel lichaam in de tegenwoordigheit van hunne broederen zouden ontblooten en zich zelven dapper geesselen: en doorgaans is daar geen quaad in gevonden, dewijl de Monnikken meest altijd op hunne naakte lichaamen gegeesselt wierden. Maar de kerkvergadering van Aken heeft dat anders begreepen, (*an.* 817.) en niet begeert dat iemand op zyn naakt lichaam voor de oogen van andere menschen met de roeden zouden gekastijdt worden. Lanfrancus moet ook geoordeelt hebben dat deeze ontblootingen den Monnikken niet zeer en paften: want hy beveelt in het 19 Hoofdstuk van zijne Ordonantien dat iemand, die de geesseling verdient heeft, maar met eene dikke roede, boven op zyn wollen hembd, geslaagen zal worden. De Monnikken van Afflighem mogten volgens een oud Ritueel ook niet anders gegeesselt worden als op zoo een wollen hembd. *Hafteni Disquisit. Monast. lib.* 8.

Om noch een woord van de geeſſelingen te ſpreeken, zal ik hier noch by voegen dat de geeſſelingen van ouds ook gemeen moeten geweeſt zyn buyten de Kloosters en de Kapittelen. Want voor Adrianus I. zyn'er ook Biecht-vaders geweeſt, die gewoon waren hunne Biechtkinderen te geeſſelen, (Zie *Boilean Hiſtoria Flagell. c.7.*) 't welke door gemelden Paus aan alle Biſſchoppen, Prieſteren en Diakenen is verboden. Maar hier door is die gewoonte noch niet opgehouden: want Robertus Pullus, een geleerd Kardinaal en Kantzellier der Roomſche kerke, die in 't midden der twaalfde eeuwe heeft geleeft, ſpreekt daar van als van een loffelijke gewoonte: *Daar is een zekere voldoening*, zegt hy, *die ieders natuur wel kan verdraagen; en dewelke, hoe wel hard in zich zelve, des te aangenaamer is aan Godt, hoe dat ze den menſch meer verootmoedigt. Zy beſtaat hier in dat een menſch, bloot leggende voor de voeten van den Prieſter, zich zelven laat geeſſelen.* En dit blijkt ook uyt het leven van den H. Lodewijk Koning van Vrankrijk: want Guilielmus de Nangis verhaalt van hem dat hy na zijne biecht altijd van zijnen Biechtvader wierd gegeeſſelt. Onder anderen heeft hy een Biechtvader van de order der Predikheeren gehad, met naame *Gaufredus de Bello loco*, of de *Beau-lieu*, die hem zoo onmatig en ongenadig geeſſelde, dat de Koning die teer van vleeſch was, moeite genoeg had om het uyt te ſtaan.

Zoo heeft Henricus II. Koning van Engeland ook moeten op zyn rugge gegeeſſelt worden, om dat hy door eenige onvoorzigtige woorden gelegendheit had gegeeven tot den moord van S. Thomas Aartsbiſſchop van Kantelberg. Egidius Graaf van Venaſſin is'er ook niet beter koop afgekomen, na dat hy den Regent van zekere Parochie, die een arm menſch zonder zijne regten alvoorens te ontvangen, niet had willen begraaven, en onbegraaven liet leggen, levendig onder de aarde had laaten delven. De goederen van den voornoemden Graaf wierden op Pauſſelyk bevel verbeurt verklaart: en hy zelf in 't openbaar, en voor de kerkdeur van Ainjou dapper gegeeſſelt. Sommigen zouden hier miſſchien wel konnen twijfelen wiens ſtraffe dat regtvaardiger is geweeſt, die van den Graaf of die van den Prieſter.

10. Hier diende wel iets gezegt van de kerkelyke vrydommen: maar dewijl deeze Aantekeningen al vry lang

lang vallen, zullen wy het tot een andere gelegendheit uytſtellen: het zelve zy gezegt van de meerderheit der kerkelyke ampten, die door deeze Ordonantie wordt verboden.

11. Meeſter-ſchap; Schoolmeeſter-ſchap; in 't Latyn *Scholaſtriam*; zoo een Meeſter wierd *Scholaſter* en *Scholaſticus* genoemt, welke naamen in dit Latynſche werk ook al voorkomen. De naam van *Scholaſticus* wierd ten tijde van Auguſtus gegeeven aan zulke Redenaars die ten hoogſte top der welſprekentheit geſteegen waren. Naderhand, en al onder de regeeringe van Nero, wierdt die naam toegepaſt aan de zodaanigen die zich in de ſchoolen der regten oeffenden in allerhande proceſſen voor en tegen te bepleiten. Zie *Voſſii Etymolog.* en *Henr. Valeſius Prologom. ad Hiſtor. Socratis & Evagrii.*

Metter tijd hebben de regte Advokaaten dien naam behouden, zoo als uyt Socrates, Euſebius, Evagrius, Agathias en meer andere Hiſtori-ſchryvers beweezen kan worden. In de twaalfde eeuwe heeft de Advokaat Konſtantinus Harmenopulus den zelven naam noch gevoert tot een teken van zyn beroep. Maar na dat 'er kerkelyke ſcholen onder de Chriſtene Koningen van Vrankryk begoſten opgeregt te worden, die door Karel den Grooten tot beter ſtaat zyn gebragt, heeft men dien eertytel beginnen te geeven aan de Meeſters der ſchoolen. Sommige gelooven dat die naam eigentlyk wierdt toegepaſt aan de Meeſters der Latynſche ſchoolen: en dat 'er noch andere waren die de godtgeleerdheit voorlaazen, en Theologanten (*Theologi*) genoemt wierden. Maar eindelyk, als beide de ampten in den zelven perſoon vereenigt waren, wierdt die naam ook gegeven aan de Meeſters der Godtgeleerdheit, doch die de jonkheit met een oeffenden in de Latynſche taale, en in andere wetenſchappen. Aldus heeft Adelmannus, eer dat hy Biſſchop van Breſſe was geworden, den naam gedraagen van *Scholaſticus Leodicenſis*, Schoolmeeſter of Theologant van Luyk, om dat hy de Godtheit daar had voorgeleezen: Berengarius, eer dat hy tegen het H. Sakrament had opgeſtaan, is *Scholaſticus* van Tours geweeſt enz.

Noch leeſt men dat die naam in oude tijden gegeeven wierdt aan doorgeleerde mannen. Dus getuigt Hieronymus (*de Scriptor. Eccleſ.*) dat Serapion, een kerkelyk

Schryver, *Scholaſticus* wierdt genoemt om de ſneedigheit en ſchoonheit van zyn verſtand. De zelve naam wierd ook aan Johannes Climacus, om zyn ſcherpzinnig verſtand en uytnemende geleerdheit, toegepaſt. Ja de Poëten Fortunatus en Sedulius zyn *Scholaſticiſſimi*, of *Scholaſtici* in den hoogſten graad, genoemt geweeſt. (*Chronicon. Fontanell. c.* 12. *Liber.* 3. *de Miraculis S. Dionyſii: du Cange Tomo* 3. *Glóſſarii Latin.*) Men weet dat deeze naam naderhand gegeeven is aan alle zulke Godsgeleerden die de Godtgeleerdheit op een ſpitſvinnige wijze, met het uytvinden van natuurlyke bewysredenen, en met het uytpluyzen van de gevolgen, verhandelt hebben.

11. Te weeten om in 't gemeen te leeven. Het is een bekende zaak dat de Kanonnikken van ouds in 't gemeen geleeft hebben. Maar deeze loffelyke gewoonte was in de achtſte eeuwe op veele plaatzen te niet gegaan. Doch kort daar aan zyn'er weder Biſſchoppen opgeſtaan die deeze gewoonte, zoo veel als hen mogelyk was, herſtelt hebben. Onder anderen leeſt men by Paulus Diaconus dat Chrodogangus Biſſchop van Mets in de zelfde * achtſte eeuwe Klooſters heeft opgeregt daar de Klerezy by malkander moeſt woonen: ja hy ſchreef hen een Regel voor, die noch bekend is onder den naam van S. Chrodogangus Regel: hy bezorgde hun genoegzaame levensmiddelen, en alles dat tot het onderhoud noodig was, op dat ze met geene lichaamelyke zorgvuldigheden bekommerd zijnde, des te vryer zouden zyn om de Goddelyke dienſten alleen te behertigen. Zoo wy het leven van Rigobertus Aartsbiſſchop van Rheims, 't welke by Surius te vinden is, en Stephanus Biſſchop van Doornik in zijnen 160 brief, geloof moeten geeven, zou de gemelde Rigobertus dit gemeene leven der Kanonnikken allereerſt in Europa ingevoert hebben: dat by beter gelegendheit nader zal onderzogt worden: en de Reguliere Kanonniken zouden hier zekerlyk neen op zeggen. Dit is zeker dat hy de eerſte of van de eerſten is geweeſt die het zelve onder Karel Martel wederom in zwang gebragt hebben. Karel de Groote heeft zijnen yver daar ook in getoont, en by-na alle Katedrale en Kollegiaale kerken in klooſters van Kanonnikken verandert. Maar niemand heeft daar zoo kragtig in gearbeidt als

* *lib. de Metenſ. Epiſt. t.* 2. *de Script. Franc.*

als Lodewyk de Goede, gelyk de Biſſchop te Aken vergaderd in de voorreden van hunne kerkvergaderinge opentlyk bekennen. Zoo heeft dan deeze vergadering op 's Keizer bevel een Regel opgeſtelt, wiens voornaamſte oogmerk is geweeſt het gemeene leven der Kanonniken; en heeft begeert dat alle Kanonnikken zich naar deezen Regel zouden voegen. Omtrent het einde van de tiende en in het begin van de elfde eeuwe hebben de Kanonnikken op verſcheide plaatzen dat gemeene leven beginnen te verlaaten, zoo als blykt uyt Trithemius (*Chron. Hirſaug.*) ſchryvende over het jaar 975. uyt Yvo Biſſchop van Chartres, en uyt Stephanus Biſſchop van Doornik. (*Ep. ad Decanum Rhemenſ.*) Het zelve leven heeft te Luyk ſtand gehouden tot in 't midden van de twaalfde eeuwe. (Zie van *Eſpen de Canon. part.* 3.) In de elfde eeuwe wierd het noch onderhouden in meeſt alle de Kollegien der Nederlandſche Kanonnikken. De oorzaak van die veranderingen wordt doorgaans toegeſchreeven aan de begeerlykheit der Kanonnikken, en aan hunne zucht tot een ongebonde en tomelooze vryheit: de zorgeloosheit en laf hartigheit der Biſſchoppen heeft'er ook veel quaads in gedaan. Dit verval van 't gemeene leven heeft een ongelooffelyken inbreuk gedaan in de zeden en in het prieſterlyke leven der Kanonnikken: daar zy te voore met de gemeene koſt te vrede waren of te vrede moeſten zyn, was het lekkerſte nu qualyk goed genoeg voor hunne tafel: ieder leefde nu met de kerkelyke inkomſten zoo als hy begeerde: want ieder kreeg nu zyn deel in eigen handen: ſchoot 'er wat over, dat was niet meer voor de armen en behoeftigen, maar voor de vrienden en maagen: daar zy van te voren opgeſlooten leefden; niet mogten uytgaan zonder verlof van den Prelaat; en vervolgens zeer zelden met wereldſche luiden, en noch minder met vrouwsperſoonen verkeerden; zoo waren ze nu zoo wel by de wereldlyke perſoonen en by de vrouwluiden te vinden als of ze zelf tot de wereld behoorden. Daar zy te voren opzienders hadden, die op al hun doen en laaten paſten, en hen tot geen laffe en leuye ledigheit of nodelooze en onnutte tydverquiſtingen lieten vervallen; zoo waren zy nu hun eigen voogd, en koſten uyt den bogt ſpringen zoo als het hun beliefde. De beſte huyzen, het koſtelykſte huysraad, ſchoone ſchilderyen, en al

wat een menschelyk oog kan bekooren, dit alles was hunne gading. En aldus zyn zy metterdaad en met den naam wereldsche Kanonnikken geworden.

Deeze naam van wereldsche Kanonnikken, die nu eerlyk is, en daar niet op te zeggen valt om dat de kerk zodaanig een leven om verscheide redenen eindelyk heeft toegelaaten, was in 't eerste smadelyk en een soort van verongelykinge: want daar door wierd te verstaan gegeeven dat iemand, hoe wel een Kanonnik en van de wereld afgescheiden zijnde, van een wereldsch en wulps gedrag was. Maar als men dien naam al heeft beginnen te gebruyken om zodaanige Kanonnikken van de Reguliere Kanonniken te onderscheiden, zyn'er godvruchtige mannen geweest, dewelken gemeent hebben dat de naam Kanonnik (dat eigentlyk regulier of regelmatig zoude te zeggen zyn) zodaanigen Kanonnikken geensins en paste. *Zyn ze Kanonnikken*, zegt Adam de Premonstreitheer *hoe zijnze dan Seculiere of wereldsche: zyn ze wereldsche, hoe zyn ze Kanonnikken. Si Canonici, quomodo Seculares? si vero Seculares, quomodo Canonici?* (*Adam Præ-monstrat. Serm. 3. de Ord.* Om deeze zelfde reden hebben sommige geleerde mannen hun den naam niet willen geeven van Kanonnikken, maar hebben hen enkelyk Leeke-kanonnikken en Leeke-priesters genoemt. (*de Canon. Regul. Orig. 58.*) Ingulphus Abt van Kroiland (*pag. 40.*) en Sugerius Abt van S. Denys (*ep. 40. tomo. 4. Gallic Christ.*) noemen hen anders niet als *Irregulares*, dat byna zoo veel gezegt is als ongeregelden, of om zoo te spreeken Onkanonnikken. En die het leven van Hugo Bisschop van Lincoln beschreeven heeft, zegt ook dat zy niet als door het gemeene volk Kanonnikken genoemt wierden. Anderen, op den naam speelende, hebben hen geen *Seculares*, maar liever *Singulares* willen noemen, oordeelende dat wereldsch en kanonnik samen niet konde bestaan. Op die manier hebben Stephanus (*Ep. 85. 118. 160.*) Bisschop van Doornik, Hugo Aartsbisschop van Rouane (*contra hæres. Bibliot. P. P. t. 22.*) de Abt Joachim (*apud Nicol. Cusanum l. 2. de Concord. Cathol. c. 19.*) en meer anderen gesproken. Petrus Abt van Kluny moet daar ook eenige ongerijmdheidt in gezien hebben, als hy goed vond aldus te spreeken. *Wy betaalen tienden aan Monnikken, aan Klerken,*

ken, aan Regulieren, en ook, indien men aldus kan spreeken, aan wereldsche Kanonnikken.

Doch men heeft niet alleen Wereldsche en Reguliere Kanonnikken, maar ook Wereldsche en Reguliere Monnikken gehad. Dan dit zou hier buyten ons beſtek zyn. Wy zullen elders ook noch ietwes te zeggen hebben van de Reguliere Kanonnikken, van hunne eerſte opkomſte, oudheit enz. Wy hebben hier noch maar met een woord aan te merken, dat het gemeene leven der Kanonnikken te Utregt noch niet tenemaal te niet moet gegaan zyn in 't einde van de twaalfde, en in 't begin van de dertiende eeuwe; dewijl het hun, zoo ras als ze hunne inkomſten trokken, verboden wordt zich elders anders in de koſt te beſteeden als in de Klooſterhuyzen.

13. Te weeten, om dat hy de pligten van zijne Kanonniksdye moet waarneemen.

OTTO I.

XXXIII Biſſchop van Utregt.

Na [a] deezen Diderik is Otto tot Biſſchop gekozen geweeſt. Hy was gebooren uyt de doorluchtige ſtamme der Gelderſche Vorſten: zijnde de zoon van Otto II. de broeder van Geraard III. Graaven van Gelderland: en ook de broeder van Adelheidis, die getrouwt is geweeſt met Willem I. Graave van Holland. Deeze Otto was eerſt Prooſt van Zanten geweeſt; zijnde van een zeer goeden en loffelijken inborſt/ en zeer mooy van gedaante. Als hy voornemens was naar 't Roomſche Hof te reizen / om van de wet omtrent den ouderdom der (1) Biſſchop- Otto een Gelderſch Edelman en noch jong van jaaren, wordt Biſſchop gekozen.

[a] *Heda, Beka, en anderen.*

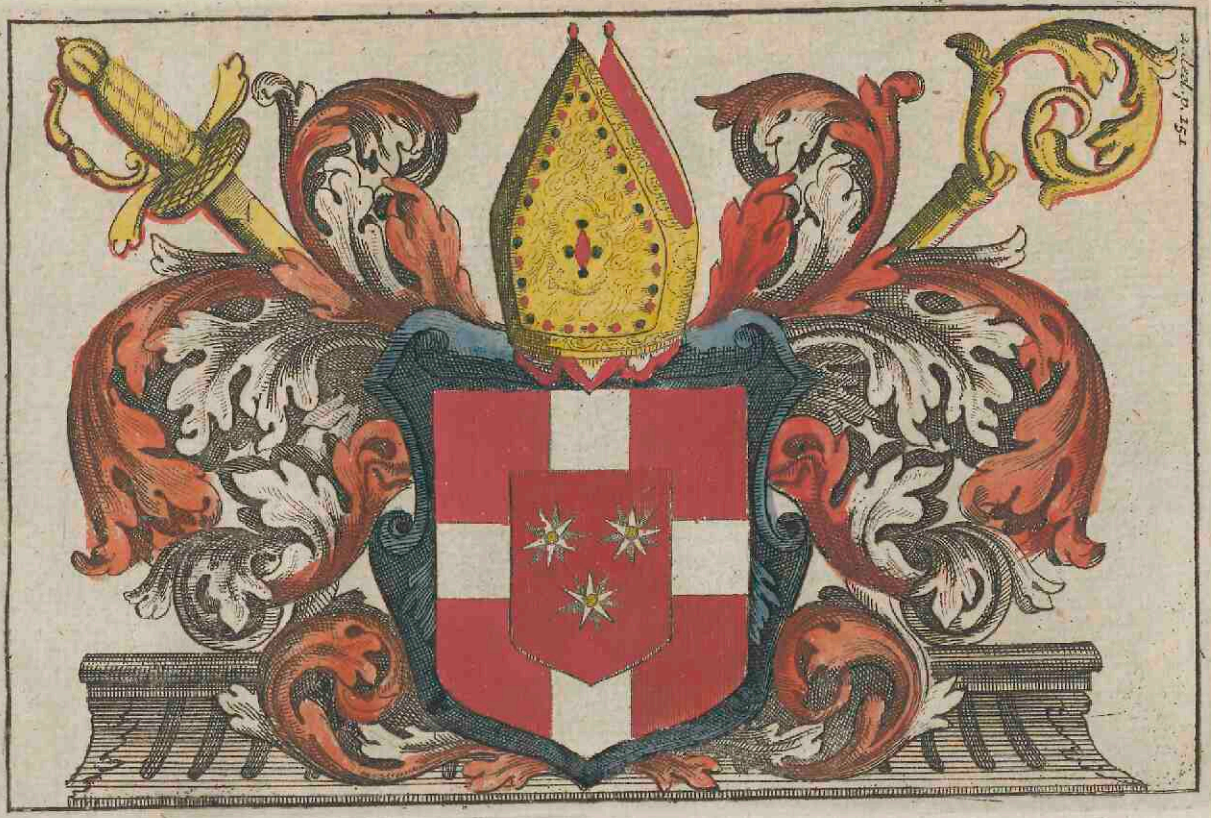

pen verschoont te worden / is hy by Noord-huizen / 't welke naar 't gemeene gevoelen in Oberyssel gelegen is / van een koortse aangetast / en op den 26. Maart / of 300 als Bokkenberg schrijft / op den 7. April in den Heere ontslaapen / na dat hy drie jaaren en een half / of volgens Ger. Noviomagus vier volle jaaren had geregeert. (2) Hy is van daar naar Utregt gevoert en in de Domkerke van S. Maarten begraaven.

Maar onderwijlen dat hy te Romen arbeidt om over zijne jaaren verschoont te worden,

Aalbregt van Staden schrijft op het jaar 1212 het volgende van deezen Otto: In 't jaar 1212 is Theodoricus Bisschop van Utregt gestorven: in wiens plaatze door Adolph Aarts-bisschop van Keulen, aan wien de Kanonnikken de verkiezing opgedraagen hadden, is aangestelt de broeder van den Graave van Gelderland, een jongman van 18 jaaren. Daar is lang aan 't Roomsche Hof gearbeidt om hem over zijne jaaren te verschoonen. Eindelijk is de Paus op een ander jaar belust geworden om hem te zien: maar als hy zich tot de reis gereed maakte, is hy gestorven, en door Otto Dom-proost der zelve kerke gevolgt.

Zijn Graaf-schrift kan aldus vertaalt worden:

't Is Otto die hier rust, de eerste van dien naam:
Een man van Vorst'lijk bloed: vraag 't and're van de faam.
Als hy reisvaardig stond naar 't magtig Hof van Romen,
Heeft hem een heete koorts uyt 't leven weggenomen.

AANTEKENINGEN.

1. Het is een al-oude Regel zoo wel in de Griekſche als in de Latijnſche kerke dat 'er niemand tot Prieſter of Biſſchop mogt gewijdt worden voor dat hy dertig jaaren oud was. Juſtinianus, die altijd een Raadsvergadering van Biſſchoppen had, heeft noch ſtrenger wetten willen maaken, want hy liet een Ordonantie uytgaan (*in Novella ad Petr. Officiorum Magiſtr. l. 2. c. 1.*) dat niemand Prieſter of Biſſchop mogt worden voor zijn vyfendertigſte jaar. Maar de Trullaanſche kerkvergadering heeft deeze wet van Juſtinianus verandert, en is met dertig jaaren voor een Prieſter te vrede geweeſt. Dezelve wet is ook beveſtigt door de vierde Synode van Toledo, door die van Agde, door de vierde van Arles, door die van Frankfoort enz. Maar ſommigen, als die van Tholouſe gehouden onder Victor II. voegen daar by dat men zoo naauw niet behoeft te zien op iemand die van een uytmuntende heilighet en geleerdheit is, indien de Biſſchop en de Geeſtelykheit hem gaarne gewijdt zagen; en dat zoo een wel wat vroeger mag voortgeholpen worden. Deeze tucht heeft noch ſtand gehouden tot diep in de twaalfde eeuwe, zoo als duydelyk te kennen wordt gegeeven door Hugo de S. Victore (*de Sacram. part. 2. c. 21.*) Volgens den zelfden Regel moeſt een Klerk 25 jaaren oud zyn eer dat hy Diaken mogt gewijdt worden. Maar men vindt veele voorbeelden, zelfs van deftige mannen, die veel vroeger gewijdt zyn geweeſt. Want onder anderen ſchryft Euſebius (*lib. 6. c. 30.*) dat Gregorius Thaumaturgus en zyn broeder Athenodorus, om dat ze zulken voortgang gedaan hadden in de kenniſſe van de H. Schrift, hoe wel noch zeer jong van jaaren, tot Biſſchoppen zyn gewijdt. En Nicephorus Kalixtus ſchryft dat Eleutherus op zyn twintigſte jaar Paus is geworden. Johannes Chryſoſtomus (*Hom. 46. ad Antioch.*) getuygt ook van zich zelven, en is'er ook over verwonderd, dat hy noch een jongeling zijnde de Prieſterlijke wijdzels heeft ontfangen van Flavianus Patriarch van Antiochie. De H. Remigius, zoo als by Flodoardus in de hiſtorie van Rheims te leezen is, was pas 22 jaaren oud als hy Aartsbiſſchop van Rheims is geworden. Doch dit is tegen zijnen dank,

en door den dwang van het volk geſchiedt : en indien we op Flodoardus konnen aangaan, (*lib.* 1. *c.* 11.) is het niet zonder een openbaar mirakel, het welke Gods wille te kennen gaf, toegegaan. Flodoardus verhaalt het mirakel evenwel voor geen Evangelie. Daar wordt verhaalt, zegt hy, dat'er . . . de Biſſchoppen hadden toen de magt noch om over de jaaren te *diſpenſeren*. De gemelde kerkvergaderingen van Agde, Arles en Orleans, ziende dat de oude wetten, omtrent de jaaren der wijdelingen, door de toegeevendheit der Biſſchoppen een krak begoſten te krijgen, en ook al gekreegen hadden, hebben de oude tucht willen herſtellen. Dan deeze nieuwe wetten zyn ook wel haaſt, en al zoo ligtelyk als de oude, over het hooſd gezien. De H. Lambertus was volgens de groote Kronyk van Nederland niet boven de 20 jaaren oud als hy op den Biſſchoppelyken Stoel van Maaſtrigt verheeven wierd. De Eerwaardige Beda is op zyn negentiende, en S. Leodegarius op zyn twintigſte jaar Diaken geworden. S. Malachias was ook maar 25 jaaren oud als hy Prieſter is gewydt enz. Gregorius VII. was zoo toegeevende niet: want als de kerk van Dole een jongman van goeden adel tot Biſſchop verkoren had, heeft ze hem naar Romen gezonden om over zijne jaaren verſchoont te worden. Gregorius heeft hem afgeweezen en een anderen in zijne plaatze tot Biſſchop gewijdt. *lib.* 4. *Epiſt. t.* 5.

2. De loffelyke getuygenis, die W. Heda aan deezen Otto gegeeven heeft, verdient hier plaats te hebben. Hy zegt dan dat hy met grooter voorzigtigheit als van zijne jaaren te verwachten was heeft geregeert: en dat hy zeer opplettend is geweeſt in het handhaven van de geregtigheit en van de vrede.

OT-

OTTO II.

XXXIV Bisschop van Utregt.

Als *a* Otto de eerste dus overleden was / is Otto Proost van Utregt / en zoon van Bernaard Graave van Lip / op het verzoek der Graaven van Holland en Gelderland / tot Bisschop gekozen. Na dat dezelve door den Aartsbisschop van Keulen te Frankfoort gewijdt was / en als Voorst van het Keizerrijk zijne leen-huldiging van Frederik II. had ontvangen / heeft hy de bestiering van het Bisdom voor een tijd aan zijnen broeder Hermannus overgelaaten; om den zelven Keizer / die een togt naar Syrien (1) voor had / op zijne reis te volgen.

Otto vander Lip tot Bisschop gekozen word door den Aartsbisschop van Keulen gewijdt;

na dat hy zijne leenhuldiging van den Keizer had ontvangen, is hy hem op zijne reis naar Syrie gevolgt.

Maar dewijl deeze reis des Keizers / volgens het schrijven van Sigebertus *b* Priester van Misnie, door eenig belet (2) niet eerder is gelukt als in 't jaar 1229. zoo zal Otto zonder den Keizer / en mogelijk in 't gezelschap van Willem I. Graave van Holland / de reys naar Syrie aangevangen hebben.

Niet lang daar na 't huys gekeert zijnde / heeft hy een magtig heyr-leger verzamelt / en oorlog geboert tegen den Voorst van Gelderland / die met de Sallanders samen gespannen hebbende (3) de goederen van het Bisdom gewapender-hand had aangetast. De historien getuigen dat de Bisschop Otto de overhand in dien oorlog

a *Heda, Beka, Barlandus.*

b De Keizer Frederik spoede zich met een groote menigte kruysvaarders naar het H. Land: doch hy is in die reize belet geweest. *Sigebert. lib. 2. Epitome ad ann. 1227.*

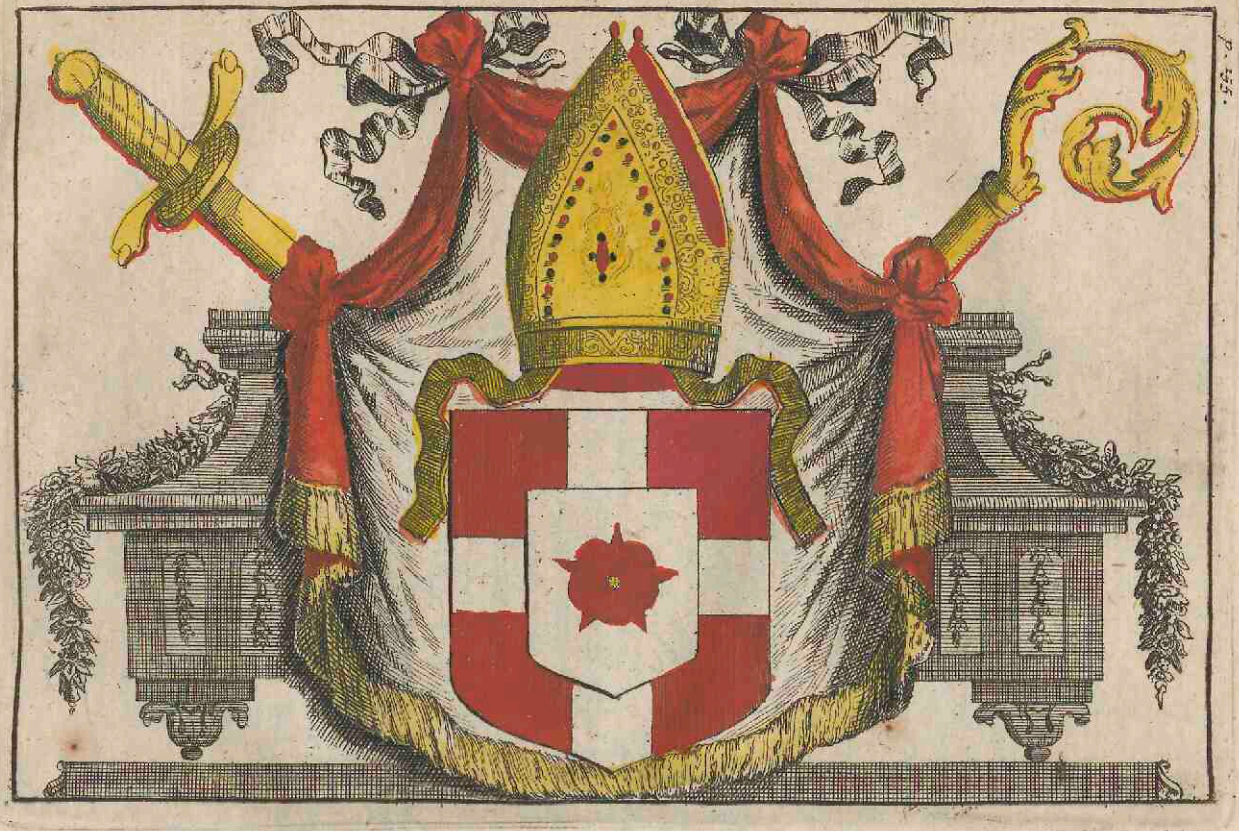

log heeft gehad / en zijne vyanden ten deele verslaagen / ten deele op de vlugt heeft gedreeven.

Uyt Syrien t'huis gekomen wordt hy gedoodt.

Als hy naderhand naar Vriesland was gereist / om een inlandsche beroerte die onder de burgers van Groningen gereezen was te dempen / is hy door dat tomelooze volk in 't jaar 1226. moorddaadiglijk gedoodt / tot zoo verre dat ze de kruyn van zijn hoofd en het bloedig vleesch met scherpe messen afgebilt hebben. Hier mede was hunne dolligheit noch niet verzadigt: maar om hun hart noch bet op te haalen / hebben zy het doode lichaam noch lelijk gesneeden en gekorven; en het zelve / dus gruwelijk gewondt / onder een moerasch gedompelt.

Zyn lyk wordt naar Utregt gebragt, en aldaar begraaven.

Zijn lijk is daar heimelijk uytgehaalt / en te Utregt gebragt / daar het in de hoofd-kerke is begraaven; na dat hy 13 jaaren op den Bisschoppelijken Stoel had gezeeten. Naar de rekening van P. Bokkenberg zou hy 12 jaaren geregeert hebben.

Hy heeft aan de S. Jans kerke de tienden in Bosinchem geschonken over de landen die van ouds onbebouwd gelegen hebben. [c] Buchelius getuigt dat hy den brief van deeze gifte heeft gezien. Hy [d] brengt noch een anderen brief door den dag / behelzende de uytspraak in zeker geschil tusschen het Kapittel van S. Marias-kerke te Utregt / en den Graaf van 't Gooy / over de tienden in Houten gelegen / en noch meer andere tienden.

Nalende deezen Otto leezen wy het volgende by Aalbregt van Staden, schrijvende over het jaar 1227. Otto Bisschop van Utregt is naar Drent, van ouds Kolfelde, gereist om de baldaadig-

[c] *in Hedam p.* 201. [d] *ibid.* 202.

digheit der Vriezen te temmen; maar is op een moeraſſige plaats, 's woendags op S. Pantaleonsdag, van de boeren dood-geſmeeten. Op dezelve plaats is de Graaf van Gelderland ook gequetſt. En daar zijn wel 200 Ridders (4) of Ridders zoonen geſneuvelt. Theodoricus Prooſt van Deventer, en's Biſſchops broeder, is'er ook gewond geweeſt, en is het den ſevenden dag daar na beſtorven. Het lichaam van den gedooden Biſſchop is onder een groot gejammer van de Geeſtelijkheit en van het volk naar Utregt gebragt, en in S. Maartens kerke begraaven.

Ottoos vader is geweeſt Bernaard Graaf van der Lip / den welken hy Biſſchop van Letonie in Lijf-land heeft gewijdt / zoo als e Kranszius in zijne Metropolis verhaalt. Het zelve vindt men by den Abt Aalbregt, ſchrijvende over het jaar 1228. Een wondere zaak, zegt hy / Otto Biſſchop van Utregt heeft zijnen vader Bernaard tot Biſſchop gewijdt te Oldenzeel: en naderhand heeft de vader met den zelven zoon zijnen anderen zoon Geraard tot Aartsbiſſchop van Bremen gewijdt. Dezelve Geraard heeft weder een anderen broeder tot Biſſchop van Paterborn gewijdt te Bremen.

Deze Biſſchop heeft eerſt zijnen Vader, en daar na zijnen broeder in 't gezelſchap van zijnen Vader, Biſſchop gewijdt.

Hy ruſt in S. Maartens kerke beneffens Otto den eerſten / onder een Latijnſch Graf-ſchrift / het welke uyt de ongedrukte levens der Utregtſche Biſſchoppen van P. Bokkenberg is getrokken / en aldus in de Nederlandſche taale is luidende:

e *Lib. 7. cap. 24.*

Dees

Dees wakk're Kerkvoogd is ter kruysvaart opgetogen,
Doch t' huys gekomen ſchiet het yzere harnas aan,
En trekt de Drentenaars manhaftig onder de oogen,
Om de belegering van Groninge op te ſlaan.
Doch 't wilde en woeſte volk weet 't leger te verraſſen
En te misleiden door onkunde van het land.
Daar ſtaat zijn heir bezet in 't midden der moeraſſen,
Daar ſneuvelt 't beſte volk: daar raakt hy zelf aan kant.

AANTEKENINGEN.

1. My dunkt dat Buchelius zoo veel ongelyk niet en heeft en niet tenemaal heeft misgetaſt, als hy deeze opmerking maakt op de kruys-togt van Biſſchop Otto. *Deeze Biſſchop*, zegt hy, *is met den Keizer* (of liever zonder hem) *naar Syrien opgetrokken: maar of hy daar door wel voldaan heeft aan den pligt van een goeden Kerk-harder, daar laat ik een ander van oordeelen. Dit is althans waar dat hy, die zijne ſchaapen zoo ligtvaardig en als of het een ſpel was geweeſt, heeft verlaaten, t' huys keerende dezelven, door een regtvaardig oordeel van Godt, in wolven veranderd heeft gevonden.*

2. Frederik was in 't jaar 1227, op het kragtig aanhouden en op de vervaarlyke dreigementen van den Paus, al op reis geweeſt: maar dewyl dat de ziekte onder het krijgsvolk was gekomen, dat de ſoldaaten, door de verandering van de lucht, met duyzenden gelyk wegſtierven, dat de Landgraaf van Thuringen door dezelfde quaal was weggerukt, en dat hy zelf onpaſſelyk was geworden, is hy weder te rugge gekeert, en heeft zijne reis niet voor het volgende jaar, doch genoegzaam door den Paus gedwongen, voortgezet. In het H. Land aangekomen

komen heeft hy met den Sultaan, die zich in het naauw bevond, zeker verdrag aangegaan: uyt kragte van het zelve de ſtad Jeruſalem met het onderhoorige land, eenige Sterkten en Sloten uyt bedongen, in bezit genomen, en een ſtildſtand van wapenen voor den tijd van tien jaaren getroffen. (Zie *Nauclerus* enz.) Hier over zijn noch grooter onluſten tuſſchen hem en den Paus gereezen; doch dit is buyten ons beſtek. Voor het jaar 1227 heeft Frederik de reis naar het H. Land noit ondernomen of begonnen. En vermits de reis van den Biſſchop Otto omtrent het jaar 1217, als hy pas Biſſchop van Utregt geworden was, is voorgevallen, hebben Beka en Heda voor zoo verre miſgetaſt, dat hy niet in 't gezelſchap van den Keizer op reis is gegaan. Hy zal dan in 't jaar 1217 naar het H. Land zyn getrokken met een ander ontelbaar leger van Chriſtenen, die onder het beleid van de Koningen van Hongarye, en van Cyprus en Jeruſalem, en in 't gezelſchap van veele Vorſten en Baronnen, ter kruysvaart zyn opgetrokken. De Monnik Godefridus de S. Pantalone by Buchelius aangehaald, en de Kardinaal Jacobus de Vitriaco getuigen duidelyk dat'er in 't jaar 1217 een Biſſchop van Utregt in 't H. Land onder de andere kruys-helden heeft geoorlogt. De gemelde Godefridus vergeet ook niet onzen Graaf Willem I. onder die kruyshelden op te ſtellen; en dit is ook zeker uyt onze hiſtorien. Zoo dat de Heer Simon van Leeuwen, (*Batav. Illuſtrat. pag.* 183, 184) ſchrijvende dat'er niet gewaagt wordt van Graaf Floris noch van zijnen zoone Willem, hier wat te voorbaarig is geweeſt. De zelfde van Leeuwen tracht ook te bewijzen dat de burgers van Haarlem geen reden en hebben om hunnen roem over het bemagtigen van Damiate te draagen, en dat ze part noch deel in die glorie gehad hebben. Dat Damiate in het jaar 1190, daar of daar omtrent, zoo als eenige van onze Hiſtori-ſchryvers beweeren, niet ingenomen is geweeſt, daar heeft hy gelyk in, en wy hebben dit boven ook al toegeſtaan. Maar dat de Haarlemmers niet tegenwoordig zouden geweeſt zyn in de belegeringe en veroveringe van Damiate, die door de Chriſtenen in 't jaar 1219 is geſchiedt, daar in kan ik hem, zonder ander bewys, niet toevallen. Zijne voornaamſte reden is dat Damatie op deezen tijd, volgens de getuygenis van Godefridus Monnik van S. Pantaleon en van Vin-

Vincentius Belluacenſis, belegert is geweeſt door Lodewyk Koning van Vrankryk en door de zijnen, en dat het met geen geweld, maar uyt hongersnood en zonder bloedſtortinge, tot de overgave is gedwongen: Dit is ook, zegt hy, het zeggen van Albertus Krantzius: te weten dat de Koning van Vrankryk Damiate heeft ingenomen. Wat Vincentius Belluacenſius geſchreeven heeft kan ik niet zeggen: maar dit is zeker dat men in geene Franſche, veel minder in andere Hiſtori-ſchryvers zal vinden dat 'er een Koning van Vrankryk voor Damiate is geweeſt. Philippus Auguſtus en zyn zoon Lodewyk de Jonge hadden omtrent dien tijd oorlogs genoeg in Vrankryk zonder dat ze zich in vreemde oorlogen behoefden te ſteeken. (Zie *Nauclerus*; *Ph. Æmilius*, *Polyd. Virgilius*, *Mezerai*, enz.) En, als gezegt is, men zal by geene Hiſtori-ſchryvers vinden dat ze omtrent dien tijd ter kruysvaart zyn gegaan. Men zal by alle Hiſtori-ſchryvers vinden dat de voornaamſte hoofden van deeze kruystogt zyn geweeſt. Jan van Brienne Koning van Cyprus en Jeruſalem, en Leopoldus Hartog van Ooſtenryk: endat 'er niet allen Franſche, maar ook Hoog-en Nederduytſche, Italiaanſche, Engelſche en andere krijgsbenden zyn geweeſt. (Zie *Nauclerus*, *Genebrardus*, *Matthæus Paris*, *Godefridus de S. Pantal.* enz.) En ſchoon genomen, de Franſche Koning was 'er al geweeſt, hy konde ligtelyk eenige Hollandſche hulp-benden in zyn leger gehad hebben; te meer daar de Hollanders en de Vriezen op dien tijd met een groote Vloot naar 't H. Land getrokken waren. Nauclerus ſchryft ook niet dat de ſtad door hongersnood is overgegaan: maar dat ze van eenige weinigen, na een lange belegering, heimelyk is beklommen: die de poorten geopent en hunne makkers binnen gelaaten hebbende, door de burgery zelf geholpen wierden: zoo dat 'er een yſſelyke ſlagting onder de Sarazijnen is geſchiedt. Al wat 'er Sarazijnſch of Sarazijns-gelyk was, ſtok-oude mannen, jongens, kinderen, vrouwen, maagden, wierdt volgens Nauclerus door de kling gejaagt. Dat zou dan Schryver tegen Schryver zyn: maar daar komt het verſchil niet eens op aan. Scholaſticus, zoo als by Matthæus Voſſius te zien is verhaalt hoe dat de Hollanders en de Vriezen een wonderlyk gevaarte hebben gemaakt, 't welke veel geholpen heeft om zeker en toorn

die

die den oever beſchermde te bemagtigen : en daar by vertelt hy hoe dat de Chriſtenen eens door hunne onvoorzienigheit en door de liſt der Sarazijnen lelyk zyn geklopt : hoe dat 'er een groote nederlaag te verwachten was geweeſt, had de Koning Johannes, die zich op zodaanig een oorlog en verſtond, en de Hollanders de Barbaaren niet opgehouden, en het Chriſtene leger tijd gegeeven om binnen hunne legerplaats te wyken. En zoo is Damiate eindelyk in de handen der Chriſtenen gevallen. Maar Damiate, dat zoo veel volk, geld en moeite had gekoſt, is niet meer als een jaar in de handen der Chriſtenen gebleeven : 't welke bygekomen is door den onvoorzigtigen, om niet te zeggen den verwaanden yver van den Pauſſelyken Legaat. Zoo zyn 'er dan zekerlyk Vriezen en Hollanders voor Damiate geweeſt. Dit word ook duidelyk beveſtigt door de getuygenis van Konradus Abt van Urſperg, (*ad an.* 1222.) hoe wel dat hy in het regte jaar gemiſt heeft, en door Konradus van Lichtenaw. De voornoemde Oliverius Scholaſticus, naderhand Biſſchop van Sabine, die alles met eigen oogen heeft gezien, zegt wel uytdrukkelyk dat de Duytſchers en de Vriezen, waar onder de Hollanders begreepen waren, wel het meeſte geholpen hebben tot het bemagtigen van Damiate. Daar konnen dan ligtelyk Haarlemers onder geweeſt zyn. En al hebben de uytlandſche Hiſtori-ſchryvers van het berugte Schip, met ſcherpſnydende zaagen, niet gerept, die hebben juyſt alle byzondere daaden van iedere landaard niet willen aanhaalen. Als dan onze Hiſtori-ſchryvers zoo een daad vertellen, die in het minſte niet ſtrydig is tegens het verhaal der uytlandſche Schryveren, als men daar by voegt dat 'er altyd zoo een overlevering by de Haarlemmers is geweeſt, en dat de Haarlemſche kinderen s' jaarlyks den verjaardag van die veroveringe vierden, en een ommegang hielden met ſtokjes inde hand, daar Scheepjes, met zaagen onder aan de voorſteven, en meer andere beelden die deezen zegen vertoonden, om gedraaeng wierden, zoo als by Snoyus en Scriverius te leezen ſtaat, dan dunkt my dat de Haarlemmers ten minſte ſterker tegenbewyzen mogen eyſſchen, eer dat ze een overlevering, die door zoo veele omſtandigheden beveſtigt is, als een verdichtzel behoeven te verwerpen.

3. Volgens Beka en Heda is de ſchuld aan de kant van den Biſſchop geweeſt. Beka zegt dat de Biſſchop uyt het H. Land t' huys gekomen zijnde, en alles in ruſt en in een goeden ſtaat vindende, zich zelven in groote onruſt heeft geſtoken: dat eenige Vaſallen van den Geldersman, die in Salland woonachtig waren, door de Amptenaaren van den Biſſchop zodanig geſchat en geſchoren wierden dat ze tot armoede zyn vervallen: waar uyt alle de volgende onluſten zyn ontſtaan. Zalland, daar hier van geſproken wordt, is het grootſte gedeelte van Overyſſel: en veele Hiſtori-ſchryvers zyn van gevoelen dat de oude *Salii*, de Voorouders der oude Franſchen, uyt dit land geſproten waren; zoo dat Salland zoo veel te zeggen zou zyn, als het land der *Salii*. Maar anderen zyn daar weder tegen Zie *Schonhovius de Origine Francorum* enz. *Analect. Matth. t.* 1.

Beka en meer anderen zeggen dat 'er meer als 400 zyn gebleeven: *pluſquam quadringenti milites & armigeri:* maar *milites*, zegt Buchelius, word miſſchien hier ter plaatze by Beka voor Soldaaten, en by Aalbregt van Staden voor Ridders genomen.

WALTERUS,

ABT.

Omtrent deezen tijd / zegt W. Heda [a] in zijne hiſtorie / was in groot aanzien een zekere Walterus, binnen Utregt uyt doozlugtigen huize gebooren / tiende Abt van Villeers; een man van een zonderlinge heiligheit en geleerdheit / zoo dat hy in zijn leven ook miraktelen heeft gedaan. Van wien Mireus [b] aldus ſpreekt: Walterus een Utregtenaar, tiende Abt van Villeers, begaafd met den geeſt van profecye, en een uytſteekend liefhebber van 't gebed. Thomas

[a] *pag.* 192. [b] *Orig. monaſtic. c.* 15.

mas Cantipratanus *c* heeft (1) ook met zeer groo-ten lof van hem gesproken.

Deeze volgende spreuken onder meer anderen worden hem toegeschreeven / en staan by Heda ter voornoemde plaatze aangehaalt: Godt laat den mensch door een regtvaardig oordeel in zonden vallen die hy niet en kende, om dat hy zich niet en wacht voor de zonden die hy kende. En: Hoe een mensch Godt vieriger bemint, hoe dat hy zijne zonden klaarder ziet, en meer wenscht quellingen te lijden, om de vreeze Gods, die zeer profijtig is, te verkrijgen.

En noch: Men moet twee zaaken voor oogen hebben; de tegenwoordigheit Gods, en de dood. Het is een duyvelsche vrees als een mensch de zonde vreest en niet en mijdt. Maar 't is een heilige vrees, als een mensch vreest dat het goed 't welke hy doet niet gedaan wordt, zoo als het naar den regel gedaan moest worden: en zoodaanige een vrees maakt alles zuyver.

En voorder: Een mensch, als hy zondigt, begaat een zoo groote zonde, als hy in zijn gewisse oordeelt dat die zonde groot is: maar als die zonde bedreeven is, wordt ze door het oordeel van 't gewisse niet grooter noch kleinder. Zy kan egter door de ootmoedigheit uytgewischt worden. En meer diergelijken; van welke spreuken eenigen / als de laatste / met voorzigtigheit dienen geleezen.

By J. Beka *d*, die het uyt de gemeene kronijk heeft / staan eenige vertellingtjes van deezen of misschien van een anderen Walterus, die beter naar een deel fabelen als naar de waarheit gelijken.

c de Apib. lib. 2. c. 26.
d in Chron. p. 69.

AANTEKENING.

1. Thomas Cantipratanus heeft hem, zoo als hy schrijft, gekent en gezien: hy verhaalt onder anderen dat hy, naar de wereld gesproken, edel en rijk, en daar by van een groote geleerdheit is geweest: maar dat hy moet bekennen dat hy noit iemand had gezien, die zoo ootmoedig en zoo gering in zijne eigen' oogen was als deeze Walterus.

WILBRANDUS,

XXXV Bisschop van Utrecht.

Willebrand van Oldenburg, een kloek en stouthartig karel, word van de bedrukte geestelijkheit tot Bisschop geeischt, om de laatstgeledene nederlaag te wreeken.

Na *a* dat Otto dus verslaagen was / is Floris *b* Graaf van Holland / en met hem de voornaamste Leen-mannen der Utregtsche kerke tot Utregt gekomen / verzoekende die waardigheit voor Willibrandus, zoone van den Grave van Oldenburg / en reeds Bisschop van Paterborn / gelijk Krantzius *c* duydelijk getuigt / maar niet *d* van Osnebrug / gelijk sommige anderen voorgegeeven hebben. Terwijle dat de Kapittels zich over het verkiezen van een nieuwen Bisschop beraadden / zijn de Graaf van Gelderland en de Heer van Amsteland, die in den boven-

a Beka in Chron. Bokkenberg in actis Pontif. Traject. ineditis. *b de vierde van dien naam.*

c Metrop. l. 7. c. 39.

d Het zelve word bevestigt door den Abt van Staden, aldus schrijvende over het jaar 1228. *Als Willebrand Bisschop van Paterborn overgebragt was naar het Bisdom van Utregt, is Bernaard Proost van Embrik tot Bisschop van Paterborn gekozen.*

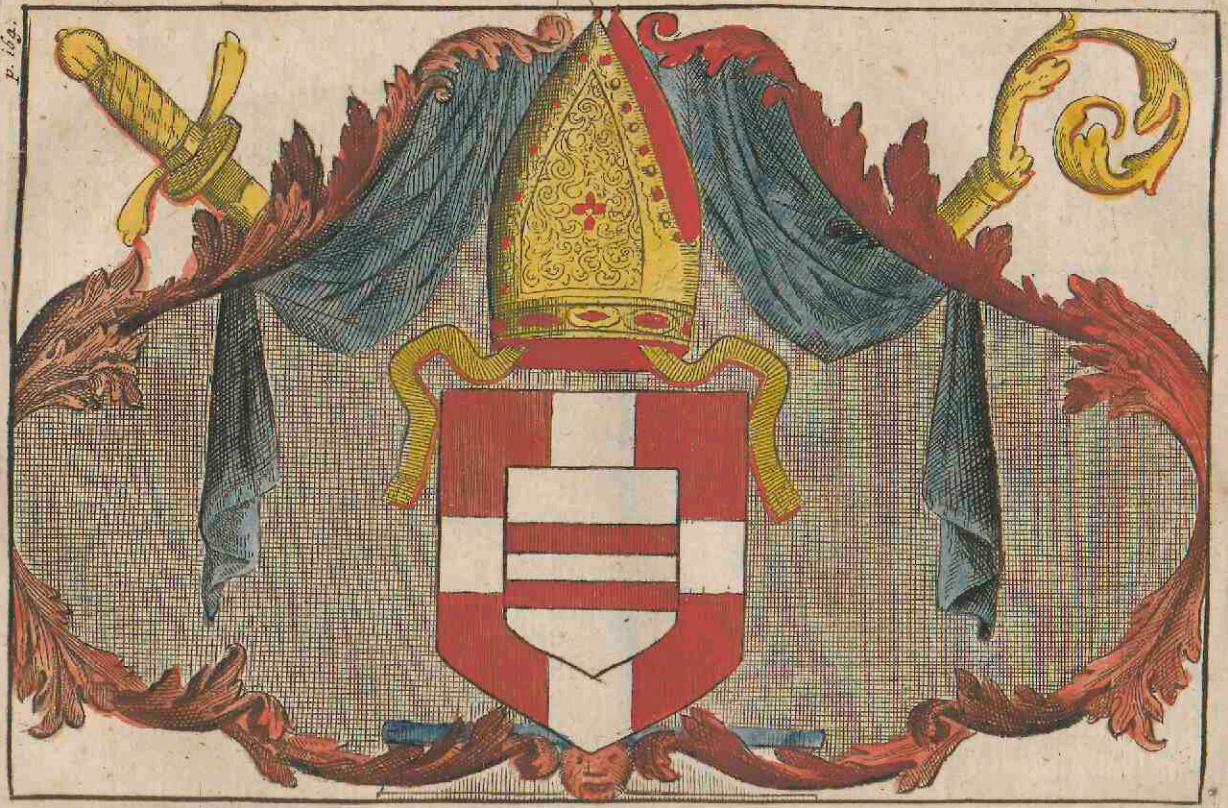

boven-gemelden slag doodelijk gewondt / maar voor een korten tijd uyt hunne gevangenisse ontslaagen waren / midden in de vergadering gebragt / leggende op matrassen / en de hulp der kerke tot hunne verlossing met een jammerlijk gekerm verzoekende. Al de Geestelijkheit is op zoo deerlijke een vertooning in traanen uytgebarsten; en de droefheit van al het volk over den moord van hunnen Bisschop is op nieuw gaande geworden. Dierhalve heeft de Geestelijkheit den voornoemden Willebrand, die een wakker en stouthartig karel was / tot haaren Bisschop verzogt / oordeelende dat hy de regte man was / om de geleede nederlaag te wreeken. Doch vermits hy van huys was / en het Gezantschap van Frederik II. in Italie bekleedde / zijn hem aanstonds eenige Gezanten over de Alpes nagezonden / om hem van zijne verkiezinge tot het Utregtsche Bisdom te verwittigen / en om den eysch der Utregtsche kerke aan het Roomsche Hof voor te stellen: want (1) het was door de kerkelijke wetten verboden twee Bisdommen teffens te bezitten; ja van het eene Bisdom (2) tot een andere / voornamentlijk indien het tweede better was / over te gaan. Gregorius IX. die Willebrand wel kende / om dat hy langen tijd aan 't Roomsche Hof had omgegaan / en die veel van hem hield / heeft hem met den raad der Kardinaalen / die hem om dezelve reden ook grondig kenden en wel genegen waren / verlof gegeeven om van het Paterbornsche Bisdom tot het Utregtsche over te gaan; en na dat hy hem den Apostolischen zegen had gegeeven naar huis gezonden. In zijn Bisdom aangekomen heeft hy zijn eerste werk gemaakt van de moordenaars van den Bisschop Otto te

Hy word door Gregorius IX van de kerkelijke wet verschoont.

In zyn Bisdom aangekomen, begint hy aan-

stonds de moordenaars van Otto te straffen.

straffen; en heeft een groot leger uyt Vriesland verzamelt om tegen Rudolfus Kastelein van Koevorden op te trekken. Na dat hy het Kasteel door een groote nederlaag van de bezettinge tot de overgave had gedwongen / heeft hy den genelden Rudolfus, die hem te voet viel / in genade aangenomen; hem tot straffe op-leggende dat hy het Kasteel zoude overgeven / de regeering van dat Landschap nederleggen / een groote somme gelds betaalen / honderd ruyters naar Lijf-land zenden / op de plaats der nederlaage een Kapittel van 25 Kanonnikken stichten / en aldaar een Nonne-klooster naar den regel van S. Benedictus optimmeren / 't welke naderhand Aqua nigra, of het zwarte water is genoemt. Want hermits de werken van boetvaardigheit / door de kerk-vergaderingen voorgenomen voorgeschreeve / in deeze eeuwe allenskens uyt de mode geraakt waren / zoo was het de manier geworden van de doodslagen en andere grosse zonden te boeten met eenige soldaaten tegens de ongelooviigen te zenden / Kloosters en Abdyen te stigten en te begiftigen / de heilige plaatzen te gaan bezoeken / etc. Waar van verscheide voorbeelden by de Schrijvers van die eeuwe gevonden worden.

Hy schrijft Rudolfus, die om lijfs-genade bad, wetten voor; onder anderen dat hy op de plaats der nederlage een Klooster zoude stichten.

En hier door is het geschiedt dat de Kloosters en Abdyen tot zulk een getal zijn aangewassen: als het Klooster van de H. Maagd in de Betuwe gestigt door de Heeren van Kuyk: de Abdy van Bern niet verre van 's Hertogenbosch / gestigt door Fulbertus; noch een andere door de Dzentenaars gebouwt voor den moord van den Bisschop Otto, waar van Ubbo gewag maakt in het 10 boek der Vriesche geschiedenissen. En weer een andere gestigt door den Heer van Nyelle,

elle, als deel gehad hebbende aan den mooꝛd van Floris IV. Grave van Holland: dewelken altemaal ſtaan aangehaald by J. Beka. Buchelius over Beka ſchꝛijvende, bꝛengt 'er noch meer by: doch het luſt ons maar binnelandſche vooꝛbeelden aan te haalen.

Maar ondertuſſchen kreeg Rudolfus rouwhooꝛ over het geſloten verdꝛag / en heeft Koevooꝛden wederom met een kꝛijgs-liſt verobert. Hier over zijn die van het kaſteel tegen hem opgeſtaan / en hebben hem als een wetbꝛeeker ſtaande het beſtand (2) gewelddiger hand uyt zijne kamer geſleept / en ſchoon dat 'er de Biſſchop Willebrand vooꝛ ſpꝛaak op een rad gezet: welke ſtraf in dien tijd al vꝛy in zwang ging / vooꝛnamentlijk tegen de verbondbꝛeekers / roovers / en die ſchuldig waren aan de quetzinge der hoogſte magt. Daar-en-boven is 'er een groote ſlagting / (3) zonder man ofte vꝛouw / jong of oud aan te zien / onder het land-volk geſchiedt.

Doch Rudolfus zich aan het verdrag niet houdende word volgens de manier van dien tijd op een rad gezet.

Vooꝛder wooꝛdt Willebrand niet zoo zeer geroemt over zijne geleerdheit of harderlijke zoꝛge / 't welk eigentlijk de lof van een Harder en een Biſſchop is; als over de vooꝛzichtigheit van zijn geſlagt / en over den luiſter zijner wapenen / als zijnde een manhaftige Vooꝛſt en Veld-oberſte geweeſt / die de zaak van Frederik II. behartigende / het leger al etlijke jaaren in Italien en beide de Sicilien (4) had gevolgt. Als hy noch Biſſchop van Paterbooꝛn was / is hy over zee naar Syrie gevaren / om vooꝛ 't geloove te vegten / het welke Otto II. die zijn vooꝛzaat op den Utregtſchen Stoel geweeſt was / ook al had gedaan. Vooꝛwaar een vꝛeemd vooꝛbeeld van godsdienſtigheit; nadien de herkelijke wetten geene zaak met grooter ernſt en nadꝛukt aan den

Willebrand heeft de zaak des Keizers luſtig behartigt; is met het Keizerlijke leger naar Syrien getrokken: en is meer gepreezen geweeſt over den luiſter zijner wapenen, als over zijne Harderlijke zorgvuldigheit.

Harderen bevolen hebben / als hy hunne (5) schaapen te blijven / en dezelven te hoeden en op te passen.

Hy sterft te Zwol, en wordt in S. Servaas kerke begraaven,

Eindelijk is Willebrandus, na dat hy Koevoorden te vergeefs had aangetast / en eer dat hy de wederspannigen heeft konnen ten onder brengen / by Zwol uyt het leven geschieden. Zijne dood is op den 26. July / in 't jaar 1233 / of gelijk sommige anderen voor waarschijnlijker houden / in 't jaar 1236. (6) voorgevallen / na een regeering van acht jaaren. Die van Utregt hebben zijn lichaam in S. Servaas kerke / daar hy volgens het schrijven van Beka de gronden van geleit had / begraaven. G. Noviomagus zegt uytdrukkelijk dat hy de kerk van S. Servaas te Utregt heeft gebouwt.

Boven op zijn graf / het welke in de gemelde kerke twee voeten boven de aarde aan de noordzijde verheven was / stonden van ouds de volgende woorden in 't Latijn te leezen:

met dit grafschrift.

Willebrand van Oldenburg, XXXV. Bisschop van Utregt, eerste stigter van dit Nonneklooster van de order van Cistercie, leit hier begraaven, hebbende VIII jaar geregeert. Het welke aldus verstaan moet worden, zegt Buchelius schrijvende over Beka, dat hy het Klooster uyt Abstede, aldus wegens de Abdye genaamd, herwaarts heeft overgebragt; en hier een nieuwe Abdy met een kerke heeft getimmert. Want in de beschrijvinge die hy zeker beeld van de stad Utregt gevoegt is / en van den zelven Buchelius voordt aangehaalt / staat het volgende te leezen:

Willebrand van Oldenborg heeft binnen Utregt gestigt de Abdy van S. Servaas, in dewelke hy de Nonnen uyt het dorp Absteden heeft geplaatst; en hy is ter zelve plaatze heerlijk begraaven in 't jaar 1236.

Men

Men zegt dat dezelve Nonnen haare kleeding onder Otto, Willebrandus voorzaat / verandert / en een grauwe kap (7) in de plaatze van een zwarte / doch tegens den dank van de Priozinne Golinda, aangenomen hebben.

In deeze zelfde Abdye van S. Servaas ſtond voor deezen noch een ander graf-ſchrift op zijn graf te leezen / behelzende dat hy dit Klooſter geſtigt / en de Kerk vernieuwt had; en dat Willebrandus en Boudewyn Biſſchop van Tripoli / Willebrands Wy-biſſchop / geſproten uyt het huys van Starkenburg, en van S. Bernardus orden / daar begraaven lagen: en dat dit graf in 't jaar 1481 vernieuwt was geweeſt.

ORDONANTIEN VAN WILLEBRANDUS.

Dewijl het dezelven zijn die door Theodoricus II. gemaakt / en boven in 't breed aangehaalt zijn / zoude het onnut weezen dezelven hier weder op te tellen.

AANTEKENINGEN.

1. Om die reden ſtaat 'er *om den eyſch ... voor te ſtellen*: want het was geen regte verkiezing, vermits Willebrand, als reeds Biſſchop van Paterborn zijnde, niet kiesbaar en was.

2. Van het eene Biſdom tot het andere over te gaan is dikwils en door veele kerkelyke wetten verboden geweeſt: als in de kerkvergaderinge van Nicea, (*Can.* 15.) in die van Sardica, in een Roomſche Synode gehouden onder Paus Damaſus. De reden is dat de Biſſchop in een geeſtelyk huwe-

lyk met zijne kerke is getreeden : en dat het een soort van overspel zoude zyn een arme maagd , gelyk Hieronymus spreekt (*Ep.*83.) te verlaaten, om de omhelzingen van een rijker overspeelster te genieten. Het is om die reden dat de kerkvergadering van Nicea niet alleen den Bisschoppen maar ook den Priesteren en Diakenen heeft verboden van de eene stad tot een andere over te gaan. Maar nergens wordt zoo kragtig tegens zodaanige verplaatzingen gesproken als in een Synode van Kapua die volgens het geestelyke Wetboek der Africaansche kerke (*Canon. African. c.* 48.) gehouden is geweest onder Paus Siricius : want daar wordt dit verplaatzen niet zagter gehandelt en niet minder verfoeyt als het herwijden van een Priester, of het herdoopen van een Christen mensch. De quaal moet al eenigzins gemeen zyn geweest, want de kerkvergadering van Nicea (*Can.* 15.) spreekt 'er van als van een gewoonte die op sommige plaatzen was ingekroopen. Die van Sardica zegt ook dat deeze verderfelyke gewoonte ten gronde moest uytgeroeit worden. De Arriaansche Bisschoppen , gelyk uyt den Brief (*Synod. Antioch.*) van Paus Julius te zien is, maakten hier geen zwarigheit van ; en als ze ergens een aanzienlyker of vetter Bisdom kosten beloopen, dan lieten zy haare eerste bruyd maar zitten. Maar de regtgeloovigen moeten op sommige plaatzen ook niet al te suyver op dit stuk geweest zyn : want als Gregorius van Nazianzen in een Synode van Konstantinopolen beschuldigt wierdt dat hy ook een ander Bisdom gehad hebbende, op den stoel van Konstantinopolen was geklommen, (*Carmine de vita sua*) heeft hy zich onder meer andere redenen hier mede verdedigt dat deeze Regel in geen gebruyk en was. Daar zyn evenwel redenen die zodaanige verplaatzingen konnen goed en geoorlofd maken : en men vindt by Theodoretus dat de kerkvergadering van Nicea , die zulke verplaatzingen verboden heeft, in de plaatze van Philogonius Patriarch van Antiochie , die geduurende de vergaderinge gestorven was, heeft aangestelt den H. Eustathius, Bisschop van Berræa. Vorders heeft S. Leo zulke overloopers noch zwaarder gestraft als de Vaders van Nicea gedaan hadden ; want de leften willen dat zoo een Bisschop zyn tweede Bisdom zal hebben te verlaaten, en tot zyn eerste weder te keeren ; maar Leo begeert dat hy uyt het

tweede

tweede Bisdom zal gestooten worden, zonder tot het eerste te mogen wederkeeren. Hy spreekt evenwel niet tegen alle de Bisschoppen die van plaatze veranderen: maar hy heeft het alleenlyk op de zodaanigen gemunt die uyt begeerlykheit en uyt eige beweginge naar een rijker en aanzienlyker post komen te staan. Deeze verplaatzingen zyn langen tijd zeer hatelyk en by-na ongehoord geweest in de Latijnsche kerke: en men zal niet ligt een voorbeeld van zulke verplaatzingen vinden voor Formosus, dewelke van Bisschop van Porto geworden is Paus van Romen. En dit is ook een van de voornaamste redenen geweest, om dewelken hy na zijne dood zoo veel te lijden heeft gehad. Naderhand heeft dit quaad, als of dijken en dammen nu doorgebrooken waren, de gansche kerk, doch hier wat vroeger, daar wat laater, beginnen te overstroomen. Zelfs is 'er qualyk eene Paus geweest tusschen Klemens II. en Gregorius VII. of hy is uyt een Bisschoppelyken Stoel op den Paussselyken Throon geklommen. Gregorius VII. die de oude tucht, zoo veel als de tijden konden lijden, heeft zoeken te herstellen, is gansch niet haastig in dat verplaatzen gevallen: en ik geloof niet dat men meer als eenen Bisschop, te weeten Hugo van Die, zal vinden die door hem tot een aanzienlyker Bisdom verheven is geweest. Hy heeft evenwel in de 13 Ordonantie van zyn *Dictatus*, indien men dit voor zyn egte werk wil aanneemen, verklaart dat de Roomsche Paus de magt heeft van de Bisschoppen in een hoogen nood te verplaatzen. Bonifacius IX., die alles voor geld te koop had, heeft ook koophandel beginnen te drijven met deeze verplaatzingen. Theodoricus a Niem die in zijnen dienst geweest is, en by de geleerden voor een opregt' Schryver te boek staat, getuygt dat hy om groote sommen gelds by een te schraapen, zeer veele Aartsbisschoppen, Bisschoppen, Abten en andere Prelaaten, 't zy dat ze tegenwoordig in zyn Hof, 't zy dat ze afwezig waren, 't was hun lief of leed, en al wisten zy dikwils nergens van, onder deeze en geene voorgeevinge heeft afgezet: en dat hy hen vervolgens, indien ze maar zoo veel geld schooten als hy begeerde, tot andere kerken heeft bevordert. Thomas Walsingham (*ad an.* 1398.) klaagt het zelfde; en voegt 'er by dat hy Johannes Bisschop van Lincoln tegen zijnen wil en dank heeft afgezet, en Bisschop van

Chester

Cheſter gemaakt: maar dat Johannes liever heeft willen Monnik worden en Monnik ſterven, als op zoo een manier Biſſchop van Cheſter worden. Naderhand heeft Johannes XXIII., ziende dat daar geld mee te winnen was, de gangen van Bonifacius IX. beginnen te gaan: en in de kerkvergaderinge van Konſtans wierdt tegen hem ingebragt dat hy veele Biſſchoppen, zy wilden of zy wilden niet, heeft verplaatſt, om de openſtaande kerken des te dierder te verkoopen. En om zodaanige misbruyken eens voor altijd uyt te roeyen hebben twee deftige mannen, Thomas a Villanova Aartsbiſſchop van Valence, en Hieronymus Scripandus Aartsbiſſchop van Salerno, en Voorzitter in de kerkvergaderinge van Trente, de eerſte door brieven, de tweede met eige ſtemme, zeer gearbeidt om alle verplaatzingen van Biſſchoppen in de gemelde kerkvergaderinge te doen verbieden. Maar de tijd van zoo een heilige tucht, zegt Lupus, was noch niet gekomen. Zie *Lupus Indictat. Gregorii VII. Can.* 13.

3. Hy had een wapenſchorſing voor den tijd van 14 dagen verkreegen, en belooft dat hy zich, raakende zyn verſchil met den Biſſchop, aan de uytſpraak van 3 Abten uyt Vriesland zou gedraagen. Terwijle dat de wapenſchorſing duurde was hy met een van zijne bloedverwanten naar den Biſſchop gegaan, om zijne zaaken te behandelen. Maar daar is hy zoo gevaaren gelyk by den Auteur te leezen is; doch Ubbo Emmius verhaalt dit wat anders: te weeten dat hy in den kerker wierd geworpen: dat hy daar wredelyk is gefoltert, en na dat hy een rond jaar gevangen had gezeeten, met zijnen bloedtverwant tot een wreede dood is veroordeelt. Eindelyk dat zyn lichaam tot meerder ſchande op een rad is gezet.

4. Dat is te zeggen, het regte Sicilie, en 't Rijk van Napels. Dit Koninkrijk is in 't jaar 1125 opgeregt door den berugten Rogier. Het regte Sicilie wierd genaamd *Sicilia ulterior*; het Rijk van Napels had den naam van *Sicilia citerior*. Metter tijd heeft het leſte den naam, van Sicilie verloren, hoewel dat het noch tot onze tijden toe aldus genoemt is geweeſt in de opene brieven der Spaanſche Koningen.

5. Dit is in een anderen oorlog geſchiedt, want vermits de Drentenaars voor Groningen gerukt, hun hoofd al-

aldaar hadden geſtooten, en door den Steevoogd Egbertus lelyk geklopt waren, heeft Willebrandus deeze kans waargenomen om door het verkondigen van de Pauſſelyke aflaaten een groot leger in Vriesland te verzamelen; daar mede is hy tegen de Drentenaars opgetrokken? en heeft de ſtad Koevorde met alle de huyzen die onder het kaſteel ſtonden te gronde toe afgebrandt. Daar is groote buyt door het Biſſchoppelyke volk gemaakt, en alles wat hen voorquam, zonder de kinderen in de wieg en de vrouwluiden te ſpaaren, wredelyk vermoordt. Maar als de kans begon te keeren, en de Vriezen die voor den Biſſchop vochten (want de Drentenaren hadden ook Vrieſſche hulpbenden) een ongelukkige ontmoeting hadden gehad, is de Biſſchop, ziende dat zyn leger zeer geſmolten was, en dat het vyandelyke leger hoe langer hoe magtiger wierdt, ſtilleties te rug getrokken.

6. Hy kan niet geſtorven zyn in 't jaar 1236: want gelyk Ant. Matthæus uyt twee oude brieven bewijſt, (*Fundat. Eccleſ. p.* 268.) zyn Nazaat Otto III. is al Biſſchop geweeſt in 't jaar 1235. En indien hy acht jaaren geregeert heeft, gelyk Beka, en 't opſchrift dat boven zyn Graf geſtaan heeft, opentlyk getuygen, zoo kan hy ook niet overleden zyn in 't jaar 1233. Want hy is Biſſchop verkozen in 't jaar 1227 gelyk Ant. Matthæus ſchryvende over den naamloozen ſchryver, in 't jaar 1690 door hem uytgegeeven, heeft aangeweezen, en is in 't volgende jaar eerſt gewijdt: hoe zullen daar dan 8 jaaren uytgecyfert worden. De gemelde Heer Matthæus zou dan eer gelooven dat hy geleeft heeft tot het jaar 1235 en dat men het begonnen jaar, gelyk meermaals geſchiedt, voor een vol jaar moet rekenen.

7. Het is met de Nonnen gegaan gelyk het met de Monnikken gegaan was. De zwarte kleding was altijd aangezien geweeſt als eigen aan ds Monnikken: zoo dat de Monnikken van Ciſtercie, een grauwe kleding aangenomen hebbende, van de andere Monnikken by-na voor afvalligen, en voor een ſekte op zich zelve, aangezien en uytgekreeten wierden. Doch hier van zullen wy noch wijdloopiger te ſprecken hebben.

HER-

HERMANNUS

Biſſchop van Leona,

WY-BISSCHOP VAN WILLEBRANDUS.

Van wien de Jaarboeken van Egmond, aan 't 35. Hoofdſtuk, het volgende gewaagen.

Hermannus Biſſchop van Leona, Wy-biſſchop van Wilbrandus, heeft de kapel te Rynegom ingewijdt, en legt te Utregt begraaven.

Gerrit Ridder van Egmond, Willems zoon, heeft de Kapel op de Hoef of Rynegom, met het kerkhof, daags voor S. Dionyſius, doen inwijden door Hermannus Biſſchop van Leona, Wy-biſſchop van Myn Heer den Biſſchop van Utregt, ter eere van den Almagtigen Godt, van de roemwaardige Maagd Maria, van S. Niklaas, en van de heilige Maagd en Martelareſſe Katharina, in het jaar onzes Heere duyzend twaalf honderd negen-en-twintig.

Hy is met Balduinus Biſſchop van Tripoli, ook Wy-biſſchop van den zelven Willebrand, te Utregt overleden, en in de Servaas kerke in het zelve graf met hen beiden begraaven.

OTTO

OTTO III.

XXXVI Bisschop van Utregt.

Na [a] de dood van Wilbrandus is Otto de derde van dien naam door de verkiezing der Kanonnikken / en met eenpaarige stemmen / tot het Bisdom verheven. Hy was van een doorlugtige afkomste / als zijnde gesproken uyt (1) de Graven van Holland. Daar by was hy een man die zijne tijdelijke goederen wijsselijk en met goed overleg bestierde; hebbende het Bisdom van Utregt / 't welke wegens de gedurige oorlogen en menigvuldige watervloeden zeer diep in schulden stak / door zijn vernust en naarstigheit / en zelfs met het verkoopen van zijn vaderlijke erfdeel / in een goeden stand gebragt.

Otto, afkomstig uyt de Graaven van Holland wordt met eenpaarigheit van stemmen Bisschop gekozen; en brengt het gemeenebest met zyn geld op een goeden voet.

In het jaar 1234. is Floris IV. Graaf van Holland by Korbye in 't Bisdom van Amiens in een toernooi-spel (2) door-gestoken door de laagen van den Grave van Klaarmont, die eenige jaloersheit over zijne vrouw had opgevat. Daar op is het doode lichaam naar de Abdy van Rynsburg gevoert / en de Bisschop Otto tot Voogd over Willem II. [b] Jonker van Holland aangestelt. Deeze Willem was te Leiden gebooren op den 26 April / in 't jaar 1222 / en aldaar in de Pieters kerke gedoopt. Als hy na zijn Vaders dood onder de voogdye van Bisschop Otto wierdt gestelt / was hy pas ses jaaren oud.

Otto

a Willem Heda.

b Jonkers wierden genoemt de Ridders zoonen, die noch onder voogdye stonden, of noch geen Ridders geslaagen waren.

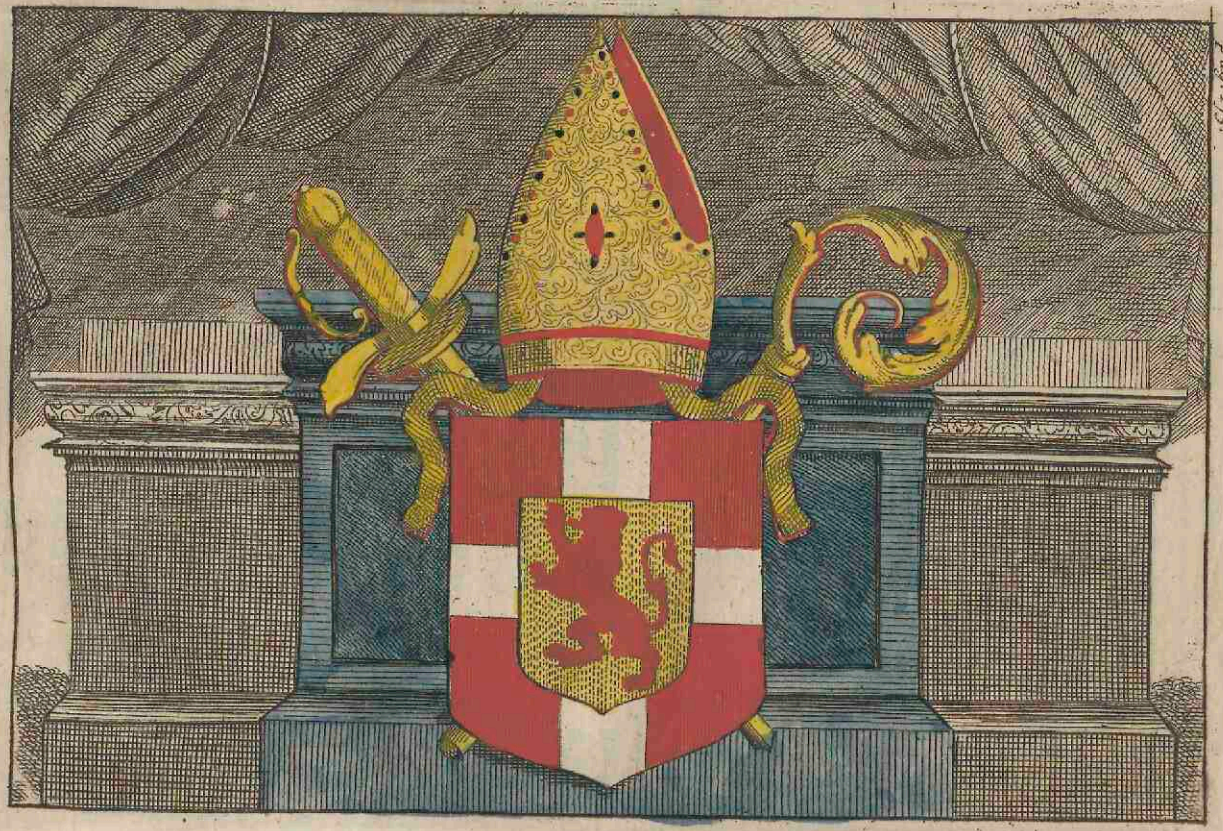

Pag. 175.

Hy brengt de Drentenaars onder zyn gebied.

Otto de hoogdyschap aangenomen hebbende / heeft de Drentenaars ten onder gebragt / het slot Koevorden met het omleggende land verovert / en den Graaf Nyelle, handdaadig aan den moord van Graaf Floris, gedwongen om ter plaatze daar het feit begaan was een kerk te stigten.

Willem II. stelt Dykgraaven aan.

Deeze Willem heeft eerst de Dijk-Graaven aangestelt tot bewaaring van Rijnland. (3)

Wordt Roomsch Koning tegen Frederik II.

Twintig jaaren oud wordt hy door het toedoen van Petrus de Capuciis Pausselijken Gezant / na de dood van den Landgrave Henricus, binnen Nuys door sommige Bisschoppen en Graven tot Roomschen Koning verkoren; want Frederik II. zoon van Henrik VI. was door Innocentius IV. en door eenige zijner voorzaaten in den ban gedaan / en van zijne waardigheit afgezet.

De meeste Histori-schrijvers stellen zijne verkiezing op het jaar 1243. (4) Het gaat althans vast dat hy omtrent het einde van het volgende jaar / te weten op den eersten November / binnen Aken is gekroont / na dat hy die stad / die het met Fredericus en Konradus hield / door zijne vernuftigheit (5) had bemagtigt. Onder anderen heeft de Bisschop Otto zijne krooninge ook by-gewoont.

Doch Frederik heeft zich zoo lang als hy leefde als Keizer gedraagen.

Maar zoo lang als Frederik daar na noch geleeft heeft, zegt Trithemius Abt van Spanheim / te weten (6) den tijd van omtrent ses jaaren, heeft de Paus noch iemand der Vorsten hem den scepter niet konnen ontweldigen: want hy gaf geen acht op het Pausselijke vonnis, zeggende dat het een belachelijk en onregtvaardig vonnis was; hy bleef zich als Keizer gedraagen, en heeft een groot getal Vorsten, Edelluiden, en Steden

tot

tot zijne dood toe op zijne zijde gehouden. De meeste Italiaanen, zegt Buchelius over Beka schrijvende / tellen den Land-graaf van Turingen noch den Hollander niet eens onder de Keizers, voorgeevende dat het Keizerdom open heeft gestaan. (7)

Otto, 's Keizers Raadsheer.

c Na dat 'er onderwijlen acht dagen met gasterye en met goede cier te maalten omgetomen waren / hebben de Rijks-Vorsten hem tot Raads-heeren toegeweezen Otto, Bisschop van Utregt / zijnen oom van moeders wege / en tot Onder-kantzelier Lubbertus Abt van Egmond. (8)

Op de bede van deezen Willem heeft de Paus (Innocentius IV.) aan de Abten van Egmond allerhande Bisschops-cieraaden, en daar-en-boven noch menigvuldige voorregten toegestaan; gelijk te leezen is by A. Matthæus d in een brief van het jaar 1254. (9)

Hy word te Keulen door Albertus Magnus op een gastmaal onthaalt.

Van daar is hy naar Luyk gereist in het gezelschap van Henrik Bisschop van Luyk: en heeft aan des zelfs broeder Otto III. Graave van Gelderland de stad Nimmegen / eertijds een Koninklijke Zetel / en al wat onder Nimmegen behoorde / tot een pand gegeeven; ter tijd toe dat hy aan den zelven Otto 21000 marken silver / die hy van hem geleent had / zoude weder gegeeven hebben.

Van daar is hy naar Keulen getrokken; alwaar hy op Drie-Koningen-dag door Albertus Magnus of den Grooten, in het Klooster der Predik-heeren / op een deftig gastmaal is onthaalt. Over deeze gasterye (10) daar Albertus den Koning op onthaalt heeft / zegt Heda, zijn

c *Pet. Opmeer in Opere Chronograph. p. 656.*
d *Analect. tom. v. p. 556.*

veele praatjes onder de menschen om-gegaan; 't welke Opmeer aldus in een goeden zin heeft uytgeleit: Deeze Albertus had de takken van een deel weeldrige boomen by tijds met lauw water in een kachel besproeit, en te week laaten leggen, zoo dat ze juist op deezen tijd begoften te bloeien. Als hy dan deeze takken in de eetzaale had gezet, en een deel quinkelerende vogeltjes door dezelve zaal had laaten vliegen, hebben de Hollanders, niet wetende dat dit door de natuurlijke kragt der warme vogtigheit geschiedt was, Albertus voor een man die wondere werken kon doen aangezien.

Weder in 't land gekomen sticht hy een klooster voor de Preek-heeren.

Toen heeft Albertus den Koning Willem geraaden / dat hy te Utregt een klooster voor de Preek-heeren zoude stichten.

Zoo heeft Willem dan een grond daar toe gekogt / en een goede somme gelds geschoten / om 'er een klooster op te bouwen.

Op een glas van 't zelve klooster zijn noch hedendaags de wapenen van Keizer Willem te zien. Daar-en-boven heeft hy in de galderye van S. Mariaas kerke een kapel gesticht ter eere van den heiligen Martelaar Georgius; waar van de brief te vinden is by Buchelius. e

Hy bevestigt de regten der Utregtsche Burgerye.

Na dat hy door Otto Bisschop van Utregt treffelijk onthaalt was / heeft hy den brijdom der kerke ende der burgeren in 't jaar 1252. bevestigt door een nieuwen brief / den welken wy beneden zullen vertoonen; waar door hy hun onder anderen vergunt dat ze niet buiten de stad zullen mogen gedagvaart worden.

Hy laat zich onder de Burgers opteekenen.

En om de gunst der Utregtsche burgerye noch meer te winnen / heeft hy zich onder de burgers laaten op-schrijven. En daarom schrijft Beda ook dat

e *in Hedam p.* 211.

dat Willem een Burger is geworden: Want de inwoonders der Steden, zegt Buchelius over Heda, wierden van ouds burgers genoemt, als beschermers van de Burg of van het Kasteel, en naderhand ook van de stad. Dat meer andere Vorsten en adelijke persoonen het insgelijks tot een eer gerekent hebben Burgers van Utregt genoemt te worden / blijkt uyt verscheiden bewijsstukken. En dat Koning Willem in 't byzonder onder de burgers van Utregt opgeschreeven is toont Buchelius uyt de openbaare stads registers. *f*

Hy vervoert het Hof van 's Gravezande naar den Haag, en bouwt daar een heerlijk Paleis.

Ook heeft Willem een prachtig Paleis gebouwt in 's Gravenhage; en heeft het Hof derwaarts / als in het midden van zijn gebied / uyt 's Gravezande (10) verhoert. Op deezen tijd begon men te 's Gravezande veel werks te maaken van een beeld van de H. Maagd / het welke door Elizabeth (11) een vrouw van aanzien / of zoo als Lipsius wil / door haare dogter Sofia vereert was aan Machtildis, dochter van Henrik Hertog van Brabant / en Gravinne *g* van Holland. Van dit Beeld heeft de voornoemde Lipsius wijdloopig geschreeven in zijn werkje van O. L. Vrouwe van Hal, aan 't 3. hoofd-stuk. Het zelve is naderhand te Delft gebragt / daar het zederd een ruymen tijd op het Begijn-hof met behoorlijke eerbiedigheit word bewaart; maar het hoofd is van ouderdom vergaan.

Wijders heeft de gemelde Mathildis, wedutwe van Floris IV. en moeder van Koning Willem, in 't jaar 1225. tot laaffenis haarer ziele, te Loosduine by 's Gravenhage een Abdy gestigt voor geestelijke Nonnen van de Orden van Cister-

f in Hedam p. 209.

g Te weten getrouwd zijnde met Floris IV.

cien; alwaar zy ook na haare dood / te weten in 't jaar 1267. begraaven is geweest. Ter zelve plaatze is ook in 't jaar 1266. begraaven haare dogter / de volle zuster van Keizer Willem; niet Mathildis, gelijk de Groote Nederlandsche Kronijk [b] by misverstand schrijft / maar Margareta Gravin van Henneberg / dewelke volgens de verwensching van een arm vrouwtje 365 kinderen / zoo knegtjes als meisjes / in eene reize zoude gebaart hebben; welke kinderen / zoo wy de meeste Schrijvers gelooven zouden / daar ter plaatze ook gedoopt zijn / en begraaven leggen. Doch het zal ons beneden / daar we van Loosduinen handelen / beter gelegen komen van deeze vertellinge / en van de opregtinge deezer Abdye te handelen.

Daar-en-boven heeft Richardis, Willems meuye / onder de muuren van Delft op haar landgoed / tegen de Premonstreit-monnikken zuidwaarts aan leggende / een stift gebouwt voor adelijke Nonnen / die ook van de Premonstreits order waren / en aan 't zelve den naam van Konings-veld gegeeven. Zy heeft daar ook begraaven gelegen ter tijd toe dat de Abdy vernielt wierdt / en dat haar loode kist in de nieuwe kerk is overgebragt / 't welke geschiedt is in 't jaar 1572. Voorders heeft Willem deeze Premonstreits-monnikken gezonden naar Middelburg, om daar zeker klooster daar een deel ongebonde Kanonnikken in woonden te bezetten / en heeft hun klooster in een Gast-huis verandert. De leste Abdis van het gemelde Stift is geweest Catharina Uytenham, Frederiks dogter / dewelke te Yfselstein in 't jaar 1596. / negen-en-tachtig jaaren oud / is gestorven / en verscheide blijken van

Willems regtmatigheit.

[b] *Pag.* 228.

van een zonderlinge godvruchtigheit en beschheidendheit heeft gegeeven.

Als de Kanonnikken van S. Jans kerke te Utregt klaagden dat ze door Koning Willem in zekere zaake verongelijkt waren / heeft hy 't geschil aanstonds aan de uytspraake van een regter gestelt; en zich aan het vonnis van den zelven regter / die den Koning zonder eenige vermijdheit in 't ongelijk stelde / zonder uytstel onderworpen / zoo als de brieven door Buchelius bygebragt duidelijk aanwijzen.

Eindelijk als Willem Graaf van Holland en Roomsch Koning tegens de kleine Friesen optrok / is hy by Hoogwoude op den 28 January in 't jaar 1255. verslaagen / na dat hy het Graafschap een-en-twintig / en het Keizer-rijk seven jaaren volgens Heda had geregeert. Hoe dat Willem aan zijne dood gekomen is staat in 't breed verhandelt by Buchelius schrijvende over Beka. i Zijne dood.

De Bisschop Otto, die Willems voogd voor deezen was geweest / was al eenigen tijd te voren / te weten den vierden April in 't jaar 1249. overleden / na dat hy het Bisdom 16 jaaren had geregeert. Hy leit in den Dom benevens de andere Ottoos begraaven / met het volgende De Bisschop Otto was te voren al gestorven.

GRAF-SCHRIFT.

Als 't Stift met schulden was belaaden,
Quam OTTO 't zelve wel te staden,
En heeft het alles afgedaan:
Hy ging daar toe zyn goed verkoopen:
Des mogen wy met reden hoopen
Dat 't hem nu eeuwig wel zal gaan.

i *Pag.* 91.

AANTEKENINGEN.

1. Volgens Beka en Heda was hy de broeder van Graaf Floris, te weeten den vierden van dien naam, en en de zoon van Willem I.

2. De Tornoy-ſpelen zyn al van ouds zeer in gebruyk geweeſt by de Franſchen, en zyn om die reden van ſommige Schryvers *Conflictus Gallici* of Franſche gevechten genoemt geweeſt. (Zie *du Cange Gloſſ. Lat.*) Henricus de Vogelaar, indien wy den Vader *Menetrier* gelooven, (*Tr. du Blaſon.*) heeft dezelven op de baan gebragt, of ten minſte doen herleeven in Duytsland. Volgens hem zouden de wapenſchilden hun eerſte begin uyt deeze ſpelen genomen hebben, en door de Duytſchers zyn uytgevonden. Andere Schryvers meenen dat de erf-wapenen eerſt zyn opgekomen by gelegendheidt van de kruys-tochten: en dat ze voornamentlyk dienden om de Chriſtenen volkeren te onderſcheiden. Zie Matthæus in het 5de deel zijner *Analect.* Niemand wierd by hen tot deeze ſpelen toegelaaten, of hy moeſt van zuyveren Adel zyn, en zijnen Adel goed gemaakt hebben. En dit is de reden, zegt Vader *Menetrier*, dat 'er nergens beter en ouder blyken van den Adel gevonden worden als by de Duytſchers. Niemand die geen volkomen vreemdeling in de Hiſtorien is, kan onkundig zyn hoe gemeen dat de Tornoy-ſpelen onder de Vorſten zyn geweeſt: en hoe dat ze menig braaf karel zyn leven gekoſt hebben. En dit was de reden dat ze door verſcheiden Pauzen, als door Innocentius II. Eugenius III. Innocentius IV. Klemens V. enz. verboden wierden. Maar de Adel heeft weinig op al dit verbieden gepaſt.

Omtrent deezen moord van Graaf Floris heb ik dit noch aantemerken, (Zie *Schriverius* en *Buchelius* over *Beka*) dat meeſt alle Schryvers het Stedeke Korbye voor de plaats van dit ſpeelgevecht houden: maar dat Albert van Staden en noch een onbekend Schryver *Noviomagum* voor de regte plaats opgeeven. Door dit Noviomagum zouw volgens Scriverius en Merula niet Nimwegen maar Noyons in Pikardye verſtaan moeten worden. Dit zal den beruchten Morery misleidt hebben: van een ſteekſpel maakt hy 'er twee, en hy verdeelt Graaf Floris in twee verſcheiden Graaven: en Noviomagum zal hy genomen hebben voor Nimwegen. *Floris Graaf van He-*

negou-

negouwen, zegt hy, *en Philippus Graaf van Klermont hebben hun leven gelaaten op een steekspel 't welke in 't jaar* 1223 *gehouden is te Korbye. De Graaf van Holland heeft het zijne insgelyks op een steek-of Tornoy-spel verloren binnen de stad Nimwegen.* Had hy de Historie van Henegouwen eens nagezien hy zou daar geen Graaf Floris gevonden hebben.

Noch staat omtrent deezen Floris (Zie *M. Vossius* enz.) te weeten dat hy noch jong van jaaren zijnde al een grooten naam had verkreegen; hebbende volgens Mejerus drie honderd schepen tegens de Stadingers gezonden, en zich daar zeer dapperlyk gequeeten. Ieder had den mond vol van Graaf Floris: en het gemelde Tornoy-spel is eigentlijk om zijnentwille beroepen geweest: want de Gravin van Klermond, hoorende zoo veel roems van hem vertellen, ruste niet voor dat de Graaf haar echtgenoot zoo een speelgevecht had beroepen. Want zy hoopte dat Graaf Floris, die zoo een krijgshart was, daar ook zou verschijnen. De voornaamsten van den Duytschen en Franschen Adel verscheenen op den gestelden dag: Graaf Floris, ten teken van zijne beruchte dapperheit, wierd tot Kapitein van de Duytschers, de Graaf van Nycelle tot Kapitein van de Franschen gekozen. De Graavin van Klermond, ongeduurig om den befaamden Graaf te kennen en te zien vechten, liet haar man niet ongemoeid om haar Graaf Floris te toonen. En dit was genoeg om een felle brand van jaloersheit in zoo een dor' en stokoud' karel te ontsteeken. Maar zijne jaloersheit heeft hem dier genoeg gestaan: want Diderik Graaf van Kleef, ziende dat Floris zoo verraderlijk omgebragt was, doet zyn volk den degen trekken, en valt met alle kragt op den Graaf van Klermond en op de Fransen die hem behulpzaam geweest waren. De Graaf van Klermond wierd in den eersten aanval gedoodt: verscheiden' Fransen wierden hem tot zyn gezelschap nagezonden, en de anderen op de vlucht gedreeven.

3. R. Snoy heeft hier veel te zeggen over het bedijken van Holland: en zou gaarne bewijzen dat Holland in oude tijden nooit bedijkt is geweest. Dit is ook, om meer anderen ongemoeid te laaten, het gevoelen van P. Nannius, (*lib.* 10. *Miscellan.*) dewelke meent dat *Holland in oude tijden niet anders is geweest als een ruyme zee-*

boezem, daar de zee ongeſtuyt en onverhinderd uyt en in geloopen heeft, en vry ſpelens heeft gehad: dat 'er door de Noorde wind veel zavels op hoopen is gaan zitten: het welke eerſt tot een oever, en metter tijd tot Zeeduynen is opgeſchoten: dat de Rhijn door deeze nieuwe hoogten, als door een deel dijken geſtuyt zijnde, rondom veel ſlijk en modder heeft opgeworpen; gelyk doch de groote Rivieren over al daar ze voor by ſtroomen, een deel ſlijk van de kanten afſpoelen en naar de zeekant toe kruyen: en dat 'er eindelyk zoo veel ſlyk en aarde naar toe gezakt is, dat alles tot een deel grazige en weyachtige landereyen is aangegroeit. Geneugelijke droomen! Zoo zou men dan konnen zeggen dat ganſch Holland een geſtoole land is: want de Rhijn, terwijle dat hem een vrye doortogt door de andere landſchappen gegunt wierd, zou tot belooning over al wat gekaapt, en het gekaapte tot een mooy landſchap gemaakt hebben. De Leezer moeſt hier den Heer Jan vander Does (*Annal. Holland lib. 6.*) eens hooren aangaan tegen Snoy, Bokkenberk, en meer anderen, (want Nannius, om dat hy anders een deftig man is, krijgt noch quartier) die zoo onbedagtelijk hebben durven ſchrijven dat Holland van ouds langen tijd onbedijkt is gebleeven, en open heeft gelegen voor de onſtuymige Zee. Dat zulks waarlijk kan geſchiet zyn voor de aankomſte der Katten, daar heeft hy zoo veel niet tegen: en heeft geenen redenen om dat voor of tegen te ſpreeken. Maar te zeggen dat de Katten en Bataviers, voornamentlijk zederd dat ze met de Romeinen ommegang gekreegen hebben, en hunne Bondgenooten zyn geworden, hun land zoo onbezorgt, en zonder dijken en kaden, hebben laaten leggen, dat is by hem de lompſte en plompſte inbeelding die iemand in de herſenen zou konnen ſchieten. Dat Eiland dat zoo keurige paarden plagt aan te fokken, daar de Romeinen zoo een deftig wapenhuys geſtigt, en daar ze zelfs gewoont hebben: dat zoo geroemt is geweeſt als een van de allerbloeyenſte Eylanden: dat naderhand door de Saxen, die zekerlijk lang te voren groote dijken aan de Elve opgeworpen hadden, bewoont is geweeſt, dat Eyland zou men zoo onbewalt en onbedijkt gelaaten hebben: en dat zouden niet alleen de Katten zelfs, maar ook de Romeinen gedaan hebben: die Romeinen, zeg ik, die zoo bedreeven in het dijken waren, en die den Rhijn en de Maas naar Hoogduyts-

duytsland toe, met zoo veele sloten en kaajen of kadijken bezet hadden, zouden dezelve Revieren, daar zy in de Zee liepen en daar hunne zorgvuldigheit allermeest te passe quam, onbezorgd en onbewald gelaaten hebben! En wat geeven alle die plaatzen, zegt hy, anders te kennen die in *dijk* eyndigen, en die zoo menigvuldig in Holland en omtrent Holland zyn? Dit gaat althans vast dat de Hollanders al over menige eeuw zeer ervaren zyn geweest in het maaken van dijken: want Meyerus verhaalt in het 6 boek zijner jaar-boeken: dat de Hollanders, die zich meesterlijk op het dijken verstonden, een groote streek lands in Vlaanderen, te weten van Damme tot Sluys toe, bedijkt, en dat ganssche land dat onder Zee stond, droog gemaakt hebben. Hy voegt'er by dat de Hollanders, zoo als die van Damme verhaalen, de stad Damme by die gelegentheit opgebouwt, en de opbouwers den naam van Diedolf gekreegen hebben. Diedolf is zoo veel te zeggen als Diepdelver: deeze toenaam van Diedolf, zegt hy, is noch langen tijd in stand gebleeven.

Dezelve Douza brengt veele voorbeelden by van dijken en kaajen (in 't Latijn *pontes longi*) die door de Romeinen in verscheiden landschappen opgeworpen zyn. Zoo dat het de onwaarschijnelijkste zaak van de wereld is dat zy Batavia alleen zonder dijken en kaajen zouden hebben laaten leggen. Omtrent deeze kaajen heb ik voor de liefhebberen noch een woord uyt den zelven Schryver aantetekenen; te weeten, dat ze by de oude Latinisten, 't welke veelen vreemd in de ooren zal luyden, ook *Caii* genoemt wierden, van het werk-woord *Caiare*, 't welke zoo veel te zeggen was als *coërcere*, beteugelen, bedwingen. Dit bewijst hy uyt oude woord-boeken: maar hy gist niet zonder reden dat de Latinisten dit *Caiare* en *Caii* van het Nederduytsche naam-woord kay ontleent zullen hebben.

4. Sommigen, als Sufridus Priester van Misnie, een ongedrukte Kronyk-Schryver by Serarius vermeld, Haræus, Georgius Fabricius, Divæus, Berthius, enz. verschuyven zijne verkiezing tot het jaar 1248. Doch die konnen zijne kroning, die te Aken geschiedt is, verstaan hebben.

5 In het bemagtigen van Aken is hy, volgens Albertus van Staden, voornaamentlyk geholpen geweest door

verſcheide kruys-benden: zoo dat de Paus ook een kruystogt tegen Frederik II. zal uytgeſchreeven hebben. Volgens de Kronyk van den Abt Menco (*Anal. Matthei t.* 3.) hebben de Vriezen zich beſt van allen in het beleg van Aken gequeten, en de allermoeielykſte poſten moeten bewaaren. Zy hebben ook de bezetting, die hen tot drie reizen toe in hunne legerplaats quam beſtooken, telkens met groot verlies te rug gedreeven enz.

6. Dat is, te rekenen na de verkiezing van den eerſten Tegen-Keizer, Henrik Landgraaf van Thuringen, die in het jaar 1243 tegen Frederik opgeworpen is, want Frederik is geſtorven in 't jaar 1250.

7. Zoo is het ook gelegen met den Koning van Spanje, en met Richardus den broeder van den Koning van Engeland, die ook van de zelfde Italiaanen op de lijſt der Keizeren overgeſlaagen worden. De reden is dat ze nooit van den Paus gekroont zyn geweeſt. Nochtans heeft Eneas Sylvius, die naderhand Pius de tweede is geworden, den naam van Keizer aan onzen Willem in 't leven van Frederik III. gegeeven. *De Keizer Wilhelmus*, zegt hy, *zullende de wederſpannige Vriezen gaan temmen, is van hen doodgeſlaagen.* Theodoricus de Niem, die Pauſſelyke Geheim-Schryver geweeſt is, heeft ook geen zwaarigheit gemaakt van Henrik den Vogelaar dien tijtel te geeven. Maar, als meer gezegt is, de Italiaanen kenden niemand voor Keizer die door den Paus niet was gekroont; en Henrik de Heilige, die waarlyk de tweede is geweeſt, ſtaat by hen te boek voor Henrik den eerſten. Doch Paulus Langius, (*in Chronico Citizenſi*) die dit ook aangemerkt heeft, voegt 'er by dat hy zich zelven Henrik den tweeden plagt te noemen, en dat zulks te zien is in verſcheide brieven die van hem ondertekent zyn en te Bamberge beruſten. Men zou al menig Keizer, zegt de gemelde Paulus Langius, uyt de lijſt der Keizeren moeten ſchrappen, indien alle de geenen die niet gekroont zyn geweeſt voor geene regte Keizers gerekent wierden. Ja veeleu van de dapperſte en loffelykſte onder alle de Keizers zouden dan uytgemonſtert moeten worden. Een menſch de geſonde herſenen in zyn hoofd heeft, het zyn noch al zijne woorden, kan de ongeregtigheit en onbillykheit van dit gevoelen ligtelyk begrijpen. De Italiaanen meenen evenwel goed regt te hebben om de zoodaanigen,

die

die de kroon uyt de Pauſſelyken handen niet ontvangen hebben, uyt het getal der Keizers te ſluyten : en Baronius (*ad Martyrol. Rom.* 14. *Julii.*) zegt volmondig dat de Schryvers van de middelſte eeuwen, de opene brieven der Pauzen, der Keizeren en der Roomſche Koningen, mitsgaders de Graf-ſchriften der Keizeren die te Spiers gezien worden, de Italiaanen gelijk geeven. Onuphrius Panvinius (*de Comit. Impp.*) heeft hier ook kragtig voor geſtreeden. Lodewijk van Beyeren heeft dit anders begreepen, en hy heeft dit voorgeeven der Italiaanen voor een ketterye uytgemaakt *ap. Goldaſt. t.* 1. *Conſtit. Imper. p.* 101. *& ſeqq.*

8. Hier over kan de Kronyk van Egmond aan het 42 Hoofdſtuk ook nagezien worden ; dewelke ook zegt, dat hy daarom de eerſte is geweeſt die den naam van Koninklijken Abt heeft gevoert. Evenwel is de naam van Koninklijke Abdy ook wel toegepaſt geweeſt aan alle Abdyen die van de Biſſchoppelijke magt ontſlagen waren. Zie Ant. Matthæus over het gemelde Hoofdſtuk van de Kronyk van Egmond.

De allereerſte Abt (Zie *Mabillon Annales Ordinis Bened. ſecul.* 6.) die den Mijter heeft mogen gebruyken is geweeſt Egelſinus, die ergens omtrent Kantelberg in Engeland Abt is geweeſt, aan wien deeze gunſt in 't jaar 1059 toegeſtaan wierd door Alexander II. Urbanus II. heeft het zelfde vergunt aan de Abten van den Berg Kaſſino en van Kluny. Hy zou dit voorregt ook toegeſtaan hebben aan den Abt van Kaye : maar deeze Prelaat was daar te ootmoedig toe, en was met dien uyterlijken zwier niet gedient. Lantelmus Abt van *Caſa Dei*, wien de Mijter insgelijks aangeboden wierd, wilde ook liever by de oude eenvoudigheit en ongemijterd blijven : maar Lucius III. heeft hem door de bedreiging van den ban tot het draagen van den Mijter gedwongen. Goſwinus Abt van Lobe was ook niet Mijterzuchtig, en heeft die eer, daar andere Abten zodaanig op vlamden, noit willen aanneemen. De Norbertijnen of Premonſtreitheeren hebben insgelijks den Mijter en de andere Biſſchoppelijke cieraaden noit willen gebruyken, en geoordeelt dat die dragt aan de Biſſchoppen behoorde gelaaten te worden. (v. *du Cange in Gloſſ.*) Maar niemand is daar kragtiger tegen geweeſt als Petrus Bleſenſis (*Epiſt.* 90). Hy had nauwlijks verſtaan dat zyn broeder, Abt

van

van Mani, verlof van den Paus had gekreegen om den Mijter en den Ring te draagen, of hy heeft hem een ernſtige brief daar over geſchreeven. Hy beweert dat het gebruyk van deeze cieraaden, in iemand ander als in een Biſſchop, een ydele waardigheit en een verwaande laatdunkendheidt is: dat dezelven nergens toe dienen, als om de Kerken en de Maagden te wijden, en om de H. wijdzels te bedienen, en dat ze vervolgens den Abten niet te pas en komen: dat dit misbruyk nergens anders toe en dient als om de wederſpannigheit der Abten tegens de Biſſchoppen te ſtijven: dat men niet behoeft te denken dat een privilegie van Romen gekomen kragtig genoeg is om deeze ongehoorzaamheit voor Godt te verſchoonen: dierhalve bidt hy hem door de zaligheit van hun beider vader, en door de borſten van hunne moeder, deeze pronkgewaaden, hoe eer hoe liever, te verwerpen en weg te ſmijten: of, by aldien zulks zonder ergerniſſe niet kan geſchieden, zijne bedieninge te verlaaten. Dit vertoog heeft zijnen broeder zodaanig getroffen dat hy, gelijk uyt den 93 brief van Petrus Bleſenſis blijkt, afſtand van zijne Abdye heeft gedaan. De H. Bernardus, hoewel ook een Monnik, mogt de gemijterde Abten ook niet verdraagen, en heeft ze nu en dan luſtig over den hekel gehaalt. Onder anderen ſpreekt hy hen aldus aan in een brief aan Henricus Aartsbiſſchop van Sens: *Waarom bedient gy zoo wel ook de groote Wijdzels niet, en Waarom geeft hy de zegen ook niet aan het volk?* Hy wilde zeggen dat het draagen van den Mijter zoo weinig aan een Monnik paſte, als het bedienen van de groote Wijdzels, en het zegenen van het volk. Maar weinig dagt hy dat dit zegenen der Abten ook wel haaſt gemeen zou worden. Dit draagen van den Mijter, Ring, Handſchoenen, Staf enz. wierd zoo gemeen, dat de Biſſchoppen eindelijk aan Klemens IV. geklaagt hebben, dat 'er langer in de kerkvergaderingen geen onderſcheid tuſſchen Biſſchoppen en Abten te zien was: Klemens, om de Biſſchoppen noch eenigzins te gemoet te komen, heeft geboden dat de Abten, die onder de Biſſchoppelijke magt ſtonden, ſlegs een witten en enkelden Mijter zouden draagen: en dat de andere, die van de Biſſchoppelijke magt ontſlagen waren, en onmiddelijk onder den Paus ſtonden, een Mijter met goud geborduurd, of zoo als anderen het uytleggen, met goude

raſ-

rande (*aurifrigiatam*) doch zonder paarlen en diamanten, en zonder goude of zilvere plaaten, zouden draagen. Maar de moedigheit is noit hoog genoeg gesteegen. Toen de Bisschoppelijke pronktekenen zoo gemeen onder de Abten waren geworden, heeft zeker Abt van Kasaurie noch het willen uytsteeken; en heeft van den Paus verkreegen dat hy, in de plaats van een Bisschops Staf te draagen, een Koninklijken Schepter zou mogen zwaajen: en de vermaarde Vader Lucas Dachery heeft het der moeite waardig geacht de gedaante van deezen Schepter in het vijfde deel van zyn *Spicilegium* te vertoonen. Misschien zal iemand dien Abt zoo veel ongelijk niet geeven: want indien de Koningen, gelijk wy hier voor al getoont hebben, zich den Mijter en de andere pronktekenen der Geestelijken aangematigt hebben, waarom zouden de Geestelijken, zoo zal iemand redeneeren, ook niet met een koninklijk gewaad mogen pronken? Maar de Leezer ziet wel wat voor andwoord dat hier op zou passen.

9. Deeze gastery, daar veele Schryvers, als Beka, de groote Kronijk van Nederland, Kuspinianus, Trithemius, en meer anderen breed van opgeeven, wordt door Buchelius voor een verdichtzel gehouden. Ik zie niet dat hy daar zulke redenen toe heeft: maar dat 'er veel door de algeloovende faam bygehangen is, en dat sommige Schryvers dit gansche verhaal vry wat opgeschikt hebben, kan niet tegengesproken worden. Een onbekende Kronijk-Schryver, die by Ant. Mattheus kan nagezien worden, (*Anal. t. 9.*) en J. Beka weet deeze gastery zoo smakelijk en vermaakelijk voor te stellen dat de nieuwsgierige Leezer wel een proefje daar van zal willen hebben. Albertus, zeggen zy, heeft den Koning met zijnen Hofstoet in een bogaard geleidt, die vol geplant stond van keurige en overschoone boomen. De Tafeldienaars stonden daar gereed; en alles was by der hand dat tot een kostelijke maaltijd vereischt wordt. Maar 't was in 't midden van de winter, het vroor dat het kraakte, en de aarde lag over al met sneeuw bedekt. De Hovelingen dat ziende zeiden onder malkanderen; Hoe! zal de Koning dan op zoo een koude plaats zijn' maaltijd moeten houden. De Koning ging evenwel met al zyn gevolg aanzitten; en ziet terwijle dat ze maar de kost wachteden, is al het ys en al de sneeuw

op

op een oogenblik geſmolten en ontdooit: het begon zyn beſt te zomeren; de Zon begon te ſchijnen dat het een luſt was; het gras ſchoot overal even weeldrig uyt der aarde; de boomen ſtonden ſchielijk vol bloezems, en de bloezems veranderden wel haaſt in volwaſſchene en eetbaare vruchten: de wijngaarden ſtonden vol druyven, daar quam allerley ſlag van vogelen aangevlogen, die altemaal zongen en quinkeleerden dat het een pleiſier om te hooren was. Ja de Zon ſtak zoodanig, dat veele de kleederen van hun lijf moeſten rukken, en zich onder de ſchaduwe der boomen gingen bergen. De Dienaars diſchten ondertuſſchen luſtig op; en bragten allerhande geregten en de koſtelijkſte ſpijzen van de wereld op de tafel. Eindelijk als 'er braaf gegeeten en gedronken was, en de gaſten opgereezen waren, is al die toeſtel, met dienaaren, met vogelen, met boomen, met vruchten, met al, als een droom verdweenen: het was weer zoo vinnig koud als pas te vore; en ieder een wiſt niet hoe dat hy ras genoeg by het vuur zoude komen. Het is ſchier al te mooy om het niet te gelooven.

10. Kornelius Aurelius wil in het tweede boek van zyn Batavia, ik gebruyk de woorden van Schriverius, dat hy het Hof van Haarlem heeft overgebragt naar s'Gravenhage. Dit willen ook eenige andere ſtaande houden. Het ſchijnt ook dat 'er te Haarlem een woonplaats der Graaven, ja een een Hof van Koning Wilhelmus is geweeſt, waar over gemelde Schriverius in de Graaven van Holland kan nagezien worden. Maar hy bekent dat 'er ook zoo een Hof heeft te s' Gravezande geſtaan: en daar is noch een weg in weezen die de Hofſtaan genoemt wordt: ook is 'er noch een Akker die den naam van Hof-land heeft behouden. Ik wil niet ontkennen dat hy ook een Paleis te Haarlem kan gehad hebben: maar vermits de meeſte Schryvers, als de Hollandſche Kronyk Barlandus, Bokkenberg enz. getuygen dat hy zyn Hof van s'Gravezande naar den Haag heeft gebragt, en dat s' Gravezande, zoo wel als s' Gravenhage den naam daar van behouden heeft, zoo wil ik liever gelooven dat zyn vaſte wooning, eigentlijk Hof gezeit, te s' Gravezande zal geweeſt zyn: en dit des te meer, om dat H. Thaborita, een oud Schryver, uytdrukkelijk getuygt, gelyk by den Heer Matthæus (*Anal. tom. 6. p. 109. &c.* te leezen

is,

is, dat Keizer Willem het Regt-hof van s'Gravezande vervoert heeft naar s' Gravenhage. Ja het is een gewisse waarheit dat 'er eertijds een Hof te s' Gravezande geweest is, als blijkt uyt een Brief van Machtildis, Koning Willems moeder, alwaar duydelijk en uytdrukkelijk gewag wordt gemaakt van het Hof te s' Gravezande. *Ant. Matthæus ibid.*

11 *Elizabeth*, enz. Het is volgens Lipsius Sophia, Elizabeths dochter, geweest, dewelke dit beeld vereert heeft aan Machtildis, dochter van Henrik den Goeden Hartog van Braband, (*Lipf. Virgo Hall. c.* 2. & 3.) en Huysvrouw van onzen Floris IV. Deeze Elizabet was de dochter van Andreas II. Koning van Hongarye, en de Huysvrouw van Lodewijk Graaf van Thuringen. Zy is van een uytnemende heiligheit geweest, en heeft ook een plaats in de Legende verdient. Haar dochter Sophia is getrouwt met Henrik den derden of den kloekmoedigen, Hartog van Braband, en heeft met hem gewonnen Henrik bygenaamd den Brabander, die naderhand Landgraaf van Hessen is geworden. Deeze Sophia had eenige beelden van haare moeder gekreegen; en heeft 'er drie van vereert aan de voornoemde Machtildis. Dit is veel waarschijnelijker, zegt Lipsius, als dat deeze Machteld de gemelde beelden zou gekreegen hebben van Elizabet die lang te vore overleden was; en die zoo verre van Braband en van Holland af geleeft en gewoont hebbende, geen byzondere kennis met Machtildis heeft onderhouden. Machtildis heeft een van deeze beelden vereert aan de kerke van s' Gravezande: het tweede aan de Kapelle der Karmelijten binnen Haarlem: het derde heeft zy naar Hal in Henegouwen doen brengen. Maar waarom, zegt Lipsius, heeft zy het eene beeld buyten Holland verzonden? waarschijnlijk hierom, zoo gaat hy voort, om dat ze onder andere kinderen by Graaf Floris had gewonnen een dochter, met naame Adelheidis, dewelke ten huwelijk is gegeeven aan Johannes Graaf van Henegouwen: en aan deeze Adelheidis zal zy een van die beelden geschonken hebben.

THEO-

THEODORICUS

Uyt de order der Minnebroederen, Biſſchop van Virone,

WY-BISSCHOP

Van

OTTO III.

Biſſchop van Utregt; van wien de Jaarboeken van Egmond, aan het 41 hoofdſtuk, op het 50 zijdje, het volgende verhaalen.

Theodoricus Minnebroeder, Biſſchop van Virone, Wy-biſſchop van Otto III. heeft de Abdy van Egmond verzoent, en milde aflaaten verleent.

In het jaar onzes Heere 1240. op den 8. December heeft de Heer Theodoricus Biſſchop van Virone, Wy-biſſchop van Utregt, uyt de order der Minne-broederen, de Abdy of de Kerk van de altijd Maagd Maria, beneffens de kerkhoven te Egmond verzoent: en op den ſaturdag als 'er gezongen word, *Veni & oſtende*, de heilige wijdzels bedient. Den volgenden zondag heeft hy twee Abten gezegent; op het Octaaf van S. Steven twee outaaren gewijdt; en milde af-laaten verleent. Daar-en-boven heeft hy allen den genen, die den tegenzang *Salve Regina*, na het voleindigen der eerſte Miſſe, met aandagt zouden hooren, tien dagen aflaat vergunt.

GOESWINUS,

XXXVII Bisschop van Utregt.

Goswinus van Amstel word Bisschop van Utregt gekozen; zijnde onkundig en onoplettend in de kerkelijke zaaken.

Na [a] de dood van Otto is Goeswinus, of zoo als anderen schrijven, Goswinus, Gosuvinus, Gosewinus, uyt het adelijke geslagt der Heeren van Amstel, tot Bisschop verkooren. Men meent dat hy de zoon was van Egidius, den broeder van Gisebertus II. Heer van Amstel. Hy was Proost van S. Jans kerke; en een zagtmoedig en eenvoudig man; die zich aan de kerkelijke zaaken weinig gelegen liet leggen. De meeste Schrijvers, zegt Buchelius over Heda schrijvende / geven hem na dat hy onachtzaam is geweest, en voor het gemeene-beste niet wel heeft gezorgt.

Volgens Barlandus heeft hy zijne waardigheit van zelfs neder geleit. G. Noviomagus schrijft dat hy binnen 't eerste jaar afstand van het Bisdom heeft gedaan. Maar Bokkenberg meent dat hem de voet na twee jaaren regeerens is geligt.

Beka voegt 'er noch by dat 'er een vergadering van de Geestelijkheit is beroepen om het gedrag van den Bisschop te onderzoeken; daar de Roomsche Koning Willem, Petrus Capucius Kardinaal / en Koenraad Aarts-bisschop van Keulen tegenwoordig zijn geweest; en dat Goswinus in hunne tegenwoordigheit van zijne waardigheit en Bisschoppelijken last is afgestapt. Het heeft 'er ook / volgens Heda, geen goed in gedaan

[a] *Heda in Chron.*

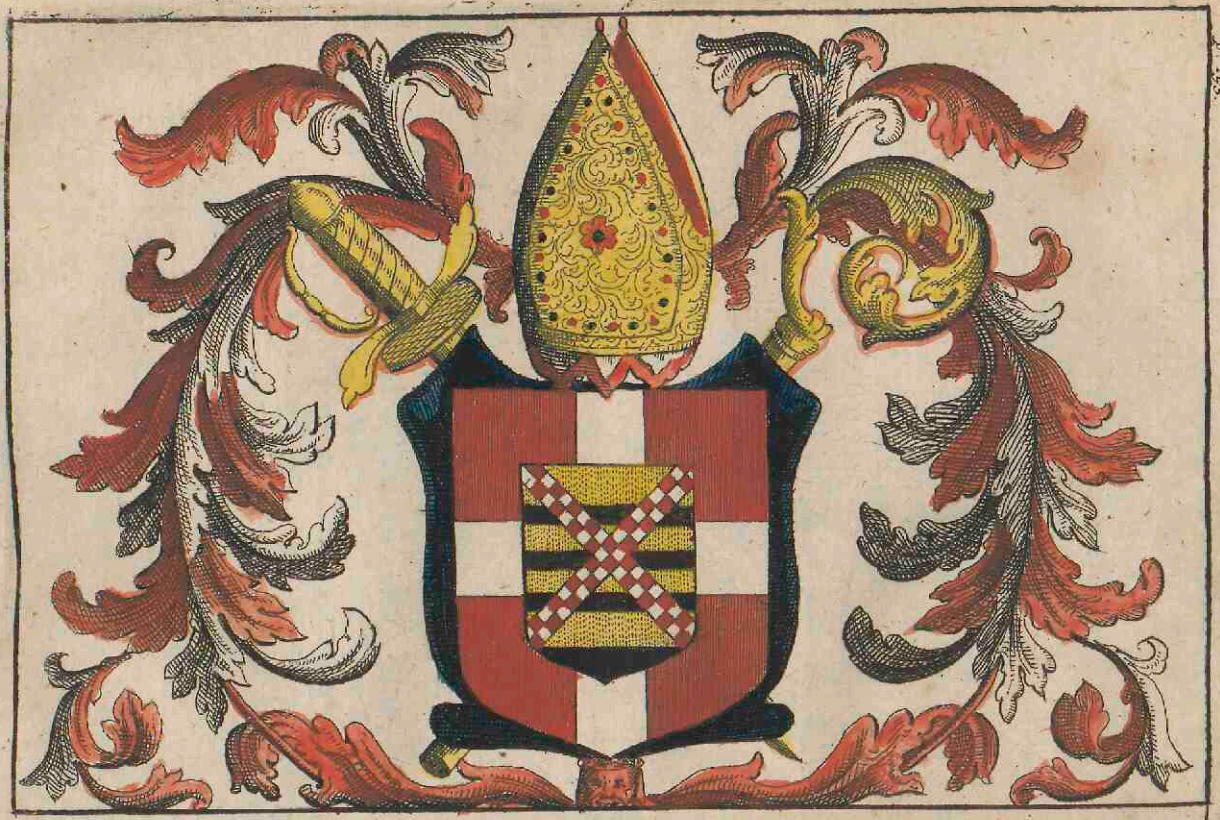

dat hy niet al te wel te boek stond by Koning Willem, ter oorzaake van zijne bloed-verwanten / de Heeren van Amstel. Eenige Schrijvers zeggen dat hy daar op Deken is geworden te Keulen; en dat Henrik van Vianden Aarts-diaken der Keulsche kerke hem die waardigheit heeft afgestaan. Zy voegen daar noch by dat hy te Keulen begraaven leit / en dat de Registers der kerke noch gewag van hem maaken.

Hy wordt en sterft Deken te Keulen.

HENRICUS,

XXXVIII Bisschop van Utregt.

Hendrik van Vyande word Bisschop van Utregt, en ontvangt zijne leenhuldiging door den ring en den staf.

In[a] de plaatze van Goswinus wierdt dan gekozen Henrik van Vianden, zoon van den Grave van Vianden, Aarts-diaken der Keulsche kerke, en bloedverwant van den Bisschop van Keulen, die ook al te voren voor hem had gesproken. Daar op heeft hy dan de Leen-huldiging van den Keizer door den ring en den harders-staf ontvangen. De Steevoogden van Amstel en van Woerden, die deeze afzetting van Goswinus euvel op-namen, zijn heimelijk in een verbond getreeden met den Grave van Gelderland; en hebben den Bisschop Henricus, schoon dat Koning Willem hen tot de vreede vermaande, met de wapenen aangerandt. De Bisschop van Keulen / die zich op dat pas te Utregt behond / heeft den nieuwen Bisschop tot den oorlog aangemoedigt / en een gehuldigen uytslag door het geeven van den ring / en door de voorspraak van den heiligen Maarten,

[a] *Heda in hist. Traject.*

voor-

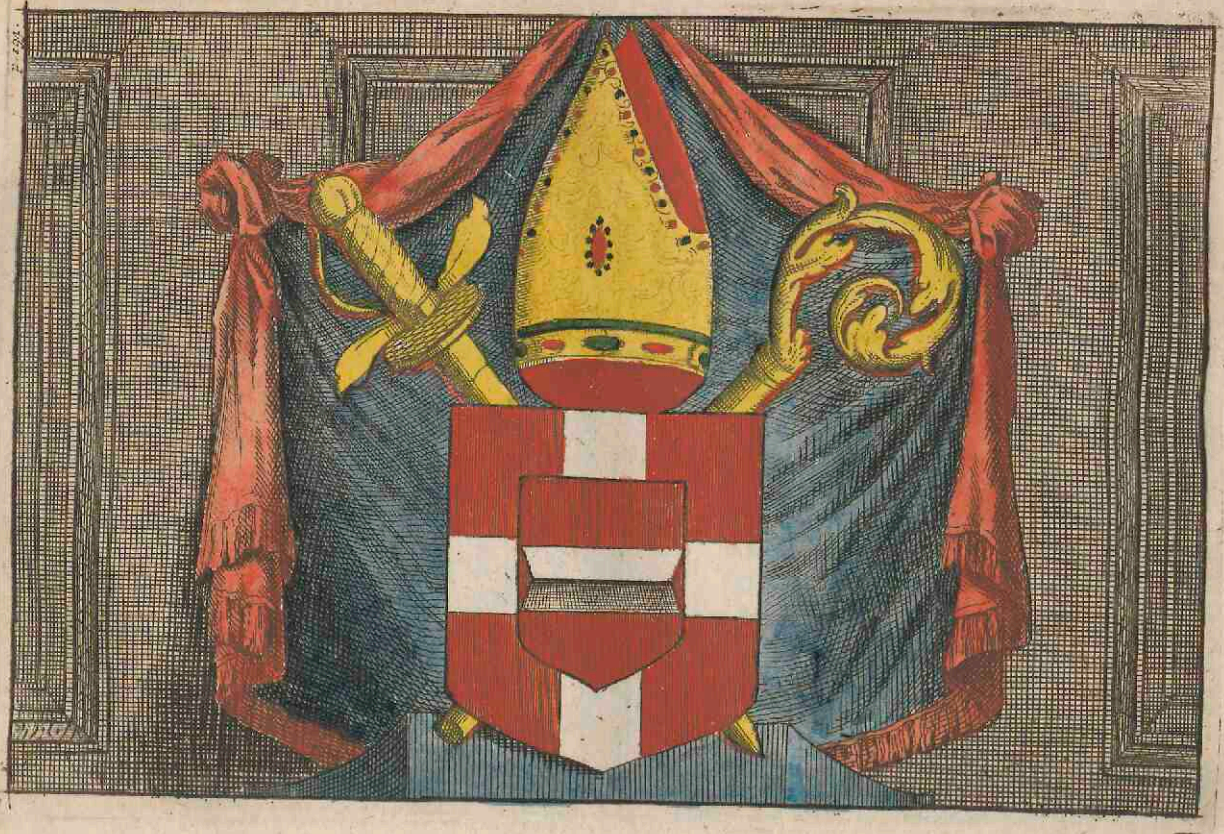

voorspelt. Zoo heeft dan de Bisschop (1) zijnen vyanden slag gelevert / en hun leger geslaagen; waar op hy met de gevangenen naar Utregt is gekeert. Doch hy heeft hen aanstonds goedertierentlijk in genade aangenomen. Maar hy had noch een quaad oog op den Geldersman / die met de twee gemelde Stee-voogden had aangespannen; en gaat daar op in de Veluwe met zijn leger strooyen. Uyt den buyt dien hy daar maakte heeft hy het slot Vredeland, een prachtig en kostelijk werk / tegens de strooyerpen der Amstelaaren gebouwt. Uyt het zegel deezer plaatze / 't welke by Buchelius *b* gepzent staat / schijnt te blijken dat dit Vrêland voor deezen onder de steden (2) wierd gerekent / en dat het eenig bysonder regt had verkreegen. Hy overwint den Geldersman en sticht het kasteel Vredeland.

c Als hy zag dat de Utregtsche Dom van ouderdom dreigde in te storten / heeft hy den grond geleit van een prachtiger en vaster werk / gelijk de kerk die daar op gebouwd is genoegzaam uitwijst. In deeze kerke hangt noch een bord / op het welke met vermeillioen staat aangeteekent in wat jaaren dat dezelve kerk gestigt en vernieuwt is geweest. De laatste Latijnsche baarzen luiden aldus in 't Nederduits: Hy legt den grond van den nieuwen Utregtschen Dom.

Toen Graaf Wilhelmus 't Keizerrijk
Beheerschte tegen Frederijk,
Begost Henricus eerst te stichten
En te vernieuwen deezen Dom,
Die al van hoogen ouderdom
Begon of scheen te willen zwichten.

Ook heeft hy het Nonne-klooster van de H. Maagd Maria, gelegen in Horst boven Hone-

b in Bekam p. 90. *c Heda in zyn leven.*

pe, by Deventer, met veele goederen en hoogregten begiftigt. En daar is noch tegenwoordig niet verre van Deventer een plaats met naame Honnepe, daar het gemelde klooster eertijds heeft gestaan.

Hy heeft een Kapittel te Steenwijk gesticht.

Noch heeft hy in 't jaar 1257. gelijk sommige brieven melden / of in 't jaar 1262. een Kapittel gestigt binnen Steenwijk.

Zijne dood.

Over zijne dood en den tijd zijner regeeringe zijn de Schrijvers on-eens. Volgens het gemeenste gevoelen zouw hy gestorven zijn den tweeden Junij / in 't jaar 1267. Bokkenberg schrijft / en hy schijnt ook gelijk te hebben / dat hy den Bisschoppelijken Stoel 16 jaaren heeft bekleed. Hy is te Utregt by zijne Voorzaaten begraaven / onder dit graf-schrift:

Zijn Graf-schrift.

Hy heeft den nieuwen Dom gesticht,
En 't slot van Vredeland doen bouwen,
Daar 's vyands trotze magt voor zwigt,
Daar Maartens stad op mag betrouwen.
Hy was goedaardig, vroom en regt;
Het onregt kon noit boven drijven:
Zijn hart was aan de deugd gehegt;
Dies zal zijn naam en faam beklijven.

Hy heeft aan 't oude Gasthuis te Delft groote voorregten toegestaan.

Op het verzoek van zijne nicht / de huisvrouwe van den Hoog-Edelen Heer Jan van Avesne, heeft hy in 't jaar 1263. te Delft aan de kapelle van 't oude Gasthuis / anders het Heiligen-geests-gasthuys / de regten van een Parochi-kerke / doch met eenige bepaalingen en uytzonderingen / toegestaan.

De brief van deeze vergunninge / mitsgaders de goedkeuring van de Delfsche Parochi-kerke / is eerst in 't licht gegeeven door den hoog geroem-

den

den Heer Dirk van Bleiswijk, in het eerste deel der Beschrijvinge van Delft / aan het 288/289/290 en 291 zijde.

De Schrijvers getuigen dat deeze Henrik in 't jaar 1257. ook wetten en regten heeft opgesteld voor de stad Amersfoort / eertijds een Kasteel der edele Heeren van Amersfoort / doch door deezen Henrik in een stad verandert. Hy heeft Oudewater insgelijks tot een stad gemaakt / en aan de inwoonders burgerlijke wetten en voorregten gegeeven / die by hen in gebruik zijn gebleeven.

En wetten aan die van Amersfoort en Oudewater voorgeschreeven.

Hy heeft de invoering der (3) Ridderen van S. Jans Gasthuis in S. Katarinaas kerke te Utregt bevestigt; waar van de brief te vinden is by Buchelius. Dezelve Bisschop Henrik en zijn broeder Gysbregt Proost te Utregt / hebben den Duitschen Ridderen verlof gegeeven om binnen de stad Utregt te mogen timmeren; welke vergunning in 't jaar 1253 ook goedgekeurt is door Petrus Kardinaal van S. Joris ad velum aureum. De brief deezer vergunninge staat ook al by Buchelius ter gemelde plaatze. Eindelijk heeft hy de Burgerye van Utregt verscheide voorregten toegestaan / (4) die Buchelius uyt de stads registers heeft getrokken en in 't ligt gegeeven.

AANTEKENINGEN.

1. Volgens het verhaal van Beka was Willem met een deel uytgeleezen volk door de eene poort in de Stad getrokken, terwijle dat de Biſſchop met zyn leger door een andere poort ter Stad uyt rukte. Willem meende den Biſſchop na te trekken om het gevecht, indien het mogelyk waar geweeſt, te beletten; maar de ſteutels van de poort waaren te zoeken. Alles was in rep en roer: de Geeſtelyken en de vrouwluiden, die alleen in de Stad gebleeven waren, meenden dat Willem zich meeſter van de Stad wilde maaken, en den Biſſchop daar buyten houden. De Aartsbiſſchop van Keulen, die ook geen' andere gedagten had, was aanſtondsin de weer om hem met goede redenen te ondergaan, en de onbillykheit van zulk een beſtaan in te boezemen. De Keizer had werks genoeg om zich te verſchoonen, en hem de onnozelheit van zyn inzigt te doen begrijpen. Ondertuſſchen geraakten de legers aan malkander, met zulk een uytſlag als wy uyt den Heer Auteur verſtaan hebben.

2. Vredeland. Niet alleen is Vredeland onder de ſteden of mindere ſteden (*oppida*) gerekent geweeſt; maar ook Bunſchoten ('t welke eerſt grooter regten heeft gehad als Utregt zelf,) Baarn, 't Geyn, Eembrugge. Vredeland wordt ook voor een ſtad erkent in zekeren brief van Prins Frederik Henrik, die by Matthæus *de Nobilitate* nagezien kan worden. Baarn is tot een ſtad gemaakt en met treffelyke voorregten begiftigt door Zwederus van Kuylenburg: de brief die noch ongedrukt was, is ter gemelde plaatze in 't licht gegeeven door Ant. Matthæus. Uyt den zelfden Brief verſtaat men dat Baarn al lang te vore een ſtad was geweeſt. En wat 't Geyn (in 't Latijn *Ganum*) belangt, Ant. Matthæus (*de Nobil. p.* 846.) zou wel half denken dat het van ouds magtiger geweeſt is als Amersfoort: want als Amersfoort in zekere ſchattinge tien ponden Utregts geld betaalde, moeſt 't Geyn 25 ponden opbrengen. Maar dit is evenwel waar dat het geen' bemuurde ſteden zyn geweeſt: zy hadden Stads regten, en dat is volgens Ant. Matthæus genoeg om een ſtad te zyn.

3. De Ridders van 't Gaſthuis, anders S. Jans Ridders, zyn onder den Keizer Henrik V. eerſt opgekomen. Zy

zyn

zyn van Cyprus naar Rodus, en van daar naar Malta geweeken, en worden om die reden tegenwoordig de Ridders van Malta genoemt.

4. Hy heeft noch aan de Schepenen en Burgermeesteren van Utregt toegestaan alle de huyzen, kerken en andere gebouwen, die buyten de Stadsmuuren geleegen waren, en daar de Stad eenig gevaar van te vreezen had volgens hun goeddunken af te breeken. Ook heeft hy door een open brief bekent, en bekend gemaakt, dat de Burgers van Utrecht uyt geen regt of gewoonte gehouden waren den Bisschop vorder, als tot de Stadsmuuren toe, te volgen of gezelschap te houden, ten waar dat ze hem vrywillig en van zelfs vorder wilden volgen: en hy voegt 'er uytdrukkelyk by dat ze al van ouds in het bezit van dit regt en van deeze gewoonte zyn geweest. Daarenboven heeft hy aan de burgerye van Utregt, om haare getrouwe dienſten, en aan de vreemde koopluyden die te Utregt zouden komen handelen, toegestaan datze vry en onverhinderd de Vecht op en neer zouden mogen vaaren, en belooft dat hy hen tegen alle geweld en allerhande quellingen, die hun op de Vecht mogten aangedaan worden, door het Slot Vredeland zou beschermen; en dat hy geen' nieuwe tollen by Vredeland zoude invoeren. De opene brieven dien aangaande zyn te vinden by Arn. Buchelius.

JOHANNES VAN NASSOUW,

XXXIX *Bisschop van Utregt.*

Daar na [a] is de keur met eenpaarigheit van stemmen gevallen op Johannes van Nassouw een eenvoudig man, en die noch geen kerkelijke wijdzels had ontvangen. **En hoewel dat men niet en weet wie dat zijn Vader geweest zy/ zoo zijn'er egter al vry klaare blijken/ zegt** Buchelius, **dat hy de Vorsten van Gelderland in bloede moet bestaan hebben.** (1)

Johannes wordt tot Bisschop van Utregt gekozen, maar niet bevestigt.

[a] *Bokkenb. in Actis Pontif. Traject. ineditis.*

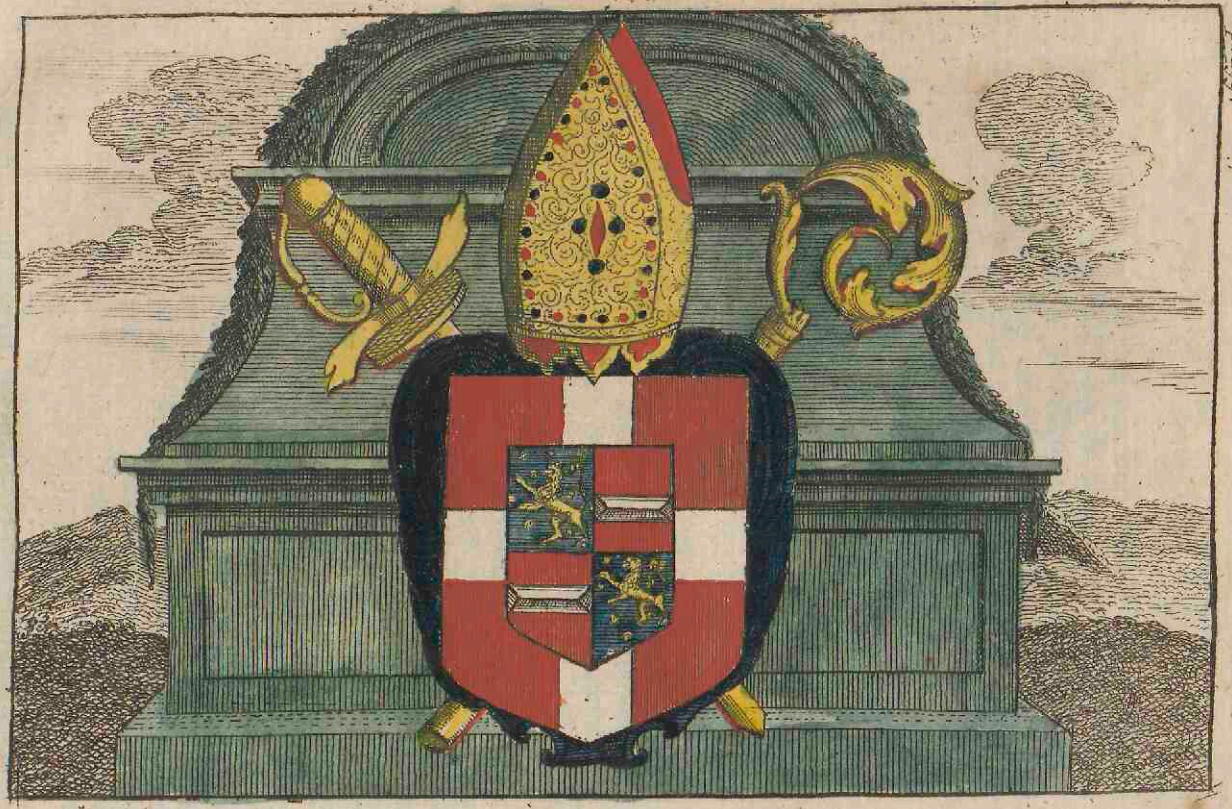

Ten tijde van deezen Biſſchop, te weten in 't jaar 1282 op S. Joris dag, zijn de kerken van S. Pieter, van S. Jan den Dooper, van de H. Maagd Maria, anders de Buurkerk, en van S. Katharina, met een groot gedeelte van de ſtad afgebrandt. Het zeggen is dat het zoude bygekomen zijn door het vuur van zeker vrouws-perſoon.

Hy wordt om zijne ongeleerdheit afgezet; of om beter te ſpreecken, hy ſtapt 'er zelf af.

(2) Deeze Johannes, die tot ſchande van de Biſſchoppelijke waardigheit groote ſchulden had gemaakt / is na een regeering van twintig jaaren zijn ampt quijt geraakt. J. Beka die hem als een wereldſchen en eenvoudigen man beſchrijft / getuigt dat hy afgezet is. Dan G. Noviomagus, die omtrent de jaaren zijner regeeringe eens is met Beka, ſchrijft dat hy om zijne ongeleerdheit de bevestiging van den [c] Paus niet zoude konnen bekomen hebben; doch dat hy des niet tegenſtaande het Utregtſche Biſdom den tijd van een-en-twintig jaaren in weerwil van den Paus heeft geregeert. En 't is om deeze reden dat de kerkelijke Schrijvers al hy tegen hem zijn ingenomen. Doch dat hy tegen zijnen dank zoude afgezet zijn / heeft weinig ſchijn van waarheit. En het tegendeel ſchijnt te blijken uyt den Brief van Johannes zelf; in den welken hy ook gewag maakt van een jaar-geld of penſioen 't welke hem door den Paus was toegeweezen. Wy zullen hier een kort begrip van den zelven brief uyt [d] Buchelius by-voegen.

Gelijk zijn brief te kennen geeft.

b Barland. in Catal. Epiſcop. Ultraject. en anderen.

c Zoo was dan het oude gebruik, van de beveſtiging te Keulen te haalen, al te niet gegaan.

d in Bekam p. 97.

Wy

Wy Johannes van Naſſowen, voor deezen gekozen Biſſchop van Utregt, maaken bekend, dat wy om de heilige genegendheit en liefde die wy de Utregtſche kerke toedraagen, den eerwaardigen mannen, en onzen vrienden, den Prelaaten en Kapittelen van den Dom, en van de kerken van S. Salvator, van S. Pieter, van S. Jan, en van S. Maria te Utregt, belooven, dat ingevalle ('t welk de Heer verhoede) de Heer en nieuw verkooſen Biſſchop, wie het dan zijn mag, ons quam te onthouden het jaar-geld van duizend (3) ponden, het welke ons door de gunſt van den Apoſtoliſſchen Stoel op de goederen van 't Bisdom 's jaarlijks toegeweezen is, of eenige moejelijkheit omtrent de betaaling te maaken; dat wy, zeg ik, hen daar over niet zullen laſtig vallen, of ietwes afvorderen, of by gelegendheit van dien eenige ſchade aandoen; of laaten aandoen. Ja wy zullen hun tot beſcherming van hunne perſoonen en goederen getrouwelijk ten dienſte ſtaan, op dat ze by gelegendheit van het boven-gemelde geen ongemak en lijden. Daaren-boven bidden wy de doorlugtige en hoogedele mannen onze lieve bloedverwanten en maagen, namentlijk: Floris [e] Graaf van Holland, Reinaldus Graaf van Gelderland, Diderijk Graaf van Kleef, Jan Heer van Kuik, de Ridders Henrik en Willem des zelfs zoonen, dat ze beneffens ons belooven en zich verbinden, het bovenſtaande te zullen onderhouden. enz. Ter oorkonde van dit alles hebben wy onze zegels hier aan gehangen. Gegeeven in 't jaar onzes Heere 1295.

Waar in ook gewag word gemaakt van een jaargeld op het Bisdom, hem door Pauſſelijke gunſt toegeſtaan.

Omtrent den tijd van zijnen afſtand zijn de Schrijvers doorgaans eens-gezind / en ſtellen

[e] te weeten de vyfde van dien naam.

dien op het jaar 1288. Doch Bokkenberg, die daar in de Historien van Holland volgt/ wil dat dezelve een jaar vroeger geschiedt zoude zijn.

Geduurende al den tijd van zijne regeeringe is 't 'er zeer hollollig in het Bisdom toegegaan. De regeering van 't gemeene-beste is tenemaal t' onderste boven gekeert; de edelen en groote Heeren zijn ter stede uytgejaagt; de Regenten en de Magistraat van toen af/ en zederd altijd/ uyt het gemeene volk gekozen: ambachts-gilden ingestelt / die zedert het opzigt over de stad en de Majestraat gehad hebben; ja het zegel zelf van de stad is veranderd geweest. (4)

AANTEKENINGEN.

1. Men ziet ook uyt den open brief van deezen Bisschop, die hier in de beschryvinge van zyn leven staat aangehaalt, dat hy behalven den Gelderschman noch Floris V. Graaf van Holland, Dideryk Graaf van Kleef, Johannes Heer van Kuyk enz. onder zijne bloedverwanten of aangetrouwde maagen heeft gerekent.

2. Heda zegt dat hy alles in 't wild liet loopen: dat hy in 't Bisdom komende alle de Kastelen en Grenzen door zynen Voorzaat wel bezorgd en van alles voorzien heeft gevonden, maar dat hy geen' zorg heeft gedraagen om dezelven wel te onderhouden: dat hy het Slot Vredeland aan den Heer van Amsteland, en dat van Montfoort aan den Burg-Graaf van Woerden voor een somme gelds heeft verpandt; en daar door in de onmin van het volk is geraakt: dat hy het gemeene beste rijk en onbelast heeft gevonden, maar kaal en berooid heeft gemaakt, en 't zelve in ongelooffelijke schulden heeft gestoken. Beka spreekt ook van het verpanden van Vredeland en Montfoort, en verhaalt dat hy tot de ooren toe in de schulden stak, en dat het ganssche Stift in een slegte staat was. Gerardus Noviomagus getuygt ook dat hy, om zijne onwetendheit, geen' bevestiging van den

den Paus heeft konnen bekomen. Hy heeft des niettegenſtaande, in weerwil van den Paus, 21 jaaren lang geregeert. En dat hy zoo weinig gevraagt heeft naar de Pauſſelyke beveſting zou de reden zyn, zoo als Buchelius half zou gelooven, dat de Geeſtelyke Schryvers met kleinachtinge van hem geſproken hebben. Ik wil juyſt niet beweeren dat de Geeſtelyke Schryvers altijd onpartijdig ſchrijven: ik heb mijn gevoelen des aangaande al meer als eens geuyt. Maar ik vind zoo veele omſtandigheden, en ik heb ze al gemeldt, die tegen deezen Johannes getuygen, en ik vind zoo weinig, of liever niets ter wereld, 't welke tot zijne verdediging kan ſtrekken, dat ik eer zou gelooven dat Buchelius om de gemelde reden, te weeten dat deeze Johannes zich niet gekreunt heeft aan de Pauſſelyke beveſtiginge, noch eenige genegendheit voor deezen Biſſchop heeft, en hem, zoo hy beſt kan, noch zoekt te verdedigen. Ik kan uyt den brief door Buchelius bygebragt ook niet begrypen, waar om dat Johannes niet tegen zijnen dank zoude afgezet zyn. Al dat hy daar zeit, kan hy ligtelyk gezeit hebben om zijne jaarlykſche inkomſte te behouden: en het kan ligtelyk in het verdrag beſloten zyn, dat hy zoo een brief heeft moeten opſtellen. Evenwel is alles niet meer als een waarſchijnlykheit: en ik wil de gedagte van Buchelius noch niet teenemaal afkeuren.

3. Een pond Hollands geld word geſchat op 15 ſtuivers. Een pond goed geld of Koopmans *payement* bedroeg 20 ſtuivers. *van Leeuwen R. Hollandſch Regt* 161, 162.

4. Deeze zaak was aldus toegegaan. De Kennemers, 't zy dat ze door den Adel te veel geringeloort en geteiſtert waren, 't zy dat ze het voor een onbillyke zaak hielden dat menſchen, die de hand uyt de mouw niet eens en ſtaken om de koſt te winnen, en die dikwils niet anders doende als hoveeren en banketteeren, evenwel het hoogſte woord over al moeſten voeren, 't zy wat krul dat ze in 't hoofdgehad hebben, zyn gelykerhand en met een ongelooffelyke dolligheit tegen den Adel opgeſtaan. Het quaad ſloeg wel haaſt over tot de nabuurige Vriezen. Alles wat maar een degen kon draagen ſtak zich in de wapenen: alle Adelyke Huyzen, Hoffſteden en Sloten door ganſch Kennemerland wierden uytgeroeit en onder de voet geſmeten: en hadden zy de Edelen zelf in handen gekreegen, daar zouden zy niet veel beter mee geleeft hebben. Daar

na

na zyn ze op Waterland, op Amſteland en de omleggende landen gevallen, en hebben alles wat Adelyk was of Adelyk ſcheen, of wat ze voor Adelyk wilden houden, ten gronde toe verwoeſt. Eindelyk hebben zy Gysbregt van Amſtel, een wakker en ervaaren Oorlogsman, die zich anders uyt hunne woede niet zag te redden, tot hunnen Overſte gekreegen. Daar door zyn ze zoo veel te moediger geworden, en zyn met een groote menigte volk, doch met een ſtille trom en in 't midden van de nacht, voor Utregt gerukt. Als de Utregtenaars 's morgen vroeg zoo een gruwzaam leger rondom hunne Stad zagen leggen, zonder van vyand of van een aanſtaanden oorlog gehoort te hebben, hadden zy geen andere gedagte of het was een leger van Tartaaren, die met een ongelooffelyke ſnelheit van 't eene landſchap naar het andere vliegen. Maar een van de Kennemers, die zyn woord wel wiſt te doen, had nauwlyks een woord tot de Utregtenaars geſproken en hen gezeit dat ze niet als vyanden maar als vrienden quamen, en niet anders voor hadden als de Edelen, die de gemeente doch maar drukten en uytzoopen, te verjaagen en hunne goederen aan den armen uyt te deelen, of de gemeente van Utregt, meenende haar voordeel daar in te vinden, viel de Belegeraas vliegens toe, en toonde zich immers zoo vinnig tegen den Adel als de Kennemers noch gedaan hadden. De Adel wierd aanſtonds gewapender hand ter Stad uytgedreeven, en de oudſten en aanzienlykſten van ieder ambacht tot Schepenen en Burgermeeſters aangeſtelt, om regt te pleegen. Daar op wierdt 'er een vaſt verbond en een eeuwige vriendſchap tuſſchen de Kennemers, de Utregtenaars, de Amſtelanders en de Burgery van Amersfoord geſloten. De Biſſchop meende de ballingen door hulp van den Graaf van Gelderen weder in de Stad te brengen: maar de Kennemers, ſtout op hunne menigte en op het geſloten verbond, ſchaarden hun leger in ſlagorder, en wachtten de Biſſchops-gezinden met geruſtigheit af. Doch de Geldersman, ziende zoo een gruwzaame magt van volk, en ieder Kennemer even heet om handgemeen te worden, vondt niet geraadzaam met zijne kleine, hoe wel beter geoeffende manſchap, zoo een ontallyke menigte aan te taſten. Zoo is dan de gemeente van Utregt de meeſter gebleeven: dan na verloop van twee jaaren

is

is Zweder van Bozingem, een dapper Ridder, met eenige Edelen heimelyk met ladderen over de Stads muuren geklommen, heeft de nieuwe Majeſtraat in ballingſchap gezonden, en alles op den ouden voet gebragt. Maar deeze nieuwe ballingen ruſten ook niet voor dat ze weer heimelyk in de Stad gekomen waren. Toen ging het voor goed op een vechten en moorden. De geheele Stad was niet als een bloedbak, ter tijd dat Niklaas Kats, voogd van den Jongen Graaf Floris, met vyf honderd Oorlogsknegten den Adel te hulp is gekomen: hy brak de poorten met bylen op, ging een vierſchaar midden in de Stad opregten, en deed wel 1400 van de Belhamers ter Stad uytwyken. Dit getal is voor Buchelius al vry wat te groot, want hy meent dat 'er behalven den Adel en de Geeſtelykheit nauwlyks zoo veel' in de Stad waren die de wapenen konden draagen. Doch het zal op een honderd drie of vier niet eens aankomen. Vorders heeft hy alles naar zyn goeddunken beſchikt, en de ruſt zoo veel hy kon herſtelt. Evenwel is de regeering en de ſtaat van 't gemeene beſte, zegt Buchelius, na deezen tijd verandert, en het volk heeft 'er grooter deel in gekreegen. Hoe dat het met de Kennemers is afgeloopen, hoe dat ze den Adel binnen Haarlem belegert, maar hun hoofd door de wakkerheit van den Ridder Perſijn daar geſtooten hebben, en dus tot bedaaren zyn gekomen, ſtaat in de Hollandſche Hiſtorien wijdloopig beſchreeven.

JOHANNES SYRIK,

XL. Bisschop van Utregt.

Johannes Syrk in Nassows plaatze gekozen, en naderhand naar het Bisdom van Toul overgebragt.

In [a] Nassows plaatze is gekomen Johannes II. voerende den toe-naam van Syrik, uyt het doorluchtig geslagte van de Lotteringsche Graaven van Syrik, uyt het welke Frederik Guidoos nazaat ook is gesproten. Deeze Johannes heeft het Bisdom den tijd van acht / of gelijk anderen willen / van negen jaaren bedient. Hy heeft in de by-eenkomsten zijner Geestelijkheit eenige ordonantien gemaakt / en by wijze van Brieven uytgegeeven / die wy aanstonds zullen laaten volgen.

Naderhand is hy uyt kragt der Pausselijke toelaatinge Bisschop van Toul gewordeu; en hy word onder de Kerkvoogden van Toul geteld achter Probus, wien hy in 't jaar 1296 is gevolgt; zijnde gestorven in 't jaar 1305.

[b] Bisschop van Utregt zijnde heeft hy het slot Vredeland opgeeischt van Giselbertus, die het in onderpand had ontvangen van Johannes van Nassouw, en verscheide nieuwe tollen invoerde: En als deeze daar geen ooren toe had / heeft hy de wapenen tegen hem opgevat; en heeft beide de kasteelen / Vredeland en Monfoort, na een langduurig beleg en na veel vechtens / met de hulpe van Graaf Floris verovert / en volgens de voorwaarden der vrede in bezit gehouden. (1)

Op deezen tijd heeft Hermannus van Woerden, die een wrok tegens Graaf Floris had / een aan-

a Barland. & G. Noviomagus in catal. Episc. Traject.
b W. Heda.

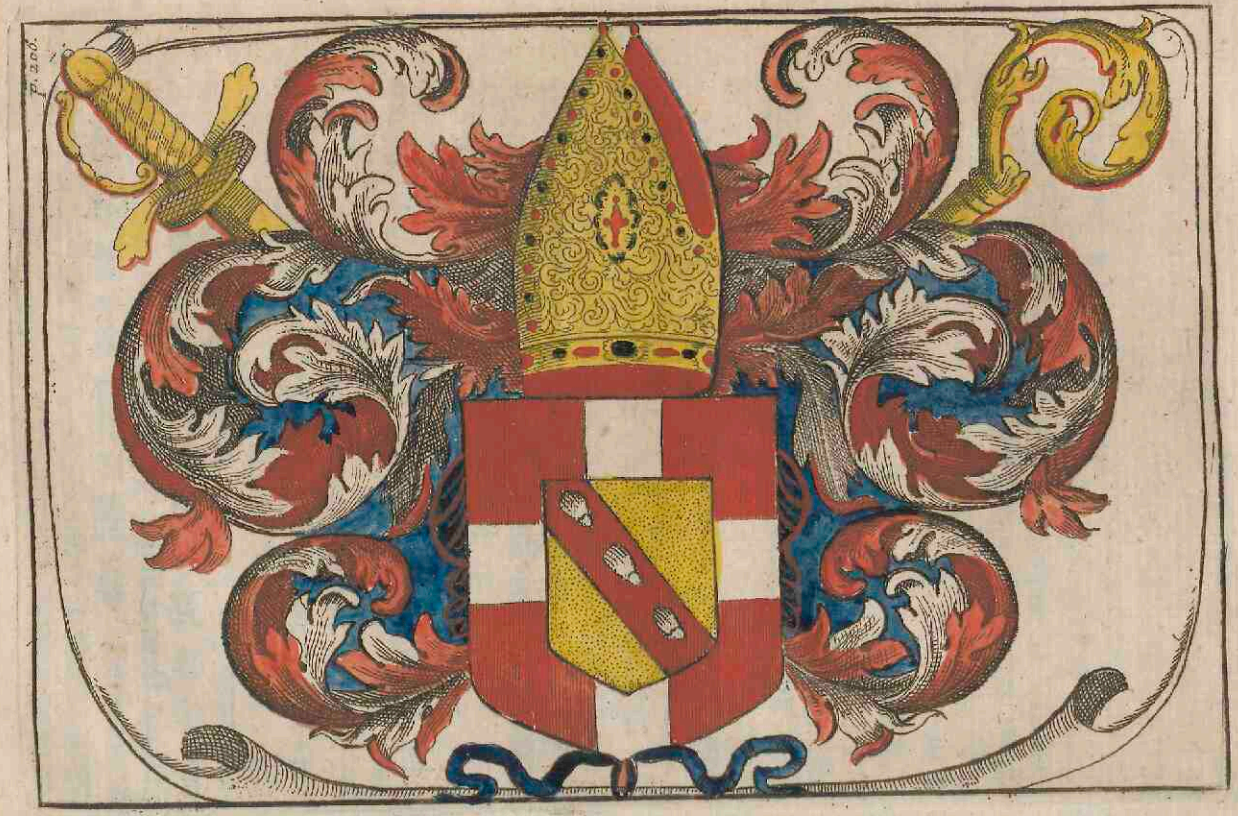

aanslag tegen zijn leven gemaakt / en heeft den voornoemden Giselbertus c ook op zijne zijde gekreegen. En als zy hem door list gevangen hadden gekreegen / heeft Gerrit van Velsen, een dapper en stout Ridder / en een van de voornaamsten der bond-verwanten / op dat hy van het toeschietende land-volk niet ontzet zoude worden / hem moordaadiglijk omgebragt / na dat hy veertig jaaren aan 't roer der regeeringe had gezeeten. Het doode lichaam van den Graave is naar de Abdy van Rijnsburg gevoert / en benevens zijne Gemalinne Beatrix begraaven. Doch van van Velsens huisvrouwe / die door den Graaf verkragt zoude zijn / is by Heda noch de oudste Schrijvers geen het minste gewag te vinden. Eenige laater' Schrijvers zullen dit waarschijnlijk uyt een baarsje van den Rijmer (2) Melis Stoke, door onkunde der oude taale / aldus opgevat en lofflijk te boek gezet hebben.

Onder zijne regeeringe heeft Gerrit van Velsen Graaf Floris vermoord.

Gerrit van Velsen wierdt op het slot Kroonenburg na een zwaare belegering gevangen genomen; en na dat hy het feit beleeden had / op een rad (3) gezet.

Doch dat men hem in een tonne bol scherpe spijkers binnewaarts steekende zoude gezet / en door de stad gerolt hebben / komt ook uyt de koker van jonger' Schrijvers; en is by de oudsten niet te vinden.

Van deezen Graaf Floris staat het volgende aangetekend in het dood-boek van S. Pieters kerke te Utregt: Op den 28 Mey in 't jaar 1296 is gedoodt de doorluchtige Graaf van Holland Mijn Heer Floris, zoon van den Roomschen Ko-

c En noch een groot getal anderen, van den grootsten adel van Holland.

ning

ning Willem. **Hy is gedoodt te** Muiderberg; **een byne heerlijkheit van de Heeren van** Amstel; **alwaar de Graaf** Willem III. **in 't jaar** 1324. **een kapel voor zijne ziele heeft gestigt / zoo als** Ant. Matthæus **uyt een brief van het zelfde jaar bewijst.** *d*

d Analect. Tom. V *p.* 559.

AANTEKENINGEN.

1. De Bisschop had eerst een veldslag tegen Gysbregt van Amstel en Hermannus van Woerden verloren. Graaf Floris heeft den Bisschop in deezen oorlog groote dienſten gedaan, en de gemelde Heeren gedwongen om de twee bekende kasteelen aan het Bisdom weder te geeven, en den Graave zelf manschap te doen. Dit hebben zy dieper opgekropt als de Graaf gedagt zou hebben.

2. Hier over kan Schriverius in zijne Graaven van Holland, de Heer Alkmade over de Rijm-kronyk, en meer anderen nagezien worden.

3. Hier over dient nagezien het Aanhangzel, dat achter de Rym-kronyk door Alkmade uytgegeeven, is gevoegd.

VOOR-

VOORREDEN

Op de Ordonantien door de Biſſchoppen der middelſte eeuwen uitgegeeven.

Het leven van een menſch moet des te uytmuntender en deftiger zyn, hoe dat hy tot een hooger en deftiger ampt is verheven. Dierhalve vermits het lot der Geeſtelijken, die den Heer tot hun erfdeel hebben, zeer verheven, en de waardigheit der Prieſteren by uytnemendheit groot is, moetende zoo wel het waarachtige als het geeſtelijke lichaam des Heere ten dienſte ſtaan, met het eerſte te wijden, en het tweede door hunne gebeden en geeſtelyke bedieningen heilig te maaken; zoo moet hunne manier van leven ook zeer zuiver en onbeſproken zyn. En daarom gebiedt hun de Apoſtel Paulus wel uytdrukkelyk *zonder zwaare misdaad en onberiſpelijk van leven te zyn, en het geheim des geloofs in een rein gemoed te bewaaren.* Daarom was het de tucht der oude tyden, die in de Vergaderinge van Antiochien vaſtgeſtelt, in de Niceenſche Kerkvergaderinge beveſtigd, en door het gebruik van veele eeuwen bekragtigd is geweeſt, niemand tot de waardigheit des Prieſterdoms toe te laaten, die het Doop-verbond door eenige zwaare misdaad, voornamentlyk op het ſtuk van onkuysheit, geſchonden mogt hebben;

Verheeve waardigheit der Prieſteren.

Pſ. 15. 5.

Tit. 1. v. 6.

1 Tim. 3. v. 9.

Daarom is hunne val te zwaarder

en de geenen, die zich door een groffe zonde bezoedelt hadden, van den dienst des Outaars af te weeren.

Aldus wordt in den eersten *Kanonyken* Brief van S. Basilius aan Amphilochius, in de derde ordonantie, het volgende Kerkbesluit gemaakt: *Een Diaken die Diaken zijnde gehoereert zal hebben, zal van zijn Diakenschap afgezet, en in de plaats der leeken gestooten, maar van de Kommunie* (1) *niet afgehouden worden.* Het zelve wordt geboden in de 69 Ordonantie.

Naderhand heeft *Johannes Jejunator*, of de Vastende, dit vast gestelt in zyn Boek van de boete: *De Priesters, Bisschoppen en Diakens, die in bedieninge zyn, moeten tot het biecht hooren niet toegelaaten worden, ten zy dat ze hunne Biecht-Vaders volgens Godt gerust gestelt hebben. En ingevalle dat ze schuldig zyn aan eenige zwaare misdaad, die hun het oeffenen van hunne oraers niet toe en laat, zullen zy zich niet vermeeten de Kerkdiensten meer te verrigten . . . Al had hy maar met eene vrouwe gezondigt, is hy van de magt vervallen van Mis te doen, schoon hy tot het martelt toe quam te strijden, en dooden te verwekken.*

Gregorius de Groote, tydgenoot van gemelden Johannes, heeft het zelfde in de Latynsche Kerke vastgestelt, het geen door de gemelde Vaders vastgestelt was in de Griecksche: *Die na het ontvangen van 't heilige wyd-*

wydzel, zegt hy in eenen Brief aan Januarius Biſſchop van Kagliari, *in de zonde des vleeſches gevallen zal zyn, zal zoodaanig van zijn wijdzel verſteken blyven, dat hy tot den dienſt des Outaars niet toegelaaten zal worden.*

Dit was ook het gevoelen van Martinus I. die 50 jaaren na Gregorius is gekomen; zoo als blykt uyt zynen Brief aan Amandus Biſſchop van Maaſtrigt: *Zoo wie eens*, zegt hy, *na zijne wijding in de zonde (des vleeſches) zal gevallen zyn, zal van dien tyd af afgezet blyven, en zal geene bedieninge des Prieſterdoms mogen behouden: maar het moet hem genoeg zyn, al zyn leven lang in het pleegen der boetvaardigheit onder een geduurig kermen en weenen te volharden, om alzoo zijne misdaad door de Goddelyke Genade te konnen uytwiſſchen.*

Dezelve taal heeft ook gevoert Paus Johannes II. in zynen eerſten Brief aan Ceſarius Biſſchop van Arles, ſpreekende van Contumelioſus Biſſchop van Riez, die in de zonde van onkuysheit was gevallen: *Het ſpijt ons*, zegt hy, *dat wy dien Biſſchop verliezen: doch wy moeten de ſtrengheit der kerkelyke regelen egter onderhouden: en daarom is het dat wy hem het beoeffenen van 't Biſſchoppelyke ampt door ons gezag beneemen.* "*Want* " *het is niet geoorlofd dat iemand die met* " *zwaare misdaaden bezoedeld is de kerkelyke bedieningen zoude verrigten.* enz. (2)

Na dat de kerktugt door eenige valsche brieven al verslapt was, hebben zy egter noch langen tijd boetvaardigheit moeten pleegen.

Eenige verdichte Brieven, als van Kalixtus I., van S. Gregorius aan Secundinus, van Isidorus aan Massanus, enz. hebben in 't gevolg eenigsins gelegendheit gegeeven tot het verzwakken van de oude tucht. En om deeze nieuwerwetsche brieven met de ouden over een te brengen, heeft men een onderscheid (3) gaan verzinnen tusschen de openbaare in de heimelijke misdaaden; te weeten zoodaanig dat de genen alleenlijk die in de openbaare misdaaden vervallen waren, opentlijk en zonder genade van de bedieninge der geestelijke ampten zouden afgezet worden. Egter wierden de verborgen' zondaars tot den Outaar noch niet toegelaaten, eer dat ze een langduurige en behoorlijke boetvaardigheit, hoewel in 't heimelyk, gepleegt hadden: zoo als uyt ontallijke plaatzen van Hincmarus, Anselmus, Ivo en meer anderen, die by J. Morinus en Merbesius aangehaalt staan, middag-klaar beweezen wordt.

Dit blijkt ook uyt de Ordonantien van onzen Bonifacius.

Aldus heeft ook onze Bonifacius, die gansch Duitsland in het begin zyner bedieninge in diergelyke vuiligheden vond steeken, tegen dezelven met zwaare straffen aangegaan: zoo als verscheide Vergaderingen door hem gehoude, en boven reeds by gebragt, doch voornamentlyk de sesde Ordonantie der eerste Kerkvergaderinge, meer als genoeg bewijzen.

Maar

Maar in de volgende eeuwen is Duitsland beneffens onze landſchappen zoo ſchendig overſtroomt geweeſt door een geweldigen vloed van vuiligheden en zonden, dat het niet alleen noodig is geweeſt wetten te maaken tegens de baſtaarden en onechtelingen, die in de Kapittelen begoſten in te dringen, hoedaanige wetten door Willem Bertholdus gemaakt zyn: maar dat ook de laatdunkende geiligheit door Johannes Syrik * Biſſchop van Utregt aldus heeft moeten beteugelt worden: *Een Prieſter die in een dood-zonde gevallen is, zal geen' Mis hebben te doen, ten zy dat hy alvorens gebiecht heeft.*

Doch als de kerkelyke tucht naderhand ſchendig vervallen was, is de ſtoutigheit in 't zondigen beteugelt geweeſt door eenige uytwendige ſtraffen, daar de Ordonantien der laatere Biſſchoppen verſcheiden' voorbeelden van geeven.

Zoo zyn dan de ellenden en bedorvendheden zoo hoog geloopen, dat de regels der ſtrenge wetten en der heilige kerktugt tenemaal verkragt en verbroken zyn; en dat de vermetendheit der ingekropene zonden, die hoe langer hoe meer de overhand namen, om niet noch wyder uyt te berſten en ten gemeenen bederve voort te kruypen, door eenige uyterlyke ſtraffen, als de gevangenis, het onttrekken der kerkelyke inkomſten, het opſchorten der bedieninge, ja door het uytdonderen van den ban, heeft moeten beteugelt worden. En dit is zoo of zoo ontrent in 't werk geſtelt door den Kardinaal van S. Joris *ad velum aureum*, door Frederik Syrik, door Jan van Arkel, en meer andere Biſſchoppen van dien tyd; en eindelyk door den

* *in Epiſt. Synod. 2.*

Kardinaal de Kusa, die ten tyde der Bazelsche Kerkvergaderinge herwaarts gezonden wierdt om deeze kerk te hervormen.

De geest der Kerke blijft egter onveranderd. *Matth.* 3. *Luc.*3.

Des niet tegenstaande blyft de wet, door onzen Zaligmaaker en zynen Voorlooper in hunne eerste predikatien voorgedraage, pal en onberoerlyk staan: *Doet boete*, enz. *Doet waardige vruchten van boetvaardigheit.* En hoe verre dat de uytwendige tucht ook mag verbasteren, zoo geldt 'er egter geen verjaaring tegens het Goddelyke regt.

AANTEKENINGEN.

1. Waarom van de kerkelyke gemeenschap en vervolgens van de kommunie niet gescheiden, zal iemand vraagen? Was dit geen' genoegzaame rede ten tijde van de allerstrengste kerktugt om zoo een Geestelyk Persoon de kommunie te ontzeggen? Hier op zal de vyfentwintigste onder de zoo genoemde Apostolische kerkregels, die zekerlyk al zeer oud zyn, en door deftige Bischoppen zyn opgestelt, ons het regte bescheid konnen geeven. Dezelve luydt als volgt: *Een Bisschop, Priester of Diaken, die van hoererye, van meineedigheit of van diesstal overtuigt is, zal afgezet maar niet van de gemeenschap gescheiden worden: want de Schriftuur zeit: Gy sult de zelfde misdaad niet tweemaal straffen.* Dit wordt aldus ook uytgeleit door den grooten Basilius: (*Ep. ad Amphil. c.* 32.) *De Klerken*, zegt hy, *die doodelyk zondigen, worden wel afgezet, maar niet van de gemeenschap der Leeken* (en vervolgens van de kommunie) *geweert: want gy zult de zelfde misdaad niet tweemaal straffen.* Dit zal ook de reden zyn geweest dat een Diakones, die met een Heiden gehoereert mogt hebben, volgens den zelven Basilius toegelaaten wierdt om onder de staanden (*Consistentes*) met de geloovigen te bidden, hoe wel dat ze seven jaaren lang het Lichaam des

des Heere moeſt derven. Een maagd of weduwe dewelke Gode toegewijdt zijnde tot hoerery vervallen was, moeſt niet alleen het Lichaam des Heere miſſen, maar ook onder de weenende, zijnde de eerſte trap der boetvaardigen die geen' gemeenſchap in het bidden met de geloovigen hadden, geplaatſt worden: maar de Diakoneſſen wierden tot deeze gemeenſchap toegelaten, om dat ze gewijdt zijnde, genoegzaam geſtraft wierden door haare afzetting, en zonder een dubbelde ſtraffe buiten de gemelde gemeenſchap niet konden gehouden worden. Zie *Lupus in Can. tom.* 1. *p.* 573, 574.

Zoo wierden dan zulke Biſſchoppen, Prieſters en Diakenen, die in een zwaare miſdaad gevallen waren, by voorbeeld die een brief vervalſcht, (*Concil. Agath. can.* 32.) of valſche getuigenis hadden gegeeven, van hunne waardigheit afgezet, en dikwils in een klooſter opgeſlooten om aldaar de kommunie onder de Leeken te ontvangen: dat is zy wierden ter kommunie toegelaaten, maar niet onder de Biſſchoppen, Prieſters en Diakenen die het Lichaam des Heere binnen de afſchutting van den outer ontvingen (*Concil. Laod. can.* 19.) maar zy moeſten buiten die afſchutting ſtaan, en het Lichaam des Heere onder de Leeken ontvangen. En dit is de beruchte *Communio Laica*, de kommunie der Leeken, tot dewelke de Biſſchoppen, Prieſters en Diakenen ſomtijds veroordeelt wierden.

Evenwel moet men bekennen, en daar zyn veele voorbeelden van, dat een zwaare miſdaad in zoo een zin al dikwils dubbeld is geſtraft: en men zal dikwils vinden dat Biſſchoppen en Prieſters niet alleen afgezet, maar ook van het Lichaam des Heere zyn geſcheiden.

2. Dit was de reden dat de geenen die openbaare boetvaardigheit gepleegt hadden onbequaam gehouden wierden tot de kerkelyke wijdzels. *Uyt de boetvaardigen mag niemand, al is hy goed van leven*, zegt de vierde kerkvergadering van Karthage, *Klerk gewijdt worden.* (*can.* 68.) En Innocentius I. verklaart dat *volgens de wetten van de* Niceeſſche *kerkvergaderinge alle boetvaardigen ook buiten de kleine wijdzels geſloten waren.* En het blijkt uyt de woorden van Gregorius I. en van Martinus I. die van den Heer Auteur bygebragt worden, dat deeze tucht ten minſte ſes eeuwen ſtandt heeft gehouden.

Ja Morinus (*lib. 4. c. 15.*) durft wel verzekeren dat in de 10 eerſte eeuwen de Prieſters die in de zonde van onkuysheit gevallen waren, 't zy dat het heimelyk of openbaar was, geen' hoop van herſtellinge te verwachten hadden. Het is wel waar dat 'er zodaanige voorvallen en omſtandigheden van zaaken koſten zyn, dat men nodig achte de ſtrengigheit der wetten, om een blykelyke noodzakelykheit der kerke, als by voorbeeld om een kerk-ſcheuring te heelen, eenigzins te verzagten.

De gemelde kerk-tugt had volgens Chr. Lupus ook plaats in de Pauzen: want niemand, zegt hy, heeft eertijds in twijfel getrokken of de Pauzen waren ook verbonden, niet alleen de Apoſtoliſſche tucht-regels, maar ook alle wetten die door de algemeene kerkvergaderingen of door hen zelven gemaakt waren, te onderhouden (*tom. 4. p. 509.*) Want ieder Wetgeever is verpligt tot het onderhouden van zijne eige wet. Dit was de reden, zegt hy al vorders, dat de Novatiaanen, om te toonen dat de verkiezing van den Paus Kornelius nietig en van geener waarde was, hebben gaan uytſtrooien dat hy gemeenſchap had gehouden met den Biſſchop Trophimus, die den Afgoden wierook had geoffert, en dat hy zich door deeze gemeenſchap had bezoedelt. Het gevolg zou volgens Lupus goed geweeſt zyn, maar de beſchuldiging was onwaarachtig. 't Was om dezelve reden dat de Donatiſten de Pauzen Marcellinus en Melchiades opgetigt hebben dat ze ook wierook hadden geoffert, of de Heilige boeken hadden overgegeeven. En daarom dreeven zy dat 'er geen wettige Paus te Romen was, en hebben hunne aanhangers die te Romen waren een anderen Paus uyt Africa gezonden. Het was ook al om die reden, ik ſpreek noch al met Lupus, dat de H. Hilarius, verſtaan hebbende hoe dat Liberius zich tot de gemeenſchap der Arriaanen had laaten vervoeren, met deeze woorden tegen hem is uytgevallen. *Ik ſpreek den vloek over U en over uwe makkers, O Liberius: Ik ſpreek den vloek andermaal en voor de derde maal over U O gy Overtreeder Liberius.* Ook zouw 'er geen' hoop van herſtellinge voor Liberius geweeſt zyn, zoo gaat hy al voort, ten waar dat hy begreepen was geweeſt onder de genade, dewelke aan de Biſſchoppen die te Rimini gevallen waren,

ren, wierd toegestaan. Doch dit zou te verre loopen.

3. Hincmarus Aartsbisschop van Rheims is de eerste volgens den Heer van Espen (*de Canon.* 121. 122.) geweest die dit onderscheid heeft verzonnen. Hy zag van de eene kant dat de gevallene Priesters en Diakenen, volgens de oude tucht-regels, zonder eenige verschooninge moesten afgezet worden en afgezet blyven: hy zag van de andere kant dat de gemelde brieven, te weeten van Kalixtus, van Gregorius I. aan Secundinus en van den H. Isidorus een ganschandere taal voerden; en dewijl hy deeze brieven noch ter goeder trouwe voor goede en gangbaare munt aannam, wist hy 'er anders niet uyt te komen, als met zoo een onderscheid te verzinnen. Doch dit onderscheid is zoo ten eersten over al niet aangenomen. Petrus Damiani, (*in Gomorriano*) die in de elfde eeuwe geleeft heeft, mogt 'er niet van hooren spreeken dat kerkelyke Persoonen, die zekere zonden tegen de natuur in 't heimelyk begaan, maar een zwaare boetvaardigheit daar over gepleegt hadden, hunne waardigheit zouden behouden. Hy heeft een geheele verhandeling over deeze stoffe geschreven aan Leo IX. om te toonen dat zodaanige zondaars nochte tot de kerkelyke ampten verheeven, nochte in dezelven gelaaten mogten worden, en hy verzogt het goeddunken van den Paus dienaangande te weeten. Leo andwoorde hem dat hy gelyk had, indien men naar de regte reden en naar de strengheit der kerkelyke wetten te werk zou gaan: doch hy wilde wat meer barmhertigheit gebruyken; en heeft geoordeelt dat 'er omtrent sommige soorten van onkuysheit, indien welverstaande mits dat zodaanige Geestelyken zich volkomen gebetert en bequaame boetmiddelen aangewendt hadden, wat meer oogluyking gebruykt konde worden. Uyt den brief van Urbanus II. aan den Bisschop van Konstans blykt ook dat noch in de elfde eeuwe de Priesters, Diakenen en Onderdiakenen, die na het ontvangen der wijdzels in eenige doodelyke zonde gevallen waren, 't zy dat het heimelyk of openbaar was, uyt kragte van de kerkelyke wetten geen' geestelyke bedieningen meer mogten verrigten, en noit in hunne bedieningen herstelt mogten worden: maar gemelde Urbanus stelt het aan het oordeel en aan de bescheidendheit van gemelden

Biſſchop, of hy evenwel ſommige Prieſters, die in doodelyke zonden gevallen zijnde hun' goeden naam en faam niet verlooren hadden, om de noodzakelykheit der kerke, en om dat ze nu van een goed en heilig gedrag waren, in hunne bedieningen zou laaten blyven. Zoo begonnen dan de Biſſchoppen nu en dan al verlof te krijgen om de Geeſtelyken, die in een heimelyke zonden zonder krenkinge van hun' goeden naam gevallen waren, en zulks door een behoorlyke beterſchap verdienden, wederom te herſtellen.

KERK-

KERKVERGADERLYKE ORDONANTIEN

Van het

UTREGTSCHE BISDOM.

EERSTE BRIEF

Van Myn Heer

JOHAN VAN SYRIK,

Bisschop van Utregt.

JOHANNES door de genade van Godt en van den Apostolisschen Stoel Bisschop van Utregt; aan alle en iedere zoo Geestelijken als Wereldlijken van onze stad en van ons Bisdom Zaligheit in den Heere, en onze beveelen zaliglijk na te komen.

Nademaal wy door 't gerugt verstaan hebben, 't geene wy tot ons leetwezen verhaalen, dat 'er veele en verscheide zwaare, uytspoorige en onverdraaglijke ongeregeldheden al dikwils in onze stad en in ons Bisdom, zoo door de Geestelijken als door de Wereldlijken, bedreeven zijn, en noch dikwils bedreeven worden: Zoo is het dat Wy, willende eenige der zelve onordentlijkheden volgens onzen harderlijken plicht door eenig tegenmiddel beteugelen; op dat de menschen geen gelegendheit mogen neemen van de straffe-

loos-

loosheit der gemelde zonden meer aan de gewoonte dan aan 't gebrek der kastijdinge toe te schryven: Zoo is het, zeg ik, dat wy voor eerst in den ban doen alle en iedere Klerken en Leeken van onze stad en van ons Bisdom, van wat staat en gelegendheit dat zy mogen zijn, die de kerkelijke regts-pleeging voortaan, op wat wijze dat het zy, zullen beletten of stooren, 't zy met de brieven op te breeken of weg te neemen; of met de boden en draagers der zelven te leur te stellen, gevangen te zetten of op te houden, of met hun eenige schade, verongelijkingen of moejelijkheden aan te doen, of met de gemelde kerkelijke regts-pleeging eenigerwijze te verhinderen. Daar en boven doen wy in den ban allen en ieder in 't byzonder die hun begunstigen en de hand leenen; en die hun eenige hulp of raad, hoedaanig en op wat wijze dat het zy, opentlijk, of in 't heimelijk komen te geeven, waar door de kerkelijke regts-pleeging gestoort, belet, of eenigsins benadeelt wordt. Wy beveelen ook aan alle en iedere Pastooren der kerken, dat zoo dikwils als 'er een der voornoemde gevallen komt te gebeuren, zy de Goddelijke dienſten, ter plaatze daar zoodaanig beletzel, verstooring of quelling gebeurt is, of daar de gemelde quaaddoenders zich mogen ophouden, zullen hebben te staaken: en daar benevens dat ter gemelde plaatzen, en in de nabuurige kerken, de Regenten en Priesters der zelve kerken den ban tegen die boos-wichten openbaarlijk zullen af-leezen: en daar by verkondigen dat deeze ban duuren zal ter tijd toe dat ze Gode en Ons, als ook den beledigden behoorlijke voldoening gegeeven, en verdient zullen hebben van dit vonnis of deeze vonnissen door ons ontslaagen te worden.

Ban tegen de stoorders der kerkelijke regts-pleeginge,

en tegen hunne medestanders.

En

En door de Apoſtoliſſche magt, die ons in deezen deele toevertrouwt is, mitsgaders door ons eigen gezag, doen wy noch in den ban de openbaare roovers en onregtvaardige bezitters (1) van goederen die Ons, en onze kerke van Utregt, of de Kanonnikken, Kapellaanen en Klerken der zelfde kerke in 't gemeen of hoofd voor hoofd toekomen. Vorders tegen de roovers der kerkelijke goederen.

En wy willen en belaſten dat de ban tegens dusdaanige openbaare quaaddoenders alle Zondagen en Feeſt-dagen openbaarlijk zal afgekundigt worden; ten zy dat ze binnen een maand, te rekenen van dien dag dat hun deeze onze verklaaring zal bekend gemaakt zijn, de dus geroofde goederen wederom geeven, en de aangedaane ſchade behoorlijk vergoeden. En wy beveelen op de deugd der heilige gehoorzaamheit, en onder bedreiginge van den ban, aan alle en iedere Landdekens en opzigters, de naamen van zodaanige onregtvaardige en openbaare bezitters onzer goederen, die zy te voren geweeten hebben, of als zy die zullen weeten, binnen de maand na dat zy 'er kennis van hebben, aan ons in eigen perſoon, of door brieven of boden bekend te maaken en te openbaaren. En daar-en-boven zoo door ons eigen gezag, als uyt kragte der Ordonantie van Myn Heer *Petrus* zaliger gedachteniſſe, voor deezen Kardinaal-Diaken van S. Joris, en toen ter tijd Pauſſelijken Gezant in Neder-Duitsland, doen wy in den ban, en wy verklaaren dat in den ban vervallen zijn, en wy willen en beveelen dat als zodaanigen verklaart werden, alle en iedere Prieſters en Klerken van onze ſtad en van ons Bisdom, die met by-zitten inwoonen en opentlijk by-zitten houden, tot dat zy het zullen laaten, en dat ze verdienen van dit banvonnis genadiglijk ontſlagen te worden. Daar-en- Tegen de geeſtelijken die by-ſlaapen houden.

en-boven, dewijl het noodig is dat de zonden niet ophoudende de ſtraffen ten voorbeelde vermeerdert werden, zoo beveelen en gebieden wy wel ſcherpelijk dat alle de genen, die van regtswege in den ban vervallen, of door hunne Overſten in den ban gedaan zijn, of die in hunne bedieningen opgeſchort, of uyt eenige oorzaake onbequaam tot de wijdzels geworden zijn, als zulks kennelijk en openbaar is, van alle Chriſtus geloovigen (z) gemijdt zullen worden. En indien het Leeken zijn, dat ze dan in hunne kerken door de Plebaanen en Paſtoors, doch indien het Prieſters of mindere Geeſtelijken zyn, in de Kapittelen door hunne Dekens openlijk zullen afgekondigt worden, als in zodaanige of zodaanige kerkſtraffen, gelijk het dan zijn mag, vervallen zijnde: of dat wy hen noch zwaarder in het tijdelijke zullen ſtraffen, naar dat hunne hardnekkigheit het zal verdienen, of de form van regten het zal vereiſſchen: en zulks ter tijd toe dat ze zullen verdienen ontbinding en ontſlaging wegens het boven-gemelde te bekomen. Noch gebieden wy aan alle en iedere Dekens en Prieſters der Parochi-kerken, op de deugd der heilige gehoorzaamheit, en op de opſchorſing van hunne bedieninge (die wy tegen hen allen, en ieder in 't byzonder, zoo zy ons bevel niet en volbrengen, door dit geſchrift uytſpreeken,) aan dewelken de naamen der kerkelijke ampten bekend zijn dewelken in ons Bisdom open ſtaan, of na deezen open zullen vallen: als ook de naamen der kerkelijke waardigheden die zoo lang in ons Bisdom open geſtaan hebben, dat de begeeving (3) der zelven aan ons of aan den Apoſtoliſſchen Stoel, volgens de regels der Lateraanſche kerkvergaderinge vervallen is, dat zy, zeg ik, dezelven aan onze

Hy geeft verſcheide beveelen aande Land-dekens en Opzigters,

onze gemagtigden die daar toe geſtelt zijn , of geſtelt zullen worden , of aan ons zelven in perſoon , binnen een maand na dat zulks aan hen bekend is geworden, door brieven of boden zullen hebben bekend te maaken. Noch beveelen wy op de heilige gehoorzaamheit dat niemand eenige Plebaanen, Paſtoors of Vikariſſen van Paſtooren , wat naam dat zy ook mogen draagen, die in eenige kerken van onze ſtad of van ons Bisdom aangeſtelt zijn , uyt zijnen eigen wille en beweeginge, en zonder een billijke en regtmatige oorzaak, zal hebben af te zetten ; dewijl het voor de kerken nochte voor de Parochi-luiden niet oirbaar is tijdelijke Paſtoors of Vikariſſen te hebben. Noch beveelen en belaſten wy aan de Land-dekens en opzigters onzer ſtede , wat naam dat zy ook draagen, op de heilige gehoorzaamheit, en op de opſchorting van hunne bedieninge (die wy tegen hen allen en ieder in 't byzonder, zoo zy onze beveelen niet en volbrengen, door dit geſchrift uytſpreeken) dat ieder van hen ons alle Abdyen , Prioryen , Kloofters, alle Kollegiaale Kloofterlijke en Parochiaale Kerken, en alle Kapellen of Dekenſchappen , nu of binnen een maand, in ſchrift en met naame zal hebben op te geeven , en ons de naamen met het volle getal der zelven toe te zenden. Ook verbieden wy aan alle en iedere Land-dekens en Opzigters onzes Bisdoms, op de opſchorſing van hunne bedieninge, die wy tegen hen allen en ieder in 't byzonder uytſpreeken , indien zy dit tegenwoordig gebod eenigerwijze komen tegen te gaan, dat niemand van hen allen zich met de tienden, of met ietwes anders dat tot ons regtsgebied en vierſchaar behoort, zonder onze byzondere vergunninge, zal hebben te bemoejen : en by aldien zy zulks ko-

men

men te doen, dat ze van ſtonden aan zullen zijn opgeſchort, en al 't gene zy ondernomen hebben van geener waarde zal zijn. Wy herroepen ook alle laſt-gevingen, die door het Geregt van 't Utregtſche Hof, of door iemand anders tot nu toe gedaan zijn: en wy vernietigen en verklaaren nietig en van geener waarde alle en iedere handelingen die nadeezen, door wien dat het zy, uyt kragte van diergelijke laſtgevingen in zaaken als boven ondernomen zullen worden. En wy willen dat dit ons bevel, 't welke alhier in uwe tegenwoordigheit opentlijk afgeleezen en verkundigt is, door alle en iedere Dekens en opzigters onzer ſtede en onzes Bisdoms in alle de Kapittelen zal afgekundigt, en hunne mede-broeders, de andere Prieſters, ten dien einde by een geroepen worden: en wy gebieden en beveelen dat alle Regenten, Prieſters en Vikariſſen onzer ſtede en onzes Bisdoms een afſchrift van dit ons Bevel zullen neemen, om het zelve Bevel in hunne kerken op Zondagen en Heilige dagen plegtelijkerwijze voor al het volk af te leezen, en naarſtelijk uyt te leggen: en op dat niemand voortaan zoude konnen voorgeeven dat hy van het bevel niet geweeten heeft; dewijl het niet waarſchijnlijk is dat iemand geen kennis zoude hebben van een zaak die zoo plechtelijk en zoo opentlijk voor ieder een wordt afgekundigt. Ter oirkonde dezes hebben wy goed-gevonden ons zegel, tot bekragtiging van ons bevel, hier aan te hangen. Gedaan en gegeeven te Utregt, in 't jaar onzes Heere M.C.C.XCI. Vrijdaags na het Feeſt van de heilige maagd en Martelareſſe Agnes.

Om door zijn gebied afgekundigt te worden.

TWEE-

TWEEDE BRIEF

VAN

JOHANNES VAN SYRIK.

JOHANNES door de genade van Godt en van den Apoſtoliſſchen Stoel Biſſchop van Utregt, enz. Nadien wy volgens regt en reden goedgevonden hebben ulieden eenige ordonantien, tot eer en lof van den Almogenden Godt, tot zaligheit der zielen, tot het welvaaren onzer onderdaanen, en tot de vrijheit der kerke en der kerkelijke perſoonen, door den inhoud deezes bekend te maaken; en daar noch eenige dingen by te voegen en vaſt te ſtellen, die tot het welwezen en 't gemak der zelve onderdaanen dienen: zoo maaken wy ul. dit alles door den inhoud deezes bekend, willende dat gyl. het zelve plechtelijk bekend maakt aan onze onderdaanen; en wy belaſten en beveelen dat het aldus bekend gemaakt zijnde ook ongeſchonden zal onderhouden worden. In den eerſten beveelen wy dat de zeden der Geeſtelijken, en wel zonderling der Prieſteren, zullen verbetert worden: dat ze altemaal in zuiverheit en reinigheit zullen hebben te leven: op dat ze de heilige Offerande in de tegenwoordigheit Gods met een zuiver harte en een rein lichaam mogen opdraagen. Ook zullen zy zich altemaal zorgvuldiglijk hebben te wachten voor 't gulzig drinken en voor alle dronkenſchap. Wy beveelen ook dat het misbruik van ſommige Geeſtelijken tenemaal zal afgeſchaft worden; te weten dit, dat ze zich op ſommige plaat-

Hy maakt ordonantien dat de zeden der Geeſtelijken verbetert moeten worden: dat ze in zuiverheit zullen hebben te leeven, en malkanderen tot geen gelijke teugen te tarten.

Dat ze de Simonie, den wereldschen koophandel, en de kroegen moeten mijden: geen wapenen draagen: niet boven de drie gevaders tot den doop aanneemen.

plaatzen onder het drinken tot gelijke teugen verbinden; zoo dat die meest gepreezen wordt die een grooter getal dronken maakt, en die de grootste bekers kan lichten. Als ook dat de Geestelijken, en voor al de Priesters, geen' wereldsche, en voornamentlijk geen' oneerlijke hanteering of koophandel zullen drijven, en zich ten hoogsten wachten voor de Simonye, en voor alle soorten van woekeryen. (4) Wy verbieden hen scherpelijk geen ongeoorlofd geweer te draagen. Wy verbieden ook strengelijk dat de Priesters niet boven de drie gevaders zullen aanneemen om over den doop van een kind te staan. Wy belasten ook dat het hoofd tot drie maalen in het water zal gedompelt (5) worden, ten waar dat het kind te slap en te krank of het weer te koud waar: want dan zal het water met de hand des Priesters op het hoofd van het kind gegoten worden; uyt vreze dat het zelve door het indompelen, of door de koude of groote slappigheit, mogt komen te stikken en te sterven. Ook verbieden wy den Priesteren dikwils ter herberge (6) te gaan. Wy verbieden dat geen Priester de Mis zal hebben te doen, ten zy dat hy alvoorens de *Mettens* en de *Primen* heeft geleezen. Ook zal een Priester die in een dood-zonde gevallen is de Mis niet leezen als na dat hy alvorens heeft gebiecht. Ook moeten de Priesters zulke klederen draagen, daar niets op te zeggen valt als of ze te lang of te kort waren. Ook verbieden wy eenige toneel-stukken, schouw-spelen of maskeraaden (7) in de kerken of op de kerkhoven te vertoonen. Ook zal geen Priester zich vermeeten twee Missen op eenen dag te leezen, ten waar dat eenige noodzakelijkheit van regtswege goedgekeurd zulks mogt toelaaten: en in zulken gevalle zal hy in de eerste

Dat het hoofd driemaal moet ingedompelt worden.

Dat de Priester geen Mis moet doen als na het leezen zijner getijden: en zoo hy gevallen is, na het pleegen van boetvaardigheit.

Dat hy betaamlijk moet gekleed gaan; geen twee Missen op eenen dag doen, als in hoogen nood.

Dat'er geen

Misse

Misse na het nuttigen van 't H. Bloed geen water tot afspoelinge gebruiken. Ook zullen de Priesters der Parochien het volk dikmaals vermaanen dat als 'er iemand ziek wordt, dezelve by tijds een Priester moet ontbieden, om hem zijne zonden te biechten, en de Sakramenten der H. kerke te ontvangen, dewelken wy willen dat zonder eenig geld te eischen bedient (8) zullen worden. Ook verbieden wy dat niemand het *Chrisma* of den H. *Olie* by een anderen Bischop als by ons zal haalen. Dat de Priesters hunne onderdaanen ook verbieden de kinderen die gedoopt moeten worden, lang op te houden. Ook zal gen vader of moeder zich vermeeten zijn eigen kind ten doop te heffen. Daar-en-boven verbieden wy den Priesteren en Rente-meesteren der kerken geene kelken, gewijde vaten of kerkcieraaden by de goudsmids (9) of by anderen tot pand te verzetten. Ook verbieden wy onder den ban buitens tijds te trouwen, of heimelijke huwelijken aan te gaan, en ook dezelven by te woonen; alles onder de straffen in de wetten uytgedrukt. Ook zullen de kosters op zijn klerks geschoren zijn: en wy verbieden den geenen die twee maalen getrouwt zijn geweest, dat ze geene kosterschappen zullen hebben te bedienen, dewijl zy tenemaal versteeken zijn van het voorregt der klerken, ten waar dezelven zoo schraal en mager waren dat 'er de klerken niet van konnen bestaan: en dat zal dan aan ons oordeel, of aan dat van onzen Officiaal gelaaten worden. Noch verbieden wy dat de genen die hen zelven te kort gedaan of aan een strop verhangen hebben: of die om hunne schelmstukken gehangen, onthalst, (10) op een rad gezet, of op eenige andere wijze ter dood gebragt zijn, in de kerken nochte

toneelspeelen omtrent de kerk moven vertoont worden.

De zieken worden vermaant by tijds den Priester te ontbieden: die de kerkelijke bedieningen voor niet moet verrigten.

De heilige Olien nergens te haalen als by den Bischop van Utregt.

Geene geestelijke goederen te verpanden.

De heimelijke huwelijken afgekeurt, en buitens tijds niet te trouwen.

De kosters moeten op zijn klerks geschooren zijn.

Die hen zelven te kort gedaan, of door het

geregt ter dood gebragt zijn, mogen geen kerkelijke begraavinge genieten.

op de kerkhoven niet zullen begraaven worden, ten zy dat zulks door Ons ofte door onzen Officiaal uyt een byzondere genade zal toegeſtaan zijn. Ook verbieden wy onder den ban, op heeter daad verbindende, dat geen Deken of Opzigter zich met de huwelijkſche zaaken in eeniger maniere zal hebben te bemoejen, maar dezelven zal hebben te zenden naar de ſtad Utregt, want daar woonen veele geleerde en ervaaren' mannen. Ook verbieden wy den leeken zich te bemoejen met de tienden (11) der onbebouwde landen; begeerende dat de zelven geworden aan den geenen wien zy toebehooren. Noch beveelen wy dat zoo wanneer een Klerk of een Prieſter gevangen wordt genomen, de kerkelijke dienſten in zoo een Parochie op ſtaande voet zullen ophouden. Indien hy buiten die Parochie gevangen wordt gebragt, zullen de kerkelijke dienſten in die Parochie daar hy gevangen zit insgelijks ophouden, ter tijd toe dat hy losgelaaten zy, en aan ons en den gevangenen volkome voldoening zy gegeeven. Doch ingevalle dat hy gedoodt of verdronken wierdt, 't geene Godt verhoede, zullen de Goddelijke dienſten in het Land-dekenſchap, daar het feit begaan is, tenemaal ophouden. Ook gebieden wy onder den ban dat de woekeraars en andere vreemdelingen die zich openbaarlijk met 't woekeren behelpen, en de openbaare ſchacheraars, ketters, ſtoorders der kerkelijke vrijheit en regts-pleeginge, en de vervalſchers van onze munte of van onze zegels, of van de zegels van ons geregt, ten zy dat ze tot den ſchoot van onze moeder de heilige kerke wederkeeren en ontbonden werden, tweemaal in 't jaar, te weeten den eerſten Zondag van den Advent, en Zondags na Aſſchen woensdag, als 'er gezongen wordt,

De Deken zal zich niet bemoejen met de huwelijkſche zaaken maar dezelven naar Utregt zenden.

By aldien een Klerk gevangen of gedoodt wordt, moeten de dienſten in zoo een Parochie ophouden.

De openbaare woekeraars, enz. moeten tweemaal in 't jaar afgekundigt worden als in den ban vervallen.

Inve-

Invocavit me †, uyt onzen naame zullen afgekundigt worden als opentlijk in den ban vervallen. Ook zal men geen' offeranden van hen ontvangen: noch hun de kerkelijke Sakramenten beregten, nochte de kerkelijke begraaffenis vergunnen. Ook verbieden wy den leeken op den ban, op heeter daad uyt kragte van dit geſchrift verbindende, dat ze de klerken niet zullen hebben te dwingen om voor hen te regt te ſtaan, nochte hunne goederen aan te ſlaan, nochte zich met de verzoeninge der kerkhoven (12) of kerken eeniger wijze te bemoejen. Ook verbieden wy volkomentlijk dat geene klerken of leeken de kerken die door een watervloed, of door brand, of op een andere wijze vernield zijn, zonder ons verlof naar andere plaatzen zullen hebben te vervoeren. En indien 'er eenige kerken door zodaanige vervoering al geſticht zijn, zoo vermaanen wy de geenen die het gedaan hebben op den ban, (13) op heeter daad uyt kragte van dit geſchrift verbindende, dat ze ons na een maand, van deezen tijd af te rekenen, over het voorgaande zullen hebben voldoening te geeven. Ook gebieden wy dat 'er gebeden zullen gedaan worden voor de vrede der Utrechtſche kerke, en voor de hervorminge van den ſtaat der zelve kerke. . . . . Ook verbieden wy op den ban dat niemand de genen die in den ban geſtorven zijn zal hebben te begraaven; nochte ook iemand anders, die buiten den ban is, zal laaten begraaven in de kerken of op de kerkhoven die ontheiligd zijn, en daar vervolgens de kerkelijke dienſten moeten ſtil ſtaan. Ook gebieden wy dat ieder Paſtoor zal hebben de veerzen wegens de Biſſchoppelijke gevallen, die door den Biſſchop alleen, en door hooger

Dat de Klerken voor geen wereldſche regtbank getrokken, nochte die in den ban ſterven op gewijde plaatzen begraaven mogen worden.

Hy doet gebeden inſtellen voor de hervorminge der Utregtſche kerke.

† *Hy heeft my aangeroepen,*

magt, of door hunne gemagtigden konnen vergeeven worden: en deeze veerzen, raakende die gevallen, zullen eerſt in de Latijnſche taale voorgeleezen, en daar na in de moederlijke taale aan het volk uytgelegt worden.

De gevallen voor den Biſſchop opgehouden.

Zoo wie een maagd ſchoffeert, zoo wie aan toverye
Of manſlag ſchuldig is, of heilig-ſchenderye,
Zoo wie bloedſchande pleegt, of durft een Prieſter ſlaan
Of zijn belofte breekt, aan Gode zelf gedaan:
Zoo wie uit helſche luſt komt Sodomy te pleegen,
Zoo wie by ongeluk zyn kind heeft dood gelegen:
Heeft iemand brand geſticht, of zyn geloof miszaakt,
Of laſter tegen Godt bal-oorig uitgebraakt;
Heeft iemand niet geſchroomt een valſchen eed te zweeren,
Of zoekt een ketter tot de waare kerk te keeren,
Die moet zich geeven aan by zijnen Kerk-prelaat,
Aan wien 't vergeeven van al' die misdaaden ſtaat.

Ook beveelen wy dat de Paſtoors zullen maaken te hebben den bevelbrief van Mijn Heer Innocentius IV. over het ban-vonnis, ſtaande in de geeſtelijke Regten; en dat zy denzelven uytleggen in de moederlijke taale: op dat het volk mag weeten hoe dat zy de geenen die door den Biſſchop in den ban gedaan zijn zullen hebben te mijden. Dat zy ook maaken te hebben den Bevelbrief, die van de geeſtelijke ſtraffen handelt, en aldus begint: *Licet qui loquitur de avaritia Archidiaconi; Hoe wel dat de geene die over de gierigheit van den Aartsdiaken klaagt:* om den zelven insgelijks aan de leeken in hunne moederlijke taale uit

te

te leggen. Ook beveelen wy dat niemand zich in het doopen zal bedienen van het oude *Chrisma*, of van een ander als wy hun, om mede te doopen, gegeeven of geschonken hebben, ten zy in gevaar van sterven. En die anders zullen gedaan hebben, moeten weeten dat zy het vonnis der verdoemenisse op hunnen hals gehaalt hebben.

Niemand mag het oude Chrisma gebruiken.

Wy beveelen dat deeze ordonantien ongekreukt zullen bewaart, en viermaal in 't jaar in iedere Parochi-kerke door de Priesters op de rust- en feest-dagen afgekundigt, en naarstelijk aan het volk uytgelegt worden; het welke zy zullen doen op Pinxterdag, op S. Michiels dag, op het feest der Besnijdenisse, en Zondaags na Asschenwoensdag, als 'er gezongen word, *Invocavit me*. Gedaan en gegeeven in 't jaar onzes Heere 1293, op woensdag, daags na S. Tiburtius en zijne gezellen.

Deeze ordonantien moeten viermaal in 't jaar van den preekstoel afgeleezen worden.

OVER HET GEVANGEN NEEMEN OF DOODEN DER KLERKEN.

JOHANNES door de genade van Godt en van den Apostolisschen Stoel Bisschop van Utregt, aan alle en iedere in Christus beminde Kerk-prelaaten, Prooften, Aarts-diakenen, Abten, Abdissen, Priooren, Priorinnen, Opzigteren, en Land-dekenen, Plebaanen en Regenten, Kapellaanen, Priesteren, en aan alle anderen zoo Klerken als Leeken onzer stede, en onzes Bisdoms, heil en zegen.

Wy hebben onlangs, gelijk gyl. weet, ter eere Gods, en voor de ruste en 't welvaaren der voornoemde kerke, als ook tot heil onzer onderdaanen, eenige nutte en billijke Ordonantien laaten

uytgaan. Dewijl egter ſommigen der zelven, namentlijk ontrent het gevangen neemen en het dooden der Klerken, het opbreeken der kerkelijke brieven, het ſtooren der geeſtelijke regteren, en ontrent de veelvuldige verhinderingen der kerkelijke regts-pleeginge, hoewel die om de uytſpoorigheit der gemelde misdaaden naar de billijkheit opgeſtelt, en lijdelijk genoeg waren, aan eenige Edelen en Overigheden al te hard geſcheenen hebben: en dewijl zy dikwils en zeer ernſtig by ons aangehouden hebben dat wy die ordonantien om de gemelde redenen wat zouden verzachten: zoo is 't dat wy, hoopende dat hoe wy te rekkelijker zijn in hunne bede in te willigen, zy des te vlijtiger zullen zijn om de voornoemde misdaaden en verongelijkingen door hen zelven en door hunne bedienden te beletten, of als ze bedreeven worden, 't geen Godt verhoede, om zorg te draagen dat ze dan naar den eiſch geboet werden; zoo is het, zeg ik, dat wy goedgevonden hebben de gemelde ordonantien op de volgende wijze te verzachten, zoo nochtans dat de reſt in zijn volle kragt zal blijven. Wy beveelen dan voor eerſt, dat by aldien een Prieſter of een Klerk gevangen wordt genomen, de goddelijke dienſten in zoo een kerke, onder dewelke hy gevangen is, zullen ophouden. En by aldien dat hy van die Parochie-kerke naar een andere vervoert wordt, zoo willen wy dat de goddelijke dienſten in de laatſte kerke, zoo lang als hy onder dezelve gevangen zal zitten, zullen ſtil ſtaan; als ook in de Parochi-kerke, daar de geene die hem gevangen heeft genomen zich zal ophouden. Doch indien hy gedoodt wordt, 't geen Godt verhoede, zullen de dienſten in de Parochi-kerke, onder dewelke zoo een euveldaad begaan

Eenige der voornoemde ordonantien, die ſommigen te hard ſcheenen, worden wat verzagt.

is,

is, als ook in die parochi-kerk of parochi-kerken, naar dewelken de misdaadigen geweeken zijn, insgelijks opgeschort blijven. En noch doen wy zodaanigen booswigt, of zodaanige booswigten, mitsgaders hunne medestanders, en die hun huisvesting of raad en daad geeven, uyt kragte van dit geschrift in den ban; willende dat zy zoo lang afgekundigt werden, tot dat zy Gode, Ons en de Kerke, mitsgaders den beledigden behoorlijke voldoening zullen gegeeven hebben; en dat ze verdienen door onze goedheit ontslagen te worden. Daarenboven aangaande de ordonantie, voorhene door ons gemaakt, tegen de stoorders der kerkelijke regtspleeginge, of die dezelve na deezen eeniger wijze mogten stooren, 't zy met de brieven op te breeken, 't zy met de boden of bestelders der brieven te quetzen, gevangen te neemen, op te houden, of met hen te beschadigen, te verongelijken of te quellen, zoo als breeder in dezelve ordonantie staat uitgedrukt, dit verzachten wy in dit punt: te weeten dat de Parochie, onder de welke zulk een geweld, ongelijk of stooring komt te gebeuren, of daar de gemelde quaaddoenders zich mogen ophouden, niet zal gehouden zijn de kerkelijke diensten te staaken.

Van de vryheit der kerken.

Daarenboven, nademaal de kerken een schuilplaats en een toevlucht der misdaadigen zijn, en dat het de gewoonte en de plicht der menschen is, aldaar om de vergiffenis hunner zonden te bidden, zoo verklaaren wy door den tegenwoordigen bevelbrief dat de kerken en de kerkhoven (14) hunne vryheit moeten behouden, en dat de geenen die hunnen toevlucht tot dezelven neemen, daar met geweld niet mogen uytgetrokken worden; ten waar dat ze in of tegen de gemelde

kerken of kerkhoven gezondigt hadden : want in zulken gevalle zouden zy te vergeefs hoopen op de hulp der kerke , die tegens de kerk zelfs komen te zondigen. Of ten waare dat het openbaare roovers waren, of dat ze op de velden by nacht hadden gaan geweld pleegen , en ſtroperyen aanregten , gelijk ook de zodaanigen die op 's Heeren wegen rooven , en die het gezaai der genen die hun niet ten dienſte ſtaan verbranden en vernielen. Anders moeten de misdaadigen, die hunnen toevlucht tot de kerken neemen, de vryheit der zelven genieten; te weeten zoo verre dat ze om hunne misdaaden niet mogen gedoodt nochte verminkt, maar wel anderszins naar den eiſch der wetten geſtraft worden. Ook gebieden wy op den ban aan alle Klerken onzer ſtede en onzes Bisdoms dat ze op zijn Klerks geſchoren moeten gaan ; en dat ze ongeſtreepte en kleine doch eerlijke en Prieſterlijke klederen zullen hebben te draagen , om door hunne kleding en door 't ſcheeren van hun hair van de leeken onderſcheiden te konnen worden. Ook verbieden wy op den ban aan alle Klerken onzer ſtede en onzes Bisdoms dat ze zich niet zullen hebben te verſtouten enige verbodene wapenen te draagen. Ook verbieden wy dat niemand zal hebben te trouwen op de verbode tijden ; te weeten, van den eerſten Zondag in den Advent, tot den achtſten dag na drie Koningen , en van den Zondag die veertien dagen voor Vaſten-avonds Zondag komt, tot den achtſten dag na Paaſſchen: en eindelijk van den Zondag die voor Chriſtus Hemelvaart komt , tot den Zondag van de H. Drievuldigheit , alle de gemelde dagen daar in begreepen. Wy verbieden ook de heimelijke huwelijken, en willen niet dat iemand dezelven zal by-

Dat de Prieſters en Klerken op zyn klerks geſchoren en gekleedt moeten gaan.

Dat ze geen verboden wapenen draagen.

by-woonen, op de ſtraffen in de regten uytgedrukt. Ook verbieden wy noch andere heimelijke huwelijken; verſtaande daar door zodaanige huwelijken dewelken worden aangegaan zonder voor afgaande af-kundigingen of geboden, die eerſt door de Prieſters in de Parochi-kerken opentlijk moeten gedaan worden. Ook verbieden wy wel uytdrukkelijk dat geen Klerk of Prieſter eenige vreemdelingen zal hebben te trouwen, of hun bruiloft by te woonen, ten zy dat 'er genoegzaame verzekering door opene brieven of door geloofwaardige getuigen ingekomen zy dat de party, of de partyen dewelke begeeren te trouwen, ergens anders niet getrouwd zijn, nochte eenig wettig beletzel hebben.

De heimelyke huwelyken verboden.

Ook verbieden wy uytdrukkelijk dat men aan geen' vreemde en onbekende klerken, die zich voor Prieſters, 't zy van onze eige ſtad en Bisdom 't zy van een ander Bisdom, uytgeeven, verlof zal hebben te geeven om den heiligen dienſt te doen, ten zy dat zy goede blijken van hun Prieſterſchap toonen. Ook gebieden wy wel ſcherpelijk, en op de deugd der H. gehoorzaamheit, aan alle en iedere Regenten en Prieſters dat ze behalven de punten des geloofs, noch het *Vader ons* en het *Geloof* iederen Zondag in hunne Parochi-kerken op een verſtaanbaare wijze en in de moederlijke taale aan het volk zullen hebben uyt te leggen, en dat ze daarenboven eens in de maand, of ten minſten drie of viermaal in 't jaar, de Tien geboden, en de ſeven Sakramenten der H. Kerke op dezelve wijze, en ook in de moederlijke taale, aan het volk zullen verklaaren. De tien geboden zoo als die in het Boek *Exodus* ſtaan, zijn de volgende: *Gy zult geen' vreemde Goden hebben: Gy zult den naam van den Heere uwen Godt niet ydelijk aan-*

Niemant moet toegelaaten worden om de Mis te doen, ten zy dat hy wettig bewys geeft dat hy een Prieſter is.

De voornaamſte geloofs-artykelen moeten alle Zondagen, en de tien geboden met de 7 Sakramenten ſomtyds in 't jaar aan het volk in de

moederlijke taale voorgedraagen worden.

aanneemen. Gedenk den Sabbatdag te heiligen : Eert uwen vader en uwe moeder : Gy zult niet doodſlaan: Gy zult geen overſpel begaan : Gy zult niet ſteelen : Gy zult geen valſche getuigenis tegen uwen naaſten geeven : Gy zult het huis van uwen naaſten niet begeeren: Gy zult niet begeeren de huisvrouw van uwen naaſten : enz. Onder de Sakramenten der Kerke zijn'er vyf die nootzakelijke genoemt worden, en twee die ter keure der Chriſtenen ſtaan : dit zijn de vyf noodige: *Het Doopzel , het Vormzel , de Boetvaardigheit , het Lichaam des Heere , het laatſte Olyzel.* De twee eigenwillige zijn: *het Prieſterſchap* en *het Huwelijk.* Zonder de noodige Sakramenten kan een menſch ter zaligheit niet komen, te weeten indien dezelven uyt verachtinge achter gelaaten worden. Wy vernieuwen ook mits deezen de verkondiging van den Bevelbrief , ſtaande in 't geeſtelijke regtboek *extra* , rakende de geeſtelijke ſtraffen , den welken wy al voordeezen hebben bevolen te verkundigen. En aangaande de ordonantie voorhenen door ons uytgegeeven ; te weeten dat geen Prieſter zich zal vermeeten twee Miſſen op eenen dag te leezen , ten waar dat eenige noodzaakelijkheit van regts wege goedgekeurd zulks quam toe te laaten , dezelve verſtaan wy in deezer voege : te weeten , uytgezonderd den Kersdag ; en als 'er een lijk voorgevallen ; of een magtig Heer overgekomen is , om welke redenen dat 'er weer Mis moet gedaan worden. Deeze onze ordonantien , beneffens de ouden voorheene door ons uytgegeeven , willen en begeeren wy dat ongekreukt zullen achtervolgt , en in iedere Parochie bewaart werden. En wy beveelen op den ban dat alle Regenten of Vikariſſen in de Parochien woonende , dezelven viermaal in 't jaar, naar dat het beſt gelegen zal komen , zullen hebben

Vyf noodige Sakramenten , en twee vrywillige.

Om wat redenen dat 'er twee Miſſen op eenen dag moeten geleezen worden.

ben af te kundigen, en naarſtiglijk aan het volk uyt te leggen. Gegeeven te Utregt in 't jaar onzes Heere 1294, op den vyfden dag na het feeſt van den H. Apoſtel Andreas.

ORDONANTIE

VAN

PETRUS

KARDINAAL VAN S. JORIS;

Voor de Geeſtelijkheit van de Stad en van het Bisdom van Utregt.

PETRUS door de goddelijke genade Kardinaal Diaken van S. Joris *ad velum aureum*, Afgezant van den Apoſtoliſſchen Stoel, aan alle de Geeſtelijkheit der Stede en des Bisdoms van Utregt, heil en kondſchap deezer onzer verhandelinge, die ten eeuwigen dage moet duuren.

Hoewel dat wy alle Chriſtus geloovigen, en zonderling de geenen die tot het genootſchap van zijne magt geroepen, en onze zorge door den Apoſtoliſſchen Stoel toebetrouwd zijn, met een byzondere genegendheit moeten beminnen; zoo moeten wy egter, wanneer zy eenige uitſpoorige misdaad bedrijven, des te zorgvuldiger oppaſſen om hen te beſtraffen, hoe dat hun quaad gedrag den luiſter der kerkelijke waardigheit meer komt te bezwalken.

Het

De Geeſtelijken van Utregt worden vermaant hunne by-zitten te verſtooten, zullende anders van hunne bedieninge opgeſchort, en zoo zy zich binnen de 20 dagen niet en beteren, in den ban gedaan worden.

Het is ons ter ooren gekomen hoe dat eenigen van ul. de luſten des vleeſches niet intoomende zich niet ontzien opentlijk by-zitten te houden, en veele andere uytſpoorigheden te bedrijven, die de oogen der Goddelijke Majeſteit vergrammen, en aan de anderen tot een voorbeeld ten bederve verſtrekken. Dewijl het dan de pligt onzer zorgvuldigheit is, hier tegen te voorzien door zodaanig middel, als wy in den Heere dienſtig zullen oordeelen, zoo belaſten wy door den tegenwoordigen Bevelbrief, met raad en overleg van den Biſſchop en de Prelaaten der Utregtſche Kerke, dat geen Klerk der ſtede en des Bisdoms van Utregt, op de ſtraffen beneden uytgedrukt, zich voortaan zal vermeeten opentlijk een by-zit te houden. Daarenboven worden zy opentlijk vermaant, die ſchendige by-zitten binnen 20 dagen, van de verkundiginge deezer ordonantie af te rekenen, te verſtooten, zonder dezelven of diergelijken oit of oit weder in te neemen. Anderzins zullen zy op heeter daad van regtswege van hun ampt en bedieninge opgeſchort zijn. En in gevalle dat zy zich dan noch niet komen te beteren, zoo moeten zy weeten dat ze na verloop van 10 dagen in den ban zijn vervallen; en dat hunne bedieningen open gevallen, en de begeeving der zelven volgens den inhoud der wetten aan de Overigheit is vervallen. En ingevalle dat hunne ongeregeldheden evenwel noch onverbeterd blijven, zullen zy van de goederen die zy bezitten, niet tegenſtaande het tuſſchen-komen van een beuzelachtige beroepinge, berooft worden: op dat de geenen die van het quaad niet afgeſchrikt konnen worden door de vreeze Gods, van het zelve ten minſte afgeſchrikt werden door de ſtrengheit der kerkelijke tucht. En nadien het

Zoo zy dan noch hardnekkig blijven, zullen zy hunne bedieningen verliezen.

getal

tal van hunne eerlooze kinderen in het Bisdom van Utregt al zeer is vermenigvuldigt, zoo willen en beveelen wy dat geene kinderen van klerken by het leven van hunne vaders voortaan eenig kerkelijk ampt (15) in den Dom, of in eenige kerke van de ſtad of van het Bisdom van Utregt, zullen mogen bezitten, als door toelaatinge van den Apoſtoliſſchen Stoel, dewelke uytdrukkelijk gewag zal maaken van zodaanige een vergunninge. . . . . en wy hebben goedgevonden dat ze voor die reize verſteecken zullen zijn van het vergeeven der kerkelijke ampten, op dat de kerk van Utregt geduurig meer en meer mag aangroeijen. En op dat de roofgierige wolf geen' gelegendheit mag hebben van de ſchaapen die zonder harder loopen aan te randen, hebben wy door de tegenwoordige ordonantie met den raad der Utregtſche kerken vaſt geſtelt, dat zy voortaan geduurig by hunne ſchaapen zullen blijven woonen. Anderszins, zoo wie zich zonder verlof van zijn Kapittel, en buiten de geoorlofde gelegendheden, van huis zullen begeeven hebben, die zullen na twee maanden uytblijvens van hun Dekenſchap van regtswege vervallen zijn: en de Kanonnikken der zelve kerken zullen anderen, die zy voor eerlijke en bequaame luiden kennen, tot hunne Dekens verkiezen. En na deezen zal 'er niemand tot het Dekens-ampt in dezelve kerken verkooren worden, of hy moet alvorens zweeren dat hy zijn verblijf aldaar in perſoon zal houden.

Zodaanige baſtaarden buyten de kerkelijke bedieningen geſloten.

De Harders moeten by hunne kudde blijven.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Het is zeker dat de roovers en onregtvaardige bezitters van kerkelyke goederen verdienen geſtraft en des te zwaarder geſtraft te worden, hoe dat het een vuilder en verfoeyelyker zaak is de handen te ſlaan aan zodaanige goederen die tot verrigting van den goddelyken dienſt gegeeven en geſchikt zyn. En men weet hoe dat 'er altijd wereldſche Vorſten zyn geweeſt, dewelken van Godt en zyn gebod niet weetende, zich niet ontzien hebben de kerken en kerkelyke Dienaars kaal en berooid te maaken, om den grooten Heer op het kerkengoed te ſpeelen. Agobardus klaagt hier zeer over in zijne verhandelinge van de bedieninge der kerkelyke goederen; en kan het niet harden dat wereldſche menſchen de kerkelyke inkomſten in hunne zak ſteeken, om daar een groot getal van knegten, wat knegten! ja van paarden en van honden op te houden, om hunne luſten te voldoen, om 'er op te teeren en te ſmeeren, en eindelyk om het te verſpeelen, te verdobbelen of te vertimmeren. Dit is alles de zuivere waarheit: maar 't is ook waar dat de Geeſtelyken zelf door hun onſtichtelyk gedrag en door hun ongebonden leven dikwils gelegendheit tot dit quaad gegeeven hebben. Mezerai getuigt in zijne Hiſtorie (*in Klotarius* II.) dat de menſchen ziende dat de Biſſchoppen hunne kudde niet op en paſten, maar liever geſtadig en ſlaafsgewijs het Hof volgden, dat ze den walg van de Chriſtelyke deugden en van hunne bedieningen hadden, dat ze alzoo verzot en verſlingert waren op de wereldſche vermakelykheden, weelden en welluſten, en zich alzoo diep in de wereldſche beſlommerniſſen ſtaken als de ſlimſte van de wereldlyke menſchen: dat ze zoo wel hoveerden en banketteerden, gaſten en braſten, ter jagt en krijg gingen, en alzoo koſtelyk gekleed moeſten gaan als de Leeken: dat de menſchen, zeg ik, dit alles ziende alle eerbiedigheit voor de Geestelyken verlooren, en begonnen te denken dat zy ten minſte zoo veel goeds met de kerkelyke rijkdommen zouden doen als zodaanige Prieſters en Biſſchoppen: en als het kerken-goed doch zoo verſlempt en verquiſt moeſt worden, dat dit verquiſten den Leeken ten minſte zoo wel voegde als den Geeſtelyken.

2. Dit

2. Dit mijden van de geenen die in den ban vervallen waren is voor dezen al wijd, en misschien wel al te wijd, gegaan: die met zoo een de minste gemeenschap in eeten, drinken, spreeken enz. had gehouden, had den ban op zijn' hals: dat mocht noch heene gaan. Maar die met den lesten wederom had verkeert, gesproken, gegeten, gedronken, gereist, enz. die was ook in den ban vervallen. En zoo kon het gebeuren dat 'er honderd gelyk, en noch veel meer, teffens en op eenen tijd, zonder dat ze eenig ander quaad gedaan of in 't zin gehad hadden, in den ban betrokken wierden. Deeze honderd, of zoo veel meer als gy wilt, moesten al wederom op dezelfde boete gemijdt worden. Wat konden die door hunne besmettelykheit wederom al nieuwe bannelingen voortbrengen? Want zoo een ban, gelyk men ziet, en niet alleen de ban, maar ook de banneling zelf waren, naar de gewoonte van dien tijd gesproken, inderdaad besmettelyk. Onder anderen is het zoo toegegaan in die bedroefde en meer als doodsvyandelyke krakeelen tusschen Gregorius VII. en Henrik IV. Gregorius had den Keizer, en al de geenen die eenige gemeenschap, 't zy in eeten, drinken, praaten, of waar in het zyn mogt, met den Keizer zouden houden, in den ban gedaan. De Keizer en die 't met hem stonden hielden den ban voor onwettig en kragteloos, om dat ze op geen regtmaatige wijze gedagvaart, noch onderzogt noch van eenig schelmstuk overtuigt waren. Zy bleeven dan de oude gemeenschap met den Keizer houden. En aldus, zegt Chr. Lupus, (*in Concil. part.* 5. *pag.* 121.) is het getal der Bannelingen s' jaarlyks grooter en grooter, en eindelyk ontelbaar en oneindelyk geworden. Hooger kon het niet loopen, zou iemand denken: maar 't liep evenwel noch hooger: want na dat 'er een Tegen-Paus onder den naam van Klemens III. was gekozen, en dat Philippus Koning van Vrankryk ook in den ban was gedaan, ging het bannen eerst voor goed aan. De eene party behielp zich zoo wel met deze bannen als de andere: en dewijl ieder het beste regt meende te hebben, wierd de eene party, door de stoutigheit in het bannen van de andere party, als getergt om geduurig nieuwe bannen uyt te donderen. Hier over verdienen de zielroerende jammerklagten van Sigebertus van Gemblours en van Venericus Bisschop van Vercelle gehoort te wor-

den. De magt van den ban uyt te ſpreeken wierd ſchendig misbruikt : ieder ging in dat banſpreeken maar te rade met zijne eige paſſie: en zoo wierd 'er geen werk van eenigen ban gemaakt: daar waren ook verſcheiden onpartijdigen, die geen zijde koozen, en de bannen van de eene party zoo weinig achten, als die van de andere party. Maar wie zou gedagt hebben dat Gregorius VII. op dit ſtuk noch opſpraak zou lijden van al te groote toegevendheit; ja van een ketterſche nieuwigheit? Egter heeft hy die opſpraak geleden, en is 'er wel dapper over geſcholden door den beruchten Kardinaal Benno. Gregorius de oogen eindelyk geopent hebbende voor alle de onheilen en rampen die uyt zoo menigvuldige bannen dagelyks voortquamen, had een Ordonantie uytgegeeven (*in Concil. Rom. 4. ſub Greg. VII. o.* iv.) dat de Huisvrouwen, Boden, Dienſtmaagden, Slaaven en Knegten, ja al' die geen' Hovelingen waren, daarenboven die onwetend met zoo een banneling hadden omgegaan, en meer anderen, door het handelen met den banneling in geen' zonden zouden vervallen. En hier in zal hem niet ligt ongelyk gegeeven worden. Maar Benno begreep het anders, of wilde het anders begrijpen. Hy gaf dan voor dat de beſmettelykheit van den ban zoo kragtig en onmijdelyk was, dat zelfs de Roomſche Paus de magt niet en had om zich zelven of iemand anders daar van te bevrijden. Onder anderen beroept hy zich op het voorbeeld van Anaſtaſius II. van wiens gemeenſchap veele Roomſche Prieſters en Geeſtelyken zich afgezondert hebben, om dat hy gemeenſchap had gehouden met den beruchten Acacius enz. Maar Benno maakt ſomtijds van alle hout wapenen om Gregorius te bevechten. Vorders wierden de Pauzen wel gedwongen om deeze beſmettelykheit van de bannen wat te ſtuiten: want veele menſchen, dewelken nergens zoo bang voor waren als voor een ban, en die in de landen van gebannene Koningen of Biſſchoppen woonden, trokken het land uyt, om door den ommegang met de gebannenen niet beſmet te worden. De Leeken verlieten hunne huizen, de Monnikken hunne kloosters, de Vrouwen haare Mannen, de Kinderen hunne Ouders, en gingen in een uyterſte armoede, en in een behoeftigheit van alles, achter het land zwerven en doolen, om den ban te ontvluchten. Zoo doende zouden de Pauzen

wel

wel haast een Leger van Bedelaars en Landloopers tot hun' aanhang gekreegen hebben. Zoo heeft dan Urbanus II. een Ordonantie gemaakt, staande in het Dekreet van Ivo Bisschop van Chartres: (*part.* 14. *c.* 45.) *dat de geenen die alleen naar het lichaam maar niet met hunne genegendheit onder de gebannenen woonen, en niet deelachtig worden aan hunne Sakramenten, van het lichaam des Heere niet moeten afgeweert worden.* Paschalis II. schreef ook in een brief aan Geberardus Bisschop van Konstants en aan Odoricus Bisschop van Passau (*Ep.* 12.) dat *zodaanige menschen een yver zonder wetenschap hadden . . . en dat ze niet verdienen geprezen te worden die in 't midden van een quaad en ondeugend volk, zoo noemt hy de bannelingen, niet konnen woonen. . . .*

2. In den 8 kerkregel van de derde Lateraansche kerkvergaderinge word bevolen dat de kerkelyke ampten niet langer als ses maanden mogen open staan; of dat anderssins de begeeving, die door den Bisschop moest geschieden, aan het Kapittel, of die door het Kapittel gedaan moest worden, aan den Bisschop zal vervallen zyn. Doch indien ze altemaal nalaatig mogten zyn in de openstaande ampten op hun' tijd te vergeeven, dat het regt van vergeevinge als dan vervallen zal zyn aan den Metropolitaan. En moet geweten worden dat dit ook ziet op den Patroon, dat is die het regt heeft van iemand tot zoo een kerkelyk ampt voor te stellen: want indien zoo een Patroon een geestelyk Persoon is, en langer als ses maanden sukkelt met een bequaam persoon voor te draagen, is hy, volgens eenige Regels van het geestelyke Regt-boek, zyn regt voor die reize quyt, en het staat den vergeever vry iemand naar zyn eigen goeddunken aan te stellen; doch is hy een Leek, dan heeft hy maar vier maanden tijd om iemand voor te draagen, of zyn regt is voor die reize ook vervallen aan den vergeever (*in c. unico de Jure Patron. in* 6.) En de kerk heeft zekerlyk redenen gehad om diergelyke wetten tegen het openstaan der kerkelyke ampten te maaken: want onder meer andere ongemakken is dit het geringste niet, dat de Koningen op veele plaatzen de inkomsten der openstaande kerken in hunne zak staken: en dewijl die winst meer en meer aanzoete, gebruykten zy allerhande kunsjes om de verkiezingen te verschuyven. Dit konden zy des te gemakkelyker doen, om dat men doorgaans zonder hun verlof tot geen' verkiezing mogt treeden.

3. De woekery is al een oude quaal in de kerke. S. Auguſtyn (*in Pſ.* 54.) klaagt 'er met een openhartige vryborſtigheit over, dat ze by zijnen tijd zoo gemeen was, en zoo opentlyk zonder eenige ſchaamte gepleegt wierd, dat de Woekeraars een aanzienelyke Maatſchappy en een ganſch genootſchap der ſteden uytmaakten: en dat ze den Keizer een gedeelte van hunnen woeker opbragten. Maar het ergſte van allen is, dat het ook noodig is geweeſt de woekryen der kerkelyke perſoonen door de wetten der kerke te beteugelen. *Indien bevonden wordt*, zegt de Synode van Elvire (*Can.* 20.) *dat iemand der Klerken gewoekert of woekker getrokken heeft, die verſtaan wy dat afgezet en van de Tafel des Heeren geweert zal worden.* Maar de Leeken konden volſtaan met beterſchap te beloven: *doch indien ze bleeven woekeren*, zegt dezelve Synode, *zouden ze ook van de kerke afgeſneden worden.* De eerſte Synode van Arles wil ook dat de kerkelyke Bedienaars die zich met woekeren behelpen afgeſneeden zullen worden. Maar ter gelegendheit van dit woekeren der kerkelyke perſoonen ſtaat hier te bemerken dat de Biſſchoppen het woekeren der Leeken zoo opentlyk niet durfden veroordeelen, of ten minſte door geen' al te ſcherpe ſtraffe beteugelen, om dat de wetten zelf en de regten, gelyk S. Aug. in zijnen 54 brief getuigt, den woeker betaalt wilden hebben. Eenige kerkvergaderingen, als de eerſte van Arles, die van Nicea, van Laodicea, en ſommige Pauzen als van Leo, Gelazius enz. hebben wel beſtaan het woekeren der kerkelyke perſoonen, om dat zy daar meer over te zeggen hadden, door zwaare ſtraffen in te toomen: maar tegen de Leeken durfden zy zoo opentlyk, en door het opleggen van ſtraffen, niet aangaan. Dat is zekerlyk geen groote lof voor Chriſtene Keizeren, daar de woekery zelfs onder de geſchikſten der Heidenen voor een verfoeielyke vuiligheit aangezien is geweeſt. Beter lof is het voor onze Heidenſche Voorouders, de Hoogduitſchers, by dewelken het woekeren volgens Tacitus (*de Morib. Germanor.*) een onbekende zaak was, zoo dat het door geen wetten behoefde beteugeldt te worden.

4. Dit is een van de kerkgewoonten, dewelken gelyk in meer andere voorvallen geſchiedt, door de kerk onwettige redenen verandert mogen worden, en ook

al

al dikwils verandert zyn. De geheele oudheit ſpreekt van een drievoudige indompelinge. Eunomius is de eerſte geweeſt, of is althans voor den eerſten bekend, die een enkelde indompeling heeft willen invoeren: hoe wel dat Zozomenus hem deswegen vry keurt, en de ſchuld aan twee van zijne Leerlingen toeſchryft; doch Theodoretus (*lib. 4. Heret. Fabul.*) zegt uytdrukkelyk dat hy een wet gemaakt heeft voor een enkelde indompelinge. Maar dat overgeſlaagen, hy is daar in door de Katolyken tegen geſproken, en de drievoudige indompeling in ſtand gebleeven. Maar als de Gotten in Spanje gedrongen en daar meeſter geworden waren, hebben de Katolyken, ziende dat de Gotten de drievoudige indompeling misbruikten als of daar door een drievoudige natuur in de H. Drie-eenigheit betekent wierdt, een begin gemaakt van den Doopeling maar eens in het water te dompelen. Deeze verdeeldheidt heeft geduurt tot den tijd toe van Koning Richaredus, dewelke Katolyk geworden zijnde, en meeſt de andere Gotten door zyn voorbeeld ook bekeert hebbende, de drievoudige indompeling, als eenigſins naar het Ariaandom ruykende, in een enkelde wilde verandert hebben. Doch de Gotten wilden daar niet naar luiſteren, hielden zich aan hunne oude gewoonte, en beriepen zich op het oude gebruik der R. kerke. Men heeft daar over geſchreeven aan Gregorius I. en deeze H. Paus ſchreef wederom dat beide die manieren goed en wettig waren, en dat ieder een goede betekening had: maar hy belaſt hen evenwel de drievoudige indompeling af te ſchaffen: want het zou anders ſtaan, zegt hy, en zy zouden 'er op konnen roemen, dat ze het tegen ons gewonnen hadden. Doch de Gotten waren niet te verzetten: het berſte byna, of zonder byna, tot een ſcheuring uyt, gelyk uyt de klagten van de vierde kerkvergaderinge van Toledo (*c. 5.*) te beſpeuren is. Eindelyk hebben de Voorſtanders van de drievoudige indompelinge, om een einde van het krakeel te maaken, koop gegeeven, en zich met de enkelde indompeling vergenoegt. Doch de Ariusgezinden ſtonden al even ſtyf op hun ſtuk: en mogten van geen enkelde indompelinge hooren ſpreeken. Eindelyk als de Ariaanſche kettery in ganſch Spanjen uytgeſtorven en lang vergeeten was, hebben de Spanjaards, die nu geen' Ariaanen te ontzien hadden, wederom drie-

maal beginnen te dompelen: en dit was ook de gewoonte van de ganſche kerk. Maar de gemelde verandering der Spaanſche kerke, te weeten het veranderen van een drievoudige in een enkelde indompeling, heeft onder veele Katolyken van andere landen al groote opſpraak geleden. De vermaarde Alcuinus Flaccus is daar kragtig tegen uyt gevallen, (*Ep. 69. ad Clerum Eccleſ. Lugd.*) zeggende dat Spanje van ouds een Teelſter van Tyrannen was geweeſt, maar nu een Teelſter van ketteryen was geworden. Hy zegt onder anderen dat de brief van Gregorius den Grooten, daar zy op roemen, in het boek van zijne brieven niet te vinden was. Zyn ganſche brief is vol vuur en vlam tegen *de enkelde indompeling Ep.* 81. Ziet eens, zegt hy in een anderen brief, *het oude Serpent tracht zijnen kop, die niet door de knodze van een Hercules maar door die van 't Evangelie verpletert was, wederom uyt de Doornhoſſchen van 't Spaanſche gebied, en uyt de ſpelonken der vergiftigde ongeloovigheit op te heuren, en zijne eerſte Fenijn-potten te vermengen met het vergift van een nieuwe vermaledijdinge.* Tot hier toe heeft hy het geladen op de kettery van Felix Biſſchop van Urgel, en van Elipandus Primaat van Toledo. Maar nu komt hy tot de enkelde indompeling: *dan komt 'er noch een kille Noorde wind* zegt hy, *van een andere kant tegen den vaſten muur der H. kerke aan bulderen en aanbonzen, om den Regel der Katolyke kerkgewoonte omtrent den doop te veranderen. . . .* Uyt den zelfden brief verſtaat men ook dat ſommige Spanjaards, die zich van de drievoudige indompelinge bedienen, ook driemaal de Perſoonen der H. Drievuldigheit uytdrukten. Die haalt hy ook luſtig door, en niet zonder reden: want dan was de eerſte indompeling, met de uytdrukkinge der Goddelyke Perſoonen, een volkomen doop: en vervolgens waren de twee andere indompelinlingen, daar de Goddelyke Perſoonen ook uytgedrukt wierden, niet veel beter als een herdooping, of liever twee herdoopingen. Alcuinus dringt in den eerſt genoemden brief daar ſterk op, dat in den doop de driedaagſche Begraaffenis van den Heere Chriſtus moet beteekent worden, 't welke hy ook uyt verſcheiden Oudvaderen bewijſt. Walofridus Strabo (*c.* 26.) was ook ganſch niet voor deeze veranderinge, en zijne redenen

ſchij-

ſchijnen al vry te klemmen. Hy ſteunt voor eerſt op het oude gebruik en de eenpaarige overeenſtemminge der Oudvaderen: ten andere doet hy ook gelden de gemelde reden van Alcuinus ontrent de driedaagſche Begraaffenis van Chriſtus. En hy ſpreekt zeer wyſſelyk met deeze woorden: *Zouden wy alles moeten verlaaten dat de ketters tot hunne quaade leeringen hebben zoeken te verdraaien, dan zouden wy niets overig houden.* En daar in volgt hy den Regel van den H. Auguſtinus (*lib. de Serm. Domini in monte*) *de Schaapen moeten daarom haare vachten niet afleggen, al gebeurt het wel dat de Wolven zich onder Schaapsvachten bedekken.*

5. Daar leggen al meer kerkelyke wetten tegens de kerkelyke perſoonen die ter herberge gaan, als in de Synode van Laodicea, (*c.* 24.) in die van Karthago, (*c.* 27.) (dewelken zulks evenwel toelaat als ze zich op reis bevinden) in die van Aken, (*an.* 816. *Can.* 90.) De kerkvergadering van Lateranen, gehouden onder Innocentius III. ſpreekt even eens als die van Karthage. Eindelyk heeft de kerkvergadering van Trenten (*cap.* 12. *de Reform.*) het zelfde verboden in haare 14 zittinge. Naderhand zyn dezelfde wetten vernieuwt in verſcheide Synoden van Nederland, als in die van Kameryk, van 't jaar 1565 in die van Mechelen van 't jaar 1607 en noch in die van Gent gehouden onder den Biſſchop van Trieſt enz.

6. Wy hebben hier voor al van verſcheide ſpelen, die voor deezen in de kerken vertoont wierden, geſproken; als van het feeſt der Gekken, daar men gemaskert en verkleedt in de kerke danſte en ravotte: at, en dronk, ſpeelde en quinkeleerde en noch van het feeſt der kinderen, van het feeſt der ſterre, enz.

7. *Dat de Sakramenten zonder eenig geld te eiſſchen bedient zullen worden.* Dit is al dikwils ſlegt genoeg toegegaan: en indien het iemand luſte een Hiſtorie van de afperſſingen der Prieſteren in het bedienen der H. H. Sakramenten te maaken, die zou een groot boek konnen vol ſchryven. Maar het heeft noit aan deftige en yverige mannen ontbroken dewelken deeze vuiligheit met alle magt tegen gegaan hebben. Paus Gelaſius heeft al in zijnen tijd aan de Biſſchoppen van Lucanie, Abbruzzo, en Sicilie moeten verbieden dat ze den doo-

pelingen geen geld zouden hebben af te vorderen. Gratianus brengt een kerkregel by uyt zekere Synode van Karthago, alwaar de Biſſchoppen gemagtigt worden om 't geene van de Ouders voor het doopen van kinderen uyt een volkome vrywilligheit en eige beweeginge geoffert wordt, aan te neemen : *maar*, zoo ſpreekt de kerkregel, *indien de Ouders zoo arm en behoeftig zyn dat ze niets konnen geeven, zoo moeten de kerkelyke bedienaars hun met geweld geen pand afneemen. Want daar zyn veele arme menſchen dewelken daar voor vreezende hunne kinderen ongedoopt houden. En indien 'er dan eenigen zonder de genade des doopzels komen te ſterven, zoo zal hun verderf op de rekening der geenen komen, voor welkers roofgierigheit zy gevreeſt hebben, en niet te doop zyn gekomen.* Hoewel Chr. Lupus (*in Concil. tom.* 3. *p.* 139. 140.) niet en gelooft dat deeze Regel uyt een kerkvergaderinge van Karthago is genomen, maar dat het de ſevende kerkregel van de vergaderinge van Bragues, en de negende van de vergaderinge van Merida zal zyn, zoo blykt daar evenwel uyt, hoe dat de kerkelyke perſoonen ſomwijlen te werk gegaan hebben. Wy vinden een diergelyk voorbeeld in het leven van S. Heribertus Biſſchop van Keulen, beſchreeven door den vermaarden Abt Rupertus : Zeker arm man had een kind gekreegen, maar dewijl hy zoo arm was, en met geen geld in de hand quam, was 'er geen een Prieſter te vinden die naar hem begeerde te luſteren. Hy liep met het nieugeboren kind onder zijne armen, de geheele Stad van Keulen op en neder, om het zelve gedoopt te krijgen. Als hy eindelyk moegeloopen was, en van ieder een verſmaadt wierdt, is hy gegaan tot den Aartsbiſſchop Heribertus, en heeft hem zijnen nood luidkeels en al ſchreyende geklaagt, en verhaalt hoe dat hy in zoo een zaake over al zyn hoofd had geſtooten. Zoo heeft dan de Aartsbiſſchop, door zoo een handel getroffen, het kind met eigen handen gedoopt. Vorder is hier omtrent een driederhande tucht in de kerke geweeſt. Eerſt van allen is 'er verboden niets in het doopen te eiſſchen nochte te ontvangen : en daarom heeft de kerkvergadering van Elvire verboden dat de doopelingen geen geld in de komme zouden werpen, gelyk voor hene wel geſchiedt was : (*cap.* 40.) op dat het niet zou ſtaan als

of

of de Prieſters voor geld verkogten 't geene zy voor niet ontvangen hadden.

Volgens de tweede tucht mogt 'er niets in den doop ge-eiſcht, maar wel iets ontvangen worden. Zoo heeft de Joodſche Patriarch Ellel, gelyk Epiphanius in de ketterye der Ebionyten ſchryft, in zyn doopzel een groote ſomme gelds vereert aan den Biſſchop van Tiberias: en zoo ſchryft de H. Paulinus in zijnen brief aan Sulpicius Severus (*Ep.* 12.) dat hy in zyn doopzelgeld heeft gegeeven. *Fuſis redimens ſua crimina nummis.* Naderhand is 'er de derde tucht, die evenwel van veelen voor zoo zuiver niet zal geſchouwt worden, opgekomen: te weten dat men den doop zal hebben te bedienen zonder iets te eiſſchen: maar dat men na den doop het gewoonelyke regt wel mag invorderen. En dit heeft Innocentius de derde, om nu andere Biſſchoppen * over te ſlaan, goedgekeurt in zijne Lateraanſche kerkvergaderinge. Innocentius had het wel liever anders gehad; maar geen beter middel ziende, heeft hy van twee ongemakken het beſte gekozen. De Biſſchoppen van Normandye hadden het dekreet van Alexander III., van geen geld voor het bedienen der Sakramenten te eiſſchen, niet willen aanneemen: Gualo, Pauſſelyke Legaat in Vrankryk, bevond dat de Biſſchoppen doorgaans of ten minſte de Kapittels de tienden van de Parochi-kerken genooten, en den grooten baas daar op ſpeelden, terwijle dat de Paſtoors honger en gebrek leeden, en op de giften der geloovigen moeſten leeven. Daarom heeft de Paus het oude en loffelyke gebruik van iets na de bediening aan den Paſtoor te vereeren in een wet verandert, en toegeſtaan dat de gewoonelyke regten ge-eiſcht wierden. Maar, zal iemand zeggen, waar zal men dan blyven met de uytſpraak van een andere Lateraanſche kerkvergaderinge, dewelke gehouden is onder Innocentius II. en verboden heeft ietwes, 't zy voor of na het bedienen des doopzels, intevorderen, en duidelyk byvoegt dat 'er Simony in gelegen is, 't welke ook in een Synode van Londen beveſtigt is

* *Capitulare Odonis Epiſc. Pariſ. de Bapt. Synod. Oxon. ſub Honorio* III. *&c.*

door Johannes Crema Legaat van Honorius II. † en zelfs door Kalixtus II. in een Synode van Rheims? Hier op kan met Chr. Lupus geandwoordt worden dat 'er niets zonder Simonye ge-eiſcht kan worden voor het bedienenen der H. H. Sakramenten: maar dat men wel iets mag eiſſchen voor het onderhoud der Prieſteren, en dat daar geen quaad in gelegen is. Evenwel moet men bekennen dat hier al groot gevaar in ſteekt, en dat het te wenſchen waar dat duſdaanige middelen niet van nooden waaren. De Albigoiſen, ſteunende op de oude kerktucht en op de voornoemde plaatzen van ſommige Pauzen beſchuldigden alle diergelyke invorderingen, ook na het verrigten der Sakramenten, van vuile Simonye, en zeiden dat het ganſche Chriſtenryk in deeze ſnoode ketzery gevallen, en vervolgens de Chriſtelyke godsdienſt tenemaal te niet gagaan was. Zoo heeft zekere Johannes de Purneie, een volſlaagen Wikleffiſt, gelyk Henricus Knychton verhaalt, (*ad an.* 1382.) gerammelt dat alle Biſſchoppen ſchuldig aan gepleegde Simonye en ketters geworden waren. Sommige Katolyken meenden ook dat 'er al wat aan was: maar Innocentius III. gelyk wy gezien hebben, heeft zich daar niet aan geſtoort, en het eiſſchen der gewoonlyke regten op den gemelden voet toegeſtaan.

8. By de winkeliers: In het Latyn ſtaat *apud Cauwertinos*: maakt daar eens wat goeds van. Ik wil gaarn bekennen dat zulk Latyn al te hoog voor my is: men moet 'er evenwel iets van maaken: en zien of men elders niet eenigſins te regt kan raaken. Daar ſtaat in de Ordonantie van Hincmarus Aartsbiſſchop van Rheims, (*lib.* 1.) dat geen Prieſter zich zal vermeeten een kelk, een pateen, eenig Prieſterlyk gewaad, of eenig boek by een *tabernarius vel negotiator* (by een winkelier of koopman) noch ook by eenig Leek of vrouwsperſoon te verpanden. En onder meer andere oorzaaken om dewelken hy Rothaldus Biſſchop van Soiſſons heeft afgezet, doet hy ook gelden dat hy een goude kelk by een winkelier (*tabernarius*) te pand had gezet. Zoo vinden wy ook in den

† Zie *R. Hoveden S. Brompton*, &c. *Chr. Lupus in Concil. tom.* 3. *pag.* 139, 140, 141.

Syno-

Synodaalen brief van Ratherius Biſſchop van Verone verboden (*Epiſt.* 17.) dat de Prieſters geen gewijde vaten of Prieſterlyke kleederen by een koopman of by een winkelier (*tabernarius*) te pand moeten zetten. Hier uyt ſchijnt te blyken dat ze doorgaans by de winkeliers of goudſmids te pand gezet wierden: want hoewel *tabernarius* dat eigentlyk een winkelier betekent, ook wel voor een herbergier genomen wordt, zoo is 't evenwel klaar dat hier van winkeliers word geſproken. Maar waarom dat die hier *Cauwertini* genoemt worden, dat is een andere vraag; doch het ſchijnt my de moeite niet waardig te zyn om 'er myn hoofd aan ſtukken op te ſtudeeren, of om openhertiger te ſpreeken, ik wil liever myne onkunde hier belijden.

Vorder is het verkoopen, verpanden, vervreemden en het misbruyken van de kelken en andere kerkelyke vaten of Prieſterlyke klederen, altyd zeer hoog genomen geweeſt. Onder anderen blykt dit uyt de vervolgingen die de Euſebiaanen den H. Athanaſius aangedaan hebben. Onder meer andere laſterſtukken die zy hem optichtten was dit een van de voornaamſten, dat hy een gewijde kelk aan ſtukken zou gebroken hebben. En als de Klerken van Venafro een kelk verkogt hadden, heeft Gregorius de Groote (*lib. Ep.* 66.) hen voor hun leven lang gebannen om boetvaardigheit te pleegen. En wat het misbruyken der gewijde vaten aangaat, daar moeten in Spanje eenige Prieſters zyn geweeſt, dewelken zich niet geſchaamt hebben uyt zodaanige vaten te eeten en te drinken; want de derde Synode van Bragues (*Can.* 3.) en de 17de van Toledo (*Can.* 4.) hebben een ſchrikkelyken vloek tegens zulke Prieſters uytgeſproken. Theodulphus Biſſchop van Orleans zegt in zijne Ordonantie (*c.* 18.) dat dit de eige gruweldaad is van Koning Balthazar. De Grieckſche Keizer Iſaacius Angelus heeft volgens het ſchryven van Nicetas Choniates (*lib.* 3. *c.* 7) op dit ſtuk met groote baldaadigheit te werk gegaan. Hy deed de geheiligde vaten uyt de kerk haalen om ze aan zijne tafel te gebruiken. Als hy gaſteryen hield, liet hy allerhande vaten, die van de koſtelykſte geſteenten en van baar goud gemaakt, en kelksgewijs uytgeholt waren, en boven de graffteden der Keizeren hingen, op tafel brengen. Hy nam eenige ſtukjes goud van de Heilige Kruiſſen, en

een

eenige zeer koſtelyke juweelen van den Bybel, om die voor zijne eige juweelen en halskettingen te gebruiken. Was 'er iemand ſtout en vrypoſtig genoeg om hem te beſtraffen, dan toonde hy zich noch zeer gebelgd, en maakte den zelven uyt voor een onheuſſchen Gek: zeggende dat alles den Keizer geoorlofd was, en dat 'er in het bewind van de wereldſche zaaken geen onderſcheid was tuſſchen Godt en den Keizer. Met dit aantaſten van de kerkelyke vaten of andere kerkcieraaden is het al dikwils zeer ſlordig toegegaan. Men leeſt in de Kronyk van de kerk van Ments, en het ſtaat ook in het vervolg van Marianus Scotus, 't welke gemaakt is door den Abt Dodechinus, hoe dat ſommige Biſſchoppen van Ments, die hun ampt gekogt hadden, tot het betaalen van hunne belofte zeker goud Kruys, ſes honderd ponden zwaar, zoo nu zoo dan tot geld gemaakt hebben. Ook leeſt men by Joh. Brompton (*ad an.* 1077.) dat Robertus Biſſchop van Koventry van eene balk alleen, die in de kerk lag, vyf duyzent pond zilvers heeft geſchrapt om Willem den I. de handen te vullen. Humbertus Abt van Laurisham is op dit ſtuk, volgens den zelven Schryver, niet veel zuiverder geweeſt. Noch ſchryft de Kronyk van de kerk van Augsburg dat Wigoldus, die daar tot Biſſchop was ingedrongen, allerhande kerkgewaaden, kelken, en wierooksvaten heeft gebroken: het bord van Mariaas outer van een zilvere plaat, daar het mede bekleedt was, heeft berooft, en een ſchat van koſtelyken rijkdom heeft 't zoek gemaakt, om alles onder de makkers van zijne moetwilligheit uyt te deelen. Petrus Damiani ſchryft ook in een brief aan Deſiderius Abt van Kaſſino van zekeren Arnaldus Biſſchop van Arezzo, dat hy een kelk uyt zekere Abdye heeft laaten haalen, en dat hy 'er geld van gemaakt heeft: hy voegt 'er by dat hy om die baldaadigheit van God met de dood is geſtraft: maar om dat Petrus Damiani wat ligtgeloovig is gegeweeſt op het ſtuk van mirakelen, willen wy dat op onze rekening niet geſtelt hebben. Deeze zelve moedwilligheit, of liever aardsgierigheit, heeft Gregorius VII. ook verweeten aan Rainerius Biſſchop van Orleans: (*Epiſt.* 20. *lib.* 5.) *onder meer andere dingen*, zegt hy, *die gy voor deezen met een boos gemoed hebt gedaan, hebt gy byna alle kerkcieraaden, die uwe zorge toebetrouwt waren, als Outerkleeden, Kelken, Wierooksvaten, Kelkſcho-*

ſchoteltjes, en meer andere dingen die Gode toegewijdt waren, niet ten dienſte van Godt, of tot eenig nut der voornoemde kerke, niet tot hulp der armen en gevangenen, maar uyt enkelde baldaadigheit, en tot voldoening van uwe ydele glorie en hoovaardigheit, tot geldgemaakt. Hoe verre dat dit waarachtig is, en of Gregorius VII. die om andere redenen zeer geſtoord was op gemelden Biſſchop, zich miſſchien iets heeft laaten wijs maaken, daar van zou ik het regte beſcheid niet weeten te geeven.

Gregorius zegt zeer wel, *uit ten dienſte van Godt, of tot eenig nut der kerke: niet tot hulp der armen en gevangenen*: want daar zyn zekerlyk eenige gevallen daar zulks altijd voor geoorlofd is gehouden; voornamentlyk als het geſchiede om de armen te helpen of om de gevangenen te verloſſen. Dus leeſt men in de kerkelyk Hiſtorie van Sokrates, (*l. 7. c.* 28.) en het verdient in alle Hiſtorien die 'er oit geſchreven zyn of oit geſchreven zullen worden, plaats te hebben, hoe dat Acacius Biſſchop in Meſopotamie zulks gedaan heeft tot verloſſing van gevangene vyanden en Heidenen. Hy zag dat ſeven duizend gevangene Perſiaanen door de Romeinen mishandelt en met honger geplaagt wierden: hy zeide tot zijne Geeſtelyken dat Godt geen' ſchotels of kannen van nooden had: en dewijl de kerk rykelyk voorzien was van goud en zilver, dat het nutter en loffelyker was het zelve te beſteeden om de gevangene Perſiaanen, die van honger rammelden en gingen quijnen, te ſpijzigen en te verloſſen. Zoo gezeit, zoo gedaan. Hy heeft ze van alles wel voorzien, vrygekogt en naar Perſien gezonden. Men zou noch ganſche lijſten van dierglyke voorbeeldeu konnen opleveren: maar ik zal dit alleen zeggen dat Gregorius I. (*lib. 6. Ep.* 13.) daar over aangeſproken zijnde, geantwoordt heeft dat de wetten en de regels der kerke het zelve in de gemelde voorvallen goedkeuren.

9. Behalven de genen die hier uytgedrukt ſtaan, is de kerkelyke begraaffenis naderhand ook ontzeit geweeſt aan degenen die in een Tornoyſpel of in een Stieregevecht doodgebleeven waren, aan woekeraars, openbaare zondaaren, Godslaſteraars, eindelyk aan de geenen die in den ban geſtorven waren of een Prieſter tot voogd over hunnne kinderen aangeſtelt hadden. Zie Gavantius in zyn *Manuale Epiſcoporum* v. *Sepultura* en v. *Torneamentum*.

Maar

Maar raakende de geenen die door het geregt ter dood veroordeelt wierden, kan dit noch aangemerkt worden, dat hun in Vrankryk al een langen tijd geen Biechtvader toe geſtaan is geweeſt, en dat Karel V. de eerſte was die hun deeze genade heeft vergunt. (Zie *Mezerai in Karel VI.*) Dit zal een overblijfzel zyn geweeſt van de oudſte kerktucht, volgens dewelke ſommige groote zondaars zelfs op hun doodbedde, zoo als het gevoelen van veele geleerden is, niet ontſlaagen wierden. (Zie *Lupus in concil. t.* v. *pag.* 587, 686.) Vorders had men zodaanige ſchrik voor het ophangen van de miſdaadigen, dat ze noit binnen de Stad opgehangen wierden. De ſteden zouden door zoo een ſchandige ſtraf beſmet zyn geweeſt. Op veele plaatzen wierden zy te voet en voor het opgaan van den dageraad naar de galg geleid, om zelfs het gezigt van de menſchen niet te beſmetten.

10. De Leken, ziende dat de Tienden zoo veel opbragten, zyn al van ouds daar op verlekkert geweeſt. Jonas Biſſchop van Orleans (*de Laic. inſtit. l.* 2.) heeft zijne droefheit hier over niet konnen inkroppen, maar met een Biſſchoppelyke vrymoedigheit uytgegalmt dat de Heeren van ſommige dorpen de Tienden aan den Paſtoor deeden opbrengen, om 'er het grootſte deel van op te ſteeken, want zy meenden dit regt te hebben om dat zy de Patroonen der kerken waren. Sommigen wierden hier toe aangezet door hunne armoede: anderen, die genoeg bemiddeld waren, deeden het zoo wel als de eerſten, ten deele om dat de gierigheit zelden verzadigt is; ten deele om dezelven aan eenige Leeken uyt te deelen, die hen dan wederom ten dienſte ſtonden. Gregorius VII. (*ap. Gratian. 1. qu. 3. c.* 13.) verfoeit het ook als een vuile zaak dat eenige Biſſchoppen de Tienden niet aan de Prieſters van hun Biſdom, maar aan wereldſche menſchen of aan hunne bloedverwanten ter hand ſtelden: en hy wil zulke Biſſchoppen niet beter als de ergſte ketters, ja als een hoop Antichriſtuſſen, gerekent hebben. Daar waaren ook Biſſchoppen die de Tienden 't zy uyt eige beweginge, 't zy door dwang van hooger magt, aan wereldſche perſoonen te leen gaven. Hier over heeft onder anderen P. Damiani (*lib.* 1. *Ep.* 10.) ten hoogſte geklaagt, en deeze gewoonte voor 't grootſte misbruik van zijnen tijd,

ja

ja by-na voor een duivelsche boosheit uytgekreeten. Dat noch erger was, de Simonye speelde hier ook dikwils haare persoonadie; want de Bisschoppen, die door de gunst en de bekuiping van wereldsche menschen tot die waardigheit verheven waren, lieten hen, om hun woord quansuys te houden, met de gezeide Tienden naar hun welgevallen omspringen. P. Damiani (*lib.* 2. *Ep.* 3.) toont in een anderen brief dat dit een nieuwe soort van Simonye is, die door geen' schijn van redenen en door geen blanketzel van opgesmuikte woorden, verschoont kan worden.

11. Evenwel staat hier te weeten dat dit maar zoo verre verstaan moet worden, dat een Leeken geen' Tienden mag trekken als of ze hem volgens het eerste regt der instellinge (*jure primario*) toequamen; want de grond, daar het betaalen der Tienden op gevestigt is, is niet anders als een zekere pligt, om de kerkelyke persoonen, voor zoo veel als zy den menschе in de geestelyke zaaken dienen en oppassen, naar het tijdelyk te onderhouden. Tienden eigentlyk en in zich zelven aangezien zyn een tijdelyke zaak: en konnen zelfs volgens Thomas van Aquinen (*l.* 22. *qu.* 87. *art.* 2. *in corp.*) den Leeken gegeeven en verpacht worden. Nu is het zoo verre gebragt dat de Leeken in de Tienden, die zy voor de Lateraansche kerkvergadering van Alexander III. (*Constit. Alex.* IV. *Cap.* 2. 6. *sane de Decimis.*) bezeeten hebben, niet gestoort of gemoeit mogen worden; zoo wordt de Ordonantie van Alexander de IV. door alle geestelyke Regts-geleerden uytgeleit. Ook worden de Tienden, die de Leeken te leen hebben, zoo wel in Vrankryk als in Nederland en in andere landen, bezeeten als erfelyke goederen, en versterven op de Erfgenamen. (*Zypæus Resp.* 2. *de Decimis & alii.*) En dit is de reden dat de verschillen over de Tienden op den voet van tijdelyke zaaken en van leen-goederen ook voor den wereldschen Regter gebragt worden, 't welke ook wel duidelyk in de Verdrag-punten tusschen Karel V. en den Bisschop van Luik staat gedrukt. Ook heeft Philips de Schoone een brevet van Klemens V. verkreegen, waar by hy ontslagen wordt van de Lateraansche Ordonantie, en den Leeken toegestaan wordt de Tienden te behouden. *Chassan. ad Consuet. Burg.* 1. *c.* 5. & 6.

12. Hier omtrent heb ik dit maar aan te merken dat

de

de Leeken misschien, ten minsten somtijds, al zoo groote redenen van klaagen omtrent deeze en diergelyke zaaken gehad hebben als de Geestelyken. Hoe dat het somwijlen met dit verzoenen van de kerken en kerkhoven gegaan is, en hoe dat de geldzucht over al wist in te kruipen, konnen wy genoegzaam beseffen uyt de klagten en bezwaarnissen, die door de Vorsten van Duitsland (*c.* 50.) ingelevert zyn by Adrianus VI. *Indien 'er twee* zeggen zy, *of meer persoonen ergens op een kerkhof aan woorden zyn geraakt, en tot bloedstortens toe gevochten hebben, al is 'er noch zoo weinig bloed vergoten; zoo zyn de Geestelyken aanstonds in 't spel met het opschorsen der kerkelyke diensten, en zy willen de openbaare kerkdiensten niet eerder hervatten, voor dat de burgery het kerkhof op nieuw met groote staatzie en met geen' mindere onkosten heeft laten wijden . . . 't welke dan alles op de Leeken aankoomt.* En men moet niet denken dat dit wat ruim uytgemeeten is: Chr. Lupus, (*in Concil. tom.* V. *p.* 206.) die den Leeken niet te veel zal toegeeven, bekent dat deeze klagten zeer regtvaardig zyn geweest.

13. *Op den ban op heeter daad verbindende enz.* Men ziet in deeze tegenwoordige en in meer andere Bisschoppelyke Ordonantien van deezen tijd dat alles met den ban of met het *interdikt* beslooten wordt. Hier zou misschien de klagte van P. Damiani te pas komen. Die geleerde Kardinaal had ook gemerkt dat de Pauzen geduurig met den ban op de been waren: dat stiet hem tegen de borst: en hy meende dat men die zwaare straf-middelen zoo ligtvaardig niet behoorde te gebruiken: dit zyn zijne eigen' woorden tot Alexander II. (*l.* 1. *Ep.* 12.) *By-na ieder blad van de Dekretaal-brieven wordt met den plegtelyken ban* (ANATHEMA) *besloten: want 't is geduurig: zoo wie dit of dat niet gedaan zal hebben, die zy vervloekt*, (ANATHEMA *sit.*) Hy houdt het voor een onverdraagelyk misbruik, en hy gaat aldus voort. *Men vind niet dat de H. Paus Gregorius, of de andere Vaders die op den Apostolischen Stoel gezeten hebben, deeze gewoonte in hunne dekreeten hebben onderhouden.* Wat de interdikten belangt, Ademarus Bisschop van Angoleme, handelende van Alduinus Bisschop van Limoges, spreekt van deeze interdikten als van een nieuw en ongewoon straf-middel, 't welke onlangs eerst was opgekoomen. Alduinus Bisschop van *Limoges*, dit zyn zijne

woor-

woorden, *heeft ter beteugeling van de boosheit des volks een nieuw ſtrafmiddel uytgevonden: te weten met den kerkelyken dienſt en de allerheiligſte Offerande in de kerken en kloofters te doen ophouden.* Na dat dit middel opgekomen was, zeggen de Aantekenaars op de kerkvergadering van Trente, (*Ep.* 67.) hebben de Biſſchoppen het zelve in allerhande gelegendheden te werk geſtelt: en als zy meeſter van de eene of andere Stad zogten te worden, of de goederen der kloofters in handen te krijgen, en maar eenigen tegenſtand ontmoeteden, hebben zy zich, om hun oogwit te bereiken, van het interdikt als van een algemeenen ban bedient. My dunkt, indien't my geoorlofd is een woordje van 't mijne hier by te voegen, dat een geeſtelyke Regter deeze twee Regels van 't Geeſtelyke Regt altijd voor oogen dient te hebben. 1. Dat de ſtraffe niet grooter mag zyn als de miſdaad. (By *Arn. Corvinus Jur. Canon. l. 4. tit. 41. c. quæſivit. in 2. §. fin. de his quæ fiant. a major. part cap.*) Ten tweede dat de ſtraffe op den miſdaadiger moet vallen, en niet op den onſchuldigen, *c. Crimen. 1. qu. 4. c. undecumque diſt. 55. d. c. quæſivit.* Doch omtrent den tweeden Regel worden eenige uytzonderingen door de Regtsgeleerden gemaakt.

14. Daar zyn al meer wetten gemaakt voor duſdaanige vrydommen der kerken, als in de eerſte Synode van Oranje, (*c. 5.*) in de eerſte van Orleans, (*c. 1.*) in de vierde van Orleans, (*c. 21.*) en in meer anderen. Men weet hoe dat de kerken dit voorregt al genoten hebben onder de eerſte Chriſtene Keizers: hoe dat Eutropius, de gunſteling van Arcadius, en Stilicon de gunſteling en Schoonvader van Honorius, die deeze vrydommen tegengeſproken en geſchonden hadden, noch genoodzaakt zyn geweeſt zich van deeze eige vryheit te bedienen, op hoop van hun leven alduſ te bergen. Ook heeft Keizer Leo in de vyfde eeuwe deeze vrydommen door een nieuwe wet beveſtigt. Zoo dat men dit voorregt der kerken niet kan tegenſprecken zonder de beſte Keizers en de ganſche oudheit te veroordeelen. Maar 't is evenwel zeker en gewis dat deeze vrydommen wel te verre getrokken konnen worden, en dat ze den boosaardigen konnen dienen om allerhande moetwilligheden, ondeugendheden en ſchelmeryen, zonder dat men aan hun lyf zal mogen komen, te konnen plegen. Het is wel waar dat Johannes van Syrik dit voorregt aan eenige

nige volſlaage en Godvergeete Guiten en Deugenieten ontzeit, en dat Gregorius XIV. behalven de genen die door gemelden Johannes van dit voorregt verſteeken worden, noch de volgende heeft uytgezondert: (*in Bulla, cum alias nonnulli*) te weeten die iemand verradelyk vermoorden; de ketters, en die ſchuldig zyn aan gequeſte Oppermagt: maar alle andere Schelmen en Fielen mogen zich van deeze gunſt bedienen. Ja men zou miſſchien wel voorbeelden konnen aanwijzen daar verraderlyke Moordenaars, en zoo 'er noch erger ſlag van ſchelmen is, hunne vryheit daar gevonden hebben, en door de kerkelyke perſoonen tegens het Regt beſchermt zyn geweeſt. Althans in Italie gaat het volgens den Biſſchop Godeau (over het jaar 459.) ſlegt genoeg toe. Die een wrok op iemand gelaaden hebben, en op zyn leven toeleggen, paſſen maar omtrent de eene of de andere kerk hun' vyand waar te neemen, en zoo ras als zy hem de doodſteek gegeeven hebben, zyn ze vry met hunne voeten over den drempel der kerke gezet te hebben. Daarom is het dat deeze voorregten zoo hoog niet en gelden in Vrankryk, en dat Franciſcus I. en Henricus III. (Zie *Cabaſſutius over de eerſte Synode van Oranje c.* 1.) een Ordonantie uytgegeeven hebben dat men de miſdaadigers, dewelken volgens de uytſpraak der Regteren in hegteniſſe moeten genomen worden, uyt de kerken en heilige plaatzen, ook met geweld, mag haalen. En waarlyk, hoe zullen de vuilaardigſte en ondeugenſte Schelmen, die naar hel noch hemel en vraagen, ingeteugelt konnen worden, indien ze altijd een zeker middel ter handen hebben om de gedreigde ſtraffen te ontgaan? om deeze en meer andere redenen, die Philips Hertog van Borgonie en Graaf van Holland deed gelden, is 'er een verdrag tuſſchen gemelden Hertog en Rudolphus Diephold Biſſchop van Utregt aangegaan, volgens welk verdrag het den wereldſchen Regter vry ſtond zonder het ſchenden der kerkelyke vrydommen, verſcheiden miſdaadigers ook met geweld uyt de kerken te lichten.

15. Urbanus II. had al lang te vore beloven (*in Synodo Melphitana & Claremont*) dat geen kinderen van Prieſters, Diakenen of Onder-Diakenen tot de wijdzels mogten toegelaaten worden, nochte eenige kerkelyke bediening bezitten, ten waar dat ze alvoorens Monnikken of Reguliere Kannonikken waren geworden. Het

zelfde

zelfde is ook vaſtgeſtelt in de Synode van Poitiers gehouden onder Paſchalis II. maar dan wordt 'er noch wel duidelyk uytbedongen dat ze geen' Prelaaten mogen worden. Gregorius VII. heeft hier kragtig op geſtaan. Als Sanctius Koning van Spanje een zeer vroom' en geleerd' man, maar die uyt een Byzit geboren was, tot een aanzienlyk Biſdom zogt te verheffen, heeft Gregorius hem geſchreeven, (*lib.* 2. *Ep.* 50.) *dat de zodanige volgens de kerkelyke wetten geen' Prieſters mogten worden: dat de Roomſche kerk wel in veele dingen toegeevende is, maar noit in haare dekreeten en Ordonantien van een wettige en eenpaarige overleveringe zal afwijken.* Als dezelve Gregorius verſtaan had dat de nieugekozen Aarts-Biſſchop van Rouaane een Prieſters zoon was, heeft hy aan Heribertus zijnen Legaat in Vrankryk met deeze woorden geſchreeven (*lib.* 7. *Ep.* 1.) *Wy hooren dat de Aarts-Biſſchop van Rouaanen een Prieſters zoon is: indien zulks waar bevonden wordt, zoo kond gy verzekerd zyn dat wy zijne verkiezing noit zullen goedkeuren.* Maar wie de eerſte Uytvinder van deeze wet geweeſt is kan met geen zekerheit gezeit worden. Innocentius III. (*lib.* 4. *Ep.* 118.) ſchijnt Urbanus II. en de Synode van Poitiers voor de eerſte Opſtelder van deeze wet aangezien te hebben. Anderen hebben deeze eer, indien men het voor een eer gerekent wil hebben, aan onzen Bonifacius toegeſchreeven. Daar zijn 'er die zich inbeelden dat de eerſte wet, raakende alle onechte kinderen zoo van wereldſche als van kerkelyke perſoonen, opgeſtelt is in de Synode van Meaux, die onder Karel den Kaalen gehouden is geweeſt. Zie *Chr. Lupus in Can. tom.* 3. *p.* 80-81.

WILHELMUS II.

XLI. Bisschop van Utregt.

In de plaatze van Johannes word Wilhelmus, een Mechels Edelman, en een deftig regtsgeleerde, tot Bisschop aangestelt.

Als [a] gemelde Johannes door het gezag van den Roomschen Paus was overgebragt naar het Bisdom van Toul, is in zijne plaatze aangestelt Wilhelmus Bertholdus, gesproten uit den deftigsten adel van Mechelen. Hy was de zoon van Walterus V. Heer van Mechelen / en van Maria van Auvergne, de broeder van Floris Berthoud, en de oom van Sophia, die getrouwd is geweest met Reinoldus I. (1) Hartog van Gelderland. Hy was door en door geleerd zoo wel in de geestelijke als in de wereldsche regten / en ordinaris regter van het geestelijke Hof. Een handschrift van Mierop voegt 'er nach by dat hy voor zijne verheffinge tot de Bisschoppelijke waardigheit Proost van Aoben is geweest.

Hy word te Utregt gevangen gezet, om dat hy alles naar den letter der wetten uytleid.

[b] Als hy tegens de Hollanders stond op te trekken / heeft hy Bisschoppelijke aflaaten (2) afgekundigt. (3) Daar na is hy te Utregt door de hoofden der misnoegde edelen by de kop gevat / en heeft een jaar lang gevangen gezeeten / (4) om dat hy een schrander regtsgeleerde zijnde / alles naar den letter der regten onderzogt / en de leenen die volgens zijn oordeel aan de kerke van Utregt verbaalen waren / weder opeischte. Uyt zijne gevangeniſſe verlost is hy naar den Stoel van Romen gereist / om zijn Bisschops-ampt over te geeven in de handen van den Paus. Doch de Paus heeft zijne begeerte afgeslaagen / en hem tot den Bisschop van Mun-

[a] *Heda.* [b] *Beka.*

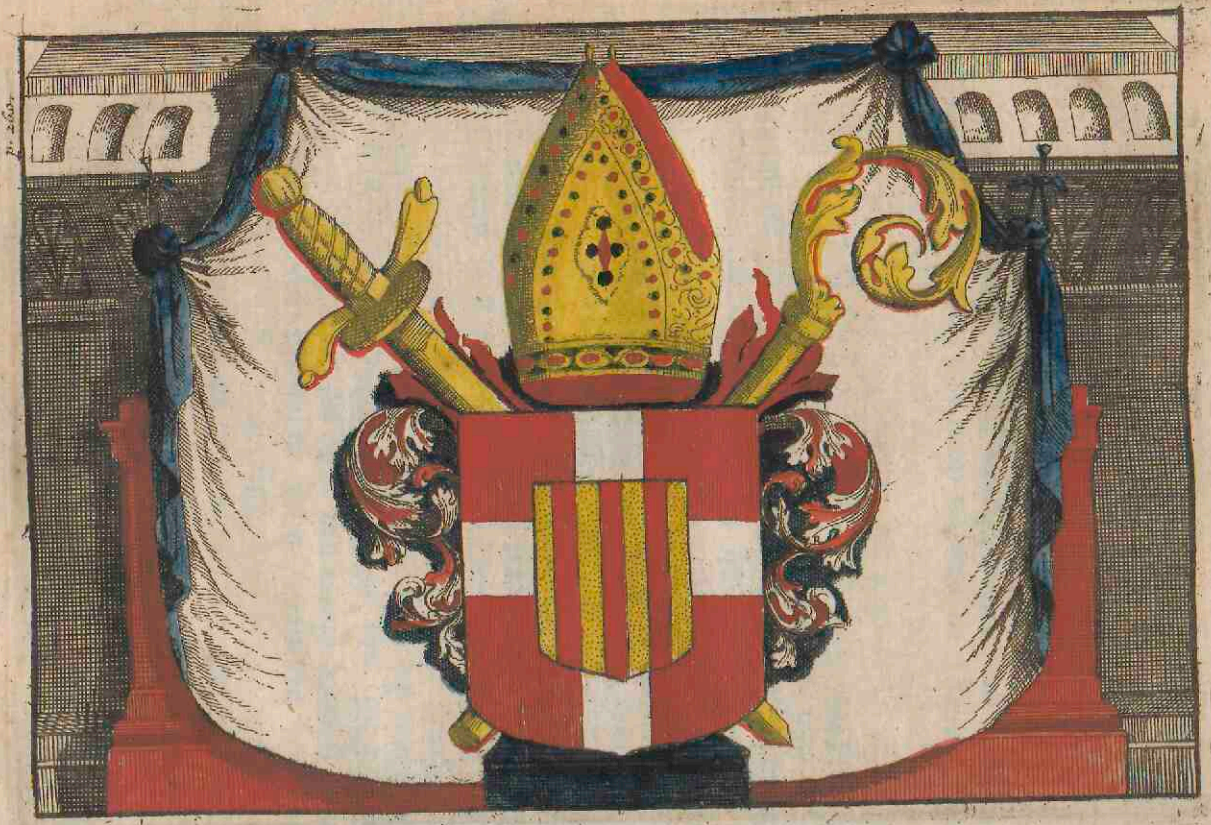

munster geweezen / die hem de behulpzaame hand zoude bieden.

Paderhand heeft hy met een tamelijk leger een kaus gewaagt op de stad Utregt: doch hebbende zijn hoofd daar voor gestooten / heeft hy gordgebonden een veldslag te waagen / om het regt der kerke te handhaaven. Het gaat 'er dan op een vechten / daar geschiedt over en weer een groote slachting: de victorie begon al tot den Bisschop te hellen. Doch ondertusschen wierden de vyanden door nieuwe hulp-benden versterkt; en als Wilhelmus voor de derde reize met een forsse dapperheit tegens hen indrong / wierd hy met een degen door en door zijn lijf gestoken; en is aanstonds dood ter aarde gezeegen. Zijne dood is voorgevallen op den 4 July in 't jaar 1301 / op de vervoering van S. Martinus; na dat hy vyf jaaren / doch in gedurige onrust / had gezeeten.

Hebbende zyn hoofd voor Utregt gestooten,

word hy in een veldslag doodgestoken, en te Utregt begraaven;

Van zijne dood staat het volgende aangetekend in het *c* jaargetyboek der Utregtsche kerke: Op den vyfden July is het de gedachtenis van myn Heer Willem van Mechelen, Bisschop van Utregt, dewelke in 't jaar 1301, op de vervoering van S. Maarten, door eenige Leenmannen der Kerke, te weeten door een groot getal Hollanders, by de stad Utregt, op een plaats genaamd de Hoogewoerd, *d* deerlijk is dood-gestoken. Veele getrouwe dienaars der Kerke zijn met hem dood-gebleeven, en een groot getal der zelven gevangen. Op zijne gedachtenis ontvangen de Heeren, die zich tegenwoordig in het Choor

c apud Ant. Matth. Analect. tom. v. *p.* 563.

d Dit is een plaats die wat hoog leit omtrent den oever van den ouden Rhyn, op den weg naar Montfoort; hier heeft eertijds een sterkte der Romeinen gestaan.

bevinden, twee ponden, en de mede-gezellen een pond.

Het dood-boek van S. Salvator spreekt aldus: Op den 4 July is het de vervoering van S. Maarten. Op den zelven dag in 't jaar 1301. is Willem van Mechelen, Bisschop alhier, door de Hollanders by de Hoogewoert doodgestoken.

Ter plaatze daar hy gesneuvelt is staat een steenen kruys / 't welk daar 't zijner gedachtenisse is opgeregt. Zijn lijk is eenigen tijd onbegraaven gebleeven / en door de Broeders van S. Jans Order van Jerusalem in hunne kerk gebragt; doch naderhand in den Dom / in een steenen graf aan de zuidzijde van het Choor by S. Laurens altaar / begraaven / onder een Latijnsch graf-schrift / aldus in het Nederduitsch vertaald:

met dit graffschrift.

Hier rust Wilhelmus die te Mechelen geboorен
Den naam aanvaarde van zyn vaderlijke stad,
Westvriesland overheerscht moest naar zyn' wetten hooren;
Maar ach hoe mis'lijk draait het wisselvallig rad
Der avontuure! want die pas met zegetakken
Vol lof, en glori-rijk, ter stad was ingehaalt,
Die ziet zyn leger door den Graaf aan stukken hakken,
De Bisschop rolt in 't zand, de vyand zegepraalt.

Daar is noch een afslaats-brief in weezen wegens deezen doodslag: uyt wiens hoofde (5) de [e] moeder van den Heuegouwer [f] / die ook Graaf van Holland was / twee Dikarpen of Kapellanyen heeft gestigt en rijkelijk begiftigt; 't welke door den Graaf haaren zoon schriftelijk is

e Adelheid, dochter van Floris IV.
f Jan, de Tweede.

is bevestigt / wiens brief dien aangaande te vinden is by W. Heda. *g*

h Deeze Willem heeft een ordonantie gemaakt dat geene onechtelingen in het Kapittel zouden aangenomen worden. Zijne Synodaale Brief dien-aangaande / (zoo goed als hy is naar de slegte geschaapenheit van die tijden) is noch in wezen: doch is naderhand / dewijl de geldzugt dagelijks noch meer en meer inkankerde / in 't vergeet-boek geraakt.

Synodaale Brief van Willem tegens de bastard-kinderen.

Wy hebben goedgevonden den zelven Brief uyt de Nederlandsche Kronijke van J. *i* Gerbrandse van Leiden hier by te voegen.

g pag. 229.
h Barland. in catal. Episc. Ultr.
i 25 *Boek*, 1 *Kapittel.*

SYNODAALE BRIEF VAN WILHELMUS BERTHOLDUS.

WILHELMUS door Gods genade Bisschop van Utregt aan alle en iedere, die dit ons bevel zullen zien, de eeuwigduurende zaligheit, aan onze welbeminde en eerwaardige mannen in Christus, den Deken en het Kapittel van onze Utregtsche Kerke.

Als wy om de hardnekkigheit, koppigheit en de tweedragt eeniger Kanonnikken naar het Kapittel ontboden waren, op dat de hardnekkigheit en koppigheit der gemelde Kanonnikken door ons als door hunnen Overste beteugelt zouden worden; en als wy in het Kapittel waren, heb-

ben wy na het by-leggen der tweedragt die onder hen gaande was, met hunnen raad en medeſtemminge onderzoek gedaan over den ſtaat der kerke, en over het leven en de zeeden der kerkelijke perſoonen. En wy hebben bevonden dat ſommigen, die van een onechte geboorte waren, zonder toelaatinge van den Apoſtoliſſchen Stoel, tegen de regten en tegen de eer der Kerke tot de heilige wijdzels gevorderd zyn geweeſt: en dat eenige anderen, die ook van een onwettige geboorte waren, en die niet als een enkelde toelaating van den Roomſchen Stoel hadden om gewijdt te konnen worden, een kerkelijke bediening zonder laſt van zielen bezaten. Wy zyn ook gewaar geworden dat ſommigen zich tegens de regten in Kanonniksdyen en in het bezit van geeſtelijke inkomſten ingedrongen hebben; en dat 'er anderen zijn die meer als eene kerkelijke bediening, tegens het bevel der kerkelijke vergaderingen, in deeze kerke bezitten.

Overzulks in acht neemende dat het onze plicht is, diergelijke ongeoorlofde toelaatingen te vernietigen, en volkomentlijk uyt deeze kerke te verbannen, zoo is het dat wy met rijpen raad en overleg van den Deken en het Kapittel voornoemd, en met hunne toeſtemminge, vaſt ſtellen, ordoneeren, en onder de ſtraffen in het vonnis uytgedrukt, als ook onder den ban op heeter daad uyt kragte deezes verbindende, gebieden dat nadeezen geene perſoonen, die van een onwettige geboorte zijn, en die ſlegs een enkelde ontheffing of *diſpenſatie* over het gebrek van hunne geboorte verkreegen hebben, tot Kanonnikken der voornoemde kerke zullen aangenomen worden, ten zy in de ontheffing die zy van den Roomſchen Stoel verkreegen hebben, duidelijk

uyt-

uytgedrukt ſtaat, dat zy uyt kragte van deeze ontheffinge tot Kanonnikken van de Domkerke mogen en moeten aangenomen worden: des te meer om dat het de meening niet en is van myn Heer den Paus dat iemand een Kanonniksdy en een proeve in de Domkerke zoude mogen en moeten bezitten, die niet zoude bequaam zyn om tot Deken, Aartsdiaken of Biſſchop verkoren en aangenomen te worden. Vorders beveelen wy allen den geenen die het voorſchreeven gebrek hebben, en wy vermaanen hen eens voor al, dat ze zullen hebben zorg te draagen dat ze binnen den tijd van twee jaaren, van het uytgeeven deezer ordonantie af te rekenen, door den Apoſtoliſſchen Stoel bequaam verklaart werden om de gemelde Kanonniksdyen en proeven te bezitten. In gebreke van dien ſtellen wy vaſt dat ze van dan af zullen open ſtaan, en aan anderen vergeeven worden.

Daarenboven verbieden wy op de voornoemde ſtraffen, dat niemand in eenige kerke van onze ſtad of van ons Bisdom twee geeſtelijke bedieningen zal mogen bezitten, ten zy dan, wanneer het Schatmeeſterſchap, het Opper-ſchoolmeeſterſchap, of eenige andere ampten volgens ouder gewoonte aan de Kanonnikdyen gehegt zyn. Tegens alle en ieder hier tegen aan doende, zoo wel tegens de begeevers als tegens de bezitters van twee geeſtelijke bedieningen, ſpreeken wy de opſchorting hunner bedieningen en den ban uyt door dit tegenwoordig geſchrift. En wy gebieden op den ban, op heeter daad verbindende, dat de gemelde vonniſſen door den Deken, of door den Kanonnik die de bedieningen van die weeke waar neemt, of door den oudſten van 't Kapittel zullen afgekundigt worden. Ter oirkonde deezer ordonantie is ons zegel aan het tegen-

Dat niemand meer als eene geeſtelijke bediening moet hebben.

woordig geſchrift gehangen. Gedaan en gegeeven in 't jaar onzes Heere 1297. op Donderdag, na den Zondag, *Miſericordias Domini.*

AANTEKENINGEN.

1. Te weeten den eerſten Hertog van Gelderland. Anders is hy Reinoldus de tweede; zyn Vader was ook Reinoldus genaamt; doch was niet meer als Graaf.

2. Wy hebben al te kennen gegeeven hoe dat de Pauzen en de Biſſchoppen zich van de Aflaaten bedient hebben, om de vyanden des geloofs aan te taſten. En dewijl dit een goed en gereed middel was om in korten tijd veel gelds, ter uytvoeringe van den oorlog, by een te krijgen, zoo hebben zy dit al dikwils tegen allerhande vyanden in 't werk geſtelt. Zy hadden maar te zeggen dat hunne vyanden de kerk beledigden en verongelykten; het ſchorte noit aan driftige Yveraars, dewelken dikwils een pak van zonden op hun gewiſſe hadden zitten, en al hun geld en goed tot ontlaſting van hun gemoed wel zouden overgeeven hebben, die dan met handen vol geld quamen aanloopen. Eerſt wierdt de volle Aflaat van alle zonden en van alle ſtraffen der zonden alleenlyk verleent aan de genen die zelfs ten krijg gingen, en hun leven in den oorlog lieten: en men kan wel denken hoe dapper dat de menſchen, door zoo een hoop aangemoedigt, ten ſtrijde zyn opgetrokken. Zoo Heeft Urbanus II. in de Synode van Klermont de volle Aflaat vergunt aan de genen die in den oorlog tegen de Sarazijnen zouden ſterven: dezelve gunſt heeft Paſchalis II. verleent aan de Krijgsluiden dewelken in den oorlog tegen de kerk van Kameryk, die 't met Henrik IV. had gehouden, en bleef houden, dood zouden blyven. (Zie *Lup. in Concil. t.* v. *p.* 643, 644. *&c.*) Als Honorius II. den oorlog tegen Rogerius Vorſt der Noormannen verklaarde, heeft hy ook een vollen Aflaat afgekundigt voor de genen die hun leven by den oorlog zouden inſchieten, zonder dat de levenden daar deel aan hadden. Eugenius III. is de eerſte geweeſt die de levenden ook heeft willen bedenken, en aan alle de Krijgsluiden, die tegens de Sarazijnen gingen ſtrijden, en hunne zonden

den met een opregt berouw gebiecht hadden, een vollen Aflaat heeft toegeſtaan, ſchoon dat ze in 't leeven bleeven. Maar om dien Aflaat te winnen moeſt men gaan vechten en de ongemakken van een langduurigen oorlog uyt ſtaan: en het koſte den Paus en de Biſſchoppen evenwel veel geld om zoo een oorlog uyt te harden. De volgende Pauzen hebben dan een ander middel verzonnen om niet alleen volk, maar ook geld te verzamelen, en allen den geenen die eenig geld, ieder naar zyn vermogen, tot onderhoud van de kruisvaart opſchoten vollen Aflaat toegeſtaan. En hier in, zegt Lupus, volgden zy de Godsgeleerdheit die toen ter tijd in zwang ging, raakende het afkoopen der boetpleegingen; doch hier van hebben wy elders breed genoeg geſproken.

3. Hy heeft de Hollanders eerſt in 't afweezen van Graaf Johannes de handen vol werk gegeeven; het Slot Muiden bemagtigt, dat van Wijdenes tot de overgave gedrongen, en door de Vriezen die hem in alles ten dienſte ſtonden, de Stad Medenblik met groot geweld aangetaſt; doch de Vriezen wierden twee maal geſlaagen en hy gedwongen te vlugten.

4. Buchelius over Beka ſchryvende zegt dat de Aanhangers der Hollanders vyandſchappen tegen den Biſſchop onder het volk geſtookt hebben, welke vyandſchappen noch jaaren en dagen daar na geduurt en veel onheils hebben veroorzaakt. Hier uyt zyn de partyſchappen der Lichtenbergers, der Gunterlingen, der Vriezen enz. ontſtaan, die menig Burger en Ridder zyn goed, zijne vryheit en zyn leven gekoſt hebben.

5. Dit neemt Buchelius, over Heda ſchryvende, voor een bewijs op dat de Hollanders, hoewel dat zy door ſommige ſchryvers vry geſproken worden, deezen oorlog geſtookt hebben. Ik zou 'er aan twijfelen of dit gevolg wel al te vaſt gaat: dat 'er een Biſſchop, hy was dan de aanvaller of niet, door het Hollandſche leger doodeſlaagen was, kon den Graaf wel ongeruſt in zyn gemoed gemaakt hebben. Hy reed eenmaal en andermaal midden door de vyanden heen, zonder dat iemand hem durfde aanraaken, zoo zeer vreeſde ieder een zijne handen te branden, en door het dooden van een Biſſchop in den ban te vervallen. En zoo het zeggen van Snoy vaſt gaat, heeft de boer, die den Biſſchop de doodſteek

steek heeft gegeeven een lange boetvaardigheit daar over gepleegt. Ik wil dan zeggen dat het dooden van den Bisschop al was hy al vechtende gesneuvelt, en al was het zijne schuld geweest, het gewisse van den Graaf kan ontrust en geknaagt hebben.

GUIDO VAN AVESNE,

XLII Bisschop van Utregt.

Guido broeder van den Hollandschen Grave door een gedeelte der Kanonnikken gekozen,

Na [a] dat Willem dan aldus omgekomen was/ zijn de stemmen der Kanonnikken in het verkiezen van een nieuwen Bisschop verdeelt geweest. Want sommigen stemden voor Guido, Schatmeester der Luykse kerke/ en broeder van Johannes II. (1) Grave van Holland en Henegouwen. De anderen gaven hunne stemmen aan Adolfus, Proost van de Domkerke.

geraakt in het bezit.

Maar dewijl Guido door verscheide magtige Vorsten gedraagen wierdt / is hem de Mijter gevorderd.

Deeze Bisschop was schoon van gelaat / van een mooye gestalte / bevallig van uytspraak / kloek van verstand / voorzigtig in zijn overleg/ en met verscheide deugden begaafd. Onder meer andere deugden was hy van een zonderlinge spaarzaamheit: want vermits hy met groote schulden belaaden was / is hy voor een tijd in Vranckrijk gaan woonen / om daar zuinig en sober te leeven / ter tijd toe dat hy zijne schulden zoude konnen af-betaalen. Klemens V. die den Pauf-

[a] *Heda, Beka, Barlandus, Noviomagus in Catalog. Episc. Traj.*

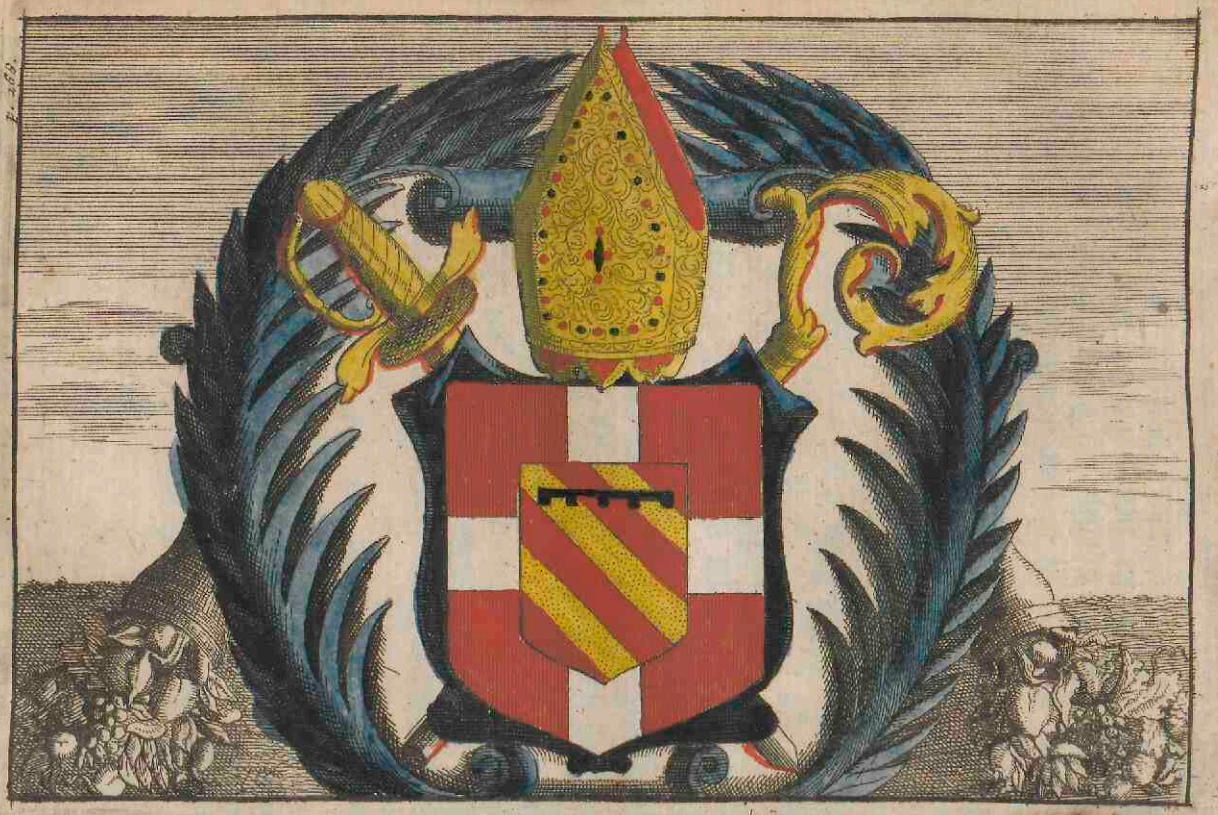

Pauſſelijken Stoel allereerſt naar Avinjon heeft overgebragt / heeft hem in 't jaar 1311. uytgenodigt op de algemeene Kerkvergadering van Vienne, alwaar de order der Templieren (2) uytgeroeit / en over de herwinninge van 't H. Land gehandelt is geweeſt. Als hy daar dan in het zelve jaar was aangekomen / is hem volgens het ſchryven van Trithemius de Kardinaalshoed door 't toedoen van den Franſchen Koning Philippus aangeboden geweeſt: doch de godvruchtige Pzelaat heeft die aanbieding afgeſlaagen / en zich zelven / zegt G. Noviomagus, zodaanige eere / daar 'er tegenwoordig zoo veelen om hengelen / onwaardig (3) geacht. Doch de Koning 's lands vroomheit en nedrigheit aanſchouwende / heeft hem een jaarlijkſche inkomſte uyt 's lands ſchatkiſte toegeleit. Ondertuſſchen zijn de Stellingwervers, een volk van Over-yſſel / door een valſch gerugt van zijne dood verleidt / aan 't muiten geſlaagen. Maar Guido weder in zijn Bisdom gekeerd zijnde heeft hen het muiten wel haaſt verleert. Wat dat hy hun na hunne nederlage opgeleit heeft / ſtaat in een brief van 't jaar 1313. die door Ant. *b* Matthæus in 't licht is gegeeven.

Zyne nedrigheit in het weigeren van den Kardinaalshoed.

Eindelijk na dat Guido de regten en handveſten der Utregtſche Burgerye door openе brieven / die by Buchelius *c* gezien konnen worden / had bevestigt / is hy ſchielijk door een zwaar overval / en niet zonder vermoeden van vergift / uyt het leven gerukt op den 29 May / in 't jaar 1317. als hy in het ſeſtiende jaar zijner regeeringe was getreeden. Hy leit begraaven in de Domkerke / aan de zuidzijde van het Choor / regt over zijnen voorzaat / by S. Laurens altaar. (4)

Hy ſterft ſchielyk na dat hy de regten der Utregtenaaren had beveſtigt.

Wy

b Analect. tom. v. *p.* 868. *c in Hedam pag.* 235.

Wy zullen zijne Synodaale **Ordonantien zoo aanstonds hier onder laaten volgen.**

Het dood-boek van S. Pieters **kerke te Utregt spreekt aldus van deezen Bisschop** Guido : Op den 29 Mey in 't jaar 1317. is overleden Guido van Henegouwen, Bisschop van Utregt. **En het jaargety-boek der Domkerke spreekt aldus van hem:** Op den 29 Mey, in 't jaar 1317. is overleden de Eerwaardige Vader en Heer Guido, Bisschop van Utregt: op wiens jaargetijde gegeeven worden hondert ponden (5) goed geld, dewelken door den Graaf van Holland, als dan regeerende, gegeeven zullen worden aan onzen Kamer-bewaarder, uyt de Tienden gelegen in *Nyenkoop* : en die onder alle de Prelaaten en de Kanonnikken der stad Utregt verdeelt zullen worden, onder deeze voorwaarde dat ze altemaal by een zullen komen in de Domkerke: en al wie van het begin af tot het einde toe niet tegenwoordig zal geweest zyn in de ziel-getijden en in den dienst der Misse, die zal niets ontvangen; en dat zonder eenige verschooninge plaats te geeven. Uyt dat geld zal ieder Vikaris trekken twaalf penningen goed geld; en hy zal voor ieder pond moeten geeven twintig grooten, oud en goed geld.

De tienden onder Nyenkoop gegeeven aan de geestelijkheit van Utregt.

ORDO-

ORDONANTIEN VAN GUIDO,

Bisschop van Utregt.

Dit zijn de Ordonantien van den Eerwaardigen Vader in Christus / Mijn Heer Guido, door Gods genade Bisschop van Utregt.

Voor eerst gebieden en beveelen wy dat 'er niet meer als drie persoonen door den Priester zullen aangenomen worden om een kind ten doop te heffen: en dat op deeze wijze: Indien het een knegtjen is, zal 'er een vrouws persoon met twee mans-persoonen over staan: is het een meisje, een mans-persoon en twee vrouws-persoonen. De vader moet geenszins aangenomen worden om zijn kind ten doop te heffen.

Daar meeten niet meer als drie persoonen toegelaaten worden om het kind ten doop te heffen.

Ook gebieden en beveelen wy, dat de Priester zijnen onderdaanen in 't openbaar en dikwils in de kerke zal voordraagen, dat 'er zoo wel in het Vormsel, 't welke den kinderen op hun voorhoofd naar het doopzel (6) door den Bisschop moet bedient worden, als in het doopzel, een geestelijk vaderschap ontstaat, het welke niet alleen den trouw eer dat hy aangegaan is belet, maar ook als hy al aangegaan is vernietigt.

Daar ontstaat een geestelijke vaderschap zoo wel door het vormzel als door het doopzel.

Ook belasten en beveelen wy dat de Priesters die biecht hooren, de grofste zonden voor ons zullen hebben op te houden; namentlijk, de dood-

De zonden die al over lang voor den Bis-

schop van Utregt opgehouden zyn geweest.

doodslagen, de heiligschenderyen, de brandstichtingen, de zonden tegen de natuur, anders genaamt de Sodomitische (7) zonden; of het byslaapen van gewijde Klooster-persoonen; de bloedschenderyen, te weeten met een bloedverwant, of met een aangetrouwde maage, of met iemand die belofte van zuiverheit heeft gedaan. Het slaan of aantasten van zijne eigen' ouders: het doodleggen van kleine kinderen: de zorgeloosheit der ouders die hunne kinderen in 't vuur of in 't water verliezen: het vergiftigen van menschen: plechtelijke meineedigheden; het verbreeken van beloften; Simony; openbaare overspélen; ketteryen, geloofs-verzaakingen; ondeugende guite-stukken, die het verzaamen der getrouwden beletten, of die de vrouwen onvrugtbaar maaken, of die haar een mis-kraam doen hebben: het vervalschen der brieven, der zegelen of der munte. In deeze gevallen zullen de Priesters de biechtelingen tot ons zenden, om van ons ontbonden te worden; en zy zullen dezelven niet ontbinden, als met onze byzondere vergunninge; ten waar dat zulke persoonen in gevaar van sterven waren. En aangaande het verlof om van dusdaanige zonden te ontbinden, 't welke door ons of door ons gezag, aan wat persoonen dat het zijn mag, 't zy kloosterlijken, 't zy anderen, ooit mogt gegeeven zijn, dat trekken wy uyt kragte deezes volkomentlijk in. En wy zijn van voornemen over deeze zaaken een nieuw en heilzaam overleg te beraamen; en onze magt dienaangaande aan eenige bequaame persoonen, zoo als het ons oorbaar zal schijnen, toe te betrouwen.

Ook belasten en beveelen wy dat de Priesters en Regenten der kerken nauwkeurig zullen toezien,

zien, of 'er eenigen onder hunne Parochie woonen die niet eens in 't jaar te biecht komen; en dat zy dezelven aan ons of aan onzen Officiaal aanbrengen, om hen naar behooren te ſtraffen.

Ten minſten eens 's jaars te biechten.

Ook belaſten en beveelen wy aan alle Prieſters, dat zy in 't begin hunner Miſſe alle de genen die in den ban zijn vermaanen uyt de kerke te gaan, en den goddelijken dienſt niet by te woonen. Ook zullen alle Chriſtus geloovigen die in de kerke zijn door de Prieſters vermaant worden, indien zy iemand in de kerk zien die in den ban is, den zelven aan den Prieſter bekend te maaken: dewelke daar zekere kennis van hebbende, de Mis niet zal beginnen voor dat zoo een banneling zal uytgegaan zyn.

Die in den ban gedaan zyn, moeten uyt de Miſſe geweert worden.

Ook beveelen en verbieden wy dat de Klerken zonder ons verlof niet gewapend zullen gaan, en geene wapenen draagen, ten zy wanneer zy buiten de ſtad of buiten op de dorpen gaan reizen. Ook verbieden wy dat geene Prieſters of Klerken boogsgewijs gebogte (8) ſchoenen zullen hebben te draagen. Ook gebieden wy op den ban aan alle Klerken onzer ſtede en onzes Bisdoms, dat zy altijd op zyn Klerks zullen hebben geſchoren te gaan, en geene geſtreepte nochte ouwerwetſche, maar Prieſterlijke en fatſoenlijke klederen te draagen, om door het ſcheeren van hun hair en door hunne kleding van de leeken onderſcheiden te konnen worden. Ook doen wy in den ban, zoo door ons eigen gezag, als uyt kragte der ordonantie van Myn Heer Petrus gelukkiger gedachteniſſe, voordeezen Kardinaal-diaken van S. Joris, en wy verklaaren openbaarlijk door dit geſchrift dat in den ban vervallen zyn, alle Prieſters en Geeſtelijken onzer ſtede en onzes Bis-

De Klerken moeten geene wapenen draagen, zy moeten op zyn Klerks gekleedt gaan.

doms, dewelke byzitten houden, ter tijd toe dat zy die zullen verſtooten hebben, zonder dezelven oit weder binnens huis te neemen; en dat ze aldus verdient zullen hebben de weldaad der ontbindinge te ontvangen.

Men moet niemand laaten Mis leezen, ten zy dat hy blyken geeft van zyn Prieſterſchap.

Daarenboven verbieden wy uitdrukkelijk door dit geſchrift, dat men geene vreemde en onbekende Klerken, zoo van deeze ſtad en van dit Bisdom, als van een ander Bisdom, die zich voor Prieſters uytgeeven, in deeze ſtad en onder dit Bisdom zal laaten Mis leezen, ten zy dat zy wettig blijk van hun Prieſterſchap getoont hebben.

De voornaamſte geloofsartykelen moeten op zekere tyden aan den gelooviгen uytgelegt worden.

Noch gebieden wy op de heilige gehoorzaamheit aan alle Regenten en Prieſters der kerken, dat ze behalven de Geloofs-artikelen het *Vader Ons* en het *Geloof* alle Zondagen op een verſtaanbaare wijze en in de moederlijke taale aan hunne onderdaanen zullen uytleggen, en dat ze daarenboven de Tien Geboden, en de ſeven Sakramenten der kerke alle maanden eens, of ten minſten drie of viermaal in 't jaar, op dezelve wijze aan het volk zullen hebben voor te draagen. Dit zijn de Tien Geboden, zoo als ze in het Boek *Exodus* ſtaan: *Gy zult geene vreemde goden hebben*: *Gy zult den naam van uwen Godt niet ligtvaardig aanneemen. Gedenk den Sabbatdag te heiligen. Eert uwen vader en uwe moeder. Gy zult niet doodſlaan. Gy zult niet ſteelen. Gy zult geene valſche getuigenis tegen uwen naaſten geeven. Gy zult het goed van uwen naaſten niet begeeren; nochte zijne huisvrouw*, enz.

De 7 Sacramenten eenige reizen in het jaar aan het volk uyt te leggen.

Onder de kerkelyke Sacramenten zijn 'er vyf die nootzakelijke, en twee die eigenwillige Sacramenten genoemt worden. Deeze volgende zyn noodzakelyke Sacramenten: *de Doop*, *het Vormzel*, *de Penitentie*, *het H. Sacrament des Outaars*, en *'t laatſte Olyzel*. Dan de geeſtelijke Wijdzels

en

en 't Huwelijk zyn eigenwillige Sakramenten. Zonder de noodige Sakramenten kan niemand zalig worden; wel verſtaande, by aldien dezelven uyt kleinachtinge nagelaaten worden.

Ook beveelen wy den Paſtooren, dat ze zullen maaken te hebben den Bevel-brief *decrevimus*, ſtaande in de uytlegginge over het banvonnis, en uytgegeeven door onzen Heer Alexander IV. om den zelven aan het volk in hunne moederlijke taale voor te leezen en uyt te leggen; op dat het volk mag weeten hoedaanig dat iemand, die in den ban gedaan is, gemijdt moet worden, zoo als wy uyt kragte deezes beveelen. En op dat de wereldlijke regters uyt kragte van de geeſtelijke ſtraffe, die de geeſtelijke regters na een voor-af gaande regelmaatige waarſchouwing zullen uytgeſproken hebben, zodaanige menſchen afwijzen die in den ban gedaan zyn; en dezelven in hunne raadhuizen en vierſchaaren geen toegang geeven om tegen of voor iemand te pleiten, of voor getuigen te dienen.

Niemand zal de vernielde kerken eeniger wijze mogen vervoeren.

Ook verbieden wy dat geen' geeſtelijken of leeken eenige kerken, die door den watervloed, door brand, of anderſins vernielt zyn, zonder ons zonderling verlof naar andere plaatzen zullen hebben te vervoeren. En ingevalle dat 'er zodaanige een vervoering ergens al gedaan mogt zyn, zoo vermaanen wy de geenen, die al zulke vervoering gedaan hebben, op ſtraffe van den ban, waar in zy uyt kragte van dit geſchrift zullen vervallen, dat ze ons en de andere beledigden, binnen een maand tijds na dat ze hier kennis van gekreegen hebben, omtrent het voornoemde zullen hebben te voldoen.

Ook verbieden wy dat geen Prieſter zal hebben mis te leezen, ten zy dat hy ten minſte de *Metten*

Geen Prieſter zal tweemaal op eenen dag mis leezen.

en de *Primen* van zijne getijden heeft geleezen. Daar by verbieden wy den Prieſteren twee Miſſen op eenen dag te doen; ten zy ingevalle van noodzakelijkheit door de wetten toegelaaten. En dan zullen zy in de eerſte Miſſe, na het nuttigen van Chriſtus Bloed, geen wijn ter afſpoelinge gebruiken.

Nochte geen twee kerken bedienen.

Ook verbieden wy dat geen Prieſter, zonder daar toe van ons of van onzen officiaal gemagtigt te zyn, twee kerken zal bedienen; ten waare dat de eene van de andere mogt afhangen, of dat hy over de eene als tijtelvoerende en opregte harder waar aangeſteld, en de andere van onzentwege, of door onzen Officiaal, zijne beſtieringe waar aanbevolen.

De gewyde zaaken niet te verpanden.

Noch verbieden wy dat geene Prieſters, nochte Regeerders der kerken, nochte bewindhebbers of opzienders der zelven, zullen beſtaan de kelken, gewijde vaten, boeken en andere kerkgewaaden te verpanden, ten waare dat een openbaare nood der kerke zulks mogt vereiſſchen. En dan zal het noch moeten geſchieden met het goedvinden der geenen die daar belang in hebben. Anderſins zullen de uytzetters en aanneemers van diergelijke panden op heeter daad in den ban zyn vervallen.

De zieken moeten by tyds een Prieſter ontbieden.

Noch beveelen wy den Parochi-prieſteren hun volk dikmaals te vermaanen, dat als 'er iemand ziek wordt, hy by tyds een Prieſter moet ontbieden, om zyne zonden te biechten en de kerkelijke Sakramenten te ontvangen, dewelken hem zonder eenig geld te eiſſchen moeten bedient worden. Ook belaſten wy dat de koſters der kerke voortaan op zyn klerks geſchooren zullen gaan.

De Prieſter moet de Sacrament en voor niet bedienen,

Ook beveelen wy dat de tweemaal getrouwden voor-

voortaan geene kosterschappen zullen hebben aan te neemen, of van iemand tot zodaanige kosters aangenomen te worden; ten zy dezelve kosterschappen zoo schraal en zoo mager zyn dat'er de geestelijke klerken niet van konnen bestaan: en dit wordt gelaaten aan het goeddunken van onzen Officiaal.

De heilige Olyen by den Bischop van Utregt te haalen, en zorgvuldiglyk te bewaaren.

Ook verbieden wy wel scherpelyk, het *Chrisma* of den H. Oly ergens anders als by ons te haalen. Daar by gebieden wy dat het *Chrisma* en de H. Oly zorgvuldiglyk zullen opgesloten worden, en de sleutels daar van onder de bewaaringe van den Priester zullen berusten.

De toveryen, voornamentlyk die door gewyde zaaken gepleegt worden, scherpelyk verboden.

Ook doen wy uyt kragte van deeze brieven in den ban alle mans- en vrouws-persoonen, die met het Sacrament des Outaars, of met den Outaar zelf, of op den Outaar, of met het *Chrisma*, of met eenig ander Sakrament, of Sakramenten, eenige toveryen pleegen, of eeniger wijze doen pleegen.

De Parochi, onder dewelke een geestelijke Klerk gevangen of vast gehouden wordt, onder het interdict gestelt.

Noch ordineeren wy dat, indien'er een Kanonnik, of een Priester, of een Geestelijke Klerk, binnen onze steden of in ons Bisdom in hegtenisse genomen wordt, ten zy de geen of de geenen die het wereldlijke regts-gebied daar ter plaatze voeren, binnen den tijd van vyftien dagen na het begaan van deeze misdaad, bezorgen dat hy uyt de gevangenisse ontslaagen, en de ontnomen goederen hem wedergegeeven werden, en dat de hoon aan de kerke en aan hem aangedaan vergoed werde, dat zeg ik, de Parochie, daar hy gevangen is genomen, van dien tijd af onder het kerkelijke *interdict* zal leggen: zelfs, al wordt hy van daar naar een andere Parochie vervoert, dewelke wy insgelijks onder het *interdict* stellen zoo lang als hy daar zal vast zitten; zoo wel als de andere Parochie, onder dewelke de

vasthouder of de vasthouders zich zullen ophouden. Daar by slaan wy zodaanige misdaadigers, indien 'er meer zyn, uyt kragte der geestelijke wetten, en door ons eigen gezag, met den kerkelijken ban, zoo wel als hunne aanhangers, mede-pligtigen en huisvesters, die wy insgelijks door dit geschrift in den ban doen: willende dat hunne ban opentlijk zal afgekundigt worden, met verklaaringe dat dezelve zoo lang zal duuren, tot dat zy Gode, de Kerke en Ons, mitsgaders den Beledigden, behoorlyke voldoening zullen gegeeven hebben, en aldus zullen verdienen de genade der ontbindinge te ontvangen. Doch by aldien de gemelde Geestelijken gedoodt worden, het welke Godt verhoede, in zulken gevalle, ten zy de geen of de geenen die de wereldlijke magt daar bekleeden, zoo veel als 't in hunne magt zal zyn, bezorgen dat 'er binnen den tijd van eene maand, (te rekenen van den dag af dat het feit begaan is,) aan Godt, aan de Kerke en aan Ons voldoening gegeeven werde over zodaanig een gruwelstuk, zoo verklaaren wy dat van dien tijd af zoo een landstreek, ambagt, stad of burgt, daar zodaanig een feit begaan is, al waaren 'er ook verscheide kerken, onder het geestelijke *interdict* zullen leggen. Daarenboven doen wy door deezen brief in den ban, en wy verklaaren dat uyt kragte der kerkelijke wetten in den ban vervallen zyn, zodaanig een misdaadiger of misdaadigers; mitsgaders alle de genen in 't algemeen, en ieder in 't byzonder, die onze geestelijke regtspleeging (9) komen te stooren; het zy met onze brieven op te breeken, of weg te neemen, of met onze boden, of bestelders der zelve brieven te quetzen, gevangen te neemen, vast te houden, of hun eenige schade, smaadheit of moejelijkheit aan te doen.

Het welke des te meer plaats heeft by aldien hy gedoodt wordt.

De stoorders der geestelijke regtspleeginge in den ban gedaan.

doen. Onder dezelve ſtraffe begrijpen wy ook de aanhangers en medeſtanders der gezeide misdadigers; en wy ordineeren dat, ingevalle de geen of de geenen die het wereldlijke regts-gebied daar ter plaatze voeren, alwaar de gemelde feiten of eenige der zelven bedreeven zijn, zodaanige booswichten of quaaddoenders binnen den tijd van vijftien dagen, (van den dag dat het feit begaan is af te rekenen,) ons niet ter hande ſtellen, of ons geen behoorlijke voldoening over de gemelde verongelijking doen hebben, dat, zeg ik, de goddelijke dienſten in zoo eene Parochie, daar zodaanige verhindering, ſtooring, geweld of quelling gepleegt zal zyn, zullen ophouden. Het zelve zy te verſtaan van de Parochien, daar zoo een quaaddoender, of zodaanige quaaddoeners, zich zullen onthouden, ter tijd toe, enz.

Ook doen wy door deezen brief in den ban alle en iedere plunderaars en roovers der kerken en der kerkelijke goederen. Doch op dat niemand gevaar loope wegens een andermans ondeugendheit, zoo willen en gebieden wy, dat ingevalle een zeker kollegie, of een geeſtelijk perſoon in 't byzonder, voorgeeft van iemand beroofd of geplunderd te zyn, zoo een byzonder perſoon zulks door zich zelve, of zodaanig een kollegie door twee zijner ledematen, voor ons of voor onzen Officiaal met eede zal moeten beveſtigen, met de plunderaars of roovers te noemen, en de geroofde goederen, mitsgaders de waarde der zelven, uyt te drukken. Zulks gedaan zijnde, indien zoo een roover of plunderaar, van onzentwege of van onzen Officiaal des vermaand zijnde, zoodaanige geroofde goederen niet weder te regt en brengt, en ons zoo wel als den beledigden perſoon, of de beledigde perſoonen, geen' be-

De roovers der kerkelyke goederen in den ban gedaan.

behoorlijke voldoening en geeft, zal hy aanſtonds openbaarlijk afgekundigt worden, als zijnde door ons gezag in den ban vervallen. En ingevalle dat hy zulks door zijne hardnekkigheit verdient, zal men ook het interdict en de vordere kerkelyke ſtraffen in het werk ſtellen. Ten zy dat zoo een perſoon, die wegens de gemelde misdaad betigt wordt, zich binnen den voorſchreeven tijd voor ons of voor onzen Officiaal kome vertoonen, om zijne onſchuld aan te wijzen, en door bequaame redenen te toonen, dat hy daar toe niet verſchuldigt is. En by zoo verre dat hy zulks door dengdzaame redenen bewijſt, en dat de gene die over plunderinge geklaagt heeft, bevonden wordt een onregtmatige klagte ingelevert te hebben, zal deeze tot de wettige onkoſten, en tot vergoeding van alle ſchade, ten voordeele van den beſchuldigden, verweezen, en dan noch vorder geſtraft worden naar dat de ſtrengheit der regten, en de billijkheit der zaake, volgens het oordeel van den regter, zullen vereiſſchen.

Als ook de genen die het verpagten, enz. van de kerkelijke landeryen beletten.

Ook verbieden wy allen geeſtelijken en wereldlijken perſoonen, van wat ſtaat en gelegendheit dat ze mogen zyn, en dat op ſtraffe van den ban, waar in zy op heeter daad uyt kragte van deeze brieven zullen vervallen, dat niemand opentlijk of heimelijk, door gebeden of door dreigementen, 't zy door zich zelven, 't zy door iemand anders, den bewindhebber of de bewindhebbers der kerken zal hebben te beletten de kerkelijke goederen te verkoopen, te verhuuren, in erfpagt by te zetten, of dezelven op eenige andere wijze tot nut der kerke aan te leggen. En by aldien eenige perſoonen door het overtreeden van dit ons bevel in den ban komen te vervallen, zoo gebieden wy dat het gemelde ban-vonnis van tijd

tot

tot tijd tegens hen vernieuwt, en zy opentlijk afgekundigt werden als in den ban vervallen; ter tijd toe dat zy de kerke, dewelke zy op de voornoemde wijze beledigt hebben, over die verongelijkinge zullen hebben voldaan; ten zy dat zy binnen den tijd van eene maand, voor ons of voor onzen (10) Officiaal, een kragtige en voldoende reden tegens het bovenſtaande komen inleveren.

Ook beveelen en vermaanen wy alle Prieſters en Geeſtelijken, die eenige bediening in onze ſtad of in ons Bisdom bezitten, of nadeezen zullen bezitten, dat zy binnen den tijd van twee maanden, zederd dat ze in de vreedzaamige bezittinge van hunne bedieninge geweeſt zijn, en de vrugten der zelve hebben beginnen te trekken, (wel verſtaande by aldien de gemelde bedieningen hunne plaatzelijke inwooning vereiſſchen) dezelven met genegentheit, en volgens den eiſch der bedieningen, zullen hebben waar te neemen, en hunne woonplaats by dezelven te houden. Anderſins doen wy hen van nu af, en van dien tijd als ze in gebreke zullen blijven, in den ban: en wy willen dat ze als zodaanigen openbaarlijk zullen afgekundigt worden; ten zy dat ze binnen den voornoemden tijd hunne ontheffing van diergelijke plaatzelijke inwooninge, of de reden waaromme zy daar toe niet gehouden zijn, vertoont zullen hebben, en dienaangaande getuigenis-brieven van ons, of van ons geregts-hof, zullen hebben verkreegen.

Die geeſtelijke ampten bezitten, moeten hun verblijf op de plaats van hunne bedieninge houden.

Ook verbieden wy aan alle en iedere Aartsdiakenen, Prooſten, en andere Prelaaten van onze ſtad en van ons Bisdom, mitsgaders aan hunne Officiaalen en Dekenen, op ſtraffe van den ban, en van de opſchorſinge hunner bedieningen,

dewelke wy tegens hen alle, en tegens ieder van hun in 't byzonder door deeze brieven uytspreeken, by zoo verre dat ze dit tegenwoordig gebod eenigsins komen te overtreeden, dat niemand van hun allen zich met de zaaken en voorvallen, die tot onze regtbank en tot ons onderzoek behooren, zal hebben te bemoejen; of dezelven, 't zy door zich zelven het zy door een ander of door eenige anderen, zonder ons byzonder verlof geregtelijk zal hebben te onderzoeken: en indien zy zulks komen te bestaan, zullen zy op heeter daad in den ban en in de opschorsling hunner bedieningen vervallen, en alle hunne verrichtingen zullen kragteloos en van geener waarde zijn.

De Landdekens moeten zich niet steeken in de Bisschoppelyke zaaken.

Ook verbieden wy op de gemelde straffe dat geen Landdeken zich met de zaaken van huwelijken of van ketterye eenigerwijze zal hebben te bemoejen.

Niet te trouwen op verbode tyden: de heimelijke huwelijken verboden.

Ook verbieden wy op den ban dat niemand zal hebben plegtelijk te trouwen op verbode tijden; te weten van den eersten Zondag in den Advent tot het Octaaf na drie Koningen; en van den tweeden Zondag voor Vastenavonds-zondag tot het Octaaf van Paasschen; en vorders van den Zondag voor Christus Hemelvaart, tot den Zondag van de aller-heilige Drievuldigheit, (11) alle de genoemde dagen daar in besloten; ten zy dat iemand van onzen Officiaal verlof gekreegen heeft om dan te trouwen.

Daarenboven doen wy in den ban alle die heimelijke huwelijken aangaan. Ook verbieden wy op den ban, heimelijke huwelijken by te woonen. Door heimelijke huwelijken verstaan wy de zodaanige, die aangegaan worden, zonder dat de plegtelijke afroeping, of de behoorlijke geboden in de Parochie-kerke der trouwens-gezinde persoonen voor af zijn gegaan. Ook

Ook verbieden wy op den ban, waar in de overtreeders uyt kragte van dit ſchrift op heeter daad zullen vervallen, dat de leeken zich niet zullen hebben te bemoejen met de tienden van onbebouwde (12) landen; maar dat dezelven zullen gelaaten worden aan de genen, den welken zy van regtswege, of uyt kragte der gewoonte toekomen. Ook verbieden wy wel duidelijk dat geen Kapellaan zonder verlof van zijnen Paſtoor, of van de Paſtooren der kerken, onder dewelken de partyen woonachtig zyn, zal beſtaan dezelven in den echten-ſtaat te vereenigen.

Niemand die in den ban geſtorven is mag op een gewyde plaats begraaven worden.

Ook verbieden wy op den ban waar in de overtreeders uyt kragte van dit geſchrift op heeter daad zullen vervallen, dat niemand zal beſtaan iemand die in den ban geſtorven is in de kerke of op het kerkhof te begraaven; of het lijk van zoo eenen binnende kerk of op het kerkhof op de aarde te zetten.

Niemand te begraaven op een plaats onder het interdict leggende.

Ook verbieden wy op den ban, iemand op een kerkhof, daar een interdict op gelegt is, of dat door iemand ontheiligt is, te begraaven.

Ook verbieden wy, in de kerken, en in de galderyen der zelven, of op de kerkhoven, wereldlijke raad-vergaderingen te houden. (13)

Noch verbieden wy op den ban, dat niemand der genen die zich zelven om 't leven gebragt, en met een ſtrop verhangen hebben, of die opgehangen, onthalſt, op een rad gezet, of op een andere wijze om hunne ſchelmſtukken geregt zijn, in de kerken of op de kerkhoven, ten zy met ons byzonder verlof, of met het verlof van onzen Officiaal, begraaven zal worden.

Zy worden in den ban gedaan, die eenigerley

Ook doen wy uyt kragte deezer ſchriften in den ban, en wy begeeren dat als zodaanigen afgekundigt werden, alle de geenen in 't algemeen

en

wijze samen gespannen hebben, om een schelmstuk uyt te voeren ;

en ieder in 't byzonder, die eeniger-wijze samen gespannen hebben om een moord, dievery, schaaking, brandstigting, vergiftiging, of eenig ander schendig gruwelstuk uyt te voeren : en de ontslaging van de zodaanigen behouden wy door dit geschrift aan ons zelven, of aan de geenen, die wy volgens ons goeddunken daar toe zullen magtigen.

wordt verklaart datde akkoorden onder de zodaanigen gemaakt niet en verbinden.

Daarenboven verklaaren wy dat de akkoorden, beloften, verbinteniſſen, die de gemelde vloekverwanten in zodaanige samenspanningen aangegaan hebben, al waren ze ook met eede of anderſins bekragtigt, niet en verbinden, als strijdende tegen de geregtigheit, en tegen de liefde van zijnen even-mensch.

Den Dekenen wordt bevolen de openstaande bedieningen by tijds af te kundigen.

Ook gebieden wy op de gehoorzaamheit aan alle onze bewindhebbers of gerigts-amptenaaren, en aan alle Dekens van ons Bisdom, dat zy op straffe van den ban, en van de opschorsinge hunner bedieninge, die wy hen allen, en ieder van hun in 't byzonder, indien ze ons tegenwoordig bevel niet en volbrengen, door deeze brieven opleggen, dat zy, zeg ik, de naamen van alle bedieningen of geestelijke ampten die tegenwoordig open staan, of zederd Allerheiligen laatstleeden open gevallen zijn, of binnen den gestelden tijd in ons Bisdom van Utregt zullen open vallen; mitsgaders de naamen der geestelijke ampten die in ons Bisdom zoo lang open gestaan hebben, dat het vergeeven der zelven aan ons of aan den Apostoliſschen Stoel, volgens de ordonantie der Lateraansche kerkvergaderinge, is vervallen, aan ons, of aan onzen Officiaal, binnen den tijd van eene maand na dat ze hier van kennis zullen gekreegen hebben, in eigen persoon, of door opene brieven zullen hebben op te geeven. Ook gebieden

bieden wy by wijze van een ordonantie, dat voortaan, en ten eeuwigen dage, in onze ſtad en in ons Bisdom van Utregt, de datum van het jaar des Heere, volgens de Roomſche wijze, en volgens de ordonantien van onze Metropolitaanſche kerke, zal vernieuwt worden en ingaan op den eigenſten dag van de geboorte des Heere; zullende als dan geſchreeven worden, in het jaar na 's Heeren geboorte 1304. (14)

De datum van het nieuwe-jaar te beginnen op Kersdag.

Ook gebieden en beveelen wy dat geen Prieſter of Geeſtelijke Klerk de inzamelaars der aalmiſſen voortaan in de kerken of op de kerkhoven zal laaten komen, om de aalmiſſen aldaar te verzoeken, ten zy dat ze alvorens geloofs-brieven van ons of van onzen Officiaal ontfangen hebben, om zodaanige inzamelaars daar toe te laaten.

Geene inzamelaars van aalmiſſen toe te laaten, dan met verlof van den Biſſchop.

Ook beveelen en gebieden wy op den ban, als boven, dat geen Prieſter voortaan in eenige Kapellanye zal mogen Mis leezen als Kapellaan, ten zy die Kapellany alvorens beveſtigt zy, en de Kapellaan door ons, of door onzen Officiaal, dien wy daar toe afzonderlijk gemagtigt hebben, regelmatig in het bezit van dezelve zy geſtelt.

En aangezien de zonde van ketterye onder alle zonden voor de verfoejelijkſte en voor de nadeeligſte aan het Chriſtene geloof wordt gehouden, zoo belaſten en beveelen wy aan alle bewindhebbers en Landdekens, zodaanige menſchen door zich zelven, of door andere Kerkharders, zorgvuldiglijk naar te ſpeuren. En indien zy een of meer perſoonen vinden, die over deeze misdaad geen al te goeden naam en faam mogten hebben, zullen zy dezelven, zoo ras als 't mogelijk zal zijn, en zonder uytſtel, aan ons of aan onzen Offi-

De Dekens moeten voor al onderzoek doen naar de ketterij.

Officiaal aangeeven, en hunnen ommegang nauwkeurig beschrijven.

Deeze Ordonantien moeten aangenomen, onderhouden, en drie of vier maal s'jaars afgekundigt worden.

Wy gebieden deeze ordinantien en deeze beveelen onverbrekelijk te onderhouden; en wy beveelen dat ieder Opziender en Deken, eer dat ze van hier vertrekken, en ieder Parochi-priester dezelven binnen de maand zullen hebben aan te neemen, en in hunne bewaaringe te houden. Wy gebieden ook op den ban, waar in de overtreeders uyt kragte van dit geschrift op heeter daad zullen vervallen, dat ieder Pastoor en Priester deeze zelve ordonantien drie of vier maalen s' jaars zal af-leezen en naarstelijk uytleggen.

Gegeeven in het jaar onzes Heere 1310.
Dingsdaags na de Missen onzes Heere
Alleluia, Alleluia, Alleluia.

Hier eindigen de Kerkvergaderlijke Ordonantien van Mijn Heer Guido, Bisschop van Utregt.

AANTEKENINGEN.

1. Hy had noch andere broeders, te weeten Botzardus Bisschop van Mets, dewelke naar het zeggen van Beka ook Kardinaal zou zyn geweest; Johannes Bisschop van Kameryk en Floris Prins niet van Morienne, zoo als Beka en Heda schryven, maar van Morea en Achaie, gelyk Buchelius uyt Miræus (*Notit. Eccles. Belg. c.* 219.) bewijst. De lof die deezen Bisschop door den Heer Auteur gegeeven word komt hem wel dubbeld toe: onder anderen word hy zeer geroemt dat hy een groot voorstander van de geregtigheit en een liefhebber van de vrede is geweest. Hy wist zyn gezag ook wel te houden: want schoon dat het te Utregt onder zijne regeeringe zeer holbollig toeging, en de gansche stad

ſtad door de partyſchappen van de Ligtenbergers en de Vriezen dikwils overende ſtond, zoo is 'er niemand geweeſt die ietwes tot zijn nadeel durfde beſtaan.

2. Daar is zoo veel over en weer van dit uytroeien der Templieren geſchreeven, dat het miſſchien maar tijd en moeite verlooren zoude zyn den Leezer hier omtrent op te houden. Laat het my egter geoorlofd zyn mijn gevoelen ook eens te uyten, en met korte woorden te onderzoeken of ze wel zoo zwart geweeſt zyn als ze uytgeſchildert worden. Om kort te gaan wil ik den Leezer de volgende bemerkingen maar te bedenken geeven. Dat ze een oproer binnen Parys geſtookt, of ten minſte daar onder geſpeelt hebbende, in een quaad blad by Philips den Schoonen zyn geraakt: en dat Philips dit dieper heeft opgekropt als men zou denken: dat de zelfde Philips volgens Mezerai noit eenig ongelyk heeft vergeeten of vergeeven: dat Klemens V. hem belooft heeft dat hydit ongelyk op de Templieren zou verhaalen: dat de order der Templieren ſchatryk was, en hunne rijkdommen bequaam om een begeerig hart te bekooren: dat de Koning door geen geld te verzadigen was, en geene middelen volgens den zelfden Mezerai ontzag om zijne koffers te vullen: dat de Templiers zoo om hunne overgroote magt en rijkdommen, als om hunne trosheit, en om verſcheide krakeelen met Chriſtene Vorſten, al zeer hatelyk waren geworden: dat hunne aanbrenging is geſchiedt door twee ſchelmen en eerlooze guiten van hunne eige order, dewelken tot dit aanbrengen, volgens den gemelden Schryver, waarſchynlyk zyn bewogen door de hoop van de welverdiende ſtraffen aldus te ontgaan, en noch door den Koning rijkelyk beloont te zullen worden: dat alle de Templiers die in Vrankryk waren teffens en op eenen tijd, onvoorziens en onverwacht, zonder dat 'er de minſte gedagten van waren, gevangen genomen, van alles berooft, in een naaren kerker geworpen en met allerhande dreigementen ondergaan zyn geweeſt: dat dit een algemeene ſchrik onder die menſchen, al waren ze noch zoo onnozel geweeſt, veroorzaakt moet hebben: dat het niet lang by bloote dreigementen is gebleeven: † dat ze wel haaſt gepijnigt, gefoltert, gemartelt wierden, zoo dat een groot gedeelte het beſtorf, en anderen al hun leven

† Zie *du Puy in zijne Hiſtorie der Templieren. Het verdedigſchrift der Templieren by den zelven. p.* 189. *Mezerai, enz.*

leven lam en verminkt zyn gebleeven: dat hun, om ze noch beter tot bekentenis te krijgen, koninklyke brieven wierden aangeboden, met 's Konings zegel daar aan hangende, dat ze zich maar ſchuldig hadden te verklaaren, en dat ze dan noch in hun leven, noch in hunne ledemaaten, noch in hunne vryheit verkort zouden worden, en genoeg zouden krijgen om 'er heerlyk op te leeven: dat hun geduurig wierd voorgedraagen dat 'er niet te talmen noch te aarzelen viel, dewijl de order doch al verdoemt en verweezen was, enz. Dat de meeſten de opgetigte miſdaden niet beleden hebben, als door het geweld der allervervaarlykſte tormenten: dat veele van die ongelukkige Ridders, die 't alles, het zy door beloften, het zy door de kragt der dreigementen, beleden hadden, het beledene naderhand voor de Regters herroepen, en verklaart hebben dat zy door de gemelde dreigementen en tormenten, en door het zien van 54 andere Ridderen, dewelken om het ontkennen van gemelde miſdaaden ten vuure veroordeelt waren, gedwongen waren geweeſt om liever alles te belijden, als zoo een wreede dood te ſterven: dat veele Templiers na zulke herroeping ten vuure zyn gedoemt: en dat zy levendig en door een langzaam vuur gebraaden wordende by hunne herroeping gebleeven en op de herroeping geſtorven zyn: dat zoo een verklaaring van verſcheidene menſchen, die 'er de dood op ſterven, en die den Hemel zekerlyk voor geen' leugenachtige verklaaringe konden verwachten, veel meer moet gelden by redelyke verſtanden, als de bekentenis van honderde Templiers, die het hart noch de kragt niet en hadden om alle die tormenten en zoo een langzaam vuur af te wachten, of uyt te ſtaan. Voegt hier by dat een groot gedeelte der opgetigte ſchelmſtukken, volgens de bekentenis van meergemelden, Mezerai, ongelooffyk en belachlyk is geweeſt. Hy telt de zelven niet op: maar men vindt ze by den voornoemden du Puy, die hen met alle magt tegen is, en by andere Schryvers. Onder anderen zoude dit een regel zyn geweeſt, dat de nieuwelingen, in de order eerſt aankomende, Chriſtus tot driemaalen toe moeſten verlochenen, en driemaal in zyn aangezigt ſpouwen: dan zouden dezelfde nieuwelingen, zoo als ze aangenomen waren, de aanneemers voor den aars, voor den navel en voor den mond moeten hebben kuſſen, en een belofte doen van zich ten allen tijde, zoo dik-

dikwils als het iemand der Medebroederen zou luſten, tot het pleegen van de Sodomye te laaten gebruiken: dat ſommigen van hen een verzilverd en verguld houten hoofd, met een lange baard daar aan, hebben aan gebeden. Doch om dat dit by weinigen bekend was, wierd 'er by gevoegt dat het maar vertoont wierd op de algemeene Kapittelen. Noch zouden zy, zoo dikwils als 'er een Templier in die Afgoderye volhardt hebbende quam te ſterven, het doode lichaam verbrandt, en de aſch aan de jonge Templiers te eeten gegeeven hebben, om hen daar door des te vaſter en te volſtandiger te maaken: daarenboven, zoo dikwils als 'er een jong kind uyt een Templier en een jonge dochter geboren was, zouden de andere Templiers het zelve aanſtonds ten deele gekookt, ten deele gebraaden hebben, en het vet dat 'er af kookte of afdroop gebruikt hebben om 'er hun Afgods beeld mede te beſtryken. Zy zouden in heimelyk verſtand met den Soldaan van Egipten en van Babilonien geleeft hebben enz. Zulke meer als Heidenſche, wat Heidenſche? ja meer als helſche guyteryen en fielteryen te gelooven van zoo menig braaf Karel en Edelman, en van zoo veele zoonen van Hartogen en Graaven, dewelken al te maal als op eenen bot, in 't intreden van een order, zouden verandert zyn in duivelſche monſters zonder zoo een duivelſche order te verlaaten, zonder eenige zwaarigheit te maaken van zich als een vuile ſlet 't en als 't allerſnoodſte Venus-beeſt aan ieder Rabauw die maar luſte te onderwerpen, en zonder ten eerſte een ſchrik en een afkeer te krijgen van een order daar men op den eerſten dag tot zulke vuiligheden gedwongen wierd: dit alles, zeg ik, zoo maar met een eenvoudig geloof aan te neemen, is by my een teken van een groote ligtgeloovigheit. Alle die deftige luiden zouden zoo aanſtonds gereed hebben geſtaan om hun Heer en Godt zoo ſchielyk af te gaan, te verzaaken te vervloeken en te beſpouwen, om een houten hoofd liever te aanbidden als den waarachtigen Godt, om alle eerbaarheit, godsdienſtigheit, menſchelykheit zoo op eenen ſprong af te leggen en als van hun lijf te ſchudden. *Credat Judæus Apella, non ego.* Voegt hier nu by dat de Schryvers, die hun ongenegen zyn, zoo grootelyks in hunne beſchuldigingen verſcheelen. Sommigen zeggen dat ze de Sodomie toelieten, op dat hunne geiligheden door het beſlaapen der vrou-

luiden niet uyt zouden komen: (*du Puy Hist. des Templiers p.* 31.) anderen zeggen dat ze in onderaardsche holen by malkander quamen met getrouwde vrouwspersoonen, en dat ze daar, na het pleegen van veele gruwelen, de lampen uytblusten en de vrouluiden aanpakten zonder eenig onderscheid tusschen getrouwde of ongetrouwde, en geestelyke of wereldsche te maaken. Die het lust na te zien zal noch verscheide strydigheden in de beschuldig-punten vinden. Als men dan noch overweegt dat de gevolmagtigden, die over hunne beschuldigpunten zaten, hoorende den Grootmeester voor zyn order spreeken, op hun verhaal-boek aanschreeven dat hy een halve Gek, en niet wel by zijne zinnen was: dat dezelfde Grootmeester, verstaande dat drie Kardinalen den Paus aangedient hadden dat hy de opgetigte misdaaden zou beleden hebben, van verwondering een kruis heeft gemaakt, met groote standvastigheit daar tegen heeft gesproken, en zijne order ten hoogste heeft geroemt: dat een ander Overste van dezelfde order, met naame Ponzardus de Gyziaco, voor de gevolmagtigden zeer heeft geklaagt dat zy, Templiers, op veele plaatzen zeer wredelyk gepijnigt en gefoltert waren om de gewaande guitestukken te bekennen, tot zoo verre dat 'er eenigen onder Beuls handen gestorven waren: en dat hy verklaart heeft dat al 't geene eenige Templiers tot nadeel van hunne order beleden hadden, door 't geweld der tormenten was beleeden: als men dit alles, zeg ik, overweegt, dan zal men al meer en meer beginnen te zien wat voor inzigten dat hier onder gespeelt hebben: en hoe dat dezelve regtspleeging is toegegaan. Deeze zelve Ponzardus klaagt hier geweldig over dat hy, zederd dat hy zich aangeboden had om zijne order te verdedigen, noch harder mishandelt was geweest: maar die 't hem aangedaan hadden, hadden 't maar te ontkennen, daar mede had Ponzardus niet meer te zeggen. Noch dienen de woorden van het vonnis zelf overwogen, en konnen een bescheiden Leezer, die niet al te onnozel is, al eenig nadenken geeven. Zy worden dan niet veroordeelt naar den eisch der regten, en uyt kragt der onderzoekingen, maar by manier van een voor-af-vonnis, of om op zyn Advokaats te spreeken, by *provizie*, en uyt kragt der Apostolische Ordonantie. Zoo worden zy dan by *provi-*

sie

ſie gedoodt, by *proviſie* verbrandt, by *proviſie* uytgeroeit, en by *proviſie* zwaarder geſtraft als of hunne ſchelmeryen op de bondigſte en regelmaatigſte wijze onderzogt en achterhaalt waren.

Sommige Franſen, als onder anderen de Heer du Puy, s'Konings Raadsheer, en een ander die de geleerde Aantekeningen op Turſellinus gemaakt heeft, mogen op dit ſtuk geen quaad van Koning Philippus hooren: de laaſte beroept zich op de 240 Templiers die in Vrankryk alleen te regt geſtaan hebben en gehoort zyn. Maar op zoo een manier, en door zulke dreigementen, zou men wel duizend en tien duizend onnozele menſchen dwingen noch duizend maal grooter ſchelmſtukken te bekennen. Hy ſpreekt van meer als twee duizend getuigen van 't ganſche Chriſtendom die tegens hen getuigt zouden hebben. Maar heeft een van alle die getuigen wel verklaart dat hy die aanbiddingen van een houten hoofd, die verzaakingen en beſpouwingen van Chriſtus, die Sodomyen en dat kuſſen voor den aars met eigen oogen heeft gezien? Van hooren zeggen kan men wel meer als 4 ja als 10 duizend getuigen krijgen. Alle de Chriſtene Vorſten, zegt hy vorder, hebben ter vernietiging van gemelde order ſamengeſpannen. Is dat zulk een wonder, daar Paus, Koncilie, Koning van Vrankryk, en zoo veele mannen van aanzien, de gemelde menſchen als de grootſte deugnieten die de zon oit beſcheenen of de aarde oit gedraagen had, met grooten toeſtel gevonniſt en veroordeelt hebben, en zulke brieven aan alle vreemde Vorſten hebben geſchreeven, dat de Templiers onderzogt en verhoort waren, en alles bekent hadden; en dat zy overal, zouw men het Chriſtendom behouden, moeſten uytgeroeit worden. Hoe zouw een vreemdeling al den toeſtel van hunne veroordeelinge hoorende aan de waarheit van zoo een plegtig vonnis getwijfelt hebben? En nochtans zyn ze in ſommige kerkvergaderingen vry geſproken en onnozel of ten minſte in veele deelen onnozel verklaart; als in die van Salamantica, in die van Tarragone, in die van Maagdenburg enz.

En dat de gemelde Schryvers zoo breed opgeeven als of het niet gemunt was geweeſt op hunne goederen, en dat dezelven aan andere Ridder-orders geſchonken wierden, dat is maar zoo en zoo in zyn werk gegaan. Al-

thans Karel de II, Koning van Sicilie en Graaf van Provence, maakte zich meester van alle hunne roerende goederen, en gaf 'er den Paus een gedeelte van. Philips de Schoone, zegt meergemelde du Puy, had het grootste gedeelte van hunne goederen overgegeeven: maar het kleinste was noch groot genoeg. Hy kan het niet harden dat zyn Koning van gierigheit beschuldigt word: maar Mezerai spreekt zijne gedagten openhartiger uyt. Ferdinandus I, Koning van Kastilie, is 'er ook wel van gevaaren, en heeft alle hunne goederen en steden, in zyn Ryk gelegen, ge-eigent en aan de Kroon gehegt. En wat de onroerende goederen der Templieren belangt, dat dezelven aan de Ridders van S. Jans Order gegeeven zyn, zoo dat 'er de Koningen niets van opgestoken zouden hebben, daar over heeft men J. Villacri en Abr. Bzovius, by gemelden du Puy, maar eens te hooren. Deeze Schryvers getuygen dat gemelde Ridders daar weinig voordeel, maar een groot nadeel uytgetrokken hebben: ja dat ze door deeze vereering, die zoo hoog opgegeeven wierd, als tot de bedelzak zyn gebragt. Want staat te weeten dat de Paus de gemelde goederen aan deeze Ridders schenkende, daar een voorwaarde byvoegde die 't alles verbrodde, doch ten eerste niet gemerkt'en wierden. De Paus zegt dan dat hy zulks doet zonder de regten, die de Koningen, Vorsten, Baronnen en andere Heeren op gemelde goederen hadden, te benadeelen. Dat was, zoo als het luide, niet meer als redelyk: maar daar stak meer achter als men bedagt. De Koning Philippus had zoo veel intebrengen, en deed de landeryen der Templieren, die hy bezat, zoo wel betaalen, dat de S. Jans Ridders zich daar door uytgeput hebben. De gemelde du Puy tracht den Koning hier al weer te verschoonen: maar weinige Leezers, zoo ik althans vertrouw, zullen zich door zijne redenen laaten paajen.

Hier om wil ik evenwel den gemelden Koning, noch ook den Paus, niet beschuldigen van een voorbedagte moordery. De Koning was tegens hen ingenomen. Hy had 'er ook zijne reden toe. De twee gemelde guiten quamen zeer vuile stukken tegen hunne order openbaaren: en zullen al eenige omstandigheden doen gelden hebben. De Koning, door een haat overmeesterd, zal dat aanstonds zeer ligtelyk hebben aangenomen. Daar op zal hy, aan de waarheit niet zeer twijfelende, en weeten-

tende dat 'er al wat op hun leven te zeggen viel, hun de bekentenis door pijnigen en dreigen hebben afgeperst. De Paus zal den Koning te ligtelyk gelooft, en alle die gedwonge bekentenissen voor de zuivere waarheit aangenomen hebben enz. De geldzucht kan 'er ook onder gespeelt hebben, zonder dat zy het zelf zo duidelyk merkten.

Dus verre van de Templieren gehandelt hebbende, krijg ik ter hande de geleerde Historie der Templieren die door den Heer Gurtlerus in 't ligt is gegeeven. Die Heer heeft deeze zaak al netjes en op een geleerde wijze verhandelt, behalven dat hy, mijns oordeels, voor een Histori-schryver wat partijdig is, en de Roomsche kerk, daar hy maar kan, zoekt zwart te verwen. Hy toont dan dat de Templiers door hunne rijkdommen en grooten voorspoed al vry trots en opgeblazen waren geworden: dat ze met groote Vorsten over hoop hebben gelegen (hoewel dat dit somwijlen de schuld der Vorsten zelf is geweest) enz. Van eenige verraderyen en ontrouwigheden van byzondere persoonen wil ik niet spreeken, dat kan de geheele order niet vuil maaken. Men ziet 'er ook verscheide voorbeelden van hunne getrouwigheit, dapperheit, voorzigtigheit enz. Verders toont de gemelde Schryver dat de Templiers hunne verdedigers onder de Histori-schryvers ook gehad hebben, als Trithemius, W. Heda, een zekeren Minnebroeder Hermannus en meer anderen. Hy meent dat ze al vry ongebonden en slordig leefden: maar of hunne beschuldig-punten wel waarachtig zyn geweest, daar twijfelt hy zeer aan, en hy meent ook dat de haat van Koning Philips daar lustig onder heeft gespeelt. Ik geloof dat mijne voorgaande Aanmerkingen menig Leezer noch al gunstiger oordeel over die ongelukkige Ridders zal doen vellen.

Maar de gemelde Heer, al hoe wel hy dat kussen voor den aars voor een verdichtzel houdt, is 'er zoo vreemd niet van dat ze de zonde van Sodomie toegedaan zyn geweest: om dat deeze zonde in Spanje, Italie en Vrankryk langen tijd voor een *peccadillo* (een kleinigheit of klein zondetje) gehouden is geweest: maar my dunkt dat men al blijken moest hebben om zoo een ganssche order van zoo een gruwel te betigten: en dat die zonde ergens voor een kleinigheit gehouden zou zyn, kan ook in my niet komen. Wy zullen elders toonen

hoe dat deeze vuiligheit van Pauzen en Aartsbiſſchoppen verfoeit is geweeſt: men weet hoe dat 'er alle de kerkvergaderingen die 'er van handelen, van geſproken hebben. Zyn 'er ergens eenige Rabauwen of Godvergetene kerkelyken tot dat ſchennis vervoert geweeſt, dat is altijd in de Katolyke kerk aangezien als een van de allergruwelykſte gruweldaaden. Dat de Aartsbiſſchop J. a Caſa een gedigt, de Sodomie ter eere, zou gemaakt hebben, daar in kan ik den gemelden Heer althans geen gelyk in geven. Dit heeft de geleerde Menage in zyn *Antibaillet* al over eenigen tijd genoeg wederleit.

3. De Biſſchoppen hebben 't egter altijd zoo niet begreepen dat ze minder waren als de Heeren Kardinaalen. In de groote Kronyk van Nederland ſtaat te leezen dat Urbanus VI. de Aartsbiſſchoppen van Trier, van Ments en van Keulen tot het Kardinaalſchap heeft willen verheffen, maar dat zy de aangeboode waardigheit niet aangenomen hebben. De reden van hunne weigeringe beſtond volgens Chr. Lupus (*in Concil. t.* 3. *pag.* 432.) ten deelen hier in dat ze zich daar door niet verheerlykt hielden, want zy wiſten, zegt Lupus, dat ze den Kardinaalen gelyk waren, hoewel Lupus dit in een anderen zin verſtaat, zoo als aanſtonds zal getoont worden. In de achtſte algemeene kerkvergaderinge zyn vier Kardinaalen, die 't ſamen Biſſchoppen waren, tegenwoordig geweeſt: maar hebben daar onder de andere Biſſchoppen, te weeten volgens den tijd van hunne wijdinge, gezeeten. En als de Gezant van Kalixtus II. zijnde een Prieſter-Kardinaal, in een kerkvergaderinge van Engeland boven aan 't hoofd van alle de Engelſche Biſſchoppen had gezeeten, en de Mis in Biſſchoppelyk gewaad had gedaan, zyn daar zwaare klagten over gevallen. Hier zag men een zaak, zegt de Monnik Gervaſius, die noit noch in Engeland gehoort of gezien was geweeſt: te weeten dat een Prieſter aan 't hoofd van de Aartsbiſſchoppen, Biſſchoppen, Abten, en van den Adel van ganſch Britanje, op een hoogen throon was gezeeten: en dat de gemelde Aartsbiſſchoppen, Biſſchoppen, Abten en Edelen, op een laager plaats zitten, met mond en ooren naar hem gekeerd waren. Hy maakt 'er een groot misbaar over dat de vryheit der Engelſche kerke hier door benadeelt was. Zoo waren 'er toen noch Monnikken, die de vrydommen der kerken zelfs tegens het 't R. Hof durfden voorſpreeken.

Lu-

Lupus andwoordt hierop dat dit een onkundige en onregtvaardige klagte van dien Monnik is geweest: want dat het een bekende zaak is dat de Legaat, niet alleen van den Paus, maar van ieder Patriarch, al was hy maar een gemeen Priester of Diaken, (*Lup. in Can. t. 3. p. 434.*) het regt heeft om in de kerkvergaderingen boven alle Bisschoppen en Aartsbisschoppen te zitten: maar dat daar gelaaten, men ziet 'er evenwel uyt wat gevoelen dat veele Bisschoppen en dat noch in de twaalfde eeuwe, van de grooter waardigheit der Kardinaalen gehad hebben. Maar met ter tijd zyn de Kardinaalen al hooger en hooger geklommen, en de Bisschoppen en Aartsbisschoppen boven de kruin gewasschen. Ook moet men bekennen dat dit al lang voor de twaalfde eeuw, althans op sommige plaatzen, heeft begonnen. Ten tijde van Petrus Damiani hadden de Kardinaalen, die maar Priesters of Diakenen waren, de hoogste plaats noch niet boven de Bisschoppen en Aartsbisschoppen: dit schijnt althans te blyken uyt den brief van gemelden P. Damiani aan den Tegen-Paus Honorius II., en uyt zyn' eersten brief aan de Kardinaal-Bisschoppen. Maar in zijnen eerstgenoemden brief verklaart hy dat de Kardinaal Bisschoppen in zommige voorregten hooger zyn als de Patriarchen en Primaaten: doch de Kardinaalen van Eugenius III., die zich door S. Bernardus (*Vide Otthon Frisingens. in Vita Frederici I.*) en door de Fransche Bisschoppen beledigt hielden, en op dezelven gebeeten waren, verklaaren dat ze hooger zyn dan de Fransche Bisschoppen, maar minder als de Patriarchen van Alexandrye en van Antiochie. En 't is zeker dat alle de Kardinaalen in de kerkvergaderinge van Florentie de hoogste plaats gegeeven hebben aan Josephus Patriarch van Konstantinopolen, zoo dat Petrus Damiani maar van den Primaat van Aquileien, van dien van Kantelberg, en van diergelyke Primaaten der Westersche kerke, die den tijtel van Patriarch ook al voerden, gesproken zal hebben. Ook meende Leo IX. een groote gunst aan dien Aartsbisschop te betoonen, dat hy hem, om de getrouwigheit der Engelsche kerke op het stuk van Simonie te beloonen, (*Guil. Thorne in Chronic.*) het regt heeft gegeeven, van in alle kerkvergaderingen naast den Kardinaal van S. Ruffina, anders van *Sylva Candida*, te zitten: des te meer om dat deeze Kardinaal de tweede rang,

zoo als Panvinius Onuphrius getuigt, (*de præcipuis Ecclesiis Urbis* onder de Kardinaalen bekleedt. Zoo men op het zeggen van Chr. Lupus wil aangaan, is het aan sommige Aartsbisschoppen, als aan die van Trier, Mentz, Keulen en Maagdenburg, voor hun en voor hunne Nazaaten, als een groote eer toegestaan en vergunt dat ze van gelyke waardigheit met de Kardinaalen gerekent wierden. Daarom is het zegt hy, dat Urbanus VIII. als hy de Kardinaalen van *Allerdoorluchtigsten*, omtrent onze tijden, *Alleruytmuntendsten* heeft gemaakt, den zelfden tijtel ook aan de drie Aartsbisschoppen van Keulen, Trier en Ments heeft verleent.

Maar hier doet zich een zwaarigheit op, hoe dat Johannes Kardinaal en Bisschop van Porto de laatste plaats van allen in de Synode van Rheims onder Leo IX. heeft bekleedt? Althans zyn naam staat op de laatste en laagste plaats in de verhandelingen van gemelde Synode. Hier schijnt Chr. Lupus eenigzins in 't nauw te zyn. Hy komt 'er evenwel uyt, zoo goed als hy kan, met de gemelde verhandelingen te verwerpen. Dat gemelde Kardinaal, zegt hy, op de laagste plaats, achter alle de Fransche Bisschoppen zou hebben gezeeten, kan in my niet komen. Ik houd het daar voor, dat de verzamelaar der gemelde verhandelingen, die zekerlyk een Fransman is geweest, den voornoemden Kardinaal achter geschoven zal hebben, om de Fransche Bisschoppen, die de hoogheit der Heeren Kardinaalen al overlang met geen goede oogen aangeschouwt hebben, te believen. Maar anderen zullen dit misschien voor een kaal uytvluchtje opneemen.

In de Oosterse kerk' zyn ook al diergelyke krakeelen geweest. De Patriarchen hadden hunne *Syncelli*, 't welke, de oorspronkelykheit van den naam maar aangemerkt, niet veel meer te zeggen zoude zyn als huisgenooten: maar inderdaad zyn ze metter tijd byna zoo hoog geklommen als de Kardinaalen in de Westersche kerk. Zy waaren als de Medehelpers of *Coadjutores* van den Patriarch; en 't was als een vaste regel dat ze hem in zijne waardigheit opvolgden, of ten minste met de openvallende Aartsbisdommen voorzien wierden. En om dit in 't voorbygaan te zeggen, daar was een *Protosyncellus*, die wel de voornaamste was onder alle de *Syncelli*.

celli. Mettertijd is 'er een *Magnus Protoſyncellus*, die noch hooger was, opgekomen. Deeze groote Protoſyncellus had het regt om onder het verrigten van de Mis een knieband (*ſubgenuale*) te draagen, en opentlyk voor den Patriarch te bidden enz. † Doch deeze *Syncelli* waren doorgaans niet meer als Monnikken die om hunne geleerdheit, godvruchtigheit, hooge afkomſte, of om andere reden, uyt het klooſter getrokken wierden, om zoo een aanzienlyke poſt te bekleeden. Gemelde *Syncelli*, moedig op hunne magt die al zeer groot was, en op hun' gezag by den Patriarch, begonnen ook een krul in 't hoofd te krijgen, en zich de hoogſte plaats boven de Biſſchoppen en Aartsbiſſchoppen aan te maatigen. Dit liep zoo verre dat 'er op Pinxterdag, gelyk Cedremis ſchrijft, (*in Romano Argyro*) een groot leven in de kerk is geweeſt, door dien dat de Metropolitaanen niet wilden verſtaan dat de *Syncelli* op de hoogſte plaats zouden zitten. Maar hy zegt ons niet of zy 't 'er doorgehaalt hebben of niet. Maar de *Syncelli* overgeſlaagen, het is althans zeker dat de Kruysdraagers, (*Crucigeri*) der Konſtantinopolitaanſche kerke, die niet meer als Diakenen waren, boven de Biſſchoppen en Metropolitaanen gezeeten hebben.

Maar om weder tot de Weſterſche kerk te keeren, de Kardinaalen zyn metter tijd zoo hoog geklommen, en hebben zich zoo veel aangematigt, dat ze in de Roomſche byeenkomſten, en in de tegenwoordigheit van den Paus, gezeeten waren en den hoed op het hoofd hielden, terwijle dat de Biſſchoppen uuren lang bloots hoofds overend ſtonden. De deftige Biſſchop Bartholomæus de Martyribus met den Kardinaal van Lotteringen te Romen aangekomen zijnde, en een Synode, daar hy de Kardinaalen zoodanig zag zitten terwijle dat de Biſſchoppen met bloote hoofde overend bleeven ſtaan, bygewoont hebbende, was zoo gevoelig over deeze onteeringe der Biſſchoppen, dat hy den Kardinaal van Lotteringen met klem van redenen aanmoedigde om den Paus de onhebbelykheit van deezen handel te vertoonen. Maar deeze Kardinaal, die het R. Hof kende, durfde zich in zoo netelige een zaak niet ſteecken, hy meende ook dat hy

† Zie *Euchologium Gr. ad Liturgiam S. Chryſoſtomi.*

zyn hoofd zou ſtooten, en zich maar by den Paus en alle de Kardinaalen hatelyk zou maaken. Hy ried het Bartholomæus zelfs af den Paus daar over te moeien, en het wierd hem zelf door een Kardinaal, die van zyn eige order was, afgeraaden. Maar Bartholomæus was de man niet om op menſchelyke inzigten en op een wereldſche voorzigtigheit te paſſen, als hy meende dat het de eer van Godt raakte. Hy gaat naar den Paus toe, hy zegt hem zyn gevoelen over die zaak met een Biſſchoppelyke vrymoedigheit, doch die door een bevallige beleefdheid gematigt was; hy ſtelt het aan het oordeel van den Paus zelf of hy zoo een vernedering der Biſſchoppen kan goedkeuren, hy haalt den Paus over, hy beweegt hem om niemand in zoo een zaak te ontzien, hy brengt het zoo verre dat die gewoonte, die nu al jaaren en daagen geduurt had, in de eerſte en naaſte vergaderinge door den Paus wierd afgeſchaft, en dat de Biſſchoppen zoo wel gingen zitten, en hunne hoofden zoo wel dekten, als de Kardinaalen.

Vorders hebben de Romeinen altijd getragt om de Kardinaalen zoo hoog boven Biſſchoppen boven al te verheffen als zy konden. Men vindt verſcheide wetten door 't R. Hof uytgegeeven, die zekerlyk ten deezen einde ſtrekken: als dat een Biſſchop in de tegenwoordigheit van een Kardinaal zelfs geen enkelde zegening mag geeven: dat een Aartsbiſſchop, al is hy een Kardinaal, het kruis moet afleggen in de tegenwoordigheit van een Legaat: (Zie *Ceremoniale Epiſcopor. apud Gavantum in Manuali Epiſcopor.* v. *Cardinalis*) maar is hy geen Kardinaal, dat hy het zelve moet afleggen in de tegenwoordigheit van een Kardinaal: dat, als 'er een Kardinaal in de kerk verſchijnt, hem de Biſſchoppelyke Stoel toekomt, die dan noch zeer verheeven moet ſtaan, en dat de Biſſchop in zulken gevalle op de waardigſte plaats van het Koor, of regt over den Kardinaal, maar op een laager Stoel, moet gaan zitten: dat een Biſſchop de Mis in de tegenwoordigheit van een Kardinaal doende, hem de Biſſchoppelyke bedieningen moet aanbieden, doch zoo de Kardinaal dezelven van de hand wijſt, dat hy die dan zelf mag verrigten: dat een Biſſchop de Mis van een ander hoorende, geen Mijter mag ophebben in de tegenwoordigheit van een Kardinaal enz. Doch deeze wetten zyn weinig of niet in gebruik.

4. Deeze Biſſchop Guido is ook eens door de Vlamin-

mingen gevangen. (Zie *M. Voſſius Annal. t. 6. en de andere Hiſtoriſchryvers.*) Guido Graaf van Vlaanderen waande dat Zeeland, 't zederd dat Graaf Jan de zoon van Floris V. zonder kinderen geſtorven was, wederom aan 't Graaffchap van Vlaanderen was vervallen, en eenig miſnoegen tegens Jan II. opgevat hebbende, was met alle magt in Zeeland gevallen. In 't eerſte ſcheen 't geluk hem niet te dienen: maar zederd dat Willem, de zoon van Graaf Jan, door heimelyke Verraders misleid zyn voordeel niet had vervolgt, en zyn leger door het verzenden van een deel Zeeuwſche Benden zeer had gedunt, is hy tweemaal op eenen dag van Guido geſlaagen, en zelfs binnen Zirixzee belegert. Niet lang daar na is de Biſſchop zelf naar Zeeland getrokken, om zynen Neef in eigen perſoon te helpen. Maar daar is het ganſche leger wederom ten deele door de vyanden ten deele door den getergden Landman geſlaagen, en de Biſſchop zelfs in 's vyands handen gevallen. Kort daar op hebben de Vlamingen, en de Brabanders (want die waren ook in 't ſpel gekomen, en zogten ook een deel van den buit te hebben) byna ganſch Holland, behalven Dordregt, Haarlem en eenige plaatſen van minder belang, ingenomen. De Vlaming willende zich in Holland vaſtmaaken had het byna bekuipt dat 'er een andere Biſſchop te Utregt verkoren wierdt. Maar hoe de kans daar na gekeert is, hoe de Vlaming en de Brabander ten lande is uytgedreeven, de Graaf van Vlaanderen zelf in een Zeeſlag is verwonnen, genomen en eindelyk tegen den Biſſchop uytgewiſſelt, dit alles, zeg ik, ſtaat wijd en breed in onze Hiſtorien beſchreeven. Maar de kloekmoedigheit van den dapperen Ridder Witte van Heemſtede Baſtaardzoon van Floris V., en van den eedelen Ridder Niklaas van Putte, kan niet te dikwils geroemt worden. De laatſte ſtelde zich aan het hoofd der Dortenaaren, ſloeg de Belegeraars af, trok den Brabander onder de oogen, en ſloeg hem teffens uyt het veld en uyt ganſch Holland. De eerſte trok met de Kennemers, Vriezen en eenige Hollanders door het land, verſloeg de Vlamingen waar ze hem voorquamen, en maakte hun ganſch Holland te naauw. De ſtad Zierixzee dient hier ook niet vergeeten, dewelke geduurende deezen oorlog drie maalen belegerd zijnde, en ziende alles in haare gebuurte voor den vyand zwichten, de drie be-

belegeringen met een onbezweeken moed en getrouwigheit heeft uytgehardt, en den vyand meer als eens groote afbreuk heeft gedaan.

Ik heb noch een woord te zeggen ontrent de dood van Biſſchop Guido. De Heer Auteur zegt niet zonder redat 'er vermoeden is geweeſt als of hy van vergift geſtorven was. Dit is aldus toegegaan. (Zie *M. Voſſius*, *Beka*, *Heda*, *enz.*) Jan van Kuilenburg en Niclaas Kats hadden de voogdy over den minderjaarigen Heer van Gooy op zich genomen: maar dewijl hen, niet zonder groote ſchijn van reden, nagegeeven wierd dat ze hun eigen voordeel meer zogten als het welvaaren van 't onmondig kind, en met de goederen, die zy te beſtieren hadden, leefden zoo als 't hun luſte en beliefde, zoo heeft Guido, een wakker voorſtander der geregtigheit, hun aangezeit rekenſchap van hunne beſtieringe te geeven, of afſtand te doen van de voogdye. Maar dewijl zy aan dit oor doof waren, en hun' ouden gang bleeven gaan, heeft hy hen in zeker Kaſteel belegert en tot overgaaf gedwongen. Na dat zy dan belooft hadden rekenſchap van alles te zullen doen, en de Biſſchop het Kaſteel met zyn volk had bezet, is hy 's nachts daar aan van een hartvang overleden. Niclaas Kats en Jan van Kuilenburg, hier van verſtendigd, hebben vliegens het Kaſteel in 't midden van den nacht met ladders beklommen en overrompelt, en bleeven de voogdyſchap naar hun welgevallen waarneemen. En dit was de reden dat 'er ſterk vermoeden, wegens het vergeeven van den Biſſchop, op hen is gevallen.

Noch moet van Guido niet verzweegen worden, dat hy het Stift, tot zijnen grooten lof, onbelaſt en zonder ſchulden heeft nagelaaten. Onder deezen zelven Biſſchop is Europa door een gruwelyke hongersnood, die niet veel zagter was als de hongersnood van Jeruſalem, bezogt geweeſt. (Zie *Beka*, *Heda*, *Buchelius*, *Chron. magn. Belgii*, *Meyerus enz.*) Vuile verrotte krengen, kruid en onkruid, zoo als het te velde ſtond, ongewaſſchen en ongekookt, wortelen der boomen, en alles wat oit in den uyterſten nood opgezogt is geweeſt, was een banket voor de ellendige menſchen. De armen ſtorven met duizenden en duizenden weg; boſſchen, wouden, velden en wegen lagen als bezaaid met doode lichaamen. Dit heeft twee ronde jaaren geduurt,

de

en zoude door een Staartſtarre voorſpelt zyn geweeſt

5. Een pond Hollandſch geld, gelyk gezegt is, bedroeg 15 ſtuivers: maar een pond goed geld beliep 20 ſtuivers.

6. Het Vormzel is altijd in de Katolyke kerk aangezien geweeſt als een voltrekking van het doopzel: niet dat den gedoopten iets ontbrak om waarlyk een Chriſten menſch te zyn: maar de gedoopten wierden aangezien als jonggebooren' kinderen, de gevormden als volwaſſche mannen. En om deeze reden wierden de gedoopten, zelfs de kleine kinderen, van ouds aanſtonds gevormt, zoo als uyt alle de oude Rituëelen en Pontifikaalen, ja ſchier uyt alle de Oudvaders beweezen kan worden. (Zie *Martene de Confirm. art.* 1.) Deeze manier, zegt Edm. Martene, was in 't begin der tiende eeuwe byna buiten gebruik geraakt; doch is op ſommige plaatzen, als te Rheims en elders, gelyk hy uyt verſcheiden' Rituëelen bewyſt, noch lang in ſtand gebleeven: en wy zien uyt deeze Ordinantie dat ze in het Biſdom van Utregt, ten minſte tot in het hartje van de veertiende eeuwe, geduurt moet hebben.

Maar dit moet aldus verſtaan worden, indien het doopzel door den Biſſchop, of door iemand anders in zyn byweezen, bedient wierd: want als hy van de hand was, was 't een andere zaak: en dan vormde hy de gedoopten in het bezoeken van zyn Biſdom; 't welke al door den H. Hieronymus aangemerkt is geweeſt (*Dial. adv. Luciferian.*) Petrus Damiani zegt in zyn Sermoen over de kerkwijdinge dat het Sakrament des Vormzels, volgens het bevel der Oudvaderen, niet lang na den doop mag uytgeſtelt worden, op dat het liſtige kronkeldier, of de Duivel, ons niet ongewapend mag vinden.

Om dat wy hier in deeze ſtoffe gevallen zyn moet ik hier een woord zeggen van de *bandelli*, of banden met dewelken de voorhoofden der gevormden bewonden wierden. (v. *Concil. Wigorn. & Concil. Colon. anni* 1280.) Zy moeſten van nieuw lijwaat, en drie vingeren breed zyn, zonder tarn zonder naad of knoop. De gevormden droegen deeze *bandelli*, of hoofdbanden, ſevendagen lang, gelyk in 't Roomſche kerk-gewoonte-boek bevolen wordt. Daar door, zeggen Hugo de S. Victore (*lib. 2. de Sacr. p. 7. c. 7.*) en Amalarius (*de Divin. off. c.* 40.)

40.) wierden bekent de 7 gaven van den H. Geeſt die de gevormden ontvangen hadden. Naderhand wierden ze niet langer gedraagen als drie dagen, zoo als in de Ordinantie van een naamloozen Biſſchop, (*by Speelman over 't jaar* 1237.) in een Synode van Wigorne van 't jaar 1240. in een andere van Keulen van 't jaar 1281. en in noch meer andere bevolen is geweeſt. Eindelyk wierd in een Synode van Chartres, in 't jaar 1526. belaſt dat ze dezelven ten minſte 24 uuren lang zouden draagen. Maar naderhand is het anders verſtaan; want een Synode van Milanen, gehouden onder den vermaarden Karolus Borromæus, en een andere van Aix, gehouden in 't jaar 1585. willen het gevormde voorhoofd niet bewonden hebben: maar zy beveelen dat het eerſt door den Biſſchop naukeurig afgeveegt, en door een ander geeſtelyk perſoon met een ſchoonen natten doek moet afgewaſſchen worden, enz. En aldus zyn deeze twee doeken of banden allengskens uyt het gebruik geraakt.

7. De Heidenen zelf hebben doorgaans een ſchrik en een yzing voor deeze zonde gehad. Ja eerlyke gemoederen meenden dat 'er geen grooter ſchande te bedenken was, als tot zoo een ſchennis, al was het door dwang, misbruykt te worden. Waarom dat Philippus, Vader van Alexander den Grooten, door een jong Edelman doodgeſtoken is, te weeten om dat hy over zoo een ſmaadheit geen' wraak had genomen, is ieder een bekend. Indien men op het zeggen van Leontius Scholaſticus en van Nicephorus Kalixtus (*de Sectis c.* 10. *lib.* 5. *c.* 32.) aan mogt gaan, zou Origenes liever den Afgoden' geoffert hebben, als dat hy op zoo een manier misbruikt zoude worden; doch dit verhaal is juiſt zoo zeker niet. Maar dit is zeker dat onze Heidenſche Voorvaders, ten tijde der Romeinen, onder meer andere redenen ook tot het ontgaan van deeze vuiligheit tegens de Romeinen zyn opgeſtaan. De Bataviſſe jongelingen, die doorgaans mooy en kloek van perſoon waren, wierden van de Roomſche Amptenaaren tot het pleegen van dit ſchennis uyt hunne huizen gehaalt (*Tacit. Hiſt. l.* 4. *c.* 14.) Daar waren de Batavieren te eerlyk van harten toe, en hebben liever het uyterſte gewaagt als zulke rabauwen ten dienſte te ſtaan. Mahomet zelf heeft de wetten van Solon, die hy anders zeer hoog ſchatte, maar die deeze vuiligheit toelieten, op dit ſtuk niet durven na-

navolgen, zoo als de Kardinaal Jacobus de Vitriaco in zijne Hiſtorie van de Ooſterſche kerke, (*cap.* 5.) bewijſt. Salvianus ſchryft in zijne boeken van de Voorzienigheit dat Africa om het pleegen van deeze vuiligheit onder de magt der Wandaalen is gevallen. Ook ſchryft Matthæus Paris, in de Levens-beſchryvinge van de Abten van S. Alban, (*c.* 31.) dat Engeland om dezelve reden door Godt is overgegeeven aan de magt der Noormannen. En daarom is het niet zonder reden dat Keizer Juſtiniaan, naar het voorbeeld van den Grooten Konſtantyn, (*Novell. lege* 177.) geboden heeft deeze gruweldaad met de dood te ſtraffen. Maar hoe ſchrikkelyk dat hy de Biſſchoppen en andere kerkelyke perſoonen, die zich zelven en hunne waardigheit zoo verre mogten vergeeten, geſtraft wilde hebben, kan by Theophanes en Georgius Cedrenus nagezien worden. Doch omtrent het beſtraffen van deeze vuiligheit dient al groote onzigtigheit gebruikt te worden. De H. Anſelmus, Aartsbiſſchop van Kantelberg, was in 't eerſte gewoon, zoo als by Henricus Knychton te leezen ſtaat, op alle Zondagen den ban tegens zodaanige monſters van menſchen af te leezen: maar hy heeft dit wel haaſt achtergelaaten, vernomen hebbende dat de openbaring van deeze gruweldaad de vuilaardige menſchen tot een prikkel verſtrekte om daar een proef van te neemen. Ook had Petrus Damiani een Traktaatje over dezelve ſtoffe, onder den tijtel van *Gomorrianus*, geſchreeven, daar alle de ſoorten van deeze zonde op een kuyſſche wijze uytgeleit en kragtig beſtraft wierden met aanwijzinge van de gruwelen die daar in ſtaken: hy had het zelfde gezonden aan Alexander II. Maar deeze goede Paus, vreezende dat grooter quaad uyt de openbaaringe als goed uyt de beſtraffinge van deeze vuiligheit zoude volgen, heeft het gemelde Traktaatje, tot groot miſnoegen van den Schryver, al willens verlooren, hoe wel dat het naderhand noch in 't ligt is gekomen.

8. *Boogs gewijs gebogte ſchoenen.* In het Latyn ſtaat *Calceos laqueatos*. Dit ſchijnt het zelfde ſlag van ſchoenen te zyn daar Wihelmus Malmesburienſis, ſchryvende over het leven van Willem den Roſſen, op ſmaalde. Ten deezen tijde, zegt hy, is het lange en hangende hair, de overdaad in de kleederen, en het draagen van gebogte ſchoenen (*calcei arcuati*) op de baan gekomen.

9. Ik

9. Ik moet hier al wederom de volgende opmerking, noopende deeze kerkelyke regts-pleeging, byvoegen uyt Mezerai *De kerkelyke perſoonen* (te weeten in de 1819. eeuwe) *haddenhunne eigen Regters voor hunne landeryen: daar 's Konings Regters, zoo inburgerlyke als in halszaaken, niet te zeggen hadden. Wat hunne perſoonen aangaat, die wierden niet geoordeelt als door iemand uyt hun eigen lichaam. Dan 't was ſchier onmogelyk hen oit te overtuigen. Geringe of qualyk beſpraakte menſchen wierden 't hunner beſchuldinge niet aangenomen. Daar wierden niet minder als 72 getuigen ter overtuiginge van een Biſſchop, 40 voor een Prieſter, 37 voor een Diaken, en ſeven voor mindere Klerken vereiſcht, allegader van een onbeſproken leeven, en indien het Leeken waaren, moeſten zy noch vrouw noch kinderen hebben.*

10. *Voor onzen Officiaal.* Daar wordt hier en op andere plaatzen dikwils van den Officiaal geſprooken. Ook had, ik dat woord om quanſuys, beter Duitſch te ſpreeken, gemakkelyk konnen vertaalen den geeſtelyken Regter: maar my dunkt, behoudens beter oordeel, dat het woord Officiaal, behalven dat het doorgaans beter verſtaan word, zoo gemeen is geworden, voornamentlyk in de Katolyke Nederlanden, zelfs by de geenen die op de zuiverheit onzer taale ſtaan, dat het byna zoó wel mag doorſchieten als de wooorden Abt, Abdy, Poëet, en honderd anderen. Maar dat daar gelaaten, de Officiaal was eigentlyk de geeſtelyke Regter, en had niet alleen in de Stad Utregt, maar ook door het ganſche ſtift te zeggen. (Zie *Anth. Matthæus de Nobil. lib. 2. c. 21.*) Hy had dezelve magt, in de zaaken der Geeſtelyken, door Holland, Gelderland, Vriesland enz. Hy had niet alleen de magt om kennis van de miſdaaden te neemen: maar ook om vonnis te ſpreeken en de miſdaadigers te veroordeelen, in de boete te beſlaan, in de gevangenis te werpen, ja om hen ter tuchtiging, doch niet tot den bloede toe, te laaten geeſſelen. En dit is niet alleen van kerkelyke perſoonen, maar ook van zodaanige Leeken te verſtaan die van de magt der Majeſtraat ontheven waren, als de huiſgenooten, boden en knegten der kerkelyke perſoonen, die zich ten dienſt der kerke overgegeeven, of de beſcherming der kerke aangenomen hadden. (*Ant. Matthæus als boven.*) Ja als het zaaken waren daar de Geeſtelykheit verkort of beledigt

was,

was, als in het achterhouden der offer-penningen, der renten, der tienden, in het beſteelen der kerken, en diergelyke dingen meer, kon hy de Leeken, die ſchuldig bevonden wierden, in de boete ſlaan. Doch deeze Officiaalen hebben hunne magt al dikwils misbruikt om hunne zakken te vullen en de onnozelen te drukken. Die hun de handen maar zalfde had het beſte regt: regtvaardigheit, onnozelheit, waarheit hadden het minſte te zeggen. Men heeft Petrus Bleſenſis (*Ep.* 25.) maar te hooren ſpreeken, die deeze bediening zoo gevaarlyk achte, dat hy zekeren Officiaal, die noch eerlyk van herte was, ernſtelyk heeft vermaant van zyn ampt af te ſtaan. *Ik geloof*, zegt hy, *dat de Officiaalen deezen naam gekreegen hebben, niet van het naamwoord* Officium, ('t welke een bediening betekent) *maar van het werkwoord* Officio ('t welke te zeggen is benadeelen, hinder aandoen:) *want al de bediening van een Officiaal beſtaat in de arme ſchaapen die onder hem ſtaan te ſcheeren of te villen, zoo als het de Biſſchop verſtaat. Het zyn de bloedzuigers der Biſſchoppen, die de gemeente voor den Biſſchop uytzuipen, en die het bloed dat zy ingezogen hebben weer uytbraken. Zy zyn als ſpongien dewelke geneepen zijnde al hun water in den ſchoot van hunne meeſters uytſtorten. . . . Het ampt van de Officiaalen is regtevoort anders niet als het regt over hoop te ſmijten, proceſſen te verwekken, gemaakte akkoorden te verbreeken, de regts-zaaken ſleepende te houden, de waarheit te onderdrukken, de leugens ſtaande te houden, op eigen winſt uyt te zyn, de geregtigheit te verkoopen, den menſchen geld af te perſſen, en allerhande bedriegeryen te verzinnen.* Men ziet wel dat ze hier op zyn lelykſte afgemaald ſtaan, en men kan wel giſſen dat ze altemaal zoo vuil niet zyn geweeſt. Goede en oplettende Biſſchoppen konden wel maaken dat de Officiaalen en de andere bedienaars hunne handen wat 't huis hielden.

11. De Synode van Aken, gehouden in 't jaar 836. heeft ook verboden op Zondagen te trouwen, (*Can.* 18.) en dit *uyt eerbiedigheit*, zoo als zy ſpreekt, *voor zoo een hoogtijd.* En Gregorius III. had al te vore (by *Edm. Martene de Matrim. art.* 1.) bevolen dat de geene, die in den nacht van den Zondag getrouwt was, Godt om vergiffenis moeſt bidden, en drie dagen, of ten minſten eenen dag, boetvaardigheit moeſt pleegen. Ook heeft

Egbertus Aartsbiſſchop van Kantelberg (*in Excerptis l.* 106.) geboden dat de geenen, die 's nachts voor den Zondag komen te trouwen, ſeven dagen lang zal hebben boete te pleegen: dat de geenen die 's woonsdaags of vrydaags trouwen, het zelve drie dagen moeten doen: maar den genen, die in de groote Vaſten trouwen, doet hy een jaar lang boetvaardigheit pleegen.

Vorders zyn 'er geweeſt die zodaanige huwelyken, dewelken op verbode tijden aangegaan wierden, voor nietig en kragteloos, en zodaanige getrouwden voor ongetrouwd gehouden hebben. Althans Petrus Damiani ſchijnt zich opentlyk voor dit gevoelen te verklaaren. *Hoe zou de tijd van de Vaſten*, zegt hy, (*lib.* 5. *Ep.* 11.) *het huwelyk niet vernietigen, daar zoo een huwelyk door de kerkelyke wetten wordt afgekeurt? . . . Een huwelyk 't welke tegens de Ordonantie der wetten aangegaan is, moet volgens dezelve wetten geſcheiden worden.* Ja hy ſchijnt eveneens van het doopzel, het vormzel . en de kerkelyke wijdzels, dewelken buitens tijd bedient worden, geoordeelt te hebben: en Chr. Lupus (*in Concilium Tholoſan. Victoris II. adcan.* 2.) geeft hem zoo verre gelyk dat een huwelyk, buiten de wettige tijden aangegaan, voor deezen nietig is geweeſt; doch omtrent de andere gemelde Sakramenten kan hy hem niet toevallen. Maar ik weuſchte dat die geleerde Man zyn zeggen omtrent het huwelyk met goede bewijs-redenen had bekragtigt. Indien de kerk zodaanige huwelyken voor deezen nietig had verklaart, om dat ze tegen de kerkelyke Regels aangegaan waren, ik weet niet of 'er in de kerkvergaderinge van Trente zoo hevig wel getwiſt zou zyn geweeſt, of de kerk de magt had van de huwelyken kragteloos te maaken.

12. In het Latyn ſtaat *de decimis novalium*, 't welke wy al meer gehad hebben. Maar *Novale* of *Agernovalis* kan genomen worden voor braakland, te weeten dat een jaar ledig leit, en voor land dat tot noch toe onbebouwt heeft gelegen. Hier over is al getwijfelt geweeſt ten tijde van Innocentius III. (*Cap.* 12. *X. de Verb. Signif.*) en hy heeft daar over moeten andwoorden aan den Biſſchop van Saragoſſa, dewelke hem gevraagt had of *Novale* in de eerſte of in de tweede beteke-ninge moeſt genomen worden, als ſommige eigenaars door de Pauzen verſchoont wierden van de tienden van

zodaanige landen op te brengen Zyn andwoord quam hier op uyt, dat beide die betekeningen gegrondt waren in de burgerlyke wetten: maar dat hy van gevoelen was dat zijne Voorzaaten, als zy eenige godvruchtige plaatzen van zodaanige Tienden ontflaagen hadden, zulks verſtaan hadden van landen die zoo lang als het menſchen geheugden, onbebouwd hadden gelegen. Doch hier over zou noch meer te onderzoeken vallen 't geene by de Gods en Regtsgeleerden kan nagezien worden: en daar zyn verſcheide voorvallen daar men *Decimæ Novalium* zou moeten vertaalen, de *Tienden van braaklanden*. Ook is het zeker volgens de geeſtelyke Regtsgeleerden dat zodaanige Tienden den Paſtoor byzonderlyk toebehooren, tot zoo verre dat, ſchoon de Tienden in zekere Parochie, volgens een oud gebruik, eenig klooſter of kapittel mogten toekomen, deeze Tienden evenwel den Paſtoor zouden toebehooren.

13. Men heeft van ouds, op veele plaatzen, regtdag gehouden onder den blooten hemel, doch op lommerachtige plaatzen, om geen ongemak van de hitte en van de zonne te lijden. Te Utregt, zoo als Ant. Matthæus (*de Jure Gladii c.* 40. *item in Annal. Egmond. p.* 218.) bewijſt, wierd regtdag gehouden onder de Linden. En niet alleen wierden de regtdagen maar ook de landdagen onder den blooten hemel gehouden. Zoo zeggen de jaar-boeken, die de daaden van Pippyn verhaalen, (*vide etiam Ar. Annales Bertin. ad ann.* 767.) dat hy te Berry in 't open veld, volgens het gebruik der Franſen, een Rijksdag heeft gehouden. Naderhand heeft men, om de ongemakken van het weer, bedekte plaatzen gezogt om regt te pleegen, vergaderingen te houden enz. Zoo heeft men dan de kerken en de portaalen der kerken, en dikwils als 't weer zulks toeliet, de kerkhoven daar toe beginnen te gebruiken. Hoe *veelen zyn 'er nu noch*, zeit Cæſarius (*Homil.* 8.) *dewelken midden op de ſtraaten of op de kerkhoven pleiten of andere bezigheden verrigten*? Men begon wel, zoo hier zoo daar, byzondere huizen daar toe te bouwen; maar op verſcheide plaatzen wierden de kerken en kerkhoven daar toe nog lang gebruikt; doch hier zyn verſcheide wetten, zoo door de kerkvergaderingen en Biſſchoppen als door de Keizers en Koningen, tegen gemaakt: by voorbeeld door de ſesde Synode van Arles, door die van Bazel, door die van Londen onder

Richardus Aartsbiſſchop van Kantelberg, (*ap. Gervaſ. Monach.*) door Lodewyk den goeden, Karel den Kaalen enz. Doch daar door is dat gebruik zoo ten eerſte niet achter gebleeven, en heeft op ſommige plaatzen noch lange jaaren daarna ſtand gehouden, 't zy dat 'er geen regthuizen op ſommige plaatze waren, 't zy dat ze vervallen waren en van ouderdom onbequaam wierden om 'er vergaderingen te houden: want Johannes VIII., die in de Synode van Ravenne ook verboden heeft zodaanige by-eenkomſte op de kerkhoven te houden, wil de oude en vervallen regthuizen ten dien einde weder opgeſchikt en verbetert hebben.

Niet alleen zyn de kerken en kerkhoven tot geregtsplaatzen, maar ook tot nacht-en ſtalplaatzen voor knegten en paarden, tot mart-en allerhande handelplaatzen, gebruikt geweeſt. By den Monnik Marculphus ſtaan brieven van Franſche Koningen, die voor Karel den Grooten geheerſcht hebben, verbiedende niet alleen in de kerken en op de kerkhoven, maar ook op de landeryen der kerken zitdagen (*freda*) voor miſdaaden in te vorderen, vernacht-en ſtalplaatzen (*paratas & manſiones*) te eiſſchen: hoewel dat deeze leſte Latynſche woorden miſſchien beter op de onkoſten die op het vernachten en het ſtallen der knegten en paarden liepen, als op de plaatzen zelfs, geduydt konnen worden. En dat ze voor handel-en marktplaatzen gehouden zyn, blykt uyt de Synode van Lyons, gehoudeu onder Gregorius X., alwaar het zelve wel duidelyk wordt verboden.

In het Latyn ſtaat, om dit met een woord aantemerken, in *Eccleſiis, porticu, ſeu cœmiteriis*: maar in ouder kerkvergaderingen en koninklyke of Biſſchoppelyke brieven ſtaat doorgaans *in Eccleſiis vel in atriis Eccleſiarum*, * welke *atria* niet anders en zyn als de *cœmiteria* of kerkhoven, en ook wel *Paradiſi* genoemt zyn geweeſt. Onze naam kerkhof ſlaat beter op den Latynſchen naam *atrium* (een voorhof van een groot huis) en noch beter op den naam *Paradiſus* als op *cœmiterium*. Dat *Paradiſus* voor het *atrium* of *cœmiterium* genomen is, blykt uyt den Franſchen Hiſtoriſchryver, Aimoinus, dewelke

* Zie *Concil. Arelat. 6. Synod. Mog. ſub Kar. M. Synod. Turon. 3. Capitular. Herardi Turonenſ. & Iſaci Lingonenſ. &c.*

ke getuigt dat 'er een ſchoon Paradijs van marmere-ſteenen gelegen heeft voor S. Pieters kerk. Ook ſchryft Paulus Diaconus dat Paus Domnus de plaats voor S. Pieters kerk, Paradijs genaamd, met witte marmerſteenen op een keurlyke wijze heeft geplaveit. Zoo leeſt men in de Kronyk van de Abdye van Kaſſino dat de Abt Deſiderius een *atrium*, *een kerkhof*, *'t welke wy naar de Roomſche manier een Paradijs noemen*, *heeft gemaakt voor de kerke van Kaſſino*.

Deeze *atria*, *Paradiſi*, kerkhoven, of ten minſte veele der zelven, waren zeer bequaam om regtdagen en andere byeenkomſten te houden; want zy waren dikwils met groote galderyen voorzien, bequaam, om in regen en wind, of in te al te heete zonneſchijn, onder te ſchuilen. Zoo leeſt men in het leven van Konſtantyn den Grooten, dat de kerk der Apoſtelen te Konſtantinopolen omringt was met een groot kerkhof . . . en dat 'er aan de vier zijden van het kerkhof galderyen waren, die het kerkhof en de kerk omringden. Anaſtaſius Bibliothecarius ſchrijft ook in het leven van Gregorius IV. dat zekere kerk van O. L. V. te Romen een Paradijs of kerkhof had, 't welke de gemelde Paus met galderyen . . . heeft verciert. Daarenboven zyn de kerkhoven dikwils met boomen en welriekende kruiden beplant: daar waren ook baden, waterbakken, fonteinen, want de oude Chriſtenen gingen noit ter kerke met ongewaſſchen handen. Doch men dient ook te weeten dat het Paradijs in een nauwer zin genomen wierd voor dat gedeelte van 't kerkhof, (Zie *Lupus in Concil. t.* 3. *p.* 360.) 't welke eertijds voor de voornaamſte kerkdeur was gelegen en daar men met trappen moeſt opklimmen. Of nu de naam van Paradijs hier van daan gekomen is, dat de kerken aangezien wierden als een afbeeldzel van den hemel, en dat het Aardſche Paradijs als de voorzaal of het voorhof van den hemel is geweeſt, gelyk het kerkhof als het voorhof of de voorzaal van de kerk is, 't welke de gedagte is van Joh. Chryſoſtomus: (*Hom. ſuper Geneſ.*) dan of 'er zoo veel geheims niet in geſtoken heeft, in de kerkhoven enkelyk Paradijzen, dat is luſthoven, genoemt wierden, om dat ze met mooje boomen en welriekende kruiden beplant, en met baden, waterbakken, en fonteinen voorzien waren, dat zullen wy voor deeze maal overſlaan.

14. Het is zoo heel lang niet geleden dat het nieuwe jaar, in burgerlyke zaaken, met de maand Januarius is begonnen. De Romeinen en de Keulenaars, zegt Ant. Matthæus, (*Analect. t.* v. *p.* 634.) begonnen het nieuwe jaar met den eerſten Kersdag. Maar dit was niet eigen aan de Romeinen en Keulenaaren: uyt het Martelaarsboek van Ado blykt genoegzaam dat he byna een algemeene gewoonte was door geheel Duitsland. By de oude Deenen en Saſſen ging het jaar ook in met Kersdag. De oude Franſſen begonnen het nieuwe jaar met de maand van Maart. Maar onder de tweede ſtamme der Franſche Koningen is het jaar in Vrankryk ook met Kersdag begonnen. Onder de derde ſtamme, gelyk by Morery te zien is, is de manier van het nieuwe jaar te beginnen wederom verandert en gebragt op de Menſchwerding van Chriſtus, te weeten op de 25 Maart, hoewel dat het gemeene gebruik in den daagelykſchen handel was het nieuwe jaar met de maand Januarius te beginnen. Naderhand is Paasdag in Vrankryk voor den eerſten dag van 't nieuwe jaar gerekent. De Franſen, Hollanders, Brabanders, Luikenaars, Savooyers en meer andere volkeren, zegt Ant. Matthæus ter gemelde plaatze, begonnen het nieuwe jaar met Paasdag. (*apud Ant. Matthæum ibid.*) Maar eindelyk is het begin van het nieuwe jaar door een algemeene toeſtemming gebragt op den eerſten dag van Januarius: hier toe heeft Karel IX. Koning van Vrankryk (Zie *Mezerai en Karel IX.*) een Ordonantie uytgegeeven in 't jaar 1564. Het Parlement, ſtaande op het oude gebruik heeft hier eenigen tijd tegen geſpartelt: maar heeft zich eindelyk te, weeten in 't jaar 1567, laaten gezeggen. Hoe dat de Roomſche Kantzelary het jaar tegenwoordig noch begint met den 25 Maart, zal in 't leven van Hendrik van Beieren beter te pas komen.

FRE-

FREDERIK VAN SIRIK,

XLIII Bisschop van Utrecht.

Frederik van Sirik wordt te Rome gewijdt; waar door hy zyn Bisdom met schulden bezwaart,

en by de zijnen in kleinachtinge geraakt zijnde, komt te overlijden.

Na * de dood van Guido is Frederik van Sirik, Prooft van S. Pieter te Utregt, op het sterk aandringen van Graaf Willem tot Bischop gekozen. Hy heeft zich te Romen laaten wijden, waar door hy het Bisdom, 't welke te vore al tamelijk rijk was, met schulden heeft bezwaart. Want de Schrijvers / die toen geleeft hebben / getuigen dat die tijden zeer bedorven waren; en dat de gierigheit en de geldzucht haare persoonadje lustig speelden. Om dat hy dan tot de ooren toe in de schulden stak / is hy by de zijnen in kleinachting geraakt. En om dat hy zeer verpligt was aan de Hollanders / heeft hy zich doorgaans bedient van raads-luiden die hem door den Graaf bestelt wierden; die doen en laaten by hem waren / zodaanig dat hy het hart niet hadde van iets zonder hen aan te vangen / zoo als blijkt uyt zeker papier van het jaar 1320 / staande in de Analecta van *b* Ant. Matthæus. (1)

Zijne dood is voorgevallen op het jaar 1322 / en op den 20 July; wanneer hy by Horst aan de jagt is gestorven / en in S. Maartens kerke begraaven.

In 't zelve jaar heeft de Zee / of liever de Rhijn / na het doorbreeken van dijken en dammen / de landen van Utregt teenemaal overstroomt / en tot eenen plas gemaakt.

* *Willem Heda, J. Beka, Adr. Barland, enz.*

b Tom. V. p. 571.

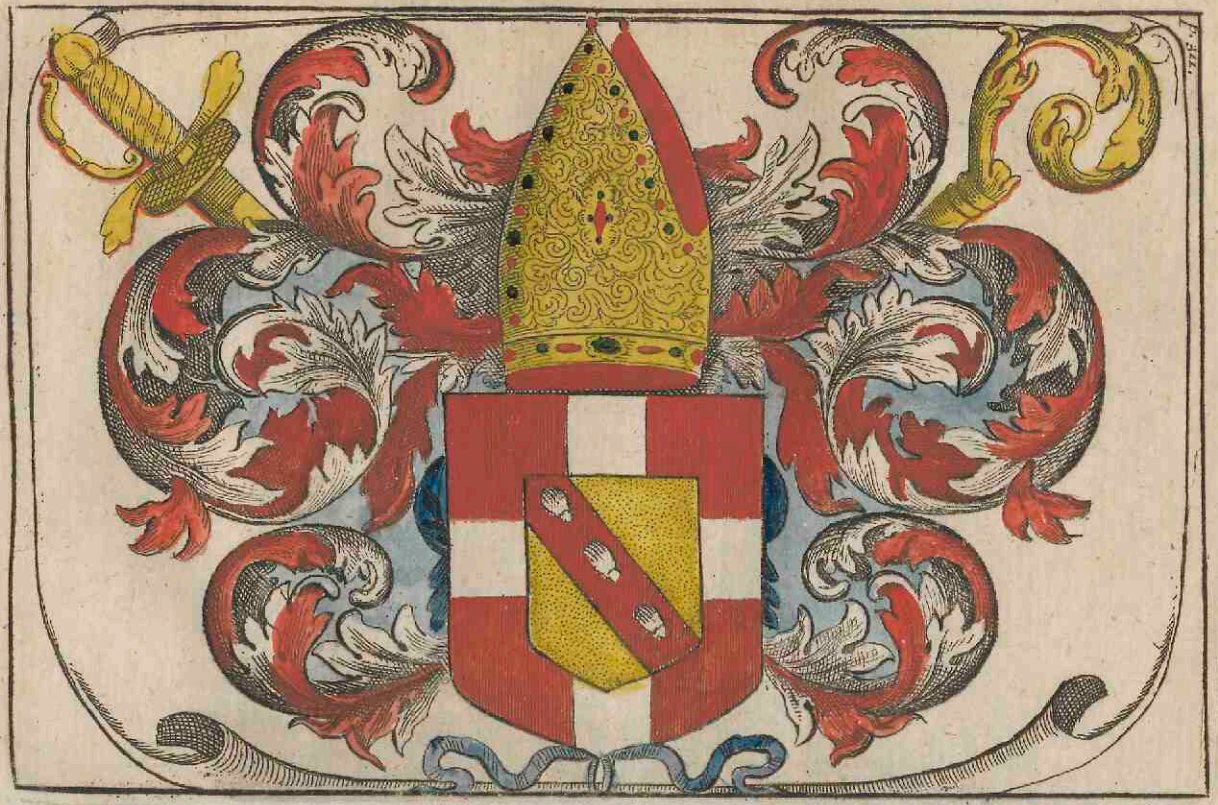

De Dijkgraaven en Heemraaden ingesteld.

Ik geloof / zegt Buchelius *c*, dat na deezen watervloed eerst is opgeregt het Kollegie der Dijk-graaven en Heemraaden / (2) om voor de bewaaringe van den Lekken-dijk te zorgen : de brieven raakende deeze opregting / en de wetten daar het gemelde Kollegie zich heeft naar te voegen / die door den Bisschop Johannes Frederiks nazaat / in 't jaar 1323. dingsdaags voor S. Margareta, met hulpe en overleg van Graaf Willem zijn opgesteld / zijn noch ten huidigen dage in wezen.

S. Maartens toren begonnen te bouwen.

Onder deezen Bisschop / te weten in 't jaar 1320 / op het feest van de H. H. Johannes en Paulus, is 'er te Utregt een begin gemaakt met het bouwen van dien wijd-beroemden toren van S. Martinus kerke : waar op in 't jaar 1372. het kruis met de vaane geplant is geweest.

Op den zelven toren / die by tusschen-poozingen voltrokken wierdt / staan noch op heden / volgens de getuigenis van Buchelius, deeze ouwerwetsche baarzen in steen uytgehouwen:

Doen men schreef 1320 en een
Leidt men van my den eersten steen:
Daar na dertien honderd twee-en-tachtig,
Was ik volmaakt, zoo men ziet waarachtig.

Dewelken in het jaar al wat verschillen van de Latijnsche baarzen / waar over Buchelius over Heda schrijvende kan na-gezien worden.

Hier volgen de Synodaale Ordonantien van Frederik van Sirik.

c in Bekam p. 112.

OR-

ORDONANTIEN
VAN
HEER FREDERIK,
Bisschop van Utregt.

WY FREDERIK, door Gods genade Bisschop van Utregt, ziende dat de kerken onder ons staande, om de afweezigheit van de Regenten der kerken, en van de andere bezitters der kerkelijke bedieningen, die een plaatzelijke inwooning vereisschen, zeer zwaare prijkelen, en het insluipen van zeer veele gebreken te verwachten hebben (want door deeze afwezigheit gaat de herbergzaamheit (2) te niet, en wordt de kudde des Heere niet behoorlijk en volgens den eisch geregeert: want het is een huurling, en de schaapen zyn hem niet eigen, die den wolf ziende aankomen zich op de vlugt begeeft, en van de hand afwijkt.)

Frederik gebied zeer strengelijk dat de Regenten der Kerken in de plaatzen van hunne bedieningen zullen hebben te woonen.

Zoo belasten wy door deeze ordonantie, en wy gebieden op de heilige gehoorzaamheit, en op straffe van de opschorsinge hunner bedieningen, en van den kerkelijken ban, die tegen de overtreeders uyt kragte van dit geschrift gevelt wordt, scherpelijk en strengelijk beveelende dat ieder Regent der kerke, en ieder bedienaar van eenig geestelijk ampt, 't welke een persooneele en plaatzelijke inwooning vereischt, binnen twee maanden na het tekenen deezer ordonantie, zijn verblijf in eigen persoon binnen zijne Parochie of op de

plaats zijner bedieninge zal hebben te neemen, en geenſins na deezen zal beſtaan dezelve te verlaaten. Anders zal de gene, die hier tegen zal gedaan hebben, van ſtonden aan in de opſchorſing zijner bedieninge en in den ban vervallen.

En zoo iemand, 't welke Godt verhoede, zich mogt vermeeten onze voornoemde ordonantien geduurende de twee andere maanden, daar naaſt aan volgende, tot ſmaad van de heilige hoofdkerke te verzuimen, die zal van dien tijd af van zijne bedieninge, die een perſoneele inwooning vereiſcht, verſteeken zijn: en de Bewindhebbers of Begeevers van de kerkelijke Paſtoryen, of van zodaanige bedieninge, of de geenen die daar over te zeggen hebben, zullen dezelven binnen den geſtelden tijd vergeeven of iemand aanbeveelen: andersſins zal het begeeven der zelven aan ons vervallen zijn; en wy zullen ook volgens de ingeevinge des Heere daar zorg voor draagen.

De Dekens mogen de zaaken van groot belang, en die tot den Biſſchop behooren, niet verhandelen.

Ook verbieden wy door dit geſchrift welſcherpelijk en ſtrengelijk, en dat op de heilige gehoorzaamheit, en onder ſtraffe van den ban, waar in de overtreeder aanſtonds zal vervallen, dat geen Deken, Prieſter of iemand anders, in de oorden van Vriesland of elders in ons Bisdom, ten eenigen tijde zal hebben kennis te nemen van de zwaarwigtigſte gevallen, nochte van de Biſſchoppelijke zaaken en gevallen, die uyt kragte der kerkelijke regten afzonderlijk tot onze kennis behooren; ende dat ze zich in geener wijze daar zullen hebben in te ſteeken, ten zy dat ze alvorens een byzonderen laſt en volmagt van onzent wege verkreegen hebben. Doch dezelven van ons bekomen hebbende, zal het hun vryſtaan, de gemelde magt geduurende al den tijd van onze vergunninge te oeffenen. En zoo wie zich zal verſtout heb-

hebben tegen dit ons verbod aan te gaan, en het zelve zal overtreeden hebben, die zal van ſtonden aan vervallen zijn in den ban, waar van hy door niemand, als door ons of door onzen Officiaal zal konnen ontſlagen worden, behalven in doods nood; en dan zal hy noch verzekering moeten geeven dat hy de kerke zoo wel als ons over het reukeloos beſtaan van zodaanige een baldadigheit zal voldoen.

Ook ordineeren wy, en wy beveelen gebiedender wijze uyt kragte van dit geſchrift, op de heilige gehoorzaamheit, en op ſtraffe van den ban die den overtreeder van ſtonden aan zal binden, dat niemand van deeze ſtad of van dit Stift, van wat ſtaat, waardigheit en bedieninge dat hy ook zy, iemand 't zy in het bedienen van heimelijke huwelijken, 't zy op een andere wijze, zal mogen ontſlaan van den ban, van de opſchorſinge der bedieningen, of van het interdict, dewelken uyt kragte van onze of van onzer voorzaaten Synodaale ordonantien vonnis-gewijs zijn uytgeſproken. En uyt kragte van dit geſchrift behouden wy alle diergelijke ontbindingen aan ons zelven, of aan onzen Officiaal.

Geene raadsheeren of Burgemeeſters hebben zich, buiten het verlof van den Biſſchop of van zijne bedienden, met de kerkzaaken te bemoeijen.

Daar by ordineeren wy, en wy beveelen wel ſcherpelijk en gebiedender wijze, dat geene Raadsheeren, Burgemeeſters of opzienders der Parochi-kerken van onze ſtad en van ons Bisdom zich de beſchikking en regeering der kerkelijke zaaken zullen hebben aan te matigen zonder onzen raad en ons goeddunken, of den raad en de toeſtemminge onzer Prieſteren: en dat zy hier tegen aangaande van ſtonden af in den ban zullen vervallen zijn.

Noch ordoneeren wy dat, zoo iemand de boden of brieven-beſtelders van ons Hof van Utregt, of

Niemand zal hebben de handen te slaan aan de boden en de gelastigden van het Hof van Utregt.

of onze Geregts-amptenaars en Bewindhebbers, geweldiger hand zal aangetast hebben, of de brieven van ons Hof of van des zelfs bedienden zal opgebroken of steels-gewijs weg genomen hebben, indien de zodaanige in wereldlijke overigheit gestelt is, zal hy in den ban vervallen zijn, en zijn land onder het kerkelijke interdict leggen: doch indien hy een byzonder persoon is, zal het ban-vonnis insgelijks tegens hem gevelt worden, en zullen de goddelijke dienſten in de Parochie, daar zodaanig een quaaddoender zich ophoudt, stil blijven staan. Wy beveelen ook aan alle en iedere Regenten der kerken, Priesteren, Kapellaanen en Geestelijken van onze stad en van ons Bisdom, dat zy onze tegenwoordige ordonantie, mitsgaders de straffen en vonnissen daar in uytgesproken, zonder een naarder bevel af te wachten, en zoo ras als zy kennis zullen hebben van zodaanig een feit door iemand bedreeven, onverbreekelijk zullen hebben te onderhouden, en alle Zon-dagen en Feest-dagen in hunne kerken af te kundigen dat zodaanig een feit door zodaanigen persoon is begaan; en dat daar op zodaanige straffen volgens de hoedaanigheit van de misdaad zijn gevolgt; dewelken ook van een ieder onverbrekelijk moeten onderhouden worden; met bekendmakinge dat, ingevalle zy binnen korten tijd van ons of van onzen Officiaal geen ontbinding van diergelijke vonnissen zullen hebben zien te krijgen, zy noch zwaarder straffen en vonnissen te verwachten hebben.

Andersins moeten de Pastoors en de Priesters, die deeze onze ordonantie volgens haaren vollen inhoud, en in allen deele niet onderhouden, weeten dat ze op staande voet in den ban zijn vervallen.

En

En op dat de tweedragt die de moeder der kyvagien is, geen voet mag krijgen om wortelen te ſchieten tuſſchen de Kloosterlieden van de bedelende ordens, die zekerlijk in Gods Kerke vrugten met geduld voortbrengen, en die door hunne raad-geevingen en leeringen de deugden voortplanten en de ondeugden uytroejen, van de eene kant, en de Klerezye, wien de regeering der zielen in dezelve kerke aanbevolen is, van de andere kant, hebben wy behalven het reeds gemelde goedgevonden noch het volgende te ordineeren.

Op dat 'er tuſſchen de bedelende ordens en de Klerezie (wien de zorg der zielen aanbevolen is) geen tweedragt rijze, zal een ieder de aangehaalde Pauſſelijke Bevelbrieven by zich hebben, en onderhouden.

Het dient dan geweeten dat alle Landdekens, Opzienders en Regenten der kerken onder hunne bewaaringe en in hunne kerken moeten hebben en getrouwelijk onderhouden de Pauſſelijke Bevel-brieven, ſtaande in het ſevende Boek der Geeſtelijke regten, en onlangs uytgekomen, de welken wy alhier aan ul. die hier tegenwoordig zijt met behoorlijke eerbiedigheit verkundigen; want in 't begin der zelve Bevel-brieven wordt bevolen dat alle ſcholen en regt-banken zullen maaken dezelve brieven by der hand te hebben. De eene van deeze Bevel-brieven ſtaat onder den titel van de Begraaffeniſſen: *Dudum a Bonifacio Papa octavo. Al overlang is door den Paus Bonifacius* VIII. De tweede ſtaat onder den titel van de kloosterlijke huizen, over het afſchaffen van de vergaderingen der (3) Begijnen; en begint aldus: *Cum de quibusdam mulieribus Beginabus*, &c. *Aangezien dat 'er van eenige vrouwluiden, die Begynnen zyn*, enz. De derde ſtaat in 't zelve boek onder den titel van de Ketteren, tegens de Bogaarden en de Begijnen, Ketteren; en begint met deeze woorden, *Ad noſtram. Tot onze.*

Wijders beveſtigen wy uyt kragte deezes alle

en

De voorgaande ordonantien bekragtigt, en ſcherpelijk bevolen zoo wel deeze nieuwe, als de ouden te onderhouden.

en iedere ordonantien, waarſchouwingen en bevelen der hoog-waardigſte Vaderen en Heeren Johan van Sirik, en Guido van Henegouwen, Biſſchoppen van Utregt, en onze voorzaaten zaliger gedagteniſſe; en wy beveelen dat dezelven, op de ſtraffen daar in begreepen, onverbrekelijk zullen onderhouden worden, ter tijd toe dat wy dienſtig zullen oordeelen dezelven met rijpen raade te verbeteren. Daarenboven gebieden wy aan alle en iedere Regenten der kerken, zoo in 't algemeen als hoofd voor hoofd, die in onze ſtad en in ons Bisdom woonachtig zijn, dat zy de gemelde ordonantien, en daar by ook de onze, in hunne kerken maaken te hebben, dezelven zonder uytſtel aanneemen, en zonder eenig tegenmorren gebruiken, onderhouden en volbrengen.

Ter oorkonde deezes, en ter eeuwige bekragtiginge, hebben wy goedgevonden ons zegel hier aan te hangen. Gedaan, gegeeven en afgekundigt in het jaar onzes Heere 1318, Vrydaags na den Zondag *Oculi*.

Hier eindigen de Ordonantien van Heer Frederik, voor deezen Biſſchop van Utregt.

AANTEKENINGEN.

1. Hy heeft den Graaf ſomtijds van noode gehad; en 't ſchijnt dat deeze zijne hulp al vry dier verkogt heeft. De Heeren van Lienden, van Keſteren, van Oemeren en eenige anderen, door de zwaare ſchattingen van den hongerigen Kerk-voogd getergt en te hoop gerukt hebben het Slot Dullenburg, 't welke door Biſſchop Guido geſtigt was afgebrand, en den nieuwen Biſſchop veelerhande leed en ſpijt aangedaan. De Biſſchop nam zijnen toevlucht tot Reinold Hartog van Gelderen, maar die wierd door zijnen eigen zoon gevangen gezet. Zoo moeſt

moest hy zich dan keeren tot Willem Graaf van Holland en van Henegouwen. (Zie *Beka en Heda.*) Dezelve heeft zich aanstonds bereidwillig getoont om den Bisschop te helpen, en een braaf leger, onder 't gebied van den Heer van Arkel, op de been gebragt. Het Slot Liende, Bommel en de omleggende dorpen, daar de misnoegden zich onthielden, wierden afgebrandt, zy zelfs gedwongen genade te zingen, en den Bisschop behoorlyke voldoening te geeven: en onder anderen wierden zy genooktzaakt het afgebrande Slot van Dollenburg wederom op te bouwen. Maar de Bisschop den Graaf Willem van nooden hebbende, heeft zich de handen genoegzaam door den gemelden Graaf laaten binden: hy zou anders noit belooft hebben, gelyk hy in den brief daar de Heer Auteur van gewaagt ter goeder trouwe belooft, dat hy in alle en iedere zaaken die zijnen staat en zijne eer raakten, of die de kerk en het Stift van Utregt aangingen, te werk zou gaan naar den raad van verscheidene zoo kerkelyke als wereldlyke Heeren, die hy een voor een met naam en toenaam uytdrukt, en die hy zoo als hy opentlyk verklaart, met het byzonder goedvinden en overleg van Graaf Willem tot zijne geheime raadsluiden had aangenomen, daar by doende dat hy dezelven zonder kenniſſe en zonder het goeddunken van gemelden Graaf noit zoude afdanken. Men kan juyst alle de redenen en omstandigheden van dit verdrag zoo net niet weeten: maar anders zou men oordeelen dat de Graaf den noodlijdenden Bisschop al te ongenadig heeft geperst en gesslingert, en zich al te diep in een anders regeeringe heeft gestoken.

2. Wy hebben boven al iets van het opregten der Dijkgraaven en Heemraaden gesprooken.

3. Hier ziet men hoe dat de herbergzaamheit, noch in deeze eeuwe, voor zoo een deugt wierd aangezien, dat ze eerst van allen wordt opgeteit onder de versuimenisſen die uyt de afweezigheit der kerk-harderen staan te volgen. Hoe dat de H. Schriftuur hier van spreekt, is bekend. De eerste Christenen hebben deeze deugd zeer ter harte genomen, en wel zodaanig dat de Geloofsverzaaker Juliaan (*Ep. Ag. ad Arsacium*) van gevoelen was dat het Christen geloof voornamentlyk door deeze drie dingen zoo geweldig was voortgewassen, door de staatigheit der zeeden, door de herbergzaamheit omtrent de vreem-

vreemdelingen, en door hunne zorg om de dooden te begraaven: en hy wenschte wel ernstig dat de Heidensche Priesters deeze drie deugden insgelyks behertigden, om het Heidendom des te beter in stand te houden.

4. Hier word niet gesproken van de Bagijnen die onder de gehoorzaamheit van den Bisschop (*vide Spond. & Bezov. ad ann.* 1310, 1311. &c.) en van hunne Pastooren in een afgezonderde plaats of Begijnhof woonen; maar van een andere soort van geestelyke vrouws-persoonen, die de doolingen der Begaarden toegedaan waaren.

JACOB VAN OUDSHOORN

XLIV *Bisschop van Utregt.*

Beroerten over het verkiezen van een Bisschop van Utregt.

Na *a* het afsterven van Frederik is de Graaf van Holland weder te Utregt gekomen / om de verkiezing van Jacobus, titelvoerende Bisschop van Zuden in Syrien / door zijne aanhoudingen te bekuipen.

Maar vermits het Kapittel in twee partyen gedeelt was / (1) heeft het grootste en gezondste deel der Kanonnikken gestemt voor Jacob van Outshoorn, Deken te Utregt / en uyt Hollandschen adel gesproten; wiens geslacht-rekening voor een gedeelte te vinden is by Buchelius. *b*

Jacob van Zuden, zich zelven in den haat van schier alle de Prelaaten ziende / dewelke niet weinig vermeerdert was / na dat de beigzuchtige Graaf het vermaakelijke slot van Floris, Proost van Utregt / in Doorne uyt een dolle wraaklust had afgebrandt; en daar by vernemende dat hy ook

a J. Beka in zyn Kronyk, en meer anderen.
b In zyne aantekeningen over Beka, p. 112.

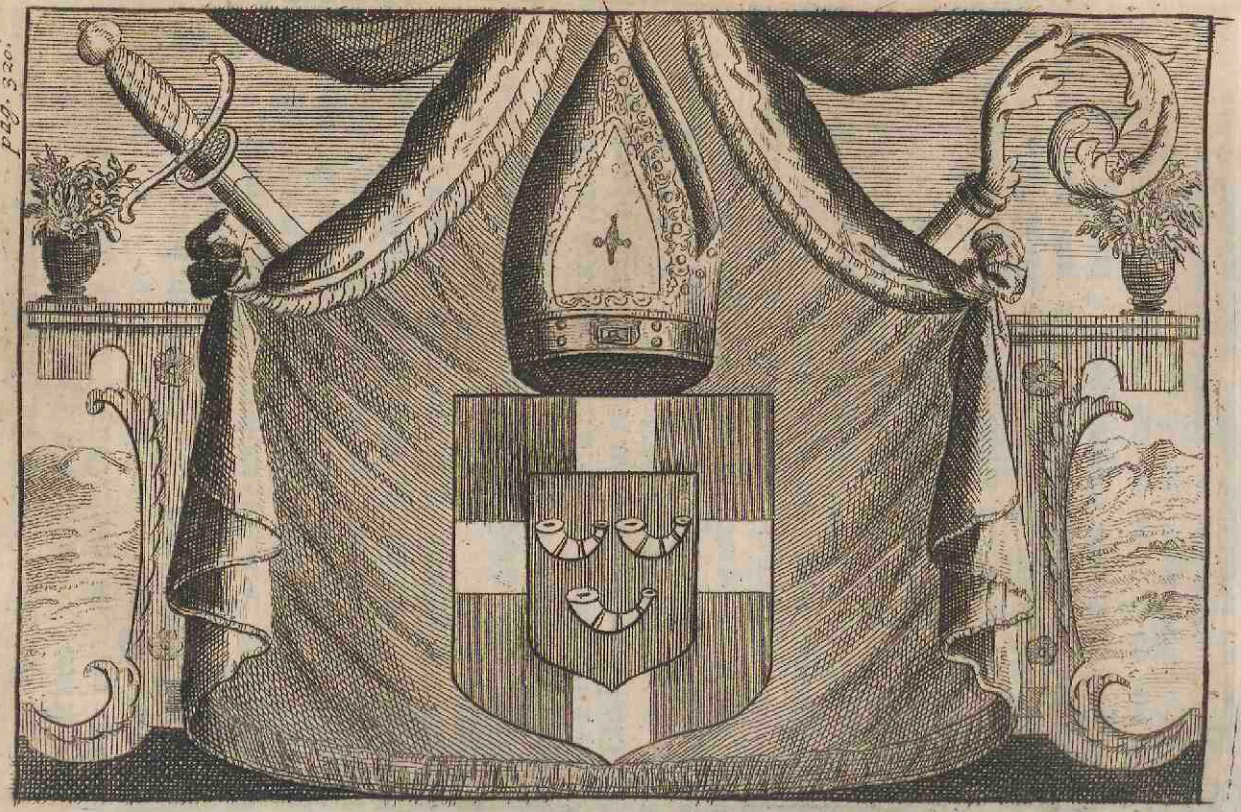

pag. 320.

ook in het regt tegen Jacob van Outshoorn te kort schoot / heeft van zijne verkiezinge / dewelke eer een eisch was / voor dien tijd afgestaan. Daar op is dan Jacob van Oudshoorn tot Bisschop aangesteld / na dat hy door Henrik II. Aarts-bisschop van Keulen / afkomstig uyt de Graaven van Vernenburg, was gewijdt. [c] Na dat hy dan door kragt van geld / waar door hy zijne gansche familie in den grond zeilde / zijne bevestiging van den Roomschen Paus had bekomen / en met de Pausselijke brieven naar Keulen was gereist / is hy na zijne wijding t'huis gekomen.

Jacobus wordt door den Aartsbisschop van Keulen bevestigt.

Dit alles aldus geschiedt zijnde, als Jacob van Zuden, die noch al gestadig op den Bisschoppelijken mijter bleef vlammen, bemerkte dat Jacob van Oudshoorn, die nu tot Bisschop bevestigt was, aan een ongeneesselijke ziekte ging quynen, en dat 'er geen lang leven voor hem te hoopen was, heeft hy aanstonds te weeg gebragt dat de Pausselijke kamer de begeeving van het Utregtsche Bisdom, de eerste reize dat het zoude open vallen, aan zich heeft behouden. Heda schrijft dat hy inder yl een bode naar den Paus heeft afgevaardigt, en hem vermaant om by het openvallen van het Utregtsche Bisdom het begeeven van die waardigheit 't zijner keure te behouden.

De Pauzen hebben ook hier te lande de be-

Gelijk als Jacob van Zuden door deeze manier van handelen toonde dat hy niet zeer bies en biel in het stuk van eergierigheit / die zoo strij-

[c] Hier hebt gy een teken van het oude regt der Metropolitaanen of Aartsbisschoppen. Doch dit regt, 't welke van ouds in de wijdinge en bevestiginge van den nieu-verkoren Bisschop bestond, schijnt ten deezen tijde verdeelt te zijn geweest; nadien Jacob wel te Keulen is gewijdt, doch zijne bevestiging, volgens het schrijven van Heda, van den Roomschen Paus heeft moeten haalen.

geevingen der geestelijke bedieningen aan zich behouden.

dig is tegen den geest der Apostelen / zoo blijkt hier ook uyt dat de Pauzen hier te lande het begeeven der kerkelijke ampten aan zich ook al behouden hebben.

Kort daar op sterft Jacob van Oudshoorn, niet zonder vermoeden van vergift.

Vorders is Jacob van Oudshoorn, een man van een uytstreekende vroomigheit / geleerdheit en godsdienstigheit / in het zelfste jaar dat hy verkoren en bevestigd was / aan een ongeneesselijke ziekte / en volgens het zeggen van sommige Schrijvers / niet zonder vermoeden van vergift / gestorven. Zijne dood is / volgens het jaargety-boek der Dom-kerke / gevallen op den 22 October / zijnde het feest van S. Maurits en zijne strijd-gezellen: en hy is in dezelve Domkerke begraaven.

AANTEKENINGEN.

1. Deeze verdeeling der stemmen is niet zeer groot, en de party van Jacob van Zuden ganschen niet sterk geweest: (*Conclave Ultraject. apud Matth. Annal. t. 1. p. 188.*) want, om drie Kanonnikken die niet gestemt hebben, en den Domprooft, die de stem van Jacob van Oudshoorn gehad heeft, voorby te gaan, zoo heeft Jacob van Oudshoorn 38, en Jacob van Zuden niet meer als twee stemmen gehad. De 38 Kanonnikken die voor den eersten gestemt hadden, hebben daarenboven schriftelyk verklaart dat Jacob van Oudshoorn den anderen niet alleen door de meerderheit van stemmen, maar ook door eigen verdiensten, te boven ging. Daarenboven, verklaarden zy dat het wereldkundig was hoe dat de party, die voor Jacob van Oudshoorn gestemt had, zulks uyt een regten yver had gedaan, niet anders voor oogen gehad hebbende als de eer van Godt en het welvaren der Utregtsche kerke; doch dat de tegenparty met geen goed inzigt te werk had gegaan, en nergens anders op had gezien als op de gebeden ende de dreigementen van wereldsche Heeren.

JACOB VAN ZUDEN,

Wy-Bisschop van Utregt.

Deeze was een Utregtenaar van geboorte / gesproten uyt de aal-oude en adelijke stamme der Denemarkers, Balliuw / zoo als men zegt / van de S. Jans Heeren (die ook een woonplaats met jaarlijksche inkomste te Haarlem hadden) en daar by Kanonnik van S. Maarten te Utregt. * Hy heeft de Abdy van O. Lieve Vrouwe / die hem door den Heer Petrode Kanonnik te Utregt overgelevert was / te Haarlem gesticht en ingewijdt ter eere van God / van de H. Maagd Maria / en van den Voorlooper onzes Heere Johannes den Dooper. Daar by is hy / zegt Buchelius, titelvoerende Bisschop geweest in Syrien.

Wie en waar van daan deeze Jacob is geweest.

Wat voor ampten dat hy heeft bezeeten.

Maar Ant. Matheus vraagt daar op of deeze Bisschop van Zuda, 't welke in Candia legt, voor een Bisschop van Syrien of van Egipten gerekent moet worden?

In het kronijkje van Utregt en van het Utregtsche Bisdom / door Mathæus † uytgegeeven / wordt hy een Wy-bisschop genoemt.

Na de dood van Frederik, zegt de Schryver van het gemelde kronijkje / is Willem Graaf van Holland te Utregt gekomen, verzoekende dat ze den Wy-bisschop Jacob van Zuden tot Bisschop zouden verkiezen.

Zijne bedieningen.

Doch Jacob van Zuden van deeze hoope door het verkiezen van Jacob van Oudshoorn verstee-

* *Schriverius in zyn Haarlem.*
† *Analect. tom.* 9.

ken zijnde / en bemerkende [a] dat dezelve Oudshoorn hand over hand in kragten verminderde / en dat 'er geen lang leven voor hem te hoopen was / heeft in alle spoed een bode naar den Roomschen Paus gezonden / en hem vermaant / om het begeeven van het Utregtsche Bisdom / by de eerste openbalking / aan zich te behouden.

Zijne gaaven.

Voorders was Bisschop Jacob van Zuden een rijk en mildaadig man / wel gezien en geacht by de nabuurige Vorsten ; en die voorhene een groote naam had gehad.

Met ses stoolen te zweeren, een gebruik van dien tijd.

't Is deeze Jacob geweest , zegt Mattheus ter gemelde plaatze / aan wien de Graaf Willem de derde, volgens zekeren brief ter zelver plaatze bygebragt / in 't jaar 1025. het land-goed ten Groenendyk heeft toegeweezen, na dat hy alvorens met 6 stoolen (dat is met ses Priesters die stoolen aan hadden) een eed had gedaan dat het voornoemde land-goed de Geestelijkheit toequam.

a Willem Heda in zyne historie.

JOHANNES III.

XLV Bisschop van Utregt.

De verkiezing van Jan van Bronkhorst, die door eenpaarigheit der stemmen geschiedt was,

Als [a] Jacobus dan overleeden was / zijn de Kanonnikken weder tot de verkiezing van een Bisschop getreeden / en hebben met eenpaarigheit van stemmen / gelijk Beka en Heda verhaalen / gekozen den Proost van S. Salvator, met naame Johannes , uyt de Baronnen van Bronkhorst , 't welke een adelijk en voorzichtig ge-

a Beka en Heda in de historie der Utregtsche Bisschoppen.

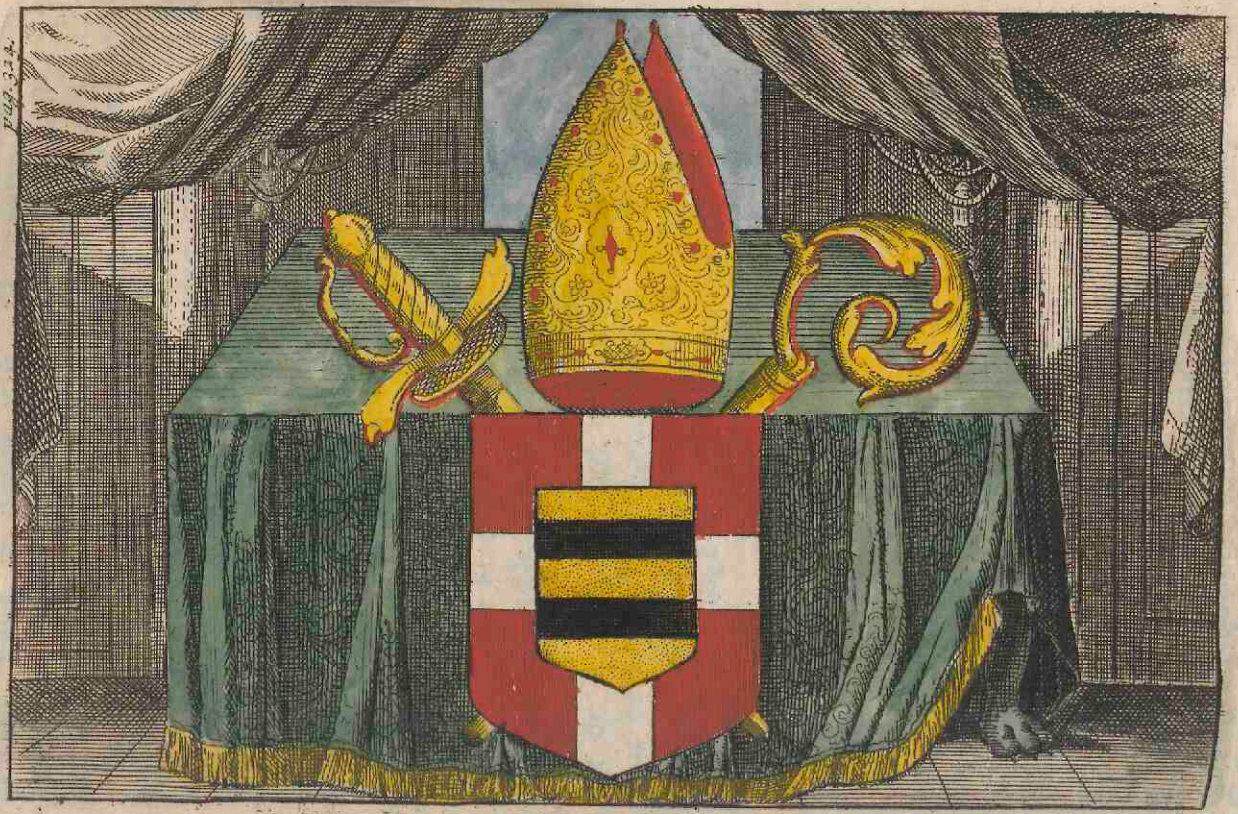

geslagt onder de Gelderschen is / gesproten: waar op de nieu-verkoren Bisschop de hand aanstonds aan de regeeringe heeft geslagen.

wordt door Johannes XXII. vernietigt, die op het aanhouden van eenige ornten Johannes van Dieft tot Bisschop aanstelt.

Doch de Roomsche Paus Johannes XXII, het zijn de eigen woorden van Heda, heeft de verkiezing van het Kapittel niet zonder onregt vernietigt, en op het verzoek van Johannes Hertog van Braband, van Willem Graaf van Holland, en van den Gelderschen Graaf Reynoud, (die Vasallen (1) van de Utregtsche kerke genoemt worden / als eenige goederen van dezelve kerke te leen hebbende) heeft hy tot Bisschop benoemt den Heer Johannes, Prooft van Kamerijk, gesproten uyt de Heeren van Dieft, zijnde een stad in Braband, gelegen aan de reviere Demer.

En dit heeft de Paus aldus beschikt / schoon dat de begeeving, zegt Beka, van regts-wege voor hem niet was opgehouden.

By Buchelius kan men een gedeelte van de geslagt-rekeninge van deezen nieuwen Bisschop nazien.

Deeze Paus / doorgaans genoemd Johannes XXII. was een Fransman; en was wel eer Kantsellier geweest van den Fransche Koning. Daar op dan heeft Jan van Dieft *b* zich te Romen laaten wijden; en is van daar met grooten haast naar Utregt geheert, allwaar hy met magt van volk is ingeleidt / en aldus de hyf-en-beertigste Bisschop van Utregt gewoorden.

Hier ziet gy wederom, zegt Buchelius over Beka schrijvende / wat voor een geweld en ongeregtigheit dat de magtiger nabuuren gepleegt hebben: vermits zy een eendragtige verkiezing niet alleen quamen te stooren, en overhoop te smijten, maar ook tenemaal te vernietigen.

b Heda, Beka.

En op deeze wijze, zegt Beka, is Jan van Bronkhorst, een man die ieders liefde waardig was, uyt de Biſſchoppelijke waardigheit, die hy reeds eenigen tijd bezeeten had, geſtooten.

Hy heeft het Stift ten hoogſte benadeelt.

Ook ſchijnt de hemel de regeering van Johannes van Dieſt niet gezegent te hebben: want de wijl hy het Bisdom op een laffe manier volgens Beka beſtierde / heeft hy het Stift / gelijk Ger. Noviomagus ook getuigt[c] / ſchade op ſchade aangedaan: Onder anderen heeft hy het ſlot Vredeland aan den Graave van Holland, en Vollenhove benevens een goed gedeelte van Overyſſel aan den Hartog van Gelderland verpandt. Hy had ook ſes zoo-genaamde Voogden over het Stift aangeſtelt; dewelken meer op eigen belang als op het gemeene voordeel uyt zijnde, de twee ſloten Stoutenburg en Horſt hebben vervreemdt.

Hy ſterft vol ſchulden.

Aldus tot de ooren toe in de ſchulden ſteekende is hy geſtorven op den eerſten Juny / in 't jaar 1340; of gelijk Bokkenberg het wil hebben 1341. Hy is begraaven in S. Maartens kerke / binnen de Kapelle van S. Maria Magdalena; na dat hy / zegt Heda, 18 jaaren met weinig nut en zonder eenigen lof had geregeert; behalven nochtans dat hy met de hulpe der Prieſteren het Graafſchap met het kaſteel van Diepenheim weder onder het Stift heeft gebragt / en noch eenige andere goederen van den Grave van Benthem / zoo als de brieven by *d* Buchelius aanwijzen / heeft bekomen. Daar-en-boven heeft hy noch een Kapittel van Kanonnikken te Amersfoort geſtigt.

Na dat hy een Kapittel van Kanonnikken te Amesfoort had geſticht.

e Op dezelve tijden zou Willem de derde / de

c Catal. Epiſcop. Ultraject.
d in Hedam p. 241.
e Barland. de Rebus geſtis Comitum Hollandiæ.

de achtiende Graaf van Holland / een ganſch andere en regtmaatiger daad / tot een eeuwig voorbeeld van regtvaardigheit gepleegt hebben. Hy was de Schoonvader van Keizer Lodewyk van Beyeren, wiens huisvrouw Margareta een dogter was van deezen Willem. Deeze Keizer / gelijk by J. Villanus en meer andere Schrijvers te leezen is / was door Johannes XXII. als een vervolger der kerke plegtelijk en met groote ſtaatſie in den ban (2) gedaan. Zijnde dan / gelijk waarſchijnlijk is / in Italie / heeft hy zijnen Schoonvader Willem Graaf van Henegouwen en van Holland door brieven uytgenodigt / om hem tegens het geweld der Guelfen te komen helpen. Waar op heeft Willem toeſtel (3) gemaakt tot de Roomſche reis: doch Johannes XXII. heeft hem zulks / door het af-breeken van de brugge / die over de Rhône geſlaagen was / weeten te beletten; waar op de Graaf naar het hof van Koning Philippus is gereiſt. Ondertuſſchen heeft Lodewyk, weinig paſſende op al het donderen en blixemen van Johannes XXII. f zich met zijne huisvrouwe Margareta te Romen laaten kroonen; het welke deeze Keizerin in 't jaar 1328. door een brief uyt Romen aan haare moeder heeft laaten weeten. De Graaf weder in Henegouwen aangekomen heeft aldaar / zoo als verſcheide Schrijvers verhaalen / vonnis geſtreeken tuſſchen een huisman die verongelijkt was / en den Baljuw van Zuid-holland / die beſchuldigt was van een oberſchoone koe uyt de weiden van den huisman gehaalt / en een andere in de plaats geſtelt te hebben. Dit vonnis-ſtrijden ging dan aldus in zijn werk:

f Staat te weeten dat de Pauzen op dien tijd hun Hof te Avignion hielden.

De Graaf vraagt van den Baliuw hoe dat de zaaken in Holland al stonden? Deeze andwoordt daar op dat 'er alles in ruste en stilte was. Hoe kan 'er alles in ruste zijn / schoot de Graaf hem bliegens toe / daar het regt vertreeden wordt / en daar de roof-lust den meester speelt? En den armen huisman daar op binnen roepende / sprak hy den Baliuw dus verder toe: daar hebt gy den man zelfs / die door u zoo ongeregtelijk beroofd is geweest. Als de Baliuw daar op antwoorde dat de boer gezondigt / en daar door zijne koe verbeurt had / gaf de Graaf hem ten andwoord: Ja daarom hebt gy hem valschelijk beschuldigt / om meester van zijne koe te worden. Als hy dan overtuigd was / en zijne zaak niet konde goed maaken / heeft de Graaf hem schuldig verklaart / en gezeit dat hy de boete / die hy hem zoude op-leggen / zou hebben te betaalen. Den Baliuw daar toe bereidwillig zijnde / en een genadige uytspraak verhoopende / zeide de Graaf al verder: Wy willen de koe aan den huisman weder gegeeven / en hem tot vergoeding van zijne schade honderd Dukaaten betaalt hebben.

Een schoon voorbeeld van regtvaardigheit in Graaf Willem.

Als de arme huisman hier mede wel te vreden was / en de Baliuw daar ook niet tegen had / ging de Graaf aldus voort: Nu is de arme huisman voldaan. Doch vermits gy een verdrukker en beroover der armen zijt geweest / en ons zoo wel als de geregtigheit te kort hebt gedaan / moet gy uw hoofd daar voor geeven. Zoo is hy dan onthoofdt / en zijn romp uyt last van den Graave naar Dordregt gevoert: daar alle de Steevoogden van Holland beschreeven zijn om hem gezamentlijk / en in 't openbaar / ten voorbeelde en ter afschrikkinge van anderen / ter aarde te bestellen.

Zo-

Zodaanig een voorstander van de geregtigheit is deeze Graaf geweest: en daarom was het niet zonder reden dat hem de bynaam van den Goeden wierdt gegeeven. Doch dit gansche verhaal wordt van eenige Liefhebbers/ als van den Heer Kornelis Alkemade, in de Munten der Hollandsche Graaven/ tegen-gesproken en voor verdicht gehouden/ als niet steunende op de getuigenisse van oude Schrijvers/ en als een zaak dewelke tegens alle regten aanliep; 't welke geen Hollandsche Graaf oit zou bestaan hebben. (4)

Hy stigt een kapittel van Kanonnikken in Zeland, en vermaant zijnen zoon om de opregte godvruchtigheit te betrachten.

Deeze Willem heeft ook een kapittel van Kanonnikken in S. Pieters kerke te Middelburg gestigt.

Als hy nu gevaarlijk ziek was/ en bemerkte dat zijne laatste uur begon te naderen/ heeft hy zijnen jongen zoon by zich ontboden/ en hem vermaant en aangeboakkert om de waare godvruchtigheit te betrachten. Hy heeft hem ook gebeeden dat hy de vreede zoude behartigen/ en de Geestelijkheit geen' zwaare schattingen opleggen. Na het spreeken van deeze korte vermaaningen heeft hy den geest gegeeven te Valencyn, en is aldaar met behoorlijke staatzie begraaven. Noit is de dood van eenig' Graaf meer betreurt geweest. Kort daar aan heeft zijne huisvrouw Johanna het rijk deezer wereld en alle wereldsche pracht verlaaten/ en het Nonnekleed te Fontanelle, by Valencyn in Henegouwen/ aangetrokken.

Dit Fontanelle was een vermaard Maagdenklooster van de order van Cistercie: waar over Mireus in zijne kronijk van Cistercie kan nagezien worden.

AANTEKENINGEN.

1. In het Latyn ſtaat *vaſſos*, waar van het verkleinde woord *vaſallus* is afgedaalt. En hier omtrent ſtaat te letten dat *vaſallus* oorſpronkelyk geen Latynſch of Franſch maar een Gottiſch naam-woord is, gelyk Richelet in zyn Woorden-boek zelf heeft aangemerkt. Maar 't is evenwel zodaanig Franſch geworden, dat ſommige Schryvers, die op de zuiverheit onzer taale ſtaan, het zelve miſſchien niet zouden durven gebruiken.

Maar aangaande het zeggen van Heda, dat de gemelde Graaven de Vaſallen der Utregtſche kerke zouden geweeſt zyn, daar omtrent hebben wy ons gevoelen elders al verklaart.

2. Dit krakeel tuſſchen Johannes XXII. en Lodewyk van Beieren is al hoog geloopen. (*Analect. Matth. t.* IV.) Ik weet niet waar het Wilhelmus Procurator van daan gehaalt heeft dat Lodewyk niet alleen onder het luiden der klokken en het uytbluſſchen der kaarſſen in den ban is gedaan, en de vloek daagelyks tegens hem is uytgeſproken: maar dat 'er ook op zekere plaats een vuur is aangeleit, daar Lodewyks beeltenis, van Stroo gemaakt, in brand is geſtoken: hy voegt' er by dat alle de toezienders zodaanige een vertooning met verbaaſdheit hebben aangezien, dat 'er een uyt den hoop, als alles verbrandt was, in de aſch ging wroeten: en gevraagd zijnde wat hy daar uytregte, ſchimps-gewijs zou geandwoordt hebben: Ik zoek of 'er noch eenige beenderen van den Beierman onverbrandt zyn gebleeven. Het is ieder een bekend waar op dat deeze krakeelen al liepen, Hoe dat de Paus den Keizer Lodewyk wilde dwingen om hem voor Opperheer te erkennen, en om hem getrouwigheit te zweeren, en hoe dat hy voorgaf dat Lodewyk niets te zeggen had, zoo lang als hy door den Paus niet was gekroont, 't welke al verre zag: want de Paus mogt hem noit willen kroonen hebben. Lodewyk zich met alle kragt daar tegen ſtellende, wierd van den Paus vervloekt en in den ban gedaan. Hoe dat daar op niet alleen het Keizerryk, maar ook Italien en de naabuurige landen, in een ſchrikkelyken oorlog zyn gedompelt, ſtaat by de Hiſtoriſchryvers wijdloopig beſchreeven.

3. Vol-

3. Volgens gemelden Wilhelmus Procurator was het Graaf Willem niet alleen onder de Nederlanders en de omleggende landen, die begeerig was om Lodewyk te gaan helpen: maar verſcheiden Vorſten van Neder-Duytsland, de Hartog van Gelderland, die van Gulik en meer anderen, maakten een onderling verdrag om ter hulpe van den Keizer op te trekken. Niet alleen, zegt de meergemelde Wilhelmus, ſchoten de Ridders en de Edelluiden de wapenen aan op het aandringen van de voornoemde Vorſten; maar al wat maar wapenen kon draagen maakte zich ten oorlog gereed: ieders handen jookten om Lodewyks vyanden aan te grypen: ieder wiſt niet hoe dat hy ras genoeg klaar zou komen. Ik moet hier noch met een woord uyt Nauclerus byvoegen hoe dat Benedictus XII. den Keizer na de dood van Johannes XII. gaarne van zyn banvonnis ontſlaagen en in genade zou aangenomen hebben: maar dat de Koningen van Vrankryk en van Apulie, op eigen voordeel uyt zijnde, het zelve altijd tegen gehouden en belet hebben. Benedictus had de vrede veel liever met Lodewyk gemaakt: maar de handen waren hem genoegzaam gebonden, en hy vreeſde voor eenen nieuwen vriend veele vyanden te krijgen. *Willen mijne Heeren*, zeide Benedictus, *het Keizerryk dan vernietigt hebben? Neen zeiden zy, wy hebben het niet op het Keizerryk gelaaden, maar op den perſoon van Lodewyk, die door de kerk veroordeelt is, en die de kerke zoo veel quaads heeft aangedaan: de Paus daar weder op: ja wy zyn het die hem eerſt verongelykt hebben: hy zou wel met een ſtokje in de hand voor onzen Voorzaat verſcheenen zyn, had hy hem maar in genade willen aanneemen. Al dat hy gedaan heeft, dat heeft hy gedaan om dat hy 'er toegetergt is geweeſt.* Doch het mogt alles niet helpen by Vorſten die maar hun eigen belangen en andere inzigten in 't oog hadden. Lodewyk trachte den Paus wederom door nieuwe Gezanten over te haalen, en Benedictus begon ook al weder te waggelen om een Vorſt, die zich in alles dat zijne Kroon en Keizerlyke regten niet te na ging, begeerde te onderwerpen, en alle mogelyke voldoening te geeven, in genade aan te neemen. Maar de Koning van Vrankryk had 'er naulyks de lucht van gekreegen, of hy liet den Paus wel duidelyk weeten: had hy het hart van Lodewyk zonder zij-

ne

ne toeſtemminge in genade aan te neemen, hem ſtond noch grooter onheil, als Bonifacius wedervaaren was, beſchooren. Het is evenwel zeker dat de Koning van Vrankryk, hadden de Pauzen hem half zoo veel afgevordert als zy Lodewyk afgevordert hebben, den Paus niet meer zou toegegeeven hebben als Lodewyk heeft gedaan.

4. Heda verhaalt het aldus, dat de Baljuw, zin in de Koe hebbende, den Huisman daar voor geld had geboden, maar dat deeze van zijne Koe niet begeerde te ſcheiden: waar op de Baljuw, op een valſche en verdichte beſchuldiginge, de Koe verbeurd verklaarde. Ik wil dit ganſche verhaal juyſt voor geen Evangelie gehouden hebben: maar of 'er ook wel genoegzaame redenen zyn om het met zulke forsheit en op een zoo ſmaadelyke wijze te verwerpen, daar zou ik noch wat aan twijfelen. Daar zyn duizend en noch eens duizend wonderlyke voorvallen daar noch wat anders op te zeggen zou vallen, die egter van de ſtrafſte zifters voor de zuivere waarheit aangenomen worden. Het is waar dat 'er de oude Schryvers niet van en ſpreeken, en dat Heda, om Bokkenberg, Doutreman in zijne Hiſtorien van Valencyn, en meer anderen voor by te gaan, onder de oudſten niet kan gerekent worden: maar als men overweegt dat hy de Hiſtorie der Utregtſche Biſſchopden beſchreeven heeft uyt laſt en door order der Utregtſche kerke: dat hy alleen niet aan deeze Hiſtorie gearbeidt heeft, maar dat hem de geleerdſte Kanonnikken der gemelde kerke t' zijner hulpe zyn toegevoegt: dat hy niets geſchreven heeft op loſſe gerugten, maar alle de ſtukken die hem dienen konden, en die hem door de Utregtſche kerk ter hand geſtelt waren, met de hulp der gemelde mannen heeft nagezien, zoo kan men mijns oordeels zoo ligt niet zeggen dat dit verhaal uyt de koker van jonger Schryvers is gekomen, en men behoort al goede en doorſlaande redenen te hebben om het verhaal van eenen Heda, en niet alleen van eenen Heda, maar van alle de geleerde mannen, die hem zoo trouwelyk geholpen hebben om alle oude gedenk-ſtukken op te zoeken, op zoo een ſtraffe wijze te verwerpen. De voornaamſte opwerping beſtaat hier in, dat geen Graaf van Holland oit zou beſtaan hebben een amptenaar van zulken aanzien zoo

op-

opstaande voet zonder raadpleginge, zonder uytstel, te doen onthalzen. Ik beken het, dat is al wat: maar het zou zoo veel als ik kan oordeelen, de zaak ten hoogste maar twijfelachtig konnen maaken, maar noch van geen openbaare valscheit overtuigen. Men moet zoo wel omzigtig te werk gaan in het verwerpen als in het aanneemen van zaaken die door goede Historischryvers verhaalt worden. Het voornaamste, zeg ik loopt hier op, dat de Graaven zich noit zoo een magt zouden aangematigt hebben van iemand, zonder een wettige regtspleeginge ter dood te veroordeelen, dat zou al wat klemmen, ik beken het, maar de Graaven metter tijd magtiger en magtiger wordende, hebben naar de wijze van andere Vorsten, zich somwijlen meer aangematigt als hun van regts-wege wel zou toegekomen hebben. Hier van hebben wy een klaar en onwedersprekelyk voorbeeld in Aalbregt van Beieren: deeze een quaad vermoeden tegen den Heer van Enghien opgevat hebbende, heeft hem, schier ongehoord en onverdedigt, de kop voor de voeten laaten leggen. Zoo dat deeze reden ook zoo veel tegen deeze daad van Willem den Goeden niet schijnt te gelden.

NICOLAUS DE CAPUTIIS

XLVI Bisschop van Utregt.

Na *a* de dood van Johannes III. heeft Paus Benedictus XII. (1) de verkiezing van Johannes van Arkel, Kanonnik te Utregt/ en van Johannes van Bronkhorst, Proost van S. Salvator, die door de verdeelde Kanonnikken verkozen waren/ vernietigt/ *b* en tot Bisschop aangesteld Nicolaus de (2) Caputiis, (zoo wierd hy

Na dat 'er twee door Pausselijk gezag afgeweezen waren, is Nicol. de Caputiis tot Bisschop aangesteld;

a Barlandus in zyne Lyst der Utregtsche Bisschoppen, en meer anderen.

b Een nieuwe knak der Regten van 't Utregtsche Kapittel.

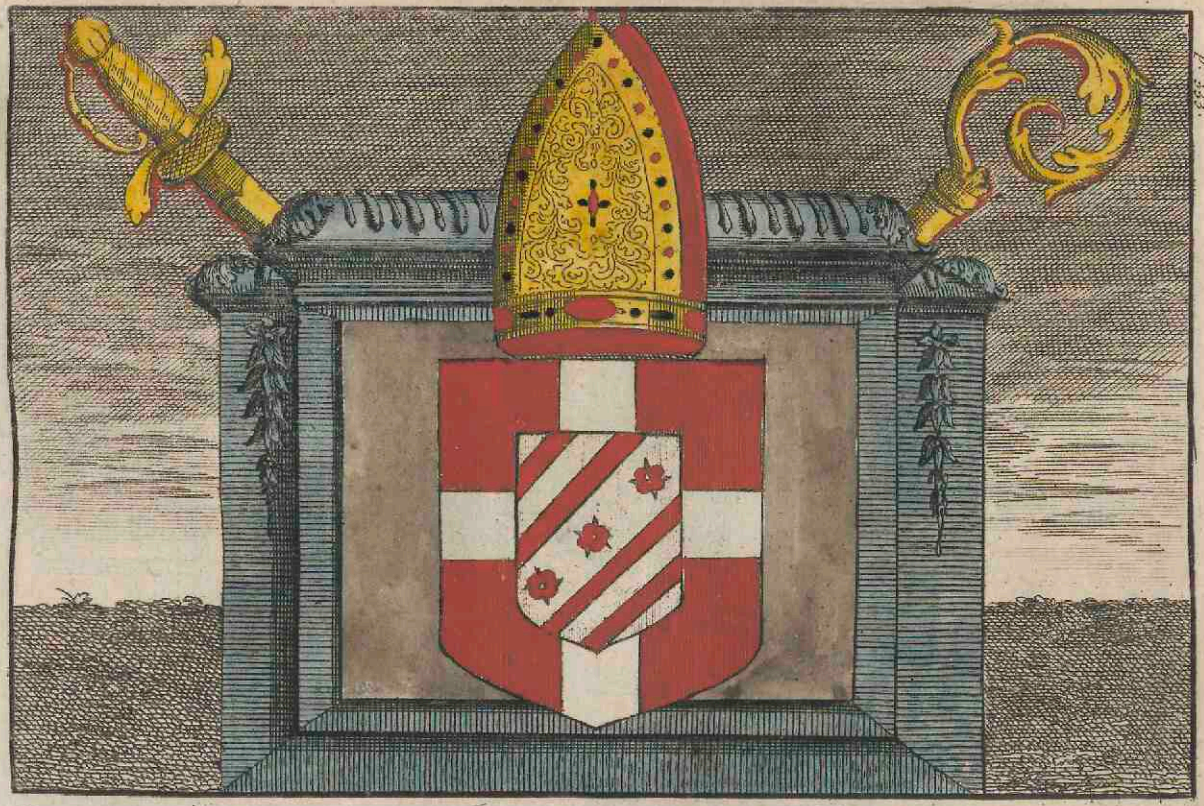

dewelke zijne waardigheit binnen het eerste jaar neergeleit hebbende, Bisschop van Vercelle is geworden.

hy door de wandeling genoemt) Prooft van Deventer / en een deftigen Regtsgeleerden; zijnde een Regter in Geestelijke zaaken / en By-zitter van de zogenaamde Rota. (3) Nicolaus heeft de aangebode waardigheit als / al te lastig zijnde / binnen het eerste jaar van zijne aanstelling (4) neergeleit: en is naderhand Bisschop van Vercelle gewoorden.

Word naderhand Kardinaal.

Niet lang daar na / te weten in 't Jubeljaar 1350. is hy door Clemens VI. Priester-Kardinaal gemaakt / onder den titel van S. Vestina en S. Vitalis. Te Perusie in Italie, daar een Hooge School is / heeft hy een Kollegie voor Gods- en Regts-geleerden gestigt en begiftigt / om 'er jonge en bequaame Studenten te onderhouden: en heeft aan 't zelve den naam gegeeven van S. Joris School of Kollegie.

Hy stigt een Kollegie te Perusie;

Hy heeft oock begeert dat 'er onder de andere queekelingen twee uyt de stad of het Stift van Utregt zouden aangenomen woorden / om hun verstand aldaar in de Wetenschappen te oeffenen.

daar ook Utregtenaars mogten aangenomen worden.

Voorwaar / zegt Barlandus, een deftig voorbeeld: het welke te wenschen waar dat hedensdaags nagevolgt wierd door die Vorsten / dewelke veel meer bezorgd zijn om een goed gedeelte van hunne goederen aan groote en prachtige gebouwen te verrimmeren.

Zijn graffschrift / 't welke zijn sterf-jaar oock vermeldt / is te Romen noch te zien in de kerk van Maria Major. In het zelve word zijne mildaadigheit tot de armen ten hoogste geroemt / en gemeldt dat hy ten hemel is gereist in 't jaar 1368.

Hy sterft te Romen, daar zijn graffschrift gezien word.

Hy heeft de Regels van 't gemelde Kollegie zelf opgestelt; Een af-schrift van deze Regelen berust noch onder de Majestraat van Deventer.

In

In dezelven staat het volgende te leezen:

Ook zal de Bisschop, de Deken en 't Kapittel van Utregt twee anderen voorstellen: waar van de eene moet zyn van de kerk of van het land van Deventer, onder het Stift van Utregt, alwaar ik een Prooſtdy bezit: of ten minſte van een bygelege plaatze, die evenwel onder de ſtad of onder het Stift van Utregt moet hooren: te weeten ingevalle dat'er uyt de voornoemde kerk of uyt het land van Deventer geen Student te bekomen is.

Hy heeft zelf de Regels voor zijn kollegie opgeſtelt, de welke te Deventer bewaart worden.

Een afſchrift van dit voorregt der Utregtenaaren / 't welke al menigmaal beweerd en in 't werk geſtelt is geweeſt / wordt ons opgegeeven door Jac. *c* Revius: **dewelke ons ook een afſchrift op-levert van de getuigeniſſen / dewelken de Biſſchoppen van** Perusie, **tot de tijden toe van den Utregtſchen Biſſchop** Fr. Schenkius, **aan zodaanige Studenten gegeeven hebben. Onder anderen ſtaat in deeze getuigeniſſen tot lof van** Marius **te leezen** / dat hy vyf jaaren lang zoo welgemanierd in zijn gedrag, en zoo naarſtig in de boek-oeffeninge is geweeſt, dat het ligt te zien was wat een treffelijke opvoeding dat hy 't huis had gehad: en hoe dat hy niet uyt een reukelooze loſſigheit, of uyt luſt tot reizen, gelijk doorgaans geſchiedt, maar tot het op-zoeken van de wetenſchappen naar Perusie was getrokken.

Het afſchrift van 't gemelde voorregt, en van de getuigeniſſen, ſtaat by Ja. Revius.

d De tweede plaats voor de Utregtenaaren, die zederd verſcheide jaaren verwaarloost was, is hun in 't jaar 1655. door de zorg van Jacobus de la Torre, Pauſſelijken Vikaris in de Vereenigde Nederlanden, wederom gegeeven: welke de la Torre

c Hiſt. Davent. l. 1. p. 72.

d Lindeborn hiſt. Epiſc. Daventr. c. 2. §. 1.

Torre het regt van voorstellinge, 't welke eertijds aan den Bisschop van Utregt en aan 't Kapittel van Deventer had toebehoort, op zich zelven en op zijne Nazaaten heeft overgebragt.

Onder deezen Nicolaus de Caputiis, **te weten in 't jaar** 1371. **is volgens gemelden** Revius **geboren** Gerardus Magnus, **of** de Groot; **dewelke met de hulpe van zynen mede-gezel** Florentius **een Vergadering heeft opgeregt voor de Klerken die in 't gemeen leefden. Doch van deeze mannen zullen wy in onze volgende Deelen meer te zeggen hebben.**

AANTEKENINGEN.

1. Benedictus XII. word van sommigen, als van Onuphrius enz. opgegeeven voor den Tienden: om dat ze Benedictus IX., wiens leven ganschen niet Pausselyk is geweest, en Benedictus X., die een Tegen-Paus is geweest, op de naam-rolle der Pauzen niet willen gegezet hebben.

2. Onuphrius Panvinius, in zyn werkje van de Roomsche Pauzen en Kardinaalen, noemt hem Nicolaus Capocejus, en zegt dat hy een Romein van geboorte is geweest.

3. *Rota* is een Regtbank, of om beter te spreeken, de voornaamste Regtbank van 't Roomsche Hof, verbeeldende eenigerwijze de Parlementen van Vrankryk, en bestaande uyt twaalf Prelaaten, dewelken in allerhande zaaken tusschen geestelyke Persoonen vonnis vellen. Deeze Regtbank word *Rota* genoemt om dat de kamer, daar zy vergaderen, een vloer heeft van marmer, dewelke een rad van een wagen verbeelt. Onder deeze Prelaaten zyn 8 Italiaanen, een Fransman, twee Spanjaarden, een Hoogduytscher.

4. W. Heda zegt dat hy een Vikaris naar Utregt had gezonden: maar dat hy uyt den zelven verstaan hebbende dat het tijdelyke Regtsgebied te Utregt niet anders kon bedient worden als onder het Oppergezag van den Bisschop, die aan 't hoofd der Regteren moest zitten, op dit berigt van zijne waardigheit is afgestapt.

J O-

JOHANNES VAN ARKEL,

XLVII Bisschop van Utregt.

Na a gemelden Nicolaus is dan gevolgt Johannes van Arkel, de zoon van Johan Heer van Arkel / en van Ermingardis de eenigste dochter en erfgenaam van Otto Graave van Kleef. Hy was / gelijk reeds gezegt is / al voor het aanstellen van Nicolaus de Caputiis door de eene party verkoren geweest. Als deeze Nicolaus dan voor hem had gesproken is hy / zynde noch een jong karel / en in de allerbloejenste lente van zijn leven / tot Bisschop van Utregt verklaart door Klemens VI. den nazaat van Benedictus XII, en is daar op door Ganzelinus, Kardinaal en Bisschop van Albano, te Romen Bisschop gewijdt. Deeze Johannes heeft 'er zich ten hoogsten aan gelegen laaten leggen / om de goederen der kerke / dewelken door sommigen der voorgaande Bisschoppen verkogt en vervreemd waren / weder los te maaken. En had hy zoo veele schulden niet gemaakt / hy zou zekerlijk en met goed regt onder de roemruchtigste mannen gerekent zijn geweest. Hy is zelf naar Romen getrokken / en heeft daar over de dzie jaaren vertoeft / hebbende alvorens een Vikaris / te weten Gerrit van Veen, Kanonnik van de Dom-kerke / over het Bisdom aangestelt. (1)

Joh. van Arkel is in 't bloejen van zijne jeugd de nazaat van Nicol. de Caputiis geworden en te Romen gewijdt.

Geen een der voorgaande Bisschoppen is zoo een oorlogsman geweest als deeze Johannes: geen van hen allen heeft zijne vyanden zoo dikwils /

t' Huis gekomen zijnde heeft hy dikwils

a Adr. Barlandus als boven, en meer anderen.

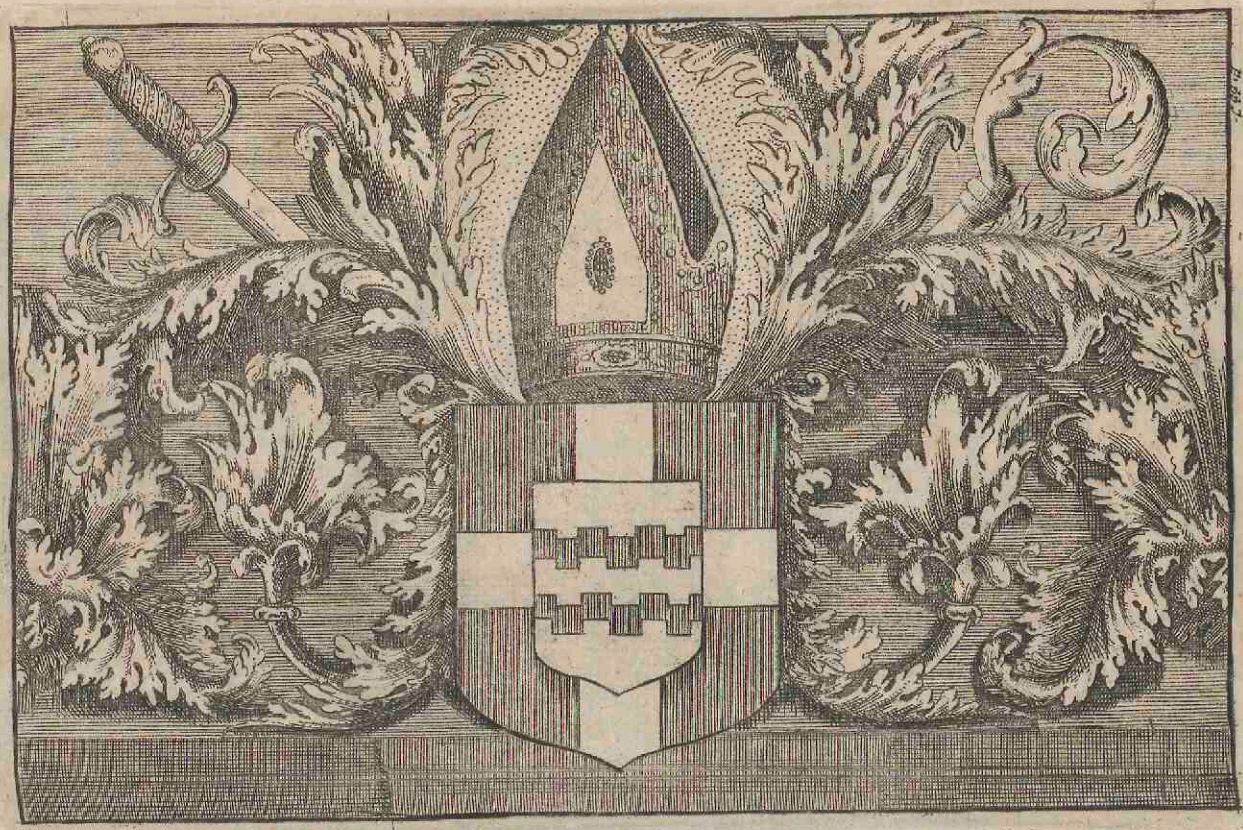

slag gelevert aan de vyanden.

met het harnas aan / slag gelevert. Hy heeft de Hollanders / de Vriezen / de Gelderschen menigmaal met de wapenen aangegreepen ; en 't geluk heeft hem altijd wonderlijk gedient. (2)

Onder hem is die goddelooze oorlog tusschen Graaf Willem, en zijne moeder de Keizerin Margareta, met zoo een dolle vinnigheit gevoert geweest. Twee vervloekte partyen / te weeten de Kabeljaauws- en de Hoeks-gezinden, [b] die wel zoo dol te werk gingen als de Gibellynen en de Welfen in Italie oit gedaan hebben / waren de stookebranden van deezen oorlog. Vorders heeft Johannes het Stift van Utregt 22 jaaren lang geregeert ; en is naderhand / in 't jaar 1364 / door Urbanus V. tot het Bisdom van Luik verheven. Aldaar is hy in 't jaar 1378. op den eersten July uyt dit leven naar den Hemel gereist. Zijn lijk is volgens zijn uyterste begeerte naar Utregt gevoert / en aldaar met een groote staatzie in S. Maartens kerke / aan de zuidzijde van het Choor / ter aarde bestelt. Zijne ingewanden / in een reine kist opgesloten / zijn te Luik in het klooster der Wilhelmijten begraaven.

Naar het Bisdom van Luik overgevoerd zijnde, is aldaar overleden, en zijn lijk naar Utregt gebragt.

Placentius, in zijne historie van de Luiksche Bisschoppen / getuigt dat hy zoo wel in de geestelijke als in de wereldsche wetenschappen zeer geleerd is geweest. (3)

Hy was zeer geleerd.

Willem Heda schrijft ook dat hy groote boeken

[b] De Hoeks- en Kabeljauws-gezinden zyn omtrent het jaar 1350 in Holland opgekomen. De voornaamste hoofden der partyen waren de Heeren van Arkel, van Egmond, van Brederoden en de Wassenaaren. De eene party had den naam van Kabeljauws aangenomen, als willende zeggen dat, gelijk de Kabeljaauwen de mindere visschen opeeten en opslokken, zy al even eens hunne vyanden zouden opslokken. De andere party, te weeten de Hoekschen, zeiden al snorkende dat zy de Kabeljaauwers noch zouden beet krijgen, en betrekken, gelijk de Kabeljaauwen betrokken worden door den hoek of den angel.

ken heeft geschreven: maar dezelven zijn tegenwoordig onbekend. In het boek van Gysbertus Lappius staat aan de kant volgens Buchelius aangetekend, dat hy een Pontificaal of Bisschopsboek, bestaande in seven boeken, heeft laaten op-stellen. Hy heeft van den Keizer Karel IV. verscheide voorregten en bevestigingen van oude voorregten verkreegen, waar van de open brieven in 't geheel staan aangehaald by W. Heda.

Hy heeft de stad Rhenen bemuurt, of althans de vervalle muuren weder laaten ophaalen. Hardenberg is ook door hem met gragten en schansen voorzien. Maasbroek, een moeras omtrent Zwol, heeft hy bedijkt en aan zijne kerke gelaaten: dan de helft der tienden heeft hy, den heiligen Lebuinus ter eere, geschonken aan de kerk van Deventer. Ook heeft hy in den Dom een outaar gesticht ter eere van den Evangelischryver S. Jan, by het welke hy zijnen broeder, die in den Luikschen oorlog gesneuvelt was, met een prachtige lyk-statie heeft laaten begraaven; (4) en heeft des zelfs wapenen, welke manier pas onlangs was opgekomen, by het graf doen ophangen. Ook heeft hy begeert dat men hem ter zelve plaatze zoude begraaven. Daarenboven heeft hy te Gorkum kort voor zijne dood een aanzienlijk Kapittel opgeregt van 13 Kanonikken: uyt het welke naderhand is voortgekomen Johannes van Hare, een Gorkummer, en de eerste opregter van de Haagsche Boekerye. Aan de Utregtenaaren heeft hy het voorregt vergunt van niet gedaagt te mogen worden buiten het Stift; zoo als onder anderen blijkt uyt een gedrukten brief, welke allereerst in 't licht is gegeeven door Antonius Matthæus. c

Zijne stichtingen.

Hy heeft den Utregtenaaren het regt verleent van niet buiten het Stift gedaagt te mogen worden.

c *de Nobil. l. 2. p. 308.*

Het zelve was hun al in 't jaar 1252 verleent door den Graaf van Holland en Roomschen Koning Wilhelmus, **zoo als uyt den volgenden brief gezien kan worden.**

Wilhelmus, door Gods genade Roomsch Keizer, wenscht aan alle onderdaanen van 't H. Ryk die dit privilegie zullen leezen, zijne genade en allerhande zegen. Zoo dikwils als de Koninklyke Majesteit haare mildaadige hand aan haare onderdaanen en getrouwe dienaaren toesteekt, en hunne goede diensten door behoorlijke beloonigen vergeldt, zoo bevestigt zy dezelven in hunne opregte getrouwigheit, en wakkert hunne genegendheit, zoo wel als de genegendheit van de andere onderdaanen, des te kragtiger aan, om aan gemelde Koninklijke Majesteit allerhande diensten te bewijzen. Hierom is het dat Wy, acht geevende op de opregte getrouwigheit en zuivere genegendheit, dewelke onze welbeminde en getrouwe burgers van Utregt aan onze Hoogheit altijd betoont hebben, en noch met een groote vierigheit betoonen; en begeerende dat zy daar voor een byzonder voorregt en een mildaadige gunst zullen genieten, goed gevonden hebben aan hen allen, en aan ieder van hen in 't byzonder, uyt kragte van deezen Brief te verleenen dat geen Vorst, Markgraaf, Hartog, Graaf, of ander adelijk persoon, 't zy van den geestelijken 't zy van den wereldlijken staat, behalven den Keizer of den Koning, magt zal hebben om iemand der gemelde burgeren, of die binnen de stads muuren woonachtig zy, in zaaken die het wereldlyke regt alleen betreffen, buiten de muuren der gemelde stad voor het regt te roepen of te ontbieden, of voor iemand in 't regt aan te spreeken: als zy maar bereidwillig zijn om voor hun-

hunnen Heer, den Biſſchop van Utregt, of voor een Regter die door den zelven Biſſchop voor dien tijd binnen de ſtad zal aangeſteld zijn, te verſchijnen, en om aan ieder regt zijnen volkomen eiſch te geeven. Dierhalve verbieden wy wel ſcherpelijk door dit tegenwoordig Plakkaat, dat niemand hen omtrent deeze vergunning zal hebben te beletten of te ontruſten. En die zulks mogt komen te beſtaan, die weete dat hy in de ongenade van onze Hoogheit zal vervallen: en dat hy aan onze ſchatkiſt honderd marken gouds, tot boete van zijne overtreedinge, zal moeten opbrengen. Dit zijn de getuigen: de Hoogwaardige Biſſchop van Sabie, Arnoldus Heer van Weſemale, Henricus van Voorne, Niklaas Heer van Perſijn, Dideryk van Gouda, Philips van Waſſenaar, Willem van Brederode, en Hugo van Kralingen, Ridders, en Diderijk van Teylingen.

Gegeeven te Utregt den 18 Juny, in de tiende Indictie, in 't jaar onzes Heere 1251.

Van dien tijd af heeft dit regt hier altijd ſtand gehouden / zoo als duidelijk blijkt uyt het boek Roſe, (by Matthæus de Nobil. p. 306.) daar het handelt van geen Utregtſche burgers elders als voor de ſtads raad te beroepen / en uyt meer andere gedenk-ſchriften dewelke daar ter plaatze ſtaan aangehaald. Dit voorregt heeft hier altijd ſtand gegreepen.

Dit zelve regt heeft Karel V. in 't jaar 1531, in zijn Berigt voor den Raad van Holland / aan het 220 Hoofdſtuk / beveſtigt en breeder uytgereikt.

Dit is een zaak / zegt Ant. Matthæus, dewelke buiten alle geſchil is; en een regt 't welke ſchier overal ſtand heeft gegreepen.

Ook is het Plakkaat van 't jaar 1677. (het

zijn noch al de woorden van Ant. Matthæus) alomme bekend.

Voegt hier by het laatste Plakkaat van dezelve Heere Staaten / uytgegeeven den 17. Augusti / in 't jaar 1702.

Dit zelve regt / gelijk wy onder den Bisschop Philips van Borgonje zullen toonen / is naderhand ook bekragtigt door Leo X.

Deeze zelve Bisschop heeft verscheide Synodaale Ordonantien gemaakt / en in 16. of 17. brieven uytgegeeven ; dewelke / als zeer wijdloopig zijnde / en in veele dingen met de Ordonantien der voorgaande Bisschoppen over een komende / den Leezer zeerlijk al te lang zouden vallen. Wy willen dan maar het voornaamste van iederen Brief met korte woorden aanhaalen.

In den eersten Brief trekt hy eenige vergunningen in / dewelke door sommigen zijner voorzaaten verleent waren : als by voorbeeld de magt aan sommige Priesteren gegeeven / om van de Bisschoppelijke gevallen (zoo als die genoemt worden /) te ontbinden : de magt / aan groote Heeren verleend / om de Mis in hunne legerplaatze / (5) of in hunne huizen of woonsteden in hunne tegenwoordigheit te laaten leezen : het verlof aan sommige Geestelijken gegeeven / om zich van zoo een katolijk Bisschop als zy maar begeerden / te laaten wijden : of aan andere geestelijken gegeeven om ter plaatze van hunne herkelijke bedieninge geen vaste woon-plaatz te houden.

In den tweeden Brief bestraft hy eenige kloosters-

sterlijke persoonen / dewelken zonder zijn verlof te hebben / of valschelijk voorgeevende dat ze van hem gemagtigt en gewettigt waren / bestonden het Goddelijke Woord te preeken of de biecht te hooren: en hy verbiedt den Pastooren op straffe van den ban / dat ze geen Monnikken / zonder hunne magt-brieven gezien te hebben / in hunne Parochi-kerken zullen laaten preeken / of biecht hooren.

De derde Brief is eigentlijk uytgegeeven door Zegerus, Kanonnik te Utregt / en Vikaris van den Bisschop Johannes, dewelke buitens lands gereist was. In deezen brief worden alle kerkelijke persoonen / die daar toe gehouden waren / ter Synode genodigt / zullende anders / indien zy zonder wettige reden achterbleeven / in hunne bedieninge opgeschorst worden. De Ordonantien van den Bisschop Johannes en van de voorgaande Bisschoppen worden 'er op nieuw bevestigt: eenige ontbindingen van zwaare misdaaden voor den Bisschop bewaart: de timmeraadje der kerke aanbevolen: die den Bisschop noch iet schuldig waren / of iets voor de gemelde timmeraadje moesten opbrengen / vermaant om binnen zekeren tijd hunne schulden te voldoen: die eenig onregtvaardig goed of ongeregtige winst weder te geeven hadden / zonder te weeten waar die t' huis hoorde / gewaarschouwt zulk goed en zulke winst voor de timmeraadje der kerke op te schieten. enz.

De vierde Brief, door Johannes zelf uytgegeeven / is geschikt ter betengelinge der Kloosternonnen / dewelke hunne belofte geschonden / en zich aan de lusten des vleesches overgegeeven hebben. Zodaanige Nonnen wil hy in een Klooster opgesloten hebben / om haare zonden

aldaar door gedurige traanen uyt te wisschen. De Mans-persoonen / 't zy Monnikken / 't zy van wat staat zy mogen zijn / die met zodaanige Nonnen gezondigt hebben / worden 'er met den ban geslaagen. Eindelijk / om dat 'er onder het Stift eenige verscheidenheit in de kerkmanieren / voornamentlijk omtrent het vieren der Feestdagen / was ingesloopen / waar uyt al hooge verschillen en een soort van scheuringe gereezen waren / worden hier de gebode Feestdagen uytgedrukt / op dewelke het buiten een dringende noodzakelijkheit ongeoorlofd was te werken.

In den zelven Brief worden verscheide twijfelingen opgelost / die aan den voornoemden Bisschop door eenige Pastoors voorgestelt waren: als by voorbeeld of 'er een overspel begaan wordt / als een getrouwd man en een vrye vrouws-persoon t' samen zondigen? en wordt geandwoordt / ja: want of schoon een overspel beschreven wordt als een bekruyping van een anders echte bedde / en dat zoo een vrouw niet gerekent wordt een echt bedde (thorum) te hebben / zoo houdt Johannes evenwel zoo een zonde voor een overspel / om dat de boosheit en de zonde van een getrouwd man / die zich zodaanig misgrijpt / zoo groot is als die van een getrouwde vrouw. Meer andere twijfelingen zal men in zijnen Latijnschen Brief voorgestelt en opgelost vinden.

De sesde Brief is uytgegeeven onder den naam van Zuederus Uterlo, Kanonnik der Utregtsche kerke en Vikaris van den Bisschop Johannes, die buitens lands was gereist. Deeze brief bestraft en betengelt de wrevelmoedigheit en hardnekkigheid van sommige leeken / dewelke de Bisschoppelijke regt-oeffeningen / en het af-leezen

van

van vermaan-brieven en van straf-vonnissen door hun gezag en met geweld quamen te beletten. In den zelven brief worden ook eenige vergunningen omtrent het biecht-hooren / dewelke door sommige Priesters listelijk verkreegen waren / op het kragtigste wederroepen en ingetrokken.

In den zevenden Brief, door Johannes zelf uitgegeeven / word bevolen dat de genen die in den echten staat willen treeden / en onder tweederhande Bisdommen / of verre van malkander gelege Parochien / woonachtig zijn / de geboden in beide die Bisdommen of Parochien moeten laaten af-kundigen; zullende zodaanige huwelijken anderszins voor heimelijke en onwettige huwelijken aangezien worden.

Ook word aan de ingaarders van aal-missen onder den ban verboden / in kroegen of andere oneerbaare plaatzen te vernachten of t' huis te leggen / of met vrouws-persoonen om te loopen / of eindelijk een Monniks-kleed / indien ze geen Monnikken zijn / aan te trekken.

Noch word aan dezelve ingaarders verboden verscheide misbruiken / die al in de kerkvergaderinge van Vienne veroordeelt waren / in 't werk te stellen: als onder anderen in hunne predikatien daar op uyt te zijn / om de eenvoudige menschen door hunne valsche en bedrieggelijke opgeevingen maar een deel geld af te knevelen.

Daarenboven word 'er aan de begeevers van geestelijke ampten zeer nadrukkelijk verboden / geen zodaanige ampten te vergeeven aan persoonen van een ander Bisdom / of aan de geene die uyt een goedgekeurde Klooster-order verloopen zijn / wat voor reden of verlof dat ze ook mogen voorwenden. enz. (6) Geen kerkelijke ampten aan vreemde persoonen of verloope Monnikken te vergeeven.

Dan word den Pastooren / of den geenen die

De Pastoors moeten de zwaare misdaaden, die binnen de paalen van hunne Parochie begaan zyn, mitsgaders de testamenten die niet volbragt zyn, s' jaarlijks aan de Synode bekendmaaken.

hunne plaats bekleeden / ernstelijk bevolen / de openbaare en grosse misdaaden / die binnen de paalen van hunne Parochien begaan zijn / en noch onverbeterd zijn gebleeven / mitsgaders de testamenten en uyterste willen / die binnen het jaar niet zijn uytgevoerd / alle jaaren aan de Synode bekend te maaken.

Noch wordt aan de Regenten der kerken / of aan de geenen die hunne plaats bekleeden / geboden in het verrigten der kerkelijke diensten / of in het bywoonen van dezelve diensten / of in het bedienen der kerkelijke Sakramenten / hunne behoorlijke kerkgewaaden aan te hebben / ten waar dat de ver-gelegendheit der plaatzen of de omstandigheden der tijden het niet mogten toelaaten.

De achtste Brief, uytgegeeven op den naam van Gerrit van Veen, 's Bisschops Vikaris / vernieuwt de voorgaande Ordonantien van den zelven Bisschop / en is voornamentlijk geschikt tegens zekere Regters / Baljuwen en wereldsche Heeren / dewelken het Bisschoppelijke regtsgebied / in zaaken dewelken altijd tot de Bisschoppelijke regtbank behoort hadden / stremden en belemmerden / en niet begeerden dat de Priesters en andere kerkelijke persoonen de daag- en banbrieven des Bisschops in 't werk zouden stellen.

De negende klaagt 'er over dat men in sommige kerken en kloosteren zich niet ontzag in een algemeene opschorsinge van de kerkelijke diensten / (als het door een byzondere vergunning geoorlofd was de kerkelijke diensten op sommige Hoog-tijden te verrigten) het H. Sakrament op zodaanige Hoog-tijden uyt te reiken aan wereldlijke persoonen die in geen gevaar van sterven waren. Dit wordt dan in den zelven

brief

brief wel scherpelijk verboden. Ook word 'er verboden dat geen Priester een banneling / die in sterbens nood is / zal hebben te ontbinden / indien de Overste die den ban gebelt heeft by der hand is / of gemakkelijk kan aangesproken worden: ten waar dat zodaanig een Overste zulks weigerde te doen / of al te lang sukkelde. (7)

In den tienden Brief word wederom aan alle Dekens / Pastooren enz. op het kragtigste geboden dat ze alle ketters / verbalschers van Paussselijke of Bisschoppelijke brieven / openbaare woekeraars / mitsgaders de zodaanigen die in een verboden (8) graad getrouwd zijn / of boven het jaar in den ban met hardnekkigheit volhardt hebben / en alle testamenten die binnen het jaar niet ter uytvoeringe zijn gebragt / aan den Bisschop in de Synode of aan zijnen Officiaal zullen hebben aan te geeven. In den zelven brief word aan de kerkelijke persoonen belast dat ze op zekere tijden van 't jaar / die daar uytgedrukt staan / hunne zwarte (9) kappen moeten draagen. Noch word 'er zeker misbruik verboden / 't welke t' Utregt in de kerken van S. Niklaas en van S. Geertruy al overlang in zwang had gegaan / hier in bestaande dat de kerkelijke persoonen malkander op de kruisdagen in de kerken uyt hunne plaatze douwden en wegstieten / en tegen malkander met geweld aandzongen. Daarenboven word den Pastooren geboden / de meergemelde inzamelaars van aalmissen op eenige tijden in hunne kerken niet om te laaten gaan.

Dat de klerken op sommige tijden zwarte kappen moeten draagen.

In den elfden Brief word wederom vernieuwt het gebod raakende het aanbzengen van Testamenten en maakingen enz. Noch word het als een misbruik en als een woekery verboden eenig geld

Het is woekery iets boven de geleende somme toe te bedingen

geld upt te leenen / met verbinteniſſe voor die het ontvangt van 's jaars daar aan van tien penningen een / boven de geleende ſomme / wederom te geeven, enz.

De twaalfde Brief is tegen de kerkelijke perſoonen / dewelken geen kennis van de regten hebbende zich tot Advokaaten laaten gebruiken / tot een ſpot voor 't kerkelijke regtsgebied / tot ſchade voor de pleitende partyen enz. Om hier tegen te voorzien word aan de Geeſtelijke Regteren geboden geen ſtukken van de pleitende partyen aan te neemen / ten zy dat ze alvorens door een (10) Bacelier in de geeſtelijke of wereldlijke Regten / of door een anderen Regtsgeleerden / die van den Biſſchop tot Advokaat aangenomen zy / zijn onderteekend. Noch word den Prieſteren bevolen de doode lichaamen in een behoorlijk en Prieſterlijk gewaad ter aarde te beſtellen.

De Prieſters moeten in een behoorlijk gewaad de lichaamen ter aarde beſtellen.

De dertiende loopt wederom op teſtamenten en maakingen dewelke door de uytboerders der gemelde teſtamenten achterhouden of niet uytgeboert en worden. Aan de Paſtooren en Regenten word toegeſtaan een vierde deel der aalmiſſen en maakingen voor zich te behouden.

In den veertienden word voor de timmeraadje der kerken / en voor diergelijke zaaken meer gezorgt.

In den vyftienden word aan alle Paſtoors bevolen eens of tweemaal in 't jaar van den preekſtoel af te leezen zeker Bevel-brief van Gregorius IX. behelzende dat / zoo een perſoon dewelke onder belofte van trouwen een vrouwsperſoon heeft beſlaapen, en naderhand voor de kerke met een andere getrouwt is, en ook beſlaapen heeft, echter gehouden is weder tot de eerſte te keeren,... dewijl

dewijl dat tweede huwelijk in zulken gevalle nietig en onwettig is. Dan komt hy weer tot het aangeeven van Testamenten en maakingen dewelken niet uytgevoert en worden / en van allerhande zwaare misdaaden dewelken onverbeterd blijven.

De sestiende Brief beveelt aan alle Pastooren dat ze de Synodaale Ordonantien van den Bisschop Johannes en van zijne voorzaaten / uitsgaders het Decreet van Klemens V. in de kerkvergaderinge van Vienne uytgegeeven / plegtelijk in hunne kerken van den preek-stoel zullen hebben af te leezen. Dit Decreet was gemaakt tegen de geenen dewelken zich niet ontzien de doode lichaamen ten tijde van een interdikt, of ook openbaare woekeraars / of bannelingen op de kerkhoven te begraaven : 't welke daar op den ban word verboden. (11)

Noch heeft dezelve Johannes een Ordonantie uytgegeeven om de magt van de Opzigters en van de Dekens in Holland en Zeeland te bepaalen.

Voor eerst mag geen Opzigter of Deken / volgens deeze Ordonantie / iemand eenige moejelijkheit aandoen wegens meineedigheit / om dat hy voor een wereldschen Regter / en niet anders als volgens het voorschrift van zijne land-wetten / een eed heeft afgeleit : ten zy dat 'er zoo een sterke spraak tot zijn nadeel gaat / dat 'er de wereldsche Regter ook al heeft van hooren mompelen.

Ook word 'er eenige uytlegging of bepaaling gegeeven omtrent de kerkelijke by-plaatzen ; als dat ze niet zullen haaten aan zodaanige booswichten / dewelke van de kerkhoven komen geloopen om de menschen af te zetten / of om

een

een ander mans goed te rooven / en zich dan weder op de kerkelijke vry-plaatzen begeeven.

Noch wordt aan de Dekens verboden geen interdikt te vellen zonder alvorens kennis van zaake genomen te hebben: en de menschen / buiten de Synodaale Vergadering / niet te moejen wegens het overtreden van Feest-dagen / ten zy dat 'er middag-klaare blijken tegens zodaanige overtreeders leggen. Voorders dat dezelve Opzigters en Dekens niemand met vermaan-brieven of met bannen zullen hebben te quellen / ten zy dat hy alvorens wettiglijk en op zoodaanige een wijze gedaagd zy / dat men met reden mag vertrouwen dat hy kennis van zijne daginge heeft gekreegen. Noch word hun verboden al te veel geld af te vorderen voor hunne indaagingen en voor 't opmaaken van 't proces: enz.

Niemand met vermaanbrieven of met bannen te quellen, als na behoorlijke daaging.

AANTEKENINGEN.

1. Deeze Biſſchop, vindende het Stift met groote ſchulden bezwaard, en geen beter raad weetende, ging in 't begin van zyn Biſſchop-dom eenigen tijd te Grenoble woonen, om door zyn ſober leven zoo veel over te houden dat hy ten minſte een gedeelte van zijne ſchulden zou konnen af-loſſen. Maar hy is eerlang 't huis ontboden om de ſtad Utregt, dewelke om eenige zegswoorden door Willem IV. belegerd was, en al veeg begon te ſtaan, door zijne voorzigtigheit te redden. Als de Biſſchop hier door was, en de Onderdaanen van 't Stift die 't met den Graave gehouden hadden, genoegzaam had gekaſtijdt en ten onder gebragt, is hy wederom naar Vrankryk, te weeten naar de ſtad Tours getrokken, om zijne ſchulden door zyn zuinig leven te boven te komen. Maar hy verzuimde veel meer door zijne afwezigheit, als hy door zijne zuinigheit kon winnen. Want het liep te Utregt alles in 't wild. Niemand paſte op 's Biſſchops voordeel of belangen, en elk had genoeg te doen met zyn eigen profijt

fijt waar te neemen. Wederom dan t' huis gekomen zijnde, heeft hy zich in eenige oorlogen ingewikkelt, of is 'er althans ingewikkelt geweeſt; en dit heeft hem noch in een dieper kuil van ſchulden doen zinken. Ziende zich zelven dan niet te redden, hoewel dat hy een ſchrander, zuinig en wijs Biſſchop was, en zoo wel t' ende raad als t' ende geld zijnde, en daar by dewijl zijne borgen hem laſtig vielen, en hy alle de vaſtigheden van 't Stift verpand zag, is hy met een klein gezelſchap van ſes Reisgenooten naar Romen gereiſt, zullende daar afwachten wat uytkomſte dat de tijd noch wilde geeven. Zijne ſchuldeiſſchers, die van Heda te regt dwingelanden genoemt worden, en den Biſſchop zoo wel als het ganſche Stift deerlyk knelden, maakten het zoo bont, dat hy wederom t' huis ontboden wierd. Maar hier mede was hy en het Stift niet geholpen. De gemelde dwingelanden, daar Zuederus Uterloo een van was, hebben 't hem hoe langer hoe banger gemaakt. Zy begeerden, men zou hun alle de andere Sloten die noch overig waren voor den tijd van 30 jaaren ter hand ſtellen, en zouden hem dan s' jaarlyks 2000 gulden opbrengen. Alles viel hem tegen, vreemden, onderdaanen, vrienden, ja zyn eigen broeder. Egter is hy daarom niet bezweeken, maar ziende dat de de gemelde dwingelanden doch niet te verzetten waren, en geen hooger regt kenden als hunne eige kop, heeft hy zijne tanden ook beginnen te toonen. Hy heeft zich dan meeſter gemaakt van het Slot Wredeſtein: kort daar na is het Slot van Beverwaard hem ook overgegeeven: en hy ſtond nu gereed om de gemelde dwingelanden op hunne beurte te ringelooren en ten onder te brengen. Doch door tuſſchenſpraak van het Stift en van de ſtad is hun het verſchote geld zonder renten wedergegeeven; en zoo is de Biſſchop wederom in 't bezit van de Biſſchoppelyke plaatzen gekomen. Zie W. Heda met de Aantekeningen van Buchelius.

2. Hy heeft in 't jaar 1346, zoo als by Buchelius te zien is, met Hubert van Kuilenburg, Robregt van Arkel en Jacob van Nyeveld gevogten tegen 300 Gunterlingen, die uyt de oude Lichtenbergen geſproten waren, en een zwaare oproer geſtookt hadden. De Gunterlingen zyn 'er ten deele op het ſlagveld geſneuvelt, ten deele uyt de ſtad verdreeven. Hy is ook in de wapenen geweeſt tegen Willem V. Graaf van Holland; doch deeze oorlog is van weinig duur geweeſt. Zyn oor-

log

log tegen Reynoud Hartog van Gelderland, die het met Willem gehouden had, heeft ook niet langer geduurt als een jaar. Niet lang daar na is hy wederom met de Hollanders in oorlog geraakt: heeft met de burgerye van Utregt het ſtedeken Oudewater, doch met 't verlies van zyn meeſt en beſte volk, verkragt, en afgebrandt, en de Hollanders, die met een goed leger quamen aangeſtoven, na een herdnekkig en bloedig gevegt, geſlaagen. Eenigen tijd daar na is 'er een nieuwe oorlog tuſſchen hem en Graaf Willem ontſtaan, alwaar behalven het rooven en branden, (want de landman moet het doch altijd ontgelden) niets zonderlings is voorgevallen, als dat Muiden en Weſop door den Biſſchop zyn ingenomen en aan koolen geleit. Daarenboven heeft hy in verſcheide voorvallen zijne oproerige of wederſpannige Onderdaanen, als de Eemlanders die met alle geweld onder Holland wilden ſtaan en zich Ooſthollanders lieten noemen, de Stellingwervers, de Steenwykerwolders, en verſcheide Heeren die naar geen Biſſchop noch Johan van Arkel en vraagden, door magt van wapenen gedwongen, en het muiten verleert.

3. W. Heda prijſt hem zeer wegens zijne vroomigheit, deugdzaamheit, klockmoedigheit, enz. Hy voegt 'er by dat hy, hoewel byna geduurig in de wapenen geweeſt zijnde, altijd naar de vrede heeft getracht: dat hy, na dat hy alle de ſchulden van 't Bisdom had afgeloſt, zyn werk maakte van de vervalle kerken weder op te haalen, en dezelve zoo wel als de kloofters met boekeryen, als zijnde een groot liefhebber der geleerdheit, en met andere kerkcieraaden op te ſchikken: dat hy mildaadig was jegens zijne goede vrienden, een voorſtander en voorthelper van deugdelyke menſchen, medoogend tot de armen, yverig in de geregtigheit voor te ſtaan, maar ſtreng in het ſtraffen der boosheden; eindelyk dat hy na zoo veel tegenſpoeds, en na zoo zwaare ſtormen, als hem boven 't hoofd gewaait waren, de deugd en de heiligheit met een nieuwen moed, en als of hy noch een nieuweling waar geweeſt, heeft gaan behartigen.

4. Hier op maakt Heda deeze bemerking, dat de ondankbaare burgers deeze grafſtede naderhand geſchonden hebben, om 'er den Biſſchop Frederik van Blankenheim te begraaven; en dat ze de wapenen van Biſſchop van Arkels broeder weggenoomen hebben.

5. De

5. De Miſſen in byzondere huizen te doen, is al van ouds verboden geweeſt, als in de zynode van Gangres, van Laodicea enz. Doch wy hebben hier elders al iets van geſproken. Wy hebben hier maar te zeggen dat de groote Heeren, willende zoo niet aan een zekere uur gebonden zyn om de Parochi-Mis te gaan hooren, en daarenboven beter met een korte als met zoo een zingende Miſſe, daar de preek dan noch op volgde; gedient zijnde, al van overlang de vryheit genomen hebben van Prieſters in hunne huizen te neemen, om de Mis te doen als 't hun beſt zou luſten of te paſſe komen. Deeze Prieſters, eigentlyk Kapellaanen om dat ze de Mis in een kapelle deeden, wierden doorgaans als geringe knegten, tot ſchande van de Prieſterlyke waardigheit, van gemelde Heeren te werk geſtelt. Men zal, om hier van overtuigt te zyn, genoeg hebben aan de getuigeniſſe van Agobardus alleen, die in de 9 eeuwe heeft geleeft, en Aartsbiſſchop van Lyons is geweeſt. Zijne woorden luiden aldus (*de Privil. & jure Sacerdotii c.* 11.) *Een goddelooze gewoonte is in zwang geraakt, dat 'er nauwlyks iemand te vinden is onder die groote Hanſſen, die naar de eer en glorie der werelds ſtaan, of hy heeft een Huys-Prieſter, niet om den zelven te gehoorzaamen, maar om van hem allerhande gedienſtigheit, 't zy geoorlofde 't zy ongeoorlofde, taf te vorderen.... Zoo dat meeſt zulke Prieſters de tafel dienen de wijnen ſchenken, of op de honden paſſen, of de paarden, daar de Juffrouwen op zitten, by den toom leiden, of voor de akkerbouw moeten zorgen. En om dat die Heeren geen goede Prieſters in hunne huize konnen krygen, zoo ſcheelt het hen niet wat voor Prieſters dat ze hebben, hoe bot en vuil van leven dat ze mogen zyn, enz.*

6. De begeerte en de zucht om in de Klerezy te komen of Prieſter te worden, zegt Chr. Lupus, ſchrijvende over den IV. Regel van de kerkvergaderinge van Kalcedon, is volgens het zeggen der Vaderen de peſt van de klooſters. En S. Auguſtinus heeft 'er Aurelius Biſſchop van Karthago wel ernſtelyk over vermaant, dat hy geen zwaarigheit en maakte van de verloope Monnikken onder de Klerezy aan te neemen; en heeft zoo

veel te weeg gebragt dat zulks door een kerkregel van de ganſche Afrikaanſche kerk verboden wierdt.

7. Dit is noch in 't gebruik (Zie *Barboſa de excom.*) dat de klokken op de hoogſte feeſtdagen, in een interdikt, luiden, en de dienſt met opene deuren gedaan word: op dezelve dagen mag de Biſſchop outaaren en maagden enz. inwijden, een bruid zegenen, was-kaarſen enz. wijden. Het zelve mag ook op andere dagen, met geſlote deuren, en zonder luidende klokken, verrigt worden. Maar of men de doode lichaamen op zulke dagen mag begraaven, daar in zyn de Kanonniſten niet eens. Barboſa meent ja: Ugolinus (*cap. 9. §. 1. n. 1.*) meent neen, en weet 'er veel tegen in te brengen. Of een kraamvrouw haare kerkgang ten tijde van een interdikt mag doen, daar valt ook al over te twiſten. Ugolinus zegt wederom neen: maar Navarrus (*Man. c. 17.*) is zoo hardvogtig niet. De Leeken, al hoe wel met berouw geſtorven, mogen geen kerkelyke begraaffeniſſe genieten (*Sylveſt. Ugolin.*) maar moeten in ſtilte op een ongewijde plaats begraaven worden: doch als het interdikt weggenomen is, mogen zy naar het kerkhof of naar de kerk met een plegtelyke ſtaatzie overgebragt worden. Als de interdicten eerſt op-quamen, gingen de kerkoverſten zoo hard te werk, dat alle de kerkelyke dienſten moeſten ſtil ſtaan, en alleenlyk de Doop met het Sakrament van boetvaardigheit, in doods nood mogt bedient worden. (*Alex. 3. c. non eſt nobis de ſponſ.*) en dit ging zoo toe tot omtrent het jaar 1170.

Omtrent het jaar 1200 heeft Innocentius III. (1. *Reſponſo de ſent. excomm.*) vergunt dat 'er gepreekt en het Vormzel bedient mogt worden.

Omtrent het jaar 1230 heeft Gregorius IX. verleent dat 'er eens in de week zonder klokken te luiden, en met geſlote deuren, zou Mis geleezen worden om het Sakrament voor de ſtervende te heiligen (*cap. permittimus de ſent. exum.*)

Omtrent het jaar 1300 heeft Bonifacius VIII. (*cap. Alma mater de ſent. excomm. in b.*) toegeſtaan dat de biecht niet alleen van de zieken, maar ook van de gezonden, zou gehoort worden, dat de Mis dagelyks geleezen, en de Goddelyke dienſten dagelyks zouden gedaan worden; doch met toe-deuren, en zonder klokken te

luiden

luiden enz. ja dat men de Mis met open deuren, en het luiden der klokken zou, leezen op de feestdagen van Kersmis, van Paaschen, van Pinxteren, en van O. L. Vrouwe Hemelvaart. Deeze verzagtingen quamen hier van daan dat de Pauzen, zoo als uyt het gemelde hoofddeel *Alma Mater* bespeurt word, meer en meer begonnen te verneemen, dat uyt alle die interdikten geen andere vrugten en volgden, als ongodvruchtigheit onder het volk, ketteryen, en duizend prykelen der zielen. Dit ging zoo verre dat de Uytlegger (*Gloſſa*) over het Hoofdstuk *Alma Mater* getuigt dat menschen, 30 en 40 jaaren oud, en die noit de Mis hadden zien leezen, de gek met de Priesters dreeven, dewelke na het lichten van het interdikt, de H. Offerande wederom begonnen op te draagen.

8. Men weet dat de huwelyken langen tijd verboden zyn geweest tot den sevenden graad toe, ja zoo verre als 'er maagschap kon berekent worden. De vrage is wie zodaanige huwelyken allereerst mag verboden hebben. Sommige, steunende op een brief van Felix Bisschop van Messina, aan Gregorius I., en op het andwoord van gemelden Gregorius, (Zie *Lupus in Can. tom.* IV.) willen dat dit een overlevering zy, van de Apostelen zelf of van de Apostolissche mannen afgedaalt: dan deeze brieven worden by de geleerden uyt de echte werken van S. Gregorius om goede redenen uytgemonstert. Men vindt een wet in de tweede Synode van Toledo, dat 'er geen huwelyken, tot in den sesden graad toe, mogen aangegaan worden. Het zelfde heeft Koning Receswinthus in de oude wetten der Westergotten bevolen. Maar dan is 'er weder een tweede vraag hoe dat de graaden der maagschap aldaar gerekent worden: want de vier eerste wetten, volgende achter den tijtel van 't 4 Boek, zeggen opentlyk dat de broeders malkander bestaan in den tweeden, de broeders kinderen (*consobrini*) in den vierden, en de kinderen van de broeders kinderen (*sobrini*) in den sesden graad, 't welk gerekent is volgens de Roomsche burgerlyke wetten. En dan zouden daar alleenlyk de huwelyken in den derden graad, naar onze rekening gesproken, afgekeurt zyn geweest. In Vrankryk zyn de huwelyken in den derden graad eerst verboden geweest in de sesde eeuwe door de Synode van Epaune. Zoo

is dan de eerſte wet, dewelke zodanige huwelyken tot in den ſevenden graad toe, ja tot dat men eenige maagſchap kan berekenen, verbiedt, aller-eerſt uytgeeven door de Roomſche Synode van Gregorius II., dewelke naderhand door verſcheiden Pauzen is beveſtigt. Maar om dat deeze wet wat hard viel, en ook wel ongemakken veroorzaakte, hebben ſommigen in de elfde eeuwe onder Alexander II. beginnen voor te geeven dat de graaden van bloetverwantſchap en zwagerſchap gerekent moeſten worden naar de oude Roomſche wetten. Doch deeze rekenaars zyn door Alexander II. in een Roomſche Synode veroordeelt. Evenwel waren 'er al veel in Italie, die het met deeze rekeninge bleeven houden: en volgens P. Damiani (*Opuſc. de Comtentu ſeculi*) was 'er van duizend nauwlyks een, die op dit ſtuk naar het Panſſelyke bevel luiſterde.

En het is waar dat deeze uytbreiding van de maagſchap groote opſchuddingen en verwarringen heeft veroorzaakt. De Groote Heeren, zegt Mezerai in 't leven van Koning Robertus, die doch doorgaans malkander in maagſchap beſtaan, ſtonden 'er meeſt mee verlegen. Want zoo ras als een man of vrouw malkander moe geworden waren, of dat iemand beluſt wierd om hen aan ongemak te helpen, had men maar te zweeren dat ze malkanderen al te na beſtonden, en zyn zeggen door negen getuigen, die altijd wel te krijgen waren, te doen be-eedigen. De Hiſtorien zyn ook vol van vrouwen, die na lange jaaren trouwens verſtooten, en van huwelyken die door de geeſtelyke magt geſcheiden zyn. Dat meer is, al had men voor het trouwen het gemelde beletzel laaten wegneemen, dat kon altijd niet helpen. Robert Koning van Vrankryk had om goede redenen van ſtaat zekere Princes en weduwe, die hem in den vierden graad beſtond, maar wiens kind hy ook ten doop geheven had, ten wijve genomen: doch had alvorens de voorzigtigheit gebruikt van die beletzels door een Synode van de Franſche Biſſchoppen te laaten wegneemen. Dit mogt niet helpen: de Paus liet 'er zich aangelegen leggen: de Koning wierd in den ban gedaan, en gedwongen zijne vrouw te verſtooten. Hy reisde noch met haar naar Romen om den Paus te verbidden: de uytkomſte was dat ze voor wel geſcheiden gehouden wierden, en geſcheiden moeſten blyven.

9. Hoe

9. Hoewel dat wy hier voor al getoont dat de Kanonnikken van ouds, althans op veele plaatzen, in 't wit gegaan hebben, zoo hebben zy echter doorgaans zwarte kappen gedraagen. Odoricus Vitalis, ſchryvende over het jaar 1094, en van de Kanonnikken handelende, ſpreekt met lof van de zwarte kleur, *dewelke de voorige Vaders* zegt hy, *zoo wel de Reguliere Klerken als de Monnikken, in hunne kappen betragt hebben.* En daarom wierden zy ook zwarte Kanonnikken, naar hunne zwarte kap, genoemt (Zie *Matth. Paris ad ann.* 1099. *Monaſtic. Anglic. tom.* 2. *Concil. Londin. an.* 1200. *in fine*) terwijle dat de Premonſtreit-heeren naar hunne witte kap witte Kanonnikken genoemt wierden. Vorder heeft Eraclius Biſſchop van Luik ook een Ordonantie uytgegeeven (*Ægidius aureæ vallis cap.* 48.) dat de geeſtelykheit in den Advent des Heere, en van den Zondag *Septuageſima* af tot Paaſſchen toe, zwarte kappen zoude hebben aan te trekken, om dat de zwarte kleur beter op de boetvaardigheit en vernederinge paſt als de witte. En hier uyt volgt niet dat ze buiten dien tijd ongekapt gingen: want wy hebben elders al getoont hoe dat ze doorgaans, op ſommige plaatzen, kappen aan hadden. Nicolaus III. (By *Odric. Raynald. ad an.* 1287.) begeerde dat de Kanonnikken van S. Pieter te Loven, van Allerheiligen af tot Paaſchavond toe, zwarte kappen zouden draagen, maar van Paaſſchen tot Allerheiligen ongekapt zouden gaan. Maar buiten de kappen, gelyk elders getoont is, plagten de Kanonnikken van ouds witte klederen te draagen.

10. Een Bacelier, om dit voor de ongeſtudeerden aan te tekenen, is iemand, die eenige jaaren in de Godsgeleerdheit, Regten of Medecijne geſtudeert hebbende, blyken van zijne bequaamigheit door een openbaar diſpuit heeft gegeeven, en die daar op de getuigenis krijgt dat hy zijne zaaken wel heeft gedaan. By deeze gelegendheit zou het miſſchien niet onaangenaam zyn met een woord of twee aan te haalen waar deeze naam van Bacelier van daan is gekomen. *Bachelier*, dat volgens ſommigen zoo veel zoude zyn als *Bachevalier*, (Zie *du Tillet Memoir. Loizeau traité de la haute Nobleſſe, &c.*) was voorheen by de Franſen een ſoort van jonge Edelluiden, dewelken niet in ſtaat zijnde om een vaandel op te regten, onder een anders vaandel moeſten optrek-

ken, en rangshalve tuſſchen een Ridder en een Schildknaap was: en deeze naam zou metter tijd in de hooge Schoolen aan de voornoemde Studenten toegepaſt zyn geweeſt. Anderen zeggen dat *Bacelier* in Pikardye en in Spanje een Jong-gezel te zeggen was: anderen willen dat het afkomſtig is van *Baculus*, een ſtok, om dat de jonge Soldaaten met ſtokken plagten te vechten om zich in den krijg te oeffenen. In Engeland wierden alle de Heeren, die minder als een Baander-heer waren, Baceliers genoemt: en daarom zouden de jonge Studenten, dewelke naar het ampt van Leeraar ſtonden, ook Bacelieren genoemt zyn geweeſt. Sommigen willen *Buccellarius* geſchreven hebben, 't welke by de Weſter-Gotten een Vaſal betekende, dewelke gehouden was zijnen Heer in den krijg te volgen. Ferrarius, in zijne oorſpronkelykheden der Italiaanſche taale, houdt het met *Bacularius*, van *Baculus*, om dat de jonge Soldaaten gelyk gezegt is, zich met ſtokken ten oorlog plagten te oeffenen, en hy tracht zulks uyt de ſpellinge van oude Boeken te bewijzen. Doch het allergemeenſte gevoelen, zegt Schubart *de Comitibus Palatinis*, is dat *Baccalaureus* zoo veel te zeggen is als *Baccalaureatus*, dat is, iemand die met een lauwertak, daar de bakelaars aanhangen, bekranſt is. Ik wil wel bekennen dat ik het liefſt met het leſte zou houden. Men weet dat een lauwertak altijd voor een teken van overwinninge is gehouden, en dat 'er niet gemeener is als iemand, die zekere overwinning behaalt heeft, een lauwerkrans toe te paſſen. Daarenboven behoeft men den naam dan zoo niet te verminken of te verdraajen.

11. Hier word van ſommigen een twijfeling of vrage voorgeſtelt, of de Monnikken die van de Biſſchoppelyke magt ontſlagen zyn, zoo een, die in den ban geſtorven is, wel mogen begraaven: daar op andwoordt Sylveſter (*verb. ſepultura*) dat de Biſſchop het kan beletten eer dat het lichaam begraaven is: maar dat hy het lichaam, indien het al begraaven is, niet mag ontgraaven.

JOHANNES VERNENBURCH,

XLVIII Bisschop van Utregt.

Johannes *a* Vernenburg, uyt de Graaven van Vernenburg (een Graafschap tusschen de revieretjes de Aar en de Neeth, op de grenzen van het Trierſche Aarts-ſtift) is met een groote eendragtigheit van alle de goeden / en met diſpenſatie van Urbanus V., uyt het Bisdom van Monſter beroepen tot het Bisdom van Utregt: het welke Crantzius, in het 9. boek van zijne Metropolis aan het 45 kapittel ook met deeze woorden betuigt: Johannes van Verneborch, die de nazaat van Adolphus op den Biſſchoppelijken Stoel van Monſter is geweeſt, als hy daar noch nauwlijks een jaar op had gezeeten, is Biſſchop van Utregt geworden.

Johan Vernenburg word met diſpenſatie van Urbanus V. tot het Bisdom van Utregt verheven.

Wanneer deeze Biſſchop op zekeren tijd zich wat was gaan verluſtigen / gelijk men in tijd van vrede gewoon is te doen / is hy in het ſtedeke Goor door zijne vyanden liſtelijk gevangen genomen / (1) en heeft groot geld moeten belooven om zijne vrijheit te bekomen. (2) Als hy dan om deeze en meer andere oorzaaken veele Biſſchoppelijke goederen had verveemdt en verpandt / zijn de vyf kapittelen van Utregt klagtig over hem gevallen by Urbanus V. en by zijnen nazaat Gregorius XI.

Om dat hy zyn Bisdom in ſchulden ſteekt, word hy te Romen aangeklaagt.

a Barlandus in Catal. Epiſc. Traject.

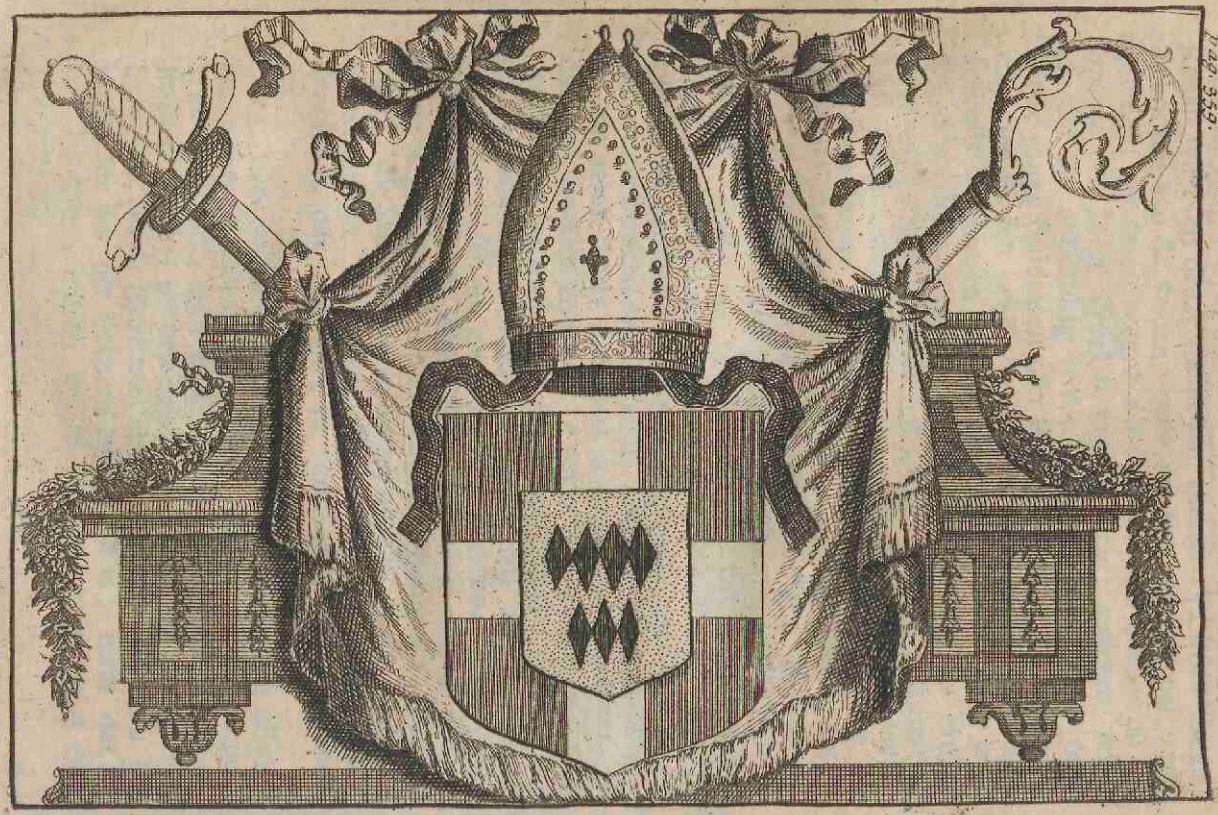

Page 359.

De brief / die zijne beschuldiging behelst / staat geheel in de ongedrukte Levens der Utregtsche Bisschoppen van P. Bokkenberg. Terwijle dat de zaak van Johannes Vernenburch te Romen onderzogt wierd / zijnde eerst door Gregorius IX. in handen gesteld van den Kardinaal van Napels / en na des zelfs dood in die van den Kardinaal de Morin, is de Bisschop zelfs / zijne zaak noch hangende / niet zonder vermoeden van vergift / overleden. Hy is gestorven op den 23 Juny / in 't jaar onzes Heere 1371 / in het sevende jaar van zijne regeeringe: en is te Utregt in den Dom zonder eenige lijk-staatzie begraaven.

Voorregten door hem bevestigd.

Buchelius, in zijne Aantekeningen over Heda, [b] brengt een brief door den dag waar in hy de oude voorregten der Utregtsche burgerye heeft bevestigt.

Het Gasthuis van den H. Geest / by S. Maartens brugge binnen de stad Utregt / is volgens Bokkenberg door deezen Bisschop gestigt. c. Heda, die daar in gevolgt word door L. Guicciardyn, getuigt dat S. Pankras Kapittel te Leiden / bestaande uyt 24 Kanonnikken / gestigt is door Johan van Arkel, Vernenburgs voorzaat: dan in de pampieren van Buchelius staat dat Vernenburg dit Kapittel in 't jaar 1366 / twee jaaren na de verplaatzing van Johan van Arkel, heeft beginnen te stichten: het welke ook door

b *Pag.* 257.

c Ant. Matthæus, in zyn werk van de stichtingen en wisselvalligheden der Utregtsche kerken, in 't eerste boek, aan 't 263 zydje, beweert dat zulks gedaan is door een (3) Ermbregtus, onder Bisschop Guido.

Orlers

Orlers in zijne beschrijvinge van Leiden / daar hy den brief der opregtinge in zijn geheel bybrengt / duidelijk woord beweert.

Ik heb onder my een opregt afschrift van de Wetten en Ordonantien / dewelke door den Deken van het gemelde Kapittel in 't jaar 1572. opgesteld / en in 't ligt zijn gegeeven.

Het oude Overysselsche Regt / of de Wetten die door Johannes Vernenburg Bisschop van Utregt aan die van Overijssel gegeeven waren / zijn voor anderhalve eeuwe / te weeten in 't jaar 1559. door Melchior Winhof een Overysselaar / beneffens de Ordonantien van David van Borgonje, en met een Duitsche Uytbreidinge in 't licht gegeeven. Dezelve zijn door A. *d* Matthæus met korte Aantekeningen opgeheldert / en wederom door den druk gemeen gemaakt.

d Analect. t. 6. omtrent het einde.

AANTEKENINGEN.

1. Hy was volgens Heda een zagtmoedig man, en zeer genegen tot de vrede. Maar eenige Westphaalsche Heeren, uyt de huyzen van de Van Veelen en van de Broekhuizen, hebben hem in 't eerste jaar na zijne nieuwe verheffing met rooven en branden aangetast, en een grooten buit uyt Overyssel gehaalt. Zoo dat hy genoegzaam tot den oorlog gedwongen is geweest, den vyanden op zijne beurt groote afbreuk heeft gedaan, en hen eindelyk gedwongen om alle schade te vergoeden. Hy heeft die van Amersfoort, dewelken zich aan zijne gehoorzaamheit zogten te ont-trekken, ook door een belegering gedwongen om naar zijne wetten te luisteren, en de behoorlyke schattingen op te brengen. Ook heeft hy krakeel gehad met Aalbregt Graave van Holland over het Slot Vredeland, 't welke voor dezen aan de Hollanders verpandt zijnde door Johan van Arkel,

Vernenburgs Voorzaat, al geloſt was: maar Gunterus een Utregtsman, die uyt zijne ſtad gebannen was, of iemand anders, zoo als Buchelius verhaalt, en de woorden van Heda ook ſchijnen te luiden, had den ouden brief in handen weeten te krijgen en aan gemelden Graave overgegeeven. Hier uyt, zegt Buchelius, moeten zoo wel de gemeene menſchen als de overigheden leeren, hoe zorgelyk dat het is zodaanige ſchuld-brieven, als die afgeloſt zyn, in hun geheel te bewaaren: waar uyt, zegt hy vorder, zoo als wy zelf gezien hebben, ſomwijle groote onluſten tuſſchen de nakomelingen zyn ontſtaan.

2. Hy heeft, volgens Buchelius, 16000 oude Schilden moeten opbrengen. Voor dit geld, 't welke door eenige Heeren van Utregt opgeſchoten wierd, zyn de landen aan deeze zijde des Yſſels met het Slot Vollenho, tot groote ſchade des Bisdoms, wederom aan gemelde Heeren verpandt geweeſt.

3. Ant. Matthæus bewijſt het zelve zeer duidelyk. 1. Door een brief van gemelden Biſſchop Guido, daar het uytdrukkelyk gezeit word. Door het byhangzel op Beka, want daar ſtaat dat deeze Johan van Vernenburg in 't H. Geeſt-huis met zyn Biſſchoppelyk gewaad is omhangen enz. Zoo is 't 'er dan al geweeſt eer dat Johan van Vernenburg Biſſchop van Utregt was geworden.

ARNOLDUS VAN HOORN

XLIX Biſſchop van Utregt.

Als Biſſchop Johannes begraaven was / zijn de Prelaaten en de Kanonnikken van Utregt / zoo over het aanſtellen van een Vikaris / als over het verkiezen van een nieuwen Biſſchop / by-een gekomen. De eene party / voorgeevende dat ze voor overlaſt te verzeezen had / was

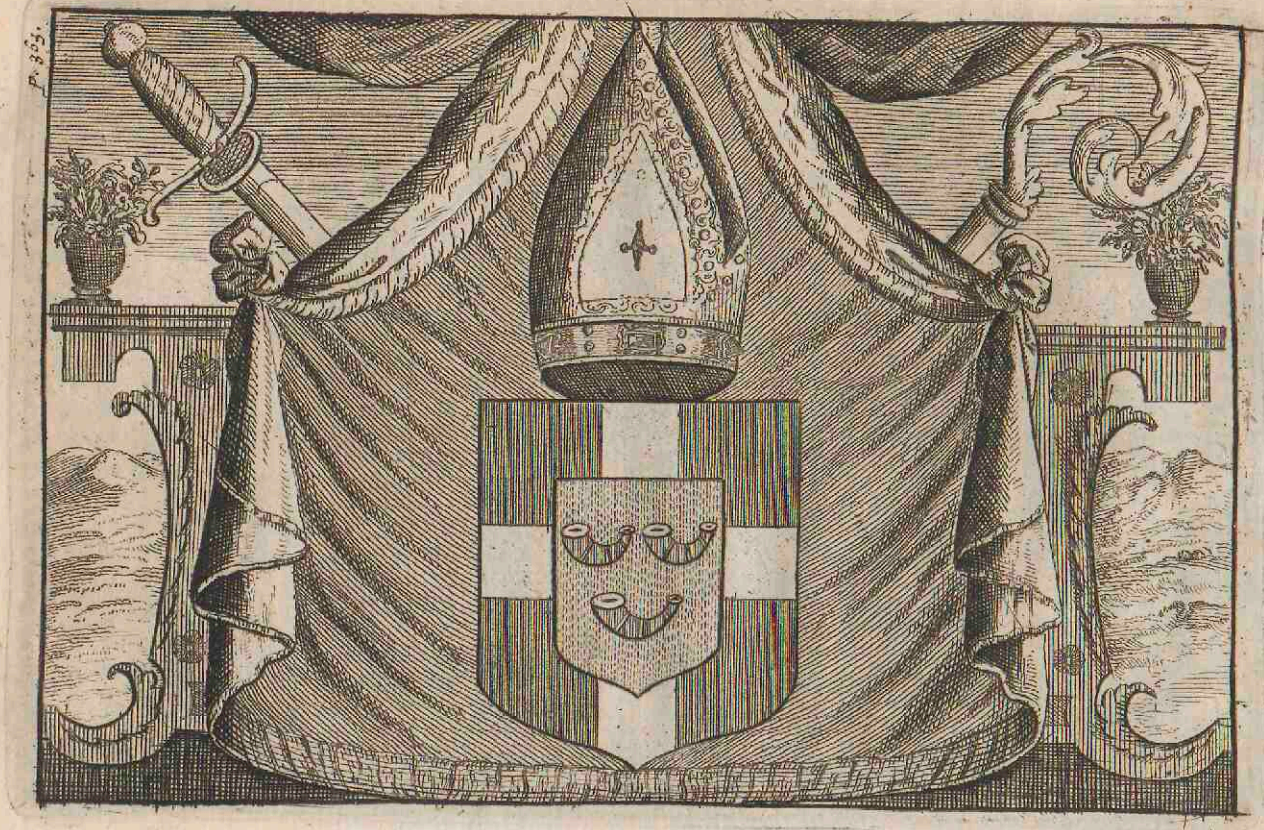

was naar Deventer gevlugt / [a] en heeft daar haare stemmen gegeeven aan den Dom-prooft Zuederus Uterloo, (1) dewelke volgens de groote Kronijk van Nederland de neef was van Giselbertus van Vianen. Hy was een man zonder geleerdheit / (2) onbeschaafd van manieren / onkundig in de zaaken die den godsdienst en de kerkelijke tucht raaken. Evenwel is het Kapittel van Deventer hem ook toegevallen. Van deeze verkiezinge / en van de kuiperye van Zuederus om aan die waardigheit te geraaken / zijn noch oorspronkelijke stukken in wezen : waar uyt gezien kan worden hoedaanig dat 'er toen al gekuipt wierd / om kerkelijke ampten te bekomen.

Zuederus Uterloo is te Deventer door de eene party verkozen.

Maar het grootste en gezondste gedeelte / het welke te Utregt was gebleven / heeft hem van de hand geweezen : en zy hebben de verkiezing van den edelen Heer Arnoldus van Hoorn, zoon van Willem Heere van Hoorn, dewelke te voren al geschiedt was / op den zelfden dag / te weeten den derden July / vernieuwt / en daar over [b] geschreeven aan den Paus Gregorius IX. Arnoldus wiens geslagt-rekening by Buchelius over Heda schrijvende staat aangehaald / bevond zich juist aan 't Roomsche Hof / daar hy een procés had hangen tegens gemelden Zuederus over het Aartsdiakenschap van Utregt. Gregorius verstaan hebbende dat de Bisschoppelijke Stoel van Utregt open was gevallen / heeft de begeerte van de leestgemelde Kanonnikken ingewilligt / en het Utregtsche Bisdom in zijn vollen raad aan Arnoldus opgedraagen. Daar op is Arnoldus te Romen gewijdt / en is in alle spoed naar Utregt gereist ; alwaar hy den 28 September in 't jaar 1371

Hy word van het grootste en beste deel verworpen ; 't welke haare stemmen heeft gegeeven aan Arnoldus van Hoorn, op dat pas te Romen vertoevende, dewelke door Gregorius XI. bevestigd zynde te Romen is gewijd, en

[a] *W. Heda.* [b] *Suffridus Petri.*

1371 met groote eere en met vliegende baandelen is ingehaalt. En zijn Bisschoppelijk gewaad aangeschoten hebbende is hy naar de Mariaas kerk geleid / daar hy in 't midden der kerke den gewoonlijken eed heeft gedaan en (3) ontvangen. Hy was volgens W. Heda een geleerd man / van een deftige gestalte / beleefd en vriendelijk van aanspraak / en ook niet verbaard van de wapenen / des noodig zijnde / aan te schieten. (4)

Hy word Bisschop van Luik.

Maar na dat hy zeven jaaren te Utregt had gezeeten / en als Johan van Arkel te Luik in 't jaar 1377 overleden was / is hy door 't gezag van Urbanus VI. overgegaan tot het Bisdom van Luik: want die verplaatzingen der Bisschoppen waren omtrent deeze tijden zeer gemeen geworden.

Zoo heeft hy dan in het volgende jaar op H. Sakraments-dag / hebbende dit feest noch plegtelijk te Utregt gevierd / na dat hy zijn middagmaal gehouden had / zijn afscheid van de geestelijkheit en van het volk genomen; en heeft zijne intrede te Luik gedaan op den 12. Juny / daar hy tien jaaren lang heeft geregeert.

Zijne afbeelding.

Zijne af-beelding / daar hy op zijn Bisschops staat uytgeschilderd / is noch in 's Gravenhage te zien in 't Hof van de Graaven van Hoorn. Hy heeft aan de Leidenaars verscheide vryheden en wetten voorgeschreven / dewelke in den volgenden Brief staan uytgedrukt.

Zijn openbrief.

Arnoldus, door de genade van Godt en van den Apostolisschen Stoel Bisschop van Utregt, aan de in Christus beminde Burgemeesteren, Schout, Schepenen, en alle andere Burgers en Poorters binnen Leiden, de eeuwige zaligheit in Chri-

Christus. Nadien gyl. Burgers en Gerechts-persoonen van Leiden by Ons hooggelijk hebt geklaagt en vertoont dat 'er veele, zoo van uwe eigen' ingezetenen, als van vreemdelingen, die van alle de oorden der wereld naar uwe stad afzakken, dikwils uytspoorige guiteryen bedrijven, en dan in uwe kerk of op uw kerkhof vlugten: dewelken, zoo als gy ons door de getuigenis van geloofwaardige persoonen verklaart, niet en verdienen het voorregt der kerkelijke vryheit te genieten: zoo nochtans dat gyl., als in een twijfelachtige zaake, en niet weetende wat best gedaan was, tot noch toe allerhande quaaddoenders hebt laaten hene gaan. Dierhalve hebt gyl. ons ootmoediglijk gebeden dat wy ul. eenige byzondere gevallen zouden opgeeven, in dewelke zulke menschen, die de vreeze Gods aan een kant stellende zich tot zodaanige uytspoorigheden laaten vervoeren, de kerkelijke vryheit zekerlijk niet moeten te baat hebben; en dat wy vorder voor ul. zouden zorgen, op dat gyl. door onze vaderlijke zorgvuldigheit en voorzigtigheit beschut, des te vryer en met des te grooter godvruchtigheit Godt zoud konnen dienen, en uwe Republijk, daar gyl. door Gods goedheit tot Oversten over gesteld zijt, des te beter zoud konnen bestieren: Zoo is het dat wy, door uwe gebeden en door die van eenigen onzer tafelgenooten daar toe bewogen zijnde, ul. door den inhoud deezes vergunnen, dat ingevalle een openbaar roover, of iemand die 's nachts de akkeren schendt en berooft, of die 's Heeren wegen of openbaare plaatzen bezet en onveilig maakt, naar de kerk vlugt om zijne veiligheit daar te vinden, de kerkelijke vryheit niet te baat zal hebben, en dat het uwen Schout en zijne dienaaren vry zal staan den zelven

Bepaaling van de kerkelyke vrydommen.

ven daar uyt te haalen op de wijze als beneden zal aangeweezen worden. Daar zijn 'er ook dewelken, hoopende dat hunne guiteryen om de vrydommen der kerke ongeſtraft zullen blijven, zich niet ontzien in de kerken zelf of op de kerkhoven doodſlagen te begaan, menſchen te verminken, en andere boosheden en beledigingen meer te bedrijven: zodaanig dat zy, ten waar dat ze op de kerkelijke vryheit ſteunden, diergelijke boosheden niet zouden begaan hebben. De zodaanigen zullen daar ook mogen uytgehaalt worden. Het zelve zy te verſtaan van zulke booswichten dewelken zich in een kerk of op een kerkhof begeeven, en uyt die plaatzen dan komen geloopen om hunne vyanden te dooden, te verminken, te quetzen, of op een andere wijze te mishandelen, of om de buuren geld af te dwingen: zulke geweld-plegers, die 'er met zoo een inzigt naar toe gegaan zyn, indien 'er blijk van is, moeten door de kerk niet beſchermt worden. Het zelve zy wederom te verſtaan van de zodaanigen, dewelken zich wel niet in de kerk of op het kerkhof begeeven hebben; maar dewelken eenige uytſpoorigheit willende bedrijven, zich liſtelijk en met voordagt dicht by een kerk of kerkhof gaan plaatzen. De zodaanigen, als ze iemand gequetſt hebben, worden van de kerke niet beſchermt. En in zulken gevalle dient zoo een gezogte na-byheit by de kerk of by het kerkhof maar om het vermoeden tegen zoo een perſoon te bezwaaren. Vorders, die kerkſchendery, dievery of beurze-ſnijdery in de kerke of op het kerkhof begaat, (ſ) vindt ook geen heul by de kerk. Staat nochtans te bemerken dat in de gemelde gevallen meeſt gelet word op de meening van den misdaadiger, dewelke uyt waarſchijnlijke

ke giffingen zal konnen afgenomen worden. By voorbeeld, iemand zal een wrok tegen zekeren zijnen vyand hebben : en als deeze naar de kerk gaat, zal die vervolger van het kerkhof af komen, en denzelven dicht by de kerk of by het kerkhof doodfteeken, of verminken, of zwaarlijk wonden: en zulks gedaan hebbende, zal hy zich in de kerk of op het kerkhof begeeven. In zulken gevalle blijkt het door waarfchijnlijke giffingen dat gemelde vervolger de kerkelijke vryheit niet te baat en heeft, en niet en mag genieten. En om dat deeze feiten van groote aangelegendheit zijn, zoo is het dat wy niemand van ul. magtig en maaken om in de gemelde gevallen de kerkelijke vryheit te quetzen, ten zy, als men door goede en wettige getuigen volkome kennis van het voorgaande zal konnen hebben : welke getuigen zodaanige moeten zyn, dat zy, ingevalle dat'er in de verhandelde zaak gemift en qualijk te werk gegaan is, om dat ze iets voor de zekere waarheit hebben opgegeeven, zonder dat zy 'er volle zekerheit van hadden, of om dat de zaak, in verfchil zijnde naderhand kenbaarder is geworden, dat zy, zeg ik, een bequaame boete aan ons en aan onze nazaaten konnen opbrengen, en aldus ul. en uwe kerk verligten. Nochtans begeeren wy, en wy verleenen zulks uyt kragte deezes, dat in zulke gevallen, in dewelke de kerkelijke vryheit aan niemand geweigert kan worden, de zodaanigen niet langer als 40 dagen, te rekenen van den dag dat ze in een van uwe kerken gevlucht zyn, de befcherming der kerke zullen genieten ; en dat ze dan niet langer mogen befchermt worden, nochte, het zelfde feit noch onafgedaan zijnde, weder tot eenige van uwe kerken zullen mogen wederkeeren. Behoudens dat

ze

ze door ul. en door uwe Officiers in alle veiligheit, en wel verzekerd tegen de handen van hunne vyanden, van den Baljuw en van zyn volk, of van anderen verdagte perſoonen, naar een vrye plaats geleidt zullen worden. En dat gy hier van een openbaar getuig-ſchrift zult neemen, en ter goeder trouwe te werk gaan. Indien zy uwe aanbieding, van hen onder een goede geleide naar een veilige plaats te brengen, met hardnekkigheit afwijzen, zullen zy na zoo een weigering de magt evenwel hebben om hunnen wil binnen den geſtelden tijd van 40 dagen te veranderen: alles zonder eenige liſt of bedrog: welke liſt of bedrog wy, indien ze gepleegt mogten worden, niet zullen nalaaten ſtrengelijk, en harder als naar gewoonte, te kaſtijden; dewijl een belediging, dewelke begaan word door het verſmaaden van een vrywillige mildaadigheit, des te zwaarder is. Maar indien dezelven na verloop van 40 dagen, en alles volbragt zijnde dat volbragt moeſt worden, niet zouden willen vertrekken, en tegenſtand zouden willen bieden, dan ſtaat het uwe Geregts-perſoonen vry dezelven zonder bloedſtortinge uyt de kerke of van het kerkhof te haalen. Doch dit uythaalen moet met voorzigtigheit geſchieden, zonder iets te breeken, of zonder den misdaadiger tot bloedſtortens toe geweld aan te doen. En dan moet'er des te zorgvuldiger wacht gehouden worden, op dat dezelve misdaadiger, die in de kerk gevlugt was, geen voordeel uyt zijne boosheit zou komen te behaalen. Dit zy met des te grooter reden te verſtaan van de genen, daar de boven-gemelde gevallen op zien, en die de beſcherminge der kerke niet konnen genieten, op dat hunne reukeloosheit hun nergens in te ſtade mag komen: en op dat de gewijde plaatzen

niet

niet ontwijdt en werden; en eindelijk op dat de baldaadigheit der dwaaze menſchen haare verdiende ſtraffe mag ontvangen.

Word verklaart wie niet waardig en zyn het voorregt der kerkelijke vryheit te genieten.

Vorders als de zodaanigen, die in de kerk gevlugt zijn, aldaar ongeoorlofde ſpelen, of zulke ſpelen daar ligtelijk krakeelen uyt rijzen, mogten aanregten, of aldaar ongeoorlofde byſlaapingen mogten pleegen, of de banken (6) van de kerk mogten breeken en vernielen om vuur te maaken, of roveryen buiten het kerkhof mogten gaan pleegen, met vogelen, kuikens, vleeſch, varkjens of iet diergelijks weg te rooven, na dat ze twee maalen van deeze zaaken, of van een der zelven, door wettige getuigen of op een andere wijze overtuigt zullen zijn, zal hun de kerkelijke beſcherming van ſtonden aan opgezeit worden: en wy geeven ul. en uwe geregts-perſoonen verlof om zoo een of meer perſoonen uyt de gewijde plaatzen, op de boven-gezeide wijze, weg te haalen. Want te vergeefs roept hy de wet te hulp, die zich niet en ſchaamt dezelve wet zoo ſchandelijk te overtreeden.

Dat de burgers van Leiden niet buiten de ſtad mogen gedaagt worden.

Indien een borger van Leiden in wereldlijke en ganſch burgerlijke zaaken te Utregt mogt gedaagt worden, zoo een, eer dat'er in zijne zaak iets gedaan word, zal door onzen Officiaal, of door den geenen die de plaats van den Officiaal in deezen deele bedient, weder naar Leiden gezonden worden voor onzen Deken, of voor een behoorlijken Regter naar dat de aard en de geſchapendheit der zaake is vereiſchende. Ten waar dat uyt een voorgaande achteloosheit, in het gemelde geval gepleegd, mogt blijken dat het regt zou belet worden. . . . Een burger van Leiden zal in geen wereldlijke en burgerlijke zaake mogen gedaagt worden naar onze algemeene Synode:

en indien zulks uyt onoplettendheit al mogt geſchieden, zoo begeeren wy dat zoo een dagvaarding, met alle de gevolgen en met al den naſleep van dezelve, nietig en van geener waarde zal zyn. Daarenboven zoo is het dat wy, voor de zaligheit des volks, en op dat de Prieſters niet ligtelijk verhindert en werden in het verrigten van den goddelijken dienſt, door onze Biſſchoppelijke magt verleenen, en uyt kragte deezes vergunnen aan de beſcheidene mannen, den Deken en het Kapittel van S. Pankras te Leiden, die'er dan zyn zullen, mitsgaders aan onze Paſtooren binnen de voornoemde ſtad Leiden woonende, dat ze in geenen gevalle het Interdikt, of de opſchorſſing der goddelijke dienſten, daar iemand op heeter daad of van regtswege, zoo als men ſpreekt, in kan vervallen, verpligt zullen zyn te onderhouden, eer dat door ons, of door een anderen wettigen regter, na het verhooren van de perſoonen die verhoort moeten worden, en na een behoorlijke ondervraaging der getuigen, verklaart zal zyn dat men, om de afſchouwelijkheit van het misdaad, tot een opſchorſſing van den goddelijken dienſt en tot een interdikt moet voort treeden. Wyders indien een burger van Leiden zich volgens de voorregten der plaatze, en naar den eiſch der vaderlandſche wetten, van een opgetigte misdaad zal gezuivert hebben, zoo begeeren wy niet dat hy aldus vry-geſproken zijnde door uwe geeſtelijke magt zal gemoeit worden, al waar het zaake dat hy door gemeene getuigen kon overtuigt worden van het gemelde feit gepleegt te hebben; op dat de eige wetten der plaatze niet ten ſpot geſtelt en werden, en dat niemand meer als eens over dezelve zaak te regt geſtelt zou worden; maar wy laaten hem aan zyn eigen

Bepaalingen omtrent het onderhouden van het Interdikt.

eigen gewiſſe, en wy geeven hem over aan de Goddelijke wraake. Indien uwe ſtedelingen in noodzaakelijke dingen, die de wolwevery, of den akkerbouw, of het op-maaken der dyken aangaan, of in andere zaaken daar het wachten gevaarlijk kan zijn, om tegen de toekomende onheilen te zorgen, de feeſtdagen der Heiligen komen te overtreeden, de zodaanigen geeven wy in de gemelde gevallen over aan hun eigen geweeten, en wy willen niet dat ze daar over door onze Opzienders zullen geſtraft worden. Ordonnantien omtrent het overtreeden der feeſtdagen.

Om dat gyl. Burgermeeſters en Burgers van Leiden by ons en by onze Vikariſſen zeer dikwils en hooglijk hebt geklaagt en getoont dat eenige kerkelijke perſoonen, die de groote wijdzels ontvangen hebben, in uwe ſtad oorlog en tweedragt ſtooken, verdagte plaatzen bezoeken, en als de verſtoorders zyn van de ganſche ſtad en van het volk; dat ze uwe regt-oeffening dikwils beletten; dat ze s'nachts op onbehoorlijke uuren op de been' zyn, en by dag allerhande moetwilligheden pleegen; 't welke alles ook door 't gemeene gerugt, 't geen wy tot ons leetweezen uyten, beveſtigt wordt: Zoo is het dat wy, willende de boosheden der gemelde kerkelijke perſoonen, die de groote wijdzels ontvangen hebben, beteugelen, en hunne baldaadigheden volgens onzen pligt ſtraffen en kaſtijden, op dat hunne boosheit aan de anderen tot geen quaad voorbeeld en ſtrekke, aan uwen Schout, die 'er als dan zijn zal, en aan zijne dienaaren mitsdeezen magt geeven en verleenen, om de gemelde Geeſtelijken, die de groote wijdzels ontvangen hebben, oorlog en tweedragt ſtooken, de algemeene ruſt verſtooren, de hoer-huizen en kroegen op een oneerbaare wijze bezoeken, uwe regt-oeffening beEn omtrent de baldaadigheden der kerkelijke perſoonen.

letten, by nacht op verdagte uuren gewapend uytgaan, hun woord van de vrede te onderhouden aan u lieden of aan iemand van de uwen, wien het amptshalve toekomt, weigeren te geeven, of andere guitery bedrijven, op onzen naam en uyt ons gezag gevangen te neemen en gevangen te houden, doch onder een geſchikte en behoorlijke gevangeniſſe, en zonder het regt, of de Provinciaale en Synodaale Ordonantien in eenigen deele te overtreeden, zoo dat den gemelden Klerken geen geweld aangedaan werde, en dat ze niet gedwongen worden voor ul. te regt te ſtaan. Maar als ze gereed zullen zyn om het gezeide woord ten eerſten te geeven, en genoegzaame borg zullen willen ſtellen, dat ze de bedreeve feiten by uwen Deken zullen goed maaken, dan kont gy hen niet langer gevangen houden, zonder den kerkelijken regel en de ordonantien der kerke te overtreeden. En als zodaanige hooge Klerken om de gemelde misdaaden vaſt gehouden zijnde, om op onzen naam, zoo als gezeit is, gevangen gezet te worden, bereidwillig zyn om hun woord ten eerſte te geeven, en op gemelde wijze borg te ſtellen, dan zyn de voornoemde Klerken vrank en vry, en zullen zonder de wetten als gezeit is te overtreeden niet mogen gevangen gezet worden. Doch by aldien de voornoemde Klerken gevangen genomen zijnde, en hardvogtig blijvende, hun woord niet willen geeven, en geen genoegzaame borg willen ſtellen van de boete, ter uytſpraake van onzen Opzigter of *Proviſor*, te betaalen, dan moet gy zodaanige moedwillige Klerken, binnen de 14 dagen na hunne gevangeniſſe, met uw volk en op uwe eige koſten, door de handen van gemelden Opzigter, aan ons of aan onze Vikariſſen overleveren, en daar by de ſtuk-

ſtukken van hunne fielteryen en baldadigheden ingeeven. Doch geduurende die gevangeniſſe van 15 dagen, zal het ons of onze Officiaalen en Vikariſſen vry ſtaan de gevange Klerken op te eiſchen. Tot bekragtiging van dit alles is ons zegel aan deezen Brief gehangen. Gegeeven te Utregt s' woensdags na de Hemelvaart onzes Heere: in 't jaar MCCCLXXVI.

AANTEKENINGEN.

1. Na de dood van Johan van Vernenburg heeft het Domkapittel, tegen den wil van de andere Kapittelen, tot Vikaris van het Stift aangeſtelt den boven gemelden Zuederus Uterloo. Doch de andere ſtelden zich daar wakker tegen, en hebben 'er kragtig tegen ingeleit. Hun proteſt heeft eindelyk ook boven gedreeven, en het Domkapittel heeft de gemelde aanſtelling ingetrokken. Maar daar is weer grooter krakeel uyt gevolgt. Zy zyn dan gezamentlyk getreeden tot het verkiezen van een Overſte in het geeſtelyke (zijnde de keur gevallen op Gysbregt Kok, Kanonnik der Domkerke) en tot een Vikaris in het tijdelyke, waar toe Zuederus van Gaesbeek is benoemt. Maar de andere 4 Kapittelen hebben s' anderen daags alles weder ingetrokken, zeggende dat ze door vrees gedwongen waren om hunne ſtemmen by die van het Domkapittel te voegen: 't welk egter onwaar ſchijnt geweeſt te zyn. Daar op is dan een dag beſtemt tot het verkiezen van een Biſſchop daar het ook even wild is toegegaan.

2. In de vermeerderde en verduitſchte Kronyk van J. Beka, ſtaande in de *Analecta* van Antonius Matthæus (*tom.* v.) word deeze loffelyke getuigenis van deezen Zwederus van Uterloo gegeeven, dat hy was als een wereldſch perſoon, die niet kon leezen noch zingen. Hy is egter algemeen Vikaris geweeſt van Johan van Arkel, terwijl dat deeze Biſſchop uytlandig was. Een Domheer, een Vikaris van den Biſſchop, een die zelf tot het Bisdom verkoren is, niet te konnen leezen? Dat komt my wat wonder voor. Zouden de Schryvers zijne onbequaamheit niet wat vergroot hebben? Hy is egter de regte man niet

geweeſt; en men ziet uyt de getuygeniſſe van Heda dat hy niet veel Biſſchoppelyke gaven heeft gehad. Daarenboven heeft Buchelius in zekere ſtukken geleezen hoe dat hy gekuipt heeft om Biſſchop te worden: en wy hebben boven al gezien hoe dat hy den Biſſchop Johan van Arkel en het ganſche Stift heeft gedrukt en geringeloort.

3. Van deezen eed konnen de Voorberigten nagezien worden, alwaar onderzogt word of de Biſſchop den eed ook plagt te ontvangen. Doch men dient te weeten dat het zweeren van ouds, althans op vele plaatzen, aangezien is geweeſt als een zaak dewelke den Biſſchoppen en andere geeſtelyke perſoonen niet en paſte. Zoo leeſt men in de Verhandelingen van de t' zamengerotte Synode van Epheſen dat, wanneer de Keizer een zekeren eed van de Biſſchoppen had afgevordert, Baſilius Biſſchop van Seleucie overend is geſtaan, en den Keizer te gemoet heeft gevoert, dat het zweeren der Biſſchoppen een ongehoorde zaak was. De Keizer Marcianus heeft ook verboden dat men van de Geeſtelykheit geenen eed zou hebben af te vorderen; doch die ſpreekt maar van burgerlyke zaaken. Men vindt een diergelyke wet by Keizer Juſtiniaan (*in Novel. ad Petr. Officior. Magiſtrum.*) De Monnik Victor had, met beide zijne handen ten hemel opgeheven, by zyn Doopzel en by de heilige geheimniſſen geſworen dat hy geen quaad van Cyrillus Patriarch van Alexandrye had geſproken. Doch Cyrillus, in zyn Verdedigſchrift aan Keizer Theodoſius, zegt daar op dat die Monnik tegen den pligt van zijnen ſtaat had gedaan. De Weſterſche kerk is op dit ſtuk al zoo vies geweeſt als de Ooſterſche. In het Wetboek der Biſſchoppen (*Capitulare Epiſcoporum*) ſtaande in de Franſche kerkvergaderingen van Sirmondus, heeft men ook een Ordonantie dat geen Biſſchop iets met eede zal hebben te beveſtigen. Het zelve vindt men den Biſſchoppen verboden in de Synode van Meaux, van Kariſy, van Pavye enz. In de laaſte word hun egter toegelaaten, als de omſtanders zoo hardgeloovig zyn, hun zeggen met den Apoſtel door deeze woorden te bekragtigen: *Godt weet het*, of *Ik zeg het voor Godt*. Zoo dat ze dusdaanige ſpreekwijzen voor geen regten eed aangezien hebben. Iets diergelyks leeſt men van den Abt van Kluny: want als de Duytſche Biſ-

Biſſchoppen zich by Gregorius VII. tot borg ſtelden dat Henricus IV. zich voortaan beter zoude draagen, heeft de gemelde Abt, zoo als Lambertus van Schaffenburg verhaalt, als een Monnik zijnde geen eed willen doen; doch heeft zyn woord gegeeven voor de oogen van den al-zienden Godt, het welke vervolgens ook voor geen regten eed gehouden moet zyn geweeſt.

Evenwel zijn 'er eenige gevallen, daar de kerkelyke wetten den eed in de Biſſchoppen en in andere geeſtelyke perſoonen niet af en keuren: ja hen zoo een eed opleggen. 1. Als ze een belijdenis van hun geloof moeten doen. 2. Als ze den Metropolitaan of den Paus getrouwigheit zweeren. En hierom is de Aartsbiſſchop van Polen, die zoo een eed, als ſtrijdig tegen zijnen ſtaat, weigerde af te leggen, ten hoogſte beſtraft geweeſt door Paſchalis II. (*Ep.* 6.) 3. Wanneer ze zich van een opgetigte misdaad moeten zuiveren. Zoo leeſt men van Roomſche Pauzen dat ze zich niet ontzien hebben in zulke gevallen te zweeren. 4. Als het zaaken zyn van zeer groote aangelegendheit: zoo leeſt men in de Verhandelingen van de kerkvergaderinge van Epheſen dat S. Cyrillus twee Biſſchoppen, Theodoricus en Acacius, in een zaak van groot gewigt, heeft doen zweeren. Zie *Chr. Lupus ad Latrocinium Epheſinum* enz.

4. Joh. Beka, of die Joh. Beka tot Florentius van Wevelichoven toe vervolgt heeft, maakt het wat groffer, zeggende dat deeze Arnoldus een regte Oorlogsheld was (*Vir bellicoſus*) en dat hy meer werks maakte van de wapenen als van de boeken of van de H. Schrift. Hy heeft de ſchulden van zyn Bisdom, 't geen tot zyn grooten roem gezeit moet zyn, ten eerſten afgedaan en de verpande plaatzen geloſt. Maar hy heeft zich in een oorlog geſtoken die buiten hem was, en daar de Utregtenaars niet als ſchade uyt behaalt hebben. Want als Reinoldus Hartog van Gelderland zonder kinderen geſtorven was, heeft hy de zaak opgevat voor Reinouds oudſte dochter, dewelke getrouwd was met den Graave van Kleef, tegen Willem Hartog van Gulik, die uyt een jonger zuſter van Reinoldus was geboren. Dit is een langduurige oorlog geweeſt: en het Stift, zegt W. Heda, is door de vyanden dikwils gebrandt en geblaakt geweeſt, zonder eenig nut uyt deezen oorlog te trek-

ken. De Biſſchop zelfs is by na in 's vyands handen gevallen. Hy was te Tiel ingeſloten: de ſtad was al verovert. Doch hy was juiſt op het Tolhuis geweeken: en zou het daar niet lang gehardt hebben, hadden de Utregtenaars, van zyn gevaar verſtendigd, niet ſchielyk tot zyn ontzet uytgetrokken; zoo dat de Hartog van Gulik zelf noch genoodzaakt wierd het haze-pad te kiezen. Ook is 'er onder deezen Biſſchop geoorlogt tuſſchen de Utregtenaars en de Hollanders, om dat die van Utregt twee groote ſluyzen aan de Lek hadden gemaakt, (Zie *W. Heda*) en daar by een ſterkte hadden opgeworpen: 't welke Gysbregt van Vianen en de Dortenaars zoo op namen als of het gedaan was om hen te tarten en te dwingen, hoe wel dat het maar gedaan was om een nieuwe vaart tuſſchen de Lek en de Vecht te dekken. Aalbregt Graaf van Holland liet 'er zich ook aangelegen leggen, zoo dat het op een oorlogen, rooven, plunderen, branden en blaaken uytquam. Ook was 'er noch een ander krakeel tuſſchen den Biſſchop en den Graaf over het verkoopen van Vredeland, dewijl de Graaf meer gelds begeerde als 'er bedongen was. Na veele vyandlykheden, en na dat de Landman lang genoeg geplaagt was, daar de Hollanders wel het meeſt mee geleden hebben, is de zaak inder minne bygeleit.

5. Het is dan wonder dat ſommige Kanoniſten by Barboſa (*de Jur. Eccl. lib.* 2. *c.* 3.) ja Gavantus zelf (*Manual. Epiſc.*) de kerkelyke vryheit aan zodaanige menſchen toeſtaan, die de kerk, ja de Hoſti-doos beſteelen.

6. Zoo waren 'er dan in deeze eeuw al banken in ſommige kerken: en men zou konnen bewijzen dat zy 'er al wat geweeſt waren. Egter is het waar dat de manier van zoo doorgaans ſtoelen en banken in de kerken te zetten al vry laat is opgekomen. In oude tijden moeſten de menſchen doorgaans overende ſtaan, als het geen knielens tijd was, zoo wel de kerkelyke perſoonen als de Leeken, behalven dat de Biſſchoppen en de Prieſters onder ſommige deelen van de Mis gewoon waren te zitten. Onder de Sermoenen van S. Auguſtyn ſtaat een geheele predikatie van S. Ceſarius, daar die H. Man tegen het zitten in de kerken zeer uytvalt en zelfs onder het preeken niet wil gezeeten hebben. Ten tijde van Petrus Damiani (*Opuſc.* 39. *contra ſedentes tempore divini offici*)

offici) hadden de Geeſtelyken zoo wel als de Leeken al begonnen onder de kerkelyke dienſten te zitten: maar die yverige man kon die laffigheit en oneerbiedigheit, zoo als hy ſpreekt, niet verdraagen, en wilde daar wetten tegen gemaakt hebben. De Biſſchoppen en Prieſters, als gezeit is, hadden eertijds alleen het regt om onder zekere deelen van de Mis te zitten, en dit word by ſommige Schryvers genoemt *honor conſeſſus*, de eer der zittinge. Doch om dat de kerkelyke dienſten eertijds veel langer waren als nu, moet dit al zeer ongemakkelyk gevallen hebben. Daarom vindt men dat de Kanonnikken al onder Lodewyk den Goeden onder het zingen der kerkdienſten begonnen te zitten; doch dit wierd hun in de Synode van Aken wel ſtrengelyk verboden. Hadden ze noch tuſſchen beide mogen knielen, dan had de verandering noch wat konnen helpen. Maar dit was op de Zondagen en in den Paaſchtijd zoo wel verboden als het zitten. Zoo is dan omtrent de negende eeuwe althans weinig vroeger, de manier ingevoert, dat de geloovigen met ſtokken en krukken ter kerke quamen om daar op oftegen aan te ruſten: maar niet langer als tot het Evangeli toe; dan moeſten de ſtokken en krukken weggeworpen worden. De Schryvers van de middelſte eeuwen gewaagen zeer dikwils van zodanige ſtokken. Onder anderen heeft Chrodogangus Biſſchop van Mets, die in de negende eeuwe geleeft heeft, aan de Kanonnikken in zijnen Regel verboden met zodaanige krukken en ſtokken ter kerke te komen. Ook hebben de Monnikken en Kanonnikken metter tijd in ſommige deelen van hunne kerkzangen beginnen te zitten. De Templiers plagten in 't eerſt alles al ſtaande te zingen, maar in het 12 Hoofdſtuk van hunnen Regel word hun geboden in het zingen van 't Ochtend-gebed te zitten enz. Men leeſt evenwel by Caſſianus dat de Monnikken van Egipten een andere gewoonte hadden: een van allen zong de pſalmen overluid, terwijle dat de andere zaten en met aandachtigheit naar hem luiſterden enz.

Maar wat de banken aangaat, de Schryvers zeggen dat dezelve in 't begin weinig in gebruik waren als by de Franſen: en Theophilus Raynaudus getuygt dat men in Spanje en elders noch tegenwoordig niet gewoon is in de kerken te zitten.

FOLQUERUS,

Bisschop van Byblus of Gibbelet,

WY-BISSCHOP

VAN

ARNOLDUS VAN HOORN,

XLIX Bisschop van Utregt.

Verrigtingen van Folquerus

Johannes Paal *a* Kanonnik te Keulen / gemagtigde van Johannes van Vernenbourg dewelke van Bisschop van Munster gewoorden was Bisschop van Utregt / heeft in 't jaar 1334 / in de tweede indiktie, den leesten dag op een na van Junij / uyt naame van den voornoemden Bisschop den eed gedaan / alwaar onder anderen tegenwoordig is geweest de eerwaardige Vader in Christus / de Heer Folkerus, door Gods genade Bisschop van Byblus of Gibleth.

In 't jaar 1362 / den 18 July / heeft Folquerus Bisschop van Gibleth, Wy-bisschop van den Utregtschen Bisschop Arnoldus van Hoorn, Vikaris in Bisschoppelijke zaaken der Utregtsche Kerke / het hoofd van S. Fredericus uyt de kist gelight; en het zelve tot lof en glorie van den Almogenden Godt / en tot meerder viering van dien heiligen Man / met goud en zilver beslagen; zoo als Laurentius Surius, en Baillet uyt Surius, schrijvende over den 18 July / in hunne Levens der Heiligen verhaalen.

In

a Analect. Matthæi tom. 9. p. 206.

In het jaar 1371. heeft hy de kapel en het kerkhof in Brasselt, by de wallen der stad Emmerik / ingewijdt: welke wijding twee jaaren daar na door Arnoldus van Hoorn Bisschop van Utregt zeer genadiglijk is bevestigt. De opene brieven dien aangaande staan by Wassenberg in de beschrijvinge van Emmerik / in het 3 boek / aan 't 157 zijde.

Folquerus [b] heeft omtrent het jaar 1371. aan de genen / die het Gasthuis van S. Margareta te Utregt bezogt / en aan het zelve iets gegeeven zullen hebben / eenige aflaaten verleent met deeze woorden: Wy verleenen hen genadiglijk in den Heere veertig dagen aflaat van de boetplegingen die hun opgeleit zyn.

Dat dit verstaan moet worden van de jaaren der Kanonyke boet-plegingen / maar niet van de pijnen des vagevuurs / leeren wy uyt een oud boekje van het Broederschap van de Rooskrans der Predik-heeren / gedrukt in 't jaar 1616.

b Ex lib. de erect. & bonis Hospitalis S. Margar. Ultraj.

PHILIPPUS DE LEIDIS OF PHILIPS VAN LEIDEN.

Deeze [a] Philips, een geboren Hollander / was van een ridderlijke afkomste: zijn vader was Petrus Gouburg; zijne moeder Christina, Vranks dochter. Hy was voordeezen Pastoor te Zirikzee ge-

a Valer. Andr. in Bibliot. Belg. Joh. Meursius in Athen. Batav. aliique.

geweest; en was / naar die duistere eeuwe gesproken wanneer de Regtsgeleerdheit en de andere wetenschappen als begraaven lagen / een zeer geleerd en vermaard Regtsgeleerde: zijnde te Orleans, en naderhand te weten in 't jaar 1339 te Parys Leeraar in de Geestelijke Regten verklaart. Hy heeft zelfs in de laatste stad de Decreeten der Pauzen / eenige jaaren lang / voorgeleezen; en heeft ook een Kanonnikdy in S. Mariaas kerke te Kondé bezeten.

Naderhand is hy Raads-heer geworden van Willem van Beyeren, den vyfden van dien naam / Graaf van Holland / Zeland en Henegouwen. In 't jaar 1373 is hy de Vikaris geweest van Arnoldus van Hoorn Bisschop van Utregt. Als hy eindelijk uyt last van Aalbregt van Beyeren naar Romen was gereist / is hy daar door Gregorius XI met een Utregtsche Kanonnikdye begiftigt. Hy heeft in 't Latijn geschreven over de zorg van 't Gemeene beste; en van het Lot van den Heerscher; *b* 't welke te Leiden in 't jaar 1516 gedrukt is in Folio by Johannes Severinus, en naderhand te weten in 't jaar 1701 vermeerderd en in beter druk / door de zorg van Sebast. Petzoldus, wederom is uytgekomen te Amsterdam.

Hy is te Utregt gestorven in 't jaar 1380 den 9 Juny / op den dag van S. S. Primus en Felicianus: en is te Leiden begraaven; daar hy twee pryen / de eene aan S. Andries-, en de andere aan S. Niklaas outer / in S. Pankras kerke heeft gestigt.

Hy heeft een zeer groote boekery / die hy achter de zuidzijde van de S. Pieters kerke had staan / aan de stad Leiden gemaakt.

b de Reipublicæ cura, de sorte Principantis.

FLO-

FLORENTIUS

L. *Bisschop van Utrecht.*

In [a] de plaatze van Arnoldus is Florentius van Wevelinhoven in 't jaar 1379. tot Bisschop aangesteld.

Florentius eerst Kanonnik te Keulen, naderhand Bisschop van Monster, word eindelijk Bisschop van Utregt.

Deeze Florentius was eerst Kanonnik te Keulen geweest / en had naderhand onder Urbanus V. zoo als Krantzius [b] getuigt / de zorg over de Monsterschе Kerk aangenomen. Maar met bewilliginge van Urbanus VI. is hy tot de Utregtsche kerk overgegaan. Want in deezen tijd, zegt gemelde Krantzius, begon dat verplaatzen van Bisschoppen in zwang te gaan, 't welke te voren noit als om groote en gewigtige redenen plagt te geschieden.

Heeft zich eerst tegens de onderneemingen van Johan van Hoorn

[c] In 't eerste heeft hy eenige moejelijkheit van van Hoorns wege uytgestaan, en is een jaar-lang met geweld buiten zyn Bisdom gehouden geweest: want gemelde van Hoorn begeerde de schaapen der beide Bisdommen aan zich te houden, of althans de vruchten van zyn eerste Bisdom, daar hy afgestapt was, te blijven trekken. Maar dat is hem mislukt; want Florentius, een voorzigtig man, heeft die snoode onderneemingen gemakkelijk weeten te verydelen. (1)

Doch als 'er omtrent deezen tijd / te weeten in 't jaar 1378. na de dood van Gregorius XI. een rampzaalige scheuring in de Kerke gereezen was / om dat Urbanus VI. te Romen / en Klemens

[a] *Gerardus Noviomagus.*
[b] *Metropol. l. 9. c. 45.*
[c] *Petr. Bokkenberg in catal. Episc. Ultraject.*

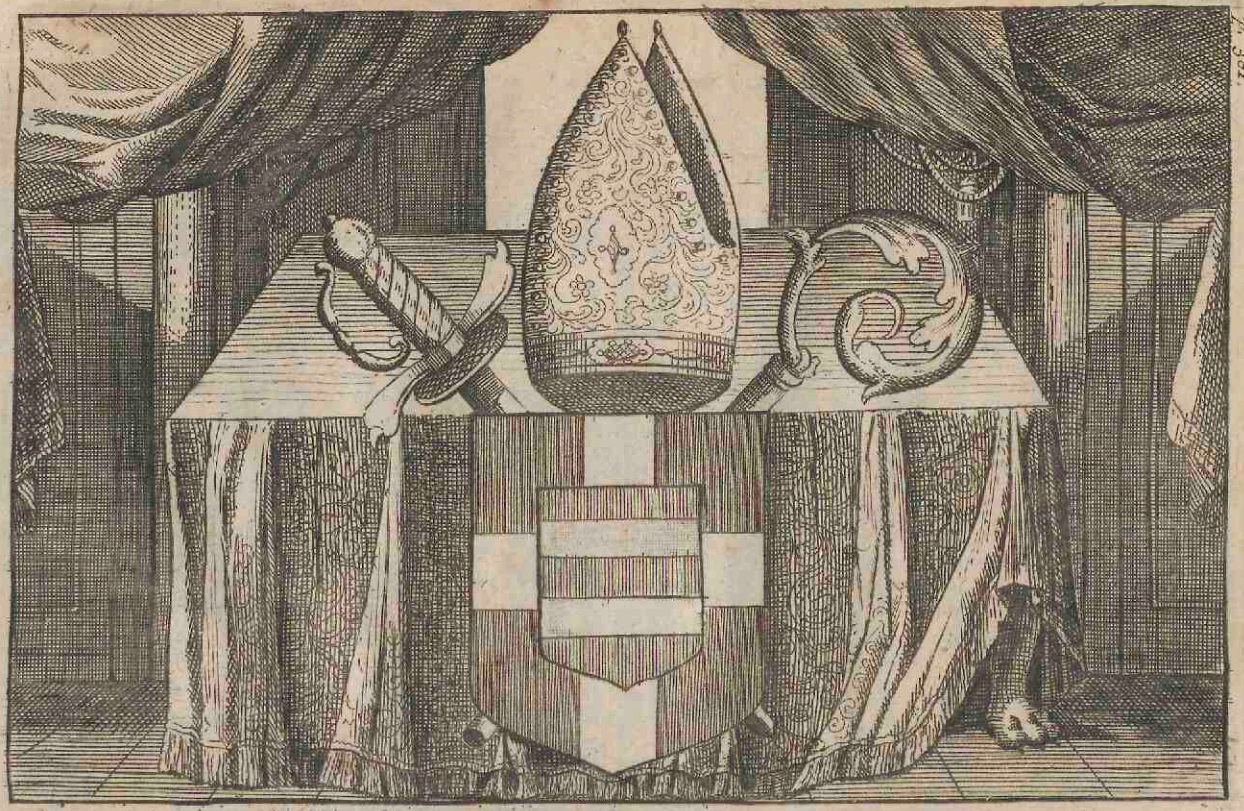

mens VII., dewelke schier van niemand anders als van de Franſen erkent wierd / (2) te Avinion verkoren waren / heeft Reinoud van Vianen, de jongſte broeder van den Heer van Vianen, by Klemens VII. weeten te bekuipen dat hem het Bisdom van Utregt / ſchoon dat Florentius al in het bezit was getreeden / door den gemelden Paus wierd opgedraagen. Deeze Reinoud had onder anderen ook zijnen broeder / dewelke het Kasteel van Gooi in zijne magt had / op zijne hand gekreegen.

en naderhand tegen die van Reinoud van Vianen aangekant.

De Bisschop deeze liſtige aanſlagen vernomen hebbende heeft hen beiden / niet tegenſtaande zijne hooge jaaren / gedwongen om hem niet alleenelijk met eede getrouwigheit te beloofen / maar ook om Klemens af te zweeren.

Deeze Florentius behoeft, volgens de getuigenis van Barlandus, voor niemand van zijne voorzaaten in godvrugtigheit en in allerhande deugden te wijken. (3) Hy was onder anderen zoo geneegen tot het bidden, dat hy van ſommige menſchen als een uytzinnige wierd beſtraft: den welken hy tot andwoord gaf: *Hoe kond gyl. my daarom voor uytzinnig houden, dat ik veele ſchaapen hebbende veel werk maak van het bidden?* Hy was gewoon dagelijks de ziele-getijden voor de overledenen te leezen.

Hy was een godvrugtig en voorzigtig man, en zeer geneegen tot het gebed.

Als hy op zijn doodbedde lag / en eenige van zijne vrienden by hem om beloóningen en vereeringen quamen aanhouden / heeft hy hun / zoo als de Schrijvers getuigen / met dit andwoord afgeweezen: Het geen ik ul. gunde heb ik ul. gegeeven: als willende zeggen dat ze vereeringen en goeds genoeg van hem genoten hadden by zijn leven. Hy gaf met eenen order dat ze niet meer in 't Paleis zouden ingelaaten worden.

Op zyn doodbedde leggende doet hy zijne dienaars vertrekken, en draagt zorg voor het betaalen van zijne ſchulden.

Voor

Voorders heeft hy een schat aangeweezen / waar uyt hy zijne schulden wilde betaalt hebben ; bevelende dat het overschot voor S. Maarten, van wien hy het gekreegen had / en voor zijnen nazaat zoude gespaart worden.

De godsdienstige Prelaat / nu oud van jaaren zijnde / is te Hardenburg / een stedeke van Overyssel / 't geen door hem versterkt en verbeterd was / overleden. De meeste Schrijvers getuigen dat hy in 't jaar 1393 / den 4 April / op goeden vrijdag is gestorven / na dat hy 16 jaaren / of zoo als anderen met grooter schijn van reden dryven / niet meer als 13 jaaren en vijf maanden aan het roer der regeeringe had gezeeten. Hy is te Hardenburg gestorven.

Zijn lichaam is van daar naar Utregt gevoert / en in den Dom voor het hooge outaar begraaven : alwaar ook, volgens de Kronijk van S. Agnes-berg / 't zijner gedachteniſſe geduurig een brandende was-kaars word onderhouden : dewijl hy zelf een beminnaar van het waare licht en een Beſcherm-heer des Vaderlands was geweeſt. Zijn lijk naar Utregt gevoerd.

By zijn leven / omtrent het jaar 1392. heeft Zuederus Heer van Gaasbeek, van Putten en van Stryen, het klooſter der Karthuizeren in de voor-ſtad van Utregt beginnen te ſtichten ; het welke zoo wel door hem zelf als door zijnen broeder Willem van Abkoude rijkelijk is begiftigt. Zie Ant. Matth. Fundat. Eccleſ. l. 1. p. 419.

Ten tijde van deezen Biſſchop heeft de Utregtſche Kerk een aanzienlijke handveſte verkreegen van den Roomſchen Koning Wenceslaus : de welke te leezen ſtaat by Buchelius *d*, en onder andere de bevestiging der oude voorregten behelſt; Voorregten onder hem verleend en bevestigd aan de kerke van Utregt.

d in Hedam p. 260.

helft; als by voorbeeld dat de Klerken nergens als voor een geestelijke bierschaar zullen mogen gedaagt worden.

Hy heeft een Minnebroeder ontwijdt en van het Priesterlijke gewaad berooft:

Voor zijne dood heeft hy in 't openbaar ontwijdt en van het Priesterlijke gewaad berooft zekeren Monnik van S. Franciscus order / met naame Jacob van Gulik ; dewelke zich van een valsche hand en van valsche brieven bedient hebbende / zich zelven als Bisschop / ja als den Wybisschop van Florentius, had gedraagen. Over welke geschiedenisse wy U het volgende uyt het boek van Gysbertus [e] Lappius wel willen mede deelen.

Om dat hy zich op valsche brieven voor een Bisschop had uytgegeeven, en van Florentius voor Wybisschop was aangenomen.

In dit zelve jaar, op den voornoemden dag van S. Hieronymus, is zeker Minnebroeder, te Gulik geboren, te Utregt ontwijdt, dewelke voorgegeeven had dat hy door de gunst en door brieven van den Paus tot Bisschop was aangestelt, en die daar op door Florentius van Wevelinchoven tot Wy-bisschop was aangenomen. Als dezelve dan verscheide wijdzels in het gemelde Stift had bedient, is men na verloop van eenigen tijd door geloofwaardige en bequaame persoonen met alle zekerheit komen te weeten dat de gemelde Pausselijke gunst en brieven tenemaal verdicht waren. Als dit ruchtbaar geworden was, zijn de genen die de heilige wijdzels van deezen bedrieger ontvangen hadden verscheide wegen ingeslagen. Veele de heilige wijdzels daar laatende hebben een vrouw genomen: anderen hebben zich op nieuw van andere Bisschoppen laaten wijden: waar door veelen tot groote onheilen zijn gekomen. Dierhalve heeft Florentius, met raad en uyt bevel van Mijn Heer den Paus, en seven Bisschoppen in zijn gezelschap genomen hebbende, den

[e] *in Appendic. ad Bekam p.* 130.

den voornoemden vervalscher der Apostolische brieven te Utregt op een toneel in alle zijne priesterlijke klederen gestoken; dewelke hem daar na allengskens uytgetrokken wierden. Voor eerst zyn Kazuifel, daar na zyn Manipel, dan zyn Stool, en zoo voorts, het eene voor en 't andere na. Daar op wierd zyn hair afgeschoren, en zijne vingeren, met dewelken hy het Lichaam des Heere plagt te handelen, met een glas tot het been toe afgeschrapt. Eindelijk is hem een wereldsch kleed aangedaan; en zoo is hy aan het wereldsche regt, te weeten aan den Schout en de Schepenen der stad Utregt overgelevert, om van hen gevonnist te worden: dewelken hem tot de ketel (dat is om in siedende olie opgezoden te worden) verweezen hebben. Doch uyt meedoogendheit tot de heilige Wijdzels die hy zoo langen tijd had gehad, en uyt eerbiedigheit voor de order der Minnebroederen, hebben zy hem vliegens uyt de ketel doen neemen en onthalzen. Daar op is hy noch, met vergunninge van den Heer Bisschop Florentius, op het kerkhof der Predikheeren te Utregt begraaven.

Ant. Matthæus heeft een wijdloopiger verhaal van deeze geschiedenisse / die hy uyt een oud hand-schrift van de Salvators kerke getrokken had / in het vyfde deel * van zijne Analecta ingelascht. By hem staat ook het volgende vonnis / 't welke eben voor de ontwijding was gegeeven.

In den naame des Heere, Amen. Florentius van Wevelinchoven, door de genade van Godt en van den Apostolischen Stoel Bisschop van Utregt, en de volgende broeders door dezelve genade ook Bisschoppen: Arnoldus Bisschop van Zyn vonnis.

* *Pag.* 615. *enz.*

Capitolias, Wenemarus Biſſchop van Symbocie, Hubertus Biſſchop van Yppuſe, Bertholdus Biſſchop van Lindo, Andreas Biſſchop van Myſconie, en Jacobus Biſſchop van Sarepte, mederegters in de onderſtaande zaake. Als het gebiedder reden voorzit in het gemoed van den Regter, dan zit de geregtigheit zelf en de regtmaatigheit van 't vonnis-wijzen, in het onderzoeken van de waarheit, op den regter-ſtoel, even als een Koning op zijnen throon, uyt wiens mond een tweeſnijdend zwaard is voortkomende. En op het ſchrikkelijk gezigt van die geregtigheit verdwijnt de verkiezing van den eigen wille: en de ſchadelijke begeerlijkheit word zonder aanzien van perſoonen ingebonden door den regel van't Regt. Want dit is de voorzigtigheit geweeſt van den eeuwigen Regter, van wiens aanzien de regtmaatige vonniſſen af-hangen, dat 'er Regters in de wereld zouden aangeſtelt worden, dewelken de geregtigheit zouden beminnen, de kinderen der menſchen zouden oordeelen, en de quaaddoenders naar maate van hunne misdaaden zouden ſtraffen. Zekerlijk als wy, niet zonder groote droefheit onzes harte, ô gy hoofd-broon van argerniſſen en ſteen van aanſtoot, acht geven op de ſchrikkelijkheit van uwe ſchelmſtukken; en als wy de aller-rampzaaligſte vermetendheit van uwe baldaadigheit en reukeloosheit, dewelke den Hemel ontroert, en de aarde doet beeven, met menigvuldige en met kermende benauwdheden onzes gemoeds overweegen, zyn wy genoodzaakt, en de geregtigheit vereiſcht het, dat wy u naar uwe verdienſten ſtraffen. Hebbende dan den naam van Chriſtus op onzen regterſtoel aangeroepen, en niet als Godt voor oogen hebbende; en na dat wy daarenboven den raad van veele voorzigtige

en

en in de regten ervaarene mannen ingenoomen hebben, zoo vellen wy dit vonnis over u. Nademaal dat wy, zoo door uwe eige bekentenis als door andere wegen, ten volle en wettiglijk verzekerd zyn dat gy de Apoſtoliſſche brieven hebt vervalſcht, en dat gy u verſtout hebt den titel der Biſſchoppelijke waardigheit vermetelijk en valſchelijk te voeren en u aan te maatigen, en u hebt vermeeten onder een valſchen en door u zelfs verdichten titel, in de Bisdommen van Trier, van Ments, van Straatsburg en van Utregt, en op meer andere plaatzen, den tijd van tien volle jaaren en langer, de groote en de kleine wijdzels aan zeer veele menſchen te bedienen, de heilige olyen en het *Chriſma* te wijden, Kerken, Kapellen en Outaaren in te wijden en te verzoenen, het Vormzel op de voorhoofden te bedienen, en andere bedieningen, dewelke den Biſſchop alleen toekomen, zonder dat gy Biſſchop waart, of noch Biſſchop zijt, tot groot gevaar van uwe eige ziel en van veele andere zielen, en tot verſmaading van de algemeene Katolijke Kerke, onbeſchaamdelijk en op een verdoemelijke wijze te verrigten. En al is het zaake dat wy Florentius, Biſſchop van Utregt voornoemd, goedgevonden hebben u, terwijle dat gy in onze gevangeniſſe op-geſloten waart, uyt een goedwillige genade tijds genoeg te geeven om tot een inkeer te komen, op dat gy den Allerhoogſten, den welken gy door uwe vuilaardige boosheden zoo hooglijk vertoornt hebt, zoud trachten te bevreedigen, en zijne genade door godvruchtige en menigvuldige traangebeden te verwerven; zoo is het nochtans dat gy, niet weetende van weder tot uw hart te keeren, en van waardige vruchten van boetvaardigheit, hoe lang dat wy 'er ook naar gewacht

hebben, voort te brengen, geenzins geschroomt en hebt, 't welke wy met droefheit zeggen, de tijden van boetvaardigheit, die wy u genadiglijk als reeds gezeit is vergunt hadden, tot nu toe met een versteend harte en met een hardnekkig gemoed tot verlies van uwe eige zaligheid te verachtcloozen. Daarom is het dat wy, Florentius en de andere boven genoemde Mede-bisschoppen, om en tot deeze tegenwoordige handeling byzonderlijk en in eige persoonen by een geroepen en vergaderd, volgens het geene wy gezien, gehoort en vernomen hebben, en als noch zien en weeten, u, die wettiglijk voor den zelven Bisschop gedagvaart zijt, als een vervalscher der Apostolische brieven, als een misbruiker en vyand der kerkelijke Sakramenten, als een bederver der geloovige zielen, en als een schender der kerkelijke wetten, ontwijden en zoo wel van alle kerkelijke wijdzels als van het Priesterlijke ampt afzetten en berooven, en u door deeze schriften eindelijk veroordeelen om metter daad ontwijdt te worden, en om ontwijdt zijnde aan het wereldsche Hof overgelevert te worden, ten einde dat gy daar naar den eisch der wetten, doch zonder gevaar van uw leven, gestraft mogt worden.

Na dit vonnis is de ontwijding aanstonds gevolgt / in 't jaar onzes Heere 1392. op den lesten dag van September.

Onder deezen roemruchtigsten Prelaat, ten tijde van Urbanus VI. is de Eerwaardige Meester Gerardus Magnus, of Gerrit de Groot, zoo als wy in de Kronijk van S. Agnes-berg leezen, door de heiligheit van zyn leven, door zijne geleerdheit en door zijne predikatien zeer vermaard geweest.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Arnoldus van Hoorn hield alle de Kasteelen en Sterkten met zyn krygsvolk noch bezet: en Florentius zouw noch zoo ligtelyk in het bezit van zyn Bisdom niet gekomen zyn, want Arnoldus had de Heeren van Abkoude, van Vianen en meer andere Grooten op zijne hand. Maar Otto Heer van Arkel en de Heer van Yssselstein krijgen medelijden met Florentius, en hebben hem geweldiger hand in het bezit van zijne waardigheit gestelt.

2. Behalven Vrankryk had Klemens noch aan zijne zijde gekreegen de Koninkryken van Schotland en van Napels, het Hartogdom van Lotteringen, het Graafschap van Savoye. De Spanjaards hebben langen tijd staan draaien: en eindelyk hebben die van Kastilien en Arragonien zich ook voor Klemens verklaart. Zie *du Puy l' Hist. du Schisme* enz.

3. In het vervolg van Beka staat ook dat hy voorzigtig was van overleg, van een goed gedrag, regtvaardig en eerwaardig, en zeer oplettend in tijdelyke regts-plegingen. Daarenboven heeft hy het Bisdom, toen hy er quam, in groote schulden vinden steeken: maar heeft alles zoo ras en zoo veel als hy kon afgedaan, en verscheide Sloten, Stedekens en Ambachten, dewelke aan deezen en geenen voor zekere geldsommen verzet waren, wederom gelost: zoo dat hy een Bisdom vol schulden heeft gevonden, en een ryk Bisdom heeft nagelaaten. Hy heeft ook alle de Sloten van Overyssel, dewelken begonnen te vervallen, weder opgemaakt. Ook heeft hy verscheide Roof-nesten gewapender hand uytgeroeit.

HUBERTUS,

Bisschop van Yppuze,

Wy-bisschop te Utregt.

Hubertus Wybisschop wijdt de kerk en de outaaren te Windesheim.

Hubertus *, Wy-bisschop en in het Bisschoppelijke Vikaris van Florentius van Wevelinchove Bisschop van Utregt, zijn Bisschoppelijk gewaad behoorlijk aan hebbende, heeft de Kerk en het groote Outaar te Windesheim godvruchtiglijk ingewijdt ter eere van de heilige en glori-rijke Maagd en Moeder Gods Maria, en van den heiligen Bisschop Augustinus. Hy heeft ook vastgestelt dat de H. Maagd Maria de voornaamste beschermster zoude zyn van het klooster en van onze kerke te Windesheim: gelijk de H. Augustinus buiten alle tegenspraak de instelder en de Patroon van onze (1) Order is. Hy heeft ook twee Outaaren in de kerke gewijdt, het eene ter eere van S. Jan den Dooper en van S. Jan Evangelist: het andere ter eere van de H. H. Maagden Agnes en Catharina. Dan heeft hy 'er noch een in het Kapittel-huis, 't welke tegenwoordig is de Celle van den *Procurator*, gewijdt ter eere van de vier heilige Leeraaren der Kerke, Gregorius, Ambrosius, Hieronymus en Bernardus. Al op den zelven dag heeft hy ons wester-pant, behalven de groene plaats, en het kerkhof aan de west-zijde van onze kerk ter begraaffenisse der gemeenen ingewijdt. Na dat dan de zegening en de wijding van al het gemelde volbragt waren, heeft de Heer Wy-bisschop zich gereed gemaakt om

Hy wijdt het pant en het kerkhof te Windesheim.

* *Chron. Windesh. l. 1. c. 13.*

om de Hoog-mis te doen. Als hy zyn Prieſterlijk gewaad had aangeſchoten, is hy met zijne bedienaaren naar den hoogen Outer getreeden: en terwijle dat hy daar een weinig wachte, heeft Myn Heer de geeſtelijke Vader Radewini en de andere geeſtelijke Vaders die 'er tegenwoordig waren onze eerſte zes broeders, die toen moeſten ingekleedt worden, met behoorlijke eerbiedigheit aan den zelven Wy-biſſchop voorgedraagen; na dat ze de nieuwe klederen, zoo als ze volgens den eiſch der heilige order gemaakt waren, by ieder aankomeling geſchiktelijk hadden neer-geleit. Deeze broeders waren aldus genoemd: *Henricus Clingebile de Huxaria, Prieſter: Wernerus Keinkamp, van Stochem; Johannes van Kempen; Henricus Wilde, van 's Hartogenboſch; Henricus Wilſen, van Kampen; Bertholdus ten Have, van Zwol.* Als dezelve dan te voorſchijn gebragt waren, en voor den trap by het Heiligdom plat ter aarde lagen, heeft de gemelde Wybiſſchop allereerſt de wereldlijke kleding van den Heer Henricus de Huxaria met de gewoonlijke plegtigheden uytgetrokken, en hem aanſtonds met de kledinge der Reguliere Kanonnikken bekleedt; hem vermaanende den ouden menſch met zijne werken uyt te ſchudden, en den nieuwen menſch, dewelke volgens Godt in een waare regtvaardigheit en heiligheit geſchaapen is, aan te trekken. Daar op heeft Henricus voor den Outer, in de tegenwoordigheit van den Wybiſſchop en van de andere omſtanders, zijne belofte plegtelijk gedaan, en dezelve luid op gelcezen. De woorden van zijne belofte luidden als volgt: *Ik broeder Henricus Clingebile de Huxaria, Prieſter, beloove onder Gods hulpe eeuwige onthouding, armoede zonder eigendom, en gehoorzaamheit aan mijnen Prelaat en aan deszelfs*

Hy heeft Henricus de Huxaria, met noch vyf anderen allereerſt tot Reguliere Kanonnikken ingekleed.

Hoe dat zijne beloften opgeſteld waren,

nazaaten dewelke wettiglijk zullen aangeſtelt worden; alles volgens den Regel van S. Auguſtinus, en volgens de inſtellingen deezer plaatze, zoo als die door het Kapittel zullen beraamt worden. Als hy zijne belofte dus gedaan had, heeft de Wy-biſſchop, uyt naame van Mijn Heer Florentius Biſſchop van Utregt, denzelven broeder Henricus de beſtiering en de zorg der zielen aanbevolen; en hem tot Overſte van het Klooſter te Windesheim aangeſtelt, zoo lang en ter tijd toe dat de broeders van zijne Vergaderinge zich door een regelmáatige verkiezing van een Prelaat zouden voorzien hebben. Als hy dit bevel had ontvangen is hy aanſtonds opgeſtaan, en heeft onze andere vyf eerſte broeders aan den zelven Wy-biſſchop, en aan de andere dienaaren die hem in deeze plegtigheit behulpzaam waren, voor den Outer aangeboden: heeft hun de oude kleding uytgetrokken, en met de kleedinge der heilige order op de gezeide wijze een voor een bekleedt. Daar op hebben zy hunne belofte, de eene voor de andere na, even eens als de eerſte gedaan, en dezelve voor den outer luid op gelezen:

De anderen worden ook een voor een ingekleedt.

Ik broeder Wernerus Keinkamp, Prieſter, beloove onder Gods hulpe, enz.

Ik broeder Johannes van Kempen beloove, enz.

Ik broeder Henricus Wilde, Diaken, beloove, enz.

Ik broeder Henricus Wilſen, beloove, enz.

Dus heeft ieder zijne belofte, die op parkement geſchreve was, even gelijk de eerſten, geheel opgelezen, dewelke wy kortheits-halve zullen overſlaan.

Zoo heeft dan de Heer Wy-biſſchop Hubertus ingeſtelt dat alle de inwoonders van Windesheim deezen dag in groote waarde zouden houden: en dat deeze kerk-wijding 's jaarlijks op den eerſten zondag na S. Gallus zoude geviert worden. In

† In het jaar onzes Heere 1393 / den 13 July / zijn 'er te Utregt door Mijn Heer Hubertus van Ippuze verscheide Reliquien bezigtigd en tot lof van onzen Heer en Zaligmaaker, en van de Heiligen, welker reliquien het waren, geschiktelijk op-gesloten in het kasje van den H. Martelaar Pancratius. . . . in de tegenwoordigheit van de Heeren en Meesters Everardus Foek Deken, Richardus van Oey, Bertholdus van Ruwenhove, Alardus van Kloetingen, Wilhelmus van Kleef, Gerardus van Bronkhorst, Dankardus Bays, Johannes de Bronio, Adolphus Vridach, Eribertus Utenleen, Gisbertus Hey, Egbert van Deventer, Franco over de Vecht, en Diderik van den Grave, Kanonnikken en Kapittel-Heeren van deeze kerk.

Dezelve Wybisschop heeft te Utregt verscheide Reliquien bezigtigt en opgesloten.

* In het jaar 1394 zijn 'er twee Kloosters van onze order, het eene van mans-, het andere van vrouws-persoonen by de stad Amsterdam in Holland opgekomen. Het eerste is in 't volgende jaar, met verlof van Heer Frederik Bisschop van Utregt en van Aalbregt Graaf van Holland, gestigt geweest. In 't zelfde jaar is de eerste Outer van 't zelfde Klooster ter eere van de vier Leeraaren der Kerke, op S. Thomas dag, ingewijdt door Heer Hubertus, Wy-bisschop van den Bisschop van Utregt. Dezelve Wy-bisschop heeft op den zelfsten dag de twee oudste broeders van dat huis, te weeten Johannes Gosuut en Paulus van Borselen, ingekleedt, en tot het doen van hunne gelofte aangenomen.

Dezelve Hubertus heeft het eerste altaar van het klooster by Amsterdam ingewijdt.

† *Matth. Fat. & Fundat. Eccles. l. 1. p. 64.*

* *Chron. Windesh. l. 1. c. 38. p. 161.*

AANTEKENINGEN.

1. Hoe oud dat de order der Reguliere Kanonnikken is, en wie voor den Stichter moet gehouden worden, daar over heeft menig Schryver zyn hoofd gebroken, en heeft byna ieder een byzonder gevoelen gekozen. Sommigen geeven voor dat de Reguliere Kanonnikken eerſt zyn opgekomen in de elfde eeuwe, als 'er zekerlyk een groote verandering en omkeering in gemelde order is geſchiedt. Anderen zoeken de opkomſte der Reguliere Kanonnikken omtrent de Synode van Aken, die onder Lodewyk den Goeden gehouden is geweeſt, en dewelke den Regel van S. Auguſtinus aan alle Kanonnikken ter navolginge heeft voorgeſtelt. Daar zijn 'er die Auguſtinus voor den eerſten inſtelder van deeze order houden: en dit gevoelen heeft al veel geruchts gemaakt, en ſchijnt noch het meeſte aanzien te hebben. Dan zyn 'er noch die de Reguliere Kanonnikken zoo oud maaken als de kerk zelf, en die hunne inſtelling van de Apoſtelen zelfs afhaalen. Die Auguſtinus voor den Stichter houden, ſchijnen al eenige vaſte en bondige redenen intebrengen. Poſſidius verhaalt in zyn leven (*c.* 5.) dat hy Prieſter geworden zijnde een klooſter binnen de kerk heeft geſticht, daar hy met de dienaaren Gods heeft beginnen te leeven volgens de manier en den Regel die al onder de H. H. Apoſtelen was ingeſtelt, voornamentlyk hier in beſtaande dat niemand iets in eigendom zou bezitten. Biſſchop geworden, heeft ook in zoo een klooſter gewoont. Maar dan ontſtaat 'er een zwaar geſchil, of die Klerken met S. Auguſtinus aldus inwoonende wel eenige belofte gedaan hebben. De Reguliere Kanonnikken zeggen ja. Een Klerk, zegt S. Auguſtyn *a* heeft belooft (in 't Latyn ſtaat *profeſſus eſt ſanctitatem &c.*) dat hy heiliglyk en in de kerkelyke ſtaat zou leeven. Noch zegt hy ter zelve plaatze dat het hun ongeoorlofd was iets in eigendom te bezitten, Teſtamenten te maaken, enz. Hy voegt 'er by dat zoo een die het gemeene leeven, 't welke hy omhelſt had, mogt komen te verlaaten, zijne belofte verbreekt, *a voto ſuo cadit a profeſſione ſancta cadit.*

Maar

a Serm. 1. *de mor. Cleric. n.* 6.

Maar ſommigen, als gezeit is, maaken hunne inſtelling veel ouder, en zoo oud als het Chriſtendom zelf. Zy zeggen dat 'er althans al zodaanige Klerken zyn geweeſt eer dat S. Auguſtyn zoo een klooſter had opgeregt, en dat de Geeſtelykheit van Vercelle onder den Biſſchop Euſebius uyt zulk een ſoort van Klerken heeft beſtaan: waar over S. Ambroſius, in zijnen brief aan de kerk *b* van Vercelle, kan nagezien worden. Zoo verhaalt Zozomenus *c* dat de geeſtelykheit van Rinocurure alles in 't gemeen bezat, en in 't gemeen onder malkander leefde. En Valeſius zelf, die de gemelde Klerken van Vercelle onder de Monnikken zoekt te plaatzen, heeft de Klerken van Rinocurure voor geen Monnikken aangezien. Men heeft Poſſidius boven hooren getuigen dat de levenswijze, die S. Auguſtyn aan zijne Klerken heeft voorgeſchreven, al onder de H. H. Apoſtelen was ingeſteld, 't welke zy met eene doen gelden om de Monnikken, die de Klerken van S. Auguſtinus voor regte Klooſter-perſoonen en Monnikken willen aangezien hebben, te wederleggen: want dat men de Apoſtelen en de Kerkelyke-harders door de Apoſtelen ingeſteld, onder de Monnikken zou rekenen, ſchijnt hun al te ongerijmd om 'er naar te denken. Althans dit is de gedagte niet geweeſt van Deſiderius Abt van Kaſſino, dewelke naderhand, onder den naam van Victor III. op den Pauſſelyken Stoel heeft gezeeten; want hy ſchrijft in het eerſte boek van zijne 't zamenſpraaken dat den Sarazijnen naar Sicilie varende een ſcheepje is verſcheenen, daar twee mannen in zaten; de eene een Klerk, eerwaardig door zijne greize hairen, zijnde S. Pieter; de ander, een Monnik, te weeten S. Benedictus. Leo Marſicanus, hoewel ook een Monnik, heeft S. Pieter ook voor geen Monnik gehouden, als hy in een diergelyke gelegendheit verhaalt *d* hoe dat S. Pieter in de gedaante van een Kanonnik is verſcheenen. Doch ik geloof niet dat 'er nu zullen zyn die de Apoſtelen in Monnikken zouden durven veranderen. *Ten tijde van de Apoſtelen*, zegt S. Chryſoſtomus *e was 'er geen teken of gelykenis van een Monnik.* Vorders zeggen de voor-

b Epiſtola ultima primæ Claſſis n. 66. 71.
c Lib. 6. c. 31.
d Chron. Caſſin. l. 3. c. 69.
e Hom. 25. in c. 11. ad Hebr.

voorſtanders van het laatſte gevoelen, dat de alleroudſte Klerken, door het aanneemen van den kerkelyken ſtaat, zich tot de gehoorzaamheit verbonden hebben; dewijl het zeker is dat ze den Biſſchop in alles moeſten gehoorzaamen: dat ze zich tot het gemeene leeven verbonden, 't welk langen tijd onder de Geeſtelykheit ſtand heeft gehouden: en dat de Biſſchoppen en Prieſters in de allereerſte tijden der kerke zich ook tot de onthouding moeſten verpligten; hoewel dat deeze wet, zoo als Epiphanius *f* getuigt, door de ſlappigheit der menſchen eenigen tijd verachtelooſt is geweeſt. Zoo konnen dan die Kerk-harders, zoo gaan zy al voort, niet anders aangezien worden, als voor Reguliere Klerken of Kanonnikken. Dan dit zy maar Hiſtoriſcher-wijze verhaalt zonder mijn zegel daar aan te hangen, en zonder my ook den tijd te gunnen om dit nu dieper te onderzoeken. En zy zullen al werk vinden om te toonen dat de kerkelyke perſoonen in de alleroudſte tijden der kerken door een belofte verbonden waren de zuiverheit te onderhouden.

f Hæreſ. 59. *n.* 4.

FREDERICUS

LI *Biſſchop van Utregt.*

Na *a* dat het lijk van den Biſſchop Florentius hoogſtaatelijk naar Utregt was geboert / en aldaar ter aarde was beſteld / zijn Aalbregt van Beieren Graaf van Holland en Willem Hartog van Gelderland / den 18 dag na de begraaffenis / te Utregt aangekomen / beide met dit inzigt om een Biſſchop naar hunn' zin te doen verkiezen.

Maar dewijl zy niet eens-gezind (1) waren / hoewel dat Willem met Aalbregts dochter was getrouwt / heeft Aalbregt den Thezeſorier der Keul-

a Willem Heda pag. 265.

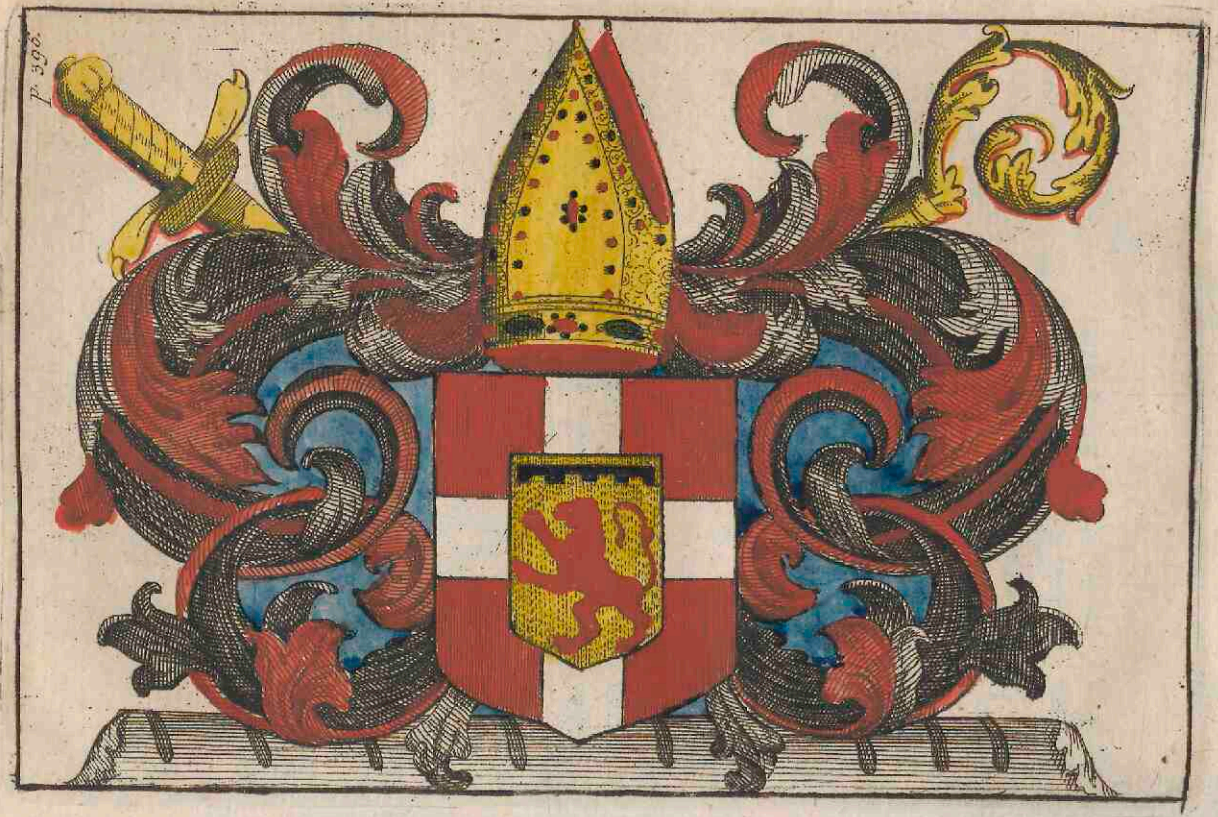

Keulsche Kerke / Rogerius van Bronkhorst, en de andere Frederik van Blankenheim Bisschop van Straatsburg voorgedraagen. Het Kapittel hier over ten hoogste verleegen heeft hen wel ernstelijk doch vruchteloos gebeden dat ze zich onder minne zouden verstaan. Zoo zijn ze dan tot de verkiezing getreeden; en zijn in het verkiezen ook oneens geweest. De stemmen vielen op beide de voorgestelde persoonen / doch zoo dat Frederik in het getal der stemmen verre boven (2) dreef. Beide de verkorene hebben vliegens boden afgevaardigt naar Bonifacius IX. om de bevestiging te bekoomen; want de oude manier / van de bevestiging by den Aarts-bisschop van Keulen te gaan haalen / was al in onbruik geraakt. Bonifacius heeft Frederik, als de meeste stemmen hebbende / en de bequaamste zijnde / bevestigt en Rogerius afgeweezen. Het is waar dat deeze Frederik by die van Straatsburg / indien we op het zeggen van Guillemannus *b* mogen aangaan / geen al te goeden naam / voornamentlijk op het stuk van gierigheit / (3) heeft gehad; doch hier tegen is het ook waar dat onze Schrijvers voorgaans met lof van hem spreeken:

Frederik als de bequaamste zijnde, en de meeste stemmen hebbende, word door Bonifacius IX. bevestigt.

Hoewel dat hy by de Vreemdelingen geen goeden naam heeft gehad, word hy echter van onze Schryvers gepreezen.

Want volgens de Kronijk van Nederland / was hy een doorgeleerd en kloekmoedig man, beroemd wegens zijne voorzigtigheit, en klock van gestalte. In de Kronijk van S. Agnes-berg, aan het 9. hoofdstuk / word hy ook gepreezen als een kloekmoedig, geleerd en voorzigtig man, die het Stift lange jaaren met grooten lof heeft geregeert.

Volgens Snooy is hy voorzigtigheits- en verstands-halve beroemd geweest; en was daar by kloekhartig en schrander in het regeeren van 't Gemeene-best. Bar-

b de Episcop. Argentin.

Barlandus prijst hem als een zeer geleerd man, dewelke altijd een deftig voorbeeld van een goede regeeringe heeft gegeeven, en zoo lang als hy leefde, om zijne goede dienſten aan 't Gemeenebeſt beweezen, by ieder een zeer geacht en bemind is geweeſt.

c Bokkenberg beſchrijft hem insgelijks als een geleerd, voorzigtig en ſchrander karel, en als een verſmaader der rijkdommen. enz.

Voorders / na dat hy eenige oorlogen had (4) gevoert / dewelke by de Kronijk-ſchrijvers van zijnen tijd beſchreven ſtaan / is hy op S. Dionyſius dag zijnde den 9 October / in een goeden ouderdom overleden op het ſlot Vollenhove. Hy had dertig jaaren in de regeeringe geſleeten: en is te Utregt in den Dom / aan de zuidzijde van het Chooz / met plegtelijke ſtaatzie begraaven. (5)

Hy heeft van den Keizer Sigismundus verſcheide voorregten verkreegen / dewelke by Buchelius over Heda, aan het 274 / 275 / 276 zijde ſtaan aangehaald.

Hy voorzeit de onheilen die Utregt over het hoofd hingen.

Boxhornius verhaalt in 't 1. boek zijner Nederlandſche Hiſtorie / aan het 143 zijde / dat hy op zijn doodbedde leggende het volgende heeft voorzeit: De Utregtenaars zullen na mijne aflijvigheit, als het te laat zal zijn, gewaar worden dat ik hen als een goedertieren en vreedzaamig Heer heb geregeert. Ieder geeſtelijke wil de baas zyn; niemand wil de minſte weezen: En hier ſtaan ſchrikkelijke opſchuddingen uyt te rijzen. (6) Het grafſchrift 't welke hem ter eere in Latijnſche beerzen is opgeſtelt / behelſt niet anders als zijne krijgs-verrigtingen / en dat hy in 't jaar 1423 is overleden. (7)

c *In actis Pontif. Traject. ineditis.*

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Men ziet uyt dit en uyt meer andere voorbeelden hoe dat de Kanonnikken geen meester van hunne verkiezinge waaren, maar door de magt der nabuurige Vorsten genoegzaam gedwongen wierden om iemand, daar zy dikwils niet eens op gedagt zouden hebben, te verkiezen. Vorders staat hier te weeten dat de Geldersman, door een hoofs kompliment, de keur aan Aalbregt had gegeeven wien dat hy begeerde ge-eischt te hebben. Maar als Graaf Aalbregt daar op den voornoemden Rogerius had voorgedraagen, quam Willem vliegens met een opgetogen zeil aangestooven, en sprak de Kanonnikken aldus aan. Wy willen niet smeeken noch bidden; maar wy begeeren dat gy mijnen Neef, Frederik van Blankenheim Bisschop van Straatsburg, zult verkiezen, en daar voor zullen wy UL. en het Bisdom uyt zijnen naam dankbaar zyn, en al ons leeven goede buuren blyven.

2. Frederik heeft volgens Suffridus Petri 55, maar Rogerius niet meer als 27 stemmen gehad.

3. Guilemannus prijst hem ook over zijne geleerdheit, ervarendheit in de wereldlyke en geestelyke regten, beleefdheit en geregtigheit: maar, zoo als de Auteur aangemerkt heeft, hy smaalt op zijne gierigheit; ja hy brengt verscheide voorbeelden van zijne gierigheit by.

4. Hy heeft de Heeren van Raasveld, die in Westphalen woonden en het Stift veel quaads gedaan hadden, in persoon beoorlogt, en meest al hunne Landeryen en Sloten vernielt en verwoest: Koeverden, 't geene onder de voorgaande Bisschop verpandt was geweest, en het welke hy te vergeefs met aanbiedinge van betaalinge wederom eischte, verovert, en dus de Provincie van Drent wederom aan het Stift gehegt: Rhyneftein belegert en ingenomen. Hy is ook in verbond getreden met Willem Graaf van Holland, tegen den Heer van Arkel, die met rooven en blaaken veel quaads in het Stift had gedaan; en terwijle dat de Graaf het Slot Hagestein met alle geweld aantaste, heeft hy het Slot Everstein, een sterk Nest, belegert, en na eenigen tijd stormens, verovert, en ten gronde toe verbrandt.

Het

Het is onder deezen Biſſchop ook geſchiedt, dat Johannes, de jongſte zoon van den Heer van Brederode, de dochter van den Heer van Abcoude ten wyve had genomen. Eenigen tijd aldus geleeft, en men weet niet wat voor een buy in 't hoofd gekreegen hebende, heeft hy zijne vrouw, doch genoegzaam tegen haaren dank, bewogen om het Nonne-kleed te Duurſtede op te zetten, waar op hy zich ergens in een Karthuizer klooſter ging ſteeken; doch meer, zoo gelooft word, uyt mismoedigheit om dat zyn Vader te lang naar zyn zin leefde, en dat hy niet tijdig genoeg den Grooten Heer kon ſpeelen, als uyt godvrugtigheit. Ondertuſſchen komt zyn Vrouws Vader te ſterven; en dus ziet hy de gelegendheit gebooren om wederom een Groot Heer te worden. Hy dan na zijne vrouw toe, en haar zonder veel moeite bewogen om het Nonne-kleed uyt te ſchieten: want hy hoopte nu Heer van Abcoude te zullen worden. Maar de burgers, door deezen handel verargerd, hebben dit alles den Biſſchop inder yl over gebrieft. De Biſſchop aanſtonds in 't harnas, trekt naar Duurſtede toe, neemt de twee Gelieven gevangen, en ſtelt den Heer van Gaasbeek, die de naaſte erfgenaam was, in 't bezit van alles. Brederode is daar op naar den Koning van Vrankryk getogen, en heeft zyn leven ergens in een veld-ſlag gelaaten.

Noch heeft deeze Biſſchop Groningen belegert, en de Groningers willen dwingen, om zich volgens ouder gewoonte, zoo als hy voorgaf, onder de kerk van Utregt te begeeven; doch hy heeft niet veel tegen de moedige burgery van Groningen konnen uytregten.

Onder deezen Biſſchop is 'er ook een ſchrikkelyke opſchudding te Utregt geweeſt, dewelke door de Arkels-gezinden geſtookt was. Men maakte de menſchen wijs dat deeze en geene, daar men een wrok tegen had, de ſtad aan de Hollanders verkogt hadden, en ook ſtonden te leveren. De Dom-Deken, Hermannus van Lokhorſt, was het hoofd der oproerigen: het volk wierd dan opgemaakt, en honderden van menſchen die hun in 't licht ſtonden, ter ſtad uytgedreeven. Zy leverden ſmeek-ſchriften in, om geregtelyk gehoorte te worden. De Biſſchop liet 'er zich ten hoogſten aan gelegen leggen: men ſtelde allerhande middelen in 't werk. Maar 't was verlooren gekermt, en alle middelen aangewendt:

de

de oproerigen waren de baas, en luisterden maar naar eigen baat. Eindelyk is de kans evenwel verkeert, en de stad hun ook te naauw gemaakt.

Deeze Bisschop en de Utregtenaars hebben het ook quaad genoeg gehad ter gelegendheit van de Hollandsche beroerten. Jan van Beieren, Jacobaas Oom, en zijne party deeden hun overlast alwaar zy de gelegendheit schoon zagen: hunne schepen wierden in tijd van vrede aangehouden, hunne goederen aangeslagen, hunne Koopluy afgezet, gevangen genomen en op allerhande manieren gequelt. De Hartog van Gelderen spande met Jan van Beieren aan, en verzuimde ook geen gelegendheit om de Stiftenaars te beschadigen. Doch de burgery van Utregt en de Bisschop hebben zich even kloekmoedig gedraagen, en hunne vyanden somwijlen geen kleinen af-breuk gedaan.

5. Het is iet zeldzaams 't geene Ant. Matthæus * uyt het Registerboek van S. Mariaas kerke van deezen Bisschop verhaalt, te weeten dat hy op den zelven dag is gestorven en eerlyk begraaven. Hy kan zich daar over niet genoeg verwonderen: want, zegt hy, men zal niet ligtelyk iet diergelyks in de Historien vinden. En 't is niet wel volgens hem te begrypen hoe dat alles, 't geene tot bezorging van het lyk en van de begraaffenisse behoorde, zoo schielyk en op den eersten dag heeft konnen klaar gemaakt worden. Evenwel, zegt hy al vorder, moet het zoo geschiedt zyn: want dat hy op den eigen dag gestorven en begraaven is, is zeker genoeg uyt het gemelde Registerboek. Heda schryft dat hy gestorven is op den 9 October (*septimo idus oct.*) Suffridus Petri zegt het zelfde, te weten dat hy gestorven is op S. Dionysius dag, dewelke valt op den 9 October. De eerste meldt den dag van zijne begraaffenisse niet: de leste zegt dat hy begraaven is *Nonis Octobris*: 't welke zekerlyk een misslag is; want de *Nonæ* gelyk bekend is, komen voor de *Idus*. Men ziet 'er evenwel uyt dat hy een onderscheid stelt tusschen den dag van zijne dood en van zijne begraaffenisse. Egter is dit niet genoeg om de uitdrukkelyke getuigenis van het gemelde Registerboek te wederleggen.

6. Onder deezen Frederik, gelijk in de Hollandsche Kronijk aan de 72 *Divisie* te leezen staat, is een zeker Priester, met naame Petrus, ontwijdt en daar op ont-

* *Analect. t. 9. p. 266.*

hooft en onder het zand begraven geweeſt. Hy had met noch drie jonge gaſten, door hem opgemaakt, een zeer vroom en ſchatrijk Prieſter, die hem en de drie andere gaſten dagelijks onthaalde, en die hem de Sleutels van zyn huis betrouwde, ja hem voor Kapellaan gebruikte, door 's Duivels ingeeven, en om zyn geld en goed te hebben, vermoordt: daar by hadden ze des Prieſters Dienſtmaagd, zijnde een Weduw-vrouw, met een elf-jaarig Zoontje van dezelve Dienſtmaagd, ook vermoordt, en het huis in brand meenen te ſteeken, enz. Die alles netter en omſtandiger wil weeten, kan het in de gemelde Kronijk ter aangeweeze plaatze opzoeken.

Omtrent deeze plegtelijke ontwijding ſtaat noch aantemerken, en wy hebben het boven ook gezien in zoo een ontwijdinge die door Biſſchop Florentius is gedaan, dat 'er behalven den eigen Biſſchop noch 6 andere Biſſchoppen moeſten tegenwoordig zyn. Deeze zaten over deeze zaak als Regters, gelijk daar ook uytgedrukt ſtaat: en gelijk in de kerkelijke wetten, als in die van de tweede Kartagiſſche kerkvergaderingen en in meer anderen, word bevolen. Maar naderhand is dit veranderd, want de Vorſten van Duitsland, hunne Bezwaarniſſen aan Adrianus VI. inleverende, hebben 'er zeer over geklaagt, dat de Aarts-Biſſchoppen en Biſſchoppen geen Prieſters ter ſtraffen mogten overleveren, zonder hen alvorens plegtelijk ontwijdt te hebben; welke plegtelijke ontwijding met zoo veel toeſtel moeſt geſchieden, en zoo veel gelds koſte, dat het zeer zelden gebeurde dat een ondeugend Prieſter, hoe groote ſchelmeryen dat hy ook begaan had, naar zijne verdienſten wierd geſtraft: te meer, om dat 'er zoo weinige Biſſchoppen in Duitsland waren; en vervolgens zoo een groot getal van Regters zeer bezwaarlijk by een konde komen. Dezelve klagten zyn naderhand door de Duitſche Biſſchoppen vernieuwt in de Synode van Trenten. Zoo is dan op hun vertoog beſloten, dat zoo een plegtelijke ontwijding voortaan zou mogen geſchieden zonder alle die Biſſchoppen, mits dat 'er zoo veele Abten die den Staf en Mijter voeren, indien 'er zoo veele in het Bisdom woonen of anders andere bequaame perſoonen geroepen wierden om te helpen vonniſſen.

Dee-

Deeze wet, dat geen Geeſtelijke perſoonen die de hooge wijdzels hebben, ter dood mogen verweezen worden zonder voorgaande ontwijdinge, heeft alomme plaats gehad. Doch de jongſte Franſche Schryvers (als *Loyſeau de Ordin. c.* 9. *Fevret. de Abuſu l.* 8.) zeggen dat aldaar tegenwoordig zoo een plegtelijke ontwijding niet meer gebruikelijk is, en dat zulke Prieſters genoegzaam ontwijdt zyn door hunne ſchelmſtukken.

Vorders ſtaat 'er in het gemelde vonnis dat de Biſſchoppen hem aan 't wereldſche regt overleveren onder beding dat ze hem zyn leeven niet mogten beneemen. Dit is nu maar een ſoort van een komplement, overgebleven uyt de Oude kerk-wetten, dewelke niet en begeeren dat de Geeſtelijken deel zullen neemen aan iemands dood of veroordeelinge ter dood, en die zulke Prieſters *Irregulier* verklaaren. Van ouds wierd daar meer zwarigheit over gemaakt; en de Biſſchoppen mogten niemand zoodaanig overleveren, zonder kragtelijk voor hem te ſpreeken, zoo dat de miſdaadige verzekerd was van zyn leeven. En om dat hunne voorſpraak dikwils niet kon helpen, hebben ſommige Pauzen zulke overlevering niet goedgekeurt. Zie Innocentius III. by den Heer van Eſpen. *In jus Canon. p.* 11. *tit.* 1. *c.* 4.

7. Omtrent deezen tijd is 'er in de Purmer een Zeemonſter gevangen, hebbende de gedaante van een vrouwmenſch, maar ruyg van lichaam. R. Snoy ſchryft dat zulks beſchreeven is van menſchen die het zelfs gezien hebben. Winſemius in zijne Hiſtorie van Vriesland zouw 'er wel aan twyfelen, maar ik zie daar geen redenen toe: veele geloofswaardige Schryvers hebben van diergelyke Zee-mannen en Zee-vrouwen geſchreven. Onder anderen kan Jul. Scaliger over Ariſtoteles van de Dieren, Fortunius Licetus in zyn boek van de Monſters, en Andreas Schottus in zijne *Phyſica Curioſa* nagezien worden.

MATTHIAS

Uyt de order der Predik-Monnikken,

Biſſchop van Biduanen,

WYBISSCHOP

VAN

FREDERIK VAN BLANKENHEIM,

Biſſchop van Utregt.

Matthias een Dominicaaner-Monnik, Biſſchop van Biduane, Wybiſſchop van Utregt, heeft de kerk van S. Agnesberg gewijdt.

In [a] 't jaar 1412 den 8 April..... heeft hy de kerk op S. Agnes-berg ter eere van de Maagd en Martelareſſe Agnes ingewijdt; daar veele Religieuze mannen en Prieſters tegenwoordig zyn geweeſt: als de Prior van Windesheim, de Prior van Belheem, de Heer Konradus Hengelo, de Heer Jan Haarlem, de Prieſters van Zwol, en een menigte van andere eerbaare luiden, zoo mans- als vrouws-perſoonen, kinderen en oude menſchen, dorpelingen en ſtedelingen, dewelke gekomen waren om deeze inwijding te zien verrigten. Want daar was toen een groote vreugd onder alle menſchen: en alle vreemdelingen kreegen een algemeen verlof om in ons Klooſter te komen, 't welke volgens onze inſtellingen voor dien dag alleen vergunt word. Als de kerk dan plegtelijkerwijze gewijdt was, heeft de Biſſchop, met den mijter op het hoofd, de vier altaaren gaan wijden. En voor eerſt heeft hy den hoogen Outer in het Choor ter eere van de H. Drievuldig-

[a] *Ex Chron. Montis, Agnet. c.* 14.

digheit, van de H. Moeder Gods, van de H. Maagd Agnes, en van Christus Apostelen ingewijdt: waar op de broeders aanstonds de Hoogmis van de kerk- en altaar- wijdinge hebben beginnen te zingen. Daar na heeft hy buiten het Choor, aan de noordzijde der kerke het outaar in de groote kapelle ingewijdt ter eere van het H. Kruis, en van de H. H. Martelaaren. Vervolgens heeft hy het outaar in 't midden der kerke, ter slinker zijde van het Choor, gewijdt ter eere van de H. Maria Magdalena, van de H. Catarina, van de H. Cecilia, en van de elf duizend H. H. Maagden. En kort daar op is aan ieder outer Mis gelegen, en de zaligmaakende Offerande Gode met alle eerbiedigheit opgedraagen. Na de maaltijd, de broeders by een gekomen zijnde, heeft hy buiten de kerkdeuren het kerkhof aan de west- en noordzijde ter begraaffenisse der overledenen ingewijdt. Op den zelven dag heeft hy allen den genen die 'er tegenwoordig waren 40 dagen aflaats verleent, en dezelve genade aan de weldoenders der kerke en de bezoekers der altaaren toegestaan; zoo als de Bisschoppelijke brief van de wijdinge der kerke duidelijk verzekert. In dezelfde kerke zyn noch twee andere outaaren, dewelke in voorige tijden te Westerhof, daar ze eerst gestigt zyn, gewijdt waren geweest, en dewelke met verlof van Mijn Heer van Utregt, na de wederkomste der broederen, naar de gemelde kerk zyn overgebragt. enz.

Hy wijdt de 4 altaaren,

en het kerkhof,

en verleent 40 dagen aflaat.

In het jaar 1412 / wijdaags na S. Thomas, dat is daags voor Kers-avond / is de Wy-bisschop Matthias te Schiedam ontboden / om dat de spraak ging dat Lidwina, na dat Christus aan het kruis hangende haar verscheenen was / het H. Sakrament des Outers upt den Hemel had

Te Schiedam heeft hy het mirakel van de Hostie, die aan S. Lidwina uit

den hemel gebragt is, goed-gekeurt.

had ontvangen. Het Leven van S. Lidwina door Johan Brugman beschreeven getuigt dat hy ook in zynen slaap vermaant is om 'er naar toe te trekken / en dat hy daar op in het gezelschap van Johannes de Klerk Deken van Schieland naar Schiedam is gegaan. Als Lidwina dan alles aan den Wybisschop had verklaart / en hy de getuigen had hooren spreeken / heeft hy het gemelde miraakel goedgekeurt: en heeft ook / om zoo een miraakel behoorlijk te eeren / het serbet / in 't welke de Hostie uyt den hemel gedaalt was / voor het gebruik des outaars ingewydt.

b De wyding van Maria-Magdalenaas kapelle te Oost-zaandam / dewelke plagt gevierd te worden zondags na O. L. V. Geboorte / is in 't jaar 1416 / den 3 October / door een open-brief van Matthias van Biduano, Wybisschop van den Utregtschen Bisschop Fredericus, overgebragt op den eersten zondag na S. Maarten, met vergunninge van 40 dagen aflaats.

Hy heeft t'Utregt bezigtigt en opgesloten de gebeenten van S. Gregorius Bisschop van Utregt, met vergunninge van 40 dagen aflaats,

c In 't jaar 1421. den 21. April, onder het uur der Kompleten, hebben de eerwaardige Heeren Henrik Houberg Deken, Laurens Willemse, Andries Veer, Gerrit Zelinger, Kanonnikken van S. Salvators kerke te Utregt, de overblijfzelen of gebeenten van den H. Vader Gregorius, die de derde Bisschop van Utregt na S. Willibrordus is geweest, gevonden in een steene tombe onder de noorder trappen van het Choor der zelve kerke; en daar uyt gelicht. Daar na, te weeten den 4 Juny, op S. Bonifacius avond, onder het uur der Vesperen, zyn de gemelde gebeenten door Matthias Bisschop van Biduane geschiktelijk geplaatst in een houte kasje, by welke verrigting tegen-

b Henr. Soeteboom in zyn Zaanlands Arkadia.
c Matthæi Fat. & Fundat. Eccles. l. 1. p. 64.

tegenwoordig zyn geweeſt de gemelde Heeren: Henricus de Deken, Laurentius, Andreas en Gerardus, en dan noch Henricus van Kompoſtelle en Walterus Grawert Kanonnikken der voornoemde kerke. De gemelde eerw. Vader en Heer Matthias, Biſſchop van Biduane, om de menſchen te meer tot het eeren der gezeide Reliquien aan te zetten, heeft aan alle menſchen, dewelke met een opregt leetwezen en berouw gebiecht hebbende deeze zelve Reliquien met driemaal het *Vader ons* en het *Wees gegroet* te leezen zullen geeert hebben, zoo dikwils als zy het doen, voor iedere reize veertig dagen van de opgeleide boetplegingen genadiglijk in den Heere quytgeſcholden. (1)

aan alle de genen die met een opregt leetwezen gebiecht hebbende deezelven godvruchtiglijk zullen ge-eert hebben.

d Aan Heer Jacob van Lichtenberg Prooſt van S. Pieter te Utregt, die by het open ſtaan van den Stoel door de dood van den Eerw. Vader en Heer, Myn Heer Frederik van Blankenheim, algemeen Vikaris was gemaakt, is van wegen de algemeene kerk van Utregt aanbevolen, dat hy Heer Matthias Biſſchop van Biduane zoude laſt geeven om de kerkelijke wijdzels te bedienen, en alle andere verrigtingen te doen, zoo als hy onder den leſten Biſſchop Fredericus had gedaan; en dat tot weder opzeggens toe van den toekomenden Biſſchop.

De magt om de wijdzels te bedienen word aan Matthias na de dood van Biſſchop Frederik op nieuw gegeeven.

e Matthias door Gods genade Biſſchop van Biduane, door den Apoſtoliſſchen Stoel gemagtigd om de Biſſchoppelijke bedieningen in de ſtad en in het Stift van Utregt te verrigten, heeft in 't jaar 1425. op S. Geertrudis dag ten behoeve van zekere kapelle, ſtaande in de ſtad Schiedam binnen de wooning van de Zuſteren der derde Order

Daar op heeft hy een kapelle te Schiedam gewijdt.

d Charta anni 1423 *apud Matth. Analect. t. 9. p.* 27.
e Ex archivo Sasboldiano.

van S. Franciscus, veertig dagen van de opgeleide boetpleegingen genadiglijk in den Heere quytgescholden aan alle de genen dewelke de gemelde kapel zullen bezoeken, en aldaar zekere werken van godvruchtigheit zullen verrigten.

Hy heeft de gebeenten van de H.H. Martelaaren en gezellen van S. Bonifacius overgedraagen en geschiktelijk opgesloten.

f In het jaar onzes Heere 1425, op den 25 Mey, zijnde daags voor het feest der kerkwijdinge van S. Salvators kerke te Utregt, onder het uur der *Tirtien*, heeft de eerwaardige Vader en Heer Matthias, Bisschop van Biduane, de gebeenten of overblijfzelen der H. H. Martelaaren en Medegezellen van den H. Martelaar en Bisschop van Utregt S. Bonifacius plegtelijk overgedraagen en geschiktelijk opgesloten in acht houte en vercierde kasjes, met yzere tralien bezet, en rondom het choor de eene van de anderen afgeplaatst; alwaar tegenwoordig zyn geweest de Heeren Henrik Houberg Deken, Egbert Janse van Deventer, Laurens Willemse, Andries Veer, Gerrit Zelinghen, Niklaas van Maarten, Johan van Stein, Henrik van Kompostelle, Henrik Schatter, Wouter Grawaart, Pieter vander Meulen en Zegeboud Borswaard Kanonnikken en Kapittelheeren der voornoemde kerke. De gemelde eerwaardige Vader en Heer Matthias Bisschop, om de menschen te meer tot het eeren van deeze overblijfzelen op te wekken, heeft bevolen dat deeze overvoering s' jaarlijks zoude geviert worden op den 4 September, als in de voornoemde kerke geviert word de overvoering van de voornoemden Bisschop en Martelaar Bonifacius. Daarenboven heeft hy aan alle menschen, dewelke met een opregt berouw en leetwezen gebiecht hebbende deeze zelve Reliquien met het driemaal leezen van het *Vader ons* en van het *Wees gegroet*

Met vergunninge van 40 dagen aflaat.

f Matth. fat. & fundat. Eccles. l. 1. p. 63.

groet zullen ge-eert hebben, zoo dikwils als zy het doen, voor iedere reize veertig dagen van de opgeleide boetplegingen genadiglijk in den Heere quytgeſcholden.

In het jaar 1416 is de voornoemde Wybiſſchop Matthias, van de Order der Dominikaaner Monnikken, getrokken naar S. Hieronymus berg over den Yſſel, zijnde gelegen in de Veluwe, een gedeelte van Gelderland: daar heeft hy, in het byzyn van veele Prieſters, Klerken en Leeken uyt Zwol, een klein kerkje met een outaer en met het kerkhof ingewijdt. En dit is het begin geweeſt van de wijdinge der gemelde plaatze en vergaderinge. Doch alzoo hy toen weigerde tien Rhynſche guldens (2) voor zijne moeite en onkoſten te ontvangen, heeft hy ook, hoewel met alle ootmoedigheit gebeden zijnde, den brief der wijdinge in geenerley wijze willen overgeeven. Om dezelve reden is hy aanſtonds na het middagmaal gramſtoorig en met misnoegen weg getrokken. Zoo hebben zy dan een Notaris die 'er tegenwoordig was, te weeten Jan van Zwol, met de getuigen die 'er ook tegenwoordig waren, geregtelijk verzogt dat hy voor hun een brief zoude opſtellen, tot bewijs dat de voornoemde plaatzen plegtelijk en in 't openbaar gewijdt waren, en hebben ook zoo een brief gekreegen. Want vermits de gemelde Prieſters en Klerken noch arm waren, konden zy zoo een groote ſomme gelds, als de Wybiſſchop ge-eiſcht had, niet opbrengen. En men zeide dat hy voor het wijden van de Zwolſche kerke, daar wy ook tegenwoordig zijn geweeſt, honderd blauwe gulden (3) had ontvangen. Dan deeze Wybiſſchop, om dat hy een geeſtelijk amptverkooper was geweeſt, heeft een quaad einde gehad. Het was een ſchrik om te

Hy wijdt een kleine kerk in de Veluwe: maar om dat hy gierig en een geeſtelijk ampt-verkooper was, heeft hy een quaad einde gekreegen.

hooren hoe yſſelijk dat de drommels op zyn doodbedde, eenigen tijd voor zijne dood en voor het geeven van den laatſten ſnak, met hem aangegaan hebben, eer dat ze zijne ziel ten lichaam uytdreeven.

g In het jaar der genade 1413. den 8 Mey heeft Heer Matthias Biſſchop van Biduano, Wy-biſſchop van den Eerw. Vader in Chriſtus Frederik van Blankenheim Biſſchop van Utregt, door onzen Prior Johannes ontboden en daar toe gebeden zijnde, en zyn Biſſchoppelijk gewaad aan hebbende, de volgende plaatzen te Windesheim gewijd: de Sakriſtye, het Kapittelhuis, de Ooſter-gang voor het Kapittelhuis, de Zuider-gang voor den Refter; en vervolgens de cellen der Klerken en der Leekebroederen, en die van den *Procurator*, tot de kerk toe: daar waren openingen in de tuſſchenmuuren van celle tot celle gemaakt, om'er de dooden te konnen begraaven; en om de gewijde gang voor het pad der broederen te houden. Hy heeft beide onze groene plaatzen gewijdt: de eene binnen by de ſlaapſtee of de gang der koraalen: de andere buiten, tuſſchen de gang van onze leeken en leekebroeders, daar nu de leeken en onze leekebroeders begraaven worden.

g Chron. Windesheim l. 1. c. 32.

AANTEKENINGEN.

1. Dat was al veel: want in de dertiende eeuwe, en noch lang daarna, als de geeſt van boetvaardigheit byna te niet gegaan was, plagt men evenwel de ſtrengheit der oude wetten omtrent de openbaare zondaars noch zoo verre natevolgen, dat men hun dikwils een geheele en ſtrenge vaſten, behalven de gewoonlyke vaſten, der Chriſtenen, deed onderhouden, of eenige jaaren

ren achter malkanderen drie dagen 's weeks vaſten. (Zie Godeau over het jaar 216.) Zoo kon men dan met eens te biechten, en eenige Vaderonzen te leezen, van veertig zwaare vaſtendagen ontſlagen worden. Deeze aflaaten beſtonden dan eerſt in het quytſchelden van eenige opgeleide ſtraffen. 't Zederd is het opleggen van de boetplegingen al minder en minder geworden, en byna op een niet uytgekomen: en egter de aflaaten, die eigentlyk een vermindering van zodaanige boetplegingen waren, des te meer vermenigvuldigt.

2. Rhijnſche guldens. In het Stift gingen veelerhande guldens in zwang. Mijns Heeren gulden (dat waren Biſſchops guldens) Philippus guldens, Beierſche, Luikſche, Gelderſche, Hollandſche, Rhijnſche guldens: en dan noch Poſtulaat guldens (die van den nieuwen Biſſchop, dewelke tot het Bisdom ge-eiſcht, maar noch niet beveſtigd was, geſlagen waren) Arnoldus guldens, Andries guldens. Meeſt al deeze guldens bedroegen niet meer als 15 ſtuivers, of 30 Hollandſche grooten, zoo als beweezen ſtaat by Ant. Matthæus, *de Nobil. l.* 2. *c.* 46. Dan S. van Leeuwen in zyn R. Holland Regt getuigt dat de Rhijnſche guldens tegen drie en vier ſchellingen gerekent wierden. Een Arnoldus- en een Beierſche gulde gaat by hem niet hooger als voor 14 ſtuivers. Een blauwe gulden, daar hier ter plaatze van geſproken word, is een Beierſche gulden. De Rhijngulden zyn aldus genoemt om dat de vier Keurvorſten die aan den Rhijn leggen, te weten die van Keulen, van Trier, van Ments en van de Palts, deeze guldens tot voortzetting van den koophandel langen tijd gemunt hebben, hoewel dat 'er eerſt meer goude als zilvere guldens geſlagen wierden. Anders is de Latynſche naam *Florenus* aldus genoemd naar de Stad *Florentie*, dewelke allereerſt goude guldens heeft geſlaagen. (Zie *Hackenbergi Germania media pag.* 370, 371, *&c.*) De Franſchen die ook zulke guldens begonnen te ſlaan, hebben dezelve als in Vrankryk gebooren of gemunt zijnde, in hunne taal *Francs* genoemt.

3. Dat honderd gulden in dien tijd een merkelyke ſomme was kan by veel van onze Hiſtoriſchryvers gevonden worden, zoo dat ik maar gedaan werk zoude doen met zulks te bewijzen.

ZUE-

ZUEDERUS

LII Bisschop van Utregt.

RUDOLPHUS

LIII Bisschop van Utregt.

Als 'er krakeel was ontstaan wie de nazaat van Frederik zoude zyn, en de zaak te Romen gebragt was, is de Bisschop van Spiers aldaar tot Bisschop van Utregt aangesteld: maar dezelve, ziende dat alles daar vol oproer was,

Als [a] Frederik uyt dit leven was verhuist / is 'er een groote tweespalt ontstaan / dewijl twee zeer magtige mannen / beide van een ouden en voorstelijken adel / te weeten Rudolphus, de zoon van den Graaf van Diephout, en Walravus van Meurs naar den Mijter dongen: waar by noch gevoegt moet worden Johan van Buren, Proost te Aken en van de Mariaas kerke te Utregt. Vier Kapittelen der Utregtsche kerke met het grootste gedeelte van het Stift / Over-yssel daar onder gerekend / hielden het met Rudolphus.

Onder de verkiezinge quam Bernardus Proeis, een van de hoofden der burgerye / met geweld op de deur kloppen / en riep al dreigende tot zynen neef den Deken van S. Pieter, dat hy een dood man was indien hy zyne stem niet en gaf aan Rudolphus van Diephout. (1)

De anderen hielden het met Walraven, Proost der Domkerke. Zy hebben beidegaar gezanten naar Romen gezonden / om de bevestiging van den Roomschen Paus Martinus V. te verkrijgen. De Paus heeft hen beidegaar afgeweezen / en het

a Gerard. Noviom. in de Lyst der Utregtsche Bisschoppen en meer anderen.

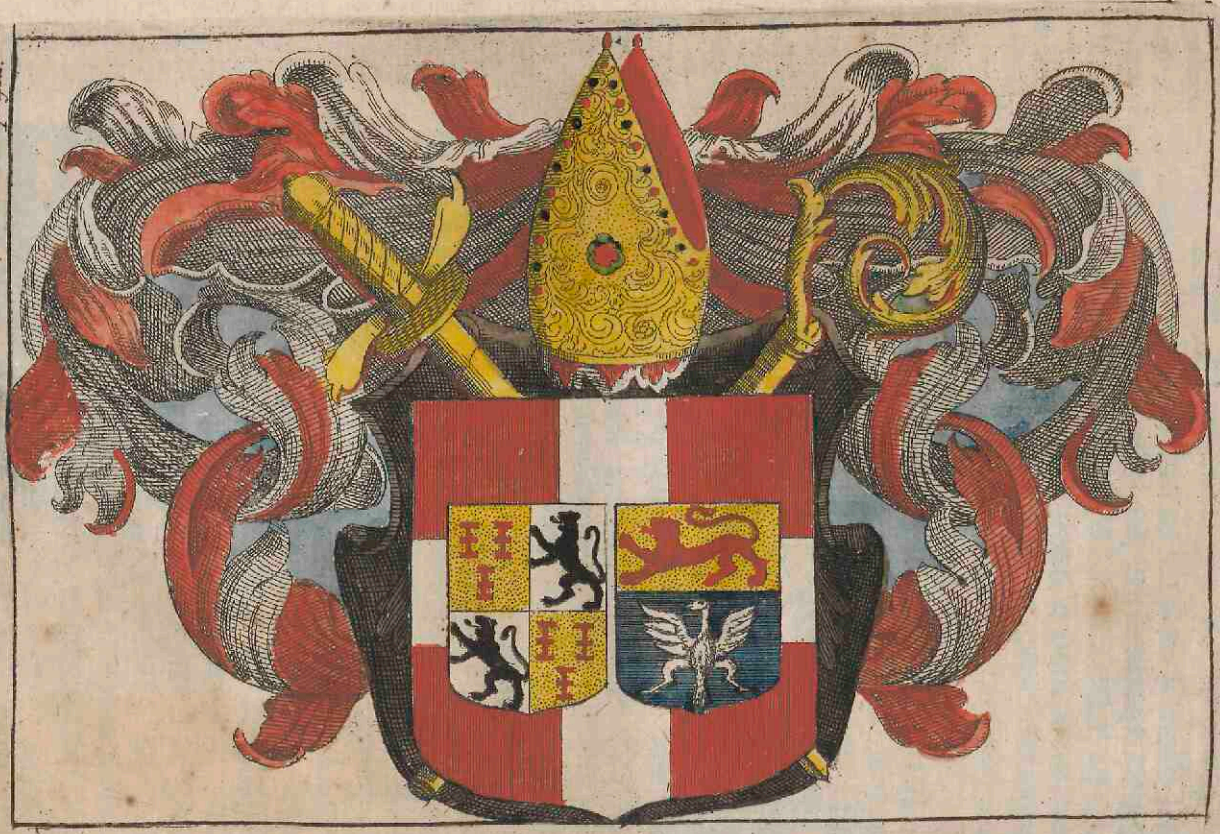

het Bisdom gegeeven aan den Bisschop van Spiers: (2) egter hebben de Over-ysselaars den voornoemden Rudolphus voor hunnen Prins aangenomen. Het is waarschijnlijk dat Rabanus, uyt het adelijke geslagt van Helmstad / deeze Bisschop van Spiers is geweest / zijnde in het jaar 1396 tot dat Bisdom verheven. Deeze heeft daar op eenigen van zijne Raads-heeren naar Utregt gezonden om te verneemen of hy zonder oorlog en bloedstortinge in het bezit zoude konnen komen. De Raads-heeren vonden gansch Utregt van beroerten en partyschappen over ende staan: en hebben het zelve hunnen Bisschop aangedient. Waar op hy ziende dat het Bisschopdom niet zonder gevegt en bloedstortinge te bekomen was / naar Romen heeft geschreeven / verzoekende dat de Paus die waardigheit / dewelke hy zelf zonder groote moeite niet zag te bekomen / aan Zuederus, den zoon van den Graaf van Kuilenburg / Aartsdiaken van Utregt / en van een bekenden adel aldaar / zou willen begeeven.

heeft die waardigheit voor Zuederus van Kuilenburg van den Paus verzogt.

De Paus staat zyn verzoek toe: waar op Zuederus door de Utregtenaars word aangenomen: maar om dat hy al te heerschachtig was, is hy kort daar na verdreven, en Rudolphus tot Bisschop aangenomen.

De Paus heeft zijn verzoek gaarne ingewilligt: want Zuederus was volgens Barlandus een geleerd en goedaardig man.

Hier op is de Kuilenburger door de burgery van Utregt met de gewoonlijke toejuyginge tot Bisschop aangenomen. Maar als hy noch geen volkomen jaar / en niet langer als 10 maanden / te Utregt was geweest / is hy door de burgers van de andere partye / om dat hy al te fors en te heerschachtig in het regeeren was / gedwongen geweest de stad te verlaaten: (3) waar op (4) Diephout tot Bisschop is aangenomen. Daar op zijn dan bloedige oorlogen / roverijen / brandstichtingen en neerlagen tusschen beide de partyen

Pauſſelijke banvonniſſen tegens de Diephouts-gezinden.

tyen gevolgt. [b] Onderwijlen heeft de Paus / en Zuederus uyt (5) zijnen naam / den voornoemden Rudolphus en alle de Diephouts-gezinden met bannen / blixems en donder-ſlagen aangerandt.

Veele (6) van de Geeſtelijkheit, zeit Heda [c], en Buchelius over Heda ſchrijvende / zyn uyt vreeze voor de geeſtelijke ſtraf-vonniſſen ter ſtad uyt gevlugt. Sommigen hebben ook in de kerken, zoo als uyt de ſchriften der tegenpartye van die tijden blijkt, tegen de bannelingen, die anders in de geloofs-ſtukken van een gevoelen met hen waren, met zulk een geweld op den preek-ſtoel getiert en geraaſt, dat ze zich niet ontzagen te zeggen dat icmand die zoo een banneling zou doodſteeken, van Godt zou beloont worden; en dat een Hoſtie, die door hen gewijdt mogt worden, niet minder zou zyn als het Lichaam des Heere. Maar het volk, zegt Heda al vozder / 't welke de party van Rudolphus volgde, was voor geen ſtraf-vonniſſen en *interdikten* vervaard. Maar de 3 Staaten van Utregt / aan deeze en aan de over-zijde van den Yſſel / hebben zich van de gemelde ban-vonniſſen beroepen op de naaſt-aanſtaande Kerk-vergadering; en hebben ten dien einde een Proteſt uytgegeeven / 't welke Ant. Matthæus in de Nederduitſche taale heeft vinden ſtaan in de Blaffert der Utregtſche kerke / en in het ſesde deel van zijne Analecta, p. 320 heeft ingelaſcht.

Dewelken niet geacht en worden.

De 3 Staaten van het Stift geven daar een Proteſt tegen uyt.

De Geeſtelijkheit vereenigt zich, en beroept zich op den Paus.

De Geeſtelijkheit / die het met Rudolphus hield / heeft zich ook vereenigt / en zich op den Paus beroepen. De Beroep-brief / dewelke uyt de Kerk-papieren van den Dom getrokken is / luide als volgt.

In

b Suffridus in append. ad Bekam.

c pag. 285.

In den naame des Heere Amen. In het 1426 jaar na zijne geboorte, in de vierde indictie, den 6 October, onder het uur der *Primen* of daar omtrent, in het 9 jaar des Pausdoms van den heiligsten Vader in Christus en onzen Heere Martinus V, door Goddelijke voorzienigheit Paus van Romen, in de tegenwoordigheit van ons ondergeschreven openbaare Notarissen en getuigen, ten dien einde byzonderlijk ontboden en verzogt, is in eigen persoon hier verscheenen de eerzaame man Otto de Wedde, voor zyn leven Provenier in S. Marias kerke te Utregt, gevolmagtigde en *Syndicus*, en als gevolmagtigde en *Syndicus*, wiens volmagt wel bekend was, en noch wel bekend is, heeft uyt naame van de eerwaardige en voorzigtige mannen de Heeren Hermannus van Lochorst Deken, Arnoldus de Waal, Johannes de Waal, Johannes Kolentier, Johannes Dideriks zoon, Johannes van Ginkel, Johannes uyt ten Elsweert, Gysbertus Heerman, Roverus de Wynfer, Henricus van Ryswyk den ouden, Henricus Houberg, Laurentius Willems zoon, Petrus van der Meulen, Johannes van Stein, Kanonnikken van S. Salvator: Item van Jacobus van Lichtenberg Prooft, en van Johannes van Hasselt, Arnoldus Tygel, Wolferus de Mera, Florentius van Zoelen, Wilhelmus Gerrits zoon, Kanonnikken van S. Pieter: item van Theodoricus van Wassenaar Prooft, en van Wolferus Boenyng, Herbertus van Jutfaas, Theodoricus van Boecchout, Everardus van Rhyn, Gerardus Foek, Arnoldus Boenyng, Laurentius Zuermond, Gerardus Jakobs zoon, Henricus Pot, Gysbertus Albout, Nicolaus Kloetink, Kanonnikken van S. Jan: item van Petrus Passert, Rudolphus Tam, Rudolphus Scult, Gerlacus Floris zoon, Laurens-

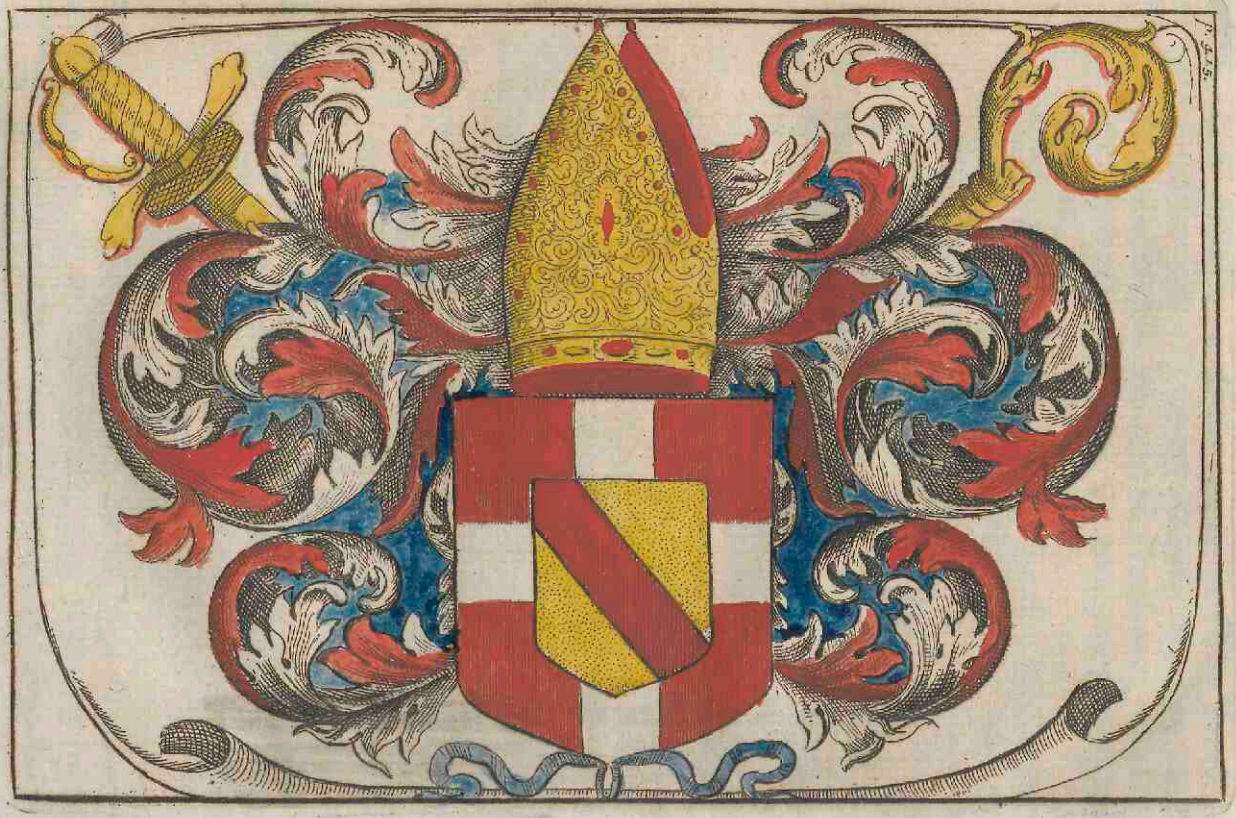

rentius Vlieger, Johannes Honderdmark, Gysbertus van Spangen, Folkerus van Lichtenberg, Wilhelmus Modde, Gysbertus Waal, en Hermannus Droom, Kanonnikken van S. Maria te Utregt: hy heeft, zeg ik, een zekeren beroepbrief in zijne handen genomen en gehouden, met inzigt om zich op den heiligen Apoſtoliſſchen Stoel te beroepen, gelei-brieven te verzoeken en aan te neemen, en vorders te doen zoo als in het zelve wijdloopiger uytgedrukt ſtond, en uytgedrukt ſtaat. Deezen beroep-brief heeft hy ter gemelde plaatze in 't openbaar, met een luide en verſtaanbaare ſtemme voorgelezen en opgezeit, zijnde van den volgenden inhoud. In de tegenwoordigheit en in het bywezen van ul. altemaal eerwaardige mannen, en van ul. openbaare Notariſſen als zijnde laſt-hebbende perſoonen, ik *Otto Wedde*, voor myn leven Provenier in S. Mariaas kerke te Utregt, gevolmagtigde en Syndicus, en als gevolmagtigde en Syndicus verklaare en zegge uyt naame van de eerwaardige en voorzigtige Heeren Prelaaten, Prooſten, Dekens en Kapittelen, en van ieder Kanonnik in 't byzonder, mitsgaders van de Provenieren, Bedienden en Amptenaaren van de vyf kerken te Utregt, te weeten van den Dom, S. Salvators kerk, S. Pieters kerk, S. Jans kerk, en S. Mariaas kerk, dewelken zich tegenwoordig altemaal binnen de ſtad Utregt bevinden, voor hen allen, en voor ieder van hun in 't byzonder, en zoo wel voor de genen die zich aan de tegenwoordige beroepinge houden, als die dezelve in 't toekomende zullen toevallen, met het inzigt van ons te beroepen, te proteſteeren, gelei-brieven te verzoeken en aan te neemen, en het onderſtaande ter behoorlijke uytvoeringe te brengen, zonder af

te

te wijken van de beroeping' of van de beroepingen, dewelke door gemelde mijne Heeren reeds gedaan zyn, maar dezelve beroepingen opvolgende, en na een byzondere en duidelijke verklaaring wegens de voornoemde Heeren en Amptenaaren, dat ze bereidwillig zyn den H. Vader in Chriſtus en onzen Heer Martinus V, die tegenwoordig Paus is, en den Heiligen Apoſtoliſchen Stoel, de behoorlijke onderwerping, onderdaanigheit en gehoorzaamheit te bewijzen; en vorders, indien gemelde mijne Heeren noch meer andere verklaaringen uyt eenigen hoofde behooren te doen, dezelve insgelijks onderſteld en voor af gedaan zijnde; zoo zegge en verklaare ik dan: dat aangezien de Biſſchop van Utregt, die het dan zyn mag, niet geregtigd en is om ter gelegendheit van eenig interdikt, over de ſtad Utregt geveld, de Klerezye, veel min de voornoemde mijne Heeren, naar zyn believen, en uyt kragt van zijne Biſſchoppelijke magt, door de bedreiging van den kerkelijken ban of van eenig ander ſtraf-vonnis te dwingen, om op zijn vertoog of verzoek uyt de gemelde ſtad te gaan, en ergens in een ſlegter en geringer plaats, daar het voor hun niet veilig en is, by een te komen; daar men dan zoude order ſtellen hoe dat men voortaan het Kapittel zoude houden, en hoe dat hunne geeſtelijke ampten en bedieningen voortaan buiten de gemelde ſtad, of buiten de regte plaatzen der bedieningen zouden verrigt worden: aangezien dat 'er ook geen geval in het Geeſtelijke Regt ſtaat uytgedrukt, dat de menſchen om een interdikt de plaats daar het interdikt over geveld is moeten verlaaten; maar dat zulks van ieders wille af-hangt, en de Overſte daar in niet te zeggen heeft: aangezien ook dat de Eerwaardige

dige Vader en Heer Myn Heer Zuederus, tegenwoordig Biſſchop van Utregt, niet geregtigd en is om in zijn' eige zaak' voor regter te ſpeelen, en dat uyt kragte van eenige vonniſſen, door zijnen gewaanden Apoſtoliſſchen regter, die hem gegeeven was, 't zijner eige begeerte uytgeſproken, en om een ieder door zich zelven en op zyn eigen gezag te ſtraffen: aangezien ook dat hy niet zou vermogen, ſchoon dat het voorgemelde hem zulks al niet en belette, mijne voornoemde Heeren, nochte iemand van hen, te dwingen om het reeds gezeide te volbrengen, noch hen eenigerwijze in de boete te ſlaan of te ſtraffen, om dat hem zulks ongeoorlofd is uyt kragte van de inzettingen, privilegien en koſtuimen, dewelken tot nu toe in de kerken van Utregt onverbrekelijk onderhouden zyn geweeſt in allerhande geeſtelijke regtspleeginge. En wat aangaat het bezoeken, in de boete ſlaan, beſtraffen, onderzoeken, mitsgaders het verbeteren van de zeden, van de gebreken en van alderhande verzuimeniſſen, zoo wel omtrent alle en iedere perſoonen die eenige kerkelijke waardigheden bekleeden, als omtrent de Kanonnikken en de Provenieren; en wat ook belangt het ſtraffen der baldaadigheden, misdaaden of gebreken van de Vikariſſen en van alle andere perſoonen die aldaar in eenige bedieninge geſteld zyn, dat alles, ook in gevalle dat 'er gepleit moet worden, ſtaat aan de Dekens en aan de Kapittelen van den Dom, van S. Salvators- S. Pieters- S. Jans- en S. Mariaas kerken te Utregt, en word aan hunne uytſpraake gelaaten, zonder dat 'er de Biſſchop van Utregt iets tegen mag zeggen, of dat hy 'er in toe te ſtemmen, of raad te geeven heeft: Aangezien ook dat uyt den zelfden hoofde de Kanonnikken en

de

de Choor-gezellen der gemelde kerken, zoo wel die laſt als die geen laſt der zielen hebben, door den Biſſchop niet en mogen en niet konnen vermaant en gedwongen worden om hun verblijf in eenige andere plaats hunner bedieningen, binnen zyn Biſſchoppelijk gebied, te houden: en dat de Biſſchop by gevolg hen des te minder kan vermaanen de ſtad Utregt, en hunne geeſtelijke bedieningen die daar gelegen zyn, te verlaaten, om hun verblijf op andere plaatzen, die voor hen onveilig zyn en daar zy geen bedieningen hebben, te gaan houden: aangezien ook dat de zelfde Heer Biſſchop tegenwoordig geen magt en heeft om zijne onderdaanen te vermaanen, of hun ietwes te gebieden: en dat men zijne vermaaningen en bevélen geenszins behoeft te gehoorzaamen; en zulks uyt kragte van een oude gewoonte en Vaderlandſche wet, dewelke tegens hem behoorlijker wijze is uytgevoerd, en dewelke hy volgens zijnen eed verpligt is te onderhouden, zoo als blijkt uyt den inhoud van een Vaderlandſchen brief, die door hem be-edigd is, en den welken ik hier invoege, en voor ingevoegd wil gehouden hebben, voor zoo veel als hy dient ter verdediginge van dit myn tegenwoordig beroep, en vorders niet. Daarenboven, ſchoon genomen dat dezelve Biſſchop eenige magt had om gemelde mijne Heeren te vermaanen of te ontbieden, welke magt zoo als reeds getoont is hy niet en heeft, zoo zoude hy hen egter voor deeze reize niet mogen vermaanen om de ſtad Utregt te verlaaten, en zulks om de volgende redenen en oorzaaken. Ten eerſte, om dat hy een doodelijke vyandſchap heeft gepleegt tegens de ingezetenen deezer ſtad, zoo wel Klerken als Leeken, dewelke voor het grootſte gedeelte niet en durven

uyt de ſtad gaan, en dat uyt hoofde van een regtmaatige vreeze dewelke vat kan hebben op een ſtandvaſtig' man: en niemand is gehouden de bevelen zijner Overſten zoo verre te gehoorzaamen dat hy zich zou leveren in de handen van zijne vyanden, of dat hy zijne bedieningen, zijne goederen, ja zyn eigen leven op een ſchop zou zetten. Ten tweede, om dat de kerk van Utregt, indien hy ter ſtad uyt trok, gevaar zou loopen van ter aarde neer te ploffen, en altijd te blijven leggen, daar de gemelde Biſſchop, zoo als uyt de ondervindinge blijkt, met alle magt op doelt: welk zeggen, indien het noodig mogt zyn, door Gods genade verklaart en waar gemaakt zal worden in een breeder vertoog van dit myn beroep. Ook zou in zulken gevalle de goddelijke dienſt in deeze ſtad tenemaal ſtil ſtaan; en by gevolg zou de godvruchtigheit onder het volk verſlappen, en zou het te duchten ſtaan dat 'er een oproer onder het volk zou komen. Ook zou de oorzaak van het interdikt, indien 'er al een geweeſt was, nu ophouden, nademaal de Heer *Rudolphus van Diepholt* uyt de ſtad Utregt is getrokken; en by gevolg moet het geene 't welke uyt gemelde oorzaak volgde ook ophouden. Men zegt dat gemelde Heer in den ban is gedaan door den Abt van Marienwaard; maar men zegt ook dat zyn vonnis opgeſchort of ook nietig is, om dat 'er een beroep was voorgegaan. Daarenboven zoo is het dat verſcheidene van mijne Heeren ziekelijk, zwak en onpaſſelijk zyn: en dat het ſommigen ook aan reis-geld ontbreekt, dewelke vervolgens de onkoſten niet konnen doen om zoo door de wereld te loopen zwerven. Daar zyn 'er noch die bevreeſd zyn voor de magt der Gelderſchen, en voor andere uytheemſche vyanden van onze kerk

en

en ons vaderland, en van de ſtad Utregt, dewelken tegenwoordig ook de ſtad Amersfoort met geweld bezet houden; en uyt dezelve het ganſche Stift vyandlijker wijze afloopen en kaal ſtroopen: doch vooral zijn ze vervaard voor eenige oproerige en heiligſchendige menſchen, dewelke uyt de ſtad Utregt zyn gebannen en gedreeven: welkers ommegang miſſchien gevaarlijker voor de ziele zoude zyn als de ommegang met de burgeren van de ſtad: welke burgers hoopen dat ze zich regtvaardiglijk verweeren, en een regtvaardigen oorlog voeren met de hulpe der geenen dewelken de Biſſchop wil gemijdt hebben; en zy geeven voor dat hunne onſchuld door het beroep der zoo-genoemde bannelingen genoegzaam is aangetoont. Noch al vorder uyt deezen hoofde, om dat het wereldkundig is dat gemelde Biſſchop zyn beſte doet om de Geeſtelijkheit uyt de ſtad te troonen, en dat naar plaatzen daar het voor hun niet veilig en is; 't welke ſtrijdig is tegen het welwezen der kerke, en waar door hy voor heeft de ganſche ſtad over ende te zetten, hoopende door zulk een middel zich naar zijn' luſt en believen over de Overigheden en de burgery van Utregt te zullen wreeken. En alhoewel dat al het boven verhaalde, en ieder van het zelfde in 't byzonder, waarachtig en zoo wereldkundig is dat het door geen draajery kan verdonkert worden, nochtans hebben de voornoemde mijne Heeren en ik, noch geen ſes dagen geleden, in 't wild hooren zeggen, en de mompeling gaat ook ſterk, dat de gemelde Heer *Zuederus* alle mijne voornoemde Heeren, en ieder van hun in 't byzonder en elk voor zyn hoofd, op de deugd der heilige gehoorzaamheit, en onder bedreiginge van den ban en van de opſchorſſinge hunner

bedieningen, mitsgaders van het inhouden der inkomſten van hunne bedieningen, van den dag des vonnis af te rekenen, verzogt en vermaant heeft, hoewel zoo een vermaaning van zelfs nietig en kragteloos is, dat ze zich binnen zekeren tijd, die noch niet verſtreeken is, uyt de ſtad Utregt zullen hebben te begeeven naar het ſtedeken Wyk by Duurſtede, het welke tegenwoordig in handen is van de tegenparty van gemelde mijne Heeren: en daar zy, zoo als voor al de wereld blijkt, niet veilig zouden konnen by een komen. En om die reden zullen zy geenzins tot een beſluit komen om plaats of de plaatzen, daar hunne Kapittelen gewoon zyn te vergaderen, te verleggen; al is zulks bevolen onder zodaanige bedreiginge dat hy alle tegenſpreekers en ongehoorzaamen, die zijne bevélen zullen verſmaaden, zal afzetten en noch zwaarder kaſtijden, zoo als gezeit word dat in zijne gewaande brieven en dingtaalen, over deeze zaak uytgegeeven, wijdloopiger verklaart word; welke brieven en dingtaalen ik hier voor ingelaſcht wil gehouden hebben, indien en voor zoo veel als zy ter verdediginge van mijn tegenwoordig beroep konnen ſtrekken, en anders niet; en dewelke ik hier ook zou ingelaſcht hebben, had ik 'er een afſchrift van konnen bekomen. Welke dingen altemaal, en ieder in 't byzonder, door den voornoemden Biſſchop, die zich in zijne eige zaake tot regter aanſtelt, gedaan worden uyt wraakgierigheit, en tot nadeel, ſpijt, overgroote ſchade en bezwaarniſſe van gemelde mijne Heeren. Dierhalve bevroedende dat gemelde mijne Heeren door al het verhaalde in veele deelen bezwaart zyn en noch in het toekomende bezwaart ſtaan te worden, zoo is het dat ik my van gemelde

de vermaaninge, en van ieder der voorzeide bezwaarniſſen, mitsgaders van al het geen uyt het al verhaalde zou konnen volgen of ontſtaan, tegen gemelden Heer Biſſchop, en tegen alle anderen, en ieder in 't byzonder, dewelken gelooven dat 'er hun altemaal in 't gemeen, of iemand in 't byzonder, aan gelegen is, op dat de Heer Biſſchop, 't zy op zyn eigen of op iemands anders gezag, onder voorwendinge van de gemelde vermaaninge, tegen mijne gemelde Heeren of tegen de geenen die hun aanhangen of noch zullen aanhangen, niets mag onderneemen, of iets vorder tot hun nadeel beraamen, zoo voor nu als voor het toekomende, uyt naame van hen allen in 't gemeen, en van ieder in 't byzonder, voor gemelde mijne Heeren, en voor hunne tegenwoordige of toekomende aanhangers, door dit geſchrift berocpe tot onzen Heer den Paus en zijnen Apoſtoliſſchen Stoel; en ik verzoek eenmaal, andermaal en derdemaal, (7) zeer kragtig, noch kragtiger, en op het allerkragtigſte, dat my zodaanige berigt-brieven gegeeven worden, als de hoedaanigheit van deeze zaak vereiſcht, indien 'er maar iemand is die my zodaanige brieven kan en wil verleenen. En ik onderwerp mijne gemelde Heeren, en de genen die hun tegenwoordig aanhangen of noch zullen aanhangen, mitsgaders hunne goederen en hunnen ſtaat, aan de beſcherminge en verdediginge van den voornoemden Apoſtoliſſchen Stoel: En ik verklaar dat ik dit myn beroep zal bekend maaken, aandienen, verbeteren, verklaaren en vervolgen ter plaatze en ten tijde, en by de zodaanigen, en op zulke wijze, als ik van regts wege gehouden en verbonden ben enz. En als de voornoemde *Otto*, gemagtigde en Syndicus, onder het leezen gekomen was tot de plaats

welke boven in den beroep-brief ſtaat uytgedrukt, en dewelke aldus luidt: Ik verzoek eenmaal, andermaal en derdemaal, zeer kragtig, noch kragtiger, op het allerkragtigſte, dat my zodaanige berigt-brieven gegeeven werden, enz. heeft dezelve Otto, als gemagtigde en Syndicus gelijk boven, de berigt-brieven op de voornoemde wijze ge eiſcht. Als niemand hem het minſte hier op andwoorde, heeft hy ons openbaare Notariſſen, die hier onder geſchreven ſtaan, verzogt dat wy hem over het voornoemde eenen openbaaren Brief, of meer openbaare Brieven, naar het goedvinden van wijze luiden, zouden opmaaken. Dit is te Utregt in de Utregtſche kerke geſchiedt in het jaar, indiktie, maand, dag, uur, Pausdom, als boven, in de tegenwoordigheit van de eerzaame en beſcheidene mannen, de Heeren Theodoricus Henriks-zoon, Regent der Parochiaale kerke in Nieuw-Amſtel, Wilhelmus van Wede, Johannes Dow voor hun leven Proveniers in de Buurt-kerke te Utregt, mitsgaders van Wilhelmus Buer, Klerk en openbaar Notaris, en Wilhelmus van Munſter, Klerk van het Stift van Munſter, als getuigen tot het voornoemde byzonderlijk geroepen en verzogt. En ik Wilhelmus zoon van Broderus van Medenblik, Klerk van het Stift van Utregt, en door Keizerlijk gezag openbaar Notaris, dewijl ik al het boven verhaalde en ieder van 't zelve, terwijle dat het op de gezeide wijze gedaan en verrigt wierd, met mijnen Mede-notaris Marcilius hier onder geſchreeven, en met de voornoemde getuigen in eigen perſoon heb by-gewoont, dat ik al het gezeide, en ieder in 't byzonder, aldus heb zien en hooren verrigten, daarom heb ik den tegenwoordigen Brief, die met mijne eige hand geſchreven is, opgeſtelt,

en

en volgens de gebruikelijke wijze opgemaakt; en heb, des verzogt en gebeden zijnde, den zelven tot beveſtiging en tot een getuigenis van al het voornoemde, en van ieder in 't byzonder, met myn gewoonlijk teken en met mijnen naam ondertekent. En ik Marcilius van Macheren, Klerk van het Stift van Utregt, door Keizerlijk gezag openbaar Notaris, om dat ik al het voornoemde, en ieder in 't byzonder, enz.

[a] Aldus heeft Diephout in weerwil van den Paus / onder den naam van Poſtulatus, (dat is tot het Bisdom ge-eiſchet) als zijnde by meerderheit van ſtemmen ge-eiſcht / het Bisdom geregeert / en geld laaten ſlaan / 't welke noch bekend is onder den naam van Poſtulaat-guldens / in het Latijn Floreni poſtulati. Hy heeft het Bisdom loffelijk beſtiert / en is een voorſtaander van de Klerezye en van de Kerkelijke perſoonen geweeſt.

Ondertuſſchen zijn eenige krijgs-luiden / na het verſlaan van hunne vyanden / met goeden buit t'huis gekomen / en hebben onderwege het Kloofter te Marien-weerd aan vyand geſtoken / om dat de Abt den ban / uyt naame van den Paus / tegen die van Utregt had afgekundigt.

Dermits het volk dan geen bannen en interdikten vreesde / en de menſchen die in de wapenen opgevoedt waren zich daar weinig aan kreunden / is Johannes Biſſchop van Maskon in 't jaar 1433 door den Paus Eugenius IV. naar het Bisdom van Utregt afgezonden / om deeze zoo verderfelijke tweeſpalt te beſliſſen. Dit heeft hy ook met alle kragt beblijtigt: die in den ban

Daarom heeft Paus Eugenius den Biſſchop van Maſcon afgezonden om de zaak te bemiddelen.

[a] *Bokkenberg in de ongedrukte Levens der Utregtſche Biſſchoppen.*

waaren heeft hy ontslaagen: en voor Rudolphus, om dat zulks oorbaar scheen voor het gemeene beste / heeft hy de Pausselijke bevestiging verkreegen. Zoo is Rudolphus dan op het slot Vollenhove door de Bisschoppen van Osnabrugge en van Minden / en door twee Wy-bisschoppen tot Bisschop van Utregt ingewijdt. Rudolphus dus gewijdt zijnde is hy-na door alle de ingezetenen van het Utregtsche Stift voor Bisschop aangenomen; hoewel dat Zuederus van Kuilenburg, met eenige Kanonniken die zijne streng bleeven trekken / daar veel geraas tegen maakte.

Rudolphus word bevestigt en gewijdt.

Zuederus, om zijne zaak staande te houden, reist naar de Kerkvergadering van Bazel, daar hy gestorven is, zijnde meer met den naam als metter daad Bisschop van Utregt geweest.

In het jaar 1433 / den 6 February / heeft Rudolphus de voorregten van de Amersfoorders bevestigt. En dit is eigentlijk het jaar / in 't welke de Paus / ziende dat 'er niet tegen te doen was / de ban-bonnissen heeft gelicht / en Rudolphus bevestigt. De Kuilenburger * is eindelijk naar de Kerkvergadering van Bazel getrokken / geen middelen onbezogt latende om Rudolphus den voet te lichten. Daar is hy Bisschop van Cæsarea gemaakt: en na dat 'er langen tijd geen werk van hem gemaakt was / is hy eindelijk te Bazel / in 't jaar 1439 op S. Matthias nacht / overleden / en by de Karthuizers aldaar begraaven / zijnde eenige jaaren meer met den naam als metter daad Bisschop van Utrege geweest.

Zijne ordonantie noopende het Feest van S. Jeroen.

In het jaar 1429 / den 15 November / heeft hy een Ordonantie uytgegeeven dat de dag van S. Jeroen in Noord-Holland / West-Vriesland / en in de omleggende landstreeken / even eens gevierd zou worden als het feest van S. Laurentius, met vergunninge van 40 dagen afslag van de opgeleide boetplegingen voor alle de genen / de welke

* *Suffridus Petri, append. ad Bekam.*

welke de Parochi-kerk te Nooztwijk op S. Jeroens dag/ of op een anderen hoogen dag/ zouden bezoeken.

Wy willen de Ordonantie van Zuederus dewelke de daaden van S. Jeroen, zoo goed en quaad als het is/ in 't kort beschrijft / hier geheel en onverkort laaten volgen.

Zuederus door Gods genade Bisschop van Utregt, ter eeuwiger gedagteniſſe. Wy achten het regtmaatig en billijk dat ze met een behoorlijke en altijd duurende vieringe ge-eert worden hier op aarde, dewelke door ontelbaare mirakelen blinkende door Gods verborge bermhartigheit verheven zyn tot de glorie der eeuwige zaligheit. Voorwaar de doorluchtige Prieſter en Chriſtus Maartelaar S. Jeroen, zoo als wy door het ſchrijven van geloofswaardige mannen onderregt worden, zijnde naar de wereld een edele telg van edele voorouders, heeft den ongetemden wil geen meeſter en voogd gelaaten van des zelfs driftige en tomelooze bewegingen, maar heeft dezelve omzigtelijk onderworpen aan het gebied der reden. Dus is hy van zijne jonkheit af, zoo lang als hy geleeft heeft, opgewaſſen van de eene deugd tot de andere: hebbende altijd met een vuurige begeerte getragt om in de wetenſchappen meer en meer toeteneemen, en om door het martelie tot die onvergankelijke belooning, waar toe hy voorgeſchikt was, te geraaken; als ook om de ongeloovige Deenen en Noormannen, en de andere menſchen, voornamentlijk de ingezetenen van Noordholland, Weſtvrieſland en van de omleggende plaatzen, door heilzaame leſſen van ootmoedigheit, heiligheit en godsdienſtigheit, aangenaam aan hunnen Schepper te maaken.

ken. Als nu de martelstrijd van den gemelden H. bloedgetuige volbragt was, en als hy nu voor het geloove van Christus door de woedende Deenen onthalst was, zonder dat hy eenigen tegenstand had gedaan, ja zelfs zijnen hals aan den beul had aangeboden, hebben zijne Leerlingen het H. Lichaam op een heimelijke plaatze begraaven, daar het veele jaaren verborgen heeft gelegen. Doch in het jaar 900, als de edele en godvruchtige Graaf Dideryk II. het gebied over Holland voerde, is het gemelde H. Lichaam door Gods beschikking, en door een drievoudige nacht-verschijning, veropenbaart aan een regtvaardig' en godvreezend' man met naame Nochbodon. Het welke als Odilbaldus, twaalfde Bisschop van Utregt, en gemelde Graaf verstaan hadden, zijn zy dryvens naar het graf geloopen, hebben het zelve geopent; en hebben de heilige gebeenten, dewelke dus door Gods beschikking en door een mirakel veropenbaart waren, daar in gevonden. Dezelve gebeenten, (uytgenomen het hoofd 't welke te Noortwijk, alwaar de gemelde Martelaar voor den Patroon gehouden word, gebleeven is,) hebben zy met behoorlijke eerbiedigheit, en met groote vreugde, gevoert naar Egmond, leggende insgelijks onder het voornoemde Bisdom, en hebben die daar ter plaatze benevens de gebeenten van den heiligen Belijder Adalbertus, die daar ook rusten, hoogstatelijk bygezet. O gelukkigen Martelaar van Christus, wiens gebeenten de zieke menschen komen bezoeken, en aldaar geneezen worden: door wiens voorspraak de verloore of qualijk gewonne goederen wederom te regt komen, en aan de regte eigenaars geworden; en de menschen, die'er behoorlijk om bidden, van de dreigende onheilen be-

bevrijdt, en van de banden hunner zonden ontslagen worden. Verblijd u, ô Holland, over zoo een Patroon, en over het bezitten van een zoo rijken schat. Wy dan, acht geevende op de voorgemelde en meer andere aanzienlijke wonderdaaden, door dewelke de H. Martelaar Jeroen zoo vermaard is geworden, en daar by lettende op de hartgrondige en godvruchtige genegendheit, dewelke de ingezetenen der voornoemde plaatzen deezen H. Martelaar, haaren Patroon, toedraagen; en wenschende dat deeze gemelde menschen door het betoonen van hunne dankbaarheit eenigsins deel mogen krijgen aan de verdienſten van den zelven Martelaar, en beneffens haaren Patroon de mede-erfgenaamen en de disch-genooten van den Opper-koning mogen worden in het rijk der Hemelen, daar de hovaardigen niet zullen binnen gelaaten worden; zoo is het dat wy, tot lof en glorie van den almogenden Godt, en van zijne Moeder de hoog-geroemde Maagd Maria, en ter eere van den heiligen Martelaar Jeroen, volgens onze Biſschoppelijke magt, en met overleg van onze Prelaaten, ordoneeren en uyt kragte dezes op de heilige gehoorzaamheit, en op den ban, daar de tegenſpreekers en de tegenſtanders in zullen vallen, wel scherpelyk beveelen dat de dag van gemelden Martelaar S. Jeroen 's jaarlyks op het oktaaf van S. Laurens, in alle de Parochien van Noortholland, Weſtvriesland en de omleggende plaatzen, plegtelijk geviert zal worden even eens als het feeſt van S. Laurens, zoo wel in het Choor, als onder het volk. Vorders, begeerende het Chriſten-volk bequaamer te maaken tot het verkrijgen van de goddelyke genade, zoo is het dat wy allen, en ieder in 't byzonder, zoo wel van 't vrouwelijk als van het mannelijk ge-

De dag van S. Jeroen te vieren als het feeſt van S. Laurens.

geslagt, dewelke op het feest van gemelden Martelaar, den H. Jeroen, of op een anderen hoogen dag, de gemelde Parochi-kerk binnen Noortwyk (Noirtich) godvrugtiglyk zullen bezogt hebben, met den ommegang aldaar te volgen, of 'er de Mis te leezen, of te zien of te hooren leezen; of ook met hunne mildheit, tot het onderhoud van 't gebouw, of voor de kerk-cieraaden en het kerken-licht, te betoonen; zoo dikmaals als zy het boven genoemde, of ietwes van het zelve, zullen gedaan hebben, betrouwende op de barmhertigheit van den almogenden Godt en op de kragtige voorspraak van des zelfs Apostelen Petrus en Paulus, en van onzen Patroon, den heiligen Maarten, veertig dagen afflag van de opgeleide boeten verleenen.

Gegeeven in 't jaar onzes Heere een duizend, vier honderd, negen-en-twintig, den 15 November.

Het tegenwoordig affchrift is tegen het originecl vergeleeken, en bevonden met het zelve in alles over een te komen, door my Johannes Bays, voor Notaris by den Hove van Holland aangenomen. (8)

Diephoud is bezorgd voor zijne onderhoorige landen.

Vervolgens heeft Diephoud de verballe sloten van zijn gebied wederom begonnen op te haalen/ en heeft het oversterke slot Laag van den grond opgeboutut. Hy heeft ook Dinrstede en Abkoude (9) aan het Stift gehegt/ en heeft in alle de Kasteelen van zijn gebied eeuwige gedenktekenen van zijne pragt en heerlijkheit nagelaaten.

Eindelijk/ als hy na veele en langdurige moeselijkheden krank naar ziel en lichaam was gewozden/ is hy den 20 Maart/ in 't jaar 1455.

op

op zijn slot Horst, of gelijk anderen geloobden / te Vollenhove overleden / in het vier-en-twintigste jaar van zijne regeeringe. Eenige uren voor zijne dood hebben zijne huisgenooten al zijnen inboedel / zoo van gout als van silver / geplundert / (10) en hem alleen laaten leggen. Suffridus en Barlandus leggen hem drie-en-twintig jaaren regeerens toe; Bokkenberg voegt 'er noch twee jaaren by. Welk verschil hier uyt ontstaat / dat sommige zijne regeering beginnen te rekenen van den tijd zijner verkiezinge; daar de anderen hunne rekening niet beginnen voor zijne bevestiging. Hy is van zijne sterf-plaats verhoert naar Utregt / en aldaar in S. Maartens kerke begraaven.

Hy sterft zynde de beschermer der Geestelijkheit en der kerkelijke persoonen geweest:

In het jaargety-boek der zelve kerke staat het volgende aangeteekend van deezen Bisschop Rudolphus.

In het jaar CIↃ CCCC LV, op den XXV Maart is overleden de Eerwaardige Vader Myn Heer Rudolphus Diepholt, Bisschop van Utregt; op wiens jaargety aan de Priesters, dewelke Mis leezen, uytgekeert worden LIV. Schellingen: en op alle de andere dagen door 't ganssche jaar worden van zijnent wege gegeeven XVIII. penningen aan de genen die Mis leezen.

Edmannus, die op dien tijd geleeft heeft / en de boezem-vriend van Rudolfs broeder / Bisschop van Osnabrug / is geweest / heeft een fraaye kronijk geschreven / dewelke door Meiboom (Tom. 2. Rerum Germ.) eerst is uytgegeeven / en daar het leven van Rudolphus oprechtelijk en zonder bewimpelinge word beschreven: waar over Ant. Matthæus (Analect. t. 9. pag. 431) kan nagezien worden.

Het leven van Rud. Diephold beschreven door zijnen tijdgenoot Edmannus.

Rudolphus Agricola (11) heeft 't zijner gedagtenisse een graf-schrift opgestelt in Latijnsche veer-

beerzen / daar hy zijne adelijke af-komste / de vroomigheit van zijn leven / zijne harderlijke zorg / en zijne wakkerheit in het af-weeren der vyanden / en in het verdedigen van zijne onderdaanen / doet gelden. Hy voegt 'er by dat hy tweigezien is geweest by het volk en by de Voorstelijke persoonen: hy meldt ook de sloten die door hem verbetert zijn / en de plaatzen die hy aan het Stift heeft gegeeven. enz.

Als Philips van Borgonje, Graaf van Holland / klagtig was geballen dat zijne onderdaanen in Holland / Zeland en Vriesland door de Geestelijke Vierschaar / en voornamentlijk door de Land-heeren en Opzienders / te zeer geplaagt wierden / hebben Rudolphus van de eene / en Philips van de andere kant / in 't jaar 1434 den lesten February / middelen beraamt en uytgevonden om die onmagtige dwinkling te stuiten. Hier over is de volgende Ordonantie / daar Bokkenberg een staaltje van oplevert / door den Bisschop Rudolphus uytgegeeven.

Zijne ordonantien tegen eenige misbruiken.

In ieder Dekenschap zullen geene andere Dekens en Opzienders aangestelt worden, als die bequaam zyn om dusdaanige ampten te bedienen.

Men zal niemand de regten van den geestelijken staat laaten genieten, die geen rondgeschoore kroon op de kruin van zijn hoofd zal hebben, of die niet op zyn kerkelijks gekleedt zal gaan, of die niet en leeft gelyk Priesters en Klerken behooren te leven.

Dat de Priesters en Klerken, die verbondbreekers, vechters of dronkerds mogen zyn, of op een andere eerlooze wijze de wetten komen te overtreeden, door de wereldlyke Geregts-dienaars mogen gevat en aan den Kerkelijken Regter overgelevert worden; en niet eer op vrye voeten zullen

len

len geſtelt worden, voor dat ze de boete aan den Schout, of aan 's Graafs Regter zullen opgebragt hebben.

De ingezetenen niet buiten hun land te dagvaarden.

Dat de inwoonders van Holland, Zeland en Vriesland te Utregt niet mogen gedaagt worden.

Niemand kerkelijke ſtraffen op te leggen, ten zy dat hy eerſt gedaagt, en zyne beſchuldiging beweezen is geweeſt.

Dat men niemand kerkelijke ſtraffen zal opleggen, of in den ban doen, ten zy dat zoo een, die dusdaanig geſtraft of in den ban gedaan moet worden, eerſt gedagvaart zy geweeſt; en beweezen is dat de daaging hem bekend is geworden. Ook zal de Deken of de Opziender geen geregtelijk vonnis, over wat misdaad dat het zy, tegens iemand hebben uyt te ſpreeken, zonder de zaak alvorens behoorlijk onderzogt te hebben.

Dat de ſtruikroovers, voorbedagte dood-ſlagers, en die ſchuldig zyn aan gequetſte oppermagt, ook op gewijde plaatzen, indien ze zich aldaar bevinden, mogen gevat worden, zonder dat die plaatzen daar door ontheiligt worden, of dat 'er het interdikt op zal volgen.

Dat de geenen, die bezig zyn met het verbeteren van de dyken, of omtrent de landvrugten, of die eenig ander werk voor 't gemeene beſte verrigten, dat op feeſtdagen gedaan dient, niet zullen geſtraft worden.

Dat de ſchakers van vrouwluiden niet zullen ontbonden worden zonder de toeſtemminge van de wederzijdſche vrienden.

De vordere Ordonantien ſchryven een maat voor omtrent de zwaare afgerſſingen van gemelde Dekens en Opzienders / en omtrent de onkoſten van hunne reizen: daar dan ook een boete tegen de overtreders word opgeboegt.

De geheele Brief van Diephold ſtaat in onze moederlijke taale op het 53 blad van een oud

boek rakende de Wetten / Regten / Privilegien en Ordonantien van de stad Amsterdam / 't welke in dezelve stad gedrukt is in 't jaar 1613.

En als Hartog Philips vernomen had dat dit verdrag / tusschen hem en Rudolphus aangegaan / van verscheide zijner onderdaanen / en voornamentlijk van de Dekens en Opzienders / niet naar behooren onderhouden wierd / maar dagelijks wierd overtreeden / heeft hy den 26 September van 't jaar 1462 de Ordonantie van Rudolphus op nieuw doen afkundigen / en op noch zwaarder straffen geboden te onderhouden. En dit bevel van Philips staat op het 72 en 73 blad van het voornoemde boek.

Wy zullen in deeze Vertaalinge een zekeren Brief laaten volgen / dewelke ons door den Heer Auteur is toegezonden ; waar in de Prelaaten en de Kapittels / mitsgaders de Burgermeesters / Raden / Schepenen en Burgers van Utregt zich verbinden dat ze den Bisschop Rudolphus tegen de aanhangers van Walraven zullen beschermen en verdedigen.

Wy Prelaten ende Capitelen der kercke vanden Doeme, Oudemunster, Sant Peters, Sant Johans ende Sante Marien te Utrecht, gemeyne Ridderen ende Knapen slants, ende Borgemeysteren, Schepenen, Raede, ende gemene meynte der Stadt van Utrecht ende van Amersfoordt, Doen kondt alle dien genen die desen tegenwoordigen brieff zullen sien off hooren lesen, ende dat nu aendraecht off aendragen mach in toecomende tyden, Dat al ist saecke, dat in tyden verleden die alreheylichste Vader ende Heere in Gode, onse Heere Eugenius nu Paus, merckende

de die Stadt ende dat alinge Landt van Utrecht mit vreden, ende blodigen twedrachten doe beſwaert, ende beladen te weſen, heeft den Eerweerdigen Vader Heer Jan doe van Maken nu van Ambrens Biſſchop nedergeſandt tot der Stadt ende Landen van Utrecht volmachticht om die in vreden ende ruſten te ſetten, ende uyt redelicke notelicke reden ende ſaecken by den zelven Biſſchop Johan vermits ſijne machten voorſz inder Stadt ende Lande voorſz, ende anders ware mit ernſte ondervonden, ende onſe heiligen vader den Paus weder by gebracht heeft die ſelve onſe heere die Paus Wilmer heer Sweder van Culenborch doe Biſſchop te Utrecht vander kercken van Utrecht tot der kercken van Ceſarien tranſfeert ende overgeſat, ende den Eerweerdigen in Godt, Vader ende Heere, Heer Rudolf van Dyepholt nu Biſſchop to Utrecht onſen genedigen Heer, vander voorſz kercken van Utrecht verſien ende nae dode Biſſchop Sueders voorſz omme die meere veſtinge, ende omme alle ſpraecke ende twyvel die inder voerſienninge en proviſien ſien comen of weſen mochte, all en was dat geen noet, deſe verſieninge ende proviſien vernyt heeft daer die kercke, ſtadt ende alinge landt voorſz, ende daer omtrent geſeten van die beſwaringe voorſz mede ontladen ende in goeden vrede geſat waren, nochtans hebben ſommige perſoonen onabel, ende van cleynen getal, die des oock niet machtich en waren, noch en zyn in eenigerwys, zueckende deſe afgedaen ende nedergeſlagen beſwaringe te verwecken, oock overmits rade ende toedoen zomige viande des vredes ende des Landts van Utrecht, ende vergaderinge gemaeckt in ongewoenlicken ſtede boven ende tegens deſer voorſz proviſien, ende verſieninge ende totter kercken

van Utrecht, die nyet open noch ledich en was tegens die kercken voorſz, ende allen anderen rechten, ende tegens haren geſworen eden, een vermetel kieſinge of poſtulacie die alſoe nyet weerdich en is te noemen van Walraven van Moerſe gedaen hebben in verdoemeniſſe haere zielen, ſmeteniſſe des heyligen Stoels van Romen ende ſcande der luden, ende want Walraven voorſz geſterckt inde Concilie van Baſel mit hulpe ende toedoen des Eertsbiſſchops van Colen, ende des Biſſchops van Munſtere zijne broederen, ende hoeren Ambaciatoers, onderſaten ende dieneren, ende anderen Heeren inden Concilio weſende, die ons met rade ende mit dade tegens zyn ende hem ſelven inden ſaecken nageruert contrarie pertie maecken ende ſijnde, welcke oock daegelicx als men vandien ſaecken tracteert ende rechtvorderinge doet, daer mede by ende over zyn alſe rechters, dat die natuerlicke reden ſcuwen enich pertye rechter in zyns zelf ſaecken te weſen ende alle rechten geeſtelick ende weerlick wederſpreecken, ſoo dattet onſen genedigen Heer voorſz ende ons allen zorchlic ende vreſelic is daer enige rechtvorderinge te doen ofte te vervolgen, al iſt dat Walraven voorſz geen recht en heeft noch hebben en mach totter kercken van Utrecht deſe zyn onrechte poſtulacie in den ſelven Concilio vervolcht, ende dat Concilium dat van ſijnre naturen alle ruſt ende vrede maecken ende ſtrecken zoude in verſtoringe des vredes voergemaeckt die ſaecken aennemet ende rechtvorderinge ynne doet, boven dat die zaecken nae uytwyſinge der beſcreven rechten ende gewoente des heyligen Stoels ende des hoefs van Romen alleen toebehooren te rechten onſen heyligen Vader den Paus, of dien hy dat ſonderlinge bevcelt, ende

wy

wy nyet alleen in deſen, maer oock in veel anderen zaecken vervolge ende verſuecke Walravens, ende der ſijnre heude hem te liever tegens Godt ende die rechtveerdicheyt inden ende vermits den Concilio tot onſen grooten ende ſwaren coſt, laſte ende hynder beſwaert werden, daer oock groote tweedrachte, vyantſchappe, doodſlage ende andere ſcandelicke zaecken van gecomen zyn ende noch meer geſien zyn van te comen, ende wordt dat nyt wyſelicke verhoet, waerom op dat wy deſe beſwaringe voorſz te bet mogen, ende ſtercker zyn te wederſtaen, hebben wy met rypen rade, ende wel daer op verdacht, ons eendrachtelick te zamen verenicht ende verbonden, ende verbynden mit deſen brieve, ende hebben wy onſen trouwen, ende in machte ons eedts die een yegelyck van ons geſwooren heeft, gelooft ende loven mit deſen brieve, dat wy mit gemeynen rade hulpe, byblyvinge ende gonſte, onſen genedigen Heere, Heer Rodolf van Diepholt Biſſchop te Utrecht nae alle onſe machten in zynen rechten en godlicke beſitte zynre kercken van Utrecht, oock mit machten of des noot gebeurde, beſchermen en houden willen in deſe voorſz beſwaringe of eenige andere laſten oplagen of beſwaringe die ons of eenige van ons oock van wat zaecken ende van wyen hy weer aengeleyt of opgeleyt zyn, of aengeleyt werden mochten, geen geſondert in alle dat wt den voorſz zaecken rueren of comen mach, in tyden tegenwoordich of toecomende, mit allen rechten die ons daerinne te hulpe of te bate comen mogen, ende anders als ons dat noot weſen zall, trouwelicken ende eendrachtelicken mit onſen genedigen Heere voorſz wederſtaen zullen, ende die vervolgen voor ons heyligen Vader den Paus,

daer zy van rechte horen te vervolgen ter tyt toe dat die byden ſelven onſen heyligen Vader den Paus of dyen hy dat bevelen zall, voleynt weſen zullen, nae uytwyſinge der beſcreven rechten, ende beloop des hoofs van Romen, ende alſulcke ſcade, coſt, onluſt, moyeniſſe ende onrechten die wy t'ſamentlick of eenich van ons byſonder vermits ende wter zaecken voerſz leden of beſwaert worden, die zullen ende willen wy aen allen dien genen daer ons dat van compt, ende dier heer daer inne geradich of behulpich zijnde eendrachtelick verhaelen, ende om veërichtinge daer of te crygen vervolgen als ſich dat geboren zall, nae alle onſe vermogen, ende wy ofte yemandt van ons en ſullen oock den gene daer ons deſe coſt, onluſt, moeyeniſſe ende onrechte van comen, ende daer toe geradich ende hulpich zyn in eenigerwys ende geen gracie doen, maer zullen en willen hoer vorderinge ende promotie hinderen alſoo verre als wy connen ende mogen, ter tyt toe dat ons die ſcade, coſte, onloſt, moyeniſſe ende onrechten verrechtet ende beter weſen zullen, allyckwal wille wy nochtans ons genedigen Heer voorſz hoeden, beſcermen ende byblyvich weſen in ſijnen rechten ende beſitten als voorſz ſtaet. Voort of dat ſaecke waer dat yemant in deſen zelven onſer verbonde mede treden ende weſen wolde, ende dien ons wel genuechde, die mach mit zyne transfiex brief hier door geſteecken, mede mit ons hier inne gaen in allen ſchyn als voorſz is, ende deſer brieve zynder meer alleens ſpreeckende, ende of daer een, twee, drie ofte meer zegelen aen gebreecken of breecken, ſoo ſullen allyckewel deſe brieven ongecancelliert ende in haer volcomende machte blyven ſonder enich arch ofte liſt, of nye vonde, of eenige andere

dere zaecken van recht of anderen behulpinge daer inne te ſoecken ofte vynden in eeniger wys daer me deſe brieve mede breecken mochte. Ende des tot enen oorconde hebben wy Prelaten ende Capittelen voorſz onſer kercken zegelen aen deſen brief gehangen, ende wy Ridderen ende Knapen hier nae beſcreven mit namen Johan van Reneſſe van Rinouwen, Willem van Montfoord van Sueten, Dirk van Zulen, Vrederic Wtenham van Baerſel Ridderen, Gysbert van Vianen van Ryſenborch, Johan van Reneſſe, Steven van Sulen van Nyenvelt, Jonge Gysbert van Vianen van Ryſenborch, Melis van Mynden, Gerrit van Zulen van Natuwiſſch, Vrederic van Reneſſe, Jonge Jan van Reneſſe, Gysbert van Sterckenborch, Henric van Ryn, Gysbert van Nyenrode van Velſen, Steven van Zulen van Nyenvelt Willems ſoen, Henric van Vianen Jans ſoon, Alpher vander Horſt, Jacob Borre van Amerongen, Vrederic Borre van Amerongen, Willem van Zulen van Nyvelt, Ernſt van Hynderſteyn, Gysbert van Hardenbroeck, Gysbert vander Haer, Jan vander Meer, Gysbert van Hynderſteyn, Jacob de Voocht van Rynevelt, Melis Wtenenge, Dirck van Zulen, Sweder van Zulen, Zoude van Ryn, Vrederic van Steenre, Gysbert vander Haar Henric ſoon, Louff vander Haer, Louff van Ruwiel, Florens van Jutphaes, Jacob van Zulen van Blieckenberch, Gerrit van Zulen van Blieckenberch, Boeckel van Ryn, Herman van Ryn, Otto van Ryn, Willem van Vlooten, Johan die Boele, Steesken van Loenreſloot, Alpher vander Mye, Willem van Welle, Egbert van Welle, ende Florens van Blockhoven, hebben onſe zegelen, ende wy Borgemeeſters, Schepenen, Rade ende gemene meynte der Stadt van

Utrecht ende van Amerſfoerde onſer Stadt ſegelen tot eenen oorconde aen deſen brief gehangen. Gegeven int jaer ons Heeren duſent vier hondert ſes endertich des laeſten dages inder maent van Meerte.

Hier volgen in het handſchrift / of liever in de koppe / de afbeeldingen der voorgemelde zegelen. Dan volgt'er voorder:

Ick Henrick Borre van Amerongen gelove dit Verbont mede te holden in alle ſchyn als dat daer inne begrepen is, daer deſe myn transfix-brieff doorgeſteecken is, ende hebbe des t'oorconde mynen zegel daer aen gehangen, int jaer ons Heeren Duſent vier hondert zes en dartich op Sant Georgius avont.

Wy Borgemeeſteren, Schepenen, Rade ende gemene meente der Stadt van Renen, maecken kondt allen luden, dat wy gelooft hebben, ende loven mit deſen onſen brieve by onſer trouwe ende machte ons eedts, die een yegelyck van ons geſwooren heeft, dat Verbont ende alle punten daer inne begrepen ende elck byſonder vaſte ende ſtede mede te houden, daer inne die Deeckenen, vyf Goidtshuſe, die Ridderſchap ſlants ende ſtadt van Utrecht ende van Amerſſoort malcanderen verbonden hebben by onſen gnedigen Heer, Heer Rodolph van Diepholt Biſſchop tot Utrecht te blyven nae inholt des verbont-brieffs, daer wy deſen onſen tegenwoordigen transfix-brieff mit onſer ſtadt ſegel beſegelt, tot eene orconde doorgeſteecken ende aengehangen hebben. Gegeven int jaer ons Heeren Duſent vier hondert zes en dartich des vyftienden dages in Septembri.

Naer gedane collatie jegens gelycke copien auctenticque, zyn deſe mit opgedructe ſegelen als voorſz accorderende bevonden. By my Notaris publycq, binnen Utrecht reſiderende, W. VAN GALEN. Nts.

Wy laaten hier noch volgen een af-schrift / zoo als wy het uyt een Latynsch * handschrift vertaalt hebben / in 't welke de drie Staaten van het Stift den gemelden Rudolf voor Ruwaard / Beschierm-heer en Momber van het Stift aanneemen.

In den naam des Heere, Amen. In het jaar een duizend, vier-honderd, seven-en-twintig, in de vyfde *Indictie*, den derden January, onder of omtrent de uur der *Tertien*, in het tiende jaar des Pausdoms van onzen Heer Martinus V. zijn de volgende Eerw. Heeren van het Kapittel, volgens ouder gewoonte, ontboden en Kapittels-gewys by een gekomen: Herman van Lochorst, Domdeken, Jacob van Lichtenberg Prooft van S. Pieters kerke, Henrik Houberg Deken van de Salvators kerke, Johan Wael, Arnold Kalentier, Johan van Ginkel, Henrik van Wynsen, Kanonnikken van gemelde Domkerke, Laurens Willemse, Johan ter Longen, Johan van Stein, Wouter Grawert, Johan Weerd, Kanonnikken van de voornoemde Salvators kerke, Arnold van Tychel, Raso Doggart, Kanonnikken van gemelde kerke van S. Pieter, Evert van Rhijn, Evert Vrank, Aarnoud Boening, Geraard Jacobse, Gysbregt Albout, Niklaas Kloeting, Kanonnikken van S. Jans kerke, Volkerd van Lichtenberg, Johan Honderdmak, Gysbregt van Spaange, en Gysbregt Wael, Kanonnikken van S. Mariaas kerke te Utregt; mitsgaders de hoog-geboorene en gestrenge mannen Johan Burg-graaf van Montfoorde, Baron, Johan van Vianen, Heer van Noordeloos, Willem van Montfoorde, Heer van Lathem, Johan van Rynesse en van Rynouwen,

* *Dit is ons ook door den Heer Auteur ter hand gestelt.*

Johan van Langerak, Diderik van Zulen, Frederik Utenham de oude, Ridders, Johan van Vianen, Willem van Nyeveld, Johan van Vianen van Jaersveld, Gysbregt van Nyenrode, Henrik van Rhijn, Frederik Borre van Amerongen, Jacob Borre van Amerongen, Zweder Basterd van Montfoort, Herman van Steenre en Frederik van Steenre, Schildknaapen: en de voorzienige en wijze Heeren, Johan Pot, Aarnoud van Amerongen, Willem van Wynsen, Burgemeesters, Gerard Haen, Henrik Hazard, Pellegrim Wael, Rudolf... Onder-Burgemeesters en Regenten der stad Utregt, Dideryk Poyt en Arent Hubregtse, Burgemeesters en Regenten der stad Amersfoort onder het Stift leggende; gemelde Heeren, (zeg ik) zijn by een vergadert op de Kapittel-plaats van de voornoemde Domkerke, alwaar, volgens een oude gewoonte en volgens het gebruik van een al-oude verjaaringe, de Prelaaten en de Kanonnikken van den Dom, en van de andere vyf kerken, mitsgaders de Ridders, de Schildknaapen en de Regenten der stad Utregt, en der steden onder het Utregtsche land behoorende (als verbeeldende de drie Staaten door dewelke de Kerk en het Stift van Utregt, zederd lange tijden herwaart, geregeert en in haare regten, vrydommen en privilegien bewaart is geweest, en als noch geregeert en bewaart word) verpligt en gewoon zyn te vergaderen, om de zaaken, die gemelde Kerk, Staaten en 't Stift betreffen, te verhandelen, te schikken, en in goeden staat te brengen. Aldaar heeft de gemelde eerwaardige en voorzigtige Heer Hermannus, Deken der gemelde Domkerke, in de tegenwoordigheit van my, Willem van Medenblik, openbaar Notaris, mitsgaders van de onderschreve getuigen,

tuigen, en van een groote menigte volks, 't welk daar by-een vergaderd was, met luider ſtemme, en voor een ieder, opgezeit en gelezen een zeker briefje, 't welke hy in zijne handen hield, en 't welke van den volgenden inhoud was:

OVERWEEGENDE wat al beroerten, partyſchappen, ſchaden, geweldenaryen, opſchuddingen, doodſlagen, bloedſtortingen, afperſſingen van geld, gevangeniſſen, aan de geeſtelijkheit en het volk van het Stift en de ſtad van Utregt, mitsgaders van de ſteden en dorpen onder het Stift behoorende, zederd eenigen tijd in 't werk zijn geſtelt; en daar by, 't geen wy met droefheit moeten verhaalen, dat zulks by koomt door Zwederus Biſſchop van Utregt, en door des zelfs quaade regeering, ongeregelde en tyranniſſche magt-oeffening, en onvoorzigtig en onervaaren overleg; dewijl hy noch Godt, noch de billijkheit, noch de regtvaardigheit voor oogen neemt, maar enkelijk in alles zijnen eigen wil en voorneemen, door 's duivels ingeeving, opvolgt en (*aan de gemelde geweldplegingen*) toeſtemt: het welke ſtrijdig is tegen zijne eeden, dewelke in den zoogenaamden Landbrief ſtaan uytgedrukt, en door dewelke hy belooft heeft dat hy de geregtigheden, de privilegien en de loffelijke vrydommen van de Kerke, de Stad en het Stift zou onderhouden .... zonder op gemelde eeden te paſſen: 't welke zoo verre gaat dat, ten waare de Almogende Godt door zijne genade, goedertierendheit en barmhertigheit daar tegen had voorzien, de voornoemde ſtad, ſteden en Stift, buiten alle twijfel al vernietigt zouden zijn, en van het vee betreeden zouden worden. En dat noch erger is, dezelve Zweder tracht en dreigt het zelfde, kan hy 'er maar toekoomen, noch

uyt

uyt te voeren; maar Godt wille hem in het volbrengen van zijn duivelsch voorneemen stuiten. Hierom is het dat wy, Prelaaten en Kapittelen van den Dom, en van S. Salvators, van S. Pieters, van S. Jans en van S. Mariaas kerken te Utregt; mitsgaders wy Baronnen, Ridderen, Jonkers, Schildknaapen, Overheden, Raaden en Gemeenten van de stad Utregt, van de andere steden onder het Stift behoorende, en van het ganssche Stift, aan deeze zijde van den Yssel, op het gezeide acht gegeeven, en Gods naam aangeroepen hebbende (dewelke tot noch toe ons zelven, onze Kerk en ons Vaderland voornoemd, volgens zijne barmhertigheit, hoewel onze werken het geenzins en verdienden, van diergelijke rampen en gevaaren heeft bewaart, wiens genade wy daar toe verzogt hebben) hebben goedgevonden tot onzen Momber, Landvoogd en Bescherm-heer te verkiezen, te benoemen en te ontbieden den Doorluchtigen en voorzigtigen Heer Rudolf van Diepholt, die voor deezen door ons met eendragtige stemmen, wettiglijk en behoorlijk tot Bisschop van Utregt ge-eischt is geweest: dewelke als een getrouwe Heer met eige magt, en met de hulp van zijne hoog-edele vrienden, zonder andere bystand als de genade en de magt van den Almogenden Godt te hebben, de stad Amersfoort, (die toen met de toestemminge en met den wille van Zwederus zelf door de vyanden op een ellendige en schandelijke wijze bemagtigt, voor een groot gedeelte verwoest, en van het Bisdom was vervreemdt) goedertierentlijk weder heeft verovert, en op een edelmoedige en gulhartige wijze aan het zelfde Bisdom wederom gegeeven, en onder de gehoorzaamheit der kerke heeft gebragt. En waar het zaake dat

zijne

zijne welgeboore Hoog-edelheit, door Goddelijke ſchikking, en zoo wel door eigen beleid als door de voorzigtigheit van zijne hoog-edele Heeren en vrienden, en met groote onkoſten en gevaaren van zijn eigen perſoon, en van zijne vrienden, niet kloekmoediglijk en met een onverſchrokken gemoed de gemelde ſtad had aangetaſt, verovert, en onder het Bisdom gebragt, geen menſch van gezonde herſſenen, en geen vroom onderdaan der kerke, zal redelijkerwijze konnen twijfelen of gemelde kerk, ja het ganſche Stift, en de hoofdſtad zelf en alle de ſteden onder dezelve behoorende, met alle de inwoonders der zelven, zoo kerkelijke als wereldlijke, zoo mans- als vrouws-perſoonen, tot de kinderen in de wieg toe, zouden vyandlijkerwijze en ten eeuwigen dage vernielt en verdelgt zijn geweeſt. Wy verzoeken dan in alle nedrigheit, en wy bidden met alle mogelijke ootmoedigheit, dat het zijne goedertierendheit en doorluchtige Genade believe, den voorgemelden laſt aan te neemen en te aanvaarden. Het gene vorder tot het voorgezeide noodig is, en naderhand noodig zal weezen, zullen wy zoo als wy vertrouwen getrouwelijk volbrengen en uytvoeren: behoudens nochtans dat wy gezind blijven de regtvaardige Apoſtoliſſche bevelen te gehoorzaamen, maar tegen de onregtvaardige ons door bequaame middelen, en naar ons vermogen, te verweeren, nochte van des zelfs gehoorzaamheit en eenigheit af te wijken, of door deeze en andere dingen meer, daar wy toe genootzaakt worden, af te ſtappen: verklaarende dat wy door een allerhoogſten nood gedrongen worden om hier toe te koomen: behoudens ook dat ieder een, 't zy dat hy een kerkelijk of een wereldſch perſoon zy, zijne vryheit zal behouden,

houden, voor zijnen eigen regter te regt zal ſtaan, en zal aangeſproken worden: met de andere noodzaakelijke en behoorlijke verklaaringen. Vorders ook dat de brieven van ons Stift altijd haare volle kragt zullen behouden. Ook zal de gemelde Heer een eed daar over doen, en het gezeide met zijnen eigen Brief, daar zijn zegel aan hangt, bekragtigen.... Noch verklaaren wy dat wy door deezen onzen handel, noch door 't geene wy noch vorder mogten ondernecmen, noch door eenige proteſten die wy mogen gedaan hebben of die ons van regtswege toekoomen, nochte ook door eenige beroepingen die van onzentwege mogen gedaan zijn, niet voor hebben nochte begeeren van gemelde (Brieven) af te ſtappen, maar ons vaſtelijk aan de zelven te houden. Als dit Briefje aldaar in 't openbaar was geleezen, en de inhoud des zelfs, op dat het van ieder volkomentlijk zou verſtaan worden, in de moederlijke taale door gemelden Deken was uytgeleit, heeft de zelve Deken de drie Staaten, aldaar gelijk gezeit is vergaderd, minnelijk vermaant en aangemoedigt om met de Kerke, de ſtad Utregt, en de andere ſteden, ja het ganſche Stift van Utregt aan deeze zijde des Yſſels, aan te ſpannen, tot nut en welvaaren van gemelde Kerke, Stift van Utregt; en tot afweeringe van gemelde argerniſſen en ſchaden: dewelke waarlijk tot een volkome en onherſtelbaare verdelging van gemelde kerke en van het Stift zullen gedyen: en dewelke door den Heer Biſſchop Zweder, en met zijne goedkeuringe, ja op zijn bevel zijn opgekomen, en, zoo als het waarſchijnlijk te gelooven ſtaat, noch vorder ſtaan op te koomen, ten zy dat het by tijds door een bequaam middel, en door de goedheit Gods, wiens zaak het is, geſchut kan wor-

worden. En op dat ze des te beter en te gemakkelijker hen zelven, hunne kerk en hun Vaderland tegens zodaanige gevaaren, argerniſſen en ſchaden mogten behoeden, en dat ze in het geeven van raad en daad des te eendragtiger en te beter vereenigt mogten zijn, vermaande hy hen dat het hun mogt believen en behaagen den Eerw. en Doorl. Heer Rudolf van Diepholt, die voorhene tot het Bisdom van Utregt eendragtelijk en wettiger wijze ge-eiſcht was, eendragtelijk en met eenpaarige toeſtemminge aan te neemen voor Regent, Beſcherm-heer en Momber of Beſtierder van hunne voornoemde Kerk en Vaderland, en den gemelden Heer Rudolf te bidden dat hy deezen laſt wel zou willen aanvaarden, volgens de form en den inhoud van het voorgeleezen Briefje, en zoo als de zaak zou vereiſſchen dat men vorder alles zou doen, beſchikken en beſtellen: dat het niet gezien ſtond dat de Kerk, het Vaderland, en zy zelf, die zich in geen kleine verlegendheit bevonden, van iemand anders zoo vaardig en zoo heerlijk, by deeze omſtandigheden van tijden, tegen de dreigende en dringende prijkelen geholpen konden worden, als door den voornoemden Heer Rudolf. Dat anderszins de ganſche ondergang en verdelging van gemelde Kerk en Vaderland naar alle ſchijn te duchten ſtond. Na het doen van deeze vermaaninge en aanwakkeringe, zijn de Ridders, de Schildknaapen en de Regenten der Stad (Utregt) en der andere ſteden, met de andere Staaten, terwijle dat de derde of de Kerkelijke ſtaat in de gemelde Kapittel-plaatze bleef wachten, naar andere plaatzen, of Kapittel-plaats vertrokken, om hun beraad over het voorzeide te neemen. Eindelijk, als de voornoemde twee Staaten, te weeten die

van

van de Ridderen en Schildknaapen, en van de voorgemelde Regenten, na een wijle tijds weder by den derden, dat is den Kerkelijken ſtaat, in de gezeide Kapittelplaats waren gekomen, is 'er ten overſtaan van my Wilhelmus, van de onderſchreve getuigen, en van een groote menigte volks, dat 'er by ſtond en tegenwoordig was, voorgeſlagen dat ieder der drie Staaten *zou verklaaren* dat ze het gezeide rijpelijk overwogen hebbende, en daar by overdenkende wat een gevaar dat 'er in kon ſteeken, indien men langer wachte met den gemelden Heer Rudolf voor hunnen en hunner kerke Regent, Beſcherm-heer en Momber aan te neemen, en daar by de benaauwdheit der tijden en alle andere omſtandigheden overwegende, dat, zeg ik, de voornoemde drie Staaten, namentlijk de Prelaaten en de Kanonnikken, de Ridders en Schildknaapen, en de Regenten voornoemd, ieder in 't gemeen, en alle in 't byzonder, eendragtig en eenpaarig, zonder iemands tegenſpreeken uyt zekere wetenſchap, onder de Proteſten in 't gemelde Briefje bevat, volgens den inhoud van 't zelve Briefje, en vorders op de beſte manier, regts-gebruik, en form als zy zulks hebben konnen en moeten doen, den voorn. Eerw. en Doorl. Heer Rudolf van Diepholt, in den naame Gods hebben aangenomen voor hunnen en haarer kerke Regent, Beſcherm-heer en Momber. Daar op, en op ſtaande voet, zonder dat 'er iet anders tuſſchen beide wierd verrigt, hebben de voornoemde Eerw. Heeren, Hermannus, Deken, en Jacobus Prooſt, mitsgaders de hoog-geboore, geſtrenge mannen, de Heeren Johan Burg-graaf, Willem van Montfoorde, en verſcheide andere, zoo Kanonnikken als Ridders en Schildknaapen, uyt de Kapittelplaatze, met den

den wille en toeſtemminge en ter bede van de anderen die daar bleeven, naar gemelden Heer Rudolf gegaan; en hebben hem kort daar op naar de voornoemde Kapittelplaats geleit, en aldaar op een hooger bank geplaatſt. Toen hebben de drie Staaten, door den mond van gemelden Domdeken, den voornoemden Heer, na dat ze hem het bovenſtaande ter begrip van de zaake uytgeleit hadden, ootmoediglijk en kragtiglijk gebeden, hy zou zich gewaardigen, om Gods wille, en om de aanſtaande en zekere noodwendigheit van hen allen, en van het voornoemde Biſdom en Vaderland, en op hun verzoek, deezen laſt van Ruwaardſchap, beſcherminge en momberſchap op zich te neemen en te aanvaarden, en hen met het voornoemde Biſdom en Vaderland te regeeren, te beſtieren, en tegen de voorgezeide en noch meer andere prijkelen naar zijn vermogen te beſchermen. Waar op dezelve eerw. en doorl. Heer, Rudolf van Diepholt, na eenige woorden-wiſſelinge, eindelijk met zijne eige ſtemme heeft geandwoordt en gezeid, dat hy, door hunne gebeden en aanhoudingen bewogen, tot lof en eere van Godt, van Gods Moeder de H. Maagd Maria, en van den heiligen Biſſchop en Belijder Martinus, Patroon der Utregtſche Kerke, den laſt van dit Ruwaardſchap en Momberſchap aannam en aanvaarde: en heeft het zelve aangenomen en aangevaart, *met belofte* van de voornoemde Kerk en Vaderland, met des zelfs onderzaaten en hunne geregtigheden, naar zijne kennis en vermogen te beſchermen, en hen naar de loffelijke wetten der gemelde Kerke en des Vaderlands te regeeren en te beſtieren: en zulks onder zijnen eed, die aldaar door gemelden eerw. Heer Rudolf, met opgeſtoke vingeren

plegtelijk is gedaan. Hy heeft ook belooft dat hy deswegens aan ieder der drie Staaten zijnen Brief, met zijn eigen zegel bezegeld, volgens het beste regts gebruik, zou ter hand stellen. Over welke zaaken altemaal, en iedere in 't byzonder, de drie Staaten Godt met eenpaarige stemmen hebben gelooft en gezegent, en den Heer Rudolf hebben bedankt in de tegenwoordigheit van de eerzaame, bescheide mannen, de Heeren Jacob Sermini, voor zijn leven Provenier van de Domkerke, en Johan Lucas, voor zijn leven Provenier van Mariaas kerke; mitsgaders van de voorzigtige mannen Reinier de Jager, Reinoud van Brederode Henriks zoon, en Rudolf Koevoet, Klerken, tot het voornoemde byzonderlijk als Notarissen en getuigen ontboden en verzogt.

DAAR NA, in het zelfde voornoemde jaar, en in de zelfde indiktie, maand en Pausdom, op den 5 January, op de uuren der *Tertien*, of daar omtrent, zijn voor my, openbaar Notaris, en voor de getuigen hier onder geschreven, en byzonderlijk daar toe geroepen en verzogt, in het Kapittelhuis der Domkerke, in de tegenwoordigheit van den eerw. en doorl. Heer Rudolf van Diepholt, van de eerw. Heeren, Prelaaten en Kanonnikken, en van de Ridderschap en Schildknaapen, uyt naame van een ieder der bovengenoemde, in de tegenwoordigheit en in den drang van een menigte volks, voor den dag gehaalt drie brieven van den zelfden inhoud, en met het zegel van Myn Heer Rudolf van Diepholt bezegeld, daar we boven van gesproken hebben. Dezelve Prelaaten en Kanonnikken, Ridders en Schildknaapen hebben my, Willem Notaris voornoemd, last gegeeven om een der zelve Brieven voor alle omstanders met luider stemme op

te

te zeggen en voor te leezen, zijnde van deezen inhoud:

* Wy Roloff van Dycpholt, Poſtulaet, Ruwaerde ende Beſchermer der Kercken, Stad, Steden ende des Landes van Utrecht, doen kond allen luden ende bekennen mit deſen brieve, want die Eerbare gemeen Prelaten ende Capittelen der kercken, die gemeyne Rydderſcap ende Waelgeboren, die ſtad van Utrecht, van Amersfoird ende anders die gemene ſteden des lands van Utrecht voirſz, ons ter eeren Goids ende in beſceniſſe hoere rechten ende vryheiden, ende omme die ende hoere lyve ende guede te beſchudden ende te beſchermen, eendrachtelyc gecoren ende aengenomen hebben totter kercken ende hoere alre voirſz Ruwaerd ende beſchermer: So ſijn wy mogelyc gedachtich diere truwen ende waeldaet aen ons bewijſet, ende omme die kercke ende al andere voirſz daer van te verzekeren ende ons daer ynne te bewyſen mitten beſten, So hebben wy hem zamentlike ende elken van hem beſonder geloeft ende loven mit deſen brieve, Te weten den Prelaten, Capittelen, Ridderen, Waelgeboren, den borgeren ende onderzaten der ſtad van Utrecht, van Amersfoirde ende der andere ſteden voirſz, die nu die kercke, die ſtad, ſteden ende lande regieren ende ynne hebben ende ons hier ynne biblivich ſyn ende werden zellen by den Staten voirſz alle punten, articlen ende zaken naebeſcreven. Inden eerſten dat wy die kercken van Utrecht voirſz ende alle hoere geeſtliken perſonen, die Rydderſcap, die Waelgeboeren, die ſtad van Utrecht, van Amersfoird

* *Dit volgende ſtaat in het handſchrift in de Nederlandſche taale van * tot ** toe.*

ende alle andere ſteden ende lude ryke ende arme des lands van Utrecht voirſz beſchermen ende beſchudden zellen nae onſen vermogen van alle gewalde ende onrechten die hem of enigen van hem aengelecht mogen werden, ende dat wy die kercken van Utrecht voirſz, alle hoere perſonen, die Ridderſcap ende waelgeboren, allen hoeren perſonen, die ſtad van Utrecht, van Amersfoird ende alle ſteden voirſz, alle hoere borgere ende onderzaten, ende alle andere lude des lands van Utrecht, elken van ſynen lyve ende guede tot ſinen rechte ende vryheiden ſtaen ende blyven zellen laten daer die kercke eene of enich andere perſone voirſz van rechte of van hoeren gewoente tobehoert hebben ende tobehoren. Oeuc en zellen wy nyemant vangen by ons ofte by onſen Amptluden, noch ſyn guede nemen in enigerwys, hi en ſy eerſte vervolget ende mit rechte ende mit oerdel verwonnen. Die gewunt, getymmert of gearft is inden Stichte, of die men ten lantrechte vervolgen wil over enen yegeliken lantrecht te doen na inhout des landbriefs, ende tegen den lantbrief oick niet te doen in genen punten daer ynne begrepen. Oeuc en zellen wy een gene oirloge noch grote zaken dair oirloge gefien is of te comen aennemen, ſonder berade ende conſente der dryen Staten, alze Eccleſie, Ridderſchap, ſtad ende ſteden voirſz. Oick en zellen wy der Kercken noch des Geſtichtes guede niet bezwaren, vervremden noch verſetten van den Stichte over die vervremde guede omhalen ende ynnewynnen na onſen vermogen, ende den armen gelyck den ryken voerraeden als een gued Ruwaerd ende beſchermer ſculdich is te doen. Mede belyen ende kennen wy dat wy tot allen tyden als wy inder Eccleſie van Utrecht voer den

Ca-

Capittel beclaecht werden, dat wy ofte onſe amptlude enigen menſche onrecht gedaen hebben of voer weygeringe van rechte, ende daer omme vanden Doemdeken of den genen die ſyn macht heeft te Capittel geropen werden, te Capittel comen zellen ende recht doen, ende recht doen doen by raede ende goeddunckeu der dryer Staten, als Eccleſie, Ridderſchap, ſtad ende ſteden voirſz. Ende wy en zellen hier of, noch van den lantbrieff voirſz en gene beroep doen nochte anders hier tegens doen in enigerwys, ſonder all argeliſt in allen punten voirſz. Alle deſe punten ende articlen voirſz ende elc beſonder, hebben wy Roloff, Poſtulaet, als een Ruwaerd ende een beſchermer voirſz geloeft ende gezekert by onſer truwen ende eeren ende lyflic ten heyligen gezworen mit volſtaefden eede by den eerbaeren Heeren Herman van Lochorſt, Doemdeken van Utrecht, van wegen alre Staten voirſz van ons genomen vaſte ende ſtede te halden, te voldoen ende niet te verbreken in enigerwys. Ende hebben des to orconde onſen zegel aen deſen brieff doen hangen. Gegeven int jaer ons Heeren duſent vier hondert ſeven ende twintich, des vierden dages in Januario. * *

Dit gedaan zijnde heeft de voornoemde eerw. en doorl. Heer Rudolf van Diepholt, op het verzoek der Prelaaten en Kanonnikken, mitsgaders der vornoemde Ridderen en Schildknaapen, die zulks op gemelden Rudolf van Diepholt, zoo uyt hunne eige naamen, als uyt den naam van de Kerk en van het Vaderland verzogten, in de handen van den voornoemden Domdeken, die het uyt den naam der voornoemde perſoonen ontfing, den Brief, dien de gemelde Deken in handen had,

met zijne regter hand aangeraakt, en heeft aldus plegtelijk en in 't openbaar ter heilige Evangelien mondeling gezworen, dat hy den inhoud van den zelven Brief onverbrekelijk naar zijne kennis en vermogen zou onderhouden, en doen onderhouden, alle liftigheit en bedrog buiten gesloten; Behoudens dat alle en iedere, zoo kerkelijke als wereldlijke persoonen, wat naam dat zy ook hebben, en wat waardigheit dat ze bezitten, dewelke onder den inhoud van den zelven Brief eenigzins hebben konnen begreepen worden, doch zich tegen hem, Heer Rudolf, aangekant hebben en als noch aankanten, en stilzwijgens of opentlijk geweigert hebben en als noch weigeren hem voor Beschermheer, Ruwaard en Momber aan te neemen, onder deezen eed niet moeten begreepen worden, en hy niet gehouden nochte verpligt is hen te beschermen: maar dat hy tegen de zodaanigen met alle strengheit zal mogen voortgaan, en vorders met hen handelen zoo als hy het dienstig zal oordeelen; zoo dat de voornoemde eed egter ongekrenkt, in zyn geheel, en in volle kragt zal blyven. Dit alles aldus verrigt zijnde heeft de Heer Domdeken voornoemd, uyt zijnen eigen naam, en uyt naame der algemeene Kerke, een van de gemelde drie Brieven aangenomen: Johan van Montfoord voornoemd heeft, uyt zijnen eigen naam en uyt naame van de Ridderen en Schildknaapen, den tweeden aangenomen. Den derden Brief hebben zy door Rudolf Koevoet aan de Regenten der stad Utregt aangeboden, om den zelven uyt hunnen eigen naam, en uyt naame der zelve stad en der vordere steden van het Utregtsche Stift, *te bewaaren*. En zy hebben my, Openbaar Notaris onderschreven, verzogt dat ik voer hen, in 't gemeen en in 't by-

zon-

zonder, over het voorgezeide een openbaar bewys-ſtuk of meer openbaare bewys-ſtukken, volgens het opgeeven van wijze mannen, zou opſtellen. Gedaan als boven, in het jaar, in de indiktie, in de maand, op den dag, op het uur, in het Pausdom, hier boven uytgedrukt; in de tegenwoordigheit van de eerzaame beſcheide mannen, den Heer Jacob Fermini Prieſter, voor zijn leven Proevenier in de gemelde kerke van Utregt, van Reinout Jager van Brederoden Henriks zoon, en van Rudolf Koevoet, Klerken, openbaare Notariſſen en getuigen, tot het voorzeide byzonderlyk ontboden en verzogt.

Plaats van het zegel.

Willem Medenblik.

En ik Willem, zoon van Broder Medemblik, Klerk, door Keizerlijk gezag Openbaar Notaris in het Stift van Utrecht, vermits ik al het boven gemelde, en ieder van het zelve in 't byzonder, terwijl het geſchiede met de voornoemde getuigen heb by-gewoont, en al het gemelde, en ieder van 't zelfde in 't byzonder, als verhaalt is, heb zien en hooren geſchieden; zoo heb ik, des verzogt zijnde, deswegen dit tegenwoordig openbaar bewijs-ſtuk tot bewys en tot getuigeniſſe van al het voornoemde opgeſtelt, en op deeze openbaare form gebragt, en 't zelve met myn gewoonlyk zegel en eigen naam ondertekent.

AANTEKENINGEN.

1. Volgens het verhaal van Heda is het Domkapittel, na dat Barent Proeis zoo geweldiglijk op de deur had getiert, en zoo onverſtandig had gedreigt, overend geſtaan, en heeft tot geene verkiezing willen treeden. Doch de andere 4 Kapittels zyn egter voortgetreden, en de ſtemmen zyn gevallen op Rudolphus Diephold, op den Prooſt van Aken, en op Zweder van Kuilenburg. Maar aanmerkelijk is 't geene Heda daar by voegt, dat Zweder, ziende dat hy in het getal der ſtemmen verre te kort ſchoot, zijne ſtemmen heeft overgegeeven aan Rudolphus, verklaarende op zyn gemoed dat hy niemand en kende die bequaamer tot die waardigheit was als hy.

2. Jan Veldenaar, die omtrent dien tijd te Utregt heeft geleeft, en het beſt heeft konnen weeten, verhaalt ons in zijne Kronijk, dat de Paus het Biſſchopdom van Utregt al by het leven van Frederik had vergeeven aan den Biſſchop van Spiers, te weeten tegen dat Frederik zou komen te ſterven. Egter zyn de Kanonnikken na de dood van Frederik, zoo als we hier en elders vinden, tot de verkiezing van een nieuwen Biſſchop voortgetreden. Men weet hoe dat ſommige Pauzen zich het regt tot het begeeven van alle de kerkelijke ampten der ganſche wereld aangematigt hebben: hoe dat Clemens IV. daar van ſpreekt als van een bekende zaak (*Sexti Decretal. lib.* 3. *tit. de Prebendis c.* 2.) eindelijk hoe dat Clemens V. rond-uyt heeft verklaart dat de Paus een volkome en onbepaalde magt heeft over allerhande kerkelijke bedieningen (*Clementin. l.* 2. *t.* 5. *c.* 1.) Maar de Kanonnikken, of die anders in de verkiezinge te zeggen hadden, waren altijd van dat gevoelen niet, en hebben zich altijd aan die Pauſſelijke vergeevingen niet gekreunt.

Indien Veldenaars verhaal waarachtig is, gelyk het ſchijnt te wezen, zal de Paus niet gepaſt hebben op den 30ſte Regel van de Cancelarye, dewelke zelf door Johannes XXII. opgeſtelt en door Martinus V. Nicolaus V. en meer andere Pauzen is afgekundigt. Deeze Regel behelſt dat 'er geene begeevingen van kerkelijke ampten ten eenigen tijd zullen gelden, dewelke geſchiedt zyn

voor

voor de dood van den bezitter; ja dewelke geschiedt mogen zyn eer dat zijne H. de tijding van het overlijden des bezitters heeft konnen bekomen. Deeze wet zegt Rebuffus (*prax. benef. p. 1. tit. de Reform. bull.*) is in Vrankrijk tot een Rijks-wet aangenomen, zodaanig dat ze door den Paus niet kan vernietigt worden. Dat zullen de Kanonnikken van Utregt misschien ook alzoo begreepen hebben.

3. Zwederus nu de heerschappy in handen hebbende heeft de kunst niet gehad om de gunst der Ingezetenen op zijne hand te houden. Al die den naam hadden van Rudolfs gezind te zyn waren hun goed en leven niet verzekerd: naar Moordenaars, Brand-stichters, en diergelijke Booswigten, wierd weinig gezien, als ze maar niet verdagt en waren van Rudolfs streng te trekken. Daarenboven was zijne intrede niet zonder bloedstortinge geschiedt, daar hy zich ook weinig aan kreunde: de voorregten der Geestelijkheid wierden weinig geacht, de Ridderlyke order was by hem qualyk gezien, en had weinig te zeggen. Die van Amersfoord, als met Rudolphus heulende, wierden te vuur en te zwaard vervolgt. Eindelijk, de Utregtenaars ziende dat 'er een hoog hart en een harde inborst in zat, hebben hunne genegendheit van hem afgetrokken, die hy op geenerhande wijze, 't zy door vleyery en schoone woorden, 't zy anderzins, wederom heeft konnen winnen. Zie *Matthæi Anal. t. 9.*

Eindelijk is de Ridder Renesse, die ter stad uyt gebannen was, met 24 Krijgsknegten, in het gewaad van Monnikken, in de stad gekomen: daar die van zijne partye hem aanstonds zyn toegevallen. Die van Zuederus partye, de kans gekeerd ziende, zyn, om hun leven te behouden over de Stads-muuren gesprongen, en het gevaar aldus ontkomen. Naderhand is Zuederus niet meer te Utregt geweest. Hy wierd'er gedaagt: maar is noit verscheenen, zeggende dat het'er niet veilig en was voor zijn' persoon. Hy verzogt eindelijk vrygeleide; 't welke hem vergunt wierd voor 100 persoonen: en als hy evenwel niet en verscheen, is hy veroordeelt als hardnekkig. Daar op heeft hy zich met de hulp van den Graaf van Egmond, meester gemaakt van Amersfoord: daar de Utregtenaars hem kort daar na uytgedreven hebben.

Hoe dat Philips Hartog van Borgonie, die toen de regeering van Holland genoegzaam in handen had, en

Arent Hertog van Gelderland, de zaak voor Zuederus opgenomen, en de Utregtenaars en de Amersfoorders met alle magt, doch met weinig vrucht, beoorlogt hebben, hoe dat ze voor Amersfoort, daar de burgers van Utregt met de Amersfoordsche Vrouwen den vyand van de muuren geweert hebben, hun hoofd hebben gestooten; hoe dat de Hartog van Gelderland zoo vinnig in dit oorlogen was, dat hy 't ganssch Graaf-schap van Gulik, 't welke ondertusschen aan hem vervallen was, heeft verwaarlooft, zoo dat het den Hartog van Bergland door den Keizer opgedraagen wierd; dit alles zeg ik, en meer andere omstandigheden staan by Heda en elders wijdloopig aangehaald.

4. De 3 Staaten van Utregt hadden ook een *appel* by den Paus ingelevert tegens het aanstellen van Zwederus. Maar zy klaagen ten hoogste in zeker verklaarschrift, 't welke gerigt was aan alle Christene Koningen, Keurvorsten en andere Vorsten van 't R. Rijk, mitsgaders aan alle Aarts-bisschoppen, Bisschoppen, Hartogen, Mark-Graven, Land-Graven, Graven enz., dat de Paus hunne Gezanten niet eens heeft willen hooren spreeken: maar dat hy Raas Doggert, die het woord zou voeren, heeft laaten gevangen neemen, en als een misdaadiger heeft laaten omleiden langs de straaten van Romen; ja dat hy hem in de gevangenis der openbaare misdaadigers heeft laaten brengen, en daar drie volle dagen heeft laaten zitten. Zy hebben 't daar by niet gelaaten, maar hebben weder een ander Gezandschap naar den Paus gezonden, om hunne beswaarnissen voor te stellen; maar dat is niet beter uytgevallen als het eerste; en ze klaagen weer even sterk, en als over een verbreeking van de goddelijke en menschelijke regten, en van de natuurlijke reden, dat de Paus hun' Advokaat heeft doen zwijgen, en den Advokaat der tegenpartye, die alles tegen de Utregtenaars uytlapte wat hem in den mond quam, vry en onbelemmerd heeft laaten spreeken. Daar op hebben zy, zoo als ze zelfs in hun verklaar-schrift spreeken, ziende dat ze by den Paus, als zijnde misleid door de bedrieggelijke en leugenachtige aanbrengingen der Tegenpartye, en geen regt hadden te verwachten, zich van den regeerenden Paus beroepen tot de naaste algemeene kerkvergadering, en tot den Paus die als dan zou regeeren; doch in alles, behoudens de gehoorzaamheid die zy den R. Stoel schuldig waren, en ongekrenkt wilden bewaaren.

5. Zwe-

5. Zwederus te Utregt zijnde heeft den ban tegens Rudolphus en tegens die van het Boven-ſtift uytgeſproken. Ja alle Zondagen las hy over hem de eeuwige vervloeking, en liet de klokken over hem luiden: 't welke de Geeſtelijkheit van Over-Yſſel zodaanig heeft getroffen, dat alle Geeſtelijke perſoonen uyt Over-Yſſel zyn getrokken. Zie Zuederus de Culenburg in zijne *Origines Culenburgicæ*, (*Analect. Matth. t.* VI.)

6. De Stad kreunde zich zoo weinig aan het Interdikt, dat ze alle de Prieſters die in het verrigten der kerkdienſten bleeven volharden, in haare beſcherming heeft genomen. Daar waren egter verſcheide kerkelijke perſoonen, dewelke voor den Pauſſelyken ban vervaard uyt de ſtad zyn geweeken. Maar dewijl de tweedragt zoo lang duurde, (want daar zyn 9 jaaren mee verlooloopen) en 'er noch geen einde van te verwachten was, quamen de uytgeweekene Geeſtelijken, zoo nu zoo dan, weder t' huis druipen, maar hadden moeite genoeg om weder ingelaaten te worden. Ik zal hier noch byvoegen dit volgende uyttrekzel, 't welke zeker Heer van bekende vroomigheit en bequaamigheit uyt een handſchrift, beruſtende in het Begijnen Klooſter te Emmerik, heeft getrokken: als hier zeer wel te pas komende.

Int jaer ons Heren 1425 ſoo waſſer twedragt in het Sticht van Uytert om 't kieſen van een Biſſchop. Soo dat den Paus hier af ſont den Ban aen 't ouwt Sticht van Uytert. En dit was de Geeſtelyke en Weerellyke ſeer ſwaer om dat ſe geen goddelyke dienſt mogten doen of hooren, en onſe Suſteren ſaten by naer een heel jaer langh dat ſy geen Mis hoorden. Maer dewijl veele van de Weerellyke Luyden den Ban niet achten, ſpraeken ſy veele op die Geeſtelyke Luyde, die den Ban groot hielden: ſommige ſeyden men ſou de Begijnen t' ſaemen bannen, en men ſou ſe in den Iſel jaegen en verdrenkenſe, en als onſe Suſteren op de ſtraten gingen wierden ſy beſpot ſeggende men ſal u nog uyt de Stat verdryven, en om dat deſe vervolginge en tribulatie van dag tot dag meer aenwaſte, des waren ſy ſeer benauwt. De Schepens van de Stat waeren altemael toornig op onſe Eerwaerdigen Vader Heer Joannes Hoef en op Heer Gaedert ter Straaten onſes Vader van Heer Florens Huys, om dat ſy de Suſteren daer toe hielden, dat ſy den Ban ſouwen houwen, en daerom geboden

ſy

ſy hen dat ſe uyt de Stat ſouwe trekken, want ſy meynde als ſy haer quyt waren, dat ſy de Suſteren wel bepraten ſouden, maer ſy vondent anders. . . . . Doe onſe Suſteren aldus van haeren Vaeder berooft waeren, en by naer een jaer geen Mis gehoort hadden, ſoo wouden de Schepens dat niet langer lijden dat ſy niet te kerk gingen, en daerom quaemen hier ſommige Schepens van de maeltijt en hadde den Stats-Boode by haer. . . . . En ſy riepen Moeder Mette van Colen dat ſy hem volgen ſouden met 2 of 3 Suſteren, en doe ſy int Bede-huys quaem, ſeyden ſy haer dat ſe met de Suſteren te kerken ſoude gaen, of dat ſe de Stat ſoude moeten verlaten, en ſy gaven haer 8 dagen beraet. . . . . Dewijlen de 8 dagen ge-eyndigt waeren antwoorden onſe ſuſteren, dat ſy liever uyt de Stat wilde trekken als het gebot van de kerk niet te gehoorſaemen. . . . . waer op haer bekent gemaekt wiert te vertrekken. . . . . Ondertuſſchen ging onſe Moeder Mette van Colen naer Sutpheen om met onſe Vaeder daer over te ſpreeken, waer dat ſy blyve ſouden. Op den weg quaemen haer twee Suſters van Brandeshuys te gemoet, en die ſeyden tegen onſe Moeder Mette, Meeſter Willem Kniecamp onſe Kerk-Heer die wil u tot Lochem hebben daer ſalje weeſen met uwe Suſters. . . . . Doe ſy tot Sutpheen quam by onſe Vader, en ſeyde dat de Scheepens haer bevoolen hadden, doen hadt Heer Joan Hoef onſe Vader al te veel te lijden, om dat hy de Suſteren niet by een nog in vreden houde koſt als hy placht. . . . . Meeſter Willem Kniecamp, die doen Paſtoor was van onſe Vrouwe-kerke, die was de Geeſtelyke ſeer behulpelyk ſonderlyk onſer Suſteren, die heurde haer daer te Lochem een huys. . . . . Doe onſe Suſteren aldus tot Lochem woonde moſt onſe Vader Heer Joan Hoef met de Suſteren van Meeſters Gerredts huys te Aernem woonen, en daerom koſt hy niet veel by onſe Suſteren koomen. . . . . In der ſelven tijt als onſe Suſteren met de Suſteren van Lochem woonde, doe verwekte onſen lieven Heer eene goede Man in Gelderlant, die Lambert de Haſe hiet, en woonde toen te Waemele by Tiel, deſe hat een groot Bouhuys en eenen grooten Hof, maer dewyl hy onſe Suſteren niet kende, trock hy naer Emmerick by de Suſteren en gaf het haer te kennen, dat hy ſijn wooninge gaerne daer wilde toegeven, als men een Klooſter daer tymmerde. Zoo als die

Suſte-

Susteren daer van verseker waeren quamen sy tot onse Susteren tot Lochem en bragten haer die tydingh dat sy te Wamele een wooning krygen kosten, waer over sy seer verblyt waeren. . . . . Wat voor ongemakken honger en ellent onse Susteren hebben gehat is ongelooflyk. . . . . aldus heeft de wandelinge van onse ouwe Susteren in dese tribulatie, besonderlyk soo lang sy tot Lochem woonde, geduiert, maar als sy nu int sevende jaer waeren uyt geweest, doen senden den Paus hier neder een Legaet, die den Ban daer sy om uyt waeren neder leyde, en hy schikten alles tot rust en vrede, zoo dat alle de gene, die te voore uytgedreven waeren, geoorloft was weder in te koomen. . . . . Doe dit alles gebode was, quaemen alle de Susteren van alle kanten weder die seer van de Wereltlyke Luyden bespot wierden. . . . . Maer de Schepenen, die wilde onsen Eerwaerdigen Vader Heer Hoef en Heer Gaedert ter Straeten niet toelaeten, dat sy weder in quaemen, want sy waeren nog al te toornig op haer, seggende sy hebben de Begijnen die goede simpele kinderen verleyt. . . . . Maer sy waegdent int eerst van den Advent, en quaemen heymelyk in, dog als de Schepens dat vernoomen hadden, die quaemen met de Stadts-Boden tot haer in, en leyden haer als Misdadigers weder uyt de Stat, als menschen, die de Stat vervoert hadden. . . . . maer sy hadden anders geen reden dat sy haer die beschaempheyt aendede, als om dat sy haere Schaepen als een goede Harder getrouwelyk bystonden, en de hielden se tot de gehoorsaemheit der H. Kerken. Alsoo trock Joan Hoef onsen Heer naer Sutpheen, daer hy den tijt zijns levens overbracht, &c.

Onder den E. H. J. C. V. E. rust noch een schrikkelyke Briet van Paus Martinus, waar in Rudolphus, en die 't met hem houden, worden verklaart van de Kerk afgesneden, Kerk-rebellen, rotte Litmaaten, Ketters of van ketterye verdagt, enz. en de geloovigen, willen zy zalig worden, en by 't geloof blyven, op het kragtigste vermaant van hem af te wyken, zyn gezelschap te schuwen, enz

7. Dat hy Duurstede en Abcoude aan het Stift heeft gehegt, is aldus by-gekomen. Heer van Gaasbeek, die ook Heer was van Wyk te Duurstede en van Abcoude, was een van de vinnisste vyanden van Rudolphus

phus geworden, tot zoo verre dat hy hem langen tijd buiten Utregt heeft helpen houden. Als Rudolphus dan weder binnen de ſtad was geraakt, en daar de zegen had bevochten, is onder anderen ook de gemelde Heer van Gaasbeek gevangen gekreegen, dewelke voor zijne verloſſinge heeft moeten af-ſtand doen van Duurſtede en Abcoude, mits dat hy het vrugt-gebruik voor zyn leven zou behouden.

Waar omtrent noch dient geweeten dat Rudolphus in 't jaar 1447. in groote ongunſt is geraakt by veele voornaame Burgers, en dat by deeze gelegendheit. Men had een zekere ſchatting op het Land geleit, onder den naam van Margengelden, om 'er de ſchulden die in den Oorlog gemaakt waren mêe af te loſſen. De Biſſchop, zegt Heda, ziende dat 'er een groote menigte van geld opgebragt wierd, begon eens na te vorſchen waar al dat geld mogt blyven, en hoedaanig dat het beſteedt wierd. Hier uyt zyn voor eerſt groote woorden en zwaare dreigementen tuſſchen hem en den Dom-deken gereezen. De Biſſchop is buiten de ſtad gereeden, en wierd 'er ook buiten gehouden, ter tijd toe dat hy, gelyk wy hebben beginnen te zeggen, met een deel volk door een gat van de veſten in de ſtad is gekomen: daar ging het op een ſtieren en vechten: de Biſſchop, en Henrik Heer van Montfoort, die het hoofd van zyn volk was, wierden van hunne paarden gefmeeten, en de eerſte zelf aan zijne knie gequeſt; maar na veel bloedſtortens is de zege aan 's Biſſchops zijde gebleven. Twee voornaame Burgers, te weten Arnoud Amerongen, een loos en gaauw Burgermeeſter, en Henrik Jacobze, zyn met de dood geſtraft: anderen in ballingſchap gezonden, en onder anderen de voornoemde Dom-prooſt: veele van de rijkſten in zwaare boeten geſlagen enz. Deeze haat is veel grooter geworden, als Rudolphus, zijne koffers ledig geoorlogt hebbende om Walrave in het bezit van 't Munſterſche Biſdom te helpen, vrywillige giften van de Stiftenaars heeft beginnen te eiſſchen. Dit krakeel is al hoog geloopen. Doch dit word in de volgende afdeelinge door den Auteur zelf wijdloopig beſchreven.

8. De algemeen Vikaris in het Geeſtelyke van Zwederus is geweeſt een andere Zwederus, toegenaamd van Voorhout, (in 't Hand-ſchrift ſtaat volgens de oude ſpelding Voerhout) Kanonik te Utregt, en Prooſt van Elſt, zoo als blykt uyt zeker Hand-ſchrift, beruſtende on-

onder den E. H. J. C. V. E. Indien wy dit eerder geweten hadden, waar de Lyst der Algemeene Vikariſſen in de Voorberigten zoo veel te grooter geweest.

9. Dit is niet nieuws geweest in onzen Rudolphus; want het gebruik van het huisraad en de roerende goederen van de ſtervende of overledene Biſſchoppen te rooven; is voor deezen zeer gemeen geweest, zoo wel te Romen, als in Spanje, Italie, Vrankrijk, ja in Griekenland en op meer andere plaatzen. En het is zoo oud dat 'er al in de kerk-vergaderinge van Chalcedon (*can.* 22.) een wet is gemaakt tegen de kerkelyke perſoonen die den inboedel van den afgeſtorven Biſſchop quamen te rooven; en, dat aanmerkelyk is, daar ſtaat uytdrukkelyk by dat het zelfde al in oude kerk-regelen verboden was geweest; een teken dat dit misbruik al zeer oud moet wezen. De Synode van Terragone heeft het zelfde ook verboden; maar die van Lerida klaagt 'er geweldig over dat de Klerken zich aan dit verbod niet en kreunden; maar als uytgelatene menſchen vielen op den inboedel der overledene Biſſchoppen: en daarom begeert zy dat 'er eenigen uyt de Geeſtelykheit zullen gekoren worden, om de Biſſchoppelyke goederen, by het overlyden van den Biſſchop, te bewaaren. Zoo plagt het te Roomen ook te gaan by het afſterven van den Paus. Somtijds wierdt 'er naar zijne dood niet gewagt, gelyk we in onſe Hiſtorie zien dat 'er ook niet gewacht wierd naar de dood van Rudolphus. Als Leo III. dood ziek te bedde lag, zyn de Romeinen op zijne Land-huizen gevallen, en hebben dezelven uytgeplundert, en meenden het zelfde te Romen te gaan klaaren, enz. (Zie het leven van Lodewyk den Goeden, en de Jaar-boeken van Eginhartus.) Zulks is naderhand verboden door Keizer Lotharis (in een Privilegie door Holſtenius uytgegeeven) maar na het geweld tegen Paus Formoſus gepleegd is het gebruik zyn oude gang weer gegaan, zoo als blijkt uyt de Roomſche Synode van Johannes IX. De Synode van Valentia in Spanje ſpreekt ook tegen 't zelfde misbruik. Diergelyke roveryen worden ook afgekeurt in de de eerſte Synode van Kavaillon, in die Trosley &c. Leo IX. valt ook met grooten yver tegen deeze gewoonte uyt in zijnen Brief aan de Kerke van Oſmo, en verbiedt dezelve onder een zeer ſchrikkelyken ban. Doch dit verbieden en dit bannen heeft niet genoeg konnen helpen: want Urbanus II. is noch gedwongen geweest, die vuile manier op nieuw te verbieden in

de

de kerk-vergaderinge van Klermont. Kalixtus II. heeft het zelfde verbod vernieuwt in de Synode van Tholouze (Zie *Baluſius in notis ad P. a Marca lib.* 8. *c.* 18.) en Innocentius II. in die van Lateranen. Dit heb ik wat breeder aangehaalt, om te toonen hoe algemeen dat dit gebruik is geweeſt, en hoe dat het qualyk geſtuit kon worden. Men ziet uyt de gemelde kerk-vergaderingen dat dit rooven op ſommige plaatzen door de kerkelyke perſoonen zelf, op andere plaatzen door de Heeren van de plaatzen, ook door de zoo genaamde Advokaaten der Kerken, en wederom op andere plaatzen door het gemeene volk, of door het Jan-hagel is geſchiedt. Op ſommige plaatzen was het een ſoort van een wraakneeminge, als onder anderen blykt uyt de verhaalde verwoeſtinge der Land-huizen van Leo III. want de Hiſtorie voegt 'er duidelyk by dat de Romeinen zulks deeden, om 't geene hun ontnomen was aldus wederom te krijgen. Op andere plaatzen meenden de Heeren der plaatzen, of de Koningen dat de bezitting van de tijdelyke goederen, door het overlyden van den Biſſchop, wederom tot den wereldlyken Heer moeſt keeren, ter tijd toe dat 'er weer een andere Biſſchop was aangeſteld, en in de gemelde bezittingen op nieuw was ingehuldigt. Doch wy hebben reeds genoeg van dit rooven geſproken.

Wy voegen 'er maar een woord of twee by uyt Wilhelmus Metropolitaan van Tyrus (*in Hiſtoria Belli Sacri*) te weeten dat by het overlijden van den Vorſt der Turken of Sarazynen, des zelfs Paleis en Legerplaats ook geplundert wierden door zijne onderhoorige Turken. Zoo dat dit al een algemeene gewoonte is geweeſt.

10. Deeze Rudolphus Agricola is ten tijde van deezen Biſſchop by Groningen in Vriesland geboren Het is nauwlyks te gelooven hoedaanig dat hy wegens zyn verſtand en geleerdheit door de geleerdſte perſoonen, en zelfs door de Italiaanen, die in het prijzen der Hoog en Nederduytſchers al zeer vies en gierig vallen, gepreezen is geweeſt. Hier over konnen P. Jovius (*in Elogiis*) Ludovicus Vives (*in Comm. de Civit. Dei l.* 2. *c.* 21.) P. Bembus (*lib.* 6. *Epiſt. ad Eraſmum*) Eraſmus (*in Ciceroniano*) P. Ramus (*præfat. de con ungenda eloquentia &c.*) en meer anderen nagezien worden. Jovius pryſt hem ook ten hoogſte wegens zijne uytſtekende Dicht-kunde: egter moet ik bekennen dat ik in dit Graf-ſchrift zoo een uytſteekende aardigheit niet kan beſpeuren. Ik laat egter aan een ander de vryheid om anders te oordeelen.

WA L-

WALRAVE VAN MEURS.

Als Zueder van Kuilenburg te Bazel overleden was / hebben de Kanonnikken van Utregt / die zijn party volgden / en in ballingschap zwoeven / tot Bisschop van Utregt gekozen Walrave van Meurs, dewelke aanstonds ook bevestigt is door Felix van Savoye, die in de Bazelsche Kerkvergaderinge was aangenomen voor Paus van Romen.

Walrave door de party van Zuederus gekozen, en door Paus Felix te Bazel bevestigd,

Deeze Walrave was uyt het geslagt van de Graaven van Meurs / en de broeder van den (1) Aarts-bisschop van Keulen. Doch hy word doorgaans niet gerekent onder de Bisschoppen van Utregt; als zijnde op geen wettige wijze / te weeten door een deel ballingen / en op geen behoorlijke plaatze verkoren geweest; behalven dat hy niet bevestigt is geweest van een Paus / (2) dewelke van ieder een voor wettig was aangenomen. Deeze Walrave heeft zijn hof ten deele te Aarnhem ten deele te Doorzegt gehouden / en heeft aldaar de kerkelijke straffen tegens Rudolphus en des zelfs aanhang uytgesproken. En zijn bondverwantschap is zoo magtig geweest / (3) dat het niet heeft konnen gedempt worden als door de tusschen-komste van den Kardinaal de Cusa, die herwaart gezonden was / om de zeden van de Geestelijkheit en van het volk te verbeteren. De zaak is dan aldus bemiddelt / dat Walraven zou krijgen het Bisdom van Monster / en dat 'er ten zijnen behoeve over het Stift van Utregt zou uytgeschreven worden een zekere schatting: dewelke zeer zwaar en onverdraaglijk is geweest. Maar die onwillig waren om

word van veele niet gerekent onder de Bisschoppen van Utregt.

Zijne bondverwantschap is egter zeer groot geweest, en kon niet gedempt worden als door het opbrengen van een groote schattinge.

hun deel op te brengen wierden van den Paus met den kerkelijken ban gedreigt.

De Geestelijkheit kant zich tegens deeze schatting, en tegens den Pausselijken ban, gezamentlijk aan.

De Geestelijkheit voor al heeft over deezen last grootelijks geklaagt. Deeze klagten zijn te vinden in zekeren Brief van het jaar 1450 / staande in het 9 deel van de Analecta van Matthæus, op het 424 zijdje. Dezelve Geestelijkheit / die het meeste hier in te lijden had / heeft zich ook van een Appel bedient / en is in een naauwer verbond en vereeniging met malkander getreeden. Deeze vereeniging van de Geestelijkheit was in deezer voege opgesteld:

De Brief daar van staat by Ant. Matthæus.

Wy Prelaaten en Kapittelen van den Dom, van S. Salvators, van S. Pieters, van S. Jans, en van S. Mariaas kerken te Utregt: en Wy Deken en Kapittel van S. Lebuinus kerke te Deventer; zijnde allemaal kerken van het Stift van Utregt, begeeren dat kundig zy aan allen, en ieder in 't byzonder, die den tegenwoordigen Brief zullen zien of hooren leezen, en die daar eenigzins belang aan hebben, of in het toekomende belang aan zullen hebben; dat, zoo als ons door het gemeen gerugt ter ooren gekomen is, en zoo als van zelfs blijkelijk is, voorgegeeven word dat de edele Heer Walraven van Meurs van het Roomsche Hof verlof verkreegen heeft om van de geestelijkheit van deeze stad en van dit Stift van Utregt een onverdraaglijk en uytspoorig onderstand, tegen het gewoonlijk gebruik, af te vorderen, zoo als deeze en meer andere zaaken wijdloopiger zouden begreepen zijn in zekere gewaande Pausselijke brieven en processen, dewelke door den eerwaadigen Vader en Heer in Christus, Mijn Heer Johan Bisschop van Luik, zijn afgekundigt. Van welke brieven en processen van onzent wege, en uyt naame van meer anderen

ren die ons op dit ſtuk aanhingen, om wettige en billijke redenen beroep is gedaan tot den Apoſtoliſſchen Stoel, en tot onzen allerheiligſten Vader, den tegenwoordigen Paus van Romen. Doch door dien dat 'er ter oorzaake van de voornoemde brieven en proceſſen, en om zodaanige afperſſingen van geld, ligtelijk veelerhande krakeelen en onluſten, doodſlagen, verargerniſſen, en ontallijke meer andere onheilen in de ſtad en in het Stift van Utregt zullen konnen voorvallen, en niet zonder reden gevreeſt worden; zoo is het dat wy, behoudens altijd onze ſchuldige gehoorzaamheit aan onzen voornoemden Heer, en aan den heiligen Stoel, in welke gehoorzaamheit wy altijd en in allerhande rampen, ook geduurende de Vergaderinge van Bazel, met een geduurige en onbezweeke getrouwigheit volſtandig zijn gebleven, en noch volſtandig blijven, en ook in het toekomende volſtandig meenen te blijven, ons wederzijds, voor ons en voor onze wettige nazaaten, eendragtelijk, voor altijd, en onverbreekelijk vereenigen, verbinden en ſamen in een verbond treeden: en uyt kragte van den eed, die ieder van ons in zijne eerſte aanneeminge binnen de voornoemde kerken gedaan heeft, hebben wy belooft, en wy belooven als noch door deezen tegenwoordigen Brief, dat wy zodaanige vermaaningen, bevélen, vonniſſen en kerkelijke ſtraffen, in gemelde Apoſtoliſſche brieven bevat en daar op ziende, of eenigzins daar op geduidt konnende worden, met gemeenen raad, hulpe, ſamen-kleevinge, gunſt, en ook met gemeene koſten, zoo voor als nu, als in 't toekomende, en zoo wel in 't geregt als buiten het geregt, getrouwelijk en eendragtelijk zullen tegen gaan, en ons zelven daar tegen ſtellen, en

ook onze voornoemde beroepingen zullen vervolgen: en dat wy nochte met den gemelden Walrave, nochte met iemand anders, over het betaalen van een diergelijk onderstand, eenig verdrag op eeniger wijze zullen aangaan of sluiten, nochte ten eenigen tijde zullen ophouden in het vervolgen van onze gemelde beroepinge, als met algemeene en vooraf gaande toestemminge, kennisse en goedkeuringe van ons allen: En daarenboven zullen wy tegen den voornoemden Heer Walraven, en tegen de andere verkrijgers van de voorzeide proceſſen, vermaan- en bevel-brieven, vonnisſen, en kerkelijke straffen, en tegen de uytvoerders en onder-uytvoerders of inzamelaars der zelven, mitsgaders tegen hunne regtsvorderaars, aanhangers en begunstigers, op de gezeide wijze en eendragtelijk vergoeding invorderen van de schaden, moejelijkheden, quellaadjen en verongelijkingen, daar wy, of iemand van ons, ter gelegendheit van het voornoemde zullen in vervallen: nochte wy zullen hun ten eenigen tijde eenige gunst of genade toestaan of bewijzen: maar wy zullen hunne helpers naar ons vermogen altijd hinderlijk zijn en beletten: ter tijd toe dat ze ons wegens de gemelde schaden, quellingen en verongelijkingen volkome vergoeding en voldoening zullen gegeeven hebben.

Vorders belooven wy dat Wy, Prelaaten en Kapittelen van den Dom, van S. Salvators, S. Pieters, S. Jans, en S. Mariaas kerken te Utregt, twee deelen; en Wy, Deken en Kapittel van S. Lebuinus kerke te Deventer, een deel van het voornoemde, tot vervolging van onze tegenwoordige beroepinge, zullen opbrengen en metterdaad betaalen. Waar by wy noch voegen, dat wy alles, 't welke wy Prelaaten en Kapittels der voor-

voornoemde vyf kerken van Utregt in het toekomende zullen komen te ontvangen van de kerkelijke en geeſtelijke perſoonen van de landen van Holland, Zeland en Gelderland, in het gemeen zullen opleveren en byzetten; zodaanig dat het zonder onderſcheid zal beſteedt worden om onze voornoemde zaak te vervolgen: maar dat de gelden, dewelke de voorgemelde Heeren, de Deken en het Kapittel der Deventerſche kerke, ontvangen hebben of noch zullen ontvangen van de kerkelijke en geeſtelijke perſoonen van het Aartsdiakenſchap van Deventer, en van de landen van Drent, Twent en Ooſtvriesland, niet in 't gemeen zullen aangeleidt worden tot vervolging van de gemelde zaak: maar dat ze dezelve zullen mogen ontvangen en behouden om het derde deel, dat ze op te brengen hebben, te betaalen.

Noch belooven wy, uyt kragt van den voornoemden heiligen eed, dat ingevalle het gebeurde, 't welke Godt verhoede, dat iemand van ons 't zy een perſoon of meer perſoonen, aan deze zijde van den Yſſel woonachtig zijnde, om de gemelde oorzaak, of by gelegendheit van die, opentlijk of zijdelings, onder wat voorgeevinge of glimp dat het zijn mogt, buiten de ſtad Utregt, of wy Overyſſelaars buiten de ſtad Deventer gebannen, of van onze waardigheden, Kanonniksdyen, prouven, ampten of bedieningen berooft of afgezet wierden, dat wy ten hunnen voordeele en ten volle zullen inſtaan, en zullen doen inſtaan voor de vruchten en inkomſten van de waardigheit, kanonniksdye, proeve, ampt, of bedieninge, dewelke hy in onze kerken bezit, mitsgaders voor de daaglijkſche uytdeelingen, toevallen en profijten, al waar het zaake dat hy zijn verblijf niet kon houden onder de kerken

daar hy eenig ampt bekleedt: wy zullen hem in het bezit, daar hy tegenwoordig in is, handhaven, beschermen en verdedigen, en wy zullen ten zijnen gevalle, als reeds gezeid is, instaan en doen instaan, voor alle de vrugten, inkomsten, geregtigheden en toevallen, niet tegenstaande alle beroovinge en afzettinge van ieder Kanonnik in 't byzonder.

Eindelijk, indien het gebeurde dat een of meer uyt ons getal van dit tegenwoordig verbond, 't zy in 't openbaar, 't zy in 't heimelijk, quam af te stappen, en indien, ten aanzien van ons die aan deeze zijde des Yssels woonen, zulks goedgevonden word by het grootste gedeelte van 't algemeen Kapittel van Utregt, of dat zulks, ten aanzien van ons Overyssselaars, aldus verstaan mogt worden by het grootste deel van ons Kapittel van Deventer, dat zoo een als een meineedige Kanonnik zijne stem zal verliezen in het Kapittel van die kerk daar hy een geestelijk ampt bezit: en dat hy daarenboven, en alle anderen, op heeter daad zullen verstreken zijn van de inkomsten van hunne waardigheit, kanonniksdye, prouve, ampt en bedieninge, ter tijd toe dat ze over zodaanig een misdaad, volgens het goeddunken van het grootste gedeelte van het algemeen Utregtsche, of van het Deventersche Kapittel, daar zy dan zullen onder hooren, behoorlijke voldoening en vergoeding zullen gedaan hebben. Tot oirkonde en eeuwige bekragtiging van dit alles hebben wy goedgevonden het zegel van den Dom, en van de S. Salvators, S. Pieters, S. Jans en S. Mariaas kerken te Utregt, en dat van S. Lebuinus kerk te Deventer, aan deezen Brief te hangen. Gegeeven in het jaar onzes Heere CIↃ CCCC L, den sevenden November.

De

De Geestelijkheit heeft ook geschreeven aan Rudolphus, die haar belooft had dat hy haar schadeloos zoude houden; daarenboven heeft zy ook geschreven aan den Kerkvoogd van Luik, die zich als middelaar gedroeg: hoopende zich op de eene of andere wijze te redden. Maar 't was verloren gesmeekt en geschreven. Het opgeleide onderstand moest opgedragt worden, daar was geen ander middel om de zaaken te behouden, en om den ban, die om het lang stukkelen en weigeren door den Paus tegens de Geestelijkheit uytgesproken was, gelijt te krijgen. En deeze schatting, hoewel dat 'er Walrave geen genot van heeft gehad, is ebenwel aan zijne erfgenaamen betaalt; want Walrave zelf is kort daar na overleden.

Ik heb onder onze papieren gevonden den volgenden Brief met de hand geschreven, dewelke uyt last van de H. Synode van Bazel geschreven is aan Walraves, verkoren Bisschop van Utregt.

Lodewyk door de genade Gods en van den Apostolischen Stoel Bisschop van Vise, door de heilige algemeene kerkvergaderinge van Bazel, (die onder de bestieringe van den H. Geest wettig is vergadert, en de algemeene kerk verbeeldt) naar de landen van Spanje afgevaardigd, en op alle plaatzen die hy in 't doorreizen zal aandoen tot Legaat aangesteld, aan den eerwaardigen Walraven, verkoren Bisschop van Utregt, zaligheit in den Heere. Wy hebben van over lang in het binnenste van ons gemoed overleit, en met aandagtigheit overwogen, hoe dat godsdienstige mannen, om Gode een goede rekenschap te konnen doen van het talent dat hun aanbevolen was, al van 't begin der strijdende kerke, tot vermeer-

Open brief van Lodewyk Bisschop van Visa, aan Walraven, die noch niet gedrukt is geweest.

dering van 't Katolijke geloof, hun beſt gedaan hebben om het woord Gods op zodaanige plaatzen onder de Geloovigen van Chriſtus voort te zaajen, daar zy een overvloedigen oogſt en weinige * arbeids-luiden, volgens de ſpreuk van 't H. Evangelie, gevonden hebben; op dat daar door niet alleen die geloovigen, maar zy zelver ook, den loon zouden verkrijgen, dewelke den geenen toekomt die in deezen loopbaan naar behooren loopen. Dierhalve hebben wy het billijk geoordeelt, de vierige gebeden van dusdaanige menſchen, volgens den eiſch van onze dienſtbaare bedieninge, geerne aan te hooren, en hun behoorlijke eer en gunſten te bewijzen, dewelke wy weeten dat als kloeke helden en ſtandvaſtige kampioenen van Chriſtus kloekmoedig volharden in hunne getrouwigheit aan de H. Kerke: ende dewelke de regte leer volgende bequaam zullen zijn om dezelve door hunne heilzaame vermaaningen aan het volk van Godt voor te draagen, en om aldus veele zielen, door de genade van den Allerhoogſten, zalig te maaken. Want de bede, dewelke ons onlangs wegens Johannes, wel-beminden zoon der H. Kerke, en Overſte van het Klooſter der Reguliere Kanonnikken, van S. Auguſtinus order te Utregt, voorgedraagen is, behelsde dat als 'er over eenigen tijd ter gelegendheit van het verſchil, 't welke over de kerke van Utregt is gereezen, verſcheide proceſſen, ook door het gezag van den Apoſtoliſſchen Stoel, waren uytgekomen behelzende veelerhande vonniſſen en kerkelijke ſtraffen, en de ſtad Utregt onder het kerkelijke interdict was geleit; dat, zeg ik, hy Overſte, en de vordere Kanonnikken van het voornoemde klooſter, als zy de Pauſſelijke be-

* *in het Latyn ſtaat:* niet weinige.

bevélen, als godvruchtige en onderdaanige kinderen der kerke, met alle eerbiedigheit en getrouwigheit gehoorzaamden; en zonder door dreigementen afgeschrikt of door vleyeryen verleidt te worden, kloekmoediglijk de goddelijke dienſten hadden geſtaakt, door ſommige ongehoorzaamen en wederſpannigen geweldiger hand uyt het voornoemde klooſter zijn gedreeven, en zoo wel van hunne eige als van de klooſterlijke goederen ellendiglijk zijn berooft, en gedwongen zijn geweeſt om by-na ſes jaaren lang in ballingſchap te leeven, terwijle dat ſommige landloopers en apoſtaaten, dewelke door dezelve wederſpannigen in dat klooſter geſtelt waren, zich niet ontzagen het zelve tot hunne verdoemeniſſe te ontheiligen: en dat, als naderhand valſchelijk voorgegeeven wierd dat het gemelde interdikt en de vordere kerkſtraffen gelicht waren, het welke, zoo als door de H. algemeene kerkvergadering van Bazel wettiglijk is verklaart, een liſtige en kragtelooze lichting is geweeſt; dat, zeg ik, daar op eenigen van de Kanonnikken des gemelden klooſters, zonder zich aan de vreeze Gods te kreunen, en door de booze ingeevingen van de gemelde wederſpannigen verlokt, weder naar het zelve klooſter door een verdoemelijke ontheiliging zijn gekeert: en door de gunſt van dezelve wederſpannigen onderſteund, den gemelden Prior by-na van alle de vruchten en inkomſten van zijne priorye hebben berooft: en dat noch arger is, door een reukeloos beſtaan een nieuwen Prior van 't zelve klooſter met hunne aanhangers hebben gaan verkiezen: terwijle dat de Prior zelf, en het grootſte gedeelte der gemelde Kanonnikken, liever naar het tijdelijke hebben willen lijden, als tegen de bevélen der algemeene

Hy prijſt Johannes, Prior van de Reguliere Kanonnikken te Utregt, dat hy met zijne Kanonnikken gehoorzaamt heeft aan de kerkelijke ſtraf-vonniſſen, de welke in de zaak van Rudolphus waren uytgeſproken.

kerke zoo eene ontheiliging te begaan, of voor het lichten der kerkelijke ſtraffen met geen goede gewiſſe naar het voornoemde klooſter weder te keeren. Aldus zijn zy, doch in vreemde landen omzwervende, en niet zonder zwaare drukkingen, ellenden en zwaarigheden, in hunne godvruchtigheit en gehoorzaamheit ſtandvaſtig gebleeven. En alhoewel dat zy hunne geregtigheit tegen gemelde wederſpannigen en ontheiligers met zeer zwaare onkoſten in de Synode van Bazel vervolgt, en aldaar boven gedreeven hebben, en daar by noch verſcheide regtsvorderingen en vonniſſen hebben verkreegen, zoo is het nochtans dat zy, door de magt der boven-gemelde wederſpannigen, van hunne zaaken, goederen en inkomſten tenemaal berooft zijn gebleeven, en als noch berooft blijven. Overzulks zijn wy van wegen gemelden Prior ootmoediglijk verzogt dat, nademaal onze moeder de H. Kerk, die een ingewand van barmhartigheit heeft, genegen is om haare bedrukte kinderen door de borſten van haare goedertierendheit en goedgunſtigheit te vertrooſten en te verquikken, dat wy, zeg ik, de goedheit wilden hebben van hem, tot vergoeding en vertrooſting voor zoo groote ſchaden, met eenige geeſtelijke gunſten en voordeelen te beloonen. Wy dan, die geen volkome kennis van het voorgaande hebben, en geneegen zijn om gemelden Prior (den welken wy in de zaaken van de heilige kerkvergaderinge, en van de algemeene kerke altijd gedienſtig en getrouw bevonden hebben) met eenige gunſten en eertekenen te beloonen; en wel met zodaanige dat hy niet alleen bequaam mag zijn om de zaligheit van veele zielen te bezorgen, maar dat ook de andere geloovigen kragtiger mogen aangemoedigt wor-

worden, om vervolgingen en smaadheden voor de verdediginge van de kerkelijke vrijheit te onderstaan: en dewijl wy hier toe noch aangezet worden door het voorgemelde verzoek: zoo is het dat wy uwe voorzigtigheit door deeze Brieven belasten en bevélen, dat gy uyt kragte van ons gezag, of liever van het gezag 't welke ons door de † gemelde heilige kerkvergadering en door de algemeene Kerk is opgedraagen, naarstiglijk naar de waarheit van het voorgaande zult hebben te verneemen: en by aldien gy na een behoorlijk onderzoek zult bevinden dat al het gezeide waarachtig is, dat gy als dan aan den voornoemden Prior, die ons ook wegens zijne geleerdheit, wegens de zuiverheit van zijn leven, wegens de eerbaarheit van zijne zeden, en wegens meer andere gaven en deugden ten hoogsten is aangepreezen, verlof zult geeven om in alle en iedere kerken, kapellen en plaatzen, die hy zal aandoen, het woord Gods aan alle Christus geloovigen, volgens de voorzigtigheit die Godt hem gegeeven heeft, in 't openbaar, onverhinderd, en zonder van iemand gemoeit te worden, te verkundigen; en ook verlof zult geeven, (op dat ze door het voorbeeld van goede werken te beter opgewekt, en tot den weg der eeuwige zaligheit getrokken mogen worden) om aan alle, en ieder een, die zodaanige predikatie zullen bywoonen, en met een waarachtig berouw gebiecht zullen hebben, veertig dagen aflaat te verkundigen, dewelke wy hun volgens de barmhartigheit Gods, en door het gezag van zijne Apostelen Petrus en Paulus, en van gemelde heilige kerkvergaderinge, tot afslag van hunne boetplegingen toestaan.

Vor-

† *Hy noemt de kerkvergadering van Bazel heilig, en de geheele kerk verbeeldende.*

Vorders dat gy hem ook magt zult geeven om de biecht zoo van mans- als vrouws-perſoonen te hooren, en hen van de bedreeve misdaaden en zonden, met oplegginge van heilzaame boetplegginge, te ontbinden, ook in zulke gevallen dewelke voor de Ordinariſſen der plaatzen zijn opgehouden; doch alles evenwel volgens de gewoonlijke wijze der H. Kerke. En daarenboven vergunnen wy, volgens ons gemelde gezag, aan den zelven Johannes, en aan des zelfs nazaaten en Overſten van 't gemelde Klooſter, een volle vrye magt om in de kerkelijke dienſten en openbaare ommegangen den Biſſchoppelijken Mijter te gebruiken: en ook (doch dit volgende alleenlijk binnen het Stift van Utregt) om kelken en de vordere kerkelijke vaten en kerk-cieraaden te zegenen en te wijden; niet tegenſtaande alle Apoſtoliſſche of andere ordonantien: niet tegenſtaande ook de inſtellingen en gewoonten der gemelde Order; al waren die ſchoon door een eed, of door het Apoſtoliſch gezag, of op een andere wijze beveſtigt: eindelijk, niet tegenſtaande alles wat tegen deeze vergunning mogt ſtrijden. Gegeeven te Dordregt den 27 April, in het jaar 1440, uyt laſt van gemelde Kerkvergaderinge. In de vouw was ondertekent, *A. Fernandi.* En in de zelfde vouw ſtond noch geſchreven: Aan my onderſchreven vertoond, en van my gezien en geleezen zijnde deezen Brief, volgens den welke by wijze van een Bulle, en het roode zegel van de H. Maagd Maria daar aan hangende, door den Eerwaardigen Heer Lodewyk Biſſchop van Viſe, daar toe door de H. Synode van Bazel gemagtigd, aan den eerwaardigen Heer Johannes, Prior van het Klooſter der Reguliere Kanonnikken te Utregt, en aan des zelfs nazaaten, verlof gegeeven

Hy verleent aan gemelden Johannes, indien zijn lof op de waarheit ſteunt, verſcheide voorregten: als onder anderen om den Mijter te gebruiken.

ven word om kelken en andere kerkgewaaden te zegenen en te wijden; welke Brief in de vouwe ondertekent is door *A. Fernandi*; zoo zegge en verklaare ik, die my langen tijd te Romen heb opgehouden, dat de Prior van het Klooſter der Regulieren te Utregt, die het op zoo een tijd zal zijn, dit verlof en deeze magt, die hem en zijne nazaaten gegeeven wordt, mag gebruiken volgens den inhoud van deeze Bulle, en van den tegenwoordigen Brief. Dit getuige ik Theodoricus ter Hoech, door Apoſtoliſch en Keizerlijk gezag Notaris, en gezwoore Sekretaris van de Hoven van de Eerw. Heeren, den Aartsbiſſchop en de Aartsdiakenen van Utregt. Deeze tegenwoordige kopy heb ik hooren leezen, en heb die by het bezegelde Origineel vergeleeken, en bevonden met het zelfde van woord tot woord over een te komen: dit getuig ik, ondergeſchreven openbaar Notaris, met mijne eige hand: Car. de Hueshnes Notaris.

Ik ondergeſchreven Notaris, hebbende deeze kopy hooren leezen en nagezien, getuige dat dezelve van woord tot woord overeenkomt met de andere kopy:

CORN. CHRISOPOLITANUS,
Apoſtoliſch Notaris. 1589.

AANTEKENINGEN.

1. Volgens het ſchrijven van Suffridus Petri had hy drie Broeders: den Graaf van Meurs, Theodoricus Aartsbiſſchop van Keulen, en Henricus Biſſchop van Munſter; die van hem ook Kardinaalen genoemt worden.

2. Hy is, zoo als Heda getuigt, beveſtigt geweeſt door Felix V. dewelke genoeg bekend is in de Kerkelijke hiſtorien.

3. Walrave is verkoren geweeſt door 7 Kanonnikken van den Dom, 10 van S. Pieters, 6 van S. Jans, en 7 van S. Mariaas kerke. (*Matthæi Anal. t. 9.*)

GYS-

GYSBREGT VAN BREDERODE,

LIV. Bisschop van Utrecht.

Gysbregt van Brederode wordt met eenpaarige stemmen tot Bisschop van Utregt gekozen.

Na *a* dat Bisschop Rudolphus begraaven was/ is Gysbregt, de zoon van Walrave Heer van Brederode/ en Proost van S. Maarten en van S. Salvator, den 7 April/ in 't jaar 1455/ met eenpaarige stemmen/ en zonder acht te geeven op verscheide zeer magtige mede-byders/ door de vyf Kapittelen tot Bisschop van Utregt verkozen/ behalven dat alleenlijk twee Kanonnikken/ Gerardus Maschius en Johannes Wittenhorst (1) door Stephanus gestemt hebben. Gysbregt had zich te voore Onder-dialen laaten wijden om de verkiezing van den nieuwen Bisschop by te woonen. Deeze verkiezing is geschiedt door opzameling *b* der stemmen/ (2) en staat geheel beschreeven by den Heer Matthæus, in het tweede deel zijner Analecta. Deeze Gysbregt word geroemt als een man die in die hooge schoolen/ te weeten in die van Keulen/ van Loven en van Parys/ had gestudeert/ en als een Heer die geleerd/ deugdzaam/ voorzigtig/ welsprekend/ en met meer andere deftige hoedaanigheden begaafd is geweest.

Als hy met groote pragt in zijne hoofdstad/ den zetel des Bisdoms/ was ingehaald/ en het gemeene-beste in rust en ongemoeid meende te gaan regeeren/ en ook de ingezetenen die door Rudolphus Diephold verjaagd waren/ met een beleefde en bevallige zagtmoedigheit weder in de stad had gelaaten/ heeft hy van den Keizer Fre-

a Suffridus Petri, append. ad Bekam, J. Bokkenberg, en meer anderen. *b* in 't Latyn *Scrutinium.*

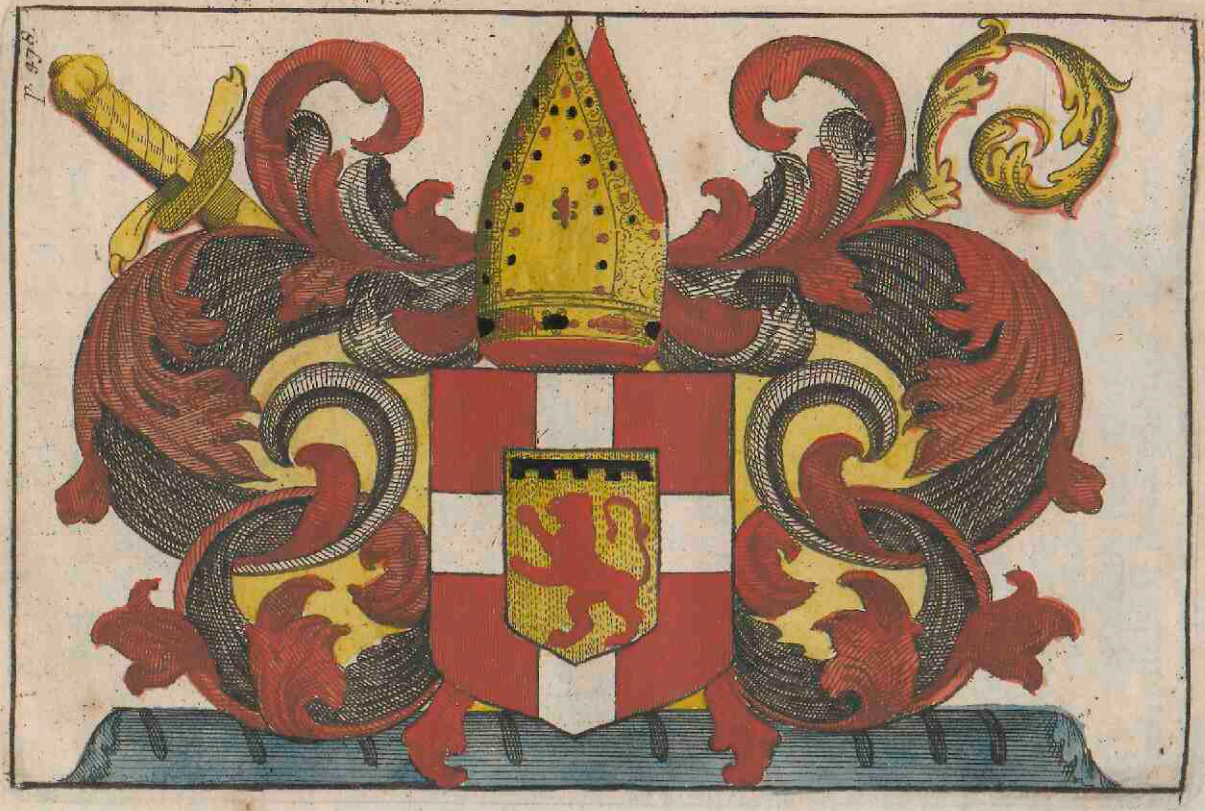

Frederik III. ontvangen het plegtelijke zwaard/ 't welke de Keizers gewoon zijn / beneffens de opdragt van het tijdelijke regtsgebied / aan hunne onderhoorige Vorsten over te geeven. Hy heeft daar op de volgende Heeren / Willem Paats, Alphonsus van Montfoort, Evert Soudenbalch, Herman van Rhenen, Dideryk Uittemeer, en Ludolphus van Hoorn, alle zeer welsprekende mannen / met vier duizend Dukaaten in geld / afgevaardigt naar Kalixtus III. om de bevestiging van zijne waardigheit en regeeringe te verzoeken. De Kabeljaauws-gezinden uyt Holland hebben ook eenigen van hunne party / met een deel opgesmuikte en verbloemde schijn-redenen / naar Philips van Borgonje te Brussel gezonden / om by hem uyt te werken dat de bevestiging van Gysbertus te Romen mogt belet worden. Philips, aangemoedigd door het voorderl 't welke hem in den mond quam vliegen / en beducht voor het toekomende of de Brederodens niet te groot mogten worden / past lustig op zijne belangen / en zendt / onder meer andere Gezanten / den Bisschop van Arras naar Romen / om voor zijnen zoon David, (3) op dat pas Bisschop van Terroane / en ouderdags te Amersfoord voor eenige gevlugte Kanonnikken tot Bisschop van Utregt gekozen / by den Paus te spreeken. Deeze Gezanten / dewelke Gysbregt beschuldigden als een overtreeder van de kerkelijke wetten / en ook Alphonsus Koning van Aragonie hadden opgemaakt / hebben de bevestiging in het Bisdom van Utregt zonder veel moeite van Kalixtus III. verkreegen voor David Bisschop van Terroane; te meer om dat Kalixtus de verwachting had dat Philips groote dingen zoude uytvoeren tegens de Turken. Ondertusschen had Brederode, dewelke

De Kabeljaauws-gezinden, vyanden van de Brederodens, trachten zijne bevestiging te Romen door Philips van Borgonje te beletten.

Philips zijne Gezanten naar Romen zendende, bekuipt hen zoo wel

dat, al hoe wel Gysbregt al hoogstatelijk was ingehaald, en een welbegaafd man was, het bisschopdom egter gegeeven werd aan zijnen bastaerd zoon David, dien hy ook doet wettigen.

welke door zijne aanhangers hoogstatelijk ingehaald zich al vast gedroeg als Bisschop van Utregt / de gewoonlijke gifte naar Romen tot verkrijging van zijne bebestiging gezonden maar heeft niets bekomen: daar veele menschen / zegt Heda *, zelfs te Romen t' onvrede over waren / zonder dat de uytgeschote penningen aan onzen Gysbregt wederom gegeeven wierden / wiens gevolmagtigde door den Paus met zoete woorden te leur wierd gestelt. enz.

Als 'er Gysbregt dan de lucht van gekreegen had dat hem deeze part door de Kabelaauws gezinden wierdt gespeelt / heeft hy besloten het voorbeeld van Rudolphus na te volgen / en het Bisdom met geweld in te houden. Ondertusschen hebben de aanhangers van Gysbertus, om te toonen dat zy David met goede reden verwierpen / ook doen gelden dat volgens de regten der Utregtsche kerke geene on-echtelingen aldaar een jaarlijksche bediening / veel min de Bisschoppelijke waardigheit konden bekomen. Hartog Philips zulks verstaan hebbende heeft zijnen zoon David door Pausselijke magt laaten (4) wettigen / zoo dat hy als een voorgeboorne en als een edelman wierd aangezien. Wanneer gemelde Hartog ondertusschen bezig was met de plegtigheit van 't Gulde vlies / onder een grooten toeloop van Vorstelijke persoonen / in 's Gravenhage te vieren / en ieder een verwachte dat hy hoog daar op naar Utregt zoude trekken / om zijnen zoon in het bezit van het Bisdom te stellen / heeft Gysbregt met de Utregtenaars / onder de aanvoeringe van Reinout van Bredenrode, alles 't welke tot een oorlog noodig was klaar gemaakt: zijnde zodaanig gemoed / dat hy liever

* *Pag.* 91.

liever een veldslag met den Hartog wilde waagen / als het Bisschopdom zoo over te geeven. Als ondertusschen Johan Hartog van Kleef / Johan van Heinsberge Bisschop van Luik / en eindelijk 's Hartogs eige zoonen / David en Karel, hem ditwils / doch altijd te vergeefs / hadden gebeden dat hy Gysbregt ongemoeid zou laaten regeeren / heeft hy zich eindelijk door de gedurige ophitzingen der Kabelhaauws-gezinden ten volle laaten omzetten: en als hy nu genoegzaame manschap by der hand had / heeft hy twee steden van het Utregtsche Stift / Amersfoort en Rhenen / onder de aanboeringe van Adriaan van Borselen Heer van Duivelandt / onder zijne magt gebragt. Dezelve Heer van Duivelandt heeft ook het slot ter Horst, door verradery van den Kastelein / in-gekreegen. Ondertusschen is ook David met een magtig heir / daar Johan van Wassenaar de Oberste van was / by Gorcum aangekomen. Van daar is hy op Tiel / Rhenen en Amersfoord gereist / en is in alle die steden hoog-statelijk ingehaalt en gehuldigt. Doch vermits David, om de tegenwoordigheit van Brederode, zoo niet binnen Utregt kon geraaken / is hy een jaar lang te Amersfoort gebleeven.

Gysbregt, die de gewoonlijke gifte te Romen al betaalt had, staat op zijn regt.

Waar uyt onluften en oorlogen ontstaan.

In 't volgende jaar is Philips, na dat hy een magtig leger had verzamelt / naar Leiden getrokken: en heeft Reinout van Brederode onder een byggeleide derwaarts genodigt / om samen over een bergelijk te handelen. Reinout is 'er aanstonds met een groote bende ruiteren naar toe gereist. Maar dewijl de zaak tusschen hen op geen billijke voorwaarden kon afgedaan worden / is hy weder naar Utregt gekeert. Na zijn vertrek is Philips dijfwens naar Woerden en

Maar onder het oorlogen word 'er te Leiden over een verdrag gehandelt.

bozder naar Yffelſtein getrokken om Utregt te beſtozmen. Als de Utregtenaars daar op aan 't muiten raakten / en upt vreeze vooz Philips tegens Gysbregt op-ſtonden / en hy zelf wel bevroede dat hy het tegen zynen Tegenſtreever niet zou konnen op-haalen / heeft hy eenige Kanonnikken van zynen raad / die hem getrouw waren / onder de hand opgemaakt : en dooz dezelven een vergelijk met Philips getroffen / onder deeze voozwaarden / dat hy / Gysbregt, zyn regt op den Utregtſchen Zetel zou afſtaan aan den vooznoemden David: dat Philips daar tegen aan Gysbregt, vooz zyne onkoſten aan het Bisdom verſchote / zou betaalen 40 duizend goude Leeuwen van Philips munt. Vozders dat David hem 's jaarlijks zou betaalen vier duizend twee honderd Rhijnſche guldens: vooz welke betaalinge Johan, Hartog van Kleef / bozg is gebleeven. Vozder dat Gysbregt zal blijven Aarts-diaken en Pzoost van S. Salvator (f) te Utregt / en dat hy ook Pzoost van S. Donatus te Bzugge zal gemaakt wozden. Eindelijk / dat hy de eerſte raadsheer zal zyn van Holland / en een dubbeld jaar-geld zal trekken. Als deeze voozwaarden over en weer volgens den eiſch der regten en plegtelijker wijze bekragtigt waren / is de vzede tuſſchen Philips en de ſtad Utregt geſloten / onder deeze voozwaarde / dat de Utregtenaars den Hartog Philips, en zynen zoon David, zonder opſchuddinge en zonder oozlog ter ſtad zullen inlaaten ; en dat zy den Hartog als vziend / en zynen zoon vooz Biſſchop zullen aanneemen. Dat hy daar tegen en zyne vzienden / nutsgaders zyn zoon de Biſſchop / hun een opregte genegendheit zouden toedzaagen.

Het vergelijk word onder eenige voorwaarden geſloten.

Gys-

Gysbregt heeft zijn regt op het Bisdom / op de gemelde voorwaarden / overgegeeven aan David: en heeft ook de Kapittels en de stad van de trouwe / die zy hem belooft hadden / ontslagen. Dit is door hem gedaan in 't jaar 1457. na dat hy het Bisdom wat minder als twee jaaren had bestiert. De voorwaarden der vrede staan by Ant. Mattheus te leezen in het 2. deel zijner Analecta. Wat David aangaat / die heeft het voorgezeide wel belooft / maar heeft zijne beloften niet al te wel gehouden / zoo als de Staaten van Utregt in zekeren Brief aan Philips van Borgonje geklaagt hebben: welke Brief in het gemelde deel van den Heer Mattheus, op het 483 zijde/ staat te leezen. Gysbertus staat zijne waardigheit af aan David: doch de laatste heeft zyn woord niet al te wel gehouden.

Brederode is naderhand noch in de gevangenisse gezet: (6) en heeft niet lang na zijne ontslaaging geleeft / zijnde gestorven in 't jaar 1475 en te Geertruidenberg by de Karthuizers begraaven. Dood van Brederode.

AANTEKENINGEN.

1. Deeze twee Kanonnikken, ziende dat Gysbregt zoo eendragtig verkooren was, hebben hunne stemmen ingetrokken, en dezelve ook aan Gysbregt gegeeven. Johan van Leiden voegt 'er by (*de origine Brederod. apud Matth. Anal. t.* 2.) dat de verkiezing zoo eendragtig is geweest, als 'er oit zederd S. Odulphus eenige verkiezinge is gezien.

2. Door opzameling der stemmen, *per scrutinium.* De verkiezing geschiedt op driederhande wijze: 1. *door opzameling der stemmen:* als 'er drie uyt de stemmende Kanonnikken gekozen worden, dewelke de stemmen van ieder Kanonnik in stilte, en een voor een, ophaalen, en op schrift stellen; en als alle de stemmen aldus opgeschreven zyn, dezelve voor 't ganssche Kapittel opleezen; 2. door *samen-belofte* of verblijving, als de verkiezing

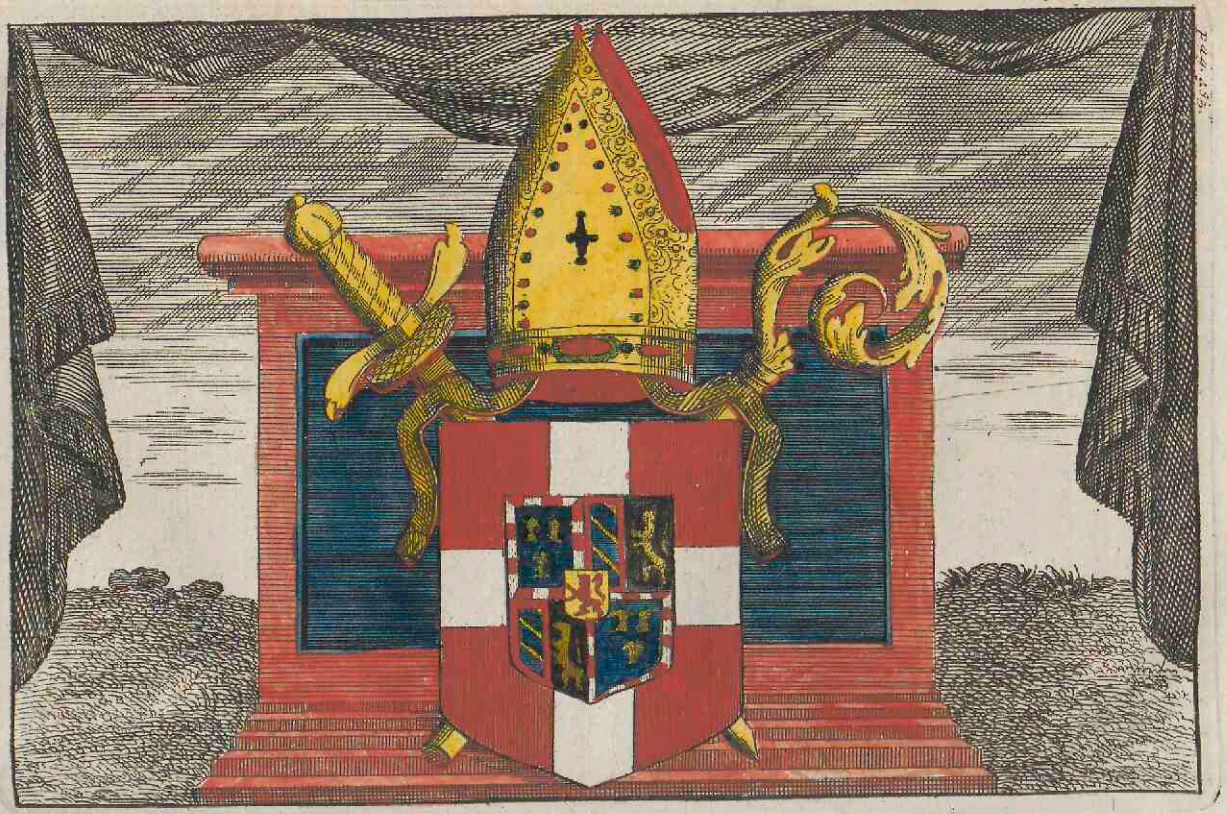

kiezing aan een of twee of meer bequaame mannen word geſtelt. 3. *door inblaazing:* wanneer alle de verkiezers, als door een ſchielijke inblaazing van den H. Geeſt, zonder eenige voorgaande handelinge of kuiperye, hunne ſtemmen ſchielijk en eenpaarig aan iemand komen te geeven.

3. Staat te weeten dat Philips al te vore, te weeten in de eerſte verkiezinge, zijn beſt had gedaan om de verkiezing op zijnen zoon David te doen vallen. Want Rudolphus Diephold had hem te vore al doen begrijpen hoe veel dat 'er hem aan gelegen was, een Biſſchop van Utregt te hebben, op wiens vriendſchap en genegendheit hy ſtaat konde maaken. *W. Heda*, enz.

4. Daar is elders van de onechtelingen geſproken: ik heb hier maar te zeggen dat 'er ook kerkelijke wetten zyn (*diſt.* 56.) dewelke dit voor geen beletzel tot den geeſtelijken ſtaat en houden. *Want*, zeggen ze, *uyt een overſpel gebooren te worden is de ſchuld niet van die aldus ter wereld komt, maar van de ouders:* ja dat *Chriſtus zelf, de waarachtige Opper-prieſter, uit onwettige vermengingen was afgedaalt*: te weeten uyt het overſpel van Judas en Thamar. Voor Bonifacius VIII. gaven de Biſſchoppen zelf *diſpenſatie* aan de onechtelingen om de groote wijdzels te ontvangen: maar Bonifacius heeft dat verandert, (*cap.* 1. *de filiis presb. in* 6.) en hen alleen de magt gelaaten om zulks in de kleine wijdzels te doen.

5. Dit ſchrijven ook Suffridus Petri, de gemeene Kronijk van Holland, Petit, P. Heuterus en Haræus in het leven van Philips den goeden. Dan Willem Heda getuigt dat hy de Prooſtdy van S. Salvator of Oudmunſter niet heeft behouden, maar dezelve heeft overgegeeven aan Willem van Montfoort, die de zoon is geweeſt van Lodewijk van Montfoort, den broeder van den Burg-graaf van Montfoort. Buchelius voegt 'er by dat deeze Willem de gemelde Prooſtdy heeft bezeten tot het jaar 1514, wanneer hy Adriaan, Floris zoon, naderhand Paus van Romen, tot nazaat heeft gekreegen. Dit zal dan aldus te verſtaan zyn, dat hy gemelde Prooſtdy, in het maaken van het verdrag, voor zich zelven heeft behouden, maar naderhand aan gemelden Willem zal overgelaaten hebben.

6. De reden hier van zal in het Leven van David wel te pas komen.

DAVID

DAVID VAN BORGONJE

LV Bisschop van Utregt.

David[a], de natuurlijke zoon van den hoogmagtigen Vorst van Borgonje / Philippus, en eerst Bisschop van Terroane geweest zijnde / heeft in 't begin de regeering / en de bisschoppelijke overheid over het Stift van Utregt / door het gezag van Kalixtus III. aangevangen tegen den wil der Kapittelen / en is te Amersfoord onder het gerammel der wapenen ingehuldigt geweest. Maar als 'er in het jaar 1457 / zoo als we boven gezien hebben / een vergelijk met Gysbrecht van Brederode was getroffen / is hy met een algemeene blyschap / en met een overgrooten toestel / daar Gysbertus zelf tegenwoordig was en hem in persoon geleide / ter stad ingehaalt / en de LV Bisschop van Utregt geworden. Op deeze plegtigheit zijn zoo veele Vorsten / Baronnen / Ridderen en andere adelijke persoonen te Utregt verscheenen / dat 'er noit / zoo veel als men in de historien kan vinden / zodaanig een toebloed te Utregt is geweest. Zoo ras als de staatzie voleindigt was / heeft Philips de Overyssélaars door brieven en gezanten vermaand / om zich tot het aanneemen van den nieuwen Bisschop gereed te maaken. Dezelve / door die van Deventer voornamentlijk opgemaakt / hebben ten andwoord gegeeven dat ze niet onwillig waren om den Bisschop aan te neemen; doch onder dit beding / dat ze Adolf, zoon

David vangt in 't eerste de Bisschoppelijke regeering aan tegen den wil der vyf Kapittelen: doch de vrede naderhand getroffen zijnde word hy met groote vreugde ingehaalt.

Daar de Overyssélaars, en voor al die van Deventer, ook toe gedwongen zijn geweest.

[a] *P. Bokkenberg in actis Pontif. ineditis, Suffridus Petri, enz.*

van Aarnout Hartog van Gelderland / twaalf jaaren lang tot voogd en beschermheer van hun land zonden hebben. Philips zulks verstaan hebbende / heeft zijn krijgsvolk in dzie legerbenden gedeelt / en heeft de stad Deventer negen weecken lang belegert en zeer benaauwt. Eindelijk is de vzede op de voorspzaak van Johannes Hartog van Kleef op deeze voorwaarde gesloten / dat Philips het beleg zou opbzeeken ; en dat de stad den Bisschop David plegtelijker wijze zoude inhuldigen : het welke de andere steden naar hun voorbeeld insgelijks ten eerste gedaan hebben.

Zy hebben wel haast een tegenzin in zijne regeering gekreegen,

[b] Maar de Utregtenaars / en de andere die den Bisschop David ongenegen waren / zijn wel haast misnoegd over zijne regeeringe gewozden; tot zoo verre dat zy / steunende op het gezag van den Burg-gzaaf van Monfoort / tegen den Bisschop zijn opgestaan : Zy klaagden dat Brederode, Pzoost van Utregt / die eerst door de Geestelijkheit verkoren was geweest / en zelfs door het aanneemen van de penningen genoegzaam was bevestigt / hoewel dat de bzief der bevestiginge noch niet was overgelevert / naderhand van den Paus was verlaaten / zonder dat hem een deuit wederom was gegeeven. Zy waren niet de uytspzaak van den Paus gansch niet te bzede / zeggende dat hy bedzogen was geweest. Zy zeiden rond-uyt dat hy misleidt was door de groote beloften van den Hartog Philippus.

klaagende dat den Paus misleidt was geweest.

Deeze en meer andere redenen / die de heimelijke vyanden van Bisschop David deeden gelden / met de beantwoordigingen der Tegenpartye / zijn door den Voorzitter Antonius Mattheus uyt oude gedenk-schzijften getrokken / en in zijne Aantekeningen op Thomas Basinus, Bisschop van

[b] *Bokkenberg in Actis Pontificum ineditis.*

van Cesarea en Viktaris van Bisschop David ingelascht. c (1)

Hierom, zegt gemelde Basinus, zijn ze door David in den ban gedaan: en vermits zy de kerkelijke dienſten met hardnekkigheit evenwel bleeven verrigten, zijn ze aanſtonts onbequaam tot het doen van kerkelijke dienſten, of *irregulier* verklaart, en hebben zoo wel aan het Roomſche als Hof, den Biſſchop David, veel werks gegeeven.

Daar na / zegt dezelve Basinus, hebben zy de oogen geſlaagen op Engelbertus, den broeder van den Hartog van Kleef / een edel jongeling / omtrent 18 jaaren oud / en noch baardeloos / wiens geleerdheit of ſtigtelijke zeden noch niet veel gerugts hadden gemaakt: en hebben zoo lang aangehouden / tot dat hy met de zijnen hun het ja-woord heeft gegeeven. Deeze Graaf van Kleef / wiens broeder Engelbertus was / is niet geweeſt Johan I. zoo als Heuterus en Buchelius (in zijne Aantekeningen op Heda) gemeent hebben / maar Johan de tweede / zoo als Ant. Matthæus uyt den Hercules Prodicius van Pighius tracht te bewijzen.

Zy neemen Engelbregt van Kleef aan voor den beſtierder van het Bisdom.

Op wat wijze dat deeze Engelbregt verzogt is geweeſt / en hoe dat hem de regeering van het Stift is opgedraagen / ter tijd toe dat Biſſchop David afſtand zoude doen van zijne waardigheit / of zoude afgezet worden / ſtaat te leezen in een oud gedenk-ſchrift / 't welke Ant. Matheus onder de ſtads-papieren heeft gevonden / en by hem kan nagezien worden op het 252 zijde van zijne gemelde Aantekeningen.

d Zoo is Engelbregt dan in de ſtad aangekomen op Kers-avond in 't jaar 1481. . . . In het begin, als de Majeſtraat en de ſtads Regenten

c Analect. t. 2. d Th. Basinus tom. 2. Anal. Matthæi.

hem getrouwigheit en gehoorzaamheit gezworen hadden, hebben zy de Geeſtelijkheit van de ſtad, nu door vleyeryen, dan door zeer zwaare dreigementen, trachten te beweegen om hun voorbeeld te volgen. . . . en hebben de zelfde Geeſtelijkheit noch willen dwingen om met hen ook t' zamen te ſpannen in het opſtellen van eenige beſchuldig-punten tegens den Biſſchop David, ſtrekkende tot zijne afzetting, dewelke zy aan den Paus, zoo als ze van zich gaven, zouden inleveren.

Maar door toedoen van Biſſchop David is 'er een vermaanbrief van Sixtus IV. tegen hem en zijne aanhangers uytgekomen.

Maar eenige aanzienlijke en Godtzeezende mannen uyt alle de vyf kerken / die zich meeſterlijk op de Goddelijke en menſchelijke wetten verſtonden / bertoonden hun zeer duidelijk dat ze zulks om het verbieden der regten / met geen goed gewiſſe konden beſtaan. En ondertuſſchen / te weeten in de maand Auguſtus van het jaar 1482. is 'er een Pauſſelijke vermaan-brief te Utregt aangekomen / het welke aldus beſteld was door den Biſſchop David.

In deezen brief wierd Engelbregt en alle de Burgemeeſters van Utregt / ieder voor zijn hoofd / gewaarſchouwt de goederen / die den Biſſchop van Utregt toe quamen / en dewelke zy tegen alle regt en reden aangeſlagen hadden / aan gemelden Biſſchop wederom te geeven / en hem als haaren Heer en Vader te gehoorzaamen; welke vermaaning ook aan de burgeren en de onderdaanen van de ſtad wierdt gedaan. En by verzuimeniſſe van dien / zouden alle de genen die de vermaaninge niet gehoorzaamden / na het verloop van eenige dagen / in den ban en kerkelijken block verballen. En ingevalle dat ze dan noch drie dagen lang hardnekkig en wederhoorig bleeven / zou de ſtad Utregt benevens de ſtad

Amers-

Amersfoord onder het interdikt leggen.

Deeze Brief van Sixtus IV staat geheel aangehaalt by Buchelius, schrijvende over [e] Heda: Beveelende mits deezen, zegt de Paus/ aan alle Prelaaten, Kapittelen, Konventen, Kanonnikken en Regenten van alle Katedraale, Metropolitaansche, Kollegiaale of andere Kerken, ja aan alle kerkelijke persoonen en Kloosterlieden op de deugd der heilige gehoorzaamheit, dat zy, zoo dikwils als zy allen, of iemand van hen, wegens den voornoemden Heer Bisschop hier toe verzogt zullen worden, in haare kerken, op zondagen en op andere feestdagen, als 'er grooter toeloop van volk is, na het luiden der klokken, en na dat de kaarsen eerst ontstoken, en daar op ter aarde (2) gesmeeten en gebluft zijn, hebbende ook alvorens het teken des heiligen Kruys opgeregt, en driemaal steenen gegooit, en met de vordere kerk-gebaaren, die in zulken gevalle naar de regten onderhouden worden, zullen afkondigen dat zodaanige persoonen in het interdikt, in de opschorsting hunner bedieningen, en in den ban en kerkelijken vloek gevallen zijn, en daarenboven van hunne ampten zijn vervallen, en onbequaam tot kerkelijke bedieningen zijn geworden, en dat alle deeze straffen eenmaal en andermaal tegen hen zijn vernieuwt: en dat ze daarenboven zullen belasten en beveelen dat gemelde persoonen, als zodaanige, van ieder een zorgvuldig moeten gemijdt worden, met opschorsinge van alle beroepingen en wraakingen van den gewoonlijken regter, enz.

Engelbregt heeft in 't begin verklaart dat hy deezen vermaan-brief wilde gehoorzaamen. . . . Maar door quaade raads-luiden misleid heeft

[e] *Pag.* 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303.

Engelbregt beroept zich van deezen Brief.

hy zijne beloofte gehouden / en heeft zich / zoo als Basinus spreekt / bedient van een beuzelachtige en reukeloose beroepinge. En de hoofden der oproerigen / steunende op de redenen door hen ingebragt / hebben zich aan Pausselijken banne / ende interdikt gelegen laaten leggen / voorgeevende dat ze daar tegen genoegzaam beschut waren door zodaanig een beroep.

De andere oproerige kreunen zich deswegen ook niet, en dwingen de Geestelijkheit om de kerkdiensten te verrigten.

f Ja sommigen hebben zich het predik-ampt aangematigt, en de stoutigheit gehad van het voornoemde van den preek-stoel aan het volk voor te draagen: en op dat hun zeggen meer ingang zoude vinden, roemden zy dat ze tot kettermeesters aangestelt waren.... En als de Geestelijkheit op S. Laurens avond de goddelijke diensten had beginnen te staaken, zijn zy, ruim drie honderd mannen sterk, naar de plaats van het Domkapittel gegaan, en hebben de Geestelijkheit gezworen dat ze haar tot een toe, indien ze de goddelijke diensten niet opstaande voet, en volgens de gewoonlijke wijze, gingen pleegen, zonder eenige genade om hals zouden brengen. De Geestelijke persoonen, ziende het gevaar des doods voor de oogen, en door zodaanig een geweld en vreeze genoegzaam gedwongen, hebben de kerkdiensten voor een tijd wederom hervat... Doch als deeze dolligheit eenigzins bedaard was, zijn de goddelijke diensten tenemaal gestaak. Het welke egter, zoo spreekt Basinus noch al / in de konventen der Bedelmonnikken, en in de andere kerken der stad, niet onderhouden is geweest: (3) maar dezelven zijn de goddelijke diensten volgens de gewoonlijke wijze blijven verrigten.

In sommige kerken zijn de goddelijke diensten gestaakt:

doch niet by de bedelmonnikken.

Ook heeft Engelbregt, om te beter by het volk

f Basinus ibid.

volk te staan / en de harten der burgerye te winnen / en ook om het krijgs-volk beter op zijne hand te krijgen / aan veele persoonen vergiffenis gegeeven; en zelfs die al tot David overgeloopen waren wederom in genade aangenomen.

Zulks blijkt uyt de papieren die de voortreffelijke Heer Ant. Matthæus in de gemelde Aantekeningen / op het 265 zijdje / heeft bygebragt.

Zijne aanhangers hebben ondertusschen / te weeten in 't jaar 1483 / de (4) stad Utregt bemagtigt: en daar op is Engelbregt ook van Amersfoort naar Utregt getrokken: Aanstonds hebbenze paarden en wagens gereed gemaakt / en David op zoo een wagen (5) gezet / dewelke aldus van Utregt naar Amersfoort is gevoert: daar is hy in het Klooster van S. Agatha, onder de bewaaringe van Reinier van Brockhuizen, besteit; en is van zijne klederen / zoo als in de kronijk van S. Agatha te leezen staat / tot op zijn hembde toe berooft geweest. Biſſchop David gevangen genoomen.

Maar kort daar aan / te weeten den 18. July van het zelfde jaar / heeft Maximiliaan van Oostenrijk, benevens de Hollanders van de Kabeljaauwsche party / Utregt belegert / en de burgers gedwongen om de vrede op zekere voorwaarden aan te neemen. Onder anderen moesten zy den Biſſchop slaaken / en in het bezit van zijne waardigheit herstellen. (6) De Brief / die de voorwaarden der vrede behelst / is van den 3 September 1483. en is door den Voorzitter Matthæus in 't ligt [g] gegeeven. Dan hy krijgt zijne vryheit en waardigheit wederom, daar de Hollanders ook toe helpen.

Ebenwel hebben de gemelde kerken de goddelijke diensten aanstonds niet herbat: maar vermits zy twijfelden of zulks wel geoorlofd was / Sommigen noch bekommerd over den

[g] *In observat. ad Anonym. t. 9. Anal.*

Paufselijken ban, gaan daar over te raade by eenige Regtsgeleerden.

was / voor dat de Paus het interdikt met uytdrukkelijke woorden had gelicht / hebben zy het geboelen van eenige Regts-geleerden van Loven alvorens willen hooren ; welker andwoord by gemelden Matthæus in zijne Aantekeningen op Basinus, in het tweede deel zijner Analecta, staat aangehaald.

De ban word gelicht door toedoen van Van Adrichen, Abt van Egmond.

Eindelijk zijn ze van den ban ontslagen door bemiddeling van Van Adrichem, Abt van Egmond / zoo als P. Bokkenberg, in het leven van gemelden Abt / met deeze woorden beschrijft :

In het jaar 1479. heeft hy gearbeidt om de Utregtenaars, die door den Bisschop David onder het interdikt gestelt waren, met den Paus en met hunnen Vorst te verzoenen ; en heeft hun, daar toe van den Paus gemagtigd zijnde, wederom de oude vryheit gegeeven om de kerkdiensten te verrigten en by te woonen.... Want de Paus Sixtus IV, oordeelende dat dit verschil niet zoo gemakkelijk en voordeelig te Romen kon afgedaan worden, heeft bevel gegeeven dat Henrik Zwartzenburg, Bisschop van Munster, Niklaas van Adrichem Abt van Egmond, en de Bisschop van Cesarea, Davids Vikaris, uytspraak in deeze zaak zouden geeven, en alles afhandelen. De Bisschop van Cesarea, vreezende de burgers aan zijnen hals te krijgen, en die van Munster de handen vol hebbende in zekeren oorlog, hebben dien last afgeweezen. enz. (7)

David regeert naar zijn welgevallen.

De Bisschop / zegt W. Heda *b* had nu het geheele gezag in handen gekreegen / zoo dat hy alles beschikte naar zijn eigen welgevallen. Zelfs stelde hy de Majestraat naar zijn goedunken aan / daar de Utregtenaars zederd langen tijd het regt gehad hadden van de Majestraat te verkiezen. Maar

b Pag. 294.

Maar als hy nu oud en zwak begon te worden / en als Karel van Borgonje ondertusschen ook by Nancy was gesneuvelt / heeft het gezag van Bisschop David al by wat begunnen te zakken.

Eindelijk / na dat hy ontelbaare quellingen van een deel oproerige menschen / voornamentlijk van de (8) Brederodens, te lijden had gehad / is hy in 't jaar 1496 / op S. Joris dag / op zijn slot by Duurstede / uyt het leven geschreden. Hy is aldaar staatelijk in de Parochi-kerk begraaven / na dat hy het bewind over de Utregtsche kerk 39 jaaren en etlijke maanden had gevoert. Hy sterft in een hoogen ouderdom.

De oordeelen over het gezag en het leven van deezen kerk-prelaat zijn hy verschillig: het welke ten deele aan iederes byzondere zucht en genegendheit / ten deele aan zijne hooge jaaren kan toegeschreven worden. Hy is gestorven, zegt Heda, wordende weinig van het meeste deel der menschen gepreezen, en om dat hy, door hoogen ouderdom afgemat, zich als een kind van een hoop slegte menschen liet bestieren... daar by was hy zoo ongestadig, dat hy 't geen hy den eenen dag had vastgestelt, den volgenden dag wederom veranderde. Het wierd hem ook te schande gesproken, zegt P. Bokkenberg in de ongedruckte Levens der Utregtsche Bisschoppen / dat hy de minnezugt en de grammoedigheit te veel heeft ingevolgt. Doch schrijft hy op het zeggen van Heda, dat hy de stad en de stads Overigheden, die zeer hatelijk geworden, en onder het interdikt gesteld waren, op een laffe en onbetaamelijke wijze heeft verlaaten. Het welke evenwel niet wel schijnt over een te koomen met zijne eige woorden / daar hy / gelijk zoo even Verscheide oordeelen over zijn leven en regeeringe.

even gezien is / getuigt dat het interdikt gelicht is geweest door den Abt van Egmond / nochte met het geene / 't welke hy noch breeder verhaalt in de ongedrukte Levens der Utregtsche Bisschoppen.

Voorders had Heda zelf den Bisschop David even te vore gepreezen / ziende uitschien op zijne bloejenste jaaren / als een man die ten hoogste verdiende ge-eert te worden, die dienstig was voor 't Gemeene-beste en voor de wetenschappen, en wiens zeden zeer loffelijk waren. Volgens Gerardus van Nimwegen is hy ook een uytsteekend weldoender der letter-oeffenaars geweest.

Suffridus, die een Aanhangzel op Beka heeft gemaakt / getuigt ook dat hy zeer nut is geweest voor het Bisdom van Utregt, al zijn 'er veele by zijn leven geweest, die zulks niet wilden bekennen: dat hy een Kerkvoogd van zeer groote godsdienstigheit is geweest, die de kerken zeer mildelijk heeft begiftigt, gelijk blijkt uyt zoo veele vereeringen aan de kerken door hem gedaan: dat hy de Priesters en boek-oeffenaars zeer mildaadiglijk heeft geholpen en begunstigt: en dat hy ook alles zeer vlijtig heeft bestelt, 't welke scheen te dienen tot de uytwendige grootheit en den luister van het Bisdom; als hebbende al het geene Rudolphus in de sloten onvoltooid had gelaaten tot een volmaakten stand gebragt, en 'er noch veele werken by gemaakt: dat hy een nieuw slot te Duurstede heeft beginnen te bouwen, en een zeer pragtige grafstede voor Diephold (zijnen voorzaat) heeft opgeregt.

i Hy heeft verscheide barbarissche gewoonten afgeschaft / zijnde het volk van Utregt dus lang gewoon geweest de Duitsche wetten te volgen.

In

i *W. Heda in zijn leven.*

In de gerigts-zaaken en pleidooijen zag men maar een deel getuigen / dooz kragt van geld / op zijne hand te krijgen : en de regters / of die 'er ober zaten / zonder eens in te zien wiens zaak dat in zich zelve best gegrondt was / weezen het proces maar toe aan de genen die de meeste getuigen op zijne zijde had gekreegen : hoe wel dat 'er toen zoo veel naloopens niet aan bast was om een einde van zijn pleidooi te krijgen. Hy is de eerste geweest die het Fransche en Bozgondissche Regt heeft ingeboert. Hy heeft ook een zeker getal bepaalt van de genen die ober de regt-zaaken zouden zitten ; en wel zodaanig dat de partyen de vrijheit hadden van ieder Regter in 't byzonder te wraaken / in wiens plaatze dan een ander Regter / daar geen vermoeden op viel / wierdt aangestelt. Noch heeft hy de manier van zich hooger te beroepen ingeboert / daar de Regters dus lang het bonnis beslegtender wijze hadden uytgeweezen / zonder dat 'er plaats was aan eenig beroep : hoewel dat men belijden moet / en het een bekende zaak is / dat bolgens dit nieuwe regt de pleitende partyen dooz duizenderlei wraaklingen / uytstellingen en omwegen geplaagt en baloorig gemaakt wozden. (9)

Om een einde te maaken / zal ik hier byboegen een loffelijke getuigenis / die Erasmus aan de uytsteekende geleerdheit en oplettendheit van onzen David, voornamentlijk omtrent de genen dewelken de heilige wijdzels zouden ontvangen / heeft gegeeven. Lof door Erasmus aan David gegeeven.

k Het zal niet ondienstig zijn, zoo spreekt Erasmus, hier ter plaatze te verhaalen wat dat aan David, voor hene Bisschop van Utregt, en zoon van

k *Erasm. Tom.* V, *lib.* 1. *Ecclesiast. p.* 708. *nova edit.*

van Philips den Goeden, is wedervaaren. Hy was een zeer geleerd man, en wel ervaaren in de Godsgeleerdheit, het welke in edel-luiden, en voornamentlijk in Biſſchoppen van dat landſchap, dewelke tot de ooren toe in de beſlommerniſſen der tijdelijke goederen ſtecken, voor een zeer zeldzaame zaak moet aangezien worden. Hy had verſtaan dat 'er onder zoo groot een getal van wyëlingen zeer weinige in de wetenſchappen geoeffent waren. Hy heeft dan de waarheit der zaake naarder willen onderzoeken. Hy doet in de zaal, daar zy onderzogt zouden worden, een ſtoel voor zich zelve zetten: hy heeft hen altemaal, een voor een, vraagen voorgedraagen naar mate van het wijdzel daar zy naar ſtonden. Den genen die Onder-diakens zouden worden ſtelde hy ligter vraagen voor; den genen die Diakenen wilden worden wat zwaarder: maar die naar het Prieſterdom ſtonden moeſten op Godkundige vraagen antwoorden. Wilt gy weeten hoe dat het is afgeloopen? Hy heeft ze altemaal afgeweezen op drie na. Die het opzigt over zulke zaaken hadden meenden dat het een ſchande voor de Kerke zoude zijn, indien 'er maar drie gewijdt wierden in de plaats van drie honderd. De Biſſchop, zijnde van een vuurigen aard, andwoorde dat het noch grooter ſchande voor de kerke zoude zijn, indien 'er ezels, ja botter als ezels, voor menſchen wierden ingelaaten. Maar die daar eenig voordeel gewoon waren uyt te trekken drongen noch al tegen hem aan dat hy zijn vonnis doch wat zoude verzagten; en dat hy moeſt denken hoe dat 'er in deeze eeuwe geen' Pauluſſen of Hieronymuſſen komen opſchieten; dat men ze zodaanig moeſt aanneemen als ze by deeze tijden gevonden worden. De Biſſchop bleef op zijn ſtuk noch

David onderzockt zelf de geenen dewelke de wijdzels ſtonden te ontvangen.

Hy heeft ze eens altemaal afgeweezen op drie na;

en maakte de anderen voor ezels uyt.

noch al ſtaan, en zeide dat hy juiſt geen Pauluſſen of Hieronymuſſen begeerde te hebben, maar dat hy zulke ezels voor geen menſchen zoude aanneemen. Zoo waren ze dan gedwongen het leſte ſtormtuig in 't werk te ſtellen: en zy zijn 'er ook toegekoomen. Wat is dit geweeſt? Indien gy, zeiden zy, op dien voet meent voort te gaan, moet gy onze wedden verhoogen: anders is het ons onmogelijk zonder zulke ezels te beſtaan. Dit ſtormtuig heeft de klockheit des Biſſchops, die zoo pal had geſtaan, ter aarde gevelt. Nochtans kon het zelve ſtormtuig op veelerhande manieren afgeweezen worden. Hy had maar te zeggen: de wedden worden u niet gegeeven om uwe overdaad en grootsheit in te volgen, maar om 'er matiglijk op te leeven, en daar toe zijn ze groot genoeg. Doch dan hadden zy den Biſſchop miſſchien met gelijke munt konnen betaalen, wien de kerkelijke inkomſten ook maar gegeeven worden om 'er enkelijk van te beſtaan, niet om 'er een vorſtelijke trein op te houden. Hy had dan edelmoediger konnen andwoorden: Indien ul. iets noodigs ontbreekt, zal het van een andere kant, al waar het zelf van mijne inkomſten, vergoedt worden; als men maar de kerk door zulke ezels niet laat onteeren.

Eindelijk, zegt [a] P. Bokkenberg, als zijne jaaren nu begonnen ten einde te loopen, is zijn gezag gedaalt, en de onderlinge genegendheit tuſſchen hem en zijn volk is mettertijd ganſch verkoelt. . .

Hy is naderhand weekhartiger geworden, voornamentlijk in zijnen ouderdom.

[b] Als hem van ſommigen wierd geraaden dat

[a] *Bokkenberg in de ongedrukte Levens der Utregtſche Biſſchoppen.*

[b] *Johannes Peregrinus in Sermonibus Convivalibus.*

Zijn gevoelen omtrent het aanneemen van een Medehelper.

hy zich, om zijne hooge jaaren, door een mede-helper, (*coadjutor*) of door een Wy-bisschop zou laaten helpen, heeft hy, zoo als verhaalt word, niet onaardig geantwoordt: *dat hy door het voorbeeld van S. Antonius wederhouden wierd van daar toe te verstaan: want dat dezelve nu vergeeten en voorby gegaan wierd, zederd dat Rochus, een jonger Heilig, in zijne plaats was gekomen.*

De Ordonantien van Bisschop David, **die ons gunstiglijk ter hand zijn gesteld door den Hoog-achtbaaren Heer** Ant. Mattheus, **zullen wy hier niet byvoegen / ten deele om dat ze zoo lang zijnde te groote plaats zouden beslaan: ten deele / en wel voornamentlijk / om dat ze meest loopen op de regts-pleegingen en manieren van pleiten van het Hof van Utregt.**

Wy zullen dan lieber eenige Vikariissen van Bisschop David **opgeeven.**

AANTEKENINGEN.

1. By Buchelius en Ant. Matthæus (in het tweede deel zijner *Analecta*) zal men vinden hoe dat David door zijne al te heerszuchtige regeering, en door het beknibbelen van de Stads geregtigheden, den haat der burgerye op zijnen hals heeft gehaalt.

2. Dit alles wierd gedaan om den ban des te schrikkelijker en vervaarlijker te maaken. Zie *Decret. part.* 2. *c.* XI. *qu.* 3. *n.* 103. daar de volgende manier word voorgeschreven: *Rondom den Bisschop* (als hy het banvonnis zal vellen) *moeten* 12 *Priesters staan, en brandende kaarsen in de hand houden. In het besluit van het ban-vonnis moeten zy dezelve kaarsen ter aarde werpen, en met de voeten treeden*, enz.

3. De kerk-diensten zyn maar gestaakt in den Dom en in S. Jans kerke, en de Kanonnikken durfden de regte oorzaak noch niet opgeeven, waarom dat ze hunne

ne dienſten lieten ſtil ſtaan. Ze gaven voor dat ze door hunne Prooſten beledigt waren, en geen vergoeding konden bekomen; en onder deeze voorwendinge hielden zy hunne kerken geſloten. Zie Baſinus als boven. Doch ſtaat te weeten, en het word van Buchelius en Mattheus meer als eens aangemerkt, dat Baſinus al te goed Biſſchops, en al te vinnig tegen de Burgers is geweeſt. David was de Burgerye en de Geeſtelykheit tegens hun regt en tegens alle billykheit opgedrongen: die geregtelyk verkoren was, had zyn geld en zijne waardigheit moeten miſſen. David Biſſchop geworden zag al het gezag, tegens het oude gebruik, in handen te krygen. De Brederodens, zoo als we hier na zullen zien, en al wat aan de Brederodens in maagſchap of vriendſchap ſcheen te paalen, wierden afgezet, verdreeven, gebannen, gepijnigt, gefoltert, en meer als eens, ja meer als tien en twintig maal, dood of half dood gemartelt. De Biſſchop ging in alles te werk naar zijnen wil en welgevallen, gelyk by W. Heda, die ganſch niet tegen hem ingenomen was, gezien kan worden. Men zegt ook, zoo ſchryft Heda, dat hy Kanonnikken uyt hunne Kanonniksdyen heeft gejaagt, en zijne knegten in hunne plaats heeft aangeſtelt. Hy deed de beſte Burgers dochters met zijne dienaaren en knegten trouwen, en ſchreef de ouders voor hoe veel dat ze ten huwelyk moeſten geeven. De Utregtenaars deeze ſlaverny moe geworden, hoe wel dat de Biſſchop ook al verſcheide loffelyke zaaken heeft verrigt, zyn aan het muiten geſlaagen: en hebben liever alles willen lijden, honger, ongemak, belegering, armoede, en al wat men in diergelyke gelegendheden kan bedenken, ja meer als men bedenken kan, als hunne regten en vryheden langer zoo ſmadelyk te zien vertreeden. Dit kon Baſinus niet verdraagen; hier over ſmaalt hy gedurig op de Utregtenaars, als of het een gekheit waar geweeſt aldus tegens een hooger magt te worſtelen, en tegen de dood te vechten. Maar die in zijne geboorte een vrye en geen ſlaaffelyke lucht heeft in-geaaſſemt, 't geen Baſinus niet was gebeurt, en de vryheit al zyn leven heeft genoten, kan wel begrypen dat een kloek en moedig hart liever alles wil waagen, ja alles lijden en verliezen, als dus zonder eenigen wederſtand in de ſlaverny te vallen.

4. De Biſſchop was al eenigen tijd te vore uyt de

ſtad geweeken: en Engelbregt van Kleef was ook al te voren, te weeten in 't jaar 1481, te Utregt aangekomen. Dit gevangen-neemen van den Biſſchop is dan aldus volgens Heda toegegaan. Engelbregt was om eenige redenen buiten de ſtad en van huis gegaan. De meeſte krygsknegten van de ſtad waren hout buiten de ſtad gaan hakken; daarenboven wierd Montfoort door de Utregtenaars belegerd. Zoo dan eenige Burgers het oorlogen moe geworden, en geen goede uytkomſte te gemoet ziende, en weetende dat de Heer van Montfoort, die het hoogſte gezag naaſt Engelbregt bekleede, met de Stads-overigheden in de kerk gegaan waren, hebben de zelve dicht toegeſloten, en van buiten toegebolwerkt. Daar op hebben zy den Biſſchop in de ſtad gehaalt, de voorige Majeſtraat afgezet en in verzekering genomen, en nieuwe aangeſtelt. Maar dewyl de Hollanders, die met den Biſſchop tot zijne verzekering in de ſtad gekomen waren, begonnen te pocchen en te zwetzen dat ze niet zouden vertrekken voor dat hun de ſtad ter plundering was gegeeven, en het inderdaad ook zoo meenden: en vermits dit zoo verre ging dat de ſtads wacht aan de Burgerye wierd ontnomen, en geen Utregtenaar door Holland mogt reizen, ten zy dat hy als een zekere vrygeleide van s' Biſſchops knegten had gekogt, heeft het ſommigen beginnen te verdrieten. Henrik van Nieveld, die den Heer van Montfoort zeer na in den bloede beſtond, en ter ſtad was uytgejaagt, dit alles weetende, en eenigen binnen de ſtad op zijne hand hebbende, is op Kersnacht met eenig volk voor de ſtad gekomen, daar de zijnen hem van binnen ſtonden en wachtten, en de poorten voor hem opgebroken hebben. Toen moeſt 'er eerſt noch eens dapper gevochten worden tegens de andere party, daar Nieveld zelf is geſneuvelt, maar de zijnen egter meeſter van de ſtad zyn gebleeven.

5. Heda ſchryft dat ze den Biſſchop op een miſt-wagen gezet en aldus naar Amersfoord gevoert hebben. *Dat was wat te ſchandelyk*, zeit Buchelius daar op: *maar wat had men beter te verwachten van vyanden die door* de dood van hunnen aanvoerder verbittert, en door s' Biſſchops voorgaande handelingen getergt waren? Baſinus zelf, die ganſch niet goed Burgers is, bekent evenwel dat deeze Burgers, die de ſtad aldus overrompelt hadden, de zege zeer goedaardiglyk hebben gebruikt, en niet bloeddorſtig zyn geweeſt; als hebbende niemand

van

van hunne grootſte vyanden gedoodt, ja zelfs geene huizen, eenige weinigen uytgezonderd, geplundert.

6. By W. Heda, aan het 29 zijdje, ſtaat te leezen hoe vinnig dat de Kabeljauws-gezinden tegens de Utregtenaars zyn geweeſt, en hoe dat ze over deezen pays t'onvrede waren, als gehoopt hebbende dat Utregt hun ter plundering zou gegeeven worden. Ja zy hebben veelerhande konſten en ſtreeken by den Hartog Maximiliaan, die de ſtad tot de vrede had gedrongen, in 't werk geſtelt om hun oogwit te bereiken, dewelke daar ter plaatze konnen nagezien worden. De Land-voogd van Holland en zyn broeder zyn het behoud van Utregt geweeſt, hebbende de Duytſchers op hunne zijde gekreegen, en aldus de Franſen of Waalen, die op de plundering vlamden en door de Kabeljauws-gezinden gaande gemaakt waren, ter ſtad uytgedreeven.

7. Dit zelfde ſtaat aldus verhaalt by Johan van Leiden in het 87 Kapittel der Egmondſche Jaar-boeken. Doch deeze ontſlaaging ziet eigentlyk niet op den Pauſſelyken ban, dewelke eerſt gelicht is na dat de ſtad door Maximilianus tot de vrede was gedwongen, en vervolgens in het jaar of na het jaar 1483: maar op den ban, die door den Biſſchop zelf tegen de ſtad was uytgeſproken, zoo als Johan van Leiden ook met duidelyke woorden getuigt.

8. Het is waar dat dit de eige woorden zyn van Suffridus Petri; maar deeze Schryver toont zich doorgaans al te goed Kabeljauws. Men heeft het tweede deel van de Analecta van Ant. Matthæus maar na te zien, om te weeten hoe ſchandig dat de Brederodens zelf van den Biſſchop, door het ophitzen der Kabeljaauwſche party, mishandelt zyn geweeſt. Het is een ſchrik om te leezen. Wel is waar dat Gysbregt Brederode, zoo als Heda te kennen geeft, eenig misnoegen aan den Biſſchop had gegeeven, met het dus te beſchikken dat de ſtads-overigheden naar zyn goeddunken verkoren wierden: maar Buchelius bemerkt daar op dat de Biſſchop, gelyk elders ook getoont is, niet te zeggen had in het verkiezen der Majeſtraats-perſoonen. En Gysbregt, die zeer wel by de gemeente ſtond, kan lichtelyk door zijne aanpryzing de verkiezing gedraait hebben werwaarts 't hem beliefde. Dan dit kan voor zoo een ſchelmſtuk of verraderye niet opgenomen worden.

Het is egter aldus opgenomen; of 't is althans een van de voorwendingen geweeſt dat de Biſſchop de Brederodens zoo heeft beginnen te mishandelen. Zoo wierd dan Gysbregt de Dom-prooſt, voor deezen tot Biſſchop verkoozen, beneffens den Heer van Brederode, Gysbregts broeder, en Walraven, natuurlyke zoon van den laatſten, gevangen genomen. Heda ſchryft dat Walraven uyt de gevangeniſſe is gebroken; maar hy voegt 'er niet by hoe onmenſchelyk dat hy, tot 40 of 50 maalen toe, en ſomwyle twee, drie of vier maal op eenen dag, gepijnigt is geweeſt; hoe dat ze zyn lichaam met water opgevult, en aldus op het geſpannen lichaam gedanſt hebben, om hem eenige opgetigte verraderyen te doen belijden, en aldus vat op de perſoonen en goederen der Brederodens te krygen. Even eens is 'er geleeft met Johan van Amerongen, Schout van Utregt, die ook gevangen was genomen. Daar na zyn ze met alle magt op den Heer van Brederode gevallen, en hebben hem immers zoo zeer gepijnigt, gefoltert, met water opgevult, en voor dood laaten leggen. Dat was niet genoeg; men heeft hem by nacht op het allerwreedſte gaan pijnigen, en gedwongen om alles te bekennen 't geene zy bekend wilden hebben. En dit alles hebben zy aldus geklaart, hoe wel dat een Ridder niet als van Ridderen der zelfde order geoordeelt mag worden; ja daar een Ridder van 't Gulde Vlies, gelyk de Heer van Brederode was, niet in de gevangeniſſe geſtelt, veel min gepijnigt mag worden. De Heer van Brederode losgelaaten zijnde ontkende telkens 't geen hem de pijnen hadden doen bekennen. Maar, zal iemand zeggen, waar uyt blykt zijne onſchuld? 't Staat dan te weeten dat Hartog Karel zich eindelyk met de zaak heeft bemoeit, en hem na behoorlyk onderzoek vry en onſchuldig heeft verklaart. Ja als Karel naderhand in Holland was gekomen, had hy den Heer van Brederode geduurig aan zijne zijde. Maar als hy nu ging arbeiden om zijnen broeder, den Dom-prooſt, ook los te krijgen, is hem te Haarlem quaade wijn te drinken gegeeven. De anderen, die 'er ook van gedronken hadden, hebben alles overgegeeven, en zyn het gevaar aldus ontkomen. Maar de Heer van Brederode, konnende tot geen braaken koomen, is het beſtorven. En men heeft niet goedgevonden zyn lichaam te openen. De Prooſt heeft wel vier jaaren lang gevangen

gen gezeeten: heeft eindelyk af-ſtand van zijne Prooſtdy en van zyn jaargeld, 't welke hem op het Bisdom was toegeweezen, moeten doen, en is aldus op vrye voeten gezet. Heda zegt dat hy dit ongeluk volgens het oordeel van veelen wel verdient zou hebben, om dat hy zyn verdrag met David van Borgonje, toen hy van het regt zijner verkiezinge af-ſtapte, had aangegaan buiten weeten van de ſtad en van de Geeſtelykheit, en dat hy voor zich alleen had gezorgt. Daar over zou al wat te zeggen vallen: maar dit zou te verre loopen.

Omtrent den gemelden Heer van Brederode heeft Johan van Leiden aangemerkt dat hy op een vrydag gevangen is genomen, op een vrydag uyt 's Biſſchops gevangeniſſe verloſt en voor Hartog Karel is beroepen: op een vrydag is vry geſproken en ontſlaagen: op een vrydag naar Vianen, zijne woonplaats, is wedergekeert: op een vrydag is geſtorven; en dat hem zyn oudſte zoon Walrave op een vrydag was gebooren.

9. Als het vonnis zou uytgeſprooken worden, zegt Heda, quamen de partyen met ſchepen en wagens vol getuigen, en die met de meeſte ſchepen en wagens quam opſchieten, had het beſte regt; want ieder riep maar dat hy voor die of die ſtemde: de meeſte roepers maakten het beſte regt enz. Maar Buchelius zegt daar op dat Heda de regts-plegingen van dien tijd lelyker afmaalt als ze verdienen afgemaalt te worden.

Vorders moet men niet denken dat de Vrieſſche wetten, zoo als men uyt Hedaas woorden zou konnen opvatten, zoo barbaarſch en verfoeielyk zyn geweeſt. Het Vrieſſche Regt wierd gevolgt in het Noordſche gedeelte van Duytsland, van Holland en Zeeland af tot de Elve toe: want zoo verre heeft de Vrieſſche magt voor deezen geſtrekt. Aalbregt van Staden, ſchryvende over het jaar 984, geeft het voor een zekere zaak op dat deeze wetten den Vriezen zyn gegeeven door Heraldus Koning van Denemarken: maar Fred. Lindenbrogius, een man in zulke zaaken grondig ervaaren, houdt de wetten van Heraldus voor veel jonger dan de oude en regte Saxiſſche en Vrieſſche wetten, en bewijſt zulks uyt de parkementen, daar dezelve op geſchreeven zyn, en die veel ouder zyn dan Heraldus. Althans blykt het uyt de wetten zelf dat ze gemaakt zyn als de Vriezen noch Afgodiſten waren. Die de Tempels der Goden had geſchonden moeſt, na het

klooven zijner ooren, gelubt en den Goden tot een zoen-offer opgedraagen worden: maar de andere grootſte miſdaaden, *Mordritum*, *Thiubda*, *Brandt*, *Noinumfti* en *Doly*, dat is, Moord, Dievery, Brandſtigting, Openbaare Geweld-pleging en Rovery, wierden met geld afgekogt. Daar in was het Vrieſſche regt gelyk aan het Alemanniſſche, 't welke onder zoo veelerhande ſoorten van wetten, als de Saliſche, de Lombardiſſche, de Frankiſſche, de Borgondiſſche, enz. het alderzagtſte en toegeevendſte is geweeſt. Wat het Borgondiſſche regt belangt, 't welke benevens het Franſche regt te Utregt is ingevoert door den Biſſchop David, het zelve is in 't jaar 495 beſchreeven door Gondebaldus Koning van Borgonie, en is vry ſtraffer als de Vrieſſche en Alemanniſſche wetten, en ordoneert de dood voor de zwaarſte misdaaden. Vorders zyn de Beyerſche, Thuringiſſche en Frankiſſche wetten op dit ſtuk al omtrent zoo zagt geweeſt als de Vrieſſche. Zie Lindebrog. *Cod. Leg. Antiq.* enz.

Voor het leſte zullen wy hier een Brief laaten volgen, uyt zeker Hand-ſchrift, beruſtende onder meer gemelden E. H. J. C. V. E. in den welke alle voorgaande wederſpannigheden door Biſſchop David worden vergeeven, en ieder vryheit word vergunt om weder in de ſtad te koomen.

David van Bourgoen by den genaden Goits Biſſchop t'Utregt, Allen den ghenen die deeſen Brief ſullen ſien ofte hooren leſen ſaluyt. Alſoe in den jaere van ſeven ende tſeventig leſterlede ſekere twiſten ende ſchelingen verreſen en opgekomen ſijn tuſſchen ons ende de Prelaten, Dekens ende Capittelen onſer vyf Goitshuſe, onſe Ridderſchap, Stat ende Steden onſes Geſtichts van Utregt aan deſe ſijde der Yſelen roerende van onderhoudinge der privilegien, regten, ſtatuten, gewoonte ende onderheerkomen onſes Geſtichts voirſchr. by welke twiſte ende ſchelinge voirſchr. alſoe in onſen landen voirſchr. ſtaende ſijn ſekere ende voele gebreken by enigen onſer Onderſaten, Geeſtelyk en Weerlyke in onſen lande ende ſteden binnen deſen tijden geſchiet: ende omme dan alſulke gebreken voert te verhoeden, ende alle twiſt ende ſchelinge neder te leggen, ſijn die Prelaten, Dekens ende Capittelen onſer vyf Goitshuyſen, onſe Ridderſchap, onſe Stat ende Steden voirſchr. van ons ernſtelycke be-

begeerende geweeſt, wy geheel en al vergheven, verlaten ende quytſchelden wouden alle dat ghene ons vander tijt tot nu toe myſdaen mach weſen in eenigherwyſe. Wy dan willende gebreke en dwalinge verhoeden, en ruſt ende vrede in onſen lande, als wy by der hulpe van Gode tot deſen dage toe gedaen hebben, nae onſen vermogen onderhouden, hebben allen Prelaten, Dekenen ende Capittelen onſer vyf Goitshuyſen, en die gemene Geeſtelykheit, Ridderſchap, Stat ende Steden onſes Geſtichts voirſchr. ſamentlicke ende elken byſonderen, ende voort allen anderen, die ſich van ſijns ſelfs, ofte van hoiren wegen, ofte in hoiren name in deſen twyſte ende geſchele gemenget, ofte der in eeniger mâniere te doene gehad mogten hebben tot deſen dage toe, vergeven, verlaten ende quytgeſcholden, vergeven, verlaten ende quytſchelden mit deſen onſen brieve alle dat gene dat ſy ofte iement van hen ons ofte den onzen myſdaen mogen hebben, ofte ons als voirſchr. van hoire wege miſſchiet mag weſen: behoutlicke ſingulair perſonen voir 't gene hem roerende is mit rechten te mogen vervolgen, ſonder daerom eenige wrake te ſullen doen ofte laten doen doir iement anders, ofte den Prelaten, Dekens ende Capittelen, Ridderſchap, Stat ende Steden voirſchr. ende hoire medewerkeren daer omme tot eenigen tijde iet te eyſſchen mit rechte ofte anders hynnen den tijd als voorſchr. geſchiet: mer wy ſullen den ſelven alle mynne vryndſchap ende gunſte bewijſen, ende van den onſen laten geſchien, als een guet genedig Heer ſijnen Onderſaten ſchuldig is te doen, ende ſullen onſe Prelaten, Dekenen, onſe Ridderſchap, Stad ende Steden, ende Leenmanne, ende Mansmanne onſes Geſtichts voirſchr. houden ende laten bliven ruſtelicke in allen hoeren privilegien, rechten, gewoenten, ende ouder-heerkomen, als ſy geweeſt ſijn by onſen Voirvaderen tijden Biſcopen t'Utregt. Ende hier mede ſal alle onlede aen beiden ſijden aff ende te nyete weſen, in aller manieren off deſe ſchelinge niet opgereſen en waeren, ſonder eenich crot, hynder, letſel ofte moeyeniſſe of wrake hyer omme te doen, ofte te doen doen in eeniger wijs aen onſen huysgeſijn, alle onſe Dienres, Geeſtelike ofte Weerlike, en allen den ghenen die ſich in deſer ſaken van onſer wegen gemenget hebben ofte te doen mogen gehadt hebben, behoudelike Singulaer perſonen voir tghene hem roerende is mit reghte te mogen vervolgen, en onſe Eccleſie, Ridderſchap, Stat ende Steden voirſchr. ſullen ſich in allen ſaken tegens ons ende den onſen bewijſen als guede Onderſa-

ven ſchuldig ſijn te doen. En alle de ghene die omme deſer ſchelinge wille wt onſer Stat van Utregt voirſchr. gebannen, verdreven, wtgeweken of wt ſijn hieten gaen, ſoe wel Geeſtelike als Weerlike, ſullen dair weder in komen, weſen, en verkieren alſe te voeren, en voirt een igelike ſal mogen komen, weſen, en verkieren in al onſe lande, Stad, en Steden voirſchr. gelyk of deſe ſchelinge niet verreſen en waer. Alle deſe punthen ſonder argeliſt. Des tot oirkonde hebben wy David Biſcop voirſchr. deſen onſen brief mit onſen Segel doen beſegelen. Ende want wy Eccleſie, Ridderſchap, Stad ende Steden des Geſtichts voirſchr. alle punthen voirſchr. ons aendragende mede belieft ende beloeft hebben, ſoe hebben wy Eccleſie, Prelaten, Dekene en Capittele der vyf Goitshuyſe, als ten Doem, Oudmunſter, 't Sant Pieter, 't Sant Johan, ende 't Sant Marien kerken 't Utregt, onſer vyf Goitshuiſen ſegele, ende wy Johan Borchgrave van Montfoirde, Heer tot Purmereinde, ter Linſchoten ende Hekendorp &c. Sweder van Montfoirde, Heer ten Doirenweerde, Johan van Ryneſſe van Rynnauwen, Steven van Zuylen van Nyevelt Ridders, Johan van Rynneſſe, Henrik Johans zoon van Rynneſſe van Rynnouwen Ridders, en Fred. Wtenhamme Knapen van wegen der Ridderſchap voirſ. dair toe gebeden onſe Segele: en wy ſtat van Utregt onſer ſtads Segel, ende ſteden van Amersfoirt ende van Rienen onſer ſtede ſegelen mede aen deſen Brief doen hangen: welker brieven ſeſſe ſijn alleens luidende van woirde ten woirde: ende wair oic dat deſe brieve mit allen ſegels niet beſegelt en waren, ende eenigen ontbraken, des niet tegenſtaende ſouden ſy nochtans van machten ende weerden weſen ofte ſy al beſegelt waren ſonder argeliſt, gegeven int jaar onſes Heeren duyſendvier honderd een ende tachentich op ten negenden dach in Meye. „ Ende ſtont op ten ommeſlach: J. WYCHIRS. Ende was bezegelt mit ſeven rooden en acht groenen wthangende ſeghellen.

JO-

JOHANNES AB ARUNDINE OF VAN RIET,

Een [a] Brugghenaar / van de Order der Karmelijten / Leeraar der Godheit / eerste Prior van het Konvent te Utregt / naderhand Bisschop van Usbith, Wy-bisschop en Vikaris in het geestelijke van David van Borgonje en Frederik van Baden, beide-gaar Bisschoppen van Utregt. Hy was zeer ervaaren in de Goddelijke schriften / en was de beruchtste predikant van zijnen tijd. Hy heeft de volgende Werken / zoo als die door Trithemius en Petrus Lucius opgetelt worden / in 't Latijn uytgegeeven:

Johannes van Riet, Monnik, Prior der Karmelijten, Wybisschop van Utregt enz.

Aanmerkelijke uytlegging over het Boek der Wijsheit.

Uytlegging over den Brief van Paulus aan de Romeinen.

Uytlegging over den Psalm, *Zalig zyn de onbevlekten.*

Eenige Sermoenen over de Zondagen en over de Heilige-dagen. enz.

Hy is te Utregt gestorven in 't jaar 1497. den 23 July / en begraaven in het Choor der kerke dewelke voor deezen aan de Karmelijten heeft toebehoort / maar nu bezeeten word door de Ridders van Rhodus. Daar waren voor deezen twee graf-schriften 't zijner eere te leezen / het eene tegen de muur aan / het andere op zijne graf-stede: het leste staat daar als noch te leezen.

Is te Utregt gestorven en begraaven.

[a] *Valer. Andr. in Bibl. Belg. p.* 449.

JUDO-

JUDOCUS

Van de Order der Predik-Heeren,
Leeraar der H. Godgeleerdheit,

WY-BISSCHOP

VAN

DAVID

Bisschop van Utregt.

Judocus Dominikaaner Monnik heeft vier outaaren gewijdt in het klooster van S. Agnesberg.

In [a] het jaar MCCCCLV, den 17 November, binnen het Oktaaf van den H. Bisschop Martinus, zijn'er in onze kerk door den Heer Judocus, Wy-bisschop, Leeraar der H. Godgeleerdheit, van de order der Predikers, uyt byzondere last van 't algemeene Kapittel van Utregt, vier outers ingewijdt. Het eerste outaar, staande om hoog aan de noordzijde, ter eere van den Aarts-engel Michiel, en van alle de H. H. Engelen. Het tweede, staande aan de noordzijde, beneden, ter eere van de heilige Belijders Gregorius, Ambrosius, Hieronymus, Bernardus, Franciscus, Lebuinus. Het derde outaar, in het midden der kerke, ter eere van de heilige Belijders, S. Martinus Bisschop, S. Willebrordus Bisschop, S. Nicolaus Bisschop, S. Antonius Belijder. Het vierde outaar, staande op de laatste plaats aan de zuidzijde, ter eere van de heilige Anna, Elizabeth, Manica de moeder van onzen hei-

[a] *Chronicon Montis S. Agnetis c. 26.*

heiligen Vader Auguſtinus, en van alle heilige weduwen.

Noch heeft hy eenige beelden der Heiligen gewijdt: het beeld van 't H. Kruis boven de deur van het Choor: het beeld van den H. Biſſchop Auguſtinus: het beeld van de H. Maagd Agnes; en noch twee kleine beeldjes van S. Maria Magdalena, en van S. Agnes, ſtaande in een doosje. Hy heeft aldaar ook eenige beelden gewijdt.

Dan heeft hy noch gewijdt het beeld der H. Maagd Maria, op den outer van 't H. Kruys, daar zy den gekruiſten Jeſus in haaren ſchoot houdt leggen: noch het beeld van den H. Apoſtel Jacobus, van S. Catharina Maagd, en van S. Barbara Maagd en Martelareſſe.

b In het jaar 1459, op S. Urſulaas dag, heeft hy te Delft in de nieuwe kerk van S. Urſula de Hoog-mis gezongen: s' anderendaags heeft hy het nieuwe Choor der Minne-broederen in dezelve ſtad ingewijdt. Hy heeft te Delft mis gelezen enz.

b Uyt het gedenkboek der Delfſche Kerke by Bleiswyk in de beſchrijvinge van Delft.

GOSWINUS HEXIUS.

Goſwinus *a* Hexius, of zoo als Buchelius ſchrijft / Goſwinus Haeks, te Loenhout in Brabant geboren; Karmelijt te Vliſſingen in Zeland / Leeraar der Godgeleerdheit in de Hooge Schoole van Parys, Biſſchop van Hierapolis, en Wy-biſſchop van den Utregtſchen Biſſchop David, heeft te Utregt / zoo als W. Heda *b* getuigt / een Konvent van zijne orden geſtigt. Go-

a Valerius Andreas in Bibl. Belg. p. 397. b Pag. 294.

Zijne vertigtingen.

c Gofwinus Bisschop van Hierapolis, Wybisschop te Utregt onder Bisschop David, heeft in 't jaar 1472. den 8 September / op den geboorte-dag van de H. Maagd Maria, het outaar van S. Laurens kerke te Rotterdam Gode toegewijdt ter eere van den grooten heiligen Laurens, van den heiligen Steven, en van de heilige Maria Magdalena. Deeze inwijding is geschiedt op den eersten Zondag na S. Laurens.

d Hy heeft in 't jaar 1471. op het feest van onze Lieve Vrouws bezoekinge / te Almelo in het landschap van Twent gewijdt de kapelle van de Franciscaner-Susters. Het jaar te vore / te weten 1470. had hy in de buurte van Aalbergen de kerk der Reguliere Kanonikken van S. Augustinus order ingewijdt.

Zijne schriften.

e Volgens Valerius Andreas heeft hy de volgende Werken in de Latijnsche taal beschreven:

Een Uytlegging over het 1 en 2 boek van P. Lombardus (door de wandeling *Magister Sententiarum.*)

De bestiering van een ontstelde conscientie; dit wierd eertijds, met de hand geschreven, bewaart by de Karthuizers te Gent.

Eenige vraagen over de Godkundige en Kardinaals-deugden. Wierd voor deezen in handschrift bewaart by de Karmelyten van Vlissingen.

Trithemius en P. Lucius zeggen op het gezag van Bunderius dat hy daar-en-boven de volgende Werken / ook in 't Latijn / heeft nagelaaten:

c *Uyt de Registers van S. Laurens kerke te Rotterdam.*

d *J. Lindeborn in hist. Episcop. Davent. c.* 8.

e *Bibliot. Belg. p.* 297.

Een

Een boek over de tien Geboden.
Een boek over de manier van te preeken.
Van de menigte der voorbeelden.
Sermoenen op de Vasten.
Sermoenen over de Zondagen en Heiligdagen.

Hy is den lesten Maart in 't jaar 1475. te Utregt overleden / en begraaven in het Chooz van de Karmelyten-kerk aldaar / welke kerk naderhand is gegeeven aan de Ridders van Maltha. Op de zerk / daar hy onder ruste / stond een staf en een mijter uytgehouwen / met een Latijnsch graf-schrift / 't welke niet anders behelsde als den naam van zijne geboorte-plaats / en een optelling van zijne herkelijke ampten. Zijne doodt.

THOMAS BAZINUS.

Deeze [a] Thomas was een Fransch edelman te Lisieux gebooren: hy was (1) Meester gewoorden in de hooge schoole van Parys / en te Loven aangenomen onder het genootschap van de Meesters der vrye-konsten. Hy was aldaar ook Licentiaat gewoorden in de Geestelijke regten. Als hy naderhand de negen-en-tachtigste Bisschop en Graaf van Lizieux was gewoorden / heeft hy zeer diep gestaan in de gunst van Karel VII. Koning van Vranktrijk. Maar om de zelfde reden is hy zeer gehaat geweest van Lodewyk XI. Karels zoon / dewelken niemand van alle de genen mogt lijden noch luchten / (2) dewelke wel by zijnen Vader hadden ge-

T. Basinus een Fransch edelman, Bisschop van Lizieux, uyt Vrankrijk gebannen, en herwaarts en derwaarts zwervende.

[a] Valer. Andreas in zijne Akademisse dag-registers. W. Heda in David van Burgonje. Buchelius over Heda schrijvende.

gestaan. Deeze Koning zich ingebeeldt hebbende dat Thomas de Engelschen en de Bourgonjers begunstigde / heeft hem eerst uyt zijn hof / en daar na ook uyt zijn rijk verjaagt; en heeft ten deele door dreigementen / ten deele door beloften zoo veel te weeg gebragt dat hy afstand van zijn bisdom heeft gedaan. Als hy dan dus buitens lands moest zwerven / heeft hy eerst / als zijnde hy uytnemendheit erbaaren in de regten / dezelve regten voorgeleezen in de hooge schoole van Loven: naderhand is hy te Trier gaan woonen / maar heeft eindelijk zijn verblijf te Utregt genomen. Na dat hy afstand van zijn bisdom had gedaan / is hy door Paus Sixtus verheven tot het Aarts-bisdom van Cesarea, behoudende nochtans een zeker jaar-geld op het bisdom van Lizieux. Zijnde dan Davids Vikaris te Utregt geworden / heeft hy het overige zijner dagen aldaar in rust en vrede gesleeten / en niet weder naar Vrankrijk willen keeren, hoewel dat hy van Karel VIII., Lodewyks zoon / derwaart was ontboden. Hy is den 3 December / in 't jaar 1491 / te Utregt gestorven / en in S. Jans kerke / midden in het Choor / begraaven onder een zerk die 'er noch tegenwoordig gezien word / zijnde de kopere plaat door de beeldstormers daar af gerukt. Aan den muur staat noch een Latijnsch graffschrift te leezen / 't welke een kort begrijp is van 't geene wy reeds verhaalt hebben.

Hy komt te Utregt woonen na dat hy afstand van zijn bisdom had gedaan, en word Vikaris van Bisschop David.

Valerius Andreas gewaagt van zeker historisch Uyttrekzel van Thomas Bazinus, daar hy de zaaken van Utregt ook aanraakt / en 't welke zou berusten in de boekerye van den Advokaat Gysbregt Lap van Waveren. Het zelve is onlangs in 't licht gegeeven door Ant. Mattheus: en wy hebben 'er het voornaamste / raakende Bisschop David, uytgetrokken.

Hy heeft een kort historisch uyttrekzel nagelaaten.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Om dat we zoo dikwils gewag vinden van Meester en Leeraar, (*Magister*, *Doctor*) zoo zal ik hier ten dienste van den Leezer uyt den vermaarden Baillet (*jugemens des Savans t.* 1.) een woord of twee byvoegen raakende de opkomste en eerste betekening van de gemelde eernaamen. Eer dat de naam van Meester gebruikelyk was geworden onder de Kerkelyke persoonen, wierd daar door een zekere magt of bedieninge betekent. Naderhand wierd die benaaming toegepast aan de genen die openbaare lessen hadden in de Hooge-schoolen, of ook aan Opzienders der Kollegien. Lang daar na wierd dezelve gebruikt om iemands uytstekende ervarendheit in de kunsten of wetenschappen te betekenen. Eindelyk zyn de Leeraars der God-kunde in de bezittinge van dien eernaam gebleeven. Deeze benaaming van *Magister* wierd somwijle gebruikt als een voornaam: als blykt in *Magister Odo*, *Magister Conradus* (te weten van Merspurg) *Magister Angelus* enz. somwijlen als een toenaam, als *Iso Magister*, (een Monnik van S. Gallus) *Florus Magister* enz. Ook zyn 'er Schryvers geweest dewelken den zelfden eernaam verdient hebben door de hoog-achting van hunne Schriften: gelyk blykt in Petrus Lombardus, Petrus Comestor en Gratianus. De eerste wierd by-genaame *Magister Sententiarum*: de tweede, *Magister Historiæ Scholasticæ*, Meester der Kerkelyke Historie: de derde *Magister decretorum*, meester der Kerkelyke besluiten. Hoe wel dat de twee lesten in deezen tijd met zodaanige schriften op verre na zoo veel roems niet zouden verkreegen hebben.

De tytel van *Doctor*, *Leeraar*, is veel laater, en waarschynlyk omtrent het midden der twaalfde eeuwe opgekomen. En deeze twee eernaamen (*Magister*, *Doctor*) hebben noch langen tijd twee verscheide betekeningen gehad. De naam van *Meester* was voor de menschelyke wetenschappen dewelke door ieders eigen vernuft verkregen worden. Maar *Leeraar* of *Doctor* was zoo een die de aankomelingen in de Goddelyke en veropenbaarde wetenschappen in 't openbaar onderregte. Sommigen meenden dat de eernaam van Leeraar uyt gemelden hoofde hoogdraavender en achtbaarder was als die van Meester. Andere vonden meer aanzienlykheit en groots-

heit in den tytel van Meester. En om dat die naam van *Doctor* gemeen was aan alle diergelyke Leeraars der Godheit, ging men daar noch een krul aanhangen, als men iemands uytstekende geleerdheit te kennen wilde geeven. Toen zyn alle die hoogdraavende pronknaamen van Engelsche Leeraar, Seraphissche Leeraar; en van Schrandere, Wonderbaare, Algemeene, Bondigste, Welsprekende, Welgegronde, Welgeschikte, Aanzienlyke, Byzondere, Onbesmette, Geloofwaardige, Diepzinnigste, Aller Christelykste, Goddelyke Leeraar opgekomen. Baillet merkt hier over aan dat de Minnebroeders de voorbaarigste waren in hunne Klooster-genooten diergelyke pronk-tytels toe te passen: maar dat ze buiten hun order zoo ligtelyk niet te verdienen waren, en al groote moeite en arbeid gekost hebben.

2. Dit vindt men niet alleen by W. Heda, maar ook by R. Gaguinus, Meierus, de la Serre, P. Aemylius enz. Maar het schijnt dat hy met deeze veranderinge van vrienden en amptenaaren niet te wel heeft gestaan, en dat hy 'er al meer als eens roukoop van heeft gehad: want Tillet verhaalt in zyn leven dat hy zijnen zoon, Karel VIII, vermaant zou hebben geene verandering onder de oude amptenaaren en hovelingen te maaken: dat hy zelfs zulks had gedaan, maar dat het hem zeer qualyk was bekomen.

FREDERIK VAN BADEN

LVI Bisschop van Utregt.

Frederik van Baden, gesproten uyt de Markgraaven van

Na [a] de dood en begraafenis van David is Frederik van Baden van de Kanonnikken met eenpaarige stemmen tot Bisschop gekozen. Daar op is hy aanstonds door den Paus bevestigt / en heeft in 't zelfde jaar / te weeten 1496/

[a] Gerardus van Nimwegen in zijne Lijst der Utregtsche Bisschoppen; Suffridus Petri, en meer anderen.

1496 / op S. Lambregts-dag / zijne intrede te Utregt gedaan. Noit heeft men volgens Heda zoo een groote eendragtigheit gezien in het verkiezen van een Bisschop van Utregt / dewijl hy boven de 80 stemmen heeft gehad. (1)

Van zijn moeders kant was hy afkomstig uyt de doorluchtige Mark-graaven van Baden / als zijnde de zoon van den Mark-graaf Karel. Van moeders wege was hy gesproten uyt het Huis van Oostenrijk, hebbende tot moeder gehad de zuster van den Keizer Frederik III. Door zijne verkiezing was hy Kanonnik te Keulen geweest.

Maar nademaal dat hy gedurig met krijgsberoerten was bezet / (2) en daarenboven over zoo veele partijschappen / (3) die 'er in het Stift in zwang gingen / verdrietig was geworden / heeft hy zijn best gedaan by den Koning van Vranckrijk / om zijn Bisdom te verruilen tegen dat van Metz / daar hy wel eer was opgevoedt / en daar hy meer rust en vrede in zijne regeeringe verwachte. Doch Maximiliaan en Karel hebben hem het uytvoeren van zijn voornemen belet. Als hy in 't jaar 1503. om de zwaare onkosten te vereffenen / die hy in den oorlog met den Geldersman had gemaakt / een vrywillige schatting over Holland / Zeland en Vriesland had uytgeschreven / heeft de Geestelijkheit zich beroepen op den Roomschen Stoel / en is ook door den Paus hy verklaart.

Als hem het Bisschopdom om deeze en meer andere redenen ten hoogste begon te verdrieten / en hy daarenboven door ziekelijkheit en hoogen ouderdom was afgemat / is hy tot zijn eigen gemak en tot welstand zijner kerke van zijne waardigheit afgestapt / en heeft dezelve overgegeeven aan den hoog-geboore Vorst Phi-

Baden, en Kanonnik te Keulen, word met zodaanigen eendragt van stemmen verkoren, als 'er iemand oit verkoren was geweest.

Maar verdrietig geworden zijnde over alle de oorlogs-beroertens in zijn bisdom, staat hy naar het bisdom van Metz, om daar stilder te leeven.

Maar zijn oogwit niet konnende bereiken stapt hy van zijne waardigheit af, en sterft te Lier in Brabrand.

lips (4) van Borgonje. Daar op heeft hy in het eerste jaar na zijne afstand te Lier in Brabant/ (na een twintig-jaarige regeering) zijn leven geëindigt. Dit is volgens de beste rekening/ zoo als die door Buchelius over Heda schrijvende en door Ant. Mattheus [b] opgemaakt is/ geschiedt in het jaar 1517. Het zelve vindt men in het Jaargety-boek van de Salvators-kerk; daar het volgende staat aangetekend: In het jaar onzes Heere 1517, den 24 September, is Frederik van Baden, eertijds Bisschop van Utregt, te Lier in Brabant overleden, en heeft een plegtelijke gedachtenis ingesteld.

Hy wordt te Baden begraven.

Zijn dood lichaam is naar zijn vaderland gevoert/ en te Baden by den Rhijn/ in het graf van zijne voorouders/ begraven.

Zijne inborst en gaven.

Hy was zagtmoedig van inborst/ en daar by zeer beleefd. Hy heeft de wapenen niet aangeschoten als door hoogen nood/ en is altijd/ gelijk een Bisschop betaamt/ meer genegen geweest tot de kerkelijke bedieningen.

Hy heeft de zijnen, zegt [c] Bokkenberg, altijd zeer rijkelijk en mildadiglijk voorzien van kost en klederen: en was zeer pragtig omtrent de Gezanten die tot hem afgevaardigt wierden..... Maar, voegt hy 'er by/ hy had het gebrek van alle Duytschers, en was voor een regtschaapen Vorst al te zeer gezet op geld en goud. (5)

Onder deezen Frederik [d] zijn 'er in S. Jans kerke veele gebeenten der Heiligen ontdekt: dezelve worden een voor een opgetelt in zekeren bzief/ den welken deeze Bisschop daar over heeft gemaakt/ en den welken [e] Buchelius ten dienste der

[b] de Rebus Amersfurt. pag. 352.
[c] In de ongedrukte Levens der Utregtsche Bisschoppen.
[d] Heda pag. 320. [e] Pag. 320.

der nakomelingen in zijne Aantekeningen over Heda heeft laaten drukken. (6)

Als Paus Alexander VI. den 1 Juny 1499 een Bulle had uytgegeeven / staande in de groote Verzamelinge der Bullen / daar hy aan de Franciscaaner - broeders en zusters verscheide voorregten verleende / en daarenboven alle de vergunningen / voorregten en vrijdommen / door zijne voorzaaten aan dezelve verleend / bevestigde / heeft de Bisschop Frederik van Baden op den 3 Juny in 't jaar 1512. een open-brief uytgegeeven voor de stad en het Stift van Utregt / daar hy een aanmerkelijke plaats der gemelde Bulle verklaart en uytlegt. Wy zullen den zelven brief / volgens het Originéel van Willem Radbodus Buggenem van Naarden, Biechtvader van S. Michiels Klooster te Leiden / en uyt het Latyn vertaald hier laaten volgen.

Frederik Mark-graaf van Baden, door de genade Gods en van den Apostolisschen Stoel Bisschop van Utregt, aan onze in Christus beminde bedienaars, en aan de broeders en zusters van S. Franciscus order, die den naam van boetvaardige voeren, en in onze stad en het Stift van Utregt in 't gemeen leeven, zoo die tegenwoordig in 't leven zyn, als die namaals zullen volgen, eeuwige gelukzaligheit in den Heere. Wy zyn altyd bereidwillig om onze genegendheit te bewyzen en om dienst te doen aan de geenen, dewelke de rust en de vrede betrachtende den Allerhoogsten in de deugd der heilige gehoorzaamheit poogen te dienen. En het is ook billyk dat de genen dewelke van het quaad niet wederhouden worden door de vreeze Gods, ten minste beteugelt werden door de strengheit der straffe. Ons is onlangs van uwent wege aangedient dat Paus Alexander

VI. over eenigen tijd aan gemelde broeders en zusters, onder meer andere voorregten, eene gunst heeft toegestaan van den volgended inhoud: *Dat een Bedienaar* (van de gemelde order) *in het Kapittel verkooren volkome magt heeft om de broeders en zusters van gemelde order, dewelke zich wederspannig toonen, of over al loopen en omzwerven, of in eenige misdaaden vervallen, over haare wederspannigheit, misdaaden en ondeugende stukken te straffen en te kastijden; ja om dezelve, indien het noodig waar, in gevangenisse op te sluiten.* En vermits sommige persoonen, deeze woorden niet al te godvruchtig uytleggende, verzeekeren dat onder het woord *misdaaden* niet konnen en niet moeten verstaan worden zwaare en uytspoorige misdaaden, als doodslagen, kinder-moorden en diergelijke gruwelen: en dat onder het woord *gevangenisse* niet kan en niet moet verstaan en begreepen worden de magt van (zoo een broeder of zuster) in een eeuwige gevangenisse te (7) zetten: zoo is het dat wy, om alle twijfeling in deeze zaake weg te neemen, goedgevonden hebben het gemelde artykel ten voordeele der voornoemde broederen en zusteren goedertierentlyk uyt te breiden. En wy vergunnen mits deezen dat de bedienaars van gemelde order, in een algemeen kapittel aangestelt, volkome magt zullen hebben om de broeders en zusters van de zelfde order, die zich ongehoorzaam toonen, of ondeugende stukken bedryven, of overal omzwerven, of hunnen regel verlaaten, of zich lelijk vergrijpen, over haare ongehoorzaamheit, misdaaden en ondeugende stukken, hoe zwaar en lelijk dat dezelve mogen zyn, te straffen en te kastijden: (gelyk het aan de Oversten van de Orders der Predik-heeren en van eenige andere Orders.

uyt

uyt kragt van hunne voorregten vergunt is die van hunne orders te ſtraffen en te kaſtijden) en zulks door een eeuwige gevangeniſſe, indien het noodzaakelijk mogt weezen, of met dezelven voor een tijd op te ſluiten, of met hen een andere behoorlijke boete op te leggen, zoo als de hoedanigheit der perſoonen en der misdaaden zal vereiſſchen. En ingevalle de Overſten der gemelde Order, niet tegenſtaande haare zorgvuldigheit, niet magtig genoeg en zijn om de voornoemde misdaadigers te ſtraffen, te kaſtyden en gevangen te zetten: dan zullen wy ons bereidwillig toonen, en wy toonen ons alreeds bereidwillig, om de Overſten der gemelde order op hun verzoek met onze raad en byſtand by te ſpringen, op dat de misdaadigers genoodzaakt werden zich aan een behoorlijke kaſtijdinge te onderwerpen. Daarenboven gebieden en beveelen wy wel ſcherpelijk op de heilige gehoorzaamheit, en op den ban, daar de overtreeders op heeter daad in zullen vervallen, en daar by op de boete van vyftig ſchilden, Franſch geld, ten onzen behoeve te beſteeden, aan alle en iedere van onze Officiaalen, Dekens, kerkelijke en wereldlijke Regters, mitsgaders aan onze Baljouwen, Schouten, Schepenen, Gemeentens en Regenten der plaatzen; eindelyk aan alle onze andere onderdaanen, onder ons Stift, waar dat het zy, woonachtig zijnde, van wat ſtaat en waardigheit dat ze mogen zyn, dat ze Godt alleen en de zaligheit der zielen voor-oogen hebbende, en alle verſchooning aan een kant ſtellende, als ze door de bedienaars en overſten, of ook door de broeders en zuſters der gemelde order, daar toe verzogt zullen worden, hun met al hun vermogen en met alle kragten by ſtaan, om de voorgemelde onge-

hoorzaamen, afvalligen, wederſpannigen, quaaddoenders en misdaadigers tot een behoorlijke boetpleeging en tuchtiging te dwingen. Daarenboven verleenen wy goedertierentlijk onze toeſtemming, en wy beveelen volgens onze Biſſchoppelijke magt, en keuren het voor goed, dat de broeders en zuſters van gemelde order met alle vryheit, en zonder van ons of van onze onderdaanen en Officiaalen verhindert te worden, zullen mogen gebruiken en genieten alle en iedere voorregten, dewelke hun door de Pauzen, door de Pauſſelijke Gezanten, en door onze voorzaaten, de Biſſchoppen van Utregt, genadiglijk vergunt en geſchonken zyn geweeſt; even eens als of de inhoud der zelven van woord tot woord in deezen tegenwoordigen brief ſtond uytgedrukt. Tot oorkonde van dit alles hebben wy goedgevonden ons zegel aan deezen onzen brief te hangen. Gegeeven op ons ſlot Vollenhoe, in het jaar onzes Heere duizend vyf honderd en twaalf, op den derden Juny. De brief was dus ondertekent: Deeze kopy is ook vergeleeken tegen het origineel, en na dat hy met oplettendheit aangehoort was, is hy bevonden van woord tot woord met het oorſpronkelijke over een te komen. Het welke ik, Niklaas de Ghoyer, openbaar en goedgekeurd Notaris, met mijne gewoonlijke hand, zegel, en naamtekeninge getuige.

Ook was de brief aldus ondertekent: Dit tegenwoordig affchrift is tegen de kopy vergeleeken, en komt met dezelve van woord tot woord over een: het welke ik Pieter, Dideriks zoon van Leiden, keizerlijke en goedgekeurde Notaris met mijne eige hand, en met myn gewoonlijk zegel aldus getuige.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Theſmaker, by Bucchelius aangehaald, ſchryft in zijne Kronyk van Kleef dat Engelbregt van Kleef, die onder de regeeringe van David zoo veel gewoelt had, met eenpaarige ſtemmen tot Biſſchop was verkooren, en Biſſchop zou gebleeven hebben, had Maximiliaan zijnen Neef, Frederik van Baden, niet ingedrongen. Doch Buchelius weet niet waar dat Theſmaker dit van daan heeft gehaalt. Ook zyn zoo veele van onze inlandſche Schryvers in deeze zaak geloofwaardiger als een Theſmaker alleen.

2. Hy is in perſoon met den Hartog van Gelderland te velde getrokken tegens de zoo genaamde groote Gaarde, zijnde een vliegend Legertje van vier duizend mannen, die aan niemands dienſt gebonden waren, maar den meeſtbiedende ten dienſte ſtonden, en ondertuſſchen over al groote moetwilligheden pleegden. Hy heeft dezelven met de hulpe der Gelderſchen verſlagen, en die hy gevangen had gekreegen, heeft hy als een deel ſtruikroovers met den zwaarde geſtraft. Daar na is hy in oorlog geraakt met den Hartog van Kleef, die groote ſomme gelds van de ſteden Amersfoort en Utregt afvorderde wegens de onkoſten die zyn broeder Engelbregt had gedaan in het verdedigen van het Stift tegen den Biſſchop David: maar de Biſſchop heeft zich ook met eere uyt deezen oorlog geredt.

3. Hy heeft ook al meer als eens over hoop gelegen met den Geldersman. Ook hebben de Groningers, ſtout op hunne magt en rykdommen, hem de handen vol werk gegeeven, en zyn van hem afgevallen. De vriendſchap tuſſchen hem en de burgers van Utregt, ja het ganſche Stift, was ook genoegzaam uytgedooft: want de Utregtenaars gaven voor dat hy alles verrigte zonder de kapittels of de burgery te kennen: dat hy niet als uytlanders tot zijne Raads-luiden en amptenaaren gebruikte, dat hy zich niet of zeer weinig met de geeſtelyke zaaken bemoeide. En dewyl hy een kloekhartig karel was, zegt Heda, heeft hy, hoewel des verzogt zijnde, zich niet gewaardigt te Utregt te komen; te meer om dat hy bedugt was voor heimelyke laagen. En dewyl Heer Floris, Steevoogd van Yſſelſtein, ſtaande die onluſten de ſtad Utregt onvoorziens meende te

overrompelen, hebben zy een quaad oog op den Biſschop gehad, als of het werk van hem beſtoken was geweeſt.

4. Maximiliaan, en zyn zoons zoon Karel, verſtaan hebbende dat hy naar Mets wilde overgaan, en het Biſdom van Utregt aan een uytlandſchen Vorſt ſtond over te geeven, hebben hem, indien wy Heda die alles bygewoont heeft gelooven, ten deele door dreigementen, ten deele door beloften bewogen om onder de toezegginge van een zeker jaar-geld van zijne waardigheit af te ſtappen, en hun de benoeming tot een naazaat op te draagen. De Staaten van Utregt, hoorende wat dat 'er gaande was, en ziende dat zulks tot nadeel van hunne vryheit zoude ſtrekken, hebben hem andere gedachten zoeken in te boezemen, en genoegzaam onderhoud, indien hy zyn Biſdom wilde behouden, aangeboden. Maar 't was te laat, en hy was zyn woord al quyt. Als hy dan zijnen Nazaat, te weten Philips van Borgonie, aan de Staaten bekend maakte, heeft zulks niet anders als een donderſlag in hunne ooren geklonken; te meer om dat Philips van jongs af de wapenen had gehandelt, en tot een Krygsman, geenzins tot een Biſſchop, ſcheen opgewaſſchen te zyn.

5. Dit alles vindt men ook by W. Heda die onder hem heeft geleeft, en die zoo wel zijne deugden als fouten opgeeft. Deeze Schryver voegt 'er by dat hy een kloekmoedig Biſſchop was, en ten oorloge gedaagd zijnde noit bekrompen van hart is geweeſt, ook als hy al de minſte magt ſcheen te hebben: dat hy ſtreng was tegen de wederſpannigen, beleefd en ſpraakzaam van aard: dat hy genegen was tot de vrede, maar dat dezelve hem niet heeft mogen gebeuren.

6. Ik moet hier noch byvoegen dat 'er onder deezen Biſſchop, indien we op het zeggen van W. Heda mogen aangaan, verſcheide wondere teekenen zyn gezien. Meeſt over al, zegt hy, en ook te Utregt, heeft men kruyſſen uyt den Hemel zien regenen . . . men, heeft vreemde vogels, bont van kleur, en die een Monnikskap of Kaproen op het hoofd ſcheenen te hebben, in de lucht gezien, dewelke met zulke vinnigheit en dolligheit tegen malkander in de lucht gevochten hebben, dat ze van verwoedheit als verblind zijnde met hoopen op de ſtraatvielen, en levendig van het volk gegreepen wierden. In de kerk van Purmerend is 'er op Kersnacht, het is Heda noch al die blyft ſpreeken, een ſchrikkelyk on-

onweer, met donder en blixem gemengt, ontſtaan: en onder dat onweer quamen 'er eenige vogeltjes aangevlogen, die de kaarſen, tot groote onſteltenis der toeſienders (met het geſnor van hun vliegen, of met het wapperen hunner vleugeltjes) uytgebluſt hebben. En dit is by die ſtad niet gebleven, maar dat ging zoo al voort van de eene plaatze naar de andere. Aan den mond van den Rhyn is een miſſelyke Walviſch gezien, zoo groot als een duin of een huis. Hy was de langſte niet, maar hoog en breed van lichaam, de ſchouders waren vol bochten, en ſaffraan-geel; de zijden geſtreept met blauwe en groene ſtreepen, de rugge ruygachtig. Daar was qualyk een hoofd aan te zien: maar hy had een groot gat in zyn voorhoofd, uyt het welke, als uyt een ſchoorſteen, rook en vlam quam opſnuiven: ſomwylen quam 'er een vocht uyt van een onverdraaglyke ſtank; zoo dat 'er wel ſchippers, 't zy uyt ſchrik, 't zy door den vervaarlyken ſtank, zouden geſtorven zyn. Dan ſpreekt hy noch van ſtaart-ſtarren, watervloeden, oorloogen, brandſtichtingen enz. Doch daar ſteekt zoo veel wonders niet in. Walviſſchen zyn 'er ook wel meer gezien op onze kuſten: en dit kan een maakzel op zich zelve zyn geweeſt. Wat het vechten der vogelen belangt, daar vindt men meer voorbeelden van. En Heda mag zekerlyk wel gelooft worden in een zaak die in zijnen tijd is gebeurt, en die hy gezien heeft of gezien kan hebben. Buchelius ſchijnt zoo wat te wankelen over de waarheit van dit verhaal: onze Hiſtori-ſchryvers, zegt hy, ſpreeken van zulke wondertekenen niet dewelke op dit jaar zouden voorgevallen zyn. Hy bekent evenwel dat Cornelius Gemma, of liever Frytſchius, daar het Gemma uyt heeft, van Exters en Meerkollen gewaagt, dewelke in 't jaar 1494 op verſcheide plaatzen voor het aangaan van eenige veldſlagen gevochten hebben. En Mezerai, die by niemand voor ligtgeloovig te boek ſtaat, verzekert ook in het leven van Karel VIII, dat 'er voor zekeren ſlag in Vrankryk ganſche benden van Meerkollen en van Exters in de lucht gezien wierden, dewelken zoo vinnig met de bekken en klaauwen tegen malkander vochten, dat de aarde als bezaaid lag met de dood-gevochte vogelen. Ik breng deeze twee Schryvers by, om dat ze omtrent van den zelfden tijd ſpreeken, daar Heda van geſproken heeft: anders zyn de Hiſtorien vol van diergelyke vogel-gevechten,

ten. Wat de kruyſſen belangt, 't welke wel het wonderlykſte van allen zou ſchijnen, dit wort insgelyks beveſtigt door gemelden Mezerai. Hy zegt in het Leven van Lodewyk XII. dat men in ganſch Duitsland en Nederland, geduurende de jaaren 1500 en 1501, kruyſſen van allerhande groutte heeft zien verſchijnen, niet alleen in de lucht, maar ook op de klederen, voornamentlyk op het lynwaat, op de hembden, kappen, ſervetten en lakens. Deeze kruiſſen, zegt hy, waren van gemengde kleuren; doch doorgaans bloedachtig, en koſten met geen zeep uytgewiſcht worden, maar fleeten allengskens van zelfs. Hy voegt'er by dat dit door zoo veele Schryvers van Duitsland en Nederland beveſtigt wordt, dat men het wel voor een gewiſſe waarheit mag aanneemen, zonder daar om den naam van ligteloovig te verdienen.

7. Die menſchen zullen waarſchynlyk geoordeelt hebben dat de wereldſches Magiſtraat het regt had om zich met zulke gruwelen te bemoeien, en daar ſtraffe over te pleegen: waar over men weet dat al meer als eens verſchil is geweeſt tuſſchen de wereldlyke en de kerkelyke magt. Maar om dat hier van eeuwige gevangeniſſe word geſproken, zal ik 'er met een woord byvoegen dat 'er veele Regtsgeleerden zyn, zoo als by H. Grotius (*Apol. eorum qui Hollandiæ præfuerunt*) gezien kan worden, dewelken het voor ongeoorloofd aanzien iemand ter eeuwige gevangeniſſe te verwyzen. (Zie *Bart. in L. Aurelius §. id. quæſit. n. 2. ff. de Legib. Clarus §. Homicidium. Boſſ. in tit. de def. reor. n. 4. Menoch. qu. 89. n. 9. Bajardus qu. 70. &c.*) Zy geeven voor reden dat de gevangenis dient om de menſchen in verzekeringe te houden, niet om hen te ſtraffen. Zy voegen 'er by dat zulks door Keizerlyke wetten, en zonderling door Keizer Adrianus, uytdrukkelyk verboden is geweeſt. Ja andere Keizers houden het voor ongelooffelyk dat vrygeboorne menſchen oit ten eeuwigen kerker zouden zyn veroordeelt geweeſt: zeggende dat zulks nauwelyks ontrent ſlaaffelyke perſoonen zou konnen toegeſtaan worden. Wel is waar, zegt Hugo de Groot, dat de gewoonte van iemand in een eeuwige gevangeniſſe op te ſluiten in zwang gaat by de Spanjaards en Italiaanen: maar in onze vrye landen, zegt hy, is zulks ongehoord: behalven dat men onlangs, in 't heetſte van den oorlog, ſommige menſchen ter Galeye heeft beginnen te doemen; doch zegt hy al vorder,

zulks

zulks is maar geschiedt omtrent schelmen en landloopers. En uyt deezen hoofde beweert hy ook dat zyn vonnis nietig en van geener waarde is geweest. Doch daar laat ik de Regtsgeleerden hunne uytspraak over geeven, zonder my in zulke netelige zaaken te willen steeken.

JOHANNES,

Benedictyner-Monnik,

BISSCHOP VAN KORKE,

WY-BISSCHOP TE UTREGT

Omtrent de tyden van Zuederus van Kuilenburg, en Rudolphus Diepholt, enz.

Johannes, een Benedictyner-monnik, Bisschop van Korke, heeft het kerkhof van het klooster van S. Agnes-berg gewijdt.

In *a* het jaar onzes Heere MCCCCXLII. den vierden Maart, zijnde den derden Zondag in de Vasten, heeft de eerwaardige Heer Johan Bisschop van Korke, Wy-bisschop van Myn Heer den Bisschop van Utregt, het kerkhof aan de westzijde der kerke met het pant ingewijdt.

En ook de gang voor de refter der broederen, en de gang aan de westzijde, regt voor de cellen der leeke-broederen, tot aan den ingang der kerke.

Noch heeft hy aan de noordzijde gewijdt het kerkhof ter begraaffenisse der vreemdelingen, met het geheele pant, wiens helft te voren al gewijdt was geweest in het wijden van onze kerk. En hy heeft 40. dagen aflaat verleent aan de genen die met godvruchtigheit het kerkhof zouden rond gaan. (1)

Ook heeft hy gewijdt het kostelijke en fraaje beeld

a Chron. Montis Agnetis c. 24.

Hy heeft daar ook eenige beelden gewijd.

beeld van de H. Maagd Maria met het kind Jesus (op haare armen,) ſtaande midden in de kerk, regt voor het choor, op het outaar, 't welke ter eere van de zelve H. Maagd en van S. Auguſtinus is ingewijdt; en hy heeft 40 dagen aflaat verleent aan de geenen die met godvruchtigheit, en met geboge knien, vyf maal het *Weeſt gegroet* voor het zelfde beeld zouden leezen.

Noch heeft hy gewijdt een ander klein beeldje van O. L. Vrouwe, ſtaande voor de poort van ons klooſter: en heeft 40 dagen aflaat verleent aan de genen die aldaar met geboge knien en met godvruchtigheit driemaal het *Weeſt gegroet* zullen leezen.

Hy heeft ook gewijd het pant van het klooſter te Windeſem.

b In het jaar duizend vier honderd drie- en-veertig, den 26 Juny, heeft de Eerw. Vader Johan Biſſchop van Korke, Wy-biſſchop van Myn Heer den Biſſchop van Utregt, van S. Benedictus order, ontboden zijnde door onzen Vader Wilhelmus, den gemelden outaer ter eere van de H. Maagd Maria, van S. Michiel en van alle Heiligen ingewijdt: insgelijks heeft hy het weſterlijke en het zuidelijke gedeelte van het nieuwe pant ingewijdt, zoo verre als het zelve door de nieuwe huize heen, buiten het oude pant, was uytgezet. Maar hoewel dat hy de vloer der voornoemde kapelle met het pant heeft ingewijdt, zoo heeft hy egter de muuren der kapelle, nochte de kapel zelf, niet gewijdt. Daar na is hy op de tooren geklommen, en heeft de klok die daar hangt ook gewijdt, en *Maria* genoemt: (z) en hy heeft allen den genen, die dezelve klok hoorende luiden drie maal *Weeſt gegroet* met geboge knien zullen leezen, zoo dikwils als zy het komen te doen, veertig dagen aflaat toegeſtaan.

Hy wijdt de klok, met 40 dagen aflaat.

b Chron. Windeſem lib. 1. *c.* 35.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Het wijden der kerken is zeer oud, maar daar is elders al van gehandelt. Maar wanneer dat men de kerkhoven heeft beginnen te wijden is zoo bekend niet. Evenwel moet zulks al voor Gregorius van Tours gedaan zyn geweest, want hy verhaalt (*de Gloria Confess. c. 106.*) dat hy de Abdis van zeker Klooster te Poitiers heeft vermaant om het lyk van de Fransche Koninginne Radegundis te begraaven: waar op de Abdis heeft geantwoordt. Hoe zullen wy het stellen indien de Bisschop der stad zoo lang van huis blyft, aangezien de plaats, daar zy zou moeten begraven worden, door den Priesterlyken zegen niet is ingewijdt?

2. Baronius getuigt dat Johannes XIII. de eerste is geweest die de klokken gewydt en gedoopt heeft: en dat deeze gewoonte, die nu zoo gemeen is, van hem is afgedaalt. Hy zegt dan dat deeze Johannes in 't jaar 968 een overgroote klok van de Lateraansche Kerk, eer dat ze in den toorn wierd opgehangen, hoogstaatelyk heeft gewydt, en aan dezelve klok den naam van Johannes gegeeven. Doch Hugo Menardus, een doorgeleerd Schryver, bewyst in zijne Aantekeningen over het Sakrament-boek van Gregorius: dat dit gebruik veel ouder is, en dat 'er Ritueelen worden gevonden, die al by het leven aan Karel den Grooten zyn geschreeven, en de plegtigheden voorschryven, dewelke in het wijden en zalven der klokken moeten onderhouden worden. In het wyden, zegt Bona (*de Reb. Liturg. l. 1. c. 22.*) word 'er een naam van de klok gegeeven, 't zy om tot een onderscheid van de andere klokken te dienen; 't zy om dat het godvruchtiger scheen te staan dat men als door de stemme van een Heilig ter kerke wierd genodigt. Men laat noch aan dit wyden der klokken zoo veel gelegen zyn, dat een Bisschop het luiden met een ongewijde klok mag verbieden: althans is zulks in 't jaar 1614 verstaan door de vergaderinge der Kardinaalen die over de kerk-gebruiken zaten. Zie *Gavant. Manual. Episc. verbo Campana.*

JACOBUS DE RIDDER

Van de Order der Predik-heeren,

Hoog-leeraar der God-geleerdheit.

Door de genade van Godt en van den Apoſtoliſſchen Stoel Biſſchop van Hebron, algemeen Vikaris in het Biſſchoppelijke van Frederik van Baden Biſſchop van Utregt, en Wy-biſſchop van Philips van Borgonje en Henrik van Beieren, ook Biſſchoppen van Utregt.

Jacobus de Ridder, Dominikaaner Monnik, Leeraar der Godgeleerdheit Biſſchop van Hebron enz. heeft de kerk, het kerkhof en de outaaren van S. Hieronymus huis te Utregt gewijdt.

Hy heeft in 't jaar 1507. den 30. April, de kerk en het kerkhof van S. Hieronymus huis, toebehoorende aan de Reguliere Kanonnikken te Utregt, ingewijdt ter eere van den almogenden Godt, van de H. Maagd en Moeder Gods Maria, en van den roemwaardigen Hieronymus, Prieſter ‡ Kardinaal en Leeraar der kerke. Hy heeft in dezelve kerke ook ingewijdt den grooten outaer ter eere van de H. Drievuldigheit, van de H. Maagd Maria, en van den roemwaardigen Hieronymus. Al in 't zelfde jaar, en binnen de zelfde kerk, op den dag der H. H. Apoſtelen Philippus en Jacobus, heeft hy den outaer aan de noordzijde gewijdt ter eere van de H. Maagd Maria, van alle Engelen, van de Maagd S. Anna, van

‡ Ten tyde van S. Hieronymus, gelijk aan de geleerden bekend is, was het genootſchap der Kardinaalen noch niet ingeſteld, gelyk als klaar beweezen word in zeker Franſch boekje van de opkomſte der Kardinalen, 't welk te Keulen gedrukt is in 't jaar 1669.

Maria

Maria Magdalena en van de weduwe S. Elizabet. Hy heeft ook bevolen en geordoneert dat de gedachtenis der kerkwijdinge, en van het wijden van 't groote Outaar, zou gehouden worden op den eerſten Zondag na onzer lieve Vrouwe Geboorte: dat die van het outaar aan de noordzijde zou gehouden worden op den eerſten Zondag na onzer lieve Vrouwe Hemelvaart; en die van 't outaar aan de zuydzijde, 't welke gewijdt is door den hoog-waardigen Biſſchop van Tucale, op Zondag binnen het oktaaf van S. Hieronymus. Ook heeft hy 40 dagen aflaat verleent aan de geenen, dewelke met een opregt berouw en beterſchap van leven gebiecht hebbende op de jaargetijden van gemelde kerk- en altaar-wijdingen, en op de andere feeſtdagen aldaar zullen verſchijnen, en de vordere voorgeſchreve oeffeningen aldaar zullen volbrengen.

Deeze Jacobus heeft daar over in het gemelde jaar / den 9 September / een geheelen Brief opgeſtelt / dewelke door Ant. Mattheus opgegeeven word in zijn Boek van de Stichtingen [a] der Kerken.

[b] Ook heeft hy verſcheide gebeenten der Heiligen / dewelke onder Frederik van Baden in S. Jans kerke gebonden zijn / en aldaar door deezen door Bernoldus en meer andere Biſſchoppen opgeſloten waren geweeſt / bezigtigt / opgeheven / bezegelt en op een netter en geſchikter order geplaatſt: waar over gemelde Biſſchop Frederik in 't jaar 1515 / den 18 Juny / een brief heeft opgeſtelt / dewelke noch in wezen is / (en by Buchelius over Heda ſchrijvende nagezien kan worden.)

Onder Frederik van Baden heeft hy verſcheide Reliquyen bezigtigt.

[a] Fundat. Eccleſ. l. 1. p. 369.
[b] W. Heda Hiſt. Traject. p. 320.

Hy heeft Philips van Borgonje gewijdt.

c Dezelve Wy-bisschop heeft in 't jaar 1518/ den 20. February / aan Philips van Borgonje, tot Bisschop van Utregt gekozen / de kleine wijdzels bedient. Den 21. der zelve maand heeft hy hem Onder-diaken / en den 22 / te weeten op het feest van S. Pieters Stoel / Diaken / en eyndelijk op S. Matthijs dag Priester gewijdt.

Op den Zondag Reminiscere is Philips door den gemelden Wy-bisschop ingewijdt tot Bisschop van Utregt.

Hy heeft de Hoogmis te Utregt gezongen als het Bisdom van Utregt in eigendom wierd opgedraagen aan Karel V.

Hy heeft ook de Hoog-mis van den H. Geest te Utregt gezongen als Wy-bisschop van Henrik van Beyeren, wanneer dezelve Bisschop het bisdom van Utregt in eigendom / omtrent het tijdelijke / had opgedraagen aan Karel V. als Graaf van Holland.

d Hy heeft den 22. Juny / in 't jaar 1510. onderzogt / goed-gekeurt en verkundigt zeker miraktel / 't welke gebeurt was aan een Vlarisse te Delft / met naame Anna ; hier in bestaande dat deeze Anna op een wonderbaare wijze verlost wierd van den steen / na dat de zusters voor het L. Vrouwe Beeld van Jesse, 't welke in S. Hippolytus kerk eertijds plagt te hangen / gezamentlijk voor haare verloffinge hadden gebeden.

c Ant. Matth. Anal. t. 1. p. 299.
d Dirk van Bleiswyk Beschr. van Delft, p. 148.

PHI-

PHILIPS VAN BORGONJE

LVII Bisschop van Utregt.

Philips van Borgonje word Bisschop van Utregt gewijdt na den afstand van Frederik van Baden.

Philips [a] van Borgonje hebbende zijne bevestiging / na dat Frederik afstand had gedaan / van den Paus bekomen / is in 't jaar 1516. ingewijdt tot den seven-en-vijftigsten Bisschop van Utregt. Deeze Philips was de broeder van David, die voorheene Bisschop van Utregt was geweest / en de [b] zoon van dien grooten (1) Philips, Hartog van Borgonje / en vijf-en-twintigsten Graaf van Holland / by-genaamd den goeden. En daarom is het dat hy tot het aanneemen van de Bisschoppelijke waardigheit meer gedwongen is geweest door het gezag en bevel van Keizer Maximiliaan, en van Karel Koning van Spanje en Graaf van Holland / als door eige [c] eergierigheit: want het inzigt van gemelde Vorsten was hunne landen door het inkruyen van zoo een Bisschop te verzekeren en te bevestigen. (3) Hy had zich te voren meer in de wapenen dan in de wetenschappen geoefent /

Hy is daar toe gedrongen geweest door het gezag van den Vorst Karel.

[a] Gerard. Noviomag. Suffrid. in Append. ad Bek. &c.

[b] Te weeten de basterdzoon.

[c] Heda smaalt op de eerzucht van deezen Bisschop, daar hy nochtans van meest alle Schrijvers gepreezen word, voornamentlijk van Erasmus: (in den 6 Brief van 't 29 boek) (2) „ Ik zou „ u geluk wenschen, (zegt hy) ô Bisschop Philippus, die niet „ min roemwaardig zijt door de deugd-cieraaden van uw leven „ dan door den edeldom van zoo veele Vorsten (uwe Voorouders) „ dat gy zoo een hooge waardigheit hebt bekomen: ten waar my „ bekend waar hoe onwillig dat gy dezelve hebt aangenomen, „ en hoe dat gy als tegen uwen dank daar toe gedwongen zijt door „ het gezag van den voortreffelijksten Vorst Karel, enz.

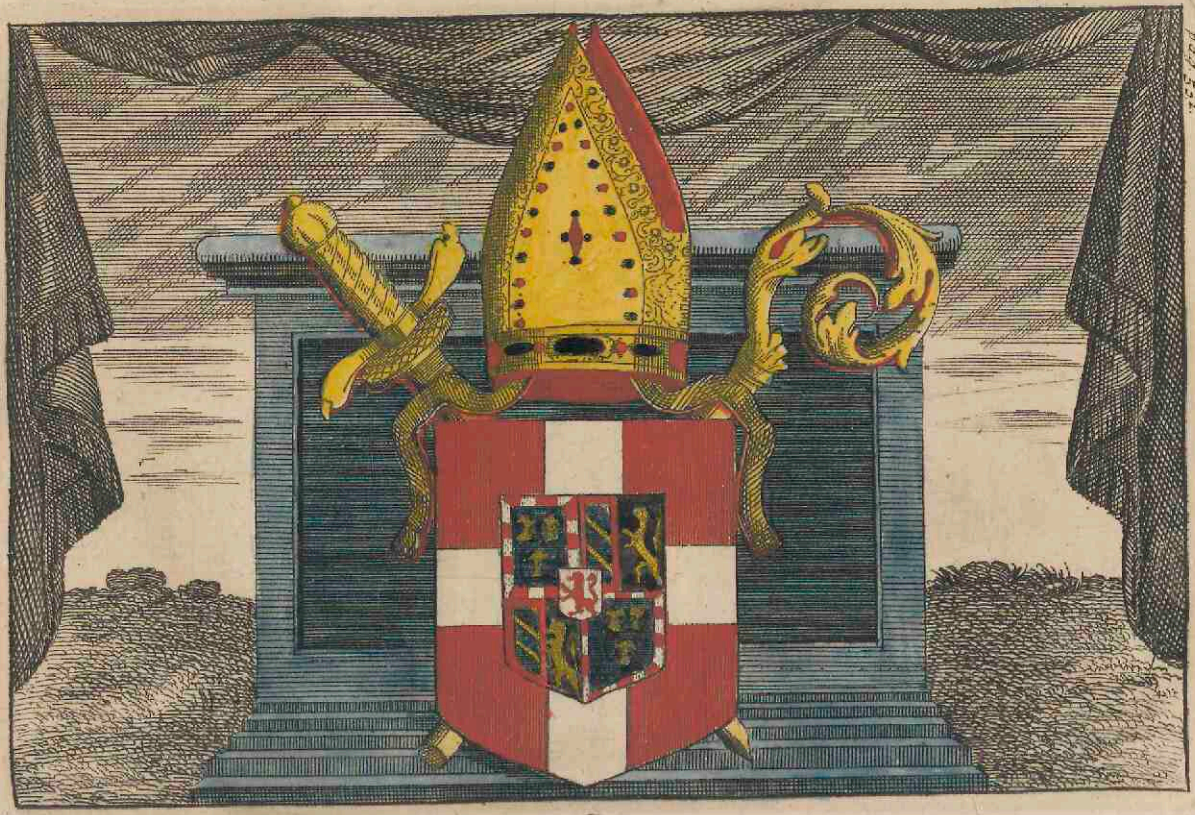

en had zoo wel te water als te land voor krijgsoverste gedient.

Zijne moeder is geweest Margareta Postia, (vander Post) eene vrouw zoo wel uytsteekende in vroomigheit des gemoeds / als in lichaamelijke schoonheit: onder wiens oogen hy te Brussel opgevoedt / en zoo in deftige zeden als in de wetenschappen onderweezen is geweest; want Karel van Borgonje, zijn broeder / geduurig in uytlandsche oorlogen steekende / hon op zijne opvoeding zoo niet passen. Aldus is hy onder een deftig en oud meester / in het gezelschap van zeer treffelijke leer-gezellen / tot zijn twaalfde jaar toe in de wetenschappen / voornamentlijk in de Latijnsche taale / geoeffent geweest: en / gelijk hy gaauw van verstand was / heeft daar goede vooruitgang in gedaan. Als Karel eindelijk gestorven was / en Maria, Karels dochter / met Maximiliaan getrouwd / de heerschappy in handen had / is hy onder de Hovelingen van Maximiliaan aangenomen: en heeft zich zoo behallig aan het Hof gedraagen / dat hy / nu onder gemelden Vorst na de dood van Maria een plaats onder des zelfs krijgs-benden heeft gekreegen. Naderhand / wanneer dezelve Maximiliaan te Aken tot Keizer wierd gekroont / heeft hy hem de wapenen der Ridderlijke order om-gehangen. Noch geen achtien jaaren oud zijnde / is hy eerst te Grevelingen / en naderhand te Kortrijk / twee steden in Vlaanderen / tot Steevoogd aangestelt; en heeft zich in zijne stee-voogdy op beide die plaatzen zeer deftig gequeeten.

Hy word aangenomen onder de Hovelingen van Maximiliaan.

Doch als 'er tusschen Maximiliaan en de Vlaamingen een groot krakeel was ontstaan over de voogdyschap van Philips van Oostenrijk, heeft hy

hy het met de Vlamingen gehouden. Om deeze reden is hy / na dat het geschil bygeleid was / en Maximiliaan geen goed oog op hem scheen te hebben / naar zynen broeder David te Utregt gereist / die hem in groote waarde heeft gehouden. Na Davids overlyden is hy / na dat hy zyn deel in zyn broeders erfenisse had ontvangen / weder gekeert naar het Hof van Borgonje / en is zoo wel gezien geweest by den Aarts-hartog Philips, Maximiliaans zoon / dat dezelve hem / tot een teken van zyne genegendheit / niet alleen onder de Ridders van 't Gulde Vlies heeft aangenomen / en met het gewoonlyke hals-cieraad heeft begiftigt / maar hem ook de zorg over geheel zyn huishouden heeft aanbevolen. Als de Vorst Philips (nu Koning geworden) uyt Spanje wederom in Nederland was aangelandt / is Anna van Borgonje, de huisvrouw van Adolf Hartog van Kleef / komen te sterven / en heeft de helft van al haar goed by uyterste wille nagelaaten aan haaren broeder Philippus. Hy dus ryk geworden zynde kreeg de zinnen van het Hof te verlaaten / en in stilte te gaan leeven: maar Koning Philips heeft hem tot Zee-overste aangestelt / en Admiraal over de koninklyke vlooten gemaakt. In deeze zee-boogdy heeft hy zich zoo behendig / voorzigtig en regtmaatig / en met zulk een beleid gedraagen / dat hy het Gemeene beste grooten dienst heeft gedaan. Wanneer Koning Philips, na het inneemen van eenige Geldersche steden / weder naar Spanje stond te keeren / heeft hy de veroverde steden aan de zorg en getrouwigheit van onzen Philips aanbevolen; dewelke niet alleen de verwachtinge des Konings heeft voldaan; maar ook den lof zyner vyanden in het bewaaren van gemelde steden

Hy word in de order van 't gulde Vlies aangenomen.

Hy word Zee-overste gemaakt.

heeft verdient. Als de Koning in Spanje overleden was / heeft de Geldersman / stout op de hulp der Fransen / zijne hoofden wederom begonnen op te steecken / zonder dat onze Philips hem naar zijn genoegen in den band kon houden / zijnde daar in verhinderd door den geenen die het beleind over Borgonje (4) voerde. Om deeze reden heeft hy na zoo veel arbeids willen gaan uytrusten / en zijne stilte houden in Zeland: maar zulks heeft hem al wederom niet mogen gebeuren. (5)

Hy word voor Ambassadeur gezonden naar Julius II.

Want Keizer Maximiliaan, en Karel Koning van Spanje / hebben hem voor Ambassadeur gezonden naar Julius II. Paus van Romen. In dit gezantschap is hy van alle de Italiaansche Vorsten en steden / doch voornamentlijk van den Prins van Mirandula, van de Florentijnen en van de Veroneezen, zoo deftig onthaalt / dat het naauwlijks te beschrijven zoude zijn. De Paus Julius heeft hem grooter eer beweezen / als 'er zedert honderd jaaren / zoo veel als men weeten kon / aan eenig Gezant was aangedaan. (6) Als hy zich in dit gezantschap zoo treffelijk had gequeeten / en weder naar de Nederlanden was gekeert; en als juist op dien tijd Isabella, de zuster van Karel V, ten huwelijk was beloofd aan Christiernus Koning van Denemarken / is hem door Keizer Maximiliaan, die de Grootvader van de bruid was / en door Koning Karel, last gegeeven om de bruid van haarentwege naar den bruidegom te geleiden en te vergezelschappen. Na dat hy zulks met groote luister en op zijn heerlijkste had uytgevoert / en weder naar zijn vaderland zeilde / is de pest in de schepen geslaagen; zelfs is 'er de dochter van zijnen broeder Boudewyn van Borgonje, dewelke dezelve Boudewyn by de hoog-edele Me-vrouwe Marina Maurica had geteelt / aan gestorven, t'Huis

Hy geleidt Isabella naar den Koning van Denemarken.

t'Huis gekomen zijnde liet hy alle zijne gedagten loopen op het opschikken van zijn Slot Zuidburg / wanneer Karel V. en Frederik van Baden Bisschop van Utregt hem zeer kragtig hebben gebeden / en eindelijk ook bewogen / om het bewind der Utregtsche kerke te aanvaarden.

t'Huis gekomen, en bezig zijnde met het slot Zuidburg op te schikken, word hy gebeden om het Bisdom van Utregt aan te neemen.

In het begin * van zijn bisschopdom heeft Erasmus van Rotterdam zijne verklaaringen over de twee brieven van Timotheus, en over die van Titus, aan hem opgedraagen. De Opdragtbrief begint met deeze woorden: Aan den zeer deftigen Bisschop, mitsgaders den zeer beroemden Vorst van Utregt, Philips van Borgonje. Erasmus vertoont aldaar: hoe moejelijk dat het is zich als een onberispelijken Bisschop te gedraagen: zonderling als dezelve ook beladen is met de bestieringe van een wereldsch gebied: en hoe dat een Harder van de kudde des Heere, indien hy niet opregt van meeninge is, een groot bederf is voor het menschelijke leven. Voorders vertoont hy hem / hoe dat zoo een minder zal afwijken van het opregte en volmaakte afbeeldzel van een goeden kerkvoogd, dewelke het voorschrift, door Paulus in de gemelde brieven opgesteld, als een doelwit altijd voor-oogen zal hebben. Eindelijk besluit Erasmus met deeze woorden: Die naar het beste tracht zal niet versteeken blyven van de hulp van Christus, wiens plaats uwe Hoogheit bekleedt, en zonder wiens bystand alle menschelijke poogingen vergeefsch en vruchteloos zyn.

En hy heeft zich ook zoo wel in zijne bedieninge gequeeten / dat hy gedurig bezig was met het waarneemen van de geestelijke zaaken en kerkelijke diensten / en zijne bedieningen / die

* in 't jaar 1519.

Godt hem opleide / ten hoogste behartigde; zonder egter te verzuimen 't geene tot de behoudenis van zijn wereldsch gebied scheen te dienen.

In 't jaar 1521. heeft hy door eene krijgslist getoont wat een meester dat hy in het oorlogen zou geweest zijn / indien hy het leger liever had willen volgen als de kerkelijke zaaken behartigen. Karel, Hartog van Gelderland / door Fransche hulp-benden gestijft / gaf aan Karel V. de handen vol werk met Vriesland in verscheide partyschappen te verdeelen; en heeft ook de Overysselaars tegen Bisschop Philips opgerokken. (7) Ondertusschen heeft de Bisschop / als de Geldersman nergens minder op verdagt was / een talrijk leger onder het geleide van Niklaas (8) Wildersdorf, naar Vriesland geschikt / 't welke de aanhangers van den Geldersman / door het afpersen van zeer zwaare brand-schattingen / zeer heeft uytgemergelt; dit was de oorzaak dat 'er veele den Geldersman verlaatende / de party van Borgonje omhelst hebben.

Hoe dat hy den dag verdeelde.

Als 't hem gebeurde dat hy buiten het gewoel van 't reizen / en t' huis naar zijn goeddunken mogt leven / was hy gewoon den dag aldus te verdeelen: dat hy het begin tot het verrigten der Goddelijke zaaken en tot het leezen van heilige boeken besteede. Dat gedaan zijnde woonde hy de raad-pleegingen van zijne Raads-heeren by / en besteede zijnen tijd met brieven te hooren leezen / of met allerhande klagten / processen en vonnissen aan te hooren: en gaf zodaanigen acht op alles / dat 'er geen eene brief geopent wierd als in zijn byweezen / en geen eene wierd gesloten eer dat hy den zelve met eigen handen had ondertekent. Dit aldus afgedaan

zijnde

zijnde ging hy het middagmaal houden. Over tafel wierden 'er verscheide vraagen / 't zy uyt de Poeeten en Histori-schrijvers / 't zy uyt de Heilige boeken / opgeworpen. Hy had schier alle de oude Histori-schrijvers in het Fransch geleezen en wist den inhoud der zelve van buiten. Alle de Latijnsche Historien / zoo veel als 'er waren / waren hem voorgeleezen van Gerardus van Nimwegen, die zijn Hof-kapellaan is geweest: en hy had dezelve met groote oplettendheit aangehoort. 'S Namiddags vraagt hy den tijd over / of met in zijnen Hof te gaan wandelen / of met de winkels der ambachts-luiden / als een bezorgde vader / te gaan bezigtigen. Het avondmaal wierd met allerhande vraagen op te werpen / of met iets te leezen / of met eerlijke en aangenaame samen-spraaken doorgebragt. Na het avondmaal bleef hy doorgaans tot diep in den nacht met de Geleerden praaten. Zijnde van zodaanige zeeden / en van zulk een inborst / was hy ten hoogste verbreemd van gierigheit / van dwingelandye en van wreedheit / en had een wondere zucht en genegendheit voor zijne onderdanen. Hy heeft niemand met schattingen of nieuwe imposten geplaagt: en zoo lang als hy het gebied over Utregt heeft geboert / heeft hy / boven de oude en jaarlijksche inkomsten / geen rooden duit voor zijn eigen gebruik van iemand afgeborderd. Hy was ten uytersten afkeerig van de oorlogs-beroerten: en hy heeft geen grooter hartzeer gehad / als dat hy zich door de onlusten / te Zwol en Kampen gereezen / tegen zijnen dank in den Gelderschen oorlog zag ingewikkeld. Ja men zou met reden konnen oordeelen dat hy deswege een droefheit heeft opgekropt die hem doodelijk is geweest. (9) Ook heeft hy / op zijn'

uyterſte leggende / meer als eens voor Godt betuigt dat hy de oorzaak en de aanſtooker van dien oorlog niet was geweeſt.

Zijne gedaante en dood.

Hier quam noch by / (10) dat hy op een koulden dag met de boorſt / volgens zijne gewoonte / ontbloot gaande / in een zwaare ziekte is gevallen / dewelke den hoog-edelen Biſſchop binnen weinige dagen heeft weggerukt. Behalven de begaafftheden van zijn gemoed / die wy reeds opgeteelt hebben / was hy kloek van lichaam / fijn en moop van ledemaaten / zwart van oogen / blank van bel / en tenemaal gelijk aan zijnen vader.

Heda ſpreekt zoo gunſtig niet van hem.

Willem Heda ſpreekt doorgaans niet zeer gunſtig van deezen Biſſchop: want behalven dat hy het op zijne eerzugt gemunt heeft / 't welke wy boben al wederleit hebben / zoo zouw het Philips, volgens zijn ſchrijven / daar op toegeleit hebben om de vryheden der kerken en het regtsgebied der Aarts-diakenen te ondermijnen, en aan zich zelven te trekken; onder dit voorgeeven dat alles volgens het gemeene regt den Biſſchop toequam. Daarenboven zou hy weinig ontzag gehad hebben voor geleerde luiden: maar den geenen die hem wiſten te vleyen, of een kansje om geld te winnen wiſten voor te ſtellen, zou hy allerhande gunſt beweezen hebben. . . Heda voegt 'er by / dat hy haaſtig van hoofd en wraakzuchtig is geweeſt, en liever wilde gevreeſt als bemint worden: dat hy weinig werks maakte van den God-dienſt, weinig achting had voor de Geeſtelijkheit, en veele andere dingen meer.

Om wat redenen?

Heda ſchijnt niet al te geneegen geweeſt te zijn voor Philippus, als zijnde omtrent dien tijd Biſſchop geworden / wanneer de Sekte der Lutheraanen, gelijk hy ſpreekt / wortel begon te ſchie-

schieten: en om dat hy een meester had die niet pluis was op het stuk van nieuwigheden / en die volgens Valerius *a* Andreas, door een vuilen afval de Katolijken van Nederland heeft verlaaten, en tot die van Marpurg in Duitsland is overgeloopen; waar door Erasmus zelf, die een van zijne beste vrienden was, zyn dood-vyand schielijk is geworden.

Gerard Geldenhauwer 's Bisschops kapellaan, en de beschryver van zyn leven.

Valerius heeft het hier gelaaden op Gerrit Geldenhauwer, door de wandeling genoemd Gerardus Noviomagus, die 's Bisschops kapellaan is geweest / en die zijne daaden in een byzonder boek heeft beschreven / het welke gevonden word in het derde deel der Hoogduitsche Schrijvers / door Freherus uytgegeven / en 't welke naderhand door den hoog-beroemden Heer Ant. *b* Matheus met Aantekeningen in 't licht is gegeevn. Uyt dit werkje hebben wy in het opstellen van zijn leven veele byzonderheeden getrokken.

Wat dat de Bisschop volgens hem al voor heeft gehad.

Indien we op het zeggen van deezen Gerardus van Nimwegen komen aangaan / zoo ras als Philips Prins en Bisschop van Utregt was geworden, heeft hy met eenige vrienden in 't byzonder raad gepleegt over het nazien der Synodaale Instellingen, en over het verminderen der rust-dagen: hoe dat men de geweld-plegingen der Opzienders en Dekens best zouw teugelen; hoe dat men best zou beletten dat 'er voortaan zoo veele leeg-loopers tot het Priesterschap niet gevordert wierden; hoe dat men al dat bedelen van kloeke en gezonde menschen best zou uytroejen; hoe dat men voor den armen zou zorgen; hoe dat men die schreeuwers van predikanten, voornamentlyk van de bedelende orders, best zou afschaffen, en goede en geleerde predikanten aanquee-

a in Bibliotheca Belg. *b* Analect. tom. 1.

queeken : **en over diergelijke zaaken meer / dewelke hy dienstig oordeelde voor het gemeene beste / en om het geloof naar behooren te beleeven.**

Maar twee Regtsgeleerden , **zegt de** Nimweger **al voorder** / zyn de oorzaak geweest dat de voorneemens van deezen voorzigtigen Bisschop geen voortgang hebben gehad. Want deeze twee gasten , die altijd met open' en uytgerekte handen stonden, en alleenlijk op eigen voordeel uyt waren , hebben met een groot geraas beginnen te tieren en te schreeuwen dat zodaanige voorneemens den Prins niet voordeelig zouden weezen, maar zeer schadelyk zouden zyn aan de keuken. Als de Vorst dan , als zynde zagtmoedig van aart , zulks ongemerkt liet doorschieten, is alles by de gemelde luiden volgens ouder gewoonte voor geld te koop geweest. . . .

Gebreken van den Bisschop Philippus.

Indien hy , **zegt de gemelde Schryver** / wat te rijkelijk had gedronken , en zich daar door bezwaard mogt vinden, was het zyn gewoonlijke genees-middel zich 's anderendaags te onthouden. Hy verfoeide de dronkaarts, voornamentlyk die de gewoonte hadden van het lyf vol bier te zuipen.

Tot noch toe alles wel : maar (**eilaas**) tegen de hoerery, **zegt hy** / was hy zoo zeer niet ingenomen. Want hy was zelf (**o schande**) al vry genegen tot het Venus-spel , en al vry verslingerd op de minnery van jonge meiskens ; **Dan voegt 'er** Gerardus van Nimwegen **noch eenige dingen by / dewelke / indien ze voor de waarheit moeten aangenomen worden / duidelijk te kennen geeven dat** Philips **een slegt gevoelen heeft gehad van het maagdelijke leven en van de kuysheit der Priesteren en andere kerkelijke personen.**

neu. Hy hoopte den tyd noch te beleeven, zegt hy / dat de wet van de gedwonge onthoudinge met eendragtig overleg der Biſſchoppen en der Prieſteren zou afgeſchaft worden.

Hy getuigt evenwel dat de Biſſchop op zijn katolijks is geſtorven / zonder dat hy egter veel gewag maakt van behoorlijke boete / die hy voor het uptwiſſchen zijner zonden zou gepleegt hebben.

Hy ſterft op zyn katolijks, zonder dat 'er evenwel veel gewag word gemaakt van zijne boetplegingen.

Hy had noch geen twee volle dagen het bedde gehouden, zegt dezelve Schryver / of de Genees-heeren begonnen al te mompelen dat hy het zekerlyk zoude beſterven. Als hy dit verſtaan had, ontbiedt hy zijnen kapellaan, en geeft hem te kennen dat hy zyne biecht wil ſpreeken. Als de biecht gedaan was, zegt hy al voorder / koom ik in de kamer. Daar op vraagt hy of het H. Sakrament op het ſlot was. Laat het herwaart brengen, zeide hy, want ik wenſch het zelve te nuttigen. . . Hy bidt Godt om vergiffenis van zijne zonden. Hy nuttigt daar op het Lichaam des Heere, gelijkende beter naar een gezond als naar een ziek menſch. Kort daar na verzoekt hy met het H. Olyzel beſtreeken te worden: en naar dat hy het kruys, gelyk de manier is, had gekuſt, heeft hy zich aan Godt alleen bevolen.... en zijne oogen hemelwaart op-ſlaande ſprak hy deeze woorden: *Uw wil geſchiede.* Gevraagd zynde hoe het met zyne twee baſterdzoonen (11) zoude gaan, gaf hy ten andwoord: *Zy zullen genoeg hebben, indien ze zich wel draagen.* Eindelijk, als het ſcheen dat hy zich wat ter ruſte wilde ſchikken, is hy alzoo overleden, na dat hy het Bisdom ſes jaaren had geregeert. Hy is te Wyk, in S. Jans kerke, aan de ſlinker zijde van zijnen broeder David, begraaven: alwaar het volgende

Hy is te Wyk te Duurſtede begraven.

gende Graf-schrift (in het Latyn) te leezen staat:

Zyn graf-schrift.

Ter gedagteniſſe van den zeer deftigen Kerkvoogd en zeer genadigen Vorſt Philips van Borgonje, (zoon van Philips den Goeden, Hartog van Borgonje,) Biſſchop van Utregt, en hun' Patroon zaliger gedagteniſſe, is dit Graf-ſchrift opgeſtelt door Johannes Malbodius en Gerrit van Nimwegen.

Hier ruſt Philips, in 't krijgs-beſtier ervaren,
Maar die den krijg en onruſt heeft gehaat.
Zijn ed'le ziel ruſt nu by de Eng'len ſcharen,
Daar hem geen krijgs-geweld te duchten ſtaat.
Als hy door liſt en ſchandelijke ſtreeken
Noch in den krijg onnozel wierd verwardt,
Wiſt zijn gedult des vyands magt te breeken,
Die hem zoo trots ten ſtrijd had uytgetart.
Hoe praegtig zyn de Sloten en Kaſteelen
Op zijne beurs in 't Bisdom opgehaald!
Flux quam de dood haar perſonaadje ſpeelen:
Zijn lichaam ſterft, zijn faam hier eeuwig praalt.

Hy heeft te Utregt geregeert 6 jaaren, 7 maanden en 14 dagen: en is te Wyk te Duurſtede in 't jaar 1524, den 7 April, in den ouderdom van 59 jaaren, overleden.

Leo X. heeft op zijn verzoek het volgende privilegie aan de Utregtenaars toegeſtaan: uyt kragt van het welke zy in de eerſte dag-vaardinge niet buitens lands mogen geroepen worden.

VER-

VERGUNNING VAN LEO DEN TIENDEN.

LEO dienaar der dienaaren Gods, ter eeuwige gedagteniſſe dezer zaake. De pligt der Harderlyke bedieninge vermaant en beweegt ons, om aan een ieder, voornamentlyk den genen welker getrouwigheit en godvruchtigheit zich in ons gezigt en in het gezigt van den Apoſtoliſſchen Stoel geſtadig vertoont, hunne begeerten toe te ſtaan, als dezelve zoo wel tot hun eigen voordeel, ruſt en ſchadeloosheit, als tot het voordeel, ruſt en ſchadeloosheit van hunne onderzaaten komen te ſtrekken: en om hun in zodaanige zaaken, volgens de pligten van ons harder-ampt, gunſtelijk by te ſtaan, zoo als wy het in den Heere oorbaar bevinden.

Hy heeft van Paus Leo een Bulle verkregen, waar in de Paus de vaderlandſche regten en gewoonten der Utregtenaars beveſtigt.

Voorwaar, het verzoek 't welke ons wegens onzen beminden zoon Philippus, verkozen Biſſchop van Utregt, is voorgedragen, behelsde dat, hoewel dat 'er in de ſtad en in 't land van Utregt een goed getal van Prelaaten, Regtsgeleerden en Regts-oeffenaars gevonden word, voor dewelke en door dewelke zoo wel de kerkelijke als de wereldlyke regt-zaaken van den gemelden verkoren Biſſchop of van een anderen Biſſchop van Utregt die het dan wezen zal, raakende het regt van zijnen Fiskaal en van zijne onderdaanen, konnen bepleit, uytgeweezen en beſlegt worden; dat, zeg ik, zulks niet tegenſtaande gemelde Philips

tot

tot Biſſchop gekozen, en de andere Biſſchoppen die 'er dan zyn zullen, en daarenboven hun Fiskaal en onderdaanen voornoemd, zoo wel die van den Geeſtelijken als van den wereldlijken ſtaat, buiten de ſtad, de paalen en de grenzen van 't wereldſche gebied der Utregtſche kerke; voor de Geeſtelijke regtbank (gedagvaart worden,) en zulks doorgaans op den naam van het Pauſſelyk gezag, onder voorwendinge van zekere magt van het Apoſtoliſſche Gezantſchap, dewelke de Aarts biſſchop van Keulen, die 'er op dien tyd mag wezen, als gebooren (12) Legaat des voornoemden Stoels, zoo als voorgegeeven word, zou verkreegen hebben: en dat zy, onder voorgevinge van verſcheide voorregten, vergunningen en Apoſtoliſſche brieven, dewelke (ook by wyze van ontheffinge van het regts-gebied van allerhande voorſtanders en beſchermers) aan Aartsbiſſchoppen, Primaaten, Biſſchoppen, Abten, Konventen, Graafſchappen, Hooge Scholen, (ook des algemeene ſtudien) Ridderen, Gaſthuizen (ook die van Jeruſalem) Kollegien, Plaatzen, Kloofteren, Orders, en zoo wel ontheve als niet ontheve perſoonen op verſcheide manieren zouden zyn verleent geweeſt; dat ze, zeg ik, voor verſcheide Geeſtelyke en gemagtigde Regteren, op het verzoek van kerkelyke of wereldſche perſoonen, meer als vyf, of doorgaans meer als vier dag-reizens ver, gedagvaart en in 't regt betrokken worden, waar door zy geen kleine onruſt en ſchade komen te lijden: en waar door de verkoren Biſſchop Philippus, of de Biſſchop van Utregt, die 'er op dien tyd mag wezen, in hun kerkelyk en wereldſch regts-gebied, en de onderzaaten in hunne goederen, zaaken, voorregten en privilegien ten hoogſte verkort, geſtoort

ſtoort en belemmert worden; en dezelve onderzaaten belet worden hunne zaak te bepleiten en zich zelven te verandwoorden voor hunne wettige, 't zy dan geeſtelijke of wereldſche, Regters, voor dewelke zy bereid zyn te verſchynen.

Hyvergunt en ordoneert op het verzoek van Philips, gekozen Biſſchop van Utregt, dat voortaan ten eeuwigen dage geene ingezetenen van het Stift en het land van Utregt, in wat zaake, en onder wat voorwendzel dat het zy, buiten hun vaderland in de eerſte regtsvorderinge zullen mogen gedaagt worden.

Overzulks zyn wy wegens den gekozen Biſſchop Philips in alle onderdaanigheit gebeden, tegens het voornoemde, volgens onze Apoſtoliſſche goedertierendheit, behoorlijk te voorzien. Wy dan die den welſtand en de ruſt van alle Chriſtus geloovigen naar ons vermogen gaarn bevorderen, en hunne ſchade gaarn voorkoomen, nà dat wy den voornoemden Philips, tot Biſſchop verkoren, van alle ban-vonniſſen, opſchorſſingen der bedieningen, interdikten, en vordere kerkelijke vonniſſen en ſtraffen, indien hy 'er in eenige, 't zy van regts wege, 't zy door zynen Overſte, by wat gelegendheit en om wat oorzaak dat het zy, ingewikkelt mag zyn, alleenlyk om de uytwerking van den tegenwoordigen brief te konnen genieten, uyt kragte deezes ontſlagen hebben, en verklaart hebben dat wy hem voor ontſlagen zullen houden; zoo is het dat wy, door zodaanige gebeden bewogen, en ſteunende op de gemelde Apoſtoliſſche magt, door den inhoud van den tegenwoordigen brief bevelen en belaſten, dat voortaan ten eeuwigen dage de gemelde Philips, en wie dat 'er op zoo een tyd Biſſchop van Utregt mag weezen, mitsgaders des zelfs Fiskaal, en de onderdaanen, zoo geeſtelijke als wereldlijke, van gemelde ſtad en land van Utregt, in de eerſte regtsvorderinge, om en in wat zaaken dat het zyn mag, 't zy dat het burgerlyke, ſtraf-ſchuldige, gemengde, kerkelyke, wereldlyke of geeſtelyke zaaken mogen zyn, over dewelke zy, of iemand van hen, door iemand

aangeſproken zyn, of aangeſproken zullen worden, (behalven by wyze van beroepinge, of ingeval van geweigerde regts-pleeginge) op niemands aanhouden, wie het zy, al waar het ook van Hooge Schoolen, of van geeſtelijke of wereldlyke Kollegien, by wijze van enkelde aanklaaginge mogen nochte moeten gedagvaart, aangeſproken of in regten betrokken worden voor gemelden Aartsbiſſchop als gebooren Legaat van den voornoemden Stoel, nochte voor des zelfs gemagtigden, 't zy reeds door hem aangeſteld, 't zy die noch aangeſtelt mogen worden; nochte voor eenige andere buiten-gewoone Regters en Apoſtoliſſche Voorſtanders*, wat voor magt dat zy uyt naame van gemelden Stoel ook bekleeden, onder voorwendzel van eenige Apoſtoliſſche brieven, al waren het ook voorſtand-brieven, dewelke reeds verkreegen zijn, of noch verkreegen mogten worden, en die aan eenige Gemeenten, (hoedanig dat dezelve mogen weezen) hooge of mindere Schoolen, Katedraale Kerken, Klooſters, Kapittelen, Kollegien, Konventen, en aan eenige ontheve of niet ontheve of ook bevoorregte perſoonen, om wat voor oorzaaken dat het zy, door den voornoemden Stoel, of des zelfs Legaaten, mogen zyn verleent geweeſt; al was het zelfs met herroepinge van alle herroep-brieven, of met de allerkragtigſte en ongewoone uytdrukkingen, en intrekkende dekreeten, ja uyt eige beweeginge en zekere kenniſſe, en volgens de volle magt van den Apoſtoliſſchen Stoel geſchiedt: en wat voor perſoonen dat zulks ook verkreegen mogten hebben, en van wat ſtaat, waardigheit, aanzien, edeldom en uytſteekende rang dat dezelve mogten zyn: al waar het ſchoon dat ze Keizerlijke, Ko-

Zelfs niet onder voorwendzel van eenige Apoſtoliſſche brieven: verklaarende dat alle uytvoeringen, die hier ſtrydig tegen zyn, voor nietig en kragteloos zullen gehouden worden.

* *Conſervatores.*

Koninklyke, Hartoglyke, Aarts-biſſchoppelyke, Biſſchoppelyke, of eenige andere 't zy kerkelyke 't zy wereldlyke waardigheit en magt bekleeden, of dat zulks uyt inzigt en ten gevalle van dezelve perſoonen, of uyt eenig ander inzigt, hoedaanig dat het zy, reeds verleent is, of na deezen verleent mogt worden: maar (*wy beveelen*) dat zy † alleenlijk gehouden zullen zyn zich geregtelyk te verandwoorden voor de kerkelyke of wereldlyke regters, die daar ter plaatze zyn aangeſtelt, te weeten naar dat de perſoonen zyn, en ook naar dat de zaaken zyn, daar de verkooren Biſſchop Philips, en de Biſſchop van Utregt, die het als dan zal weezen, mitsgaders de voornoemde onderdaanen, over aangeſproken worden. En wy verbieden wel ſcherpelyk aan den voornoemden Aarts-biſſchop, als gebooren Legaat, en ook aan des zelfs gemagtigden, en aan alle andere reeds genoemde buiten-gewoone Regters, voorſtanders en gevolmagtigden, datze zich niet zullen hebben te vermeeten den verkozen Biſſchop Philips, nochte den Biſſchop van Utregt die 'er als dan zal wezen, nochte des zelfs Fiskaal of Regts-vorderaar, nochte de gemelde onderdaanen die 'er nu zyn, of na deezen zullen koomen, onder voorwendzel van eenige Apoſtoliſſche brieven, van wat inhoud dezelve mogen zyn, tegen dit tegenwoordig Dekreet en deeze Ordonantie, buiten de ſtad en het land van Utregt in zodaanig een regt te betrekken. En wy ordoneeren dat alle en iedere diergelijke proceſſen of vonniſſen, uytvoeringen, ban-vonniſſen, opſchorſſingen der bedieningen, interdikten, en alle vordere uytſpra-

† *te weten Philips voornoemd, zyn Fiskaal, en alle zoo wereldlyke als kerkelyke onderdaanen van het Bisdom van Utregt.*

ken, ſtraf-vonniſſen en andere ſtraffen, dewelke tegen den inhoud van dit dekreet, ordonantie en verbod, door wat gezag dat het zy, al was het door het Pauſſelijke, mogten gevelt en afgekundigt worden, kragteloos en van geener waarde zullen zyn: en dat alle Regters en gemagtigden, ook de geenen die over de regt-zaaken van 't Apoſtoliſſche Paleis zitten, in alle regt-zaaken die reeds voor handen zyn, of noch zullen opkomen, en in alle recht-vervolgingen naar dit dekreet hunne uytſpraak zullen hebben te doen, en vonnis te vellen: en wel zodaanig, dat aan ieder van hun alle magt benomen zynde van hier tegen aan uytſpraak te doen, vonnis te vellen, oordeel te ſtryken en uytlegging te geeven, alles van nu af kragteloos en nietig is, indien iemand, door wat gezag dat het zy, zelf door het onze, ietwes hier tegen ſtrijdende, weetend of onweetend, mogt komen te onderneemen: niet tegenſtaande alle Apoſtoliſſche ordonantien en dekreeten, en niet tegenſtaande de voorgemelde en alle andere voorregten, vergunningen en Apoſtoliſſche brieven, die eenigzins hier tegen mogten ſtryden.

En al waar het ſchoon dat de voorgenoemde (*ordonantien*, *voorregten*, enz.) en de inhoud der zelven, duidelyk van woord tot woord, en niet met algemeene uytdrukkingen die het zelfde betekenen, behoorde uytgedrukt te worden; of dat 'er tot herroeping der zelven eenige andere bewoordingen en byzondere regts-wyzen vereiſcht wierden; zoo is het dat wy den inhoud (*der gemelde ordonantien*, *voorregten* enz.) voor genoegzaam uytgedrukt houdende, de voornoemde bewoordingen en regtswyzen, die anders in volle ſtand zullen blyven, voor deeze reize alleen afzonderlijk en voorbedagtelijk voor onnoodig rekenen en intrekken.

Het

Het zy dan geen menſch geoorlofd dit geſchrift van onze ontſlaginge, inſtellinge, ordonantie, verbod, dekreet en intrekkinge, te verbreeken, of door een reukelooze vermetendheit daar tegen aan te gaan. Doch ingevalle dat iemand zulks mogt beſtaan, die moet weeten dat hy de gramſchap Gods, en van zijne heilige Apoſtelen Petrus en (13) Paulus, op zijnen hals zal haalen.

Gegeeven te Palo, onder het bisdom van Porto, in het jaar onzes Heere CIↃ IↃ XVII. op den 1. December; in het vyfde jaar onzes Pausdoms.

L. Guicciardin, **een Italiaan / hebbende dit Dekreet van** Leo X. **voor oogen / ſpreekt aldus in de Algemeene beſchrijvinge der Nederlanden:** De Paus mag geen eenen menſch, 't zy dat hy een kerkelijk of een wereldſch perſoon is, onder wat voorwendzel dat het zy van regt of van beſtraffinge, buiten de Provincien dagvaarden. Dierhalve, indien'er iets mogt voorvallen, is hy genoodzaakt iemand derwaarts te zenden, of gemagtigden daar ter plaatze aan te ſtellen, om de zaak te onderzoeken.

Dit regt en deeze gewoonte worden beveſtigt door de getuigeniſſen van Guicciardin

Hierom is het ook dat Pieter Stokmans, **in zijnen tijd een zeer berugt Regtsgeleerde / dit volgende in zijne Schriften** [a] **heeft aangetekent:** Dit voorregt der Nederlandſche Kerke, dewelke zoo menige landen ver van de ſtad Romen is afgelegen, en aan het uyterſte van den Oceaan is geſteld, is van hen (**de Nederlanders**) tot noch toe zoo vlijtig en ſtandvaſtig, zonder eene inbreuk te lijden, bewaart geweeſt, dat'er zederd 's menſchen geheuggeniſſe geen een voorbeeld van een dagvaardinge naar de ſtad Romen kan bygebragt worden, dewelke in 't werk is geſtelt.

en door Stokmans.

[a] *In Belgarum defenſ. contr. Evocat. c.* 3.

Ordonantien van Bisschop Philips.

Bisschop Philippus heeft ook / naar het voorbeeld van zijnen broeder / den Bisschop David, eenige Ordonantien voor den welstand van 't Gemeene-beste en raakende de regts-pleeging uytgegeeven / dewelke reeds door den Heer Ant. Mattheus, in het eerste deel zijner Analecta, gemeen zijn gemaakt: en dewelke wy om die reden / en ook om dat ze zeer wijdloopig zijn / hier zullen overslaan.

AANTEKENINGEN.

1. *De zoon van dien grooten Philips.* Het is waar dat Philips van Borgonje veele Vorstelyke gaven heeft gehad, en wegens zijne voorzigtigheit, mildadigheit, geluk, kloekmoedigheit, enz. onder de deftigste Vorsten zou mogen gerekent worden. Maar sommige van onze Schryvers, als de Heer Alkemade in de Munten der Hollandsche Graaven, Buchelius in zijne Aantekeningen over het leven van Bisschop David, de Schryver der Erf-graffelyke Bedieninge, enz. hebben ook al eenige merkelyke fouten in hem aangemerkt, dewelke den luister van zoo veele Graaven al vry wat bezwalken. Om nu niet te melden de 14 basterd-kinderen, die hy behalven misschien noch zoo veele onbekende by verscheide byslaapen gewonnen heeft; en om de nieuwe en onlijdelijk schattingen, die hy in Holland ingevoert heeft, ook niet op te haalen, zoo is het zekerlyk het werk niet geweest van een hupzen Vorst de voet te lichten aan een Gysbregt Brederode, die zoo wettig tot Bisschop was verkoren, om zijnen basterd-zoon tegen alle regt en reden, en met verbrekinge van de dierbaarste vryheden der Utregtsche kerke, op den bisschoppelyken throon te helpen. Ook is 't hem geenzins tot lof te spreeken dat hy den Luikenaaren een minderjaarigen Bisschop heeft opgedrongen. Indien hy de bekende Heldin Johanna, of de Maagd van Orleans, aan de Engelschen heeft overgelevert, gelyk by Buchelius staat aangetekend, is dit zekerlyk al een vuile vlak in den glans van zijne andere daaden. Veel min is het te prij-

prijzen dat hy de ongelukkige Jacoba van Beieren, een Vorſtin die een beter lot en een beter man verdient had, zoo mishandelt en van haare eige en erfelyke ſtamgoederen en heerſchappyen heeft berooft. Hoe dat hy die van Dordregt gedrukt heeft kan in van Balen nagezien worden. Meer andere fouten ſtaan by gemelde Schryvers opgeteld. Evenwel zy dit gezeid zonder zijnen lof, die hem anders toekomt, te willen verminderen.

2. Heda getuigt dat hy al van overlang het oog op deeze Biſſchoppelyke waardigheit heeft gehad; maar dat hy zich geliet als of hy 'er van afzag. Wat zal men gelooven? Men kan zeggen dat Heda tegen hem wat ingenomen is geweeſt; maar men kan ook zeggen, en miſſchien niet zonder reden, dat Gerrit van Nimwegen al te ingenomen was voor hem. Eraſmus kan zoo geſproken hebben op het gemeen gerugt, want Philips had zich gedraagen als of hy geen de minſte gedagten naar den Geeſtelyken ſtaat had gehad. En Eraſmus aan hem ſchryvende behoefde zyn gedrag, als 'er geen overtuigende redenen tegen lagen, niet ten quaadſte te duiden. Ook heeft Philips Biſſchop zijnde niet getoont dat hy juiſt de heiligſte was, en zoo vies zou geweeſt zyn van zoo aanzienlyke een eerwaardigheit te begeeren.

3. Men mag hier wel by-voegen, 't geen tot geen kleinen lof van Philippus zou verſtrekken, dat de mompeling ook ging, als of daar noch een ander inzigt onder ſchuilde, te weten dat men, onder den ſchyn van Philips te verheffen, hem maar buiten het Hof en van de hand zogt te ſchuiven. Want, zegt Gerrit van Nimwegen, hy ſprak al dikwils de gevoelens der Raadsheeren met groote vrymoedigheit tegen, voornamentlyk als 'er gehandelt wierd van impoſten te lichten, en als het de zaak van de boeren, van de viſſchers, en van het arme volkje betrefte. Want het heugde hem noch, voegt hy 'er by, wat voor een vryheit dat ze onder zijnen Vader Philips, en onder zijnen broeder Karel, genoten hadden, en hy zag hoe dat ze nu dagelyks meer en meer, en harder als onder het Franſche juk, gedrukt wierden.

4. Te weeten de Hartog van Anhalt. Doch indien het zeggen van Pontanus vaſt gaat (*lib* 11,) heeft dezelve daar geen ſchuld in gehad. Want gemelde Schryver verhaalt dat Philips Wageninge belegert hebbende,

het beleg op het bevel van Keizer Maximiliaan heeft moeten opbreeken, tot groote ſpyt van den Hartog van Anhalt, dewelke duchte dat de Franſen hier onder ſpeelden.

5. *Heeft hy na zoo veel arbeids willen gaan uytruſten in Zeeland.* Zoo ſpeet het hem dat hy de kans ſchoon ziende om zyn Vaderland dienſt te doen, door heimelyke kunſten belet wierd. De reden dat hy in Zeland wilde gaan woonen, was om dat hy daar ook landgoederen had leggen, als zijnde Heer van Somersdyk, zoo als Petrus Heuterus getuigt, en ook van het Slot Zuidburg. *Ant. Matthæus in zijne Aantekeningen op Gerrit van Nimwegen.*

6. Gerrit van Nimwegen verteit ons veele omſtandigheden, die Philips te Romen gezien heeft, en naderhand verhaalt zou hebben. Men weet wel, en de Katolyken zelfs belijden het, dat het alles niet even ſtigtelyk is te Romen: dat de pragten overdaad der Kardinaalen voor Geeſtelyke Vaders niet al te pryſſelyk is: en dat 'er verſcheide misbruiken in de Stad en aan het Hof van Romen de overhand genomen hebben; ja dat 'er op het gedrag van veele Pauzen en Kardinaalen al vry wat te zeggen zou vallen. Maar gemelde Schryver maakt het zoo grof, en de vertellingen ſchijnen op een gezond oordeel zoo af te ſtuiten, dat men zyn verhaal wel verdagt zou mogen houden. Wie zal gelooven dat Kardinaalen, zelfs van den eerſten rang, als de overblyfzelen der Heiligen aan het volk, en voornaamentlyk aan de Hoogduitſchers, vertoont wierden, de tongen zouden uytgeſtoken, en de handen op een vuile wijze toegeſtelt hebben, om de eenvoudigheit van het gemelde volk en van de Hoogduitſchers te begekken? en dat zouden zy zoo opentlyk gedaan hebben, dat Philips het heeft konnen zien en bemerken. Ieder een kan daar ligtelyk zijne opmerkingen op maaken: wat my aangaat, ik zou gelooven dat Gerrit van Nimwegen dit leven beſchryvende, en miſſchien al lang te voore, zoo als uyt zijne eige Hiſtorie ſchijnt te blyken, al een ſtreek van het Luteraandom heeft weg gehad, en dat hy het verhaal van Biſſchop Philips zoo wat heeft opgeſchikt. Maar hy moeſt de regels van de waarſchynlykheit wat beter in acht genomen hebben. En daarom weet ik niet of hy zoo groot gelyk wel heeft, als hy Suffridus Petri beſtraft dat hy deeze vertellingen achterlaat.

7. De ingezetenen van Kampen en Zwol waren in kra-

krakeel geraakt, meer uyt baldaadigheit (zegt Heda) als om eenige gewigtige reden. De zaak waar inden beginne ligtelyk te bemiddelen geweeſt: en de Biſſchop was 'er ook toe genegen: maar quaade raads-luiden, die alles voor geld te koop hadden, voerden hem te gemoet dat hy de gemelde ſteden maar moeſt laaten begaan, en zyn hoofd met hun krakeelen niet breeken: dat hy maar vrolyk en geruſtig had te leeven: dat zodaanige krakeelen der ſteden dienſtig waren, om haar wat berooider te maaken, en haare dartelheit, die uyt de rykdommen ontſtond, wat te beſnoeijen; dat ze daar door niet alleen gezeggelyker en gevoeglyker t' hemwaarts zouden worden, maar dat hy ook ſchoone gelegendheit zou hebben, om haar in zwaare boeten te beſlaan, en zijne zakken aldus te vullen. Door deeze verfoeielyke vertooningen, zegt Gerardus van Nimwegen, is de yver van den Vorſt merkelyk verſlapt. Maar iemand zou konnen zeggen dat de yver van een regtſchaapen Vorſt, en voornaamentlyk van een Biſſchop, in plaats van daar door te verſlappen, had behooren ontſtoken te worden, niet alleen om de krakeelende ſteede te bevredigen, maar ook om zodaanige raads-luiden naar verdienſten te ſtraffen. Het volgen van deezen raad is hem ook zoo qualyk bekomen, dat ganſch Over-Yſſel, pas te voren zoo bloejend een landſchap, uytgeplundert, uytgeput, ontvolkt en ondere vreemde Vorſten verdeelt is geweeſt, zoo dat hy alle die inkomſten heeft moeten miſſen, en zich (behalven zijne erfelyke goederen) met het Stift heeft moeten behelpen. (Zie W. Heda, enz.) Het is evenwel waar dat hy, ziende dat alles zoo qualyk begon uyt te vallen, zyn beſt genoeg heeft gedaan, en alle middelen aangewendt die hem mogelyk waren, om de zaaken te herſtellen; doch het ſchorte altijd hier of ginder aân; en die hem hadden behooren te helpen, lieten hem in de ly zitten.

8. Het was eigentlyk Willem Roggendorp, die als Overſte naar Vriesland wierd gezonden. Niklaas Wilderedorf, als een deftig Kapitein zijnde, wierd hem tot reis-en krygs-gezel toegevoegt. Maar deeze ganſche oorlog ſtaat wydloopiger en omſtandiger beſchreven by Ubbo Emmius, enz.

9. Het ſpeet hem aldermeeſt, en 't heeft hem altijd op zyn hart gezeeten, dat hy dien oorlog in 't begin zoo gemakkelyk had konnen dempen; en dat hy, door

quaade raads-luiden misleid, die gelegendheit had verzuimt, en aldus aanleiding had gegeeven tot zoo een schadelyken en langduurigen oorlog.

10. Heda schryft dat hy s' avonds te vore met een deel Utregtenaars luftig had gedronken, om die zwaarmoedige gedagten van den gemelden oorlog wat af te spoelen: dat de bekers luftig gelicht wierden, en ieder even vrolyk, en om zoo te zeggen, even dronken was, en zich even vermaakelyk aanstelde: dat hy daar op 's anderendaags zoo een koude heeft gevat, enz.

11. *Met zijne basterd-zoonen.* Hy heeft 'er drie by eene byzit alleen gehad, Johan, Philips en Olivier; zoo als Heer Matthæus in de papieren van Gysbregt Lap van Wayeren heeft gevonden.

12. *Gebooren Legaat.* Geboore Legaaten zyn aan welkers waardigheit het ampt van 't Apostolissche Gezantschap is vastgehegt. Dat is, dewelke een zeker ampt bezittende, uyt kragte van dat ampt ook gezanten zyn van den Apostolisschen Stoel. Want de Pauzen, weetende dat de Bisschoppen van de voornaamste steden veel ingang by hunne Vorsten hadden, en veel by dezelven vermogten, hebben eenige Bisschoppen of Aarts-bisschoppen van voornaame steden voor altijd, tot hunne Legaaten aangestelt. Zoo zyn de Bisschoppen van Arles door de Pauzen tot zodaanige Legaaten aangestelt, enz. Wy hebben elders ook al getoont dat het zelfde voorregt gegeeven is geweest aan de Aarts-bisschoppen van Trier en van Keulen. Zy worden geboorne Legaaten genoemt, om dat zy Bisschop wordende, aanstonds en van zelfs, zonder nieuwe aanstellinge zodaanige Legaaten worden. Het gezag van deeze geboore Legaaten is voor deezen zeer groot geweest, wanneer het gezag der afgezondene Legaaten, die nu Nuntiussen genoemt worden, veel kleinder was. Maar de Pauzen ziende dat de keur van die geboore Legaaten van hen niet af en hing, maar van het verkiezen der Kapittelen, of het benoemen der Koningen, hebben de de magt der geboorne Legaaten al meer en meer beginnen te besnoejen, en die van de afgezondene Legaaten te vergrooten. Zie van Espen *in jus Canon. Titulo de Legatis & Nunciis Apostolicis.*

13. Van de H. H. Apostelen, *Petrus* en *Paulus.* Om dat dit al meer in de Pausselyke Bullen te pas koomt, zullen wy hier met een woord aanmerken dat de oude Pauzen hunne magt doorgaans gevestigt hebben op het gezag

zag van Petrus alleen, als zijnde des zelfs wettige Nazaaten op den Stoel van Romen. Dus heeft Julius I, in zijnen Brief aan de Synode van Antiochie, deeze woorden gebruikt. *Het gene wy van den Apoſtel Petrus ontvangen hebben dat maak ik ul. bekend.* Op dezelve wijze ſpreekt Siricius in zijnen Brief aan Himerius. Vigilius ook, als hy Ruſticus en Sebaſtianus veroordeelt, ſpreekt insgelyks uyt den naam van Petrus alleen. De eerſte, die in de laater eeuwen den H. Paulus heeft beginnen te te voegen by den Apoſtel Petrus, is volgens Chr. Lupus (*in 7am Rom. Synodum Gregorii* 7.) geweeſt Paus Agatho. Gregorius II. ſteunt geduurig op het gezag van Petrus. Volgende Pauzen hebben ſomwylen met Agatho, ſomwyle met Gregorius II. geſproken. Zacharias, in zijnen Brief aan Bonifacius, ſpreekt ook van Petrus alleen. Leo IX. ſchryvende aan de kerk van Oſimo verdoemt de roovers der kerkelyke goederen door het gezag der H. H. Apoſtelen Petrus en Paulus. Doch in een anderen Brief aan Johannes Aartsbiſſchop van Salerno veſtigt hy zyn vonnis op het gezag van Petrus, zonder den Apoſtel Paulus te melden. Deeze verandering ontmoeten wy ook in de Bullen der volgende Pauzen. Sommige meenen dat zulks geduurt heeft tot Honorius II. Te weeten, dat de Pauzen ſomtyds den naam van Petrus alleen, ſomtyds van beide de Apoſtelen uytgedrukt hebben: en zy geeven voor reden van hun zeggen, dat hy de eerſte is geweeſt die de hoofden der gemelde Apoſtelen op de loode Bullen heeft laaten drukken: zoo dat de Pauzen naderhand beide die naamen altyd gebruikt zouden hebben. Doch Chr. Lupus bewyſt zeer wel dat de Pauſſelyke Bullen met gemelde hoofden ten minſte zoo oud zyn als Urbanus II. Metter tyd is die gewoonte van beide die naamen uyt te drukken als door een zekere wet, in gebruik gebleeven. Lupus geeft 'er deeze reden van, dat de Pauzen niet alleen opvolgers zyn van Petrus, maar ook van Paulus: dat ze de navolgers van Petrus zyn omtrent het gebruik der ſleutelen: maar van Paulus omtrent het afdoen der voorvallende verſchillen: want (zegt hy met de woorden van zeker Tractaat te Konſtantinopole gevonden) gelyk Petrus de magt heeft ontvangen van te binden en te ontbinden, zoo heeft Paulus de volheit der wetenſchap ontvangen. Anderen leggen dit anders uyt; doch dit zou te verre loopen.

HE-

HENRICUS,

LVIII Bisschop van Utregt.

Na *a* de dood van Philippus van Borgonje is de vergadering tot het verkiezen van een nieuwen Bisschop uyt-geschreeven tegen den 6. Mey van het zelfde jaar 1524. En op dat de vervalle zaaken (des bisdoms) te spoediger mogten herstelt worden / zijn 'er veele en vierige gebeden gestort / en is zeer rijpelijk overwogen wie dat 'er best zou dienen / en de beguaamste zou zijn / om zoo een zwaaren last te torssen.

Verscheide oordeelen over de genen die tot het Bisdom in aanzien quamen.

Veele waren van gevoelen dat men iemand moest zien te krijgen uyt Hoog-Duitsland / al waar een groote menigte van Vorsten en adelijke persoonen word gevonden : maar dat men geen Bisschop moest zoeken onder het gebied der Burgondische Vorsten ; om dat dezelve zich geenszins en voegden naar de zeden der Duitscheren / dewelke de vrijheit beminnen ; maar gezet zijn op de Fransche en alomme zoo gehaate slaverny : en zonder zich aan gegeeven woord of aan eenig verbond te binden / de naburen maar zoeken te onderdrukken. Dit zeiden zy uyt haat tot den laatst gestorven Bisschop Philippus. Doch andere / uyt gelijke haat tegen Frederik van Baden, mogten van geen Hoog-Duitschers hooren / als zijnde trots en opgeblaazen / die hunne magt doen bestaan in poochen

a W. Heda en meer anderen.

en

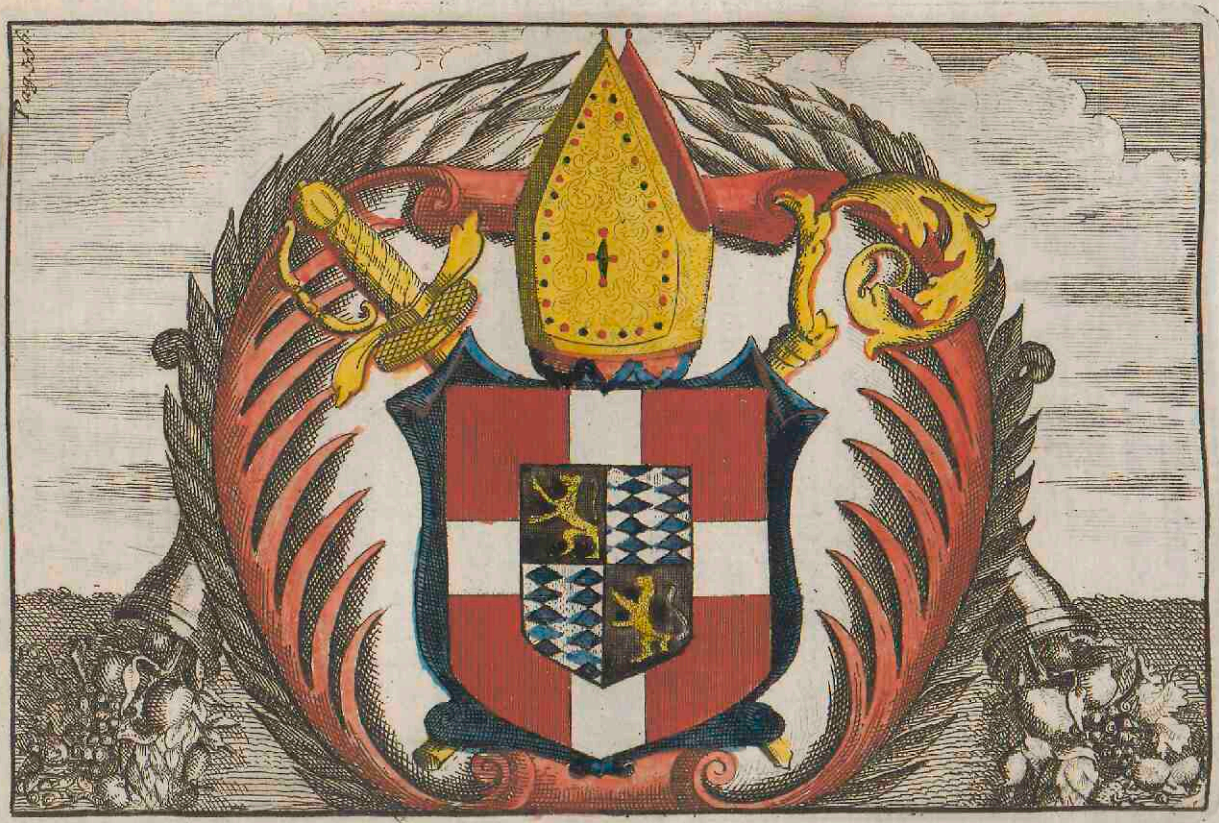

en blazen; en daar by onboozzien zijn van geld/ 't welke de zenuwe van den oozlog is / en uyt dien hoofde geldzuchtig en gierig. enz. Andere wilden tot geen Duitscher noch Franszman verstaan; en beweerden dat het best waar iemand uyt den schoot der Utregtsche kerke te verkiezen / daar het aan geen' edele en geleerde persoonen ontbzak / die ook de beguaame jaaren hadden / en van een loffelijk gedzag waren: voegende daar by dat de meeste Bisdommen beter stonden met een Bisschop van een middelbaare magt / als met die vermogende en doozluchtige persoonen.

Als 'er ondertusschen de een en de andere / als Erard van der Mark Kardinaal van Luik / Henrik van Beyeren, Bichel Delien te Keulen / en noch eenige meer voozgedzaagen wierden / en de gevoelens over dezelve zeer verscheide waren / zijn de meeste stemmen geballen op vander Mark en Henrik van Beyeren. Eindelijk is de laatste / dewelke in 't jaar 1523 van Kanonnik Bisschop van Spiers was gewozden / in zijn af-weezen met eenpaarige stemmen (1) tot Bisschop van Utregt verkooren. Hy was de zoon van den Palts-graaf en Keurvozst Philippus, en van Margareta, die de dochter was van Lodewyk Hartog van Beyeren: en is de acht-en-vijftigste Bisschop van Utregt / naar de gemeene rekening / geweest.

Na het storten van vele gebeden, en na rijp overleg, is eindelyk Henrik van Beieren met gemeene stemmen gekozen.

W. Heda, die zijne historie hier eindigt / verklaart dat hy al zoo doozluchtig is geweest dooz den roem van zijne deugden en loffelijke zeden / als dooz zijne hooge geboozte. Maar vermits de Hartog van Gelderland veele lasteringen tegens hem uytstroide / zijn 'er ruim vier maanden verloopen / eer dat hy in zijn Bisdom is aangekomen.

Hen-

Bisschop gekozen zijnde geeft hy verscheide ordonantien uyt, voornamentlyk omtrent de feestdagen.

Henrik aldus tot Bisschop gekozen heeft in het begin van zijne regeeringe / te weeten in 't jaar 1525 / een Synode te Utregt gehouden; wiens afschrift Sasboldus Vosmerus, die zijn naazaat op den Stoel van Utregt is geweest / in 't jaar 1592 gezonden heeft aan zijnen broeder Tilmannus. In het zelfde wierden eenige nieuwe feesten opgeteit / dewelke volgens dezelve Synode in het Choor en in den Zondaagschen kerk-dienst moesten onderhouden worden. De gemelde Bisschop gebiedt aldaar op de gehoorzaamheit aan alle zijne onderdaanen datze den dag van S. Marcus als een feestdag zullen hebben te vieren. De Schrijf-rol der Utregtsche Bisschoppen voegt 'er de volgende dagen noch by: van S. Pontiaan, van S. Agnes, van S. Paulus bekeeringe, van S. Pieters Stoel, van S. Pieters banden, van de H. H. Servatius, Bonifacius, Odulphus, van S. Jans onthoofdinge, van de vervoeringe van S. Maarten, van Remigius, Willibrordus, Lebuinus.

Als de raad van Amsterdam een ordonantie had uytgegeeven tegens de heimelijke huwelijken, dewelke door de gierigheit der Dekens in zwang gingen,

Omtrent den zelven tijd is 'er een zwaar verschil gereezen tusschen den nieu-verhoren Bisschop Henricus, en den Proost en Aarts-diaken der Utregtsche Kerke van de eene kant / en den Raad van Amsterdam van de andere kant.

Want als de Schout, Burgemeesters en Schepenen der gemelde stad vernomen hadden dat verscheide persoonen in dezelve stad zederd een ruimen tijd, zonder zich aan het Dekreet der H. kerke omtrent de heimelijke huwelijken te kreunen, by nacht en ontijde zonder voorgaande geboden getrouwt waren, na dat ze eerst aan de Opzienders en Dekens een zekere penning, ieder naar zijn vermogen, in de hand gestoken hadden: uyt het welke, zoo als wereldkundig was, veele ar-

argerniſſen en ongemakken ontſtaan waren; als onder anderen, dat 'er eenige, die al te vore (*met anderen*) door woorden, die een *b* tegenwoordigen trouw beduiden, vereenigt waren geweeſt; ja ook eenige weg-geloopene Monnikken, na dat ze den Dekens en Opzienders zoo een penning toegeſtoken hadden, van de zelven verlof gekregen hebben om in het heimelijk te trouwen.

Zoo is het dat de Schout, Burgemeeſters en Schepenen van Amſterdam, willende tegen dit quaad achtervolgens de voorige Plakaaten voorzien, de zaak wel overwogen, en met ervaaren' mannen raad gepleegt hebbende, op zekere boeten, tot hun gebruik en ten voordeele van de ſtad te beſteeden, geordoneert, belaſt en aan alle hunne onderdaanen bevolen hebben, dat ze in het aanvaarden en in het aangaan van het huwelijk de ordonantie van het Geeſtelijke Regt, de kerkvergaderlijke Dekreeten, en de goed-gekeurde gebruiken en gewoonten zullen hebben te volgen, en niet anders als na vooraf gaande geboden en voor het aanſchijn der kerke zullen hebben te trouwen.

Daar tegen heeft de Biſſchop van Utregt, Henrik van Beyeren, en de Prooſt en Aarts-diaken der Utregtſche Domkerke, den 21 December, in 't jaar 1524. door een ſcherpe ordonantie aan den Schout en den Raad van Amſterdam, op ſtraffe van den ban en 't interdikt, en op de boete van duizend Mark zilvers, bevolen en belaſt, dat ze het voornoemde Plakaat opentlijk zouden hebben te herroepen, uyt de ſtads regiſters uyt te ſchrappen, voor nietig en kragteloos te houden, als zijnde door de zodaanigen gemaakt en uytgegeeven, dewelke daar toe geene magt en hadden,

is dezelve afgekeurt door Henrik van Beyeren en door des zelfs raadsluiden; en de Raad te Utregt gedagvaart.

b per verba de præſenti.

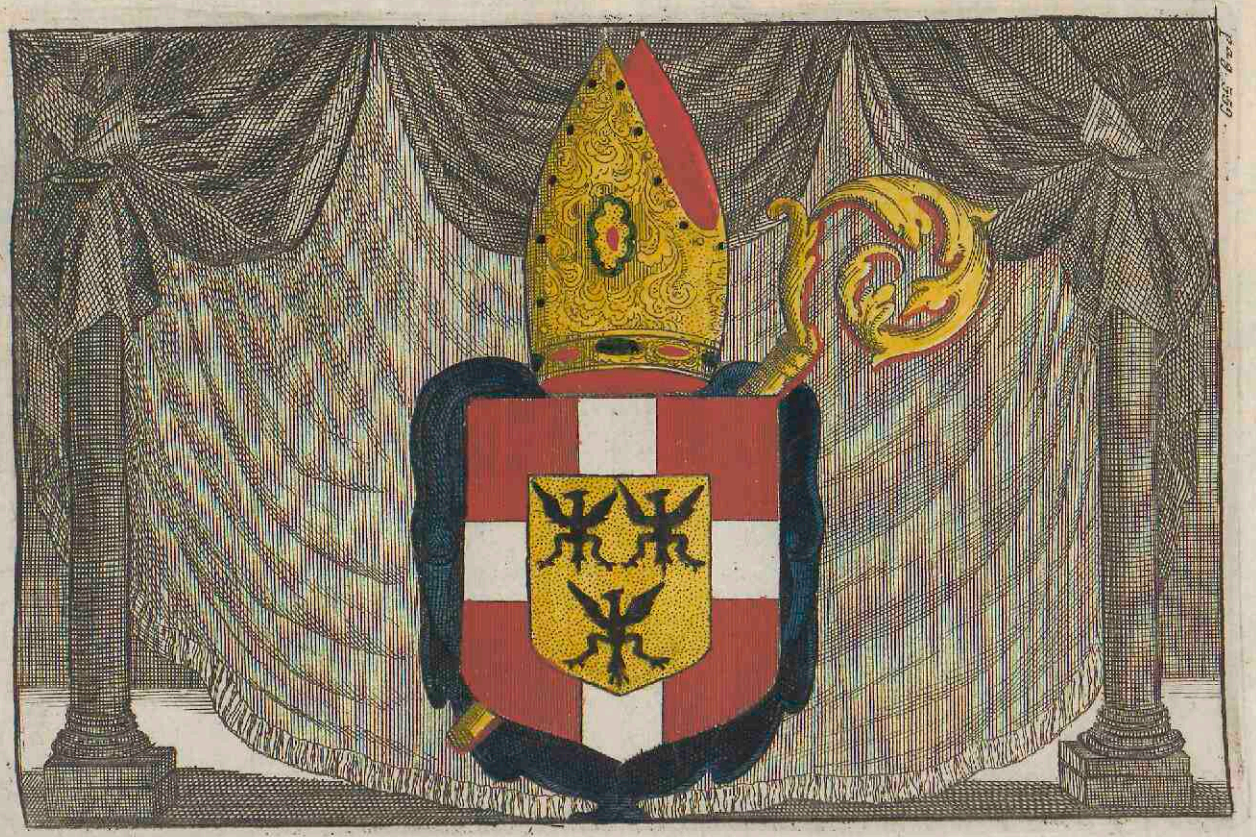

den, en als strijdende tegen het kerkelijk gezag: zy schrijven hen negen dagen voor om de herroeping binnen dien tijd te doen, en zy dagvaarden den Schout en den Raad van Amsterdam voor de Vierschaar van Utregt. enz.

Maar dezelve leveren hunne klagten in by Karel dat zy om een regtvaardig Plakkaat, buiten hun gebied gedaagt worden tegen de vergunning van Leo X.

Daar op hebben dezelve by Keizer Karel, **Graaf van Holland / geklaagt over het ongelijk hun aangedaan / en over het afkeuren van een Plakaat** / 't welke gelijkvormig was met de reden, met de kerkvergaderlijke ordonantien, met het Geestelijke Regt en met de loffelijke gewoonte, en om een regtmaatige oorzaak was uytgegeeven, te weeten om de ergerniſſen, ontstigtingen en andere ongemakken, die zederd langen tijd in zwang gegaan hadden, in het toekomende te beletten: klagende dat zy daar over gedagvaart worden buiten hun gebied en provincie, tegen de vergunning van Leo X. in zyn leven Paus van Romen.

De Keizer neemt hen onder zijne beſcherming, en zend eenen brief aan den Biſschop en des zelfs raadsheeren

Keizer Karel **heeft hen onder zijne beſcherminge genomen / en heeft den** 18 **January / in het jaar** 1525 / **een daag-brief uyt de stad Mechelen gezonden aan den nieuverkoren Biſschop / aan den Aarts-dialen en aan de Regters in geeſtelijke zaaken / of de Officiaalen van Utregt. In dien daag-brief ſpreekt hy eerſt van 't ſmeek-ſchrift van zijn lieve en getrouwe Raad en van den Fiskaal van Holland / Meeſter** Reinier de Bruin; **in 't welke het Plakaat van den Raad van Amſterdam omtrent de heimelijke huwelijken / mitsgaders het ſcherpe bevel van den nieu-gekoren Biſschop van Utregt / en van zijne Raadsheeren / ſtrekkende om het voornoemde plakaat op zeer zwaare ſtraffen af te keuren / waren uytgedrukt; en voorders al 't geene over en weer was voorgevallen / zoo als wy het reeds beſchreven hebben / in het kort**

ſtond

stond opgehaalt. Dozder verklaart (de Keizer) dat het gewaande bevel van den voornoemden nieu-verkoren Bisschop en van den Aarts-diaken van Utregt op een onordentlijke, onbedachte en kragtelooze wijze was uytgegeeven tegen de privilegien van het Regt, en tegen de gemaakte Verdrag-punten... het welke zy in voorige tijden noch meer ondernomen en in 't werk gestelt hebben. **En na het optellen van de zwaare ongemakken / dewelke uyt het gemelde bevel en straf-bonnissen / volgens dewelke de Schout en de Raad van Amsterdam van de ingezetenen der zelve stad als bannelingen moesten gemijdt worden / zekerlijk stonden te volgen / zoo verklaart hy :** Dat het bevel van den gekozen Bisschop, en van des zelfs Raaden, door 't welke de Oppermagt en 't regts-gebied des Konings niet weinig verkort word, geenzins moet onderhouden worden, als nietig en van geener waarde zijnde: immers dat het voornoemde bevel en des zelfs uytvoering moet opgeschort blyven: en dat de voornoemde Kerkvoogd en des zelfs Raaden, indien het noodig mogt zyn, daar toe moeten gedwongen worden, met hunne goederen, die in de voornoemde Provincie leggen, in beslag te neemen en te bezegelen. Vorders dagvaart hy den voornoemden gekozen Bisschop en Aarts-diaken met hunnen raad, indien ze onwillig zijn, naar 's Gravenhage; en gebiedt hen op een zekeren en bequaamen dag te verschijnen voor zijnen lieven en getrouwen Stedehouder, den President van Holland, en de mannen van zijnen Raad aldaar, om rekenschap te geeven van hunne tegenstribbelinge en uytstellinge: en om aan 's Konings gevolmagtigden te antwoorden op zodaanige vrage en besluit, als hy tegens henlieden, en ieder van

Hy daagt hen voor den Raad in 's Gravenhage.

hen, tot handhaving van 't Koninklijke regtsgebied zal goedvinden te neemen, en in regte te vervolgen. enz.

Dit geschrift staat in een oud boek van de Wetten / Regten en Privilegien der stad Amsterdam / daar wy het zelve byna gansch en geheel uytgetrokken hebben. Het voornoemde schrift begint met deeze woorden: *Een Dagvaert beroepen by den Keizerl. M. aen den Elect, Archidiaken, Officiers van Utregt.*

Het blijkt niet uyt het gemelde Boekje wat uytslag dat dit verschil heeft gehad. Dan uyt de Aantekeningen van Johan Bugge, Kanonnik te Haarlem / en uyt een By-hangzel / de welke beide onder my berusten / bevind ik dat de gemelde Kerkvoogd omtrent den zelven tijd noch eenige Ordinantien heeft uytgegeeven raakende de steden Amsterdam en Haarlem. Want ik lees daar het volgende: *c* Isbrandus Theodorus School, Amsterdamsch Priester, van Lutheraansche ketterye overtuigd, en noch na zijne afzweering niet ophoudende zonder Bisschoppelijk verlof quaade leeringen te verbreiden, word op den ban, en op vordere geld-boeten, van het preeken geweert: en alle de onderdaanen van Henrik van Beyeren, Bisschop van Utregt, worden op het strengste vermaant, zulks nochte in 't openbaar nochte in 't heimelijk te gedoogen.

d Henrik van Beyeren heeft in 't jaar 1515, op den 12 December, aan den Raad van Amsterdam verboden zich het onderzoek der Kloosteren aan te matigen.

c Annot. Joannis Bugge. *d ibidem.*

In

In het jaar 1526. den 13 Mey is het Nonneklooster te Zijl in de stad Haarlem, om het ongeregeld en ongebonden leven der Nonnen, uyt last van Henrik van Beyeren, bezigtigt geweest door den E. V. Matthias van Goch, en door Johan van Goch Vikaris van Utregt: die ook magt hadden om de Regenten te veranderen.

Egtev zijn 'er door de Utregtsche Bisschoppen ordonantien uytgegeeven tegens de heimelijke huwelijken / en de genen die zodaanig trouwden strengelijk gestraft; zoo als onder Georgius van Egmond, Henriks nazaat / duidelijk gezien zal worden.

De regeering van Bisschop Henrik heeft niet lang daar na geduurt; dewijl het Stift van Utregt ellendig over-hoop wierd gesmeeten door den Hartog van Gelderland / die ook meester van de stad is geworden. (2)

Henrik aldus uyt Utregt verjaagd / en zelfs door de Utregtenaars voor vyand verklaard / heeft de wapenen aangegreepen; doch het geluk heeft hem gansch niet gedient.

Hy wordt uyt Utregt gejaagt, daar 't alles door tweedragt en partyschap over-ende stond.

e Hy heeft alles / zegt Ant. Mattheus, in 't veld geholpen / en vol oproer gebragt: met zijne vyanden te verbolgen heeft hy het Stift plat geloopen / en heeft alles in 't werk gestelt om waark te neemen. Doch vermits hem niets gelukte / en hy zoo weinig met zijne wapenen als met zijn geld hem uytvoeren; en dewijl hy evenwel met alle geweld waark wilde neemen / heeft hy zich naar Karel V. begeeven. Hy heeft van den Keizer eenige hulp-benden en een zekere somme gelds bedongen / om de tweedrachtigen daar mede te overweldigen / op voorwaarde van den Keizer niet alleen 't geene hem (Bisschop)

e *De Rebus Amisfurt. p.* 354.

Hy geeft het Stift over aan Karel V.

in het Stift toequam / maar ook al het tijdelijke / en om kort te gaan / den geheelen eigendom van het Stift / het geestelijke alleen uytgezonderd / over te geeven. Hier over is veel over en weer gehandelt: verscheide by-een-komsten zijn 'er over gehouden / en in het Verdrag / eer dat het klaar geraakte / met 'er iets uyt te schrappen / of iets nieuws by te voegen / zoo nu zoo dan veele veranderingen gemaakt. Na dat de partyen malkander verstaan / en buiten weeten der Staaten zoo een Verdrag aangegaan hadden / en Utregt ook kort daar op in 's vyands handen was gevallen; en na dat de Staaten aldus verkragt / verstrooit en overweldigt waren / en niemand zoo koen was om 'er een woord tegen te kikken / is de overgeeving eindelijk doorgegaan: en daar op heeft de Bisschop het volk van den eed ontslagen.

De Brief der overgeevinge.

Wy zullen den Brief der overgevinge / en meer andere dingen daar op slaande / die tot noch toe / zoo veel my bewust is / nooit gedrukt zijn geweest / alhier uyt een oud handschrift der stad Utregt laaten volgen:

In den naam der heilige en onverdeelde Drievuldigheit, den Vader en den Zoon en den H. Geest, Amen. In 't jaar na Christus geboorte een duizend, vyf honderd, acht-en-twintig, in de eerste indictie, den een-en-twintigsten van October, in het vyfde jaar des Pausdoms van onzen aller-heiligsten Heer en Vader in Christus, Klemens VII, door Goddelijke genade Paus van Romen, is de hoogwaardigste Heer en doorluchtigste Vorst, Mijn Heer Henricus, door Gods genade (3) tot Bisschop van Utregt gekozen en bevestigd, Mede-helper van den Bisschop van Worms, Proost en Heer van Elwangrem, Palts-

Paltsgraaf aan den Rhijn, Graaf en Hartog van Beyeren, enz. gezamentlijk met de edele en voorzienige Heeren, de Heeren, Wolfgang van Affenſtein, Johannes van Schoonberg, Ridders, Meeſter Philips Bourſchout Kantzelier, des zelfs Raadsheeren, van de eene kant; en de edele en hoog-gebooren Heer, Mijn Heer Antoni de Lalaing, Graaf van Hoogſtraaten, Heer van Kutenborg, Ridder van het Gulde Vlies, tweede Kamerling van zijne Keizerlijke Majeſteit, Landvoogd en Stedehouder over Holland, Zeeland en Vriesland, Gemagtigde, Kommiſſaris en Ambaſſadeur van den roemruchtigſten, doorluchtigſten, voortreffelijkſten, onverwinnelijkſten Vorſt en Heer, Mijn Heer Karel, door Gods genade Roomſchen Keizer, altijd zeeghaftig, Koning van Spanje, Hartog van Braband, Graaf van Holland, Zeeland en Vriesland, tot het onderſtaande byzonderlijk gemagtigd, ten overſtaan van den edelen Heer en Meeſter, Laurens du Blioul, Heer van Sart, eerſte Geheim-ſchrijver, Zegelbewaarder en Hof-ſchrijver van zijne Katolijke Majeſteit, Ridder van het voornoemde Gulde Vlies, en van meer anderen die uyt dien hoofde tegenwoordig waren, van de andere kant, 's morgens op den gewoonlijken tijd van het Kapittel, verſcheenen in het Kapittel-huis van de Domkerke van Utregt, daar het Kapittel tot het verhandelen van het onderſtaande byzonderlijk was beroepen en uytgeſchreven, in de tegenwoordigheit van de eerwaardige en deftige Heeren, de Prooſten, de Dekens, de Kapittel-heeren, en de Kanonnikken der vijf Utregtſche Kerken, die het algemeen Kapittel der voornoemde Kerken verbeelden; namentlijk van Mijn Heer Thomas van Wickerke Domdeken, van Mijn Heer Michiel

chiel Enkevoirt Prooſt van S. Salvators kerke, van Mijn Heer Johannes Sfackerk Prooſt van S. Mariaas kerk te Utregt, van Meeſter Geraard Zuggeroede Deken van de Salvators kerke, van Fredericus Schenk Deken van S. Pieters kerke, van Johannes van Amerongen, Johannes Tulman, Johannes Voſch, Theodoricus Lienerian, Jacobus van Wijnſen, Bartholomeus Knijf, Johannes van Uyterwijk, Antonius Buyſer, Henricus van Montfoort, Johannes van Drolshagen, Henricus Zoudenbalch, Arnoldus Buyſer, Theodoricus Taets, Johannes van Medenblik, Johannes van Angeren, Gerardus ten Buſch, Arnoldus Knoop, Henricus Beyer, Nicolaus Ruyſch, Jacobus Deedel, Antonius Hughes, Wilhelmus van Lochorſt, Johannes Vrydag, Wilhelmus van Lochorſt, (anders Taems) Franciſcus Zonk, Adrianus Ram, Jacobus van Medenblik, Cornelius Uyten-Enge, Gerardus Zuggeroede, Goswinus van Hattem, Johannes Antonii, Johannes van Veen, Antonius van Amerongen, en van meer andere Kanonnikken (ten deele Kapittel-Heeren, ten deele geen Kapittel-Heeren) van den Dom, van S. Salvators, S. Pieters, S. Jans, en Mariaas kerken te Utregt: mitsgaders in de tegenwoordigheit van de edele hooggebooren Heeren, en magtige en voorzigtige mannen, Judocus Heer van Montfoort, Richardus van Nurode Heer van Frentſe en van Beverwaarde, Wilhelmus Turk Heer van Nyenrode, Gerardus van Kuilenburg Heer van Ryzenburg, de oude, Gerardus van Kuilenburg, de jonge, Johannes van Kuilenburg, Bernardus Uyten-Enge, Walterus Uyten-Ham, Theodoricus van Brouchuizen, Gysbertus van Hardenbrouk, Symon van Teylingen, Otto van Dortheuzen, en Cornelius

nelius de Ridder, van de Ridderlijke Order, en van Henricus vander Borch, Henricus van Heusden, Petrus Ruyſch, daar toe afgezonden door de ſtad Utregt; en noch in de tegenwoordigheit van ons Openbaare Notariſſen en van de ondergeſchreve getuigen, byzonderlijk hier toe geroepen en verzogt: en dat onze voornoemde hoogwaardigſte Heer door den mond van den edelen Heer Wolfgangus van Affenſtein, Ridder en Hoog-leeraar, heeft voorgedragen en gezeit, of heeft doen voordraagen en zeggen: dat de Vorſt van Gelderland ten tijde van zijne Voorzaaten, de Biſſchoppen van Utregt, voornamentlijk ten tijde van Mijn Heer den Biſſchop Frederik van Baden, *groot gewelt heeft gepleegt*, met den laatſten zonder regtmaatige oorzaake te onderdrukken, des zelfs ſtad Oldenzeel vyandlijker wijze te overrompelen en in bezit te houden, en uyt dezelve ſtad het omleggende landſchap en de ingezetenen van Overyſſel zoo door rooveryen, als door het lichten van hunne perſoonen, en vorders door brandſtigtingen, ſchattingen en door meer andere middelen merkelijk te beſchadigen, tot dat gemelde Biſſchop Frederik de gemelde ſtad Oldenzeel wederom geweldiger hand heeft ingekregen en bemagtigt: en dewijl vorder dezelve Vorſt van Gelderland, ten tijde van Philips van Borgonje, wijlen Biſſchop van Utregt, en zijnen (Biſſchop Henriks) laatſten voorzaat, de ſtad Zwol, en de ſteden en ſloten van Koevorden en Diepenheim, met het land van Drent, het kaſteel Ter Laghe, en meer andere kaſteelen en ſterkten in het voornoemde landſchap van Overyſſel leggende, heeft ingenomen, tot groot nadeel en ſchade van zijne ('s Biſſchops) onderdaanen; tot zoo verre dat het land en de ingezete-

Reden waarom het tijdelijk gebied op den Keizer is overgedraagen.

nen van Overyſſel tenemaal daar door bedorven wierden: 't welke aldus tot de dood toe van den voornoemden Heer Philips, zijnen voorzaat, heeft geduurt; zoo dat gemelde Heer, de hoogwaardigſte en overgroote Vorſt, in dit Biſdom aangekomen zijnde, en het land en zijne onderdaanen van Overyſſel in oorlogs-nood, onderdrukkinge en ellende ziende ſteeken, met médogendheit getroffen is geweeſt; en om hen van vorder vernielinge te bevrijden en te bewaaren heeft hy door middel (4) van den Aartsdiaken van Utregt een verdrag aangegaan met den Vorſt van Gelderland, en by het zelve toegeſtaan dat gemelde Vorſt van Gelderland zijne ſtad Genemuiden en het kaſteel Ter Lage, met noch meer andere plaatzen te pand zou behouden, tot dat hy (Biſſchop) dezelve naderhand zou vry-koopen met de ſomme van vijftig duizend Goud-guldens, op eene reize en gereed geld te betaalen; wanneer gemelde Vorſt de zelve ſteden en plaatzen weder zou overgeven; en dat noch aan den voornoemden Vorſt van Gelderland heeft laaten behouden de ſtad en het kaſteel van Koeverden met het landſchap van Drent, als ook de ſtad en het kaſteel van Diepenheim, om dezelve by zijn leven te bezitten: behoudens dat de gemelde hoogwaardigſte Heer de vryheit zou hebben om dezelve landen, ſteden en ſloten na 's Hartogs dood vry te koopen voor een gelijke ſomme van vijftig duizend Goud-guldens, ingevalle dat hy (Hartog) een wettig kind, of wettige kinderen quam na te laaten: hoopende dat de Hartog van Gelderland om de gezeide redenen den hoogwaardigſten en doorluchtigſten Vorſt en Biſſchop, met des zelfs onderdaanen, in ruſt en ongemoeid zou laaten. Doch niet tegenſtaande

de

de al het boven-gemelde heeft de gemelde Vorst van Gelderland in het laatst-geleden jaar seven-en-twintig, tegens de gemaakte vrede en tegens het gesloten verdrag, zonder eenige redelijke oorzaake, en zonder aanzegginge van oorlog, wederom begonnen door listige streeken, en door het verleiden van zijne onderdaanen, de stad Utregt aan te tasten: en daar op heeft hy noch des Bisschops stad Hasselt, over den Yssel leggende, met meer andere sterkten, aangerandt; en heeft des zelfs land, steden, volk en onderdaanen met alle magt, en op alle bedenkelijke manieren, ja oorlogs-gewijs, zodaanig aangerandt en benadeelt, dat de voornoemde hoogwaardigste en overgroote Heer (en Bisschop) door goede redenen gepraamd zijnde, zijnen toevlugt heeft moeten neemen tot den roemruchtigsten, allergrootsten, voortreffelijksten en onverwinnelijksten Vorst en Heer, Mijn Heer Karel, Keizer, Koning van Spanje, (gelijk boven is gezeit) Hartog van Braband, Graaf van Holland, Zeland en Vriesland, om van den zelven hulp te verzocken tegen den voornoemden Hartog van Gelderland: En daar heeft hy ook zodaanige toezegging en bystand gevonden, dat dezelve hoogwaardigste Heer door een groot getal van gewapende manschap, dewelke door zijne Keizerlijke Majesteit met groote kosten na de quartieren van Gelderland gezonden wierd, zijne stad Utregt, de stad Rhenen, met meer andere sloten en sterkten, hem voor deeze door gemelden Vorst van Gelderland ontnomen en ontweldigd, wederom heeft bemagtigt, en de eene zoo wel als de andere wederom in bezit heeft gekregen: gemerkt ook dat zijne leenmannen, steden en onderdaanen, in het land van Overyssel gelegen, door de oorlogen die

de Hartog van Gelderland heeft aangevangen zodaanig gedrukt en benart zijn geweeſt, dat het hun onmogelijk was zijne magt langer te weder-ſtaan. Dierhalve, op dat ze van deeze onderdrukkingen bevrijdt mogten worden, dewijl doch onze voornoemde hoogwaardigſte Heer hen niet zag te helpen, hebben zy by tijds een overleg genomen van zich te begeeven onder de beſcherming en de gehoorzaamheit van zijne Keizerlijke Majeſteit: en hebben beſloten zich zelven aan den voornoemden Heer Keizer, als Hartog van Braband en Graaf van Holland, voor hen en voor zijne nazaaten in het gemelde Hartogdom en Graaffchap, te onderwerpen, en hem voor haaren waarachtigen en natuurlijken Heer te verkiezen, indien hy maar de goedheit zoude hebben van hen aan te neemen, en van diergelijke aanrandingen tegen den Hartog van Gelderland te bevrijden, zoo als hy (Biſſchop) met het inzigt van zijn land te bewaaren, en zijne leenmannen en onderdaanen van Overyſſel van 's vyands handen te behoeden, had toegeſtaan. Dezelve hoogwaardigſte Heer, by tijds overwogen hebbende dat het hem niet mogelijk zoude zijn, zijne ſtad Utregt, mitsgaders de andere ſteden, kaſteelen, ſterkten en de andere plaatzen, als ook het land van Utregt, en de kerken, leenmannen en andere onderdaanen van het neder-gedeelte van 't Utregtſche Stift tegen het toekomende in ruſt en vrede, en in een goede Staats-regeeringe en regt-oeffeninge, te hand-haaven; en dat hy de inkomſten en toevallen, die tot het Biſdom behooren, tegen diergelijke oorlogen en invallen, gelijk 'er reeds geſchiedt zijn, niet zal konnen beſchermen en verdedigen: en daar-en-boven by tijds overleit hebbende dat nochte de hoogwaardigſte Heer Biſſchop, nochte de

Let op deeze uytdrukking.

de Kerken, de ſtad, de onderhoorige ſteden en 't Neder-ſtift van Utregt, de magt hebben om zijne Keizerlijke Majeſteit behoorlijke belooning, vergelding en voldoening te geeven voor de gunſt, de vriendſchap, de liefde, de eer, en de hulp, die door zijne Keizerlijke Majeſteit aan onzen voornoemden hoogwaardigſten Heer Biſſchop, en aan zijn land en Bisdom, in tijd van nood zijn beweezen, en voor de groote geldſommen, die zijne Majeſteit voornoemd ten dien einde heeft uytgeſchoten en betaalt. Willende nochtans, zoo veel als 't hem mogelijk is, zijne Keizerlijke Majeſteit voldoening geeven, en voor al de kerken, de landen, de ſteden, de leenmannen, de onderdaanen, en alle andere zoo kerkelijke als wereldlijke perſoonen van het Neder-ſtift van Utregt naar zijne magt tegens het toekomende van alle geweldenaryen en onderdrukkingen bevrijden (op dat de Goddelijke dienſt in gemelde zijne kerken mag geoeffent en onderhouden worden) zoo laat hy een ieder weeten dat hy Heer Biſſchop, het voorzeide ingezien hebbende, en na veele overleggingen, die gemelde hoogwaardigſte Heer (Biſſchop) zoo met zijne Prelaaten en vyf Kerken van Utregt, als met verſcheidene aanzienlijke perſoonen, zijne Vaſallen en Onderdaanen, en met andere zijne Raadsheeren, heeft genomen, met rijpen raad en overleg van gemelde Prelaaten en Kanonnikken der vyf Kerken, voor hem en voor zijne nazaaten de Biſſchoppen van Utregt, om de voorgemelde redenen en op hoop van een goeden uytſlag, zijne ſtad Utregt, en de ſteden Amersfoort, Rhenen en Wijk, en alle andere ſteden, ſloten, ſterkten, veſtingen en plaatzen, als ook de Schans op de Vaart, met al het geſchut, oorlogs-tuig, oorlogs-behoeften en loſſe goe-

goederen tot de voornoemde ſteden en ſterkten behoorende, en daar-en-boven alle burgten, gebuurten, gehugten, alle accyzen, renten, inkomſten, erfpachten, landeryen, weiden, vrye tienden, veenen, regten van voorſtellingen, ('t zy wereldlijke 't zy geeſtelijke) alle tollen en tolregten, en eindelijk alle leenen en leenregten: en daar by alle Heerlijkheden, regt-oeffeningen, hooge, middelbaare en laage regts-bannen; met een woord al het tijdelijke, en al het wereldſche regts-gebied, en alle vordere dienſtbaarheden en regten, dewelke den zelven hoogwaardigſten Heer, voor zoo veel als hy Biſſchop is, toe koomen in de ſtad Utregt: en vorders alle des zelfs ſteden, ſloten, ſterkten, plaatzen, landeryen en heerlijkheden onder het gemelde Neder-Stift van Utregt, met alles wat daar toe behoort en van de gemelde plaatzen afhangt, benevens de boeken der leenen en der inkomſten, en de andere regiſters, rekeningen en geſchriften tot het gemelde behoorende, geene uytgezonderd, aan den voornoemden roemruchtigſten Heer en Vorſt, Mijn Heer Karel V. Roomſch Keizer, Koning van Spanje, voor hem en voor zijne erfgenaamen en nazaaten, als Hartogen of Hartoginnen van Braband, en als Graayen of Gravinnen van Holland, heeft geſchonken, overgedraagen en overgegeeven, gelijk hy die door het tegenwoordig Geſchrift aan den zelven ſchenkt, overdraagt en overgeeft; op dat hy al het voornoemde voortaan door zich zelven, of door zijne gemagtigden, als gezeit is, ten eeuwigen dage mag beſtieren en regeeren, en laaten beſtieren en regeeren, en dezelven als zijne eige goederen bezitten en genieten. Hierom is het dat onze hoogwaardigſte Heer voornoemd de gemelde ſtad Utregt,

en

en de andere ſteden, kaſteelen, ſterkten, huizen en landen van het Neder-Stift van Utregt, en alle Maarſchalken, Schouten en vordere amptenaaren, Vaſallen, Leenmannen, en andere edelen en onedelen 't zy van den kerkelijken of wereldlijken ſtaat, en vorders alle inwoonders en ingezetenen van de gemelde ſtad en van gemelde plaatzen, voor zoo veel zulks het tijdelijke en het wereldlijke regts-gebied van de landen, de ſtad (Utregt) de andere ſteden, ſterkten en andere plaatzen van het Neder-Stift betreft en aangaat, heeft ontſlagen, ontbonden en ontheven, en nu tegenwoordig noch ontſlaat, ontbindt en ontheft, van alle onderdaanigheit, verbinteniſſe, eeden en beloften, die zy eenigzins aan den voornoemden hoogwaardigſten Vader gedaan mogen hebben. En zulks tot nut en voordeel van zijne Keizerlijke Majeſteit, en van des zelfs erfgenaamen en nazaaten, de Heeren en Vrouwen van Braband en Holland. En onze hoogwaardigſte Heer voornoemd heeft dezelve overdragt, afſtand en ontſlaging gedaan in het afwezen van zijne Keizerlijke Majeſteit, en doet het tegenwoordig noch ten voordeele van gemelde zijne Majeſteit, en van des zelfs erfgenaamen in het Hartogdom van Braband, en het Graafſchap van Holland: en zulks door den perſoon van den edelen en hooggeboren Heer, des zelfs neef, den Heer Antoni de Lalaing, Graaf van Hoogſtraten; de welke als gemagtigde, en als Ambaſſadeur, byzonderlijk door zijne Keizerlijke Majeſteit, uyt kragte van zijne Majeſteits brieven, ten deezen einde aangeſteld, (welke brieven op den achtſten October, in dit loopende jaar duizend, vyf honderd, acht-en-twintig, in de ſtad Mechelen behoorlijk onder het groote zegel zijn opgeſteld, en den voor-

De Biſſchop ontheft zijne onderdaanen van hunne onderdanigheit.

De Biſſchop geeft het tijdelijke aan den Keizer over, door den perſoon van den Heer van Hoogſtraaten.

voornoemden hoogwaardigſten Vader vertoont) dewelke, zeg ik, deeze overgeving, overdragt en afſtand ten voordeele van zijne Keizerlijke Majeſteit, en van des zelfs nazaaten, de Hartogen en Hartoginnen van Braband, en de Graven en Gravinnen van Holland, heeft aangenomen: en ook heeft bedongen, toegeſtaan, en op de ſtad (Utregt) en de andere ſteden, ſloten, en het land van Utregt, mitsgaders op de vaſallen, en andere reeds gemelde zoo kerkelijke als wereldlijke perſoonen van het Neder-Stift van Utregt heeft begeert dat ze allegader, en ieder in 't byzonder en hoofd voor hoofd, zich begeeven en ſtellen onder de magt en gehoorzaamheit van zijne Keizerlijke Majeſteit, en van des zelfs bovengemelde nazaaten; en dat ze hem voor hun' waarachtigen en natuurlijken Vorſt en Heer voor altijd aanneemende, manſchap doen, getrouwigheit zweeren, en onderdaanigheit en gehoorzaamheit bewijzen: Zoo nochtans dat onze hoogwaardigſte Heer, en des zelfs nazaaten, de volgende Biſſchoppen van Utregt, zullen genieten het kerkelijke Regts-gebied, en een Biſſchops-huis, in de ſtad van Utregt alleen, tot een bequaame woonplaats voor hem en voor zijne nazaaten *, zullen behouden: zoo als dit alles met meer andere zaaken breeder ſtaat uytgedrukt in den brief, dewelke ten dien einde is opgeſtelt, en door onzen hoogwaardigſten Heer met eigen handen is ondertekent, en met zijn eigen zegel bezegelt; welke Brief aldaar ook is voorgelezen door den geheim-ſchrijver Meeſter Jacobus van Broechoven. Hier op volgt de inhoud van den brief in de Vaderlandſche taale, enz. Daar

Doch het kerkelijke regtsgebied word voor de Biſſchoppen behouden.

* *In de Bulle van Klemens* VII. *ſtaat dat de Biſſchoppen noch een huis buiten de ſtad voor hun gebruik zullen hebben.*

Daar op is deeze brief van Bisschop Henricus, door welke hy het tijdelijke gebied aan den Keizer opdraagt / volgens ons Handschrift in de Nederduitsche taale voorgelezen. In den zelven brief staan de redenen van deze overdragt ook begreepen. De voornaamste slaat op de geweld-pleegingen en op de oorlogen van den Hartog van Gelderland tegen de Bisschoppen en tegen de stad van Utregt.

In het zelfde handschrift volgt een Nederduitsche brief van Keizer Karel, in den welke hy den Grave van Hoogstraten last geeft om alles dat tot de aanneeminge van den afstand vereischt word te verrigten.

Dan volgt 'er noch eens de overdragt / en de daar op gevolgde aanneeming des Keizers: welken brief / als reeds gezeit is / gelezen en afgekundigt zijnde / heeft de edele en voortreffelijke Heer, Mijn Heer Laurentius du Blioul, zegelbewaarder en hof-schrijver als reeds gemeldt is, en zittende aan de zijde van den edelen en hoogeboren Heer, Mijn Heer Antoni de Lalaing, 's Keizers Gevolmagtigden en Ambassadeur (na dat hy alvorens zijne magt had laaten zien) aanstonds en op staande voet vertoont den gemelden last- en volmagt-brief: en uyt kragte van dien heeft de gemelde Heer, 's Keizers gevolmatigde en Ambassadeur, de gemelde overlevering, overdragt en afstand, ten voordeel van zijne Keizerlijke Majesteit, als Hartog van Braband en Graaf van Holland, en van des zelfs erfgenaamen en nazaaten in die hoedaanigheit (van Brabandsche Hartogen en Hollandsche Graven) aangenomen: en heeft onzen hoogwaardigsten Heer van 's Keizers wege ten hoogste bedankt: Welke hoogwaardigste Heer zijne Keizerlijke Majesteit ook heeft

De aanneeminge van het tijdelijke gebied, van 's Keizers wege gedaan.

heeft gebeden dat hy zijne kerken en zijne andere begunstigers genadiglijk zou willen beloonen en indagtig weezen; en dat hy vorders de leenmannen, de burgers, de ingezetenen en de onderdaanen van de stad Utregt, en van het gansche Neder-Stift, als een goede en getrouwe Vorst, en als hun natuurlijke en wettige Heer, zou willen beschermen, verdedigen en handhaven. Daar op heeft de Heer Ambassadeur en Gevolmagtigde de gemelde persoonen genomen onder de bescherminge, verdedigínge en handhavinge van den roemruchtigsten, doorluchtigsten, voortreffelijksten en onverwinnelijksten Vorst en Heer, Mijn Heer Karel V, Roomsch Keizer, altijd overwinnaar, Koning van Spanje, voor zoo veel als hy is Hartog van Braband en Graaf van Holland, en van des zelfs erfgenaamen en nazaaten (in 't Hartogdom van Braband, en in 't Graafschap van Holland) alles volgens de kragt, de form en den inhoud der voornoemde brieven, overgevingen, overdragten en overleveringen: welke aanneeming hy Gemagtigde heeft gedaan achtervolgens de volmagt dewelke hem gegeeven en ter hand gestelt was, en die ook met het zegel van gemelden Heer, Keizer Karel, was bezegelt, en in de Nederduitsche taal aldus ondertekent: *By den Keizer L. du Blioul.* Welke volmagt hy Gemagtigde daar ter plaatze ook heeft laaten voorleezen en afkundigen door den voornoemden geheimschrijver Meester Jacobus. Hier op volgt van woord tot woord de inhoud der gemelde volmagt, en luidt aldus. enz.

De Keizer neemt het gansche Neder-stift onder zijne beschermíng.

Daar op word de Hoogmis en het *Te Deum* gezongen.

Daar-na hebben de Prelaaten, de Prooften, de Dekens, de Kanonnikken, en de andere koorgezellen den lof-zang, *Te Deum laudamus*, met groote vreugde, en met het speelen der orgelen, ge-

gezongen. Na het zingen van gemelden lofzang is de Mis van den H. Geest plegtelijk gezongen door den hoogwaardigsten Heer en Meester Jacobus de Ridder, Leeraar der Godheit, en Bisschop van Hebron.

Daar op is 'er door den Heer en Meester van Affesteín, Ridder, Leeraar, en Raadsheer van den hoogwaardigsten Heer (Bisschop) een predikatie gedaan voor de Prelaaten, Ridders, en Burgers: in welke predikatie de overdragt van het tijdelijke gebied is verhaalt.

Hier na heeft de Graaf van Hoogstraten den eed aan de Vasallen en Leenen van 's Keizers wege gedaan: insgelijks hebben de Vasallen en de Leenen / mitsgaders de Prelaaten en andere kerkelijke persoonen / den eed ook gedaan aan Keizer Karel: de bewoording van deezen eed staat in ons handschrift ook uitgedrukt. Na den eed volgt de brief des Keizers aan de Kerken van Utregt: Daar op is de eed gevolgt.

Aan de eerwaardige, godvruchtige, beminde Prelaaten en Kapittelen der vyf kerken van Utregt, Karel door Gods genade Roomsch Keizer altijd overwinnende. 's Keizers brief aan de kerken van Utregt.

Eerwaardige, godvruchtige, beminde: Wy hebben uyt de brieven van onze liefste Mevrouwe en Meuye, als ook uyt het afschrift van uw Traktaat, 't welke gy met onze gemagtigden hebt aangegaan en gesloten, verstaan dat gyl. uyt eenen mond en met eendragtige toestemminge hebt bewilligt dat aan ons, als Hartog van Braband en Graaf van Holland, door uwen Bisschop zou overgegeeven en overgedraagen worden de stad Utregt, en alle de steden, sloten en sterkten, met alle de oorlogs-behoeften en alle den inboedel van gemelde sloten en sterkten: en daar

by de ganſche eigendom, en het tijdelijke gebied van het boven- en neder-Stift van Utregt, zoo als in het affchrift van 't gemelde Traktaat breeder ſtaat uytgedrukt. Wy hebben dan niet konnen nalaaten zeer gevoelig te zijn over uwe zoo groote genegendheit t' ons-waart: en wy zijn ul. deswege ten hoogſte dankbaar. Daar by belooven wy ul. dat zoo een uytſteekende dienſt, als gy ons in deeze zaake hebt gedaan, geenzins gedaan zal zijn aan een vergeetenden, veel min aan een ondankbaaren Vorſt: en gy moogt vaſtelijk van ons betrouwen dat gy de vrede en een geruſt leven, daar gyl. op gehoopt hebt, door onze zorg zult genieten. Gegeeven in onze ſtad Toledo, den tweeden December, in het jaar onzes Heere duizend, vyf honderd, acht-en-twintig. Was ondertekent: CHARLES.

En laager, LALEMANDUS.

Wy zullen hier by voegen de Bulle van Klemens VII. die ons door den Heer Auteur is toegezonden / en die wy uyt het Latijn vertaalt hebben. In dezelve word de overdragt van het tijdelijke gebied / mitsgaders het regt van een Biſſchop by het openſtaan van den Stoel te benoemen / 't welke de Geeſtelijkheit aan den Keizer overgegeeven had / door den gemelden Paus plegtelijk bevestigt.

Klemens Biſſchop, Dienaar der Dienaaren Gods, ter eeuwige gedagteniſſe deeze zaake. De Roomſche Paus, wien de zorg over alle Geeſtelijke zaaken zodanig toebehoort, dat ook de tijdelijke goederen tot iedere kerk behoorende 't zijner ſchikkinge ſtaan, is volgens den harderlijken pligt, die hem opgeleit is, geduurig bezig met zodaanige zaaken te beſchikken en te

te beraamen, dewelke tot een geruſt en vreedzamig leven voor de Katedraale en Kollegiaale Kerken, en voor de Biſſchoppen en Prelaaten der zelve Kerken, konnen dienen. En indien het gebeurt dat de Biſſchoppen en Prelaaten geweldiger-hand uyt hunne Stoelen en Kerken verjaagt en verdreeven worden, en aldus genootzaakt zijn om hunne toevlugt tot de wereldſche Vorſten te neemen, en haare hulp te verzoeken: en dat ze op de koſten, en door de magt en krijgsbenden der zelve Vorſten wederom in hunne Stoelen herſtelt worden; en tot vergelding van zoo groote weldaaden hunne tijdelijke goederen en wereldſch regtsgebied op gemelde Vorſten, hunne verloſſers, willen overdraagen; zoo is de Roomſche Paus gewoon zodaanige overgevingen en overdragten door het Apoſtoliſch gezag te beveſtigen, goed te keuren, en op nieuw te verleenen. Waar in hy dit inzigt heeft, dat de welſtand der Kerken aldus mag verzekert worden; en dat de Biſſchoppen en Prelaaten der zelve Kerken, zoo als hy ziet dat het in den Heere dienſtig is, in ruſt, vrede en veiligheit mogen geſtelt worden. Voorwaar, al is het zaake dat zoo wel het geeſtelijke als het wereldſche gebied over het Biſdom van Utregt, en over verſcheide ſteden, plaatzen en kaſteelen zoo van het Utregtſche landſchap zelf, als van de bovenſte oorden van Over-Yſſel, veele eeuwen herwaart aan alle de Biſſchoppen van Utregt, ieder in zijnen tijd, in volle regt heeft toebehoort; Zoo is het nochtans dat onze beminde zoon, de edele Heer Karel Hartog van Gelderland, tegen alle regt en billijkheit, eerſtelijk Frederik Mark-Graaf van Baden, goeder gedagteniſſe, en wijle Biſſchop van Utregt, een van zijne ſteden gewapenderhand en met zijn oorlogs-volk heeft ontweldigt en afhandig gemaakt; om het welke wederom te krijgen de voornoemde Biſſchop Frederik genootzaakt is geweeſt groote onkoſten te doen, en veel moeite te onderſtaan. Daar-na heeft dezelve Hartog Karel Philips van Borgonje, ook goeder gedagteniſſe, en wijle Biſſchop van Utregt, insgelijks verſcheide ſloten en kaſteelen geweldigerwijze, en door magt van wapenen, ontweldigt, en onregtvaardiglijk behouden. En alhoewel dat de voornoemde Biſſchoppen, om dezelve Plaatzen wederom te krijgen, zwaare onkoſten gedaan en over-

groote ſommen gelds verſpilt hebben, zoo zijn egter die ontweldigde plaatzen in handen en in de magt van Hartog Karel gebleeven; ter tijd toe, dat onze beminde zoon, Henrik Palts-Graaf en Hartog van Beyeren, tot Biſſchop van Utregt gekozen, en deeze verkiezing miſſchien door Apoſtoliſch gezag beveſtigt is geweeſt. De voornoemde Henrik, tot Biſſchop gekozen, overwegende wat al ſchaden en ongemakken dat zijne voorzaaten, de Biſſchoppen van Utregt, geleden hadden, heeft (om dat alles zoo hy noch beſt konde te herſtellen, en om voor zijne eige ruſt, vrede en zekerheit, en voor die van zijne onderzaaten te zorgen) met den gemelden Hartog Karel, door bemiddeling van onzen broeder den Aarts-biſſchop van Trier, zodaanig een verdrag aangegaan, dat hy, Henrik, tot Biſſchop gekozen, hem een ſomme van 50 duizend guldens zoude toe-tellen, en hem, zoo lang als hy leefde, eenige ſloten in vrucht-gebruik zou laaten behouden; mits dat die ſloten na Karels dood weder tot het Bisdom zouden keeren, onder dit beding, indien hy een wettig kind na-liet, van 't zelve kind een gelijke ſomme van vijftig duizend gulden, en meer, toe te tellen: doch de andere ſloten zouden aanſtonds aan den voornoemden Henrik weder gegeeven worden, gelijk zy hem ook weder gegeeven zijn geweeſt. En hoewel dat de verkoren Biſſchop, Henrik voornoemd, verhoopte dat hy na het ſluiten van dit verdrag voort een volle ruſt en vrede met zijne onderdaanen zou blijven genieten, zoo heeft nochtans Hartog Karel, ter gelegendheit dat Henrik voornoemd tuſſchen-wijle door een muytery van het volk ter ſtad uyt was gedreeven, zonder zich eens aan het gemaakte verbond en verdrag te kreunen, zich niet ontzien dezelve ſloten en ſteden van het land van Over-yſſel aan te taſten en op het nauwſte te belegeren. Als dan de Burgemeeſters en Regenten der voornoemde ſloten en ſteden hunne toevlugt tot gemelden Henrik gingen neemen, en zijne hulp verzogten; en hy, als uyt zijne ſtad verdreeven en van alles berooft zijnde, geen kans en zag om hen te helpen; heeft hy hun, die geen andere uytkomſte zagen, door brieven verlof gegeeven om by den Krijgs-overſte van onzen liefſten zoon in Chriſtus Karel, Koning der Romeinen en van Spanje, en tot Keizer verkoren (welke Krijgs-overſte

het

het Landvoogdyſchap van Vriesland bekleede) hulp en byſtand te zoeken, en om gemelden Koning Karel, die ook Hartog van Braband, en Graaf van Vlaanderen en van Holland is, voor hun Heer te erkennen; ten welken einde hy hen van de manſchap en van den eed aan hem gedaan ontlaſte. Na dat de gemelde Burgemeeſters, en de anderen die tot de behandeling van deeze zaak uyt kragt der gemelde brieven gemagtigt waren, alvorens eenige verdrag-punten met Koning Karels bedienden geſloten hadden, onder andere behelzende dat Koning Karel gehouden zou zijn ten ſpoedigſte een leger op de been te brengen, en Hartog Karel te beoorlogen, hebben zy zich zelven aan Koning Karel overgegeeven: en hebben de manſchap en den eed van getrouwigheit aan des zelfs gevolmagtigden gedaan. En als midlerwijle het volk van Utregt over een was gekomen van den verkozen Biſſchop weder te herſtellen, en indien 't voorgaande hun vergeeven wierd, weder in de ſtad te laaten koomen, heeft de voorgemelde Hartog, door eenige muitmakers liſtiglijk en bedriegelijk derwaarts getroond zijnde, de ſtad Utregt heimelijk bemagtigt, en vyandlijker-wijze uytgeplundert: en om de eene ondeugd op de andere te ſtapelen, heeft hy zich niet ontzien de Kerken te ontheiligen, en de goederen der zelven aan te taſten, te rooven en weg te voeren. Ja 't geen ten Goddelijken dienſt geſchikt was heeft hy door een heilig-ſchendig beſtaan weggenomen en opgeſtoken. Om deeze redenen is gemelde Henrik, door zoo veele moeielijkheden en rampen van alle kanten geprangt zijnde, gedwongen geweeſt om zijnen toevlugt te neemen tot onze beminde dochter in Chriſtus, de hoog-edele Mevrouwe Margareta, Aarts-hartoginne van Ooſtenryk, en van Koning Karels wege Land-voogdeſſe in de geweſten van Vlaanderen; en van haar de noodige hulp tegens zoo een zwaare verongelyking, en tegens zoo ſnoode geweld-pleegingen te verſoeken. Als hy dan gemelde Margareta daar toe zeer bereidwillig had gevonden, en als aanſtonds daar op zeker Krijgs-overſte van Koning Karel met een magtig heyr, 't welke met zwaare onkoſten verſamelt en op de been gebragt was, in het Hartogdom van Hartog Karel was gevallen, en de ſteden die door den zelven Hartog geweldiger hand be-

magtigt waren, wederom had gewonnen, en daar by den gemelden Henrik, tot Biſſchop gekozen, in des zelfs ſtad daar hy uyt gedreeven was had herſtelt; zoo heeft Henrik voornoemd, die eindelyk uyt zoo veele ellenden door Koning Karels hulp verloſt was, bemerkende dat hy de ſtad (Utregt) en zoo veele ſloten, ſteden en burgten, tot zijne Kerk van Utregt behoorende, niet langer zonder zwaare en voor hem ondraaglyke onkoſten zou konnen behouden; en dat hy ook den voornoemden Koning Karel geen voldoening zou konnen geeven wegens de onkoſten die dezelve had gedaan, met een leger 't zijner hulpe en byſtand in 't veld te brengen; en egter genegen zijnde den zelven Karel eenige dankbaarheit voor zoo veele weldaaden te betoonen, en ook voor de ruſt, ſtilligheit en veiligheit van zijne onderzaaten te zorgen, en van de dreigende gevaaren en aanſtaande ongemakken te bevryden; om gemelde en meer andere immers zoo gewigtige redenen, de ſtad (Utregt) en de ſteden, ſloten, burgten, en plaatzen van het Neder-ſtift van Utregt, dewelke hem Henrik, en zijne nazaaten de volgende Biſſchoppen van Utregt, mitsgaders de Biſſchoppelyke tafel, wettiglyk toebehoorden, met alle de ſtorm-tuigen, al het geſchut, en bombardeer-ſtukken der gemelde plaatzen, en vorders met al hun toebehooren en geregtigheden, ſampt het wereldlyke gebied, en alle de leenmannen, amptenaaren, onderdaanen en ingezetenen der zelven overgedraagen en overgebragt op Koning Karel; en heeft alle accyzen, inkomſten, renten, erfpachten, landeryen, weyeryen, tienden, wyngaarden, boſſchaadien, regten van voorſtellingen (5) zoo wereldlyke als (6) plaatzelyke; mitsgaders alle tollen en tol-regten, leenmanſchappen, heerlykheden, en alle zoo genoemde hooge, middelbaare en laage regts-bannen, met alle vordere geregtigheden en gedienſtigheden, dewelke hem uyt hoofde van de Utregtſche Kerke in de voorn. ſtad (Utregt) en in de vordere ſteden, ſloten, veſtingen, landeryen, plaatzen, en in de landſchappen boven en beneden den Yſſel leggende, toequamen, met al hun toebehooren, en alles wat 'er onder hoort, en met alle de leen-en rente-boeken, pampieren, brieven, regiſters, rekeningen en andere geſchriften tot dezelve plaatzen behoorende, aan gemelden Koning Karel, als

Har-

Hartog van Braband en Graaf van Holland, voor hem en voor zijne nazaaten, de Hartogen van Braband en Graaven van Holland, of aan zijnen gemagtigden, onder de goedkeuringe van den Roomschen Stoel, overgelevert, overgegeeven, en op hem overgebragt. Ook heeft hy alle een iedere leenmannen, amptenaaren, onderdaanen en ingezetenen voornoemd ontslagen van den eed der getrouwigheit, en van alle andere verbinteniſſe, met dewelke zy aan hem, als hun' wereldschen Heer, verbonden waren: en heeft hun uytdrukkelyk verlof en volle vryheit gegeeven om gemelden Koning voortaan om hulp aan te spreeken, en om aan hem en des zelfs erfgenaamen en nazaaten, als Hartogen van Braband en Graaven van Holland, manschap te doen en getrouwigheit te zweeren. En hy heeft voor zich zelven, en voor zijne nazaaten de volgende Bisschoppen van Utregt, alleenlyk behouden zyn geestelyk regts-gebied in de stad en in het Stift van Utregt voornoemd, met zyn Bisschops huis in de gemelde stad staande, en een ander huis staande buiten de stad en in het Stift van Utregt; daar hy, en zijne nazaaten de volgende Bisschoppen van Utregt, met hun huisgezin zouden konnen verblyven, en hunne ruſt en stilligheit houden. Zoo nochtans, dat gemelde Koning Karel aan hem Henrik, tot Bisschop gekozen, en aan zijne nazaaten, de Bisschoppen van Utregt voornoemd, 's jaarlyks een jaargeld van twee duizend Karolus-goudgulden, tot een bruydschat der voornoemde kerke, zoude betaalen. Al het voorgezeide is verhandelt en vastgestelt met kenniſſe en uytdrukkelyke toestemminge van onze beminde zoonen, de Prooſten, Dekens, en de Kapittelen van de voornoemde Dom-kerke, en van de Kollegiale Kerken; namentlyk van S. Salvator, van S. Pieter, van S. Jan, en van S. Maria: dewelke, na een ryp overleg genomen en alles nauwkeurig opgewogen te hebben, al het gezeide hebben goedgekeurt, en begeert hebben dat het zelve vaſt, fix en beſtendig zoude blyven. En de Prooſten, Dekens en Kapittelen, dewelke uyt de stad gedreeven waren, en met anderen op de kapittelplaats niet konden verschijnen en raad pleegen, ten tijde als gemelde Bisschop Henrik aan de Burgemeesters en Gemagtigden van het land aan deeze zijde des Yſſels het gezeide door brieven heeft toegestaan, en verlof heeft

gegeeven, om den voornoemden Koning Karel voor hun Heer te erkennen en aan te neemen, en om hem manschap te doen en getrouwigheit te zweeren, hebben egter van toen af van al het boven gemelde volle kennis gehad, en hebben met ryp overleg, en na het voorafgaan van de vereischte en gebruikelyke onderhandelingen, alles dat door den Bisschop Henrik, en door de Burgemeesters en Gemagtigden der steden van Over-Yssel, uyt kragte van Bisschop Henriks brieven verrigt en verhandelt was, in allen deele goedgekeurt en bebekragtigt. En als daarenboven de gemelde Prooften, Dekens, en Kapittelen rypelyk hadden overwogen, 't geen zy ook door veele ondervindingen vernomen hadden, dat 'er ter gelegendheit van de verkiezingen der Bisschoppen, die met tweedragt geschiedt waren, daar ieder zijne streng bleef trekken, en ieder zijne party bleef voorstaan, de stad en het gansche volk, en zy zelf ook, menigmaal in allerhande rampen en onheilen waren ingewikkelt, hebben zy, om zulks in het toekomende te voorkoomen, aan den zelven Koning Karel, als Hartog van Braband en Graaf van Holland, vrywillig en uyt eige beweeginge toegestaan dat, zoo dikwils als de kerk van Utregt harder-loos zal zyn, zy geen regt of magt zullen hebben, om iemand anders tot hunnen Bisschop te verkiezen, als dien gemelde Karel, als Hartog van Braband en Graaf van Holland, zal goedvinden op te geeven, voor te stellen en te benoemen. Waar by zy noch gevoegt hebben dat niemand tot Deken (7) over een der vyf voornoemde Kerken zal aangestelt worden, als die aan gemelden Koning Karel aangenaam zal weezen. En als daar op de Gemagtigde van Koning Karel al het gezeide had goedgekeurt, bevestigt en bekragtigt, hebben de gemelde Prooften en Dekens den Gemagtigden en den Bisschop Henrik naar de Dom-kerk vergezelschapt, en hebben den Gemagtigden aldaar op een verheve plaats, die behoorlyk toegemaakt was, geplaatst: waar op eenige Prooften en Dekens der zelve kerken ieder in zyn gestoelte, naar ouder gewoonte, gingen zitten. Daar op is de Lofzang, *Te Deum Laudamus*, met luider stemme en met alle vreugde en vrolykheit gezongen, en de Hoog-mis door een zekeren Bisschop gedaan. Waar na

zy

zy den voornoemden Henrik en den Gemagtigden wederom naar 's Bisschops huis vergezelschapt hebben. Kort daar op is de Gemagtigde, den Bisschop aldaar gelaten hebbende, in het gezelschap van meest alle de Prelaaten en Edel-luiden naar het Stadhuis gegaan; van waar hy zich naar een gemeen burgers huis, dat al vry pragtig opgeschikt was, heeft begeeven. Als dan de klok, op op wiens geluid het volk gewoon is by een te koomen, had beginnen te luiden, en de Ridderschap met de andere Staten der stad Utregt in de tegenwoordigheit van den Gevolmagtigden vergadert waren; en als het Formulier van den eed, den welke zy gezamentlyk aan Koning Karel zouden doen, opgestelt was, heeft al het volk, ieder met blooten hoofde, en met twee vingeren van de regter hand om hoog gestoken, volgens de gewoonte die aldaar in het zweeren gebruikelyk is, een plegtelyken eed gedaan. Insgelyks heeft gemelde Gemagtigde, uyt naame van Koning Karel, belooft dat hy hen eerlyk zou handelen, van alle dreigende onheilen en gevaaren zou verlossen, en in alles den pligt van een goed en genadig Heer zou betrachten: en heeft zich daar toe met eeden verbonden. Al het welke de gemelde Bisschop Henrik en de Kapittelen voornoemd aan ons, in onzen Raad, hebben laaten voordraagen: verzoekende dat wy alles, op dat het des te bestendiger zou zyn, en des te grooter kragt en vastigheit zou hebben, door het Apostolisch gezag zouden goedkeuren, bekragtigen, en op nieu toestaan. Over zulks, na dat wy dit alles met onze broederen, de Kardinaalen van den H. Roomschen Stoel, rypelyk overwogen en wel onderzogt hadden, en na dat wy den voornoemden Henrik, en alle de persoonen van gemelde Kapittelen van alle ban-vonnissen, opschortingen van bedieningen, interdikten, en alle vordere kerkelyke vonnissen en straffen, by wat gelegendheit en uyt wat oorzaak dat dezelve, 't zy van regts-wege 't zy door menschelyke uytspraak, gevelt zyn geweest; doch alleenlyk voor zoo veel het noodig is om de uytwerking van deezen brief te erlangen, uyt kragte van deezen zelven brief ontslagen hebben, en verklaart hebben dat wy hen voor ontslagen zullen houden; zoo is het dat wy met den raad van gemelde broederen, uyt zekere kennisse, en volgens de volheit der Apostolische magt, de overdragt

van het tijdelyke gebied van de ſtad (Utregt) en van de ſteden en ſloten zoo van het bovenſte gedeelte van het Stift, te weten Over-Yſſel, als van het Neder-Stift, op Koning Karel als Hartog van Braband en Graaf van Holland; mitsgaders hunne vordere giften, als ook al het andere, 't welke door den gemelden Henrik met de toeſtemminge van gemelde Kapittelen is gedaan, door het Apoſtoliſch gezag mits deezen goedkeuren en beveſtigen, uytgezonderd de vernietiging van het jaargeld, ingevalle eenige kerkelyke prouven, ter waarde van het gezeide jaargeld, met de Biſſchoppelyke Tafel vereenigt wierden. Ten deezen einde vergoeden wy alle gebreken, zoo omtrent de regten als omtrent de feiten, invalle dat 'er eenige in deeze verhandelingen mogten begaan zyn. En tot meerder zekerheit, ſchenken wy op nieuw aan gemelden Koning Karel, en aan des zelfs nazaaten de Hartogen van Braband en de Graaven van Holland, de gemelde ſtad, ſteden en ſloten, met alles dat boven is uytgedrukt. Daarenboven verklaaren wy, uyt kragte van het zelfde gezag, dat alle de verkiezingen van een Utregtſchen Biſſchop, dewelke door de voornoemde Kapittelen zonder voorgaande benoeminge van den zelven Koning Karel, en van des zelfs nazaaten de Hartogen van Braband en Graaven van Holland, mogten geſchieden, kragteloos en van geener waarde zullen zyn: en dat ook kragteloos en van geener waarde zullen zyn de verkiezingen van de Dekens der gemelde kerken, by het open vallen van gemelde Dekenſchappen, indien 'er perſoonen verkozen worden, dewelke gemelden Koning Karel, of des zelfs nazaaten, niet aangenaam noch behaaglyk mogten weezen. Ten dien einde belaſten wy door dit Apoſtoliſch geſchrift aan onze eerwaarde broederen den Aartsbiſſchop van Palermo, en den Biſſchop van Caſtel-a-mare, en aan onzen beminden zoon den Deken van S. Lebuinus kerke (8) te Deventer, onder het Biſdom van Utregt, dat zy, of twee van hen, of ten minſten een van allen, door zich zelven of door iemand anders, of ook door meer anderen, den gemelden Koning Karel en des zelfs nazaaten omtrent het voorgaande kragtiglyk te hulp zullen hebben te ſtaan, en bezorgen zullen dat deeze brief, en des zelfs inhoud, door ons gezag volkomentlyk werde onderhouden; en dat ieder een, wiens

wien de gemelde brief mag raaken, des zelfs inhoud geruftelyk mag genieten en bezitten. En dat ze niet zullen hebben toe te laaten dat dezelve, tegen den inhoud van deezen brief, eenigerwijze gemoeit, ontruft of gestoort werden: maar dat ze de tegenstreevers, uyt ons gezag en door kerkelyke straf-vonnissen, zonder eenige beroeping te achten, zullen hebben te bedwingen. En zulks niet tegenstaande de Ordonantien van Paus Paulus II onzen voorzaat gelukkiger gedagteniſſe; en alle andere Apostolisſche Ordonantien, al waren ze in algemeene Kerk-vergaderingen uytgegeeven; en al waar 't zaake dat ze diergelyke goedkeuringen quamen te verbieden: onaangezien ook alle Ordonantien, gewoonten, voorregten en Apostoliſſche vergunningen (al waren die schoon door de Domkerk en door de andere voorn. kerken beëdigt, en door Apostoliſſche goedkeuringe, of op eenige andere wijze, bekragtigt) dewelke aan den Biſſchop van Utregt, op zoo een tijd regeerende, en aan de Kapittelen der voornoemde Kerke, met wat uytdrukkingen en bewoordingen dat het ook zy, gegeeven, en ook goedgekeurt en naderhand vernieuwt zyn geweest: welker inhoud wy voor genoegzaam alhier uytgedrukt houdende, alle dezelve, voor deeze reize alleen, en zodaanig dat ze anders haare volle kragt zullen behouden, byzonderlyk en uytdrukkelyk intrekken: niet tegenstaande alle vergunningen die hier tegen mogten aanloopen: of indien aan sommigen, 't zy in 't gemeen 't zy in 't byzonder, door den zelven Stoel mogt vergunt weezen dat 'er geen interdikt, opschorſſing van bedieningen, of kerkelyke ban tegen hen mag uytgesproken worden, zal zulks niet gelden ten zy de Apostoliſſche brieven zodaanige een vergunning volkomentlyk, duidelyk en van woord tot woord uytdrukken. Het zy dan geenen menſch geoorlofd deezen tegenwoordigen brief onzer ontſlaginge, goedkeuringe, vergunninge, ordonantie, voorſchryvinge en intrekkinge te verbreeken, of den zelven door een reukeloos bestaan tegen te streeven. Indien iemand zulks mogt bestaan, die weete dat hy in de ongenade van den Almagtigen Godt, en van des zelfs Apostelen de H. H. Petrus en Paulus, zal vervallen. Gegeeven te Romen, by S. Pieter, in het jaar na de Menſch-wording onzes Heere een duizend, vyf-honderd, negen-en-twintig, den twintigsten Augusti, in het seſde jaar onzes Pausdoms.

Maar

Maar dewijl 'er niet lang daar na eenige klagten by den Paus ingedient wierden over sommige wan-ordersy / dewelke door 's Keizers bedienden waarschijnlijk gepleegt waren / heeft Klemens den volgenden Brief / daar hy wederom van zijne bevestiginge gewaagt / in het jaar 1531 aan Keizer Karel geschreven.

Allerliefste zoon in Christus, zaligheit. (9) Dewijl wy met de zorg over alle de kerken zijn belaaden, konnen wy niet nalaaten bekommerd te zijn voor het welvaaren der Utregtsche kerke, dewelke onlangs haar groot en magtig gebied heeft verloren, en onder uw gebied, ook met onze goedkeuringe, is gekomen. Wy vreezen, zoo als wy uyt de klagten van verscheide menschen konnen bespeuren, dat aldaar veele dingen buiten kennis van uwe Majesteit, en meer op uwen naam als met uwen wille, gepleegt worden; dewelke van uwe Majesteit, indien ze daar kennis van had, volgens uwe godvruchtigheit en godsdienstigheit, niet zouden goedgekeurt worden. Weshalve, dewijl uwe Majesteit zich tegenwoordig in die landschappen bevindt, daar zy de waarheit van al het geene omtrent gemelde Kerk gepleegt is, en als noch gepleegt word, veel ligter, en van na by, kan achterhaalen; zoo vermaanen wy uwe Majesteit in den Heere alles op het naaukeurigste te onderzoeken, en zonder naar andere raadsluiden te luisteren, met uw eigen gewisse raad te pleegen. Indien gy zulks doet, twijfelen wy geenzins of de godvruchtigheit, de geregtigheit en de billijkheit zullen by u hooger gelden als alle andere inzigten. Dan dit alles zal uwe Majesteit omstandiger en wijdloopiger voorgedraagen worden door onzen beminden zoon en Legaat, den Kardinaal Kampegius, den-

denwelken wy verzoeken dat uwe Majesteit geloof wil geeven. Gegeeven te Romen, enz. den 8. Mey, 1531. (10) in het achtste jaar onzes Pausdoms.

Dit tegenwoordig afschrift is door Meester Johannes Waddaria, Kanonnik te Utregt, ingelevert, en in het Utregtsche Kapittel voorgeleezen den 9 Juny, in 't jaar 1531. 't Welke ik getuige en heb ondertekent:

WILHELMUS, Notaris.

Antonius Matthæus*, die deeze overdragt met alle magt tegenspreekt en hekelt / spreekt 'er aldus van: Aldus is de overdragt doorgegaan tegen alle billijkheit, tegen alle wetten, tegen alle regt, en tegen de ordinantien der Voor-vaderen, dewelke hy in 't aanvangen van zijne regeeringe met eede heeft moeten belooven heiliglijk te zullen onderhouden. Want, om nu van het Stift niet te spreeken, het vervreemden der vaste goederen was hem volgens den eed, dien hy gedaan had, tenemaal ongeoorloft en verboden. (11)

De Geestelijkheit en het volk heeft zich wel moeten voegen. En aldus heeft het Stift zijne aloude vrijheit en luister verloren; en zijn de volgende Bisschoppen van Utregt / Henriks nazaaten / van het gebied over het Stift / en met eene van het wereldsche zwaard / beroofst geweest.

Henricus hy de vyf jaaren geregeert hebbende heeft Utregt verlaaten / en is weder naar Hoogd-Duitsland gekeert. Daar kreeg hy rouhoop / nu het te laat was / dat hy zijn Bisdom dus gupt was geraakt. De Utregtenaars plagten hem schimps-gewijs te noemen den blaauwen

Henrik versmaadt wordende, en naderhand tot Bisschop van Worms.

* *De Rebus Amersfurtiis.*

en ook van Frisingen verkoren scheidt eindelijk uyt de wereld.

wen Bisschop: even eens, zegt Buchelius, gelijk Thomas van Kempen, in de Kronijk van S. Agnes-berg, de Beyersche guldens blaauwe guldens noemt, om dat ze allereerst geslagen wierden door de Vorsten van Beyeren, dewelke blaauwe quartieren op haare schilden draagen.

Henricus, dewelke in zijn land over zijne onvoorzigtigheit ging mijneren/ wierd naderhand/ zoo als Buchelius over Heda schrijft / tot Bisschop van Friesingen gekozen: dan Suffridus Petri, in zijn Vervolg op Beka, verhaalt dat hy verkozen is tot Bisschop van Worms. Dit is althans vast dat hy in den voorgemelden afstand-brief de Mede-helper van den Bisschop van Worms word genoemt. (12)

Eindelijk is Henricus op den 11 Juny / in 't jaar 1552 / uyt dit leven geschreden.

AANTEKENINGEN.

1. *Met eenpaarige stemmen*: dit is aldus te verstaan, dat de stemmen gevallen zyn op den Kardinaal van Luik, en op Henrik van Beieren: maar die de stemmen moesten opneemen, ziende dat dezelve verdeeld, doch de meeste voor Henrik van Beyeren waren, hebben aan de Kanonnikken bekend gemaakt hoe dat de zaak gelegen was. De Kanonnikken, die voor den Luikenaar gestemt hadden, vreezende dat 'er krakeel over de verkiezing mogt ryzen, en dat het Stift, 't geene reeds genoeg uytgemergeld was, wederom geblaakt en gebrandt zou worden, hebben hunne stemmen by den grootsten hoop gevoegt. *W. Heda.*

2. Het ging te Utregt al wederom wilder als wild. De adel, een ouden wrok tegen de twee Burgemeesters gelaaden hebbende, had hen de stad te naauw gemaakt, en de burgery tegens hen opgerokkent. De burgery, zich naderhand door den adel bedrogen achtende, is tegen den zelven opgerezen. Als alles zoo eenigen tyd

hache-

hachelyk had geſtaan, heeft de adel den Hartog van Gelderland, een wrevelig' en ongeſtadig man die in onruſt en in den oorlog ſcheen te leeven, te hulp ontboden, en hem meeſter van de ſtad gemaakt. Het ging zoo verre dat de Geldersman, moedig op eenige voordeelen en op den aanhang van voornaame burgers, zich Heer van Utregt heeft laaten huldigen. In 't jaar 1528, heeft Gregorius Vordius, een der uytgeweekene Burgemeeſteren, met eenige Borgondiſſche krygsbenden, in de ſtad weeten te koomen. De Gelderſchen wierden verſlagen of verdreeven, veele Gelders-gezinde burgers gedoodt, veele gevankelyk naar Duurſtede gevoert. De Biſſchop is daar op in de ſtad gekomen. Toen zijner op nieuw vyftien van de voornaamſte koppen geſprongen. Ubbo Emmius voegt 'er by dat ſommige kerkelyke perſoonen in een leere-zak zyn geſtoken en in 't water verdronken. De Kronyk van Holland ſpreekt daar ook van; doch volgens dezelve zouden 'er maar twee Kanonnikken in de Lek zyn geworpen.

3. *Door Gods genade.* De Heer Auteur heeft boven al aangemerkt dat de Biſſchoppen van Utregt al over lang hebben beginnen te ſchryven *door de genade van Godt en van den Apoſtoliſſchen Stoel*: maar dat ze ook wel geſchreven hebben door de genade Gods, zonder den Apoſtoliſſchen Stoel te melden. Dit zien wy aldus in Henrik van Beyeren. Maar 't is aanmerkelyk dat in zeker oud Handſchrift, beruſtende onder den E. H. J. C. V. E. verſcheiden Brieven van Utregtſche Biſſchoppen gevonden worden, daar ze doorgaans maar ſchryven door de genade Gods. *Wy Aarnout van Hoorn, by der genade Gods Biſſchop. Wy Rodolph by der genade Gods Biſſchop. Wy Frederik by der genade Gods Biſſchop t'Utregt. Wy Frederik van Gods genade Biſſchop 't Utregt. Wy Philips van Bourgondien van Gods genade Elect ende Confirmeert des geſtichts van Utregt. Wy Biſſchop Iohan* (te weten van Arkel) *by der genade Gods Biſſchop 't Utregt* . . . enz. zonder dat 'er een zodaanige brief gevonden word, daar iemand zich Biſſchop noemt by de genade van Godt en van den Apoſtoliſſchen Stoel. In tegendeel heeft men daar naderhand noch een krul meer moeten aanhangen: want men zal in 't leven van Frederik Schenk vinden dat hy zich noemt Biſſchop van Utregt door de genade van Godt, van den Apoſtoliſſchen Stoel,

Stoel, en van zijne koninklijke Majesteit. Dit leste is opgekomen zedert dat de benoeming der Bisschoppen van Utregt aan den wereldschen Oppervorst is opgedragen.

4. In 't Latyn staat, door 't middel (of de bemiddeling) van den Hoogwaardigsten Heer, te weten den Aartsbisschop van Utregt: maar dit moet een drukfout zyn: want behalven dat op deezen tijd het Bisdom van Utregt noch tot geen Aarts-bisdom was verheven, zoo heeft de Bisschop van Utregt geen verdrag met den Geldersman aangegaan door de bemiddeling, of door het middel van den Bisschop van Utregt. Of hy moest meenen door bemiddeling van den Aartsbisschop van Trier: van wien op het 582 zydje gesproken word: en dit zou ik nu voor 't allerwaarschijnlijkste houden.

5. *Regten van voorstellingen*: in het Latyn staat *jura patronatus*; 't geen, om het op zyn effenste te vertaalen, in het Duitsch zoude zyn, regten van Patroonschap: want daar is noch eenig onderscheid tusschen regt van voorstellinge, en regt van Patroonschap. Doch heb gedagt dat het laatste te onverstaanbaar zoude zyn: en het onderscheid is juist zoo merkelyk niet. Ja (*Cap.* 1. *de Præbendis in* VI.) word *jus Patronatus* en het regt van een Regent der kerke voor te stellen voor de zelve zaak genomen. Egter zouden die twee regten, op 't nauwste genomen, noch verscheelen. Het regt van Patroonschap, als spruitende uyt het stichten en begiftigen der kerke, geeft den Stichter en des zelfs nakomelingen, daar het Patroonschap op sterft, behalven meer andere eer-regten ook regt om ingevalle van noodzakelykheit door de goederen van zoo een kerk geholpen te worden enz. Daar en boven kan een Patroon alle eer-regten, die den Patroon toekomen, genieten, zonder het regt van voorstellinge te hebben enz. Zie den Heer van Espen *de Jure Patron.*

6. *Zoo wereldlyke als plaatzelyke.* Het regt van voorstellinge word niet verdeelt in het wereldlyke en het plaatzelyke, gelyk iemand ten eersten aanzien uyt deeze plaats zou konnen opvatten: maar voor eerst in 't *kerkelyke* en *wereldlyke*: ten tweede in 't *plaatzelyke* en 't persooneelyke: zoo dat het kerkelyke, van 't eerste soort, en 't persooneelyke van 't laaste soort, onder de overdragt van de regten van voorstellingen, die hier op den Keizer

zer geschiedt, niet begreepen worden. En om den ongestudeerden een begrip hier van te geeven, dient geweeten dat een *wereldlyk regt* van voorstellinge (*jus patronatus laicale*) genoemt word 't geen iemand, 't zy dat hy een Leek of een kerkelyk persoon zy, toekoomt uyt hoofde van zijne erffenisse (want zoo een regt sterft van de ouders op de kinderen) niet uyt hoofde van eenige kerkelyke waardigheit of van de kerke. Het kerkelyk regt van voorstellinge is dat, 't welk de kerke, of iemand uyt hoofde der kerke, toekomt: by voorbeeld, 't geen iemand toebehoort om dat hy Abt is van zoo een abdye, om dat hy Deken is van zoo een Kapittel enz.

Plaatzelyk regt van voorstellinge, ook *zakelyk* genoemd (*Castrense*, *Reale*,) is zoo een regt 't welke aan zeker stuk lands, aan zeker kasteel, dorp, heerlykheit enz. is gehegt. *Persoonlyk* regt van voorstellinge word genoemd zoo een wereldlyk regt, 't welk iemand toekoomt uyt hoofde van voorgaande stichtinge, begiftigingen, of uyt diergelyken hoofde; onafhankelyk van zekere plaatze daar het aan gehegt mogt wezen.

7. Zoo moest dan, zouw men zeggen, de vrye verzing van de Dekens zonder voorgaande benoeminge aan de Kapittelen blyven, mits dat ze niemand verkooren die hatelyk of verdagt waar aan de oppermagt. Maar Philips II. heeft dit noch verder willen trekken: want in een brief door hem zelf aan de Kapittelen van Utregt geschreven, en berustende onder den E. Heer J. C. V. E. word verhaalt hoe dat hy Philips den Bisschop van Hebron, Wy-bisschop te Utregt, tot Deken van de Mariaas kerke had benoemt, en hoe dat de Kanonnikken der gemelde kerke, op hun regt staande, zich onwillig toonden om hem aan te neemen. Waar op Philips verklaart dat zulks al by zyn Vaders tijd gebruikelyk was geweest: en dat hy Philips daar in gevolgt heeft zekere verklaaring die zyn Vader daar over had uytgegeeven. Hy wil zich zyne geregtigheit, zoo spreekt hy, niet laaten ontvreemden, en wil den voorschreven Bisschop voor Deken van de Mariaas-kerke aangenomen hebben. Doch om hen noch wat te gemoet te komen, verklaart hy dat hy voortaan altyd iemand uyt het Kapittel zelf tot Deken zal benoemen. Indien dit al gedaan is by het leven van Karel de V. konnen de klagten, daar Klemens VII. in zyn tweeden brief van spreekt, hier op wel gezien hebben. Geen wonder dat Philips zoo handelde, indien Ka-

rel V. zoo al gedaan had. En men heeft ook blyken dat Karel dit kunsje al in 't werk had geſtelt. Hy had een Bul verkregen van Leo X. dat 'er niemand tot Abt, Prior, Abdis, Priorin enz. zou aangeſtelt worden, als na dat de Paus zijne toeſtemming had verkregen omtrent zoo een Abt, Abdis, enz. Deeze Bulle ſtaat in het 1. deel der Plakkaaten van Braband, in 't eerſte Boek, ſevende Tytel enz. Dit was voor Karel reden genoeg om zich het begeeven van die plaatzen aan te matigen. De Monnikken ſtelden zich daar tegen, zeggende dat ze van ouds, zoo van regtswege als door de gewoonte, hunne Overſten verkozen hadden: dat Karel zelf die Bulle verzogt had om hun regt te bewaaren en te handhaven: dat zy maar moeſten toezien van niemand te verkiezen die hem onaangenaam was: dat mogt niet helpen. Het geſchil is zoo lang blyven hangen tot dat 'er onder Philips II. by *proviſie* een akkoord is getroffen, tot merkelyk voordeel des Konings: dit akkoord is noit ingetrokken, maar door den tijd in een vaſte wet verandert: dit akkoord ſtaat te leezen in het 4de deel der Brabandſche Plakkaaten enz.

8. Dit is geweeſt Johan Slackek, die ook Prooſt was van S. Mariaas kerke te Utregt, zoo als uyt de lyſt van gemelde Dekens by Lindeborn (*Hiſt. Epiſc. Dav.*) gezien kan worden.

9. *Zaligheit.* Hier ſtaat het woord *zaligheit* alleen uytgedrukt: maar wy hebben in dit werk en elders verſcheide brieven van Pauzen, daar zy in 't begin de zaligheit en den Apoſtoliſſchen zegen toewenſchen aan de genen daar de brieven aan geſchreven worden. Sommige Schryvers, Martinus Polonus (in zijne Kronyk) Johannes Stella (in de Levens der Pauzen) Polydorus Virgilius, Genebrardus en meer anderen zyn van gevoelen dat S. Kletus, die in de eerſte eeuwe Paus is geweeſt, zich allereerſt van deeze woorden, *zaligheit* (of *heil*) *en Apoſtoliſſchen zegen* heeft bedient. Maar dit zeggen, gelyk de Bollandiſten in de Levens der Pauzen wel aanmerken, (*in Cleto*) ſteunt op geen het allerminſten bewys; en daar is noch brief, noch ordinantie, noch ſchrift, noch tuttel van Kletus in wezen, daar zy zulks konnen uytgetrokken hebben. Anderen zyn dan van gevoelen dat Gregorius VII. deeze manier heeft ingevoert: maar dezelve Bollandiſten hebben ook beweezen (*Propyl. ante 2. tomum April. n.* 105.) dat Leo IX. wel 20 jaaren vroeger deeze manier ſtandvaſtiglyk heeft onderhouden: en dat Johannes XIII. ook iets diergelyks aan

aan het hoofd van zijne brieven plagt te zetten. Doch Johannes Mabillon (*de Re Diplom.*) bewyst uyt verscheide en geenzins verdachte bullen dat deeze manier, van de zaligheit en den Apostolischen zegen toewenschen, al in de sevende eeuwe by de Pauzen gebruikt is geweest: en dat onder anderen Johannes V. en Sergius I. hunne brieven en bullen altijd of doorgaans op zodaanige wyze beginnen. Evenwel staat het vast, gelyk de Bollandisten in het Leven van Kletus aanmerken, dat die manier van de bullen te beginnen eerst na Leo IX. of na Gregorius VII. als een vaste wet in gebruik is gebleven.

Dit is maar te verstaan van die woorden *zaligheit* en *Apostolischen zegen*. Anders begint de Apostel zijne brieven doorgaans op deeze of diergelyke wyze. *De genade onzes Heere Jesus Christus zy met ul.* En Paus Julius, schryvende aan de kerk van Alexandrye, besluit zijnen brief ook met het toewenschen van de Goddelyke genade, en van den zegen des Hemels enz. Ja de beruchte Theodoretus, schryvende aan den Graaf Sporacius (*ep.* 97.) *geeft hem den Apostolischen zegen, en wenscht dat Godt zijne barmhertigheit over hem en over zyn huisgezin, nu en in den jongsten dag, overvloedig wil uytstorzen.* Maar de vrage is niet of een Paus, Bisschop, ja een byzonder Schryver, iemand in een brief den Goddelyken zegen en het eeuwig leven heeft toegewenscht: maar wanneer dat het, als een zekere plegtelykheit, doorgaans of altyd by de Pauzen in gebruik is geraakt, dat ze de gemelde woorden in 't begin hunner brieven uytdrukten.

En om dat we nu in die stoffe zyn vervallen, wil ik hier noch met een woord aanmerken dat zeker Schryver (by de Bollandisten in het Leven van Paus Gregorius) van deeze meeninge is dat de Pauzen, in de eerste acht Eeuwen, noit gewoon zyn geweest hunne naamen te zetten voor de naamen der geenen, daar zy hunne brieven aan schreven: maar dat dit gebruik, doch met geduurige veranderinge, allengskens is opgekomen onder Gregorius II, III, en IV, en dat Leo IV, die gemelde manier gestadig en zonder veranderinge gevolgt zou hebben, ook tot een voorbeeld aan zijne nazaaten zou hebben gedient om dezelve gewoonte gestadiglyk te volgen. Maar dan zouden eenige Pausselyke brieven, die van niemand in twyffel getrokken worden, als die van Theodorus en van Zacharias, uyt het getal der Pausselyke brieven moeten

uytgemonſtert worden. En Petrus Joſephus Cantelius toont zeer wel in het tweede deel zyner Hiſtorie der Metropolitaanſche kerken (*diſſert.* 3. *c.* 1.) dat 'er de oude Pauzen, al zederd Leo I, geen onderſcheid in gemaakt hebben, of ze haare naamen voor of achter de naamen der genen ſtelden, daar zy hunne brieven aan ſchreeven. Hy toont ook, en ieder een zal het in Ciceroos brieven aldus bevinden, dat gemelde Cicero, zoo wel in zyne brieven aan Pompejus als aan Tyro, zijnen naam altyd voor aan heeft geſtelt; zoo dat men niet moet denken dat zulks maar gebruikelijk was, als de brieven aan perſoonen van een laager rang geſchreven wierden.

10. *Den* 8 *Mey*, 1531. Johannes Mabillon (*lib.* 2. *de re diplom. c.* 24.) is van gevoelen dat Leo IX. de eerſte is geweeſt dewelke het jaar van Chriſtus Menſchwordinge onder zijne Bullen heeft beginnen te tekenen; en hy getuigt dat hy geene oprechte en onverdagte bullen van ouder Pauzen heeft gezien daar gemelde tyd ſtond uytgedrukt, hoewel dat Aventinus dit gebruik aan Paſchalis I. zou willen toeſchrijven. Hy meent vorder dat gemelde Leo zulks heeft gedaan, om dat hy van het geſlagt was der Hoogduitſche Keizeren, dewelke de jaaren der Menſchwordinge gewoon waren uyt te drukken: en om dat hy Biſſchop van Toul was geweeſt daar zodaanig een gebruik ook zederd eenigen tijd in zwang had gegaan. In de origineele Bul van Leo IX, die hy aan de Abdye van S. Arnulphus had verleent, ſtond aldus: *In het* 1. *jaar van Myn Heer Paus Leo* IX. *in de tweede Indictie*, *in het* MXLVIIII *jaar na de Menſchwordinge onzes Heere*. Waar omtrent hy noch aanmerkt dat *Menſchwordinge* daar genomen word voor Geboorte: want indien we het jaar zouden beginnen met den 25 van den laaſtleden Maart, zou men het jaar ML. al gehad hebben. Vorders bemerkt hy noch dat de Indictie aldaar niet begint met de maand September, gelijk in de voorgaande eeuwen was geſchiedt, want dan had het de derde Indictie geweeſt, maar dat ze uytgeſtrekt word tot de Geboorte van Chriſtus. En hier uyt ſchijnt te volgen, zeggen de Bollandiſten (*Propyl. Maji in Leone* IX.) dat men hier het begin zou konnen ſtellen der Pauſſelijke Indictien, dewelke met het kerkelijke jaar beginnen. Het is waar dat Paulus van Middelburg (*lib.* 13. *c.* 6.) duidelijk getuigt dat Eugenius IV. de eerſte

ſe is geweeſt, dewelke op het aanraden van Blondus, Biſſchop van Forli, het jaar der Menſch-wordinge onder zijne Bullen en Pauſſelijke brieven heeft beginnen te tekenen. Maar het gezag van Mabillon, die zoo veele Bullen van ouder Pauzen heeft gezien, daar het gemelde jaar ſtond uytgedrukt, moet hier hooger gelden als de enkelde getuigenis van Paulus van Middelburg. En des te meer om dat de Bollandiſten getuigen dat ze verſcheide Hiſtori-ſchrijvers van allerhande landaard gezien hebben, dewelke zodaanige Bullen van ouder Pauzen by brengen.

Vorder is het ook waar dat men by den eerwaardigen Beda (*lib.* 2. *c.* 18.) een brief vindt van Honorius I. dewelke aldus eindigt: Onder Keizer Heraclius.... in de 7 Indictie, dat is, in 't jaar na de Menſchwordinge onzes Heere 634. Maar Mabillon merkt zeer wel aan (*lib.* 2. *c.* 25. *n.* 18.) dat de woorden, *dat is*, daar moeten genomen worden voor een uytlegginge, die 'er naderhand door iemand is bygevoegt; dewijl 'er doch geen Bullen of Brieven van een eenig Paus, langen tijd daar na, worden gevonden daar het jaar der Menſchwordinge word uytgedrukt. Egter heeft Cantelius (*P.* 2. *diſſert.* 1. *c.* 8.) aangemerkt dat deeze manier, van het jaar der Menſchwordinge te melden, al ten minſte gebruikt moet zyn geweeſt in de achtſte eeuwe: want onder de valſche brieven der Pauzen, door een zoogenaamden Mercator uytgegeeven, word 'er een gevonden op den naam van Pelagius II. aldus eindigende: den eerſten Maart, in 't jaar 537. Nu is het alzoo gelegen dat Mercator, die deeze brieven verdigt heeft, in de achtſte eeuwe heeft geleeft; en de gedagte niet kan gehad hebben van het jaar des Heere in een zogenaamden Pauſſelyken brief uyt te drukken, indien zulks noit door eenig Paus gedaan was geweeſt. Ook is Johannes XIII. ouder als Leo IX. Men vindt egter dat hy zijnen brief aan Landulphus van Benevento aldus beſluit: in het jaar na de Menſchwording onzes Heere 969.

Noch ſtaat omtrent den datum der Pauſſelyke Brieven te weeten, om door het lezen der Pauſſelyke Bullen omtrent de tijdrekening niet misleidt te worden, dat de Roomſche Kamer of Kantzellery, daar de regte Bullen uytgegeven worden, het jaar, zederd eenigen tijd, niet en begint van den 1 January, maar van den 25 Maart, of van de Menſchwordinge des Heere: maar

dat de Sekretary der Brevetten, daar de Pauſſelijke brieven en andwoorden opgeſtelt worden, het jaar begint van den eerſten January. Dit gebruik der Pauzen, van het jaar, in hunne Bullen, te beginnen met den 25 Maart, is eerſt zeer veranderlyk geweeſt; dewyl de eene Paus, in zijne bullen, het jaar begon met de maand Januarius; de andere met den dag der Menſchwordinge; ja de zelfde Paus nu de eene nu de andere wijze volgde. Eindelijk heeft Gregorius XV het gemelde onderſcheid, van het jaar anders in zijne bullen als in zijne brevetten en andwoord-brieven te beginnen, door een vaſt gebruik onderhouden. En in 't gevolg is deeze gewoonte, als een vaſte wet, in ſtand gebleven. Zie de Bollandiſten in *Propyl. Maji*, *append.* 3.

11. Iemand zou den Biſſchop noch eenigzins, niet zonder alle ſchyn van redenen, konnen verdedigen: te weeten dat hy alles heeft gedaan met den raad en het overleg van zijne Prelaaten, en van de vyf Kerken van Utregt; mitsgaders met den raad van verſcheide aanzienlijke perſoonen, zijne vaſallen en onderdaanen, zoo als hy in de boven-gemelde Overdragt duidelijk getuigt. En het ſtaat niet te vermoeden dat hy in een zaak, die noch zoo vers was, en die gemelde Prelaaten en de andere Heeren koſten weeten, zoo opentlijk en onbeſchaamd zal gelogen hebben. Maar hier tegen zou men konnen vraagen of hy met de meeſte Prelaalaaten, Kanonnikken, Vaſallen en onderdaanen, en niet ſlegs met eenige weinigen die hy op zijne hand had, heeft raad gepleegt. Men zou konnen vraagen of hy met hen raad gepleegt hebbende, hunnen raad wel heeft gevolgt; en zonder naar raad of raads-lieden te luiſteren zyn eigen zin niet heeft gedaan. Ook zou men konnen vragen of hy de burgery niet had moeten kennen: waar op zekerlijk ja zou geantwoordt worden. Evenwel word hier weinig van de toeſtemminge der burgerye geſproken: en de Hollandſche Kronijk ſchrijft dat de Borgonjers, die den Biſſchop quanſuys te hulp waren gekomen tegens den Geldersman, de burgers gedwongen hebben, om Karel V, 't was hun lief of leed, voor Opper-heer aan te neemen.

12. Buchelius zal zich aihier vergiſt hebben: want niet alleen hebben wy het uyt Suffridus Petri dat Henricus naderhand Biſſchop van Worms is geworden; maar het zelve word ook beveſtigt door de Kronijk van Holland. WIL-

WILHELMUS ENKEVOORT

LIX Bisschop van Utregt.

Willem [a] Enchevoort, die de nazaat van Henrik van Beyeren op den Stoel van Utregt is geweest, was af-komstig van Maastrigt / en is te Mierlo / een burg van Brabant / in de wereld gekomen. Onuphrius Panvinius noemt hem ergens Trajectensis; 't welke zoo wel voor een Utregtenaar als voor een Maastrigtenaar genomen kan worden. Indien hy hem voor een Utregtenaar heeft genomen / zal hy daar door misleidt zijn geweest / dat Adrianus VI, die een Utregtenaar was / zoo veel van hem heeft gehouden. Enchevoort is eerst Kanonnik te Antwerpen geweest. Naderhand is hy Proost van de Salvators-kerk te Utregt geworden door den af-stand van Adrianus VI. die den Kardinaals-hoed had ontvangen. Als Adrianus Paus was geworden / heeft hy hem (1) Dataris gemaakt / wiens bediening is de stukken te schryven / raakende de kerkelijke prouven / te onderteekenen en aan den Paus te vertoonen. De zelfde Paus heeft hem ook het Bisdom van Tortose in Spanje gegeeven / 't welke hy zelf noch geen Paus zijnde had bezeeten. Naderhand / te weeten in 't jaar 1523 / den 10 September / in het tweede jaar van gemelden Paus Adrianus, is hy / in de verkiezinge van eenen Kardinaal alleen / (2) Kardinaal-Priester van S. Johannes en Paulus geworden.

De geboorte, de opvoeding en de bedieningen van Enkevoort.

Eindelijk / na dat Henrik van Beyeren afstand had gedaan van het Utregtsche Bisdom /

[a] *Suffrid. Petri in append. Valer. Andr. in Bibliot. Belg. & in fastis Acad. &c.*

Hy word Bisschop van Utregt, maar heeft zich doorgaans te Romen opgehouden; alwaar hy ook in het jaar 1536, volgens de zekerste tijdrekening, is overleden.

heeft Klemens VII, de nazaat van Adrianus VI, hem tot die waardigheit willen verheffen. Zoo is hy dan door gemagtigden in het bezit van 't Utregtsche Bisdom getreeden; en word / volgens de gemeene rekening / voor den LIX Bisschop gehouden. Doch in al den tijd van hy-na seven jaaren / dat hy het bewind over gemelde kerk heeft gevoert / heeft hy zijne woon-plaats te Romen gehouden; alwaar hy ook zijne dagen / in den ouderdom van 70 jaaren / heeft geëindigt / en in de kerk van Maria de anima is begraven. Onuphrius schrijft dat hy gestorven is in het elfde jaar van Klemens VII, dat is in 't jaar 1534. Het zelfde jaar staat ook uytgedrukt op zijn graf-schrift / 't welke wy beneden zullen op-leveren. Ook schrijft Valerius Andreas, in zijne Nederlandsche Boekzaal / dat hy den 19 July van 't gemelde jaar is overleden. Maar anderen / als Miræus [b], ja Valerius Andreas zelf in zijne Dag-regisers [c] der Loovensche Schole / verschuiven zijne dood tot op het jaar 1536.

Hier uyt, zegt Suffridus Petri [d], ontstaat in de tijdrekeninge een misslag van twee volle jaaren: en hy beweert dat gemelde Bisschop in de maand Juny van het jaar 1536 uyt het leven is gescheiden.

[e] De Bisschop Georgius van Egmond zelf heeft de tijdrekening van Miræus met eigen hande vernietigt / en de andere vastgestelt in zijn kort-verhaal [f], het welke voorhene t' Utregt was berustende onder Kornelis Booth. In het zelve stond het volgende te leezen: Op den 24

b Donat. Belg. p. 321. *c Fasti Academ.*
d in append. ad Hedam.
e Buchelius in zijne Aantekeningen. *f Breviarium.*

De-

December, op Kers-avond, in het jaar 1534, heb ik te Mechelen het Bisdom van Utregt tot lof des Heere aangenomen.

g Doch de Pausselijke Bulle / die ons naderhand ter hand is gekomen / en die wy 300 aanstonds onder Bisschop Gregorius zullen opgeeven / neemt alle twijfeling weg; want daar staat uytdrukkelijk dat deeze Willem in 't jaar 1534 is overleden / en dat Georgius van Egmond in 't zelfde jaar tot Bisschop is aangestelt.

In de Naam-rolle der Kardinaalen van Tholouze, dewelke gedrukt is in 't jaar 1614: en by Zweertius, in zijn Nederlandsch Athenen / staat gemeld dat hy een Reden-voering tot de Fakulteit der Godgeleerdheit van Loven heeft geschreven. Zijne schriften en stichtingen.

h De kerk van Asch, (een dorp in Brabant / omtrent een uure gaans van Brussel / op den weg naar Aalst) daar hy voorhene het opzigt over had gehad / is op zijn verzoek te Loven ingelijft in het Kollegie van Paus Adrianus VI.

Van hem wordt ook gewag gemaakt by Mireus, in het 44 hoofdstuk van zijne i Nederlandschen Begistigingen.

Willem Enkevoort, eerst Kanonnik te Antwerpen / naderhand Kardinaal van den Roomschen Stoel / en daarenboven Bisschop van Tortose in Spanje, en van Utregt in Batavia, heeft een Gasthuis met eene kapelle gesticht te Mierle, een dorp in de Brabandsche Kempen, 't welke voordeezen tot het Bisdom van Luik heeft behoort, maar tegenwoordig staat onder het Bisdom van 's Hartogenbosch.

g *Dit is den Vertaalder, na het afdrukken van 't Latynsche werk, door den Auteur toegezonden.*

h *Valer. Andr. in Fast. Acad.* i *Donation. Belgic.*

Petrus vander Vorst, een Nederlander / Bisschop van Acqui in Italie / en Pausselijke Nuncius by Keizer Karel, is de uytvoerder van zijn uyterste wille geweest. Ook heeft gemelde Keizer in het jaar 1537 / wanneer hy zich te Brussel bevond / de stichting van 't gemelde Gasthuis bevestigt.

Klemens VII. heeft dezelve insgelijks bevestigt in een Bulle / die hy in 't jaar 1531 / den 25 van Augustus / in het achtste jaar zijns Pausdoms te Romen heeft uytgegeeven / en dewelke by Mireus ter gemelde plaatze staat aangehaalt. Uyt dezelve blijkt dat dit Gasthuis geschikt was voor twaalf arme en uytgeleefde menschen, dewelken ten minste den ouderdom van 50 jaaren moesten bereikt hebben. enz.

Wy zullen het Graf-schrift / 't welke 't zijner eere te Romen opgestelt is / hier laaten volgen uyt het Nederlandsch Athenen *k* van Franciscus Zweertius.

Dit is volgens uyterslen wille door Johannes Dominicus van Trani, en Antonius Sanseverinus, Kardinaalen, en door Petrus vander Vorst, Bisschop van Acqui, opgestelt voor Willem Enkevoort, een Brabander, Kardinaal-Priester van den H. Stoel van Romen, dewelke verscheide ampten van de Roomsche Republijk, en zijnen last in Duitsland als Pausselijke gemagtigde, zeer vromelijk en loffelijk bedient hebbende, van Paus Adrianus VI, wiens Dataris hy geweest was, Bisschop van Tortosa is gemaakt. Naderhand is hy van den zelven Paus, die hem met alle zijne voorgaande waardigheden bekleedde, tot een teken van een overgroote genegendheit, alleen in het genootschap der Kardinaalen opgeschreeven

k Pag. 304.

ge-

geweeſt. Daar na is hy door Klemens VII ook tot het Bisdom van Utregt verheven, tot groot genoegen van Karel V. dewelke Keizer gekroont wordende van hem gezalft was geweeſt. Hy heeft het lichaam van Adrianus, tot bewijs van zijne dankbaarheit, uyt S. Pieters kerke gehaalt, en naar dit kerkje, 't welke hy heeft helpen ſtichten en opſchikken, en daar hy een grafſtede had laaten ſtellen, doen overbrengen. Daar by is hy zeer genegen geweeſt om de armen, ja alle menſchen, te helpen. Hy heeft 70 jaaren geleeft, en is geſtorven in 't jaar 1534. (3)

AANTEKENINGEN.

1. *Dataris* is een amptenaar aan 't Hof van Romen, die de zorg heeft om de ſmeekſchriften, raakende de kerkelijke prouven, te ondertekenen, of als ze 's jaarlyks boven de 24 Dukaaten bedraagen, aan den Paus te vertoonen om van hem ondertekent te worden. Dit ampt is niet ouder als de veertiende eeuwe, wanneer de Pauzen het vergeeven der kerkelijke ampten aan zich hebben beginnen te houden: waar op dan het behouden van zekere jaargelden op dezelve ampten ook is vermenigvuldigt. Dewijl zodaanige vergeevingen, zegt de Kardinaal de Luca (*in Relatione Romanæ Curiæ diſt. 9. apud D. van Eſpen in jus Canon. part. 1. tit. 23. c. 2.*) niet openbaar, en in een volle Conſiſtorie, maar heimelijk aan 't Hof en door ſmeek-ſchriften geſchiedden, viel het ſomwijle voor dat de Paus, die alles in zijn hoofd niet kan laaten en onthouden, het zelfde ampt aan twee of drie perſoonen vergaf, waar uyt dan geduurige krakeelen moeſten rijzen, wie dat het gezeide ampt allereerſt van den Paus had bekomen: want de oudſte gunſt gaat altijd voor de jongſte. Daarom hebben de Pauzen goedgevonden als een Sekretaris te verkiezen, die de zorg over zodaanige ſmeek-ſchriften en vergeevingen zoude hebben; en die, als de Paus zekere vergunning had getekent, den dag of datum zou opſchrijven, om te weeten welke de oudſte en de jongſte vergunningen waren. Ook diende hy den Paus als tot een raadsman, om

om te overleggen of zoo een openſtaande bedieninge tot de Pauſſelijke vergeevingen behoorde; en vorders op wat wijze de vergeeving moeſt geſchieden; of de verzoekers de vereiſchte hoedaanigheden hadden, enz. Zoo is dataris dan gezeit van het Latijnſche baſterd-woord *datare*, den datum aantekenen. Indien een Kardinaal dit ampt van Dataris bekleedt, word hy Proto-dataris, dat zoo veel als Opper-dataris is, genoemt.

2. Hy is niet alleen de eenigſte geweeſt dewelke op die reize door Adrianus VI Kardinaal is gemaakt: maar Adrianus heeft noit iemand anders zoo lang als hy Paus is geweeſt, te weeten in den tijd van een jaar en acht maanden, tot die waardigheit verheven. Dit blijkt niet alleen uyt het graffchrift door den Auteur bygebragt, maar ook uyt de Lijſt der Roomſche Pauzen en Kardinaalen van Onuphrius Panvinius, daar het zelve duidelijk ſtaat aangetekent. Hier omtrent dient noch aangemerkt dat Adrianus pas weinige uuren voor zijne dood, en als hy zeer onverwacht een doodelijke ziekte op het lijf had gekreegen (*de Bollandiſten in zijn Leven*) onzen Willem onder het genootſchap der Kardinaalen heeft aangenomen. Egter ſchrijft Onuphrius, in zijn vervolg op Platina, dat Adrianus op de voorſpraak van eenige omſtanders, den Kardinaals-hoed waarſchijnlijk ook zou gegeeven hebben aan Theodoricus Hezius, indien deeze man, die het anders wel verdiende, genoegzaame middelen had gehad om op zijn Kardinaals te leeven. Deeze Hezius, op zijn Nederduitſch Van Hees, was de Geheim-ſchrijver van Adrianus VI, een deftig man, aan wien Eraſmus zijn werkje van den vryen wil heeft opgedraagen.

3. Van deezen Biſſchop ſtaat noch aan te tekenen dat hy door de Duytſchers, in het veroveren van de ſtad Romen, gevangen is genomen; en dat hy 30 duizend Dukaaten voor zijn los-geld heeft moeten opſchieten.

Vorders heb ik noch twee Handſchriften in handen, toebehoorende den E. H. J. C. V. E. in dewelke deeze Willem van Enkevoirt zich Kardinaal, Biſſchop te Derthoiſen en Prooſt van Oudmunſter te Utregt noemt, en als Prooſt van Oudmunſter eenige regten, tienden, landeryen, enz. verlijdt ende beleent aan Jonker Jooſt van Montfoort tot een goeden en onverſterfelijken erfleen. In den zelven brief ſtaat dat overmits de minderjaarigheit van Jonker Jooſt Heer van Montfoort, de

B. van Monfoort, Droſſaart te Montfoort, daar toe gemagtigd zijnde, den eed en de manſchap aan hem Prooſt van Oud-Munſter heeft gedaan: doch zoo dat Jonker Jooſt, zoo ras als hy mondig zoude zijn, zelfs in perſoon de gemelde manſchap hulde en eed zou vernieuwen.

Deeze Willem Enkevoirt word door Iſaak Pontanus in zyne Gelderſche Hiſtorie, en door Pontus Heuterus, Michaël Enkevoirt genoemt. Maar dat is een dooling, en zy zyn misleid geweeſt door den eerſten druk van Lambertus Hortenſius, daar hy Michiel genoemt word. Doch dit is in den tweeden druk verbetert. Doch Michaël Enkevoirt is de Neef geweeſt van onzen Willem: en heeft te Utregt groote ampten bezeten, als zynde Prooſt en Aartsdiaken van Oud-Munſter geweeſt. (Zie de Aantekeningen op den laatſten druk van Lamb. Hortenſius.

GEORGIUS VAN EGMOND

LX Biſſchop van Utregt.

Na Willems dood word Georgius van Egmond Biſſchop van Utregt.

Als a 'er zekere tijding van Biſſchop Willems dood te Utregt was gekomen / is Gregorius van Egmond, zoon van Johan Graaf van Egmond / Abt van S. (1) Amand / en Heer van Hechtwoude en Oostwoude / door een wettige en eendragtige verkiezing der vier kerken van Utregt / op de benoeming van Karel V. als Graaf van Holland / tot Biſſchop van Utregt verkoren in 't jaar 1534 / en in 't jaar 1536 bevestigt door Paulus IV. Dit blijkt onder anderen uyt den volgenden Pauſſelijken Brief tot den nieu-gekozen Biſſchop / welke brief uyt de Registers der Utregtſche Kerke is getrokken.

Pau-

a *Suffridus Petri app. ad Hedam. P. Bokkenberg in zijne ongedrukte Levens.*

NB. Deeze vertaaling verſcheelt in veele deelen van het Latijn: maar de Heer Auteur heeft alle deeze byvoegzels aan den Vertaalder overgezonden.

Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus,

D. Georgius Egmondanus

Episcopus Ultraiectinus LX. *obyt* VI. *kal. Octobris anno Domini* MDLIX *episcopatus sui* XXIII *ætatis vero* LV.

Paulus dienaar der dienaaren Gods aan zijnen beminden zoon Georgius, uyt de Graaven van Egmond, gekozen Biſſchop van Utregt, heil en den Apoſtoliſſchen zegen. Na dat wy door het beſtier der Goddelijke barmhartigheit, door wiens onnaſpeurlijke voorzienigheit alle dingen haare ſchikking krijgen, ten top der Apoſtoliſſche waardigheit zijn verheven, laaten wy het oog van onze zorgvuldigheit over alle de Kerken der wereld gaan: en wy bieden haar de hulp der Apoſtoliſſche goedgunſtigheit tot het handhaven van haaren ſtand. Maar het betaamt ons met noch grooter genegendheit toe te zien dat die Kerken, dewelke wy van haare eigen harderen beroofd zien, volgens onze begeerte door de Apoſtoliſſche zorgvuldigheit voorzien mogen worden van deftige harderen, dewelke bequaam zijn om de volkeren, hunne zorge toebetrouwd, door hunne oplettende voorzienigheit en voorzienige oplettendheit ter zaligheit te beſtieren en te onderwijzen; en om de goederen der zelve Kerken niet alleenlijk ten voordeel te beſtieren, maar ook op verſcheide wijzen te vermeerderen. Voorwaar dewijl de Kerk van Utregt *nu open ſtaat*, over de welke Wilhelmus, goeder gedagteniſſe, Prieſter, Kardinaal onder den tijtel van de H. H. Johannes en Paulus, uyt kragt der Apoſtoliſſche vergunninge en diſpenſatie by zijn leven het Biſſchoppelijke bewind heeft gehad: en dewijl onze voorzaat Klemens VII. goeder gedagteniſſe *verklaart heeft* dat dezelve Kerk, by het overlijden van gemelden Kardinaal Wilhemus, of op wat andere wijze dat hy het voornoemde bewind quyt mogt raaken, al was (z) het by den Apoſtoliſſchen Stoel, niet begrepen is, en niet begrepen moet worden onder de ordonantien raakende

kende de overgevingen der kerk-ampten, noch onder eenige andere dekreeten, verbiedingen, of andere zoo algemeene als byzondere bevelen van den Apoſtoliſſchen Stoel, van wat inhoud dat ze mogen zijn, dewelke van gemelden onzen voorzaat, of van den Apoſtoliſſchen Stoel, ook uyt inzigt van den perſoon van gemelden Kardinaal Wilhelmus, mogen uytgekomen zijn: en dat niet tegenſtaande dezelve ordonantien onze liefſte zoon in Chriſtus, Karel Roomſch Keizer, altijd overwinnaar, Hartog van Braband en Graaf van Holland, dewelke, zoo wel als de andere Hartogen van Braband en Graaven van Holland die 'er dan zijn zullen, volgens een Apoſtoliſch Privilegie, hem door onzen gemelden Voorzaat vergund, het regt heeft om een bequaam perſoon, die dan door onze beminde zoonen, het Kapittel der zelve Kerke, tot Biſſchop van Utregt zal verkozen worden, te benoemen; dat, zeg ik, Keizer Karel voornoemd, uyt kragte van het gemelde privilegie, tot de benoeming van een bequaam perſoon, en het gemelde Kapittel tot de verkiezing van den benoemden perſoon, vry en zonder eenige tegenſpraak, achtervolgens het (3) Akkoord met de Duytſchers ingegaan, hebben mogen voort-treeden: En dat Keizer Karel als Hartog van Braband en Graaf van Holland, in alles en op alle manieren, de volle magt behoudt van zodaanige benoeminge, en het gemelde Kapittel van zoo een verkiezinge, als of 'er diergelijke overgevingen en dekreeten noit uytgekomen waren, en niet uyt en quamen: en even eens als of de gemelde Kerk van Utregt niet by den Roomſchen Stoel, maar buiten het Roomſche Hof, van haar Harders regeeringe berooft was geworden: en als of dezelve Kardinaal Wilhel-

helmus de waardigheit van Kardinaal niet had bezeten, zoo als onze Voorzaat uyt zijn Apoſtoliſch gezag en uyt eige beweeginge heeft uytgewezen en verklaart. Vermits dan, als de Kerk van Utregt door de dood van gemelden Kardinaal Wilhelmus, dewelke by gemelden Stoel is overleden, van den trooſt haars Harders was berooft, het gezeide Kapittel, en onze beminde zoonen de Prooſt, de Aarts-diaken, de Deken, mitsgaders de Kapittelen van de vier andere Kerken van Utregt, dewelke volgens de oude, altijd goedgekeurde, en tot noch toe vreedzaamelijk onderhoude gewoonte de verkiezing van een nieuwen Biſſchop van Utregt moeſten bywoonen, na dat ze tot het verkiezen van den nieuwen Biſſchop den dag naar gewoonte beſtemt hadden, en alle de geenen hadden ontboden, dewelke op dezelve verkiezing wilden, gevoeglijk konden, en moeſten verſchijnen, U, Deken en Kanonnik der Luikſche Kerke, zijnde Diaken, en hebbende de vereiſchte jaaren, en daar by uyt een doorluchtige en Graaffelijke ſtamme geſproten, op de benoeming van den voornoemden Keizer Karel, als Hartog van Braband en Graaf van Holland (welke benoeming volgens het gemelde privilegie door hem gedaan is,) *vermits, zeg ik, de gemelde Kapittelen enz. u op zodaanige benoeming* eendragtig verkoren hebben; en vermits gy in deeze verkiezinge, zoo als in het overgeleverde dekreet (4) ſtaat, hebt bewilligt: door welk dekreet de Aartsdiaken, de Deken, en het Kapittel van den Dom en van de andere Kerken, deeze zaak aan ons in het konſiſtorie hebben doen voorſtellen, verzoekende dat dezelve door het Apoſtoliſch gezag mogt beveſtigt worden, en zulks op den tijd die door de (5) Regten vereiſcht word: Zoo is het

dat

dat Wy, bevindende dat deeze verkiezing van uwen perſoon (6) regelmatig is geſchiedt en volbragt, als hebbende geloofwaardige getuigeniſſen gekregen van de edelheit uwer af-komſte, van de zuiverheit uws levens, van de eerbaarheit uwer zeden, van uwe voorzigtigheit in geeſtelijke en oplettendheit in tijdelijke zaaken, en van uwe vordere en verſcheide deugden en gaven; dezelve verkiezing, met den raad onzer Broederen, door het gezeide Apoſtoliſch gezag goedkeuren en bekragtigen: en wy ſtellen u tot Biſſchop en Harder aan over de gemelde Kerk van Utregt; en in den naame desgenen die de genaden en de belooningen geeft draagen wy u de volle zorg en beſtiering op over dezelve Kerk: verhoopende dat den Heere uwe werken beſtierende dezelve Kerk van Utregt door uwe voorzigtigheit, beleid en naarſtigheit gelukkiglijk geregeert, en profijtelijk en in alle voorſpoed beſtiert zal worden, en zoo wel in het geeſtelijke als in het tijdelijke een goeden aanwaſch zal krijgen: zoo dan, neem het juk, 't welke op uwe ſchouderen gelegt is, met een vaardige genegendheit aan, en ziet de gezeide zorg en beſtiering met zodaanige oplettendheit, getrouwigheit en voorzigtigheit te bevlijtigen, dat de Kerk van Utregt verblijd mag zijn van een voorzigtigen regeerder en een voordeeligen beſtierder gekreegen te hebben; en dat gy zelf behalven het loon der eeuwige vergeldinge onzen zegen en gunſt, en die van den gemelden Stoel, daar door des te overvloediger moogt verdienen.

Gegeven te Romen by S. *Pieter* in het jaar na de menſchwording des Heere een duizend, vyf hon-

hondert, * vier-en-dertig, den ses-en-twintigsten February; in het eerste jaar onzes Pausdoms. Was aldus ondertekent,

A. DE CASTILLO.

Zoo is dan Georgius met een groot gevolg van Vorsten en Edelen te Utregt aangekomen, en aldaar tot LX Bisschop van Utregt ten zelven jaare ingehuldigt.

Niet lang daar na heeft gemelde Paus een tweeden brief geschreven aan de vijf Kerken van Utregt, van deezen inhoud:

Paulus Bisschop, dienaar der dienaaren Gods: aan onze beminde zoonen, het Kapittel der Utregtsche Kerke zaligheit en Apostolisschen zegen. Wy hebben heden de verkiezing van den persoon van onzen beminden zoon Georgius tot de kerk van Utregt, die van haaren Harder beroofd was, en welke verkiezing door ul. en door onze lieve zoonen, de Prooften, de Aartsdiakenen, de Dekens en de Kapittelen der vier andere kerken van Utregt regelmatig geschiedt is, met den raad van onze Broederen door het Apostolisch gezag goedgekeurt en (7) bevestigt: en hebben den gemelden verkozen Georgius tot Bisschop en Harder over dezelve kerk van Utregt aangestelt, en hem het volle bewind en de bestiering der zelve kerke, zoo in geestelijke als in het tijdelijke, opgedraagen, zoo als in onzen brief die daar over gemaakt is breeder staat uytgedrukt. Overzulks beveelen wy uwe bescheidentheit door dit Apostolisch geschrift dat gyl. den zelven Geor-

* *In de Latijnsche kopye staat, zoo hier als in den volgenden brief,* trigesimo qto. *dat kan zoo wel vyf als vier-en-dertig zyn.*

gius

gius, tot Biſſchop verkozen, als uwen Vader en den harder uwer zielen met behoorlijker eere aanneemende, en hem de ſchuldige gehoorzaamheit en eerbiedigheit met een grondhartige genegendheit betoonende, zijne heilzaame vermaaningen en bevélen ootmoediglijk zult hebben aan te neemen, en met de werken zult hebben te volbrengen. Anderszins zullen wy het vonnis, 't welke door den zelven Georgius tegen de wederſpannigen op een regelmatige wijze zal gevelt worden, goedkeuren; en zullen het zelve door Gods bevel tot een behoorlijke voldoening toe onverbrekelijk doen onderhouden.

Gegeven te Rome by S. Pieter; in 't jaar na de Menſchwording des Heere, een duizend, vyf honderd, vier-en-dertig, den ſes-en-twintigſten February: in het eerſte jaar onzes Pausdoms.

Was ondertekent,

A. DE CASTILLO.

Uyt deeze twee brieven blijkt onwederleggelijk dat Suffridus Petri, die de dood van Enkevoort en de verkiezing van Georgius van Egmond tot op het jaar 1536 verſchuyft / zich twee jaaren / of ten minſte een jaar / heeft vergiſt.

Deeze Kerkvoogd heeft het Biſdom / zoo lang als hy na zijne verheffing geleeft heeft / in groote ruſt geregeert / tot geen klein voordeel der Utregtſche Kerke: want vermits hy geen nood en had van upterlijke wapenen / die door de beſcherming van 't Huis van Bourgonje gemakkelijk afgeweert en in den band gehouden wierden / zoo heeft hy zijne uytſteekende geleerdheit / de welke met een zonderlinge godvruchtigheit gepaard was / met alle mogelijke naarſtigheit beſteedt tot het vercieren van Chriſtus Kerke. Hy regeert in ruſt en vrede: en beſteedt al zijnen arbeid tot het vercieren van Chriſtus kerke.

Want niet alleen ging hy zijne onderzaaten voor in het plegen van de gewoonlijke werken van godvruchtigheit; als in het bidden / in het vasten / in het uytreiken der aalmissen / en in meer andere Christelijke oeffeningen: maar hy heeft ook de voorere kerk-pligten in persoon waargenomen; zoo dat hy de Heilige offerandeu zelf bywoonde en verrigte / de kerkelijke wijdzels zelf bediende / en zijn werk maakte van de wijelingen zelf te ondervraagen / op dat'er doch geene onbequaame persoonen tot de Priesterlijke waardigheit zouden gevorderd worden. Daar in volgde hy het voorbeeld van zijnen voorzaat / David van Borgonje, dewelke, gelijk Erasmus in zekeren brief aan Gerard van Nimwegen betuigt / gelijk hy zelf ten hoogste geleerd was, alzoo ook met alle vlijtigheit toezag dat zich geen ongeoeffende en onwetende persoonen in den Geestelijken staat mogten indringen.

Als hy in het jaar 1545 in 't gezelschap van Keizer Karels zuster / de Landvoogdesse Maria, Vriesland bezigtigde / is hy beneffens haar door Johan van Hasselt, Abt van Maryen-hof / op een prachtig en Vorstelijk gastmaal onthaalt geweest / zoo als by Sibrandus Leo in de Levens der gemelde Abten te leezen staat.

Hy liet geen Christelijke middelen onbezogt / om het oude geloof in stand te houden / en de vervalle zeden te verbeteren. Ten dien einde heeft hy den beruchten Wilhelmus Lindanus, die naderhand Bisschop van Roermonde is geworden / als zijnen Vikaris naar Vriesland afgevaardigt / om de nieuwe gezindheden / die aldaar al weelig lot geschoten hadden / het hoofd te bieden / en de ongebondenheit der zeden tegen te gaan. Hy heeft hem ook een open-brief mede ge-

gegeeven / den welke wy / belieft het Godt / onder Vriesland zullen opleveren. Ook heeft hy Franciscus Sonnius, naderhand Bisschop van Antwerpen / naar Vriesland gezonden / en hem op het stuk van den Godsdienst / en ter bewaaringe / onderhoudinge / en beschermínge van 't oude Katolijke Geloof / en van de kerk-gebruiken / met een groote magt voorzien. Dan de Geestelijkheit zoo wel als de wereldlijke Overigheden van Vriesland hebben zich daar tegen aangekant / en de magt van den voornoemden Sonnius tegengespoken en verworpen / als strijdende tegen de vrijheden / voorregten en aal-oude gebruiken van Vriesland. Maar dit zal beter te pas koomen / als wy van Vriesland te handelen zullen hebben.

Ik heb onder my bemsten een Vergadering van Ordonantien die door Georgius zijn uytgegeeven; mitsgaders een kort-begrip van 't geene door den zelven Georgius, door Johannes van Goch, Kanonnik van de Salvators kerke / en Jacobus Uten-Engius, Deken van S. Pieters kerke / 's Bisschops algemeene Vikariissen / in verscheide gelegendheden is verrigt.

In de gemelde Vergaderinge staan verscheide vrijdommen / ontheffingen van het interdikt, en dispensatien, dewelke omtrent de onwettige geboorte / de beletzelen des huwelijks / onbequaamheden tot kerkelijke ampten / en de onderhoudingen der kerkelijke geboden van tijd tot tijd vergunt zijn geweest. Alzoo heeft hy in 't jaar 1547, op den 25 February, ter bede van Maria van Toutenborch, Abdisse van Rijnsburg, vergunt dat de Nonnen van Rijnsburg de geheele Vasten door, en tot Palmen-zondag toe, allerhande zuivel zouden eeten. Het zelfde heeft hy

op den 18 February, in 't jaar 1548, door een byzonderen brief vergunt aan de ganſche landſtreek tuſſchen de Lek en de Merwede.

Ook heeft hy een vyand geweeſt van de onzuchtige Geeſtelijkheit. Daarom heeft hy al van 't begin zijner regeeringe / te weeten in 't jaar 1535, het voorheen gemelde Dekreet van den Kardinaal Petrus *ad velum aureum* vernieuwt tegen de Prieſters en andere kerkelijke perſoonen die met by-zitten inwoonen. In het zelfde jaar heeft hy de heimelijke huwelijken, en het trouwen op verborge plaatzen, ten ſcherpſte verboden. Al omtrent den zelfden tijd heeft hy een ordonantie uytgegeeven voor alle Paſtooren en Onder-paſtooren, dat ze geene perſoonen van een andere Parochie zullen hebben aan te neemen, om hen plegtelijk en voor het aanſchijn der Kerke te trouwen.

Ook heeft hy een bevel uytgegeeven tegen de Aarts-diakenen, Prooſten, Dekens, en andere geeſtelijke Amptenaaren, dat ze zich niet zullen hebben te ſteeken in zaaken, dewelke het ontheiligen der kerken of kerkhoven, of het ſchenden der kerkelijke vrydommen betreffen.

Noch heeft hy een bevel uytgegeeven dat geene Bedel-monnikken, van de vier bekende orders, in zijn Bisdom zullen toegelaaten worden, als na voorgaande bewijs dat ze verlof verzogt en verkreegen hebben.

Ook heeft hy het timmeren van nieuwe Klooſters voor de bedelende Orders, ten zy na bekomen verlof, op den ban, en op de verbeurte van 50 goude ſchilden verboden.

Dan heeft hy noch een ordonantie uytgegeeven voor de Boekverkoopers, dat ze geene boeken, zonder verlof van zijne Hoogwaardigheit, zullen (8) hebben te drukken. Noch

Noch een verbod aan de Paſtooren en Onderpaſtooren, dat ze in ongewijde of ontwijde kerken geen geboden zullen af-roepen, en niemand plegtelijk in den echten ſtaat zullen vereenigen.

Dan volgt 'er een naarder verklaaring over het toelaaten der bedel-monnikken binnen de paalen van zijn Bisdom; daar in beſtaande, dat men de zelven, zonder hun iets af te vorderen, zal hebben toe te laaten, na dat ze blijk zullen gegeeven hebben dat ze van den hoogwaardigſten Heer Biſſchop verlof hebben bekoomen: en dat ze den tijd die hun voorgeſchreven is verſtreeken zijnde, weder naar hunne kloosters zullen hebben te keeren.

Noch een ander bevel dat niemand zich zal hebben te bemoeien met het bezoek der kloosteren, die niet ontheven zijn van het Biſſchoppelijke regts-gebied, zonder een byzonder en uytdrukkelyk verlof (9) van den Biſſchop van Utregt.

Noch een ander bevel, dat het feeſt der Opdragt van de H. Maagd Maria geviert zal worden op den 21 November.

Noch een bevel, dienende tot intrekking der *diſpenſatien*, dewelke door den Ordinaris niet zyn bekragtigt. Hy ſpreekt van den tijd des Afslaats.

Noch een bevel dat niemand zal beſtaan eenige Parochi-kerken, die ten minſte uit honderd kommunicanten beſtaan, te beſtieren, ten zy dat hy door den Biſſchop tot Vikaris (over die kerken) zy aangeſtelt.

Ook heeft Georgius den 25 February / in 't jaar 1547/ aan de Kerkmeeſters van S. Urſulaas kerk te Delft (of zoo als hy ſpreekt / van O. L. Vrouwe en van de elf duizend Maagden) verlof ge-

geeven om haar land en renten te verkoopen/ en de timmeraadien der gemelde kerk met de koop-penningen te verbeteren.

Hy heeft aan den Heer Willem Jacobse, Priester, verlof gegeeven om op alle Zondagen, en op de vier voornaamste hoog-tijden van het jaar, tweemaal Mis te leezen in Stuivezand en Gueringe, twee plaatsjes in Zuid-beveland, dewelke zodaanig door den watervloed verarmt waren, dat ze t'zamen qualijk eenen Priester koften onderhouden.

Zijne Bullen:

I. Omtrent den dienst van't hoogwaardig Sakrament voor de Geestelijkheit van Amsterdam

In het jaar 1555/ den 31 Augusti/ heeft hy de ordonantie van Frederik van Baden, **Bisschop van Utregt/ van den 3 October 1504/ bevestigt;** in dewelke aan de Priesters, die eenige proeve of kerkelyk ampt in de stad Amsterdam bezitten, verlof gegeeven word om in den plegtelijken ommegang van 't hoogwaardig Sakrament (dewelke in de Vasten door de Geestelykheit en het volk aldaar wierd gehouden, en uyt de kapelle van den *H. Weg* plagt te beginnen) en ook op den achtsten dag van gemelden Ommegang, te zingen en te leezen den kerkdienst van het hoogwaardig Sakrament, in de plaatze van den gewoonlyken kerkdienst van 't Utregtsche Bisdom; en om het feest, 't welke op gemelden dag, of op den achtsten dag daar aan, mogt vallen, op een anderen bequaamen dag te verschuiven. Het zelfde heeft Bisschop Georgius tot het geheele *oktaaf*, dat is tot de ses dagen die tusschen beide komen, uytgestrekt.

Zijne Ordonantie/ waar door hy de heimelijke huwelijken / en het trouwen op verborge plaatzen/ scherpelijk verbiedt / en daar wy boven al van gewaagt hebben / zullen wy hier uyt het gemelde handschrift laaten volgen.

Geor-

II. Omtrent de heimelijke huwelijken.

Georgius van Egmond door de genade van Godt en van den Apoſtoliſſchen Stoel Biſſchop van Utregt, wenſcht aan alle Regenten der Parochi-kerken, Paſtooren, Onder-paſtooren, en aan alle kerkelyke perſoonen die in onze ſtad en in ons Bisdom van Utregt woonachtig zyn, en aan een ieder van ul. in 't byzonder, de eeuwige gelukzaligheit in den Heere.

Nademaal dat het niet geoorlofd is, het plegtelyk Sakrament des huwelyks, door Godt onzen Zaligmaker ingeſteld, als of het een misdaad en een ſchande in Gods kerke waar, in 't heimelyk en verborgen, by nacht, op afgezonderde plaatzen, en in Sakriſtyen, te bedienen; maar dat het in 't openbaar en in 't gezigt der menſchen, tot lof en eere van Godt, in Gods kerke plegtelyker-wyze moet bedient worden: zoo is het dat Wy ul. en ieder van ul. in 't byzonder, op de H. gehoorzaamheit en op den ban, en noch daar-en-boven op de verbeuring van vyf-en-twintig goude ſchilden, oud geld, en Franſche munt, dewelke ten dienſte der armen van Chriſtus beſteedt zullen worden, gebieden en beveelen dat gy voortaan geene perſoonen, van wat rang of uytſteekende waardigheit dezelve mogen zyn, zult hebben aan te neemen of toe te laaten, om dit groot Sakrament des huwelyks elders als in uwe kerken plegtelyk aan te gaan; en dat gyl. het zelve niet anders zult doen aangaan of laaten aangaan, en ook geene inleidingen zult laaten geſchieden, als in 't openbaar, (10) en voor de oogen der menſchen, ten tijde als de Goddelijke dienſten in uwe kerken verrigt worden, maar geenzins in heimelijke en afgezonderde plaatzen: en dat zulks moet geſchieden ten tijde als de Gemeente vergadert is om den Goddelijken dienſt te hooren; voornamentlijk van ſeven uuren s' ochtends, tot elf uuren precys; en van twee uuren tot vier uuren s' avonds precys. En ingevalle dat gyl. of iemand van ul. hier tegen komt te doen, zullen wy tegen zoo eenen aanſtonds voorttreeden, en geregtelijk laaten voortreeden, tot den ban, en tot bequaame middelen om hem tot het opbrengen van zijne geld-boete te dwingen.

Het huwelijk niet aan te gaan als in 't openbaar, en onder de Goddelijke dienſten.

Gegeeven onder ons zegel (van de regtzaaken) in het jaar onzes Heere duizend, vyf-honderd, vyf-en-dertig, den tweeden October, daags na S. Remigius en S. Bavo.

JOH. BEYER Sekretaris enz.

Hy heeft als Kommissaris en uytvoerder der Apostolisschе Bulle / die van den uytmuntendsten Kardinaal en Pausselijken Legaat Reginaldus Polus afgevaardigt was / op het verzoek der Kerkmeesteren van de Parochi-kerk te Haarlem / vier Kapellaanen met last der zielen aangestelt onder den Pastoor der hoofd-kerke. Zulks blijkt uyt den inhoud van het volgende antwoord / 't welke wy uyt de gedenkschriften van Johan Bugge, Kanonnik te Haarlem / alhier laaten volgen.

III. Rakende de vier Kapellaanen in de stad Haarlem.

Georgius van Egmond, Bisschop van Utregt, Kommissaris en uytvoerder van den Apostolisschen brief, dewelke door Reginaldus Polus Kardinaal-Diaken van S. Cosmas en Damianus, onder den titel van S. Maria, Afgezant van onzen genadigsten Heer, Julius III, en van den Apostolisschen Stoel, is afgevaardigt op het verzoek der Kerkmeesteren van de Parochi-kerk te Haarlem; welk verzoek aldus luide: Dat de Regent van hunne kerke twaalf duizend kommunikanten onder zijne bestieringe had staan: en dat dezelve Parochie zich twaalf Italiaansche mijlen uytstrekte: dat des zelfs Onder-pastoor, om de grootheit en uytgestrektheit der Parochie, vier Bedienaars of Hulp-priesters onder zich had staan, dewelke hun werk maakten van het Woord Gods te preeken, en de Sakramenten te bedienen: dat dezelve Priesters, die den last der gansche kerke en al het gevaar moesten draagen, egter geen zekere inkomsten genooten, maar dagelijks zoo wat onzekere penningen, zoo als het dan viel, van de gemeente trokken. Waar tegen zy om de quaade tijden willende voorzien, verzogt hebben dat de vyf kapellanyen, (11) daar zy over te zeggen hebben (namentlijk aan den grooten outer in het oude Gasthuis, aan S. Niklaas outer, aan den outer van den H. Apostel en Evangelist Johannes, aan den outer van 't H. Kruis, en noch twee in de Parochi-kerke van Haarlem, waar van de eene reeds ondergestoken, en met die van S. Niklaas-kapellanye, dewelke voordeeze S. Erasmus-kapellanye geweest is, is vereenigt) zonder egter de tegenwoordige Regenten te ver-

De Regent der Haarlemsche kerke had 12 duizend kommunicanten onder zich, en vier hulppriesters.

verkorten, gebragt mogen worden op vier; en aan de voornoemde hulp-prieſteren mogen toegeweezen worden. Zodaanig, te weeten, dat ze gehouden zullen zijn de gewoonlijke laſten der gemelde Kapellanyen op zich te neemen; en vorders verpligt zullen zijn de preeking van het Woord Gods, de bediening der Sakramenten, en alles wat den laſt der zielen in de gemelde kerke aangaat, onder den Regent, of onder den Onder-paſtoor, waar te neemen en te behartigen, zoo als de voornoemde hulp-prieſters tot noch toe gedaan hebben; en vorders, dat ze de inkomſten van de zelve kapellanyen (ter waarde omtrent van honderd goude Dukaaten) zoo lang als ze die bedieningen zullen hebben, en in perſoon zullen waarneemen, gelijkelijk onder malkander zullen deelen.

Zoo heeft dan de voornoemde Legaat het onderzoek van deeze zaak aanbevolen aan gemelden Biſſchop Georgius, en hem de magt gegeeven om de verzogte vereenigingen, indien hy het geraadzaam vond, te doen en vaſt te ſtellen. Gegeeven in't jaar 1554, den 18 July, in het vyfde jaar van Paus Julius.

Ondertekent
THOMAS DE WITTE, Notaris.

Dezelve Biſſchop / met de Proosten / Aartsdiakenen / Dekens / Abten / Abdiſſen / Prelaaten / Prelaatinnen / en andere Begeebers van kerkelijke proeven en bedieningen in het Stift van Utregt / heeft een ſmeekſchrift ingelevert by Karel V, en daar in geklaagt dat ze in de proeven en geeſtelijke ampten op hunne beurte / en in hunne maanden / te vergeeven onder verſcheide voorwendzels ten hoogſte belet en belet digt wierden door het Hof van Romen; verzoekende zijne Keizerlijke Majeſteit hun de behulpzaame hand te bieden / en die bezwaarniſſen en verbreekingen hunner voorregten niet te gedoogen.

Smeekſchrift door den Biſſchop en vordere Prelaaten by Karel V. ingelevert over het ſtooren en beletten van hun regt, omtrent het vergeeven der kerkelijke ampten.

Daar op heeft Keizer Karel, den 29 July / in 't jaar 1548 / den volgenden Brief uitgegeeven /

ven / en daar in verklaart dat geene hzieven / zelfs geene Apostolisschze / daar de beurt van de gewoonlijke Begeevers van kerkelijke ampten wierd overgeslagen / in het Stift van Utregt zouden gelden; als strijdende tegen de Verdzagpunten van Hoog-duitsland: en dat 'er geen Keizerlijke * toestemming zou op gegeeven worden. 's Keizers Bzief / zoo als wy den zelven onder de oude schzriften der Utregtsche Kerke gevonden hebben / is hier ten dienste des Leezers by gevoegt:

† Karel door Gods genade Roomsch Keizer, altyd overwinnaar, Koning der Duytschers, van Kastilie, Leon, Grenade, Navarre, Arragonie, Napels, beide de Sicilien, enz. Aarts-hartog van Oostenryk, Hartog van Borgonje, Lotteringen, Brabant enz. Graaf van Vlaanderen, Artois, Borgonje, Henegouwen, Holland, Zeland, enz. aan alle die deezen brief zullen leezen zaligheit.

Nademaal de hoogwaardige onze zeer beminde Heer, Georgius van Egmond Bisschop van Utregt, en de Aarts-diakenen, Dekens, Abten, Abdissen, Prelaaten, Prelaatinnen, en de andere begeevers van prouven en kerkelyke ampten in het quartier en het Bisdom van Utregt, zoo uyt hun' eigen naam als uyt den naam van al de Geestelykheit en den kerkelyken staat van het Bisdom van Utregt, ons vertoont hebben, hoe dat zoo wel door de schikking van het gemeene Regt als door de verdrag-punten der Duytsche natie,

* *Placet.*

† *Dewyl de Duitsche Brief van Keizer Karel niet voor handen was, hebben wy de Latynsche vertaaling van den Auteur wederom in het Duitsch gebragt.*

de-

dewelke over lang tuſſchen den Apoſtoliſſchen Stoel en onzen over-grootvader Frederik zaliger gedagteniſſe zyn ingegaan, behoorlyk en wettiglyk is beſloten en vaſtgeſtelt dat omtrent de ſchikking en vergeeving van alle prouven en kerkampten, in en onder het gemelde Bisdom openvallende, niemand van de voornoemde ordinariſſe (12) Vergeevers, die eenig regt van Patroonſchap hebbende, vervolgens in gemelde Prouven of kerkampten het regt van voorſtellinge, van vergeevinge, van verkiezinge, of van eenige andere ſchikkinge mag hebben, omtrent zijne regten tot zodaanige vergeevingen, voorſtellingen of ſchikkingen zal mogen geſtoort of belet worden, ter oorzaake en uyt kragte van eenige *Bevélen*, *Gunſt-brieven*, *Apoſtoliſſche Bullen*, *aanbehoudingen*, *Kommenden*, (13) *vereenigingen*, (14) *inlijvingen*, *privilegien van vriendſchap*, *uytbreidingen*, *zoogenaamde a intreeden*, *wederkeeringen*, (15) *Koadjutorſchappen b*, (16) *of van andere ſchikkingen (omtrent de kerk-ampten) met intrekkinge van het regt der maanden* (17) *of van de gemelde Verdrag-punten tot nadeel der ordinariſſe Vergeevers; nochte door eenige andere ongegronde kunsjes, uytſpoorige intrekkingen, of ingevoerde gebruiken, dewelke dagelyks meer en meer in 't werk geſtelt worden.* Welke middelen egter des te minder behooren ingevoert te worden, hoe dat in de gemelde Verdrag-punten uytdrukkelyker gezegt, bedongen en beſloten is, dat de gemelde Apoſtoliſſche Stoel dezelve Verdragpunten *geenzins zal vermogen te vernietigen, te verbreeken, of in te trekken*, als met uytdrukkelyke toeſtemminge van de Duytſche natie, en niet an-

Die volgens het geeſtelyke Regt, of volgens het Akkoord der Duitſche natie, het regt heeft van voorſtellinge of van vergeevinge omtrent de Kerkelyke ampten, mag daar in niet geſtoort worden.

a acceſſus, regreſſus.
b Ik weet hier geen beter woord voor Coadjutoriarum te vinden.

ders

ders als met het overleg van een algemeene Kerkvergaderinge, nademaal deeze Verdrag-punten (18) de kragt hebben van een altijd-duurend akkoord en privilegie; ten minſte ter tyd toe dat het gezeide door zoo een algemeene Kerkvergadering zal herroepen of vernietigt zyn. Doch gemerkt dat des niet-tegenſtaande de overtreeders van gemelde Verdrag-punten, die 'er dagelyks over-heen ſtappen, en zich tegen dezelven vergrypen, ſtraffeloos hene gaan; ja gelykerhand naar zulke ongeoorlofde verkrygingen ſtaan, en zich dezelve ſomwijlen met geweld aanmaatigen: waar tegen ſommigen uyt onnozelheit, anderen uyt ſchroom voor de moejelijkheden der proceſſen, dewelke zy voornaamentlyk aan 't Roomſche Hof, of ook elders, zouden uyt te ſtaan hebben, zich niet durven aan kanten: het welke niet alleenlyk ſtrekt tot een zeer quaad voorbeeld voor de anderen, dewelke het zelve dagelijks beſtaan, of 'er naar trachten: maar ook tot een groote inbreuk *in de oude privilegien, regten en bezittingen, dewelke aan de voornoomde ſmeekers door Ons, als Erf-heer van het Stift van Utregt, onder een eed zijn vergunt en beveſtigt*; en tot een groot nadeel van hunne ordinariſſe vergeevingen, van dewelke zy op deeze manier verſteeken worden. Het zelve ſtrekt ook tot groote misbruiken, en tot een verwarring en vernietiging van de oude ſtichtingen, dewelke door deeze ſnoode kunſten verdraait en vervreemt worden tegens de godvruchtige meening en het oogmerk der ſtichteren: en vorders ook tot verſmaading van den Goddelyken dienſt, en tot een algemeene verargernis der geloovigen, als zy zien dat de ſtichtingen en inſtellingen hunner voorouderen op zoo een onbehoorlyke wijze gehandelt en weg-gerooft worden. Doch byzonderlyk

derlyk ſtrijdt zulks tegens den text, den inhoud en de form der voornoemde Verdrag-punten, dewelke in de ſtad, in het gebied en in het Stift van Utregt altyd onverbreekelijk zijn onderhouden geweeſt, zoo als dezelve in het land en in het Bisdom van Luyk, en in de andere landſchappen van gemelde Duytſche Natie afhangende, onverbreekelijk onderhouden worden, achtervolgens de uytdrukkelijke beveſtigingen en vordere vergunningen op dit ſtuk uytgekomen van wegens onzen Grootvader, den Keizer Maximiliaan goeder gedagteniſſe. En vermits het te vreezen ſtaat dat de beſmettelijkheit van deeze ongeregelde verwarringe noch vorder zou kruipen, ten zy dat dit quaad, gelijk de ſmeekers ootmoediglijk verzoeken, met alle zorgvuldighet afgeweert werde;

Zoo zy ul. bekend dat Wy, de voornoemde inbreuken met aandagt overwogen hebbende, vaſtelyk beſloten hebben de oude geregtigheden, vrydommen, ontheffingen, gebruiken en privilegien der voornoemde ſmeekers te handhaven, zoo als wy hun, by onze eerſte aankomſte in hunne ſtad en landen, belooft, en met de goedkeuringe en beveſtiginge van gemelde voorregten, privilegien, enz. toegezeit en gezworen hebben. Hierom hebben Wy met rijpen raad geordoneert en beſloten, en Wy ordoneeren en beſluiten als noch, *dat voortaan geene Apoſtoliſſche Bullen, Bevel-brieven, Gunſt-brieven, Vergeevingen, uyt kragt van eenige aanbehoudingen, wereldlijke of geeſtelijke Kommenden, vereenigingen, inlijvingen, benoemingen, uytbreidingen, intreeden, wederkeeringen, Koadjutorſchappen, of van eenige andere affſchrijvingen, reeds vergund of namaals te vergunnen, door dewelke de voorgemelde Verdrag-punten der Duyt-*

Karel ordoneert dat 'er geene Apoſtoliſſche bevelbrieven enz., tegens de Verdragpunten der Duitſche

Natie ſtrijdende, aangenomen of toegelaaten zullen worden,

Duytſche Natie, of eenige artykelen der zelven, overtreeden, benadeelt of ingetrokken zouden worden, binnen de Stad, het gebied, en het Bisdom van Utregt toegelaaten of aangenomen zullen worden. En indien 'er ergens ietwes tegens gemelde Verdrag-punten gedaan of beſtaan mogt worden, dat zulks, als tegens gemelde Verdrag-punten ſtrijdende, voor ongedaan, kragteloos en nietig zal worden gehouden: nadien het onze meening is dat de voornoemde ſmeekers den inhoud der gezeide Verdrag-punten, zoo als ze leggen, voortaan zullen gebruiken en genieten. Wy willen en ordoneeren ook dat onze Raad op zodaanige vergeevingen en bevel-brieven, dewelke tegens gemelde Verdrag-punten ſtrijden, geene *Placet*-brieven zullen hebben te verleenen. En indien 'er al na deezen eenige zodaanige brieven, door onoplettentheit of by misverſtand, van Ons of van onzen Raad mogten verkreegen worden, zoo begeeren en verklaaren Wy dat dezelve van geener waarde zullen zyn; en dat de kerkelyke en wereldlyke Regters van onze landen dezelven geenzins, 't zy opentlyk 't zy zijdelings, tot nadeel der gemelde Verdrag-punten zullen hebben te achten. Vorders bevoelen Wy dat alle de voornoemde ſmeekers, of iemand van hen in 't byzonder, dewelke eenige prouve of kerkelyk ampt volgens de form der gemelde Verdrag-punten verkreegen hebben, in de *reëele* en lichaamelijke bezittinge van gemelde prouven en kerk-ampten, en in het volle genot van de inkomſten en profijten der zelven, zullen geſtelt, gehandhaaft en beſchermt worden: en dat de anderen daar zullen uytgezet worden, dewelke daar, tegens den text, den inhoud en de form der Verdrag-punten, zijn ingekomen. Dierhalve verkundigen en belaſten Wy aan onze

en dat 'er aan zodaanige verguuningen geen Placet-brief zal gegeeven worden.

lieve,

lieve, getrouwe Opper-Presidenten, aan de Raadsheeren, den Onder-President en Kancellier van onzen grooten en geheimen Raad; mitsgaders aan de Raadsheeren van onzen Raad van Gelderland, en aan onze Presidenten, Onder-Presidenten, Raads-heeren van Vlaanderen, Holland, Vriesland en Utregt, en vorders aan alle Regters, Majestraaten, en alle Onderdaanen, dewelken deeze zaak raakt, aan de Vikariſſen der zelven, en een ieder wien het aangaat, dat ze zullen hebben zorg te draagen dat de gemelde ſmeekers het voordeel van deeze vergunningen, verklaaringen en ordonantien, volgens den inhoud en de form der zelven, geruſtelyk, vreedzamelijk en volkomentlijk genieten en bezitten; tot zoo verre dat ze hun in deeze zaake geen ſchade, geen leed en geen moeite aandoen, of laaten aandoen: want aldus is ons welbehagen. Tot oirkonde deezes hebben wy ons groot zegel hier doen aanhangen. Gegeeven in onze Keizerlyke ſtad Augsburg, den 4 July, in 't jaar onzes Heere duizend, vyf-honderd, acht-en-veertig, in het 29 jaar van onze Keizerlyke, in het 33 jaar van onze Koninklijke regeeringe in Kaſtilje, enz.

Was onderſchreven en ondertekent door den Notaris BAVE.

Is noch vorder ondertekent, nagezien, en bevonden van woord tot woord over-een te koomen met den oorſpronkelyken brief, door my onderſchreven, DE LANGE.

LOF

die aan

GEORGIUS VAN EGMOND

Gegeeven word door

J. ROYARDUS

Van de Order der Minnebroederen.

Royardus heeft zijne week-redenen over de Zondaagsche Evangelien / in het jaar 1541 / met de volgende woorden opgedraagen aan Georgius van Egmond, Bisschop van de voortreffelijke Kerke van Utregt, zijnen hoogwaardigen Heer.

Ik kan, hoogwaardigste Kerkvoogd, de groote beleefdheit en tekenen van hoog-achtinge niet vergeeten, die gy my beweezen hebt, wanneer ik niet by geval, maar (zoo ik althans vertrouw) door hooger schikking my zelve bevond op die geruste en eenzaame plaatze, dewelke zoo bequaam was tot het overweegen van hemelsche zaaken; en daar gy zelf ook, door een opregte godvruchtigheit bewogen, gekomen waart om het gewoel van het Hof te ontwijken, en om het hoog-tijd van den H. Geest met alle aandagtigheit te vieren. Als ik aldaar, onder het pleegen der Goddelijke diensten, niet in den Bisschop alleen, maar ook in zijne huisgenooten, een voorbeeld zag uytschijnen van een waarachtige en Christelijke godvruchtigheit, zoo heb ik by my zelven beginnen te overweegen dat het geen wonder en was dat aan 's Keizers groote Hof (het welke u zodaanig verciert, dat het van u noch groo-

grooter cieraad en luister ontvangt) de vroomigheit en de godsdienstigheit boven alle zaaken geacht wordt, daar zodaanig een Prelaat, als gy zyt, onder alle de helden en hovelingen uytmunt. Het lust my Gods gaaven in uwen persoon te erkennen, en erkennende te eeren. Want door een gunst des hemels is uwe Doorluchtigheit niet alleen begiftigt met een uytmuntende geleerdheit, maar ook met een voortreffelijke waardigheit: vermits gy onder het getal der hoogwaardige Kerk-prelaaten zijt aangenomen; en u een Bisschops Stoel, oudheits-halve eerwaardig, door den Hemel is gegeeven; die Stoel, zeg ik, dewelke door de uytsteckende godvruchtigheit, en door de onsterfelijke naamhaftigheit van uwe heilige voorzaaten, de heilige * Amandus, Willebrordus, en meer anderen, te lang om hier op te tellen, zoo vermaard, roemruchtig en glori-rijk is geworden. Voorwaar, die u door de gaaven van zijne genade zoo rijkelijk heeft verciert, en zoo aanzienlijk heeft gemaakt, heeft niet begeert dat de kaars, die hy ontstoken had, onder het koren-vat zou schuilen: maar hy heeft U, op dat gy 'er veele zoud verligten, op deezen grooten kandelaar geplaatst. Maar 't zijn deeze Goddelijke gaaven niet alleen, die u zodaanige een luister byzetten: maar uw adel dient ook niet weinig tot vermeerdering van den zelfden luister; want de adelijke afkomste moet zelfs in heilige menschen niet versmaadt worden. En de H. Lucas zelf, als hy het leven en de daaden van den hei-

* *Niemand, behalven Royardus, heeft oit geschreven of gedagt dat S. Amandus de voorzaat van S. Willibrordus in het Bisdom van Utregt is geweest: zijn missag spruit hier uyt, dat hy Utregt en Maastrigt, (beide in 't Latyn Trajectum) voor dezelve stad heeft genomen.*

ligen Voorlooper des Heere in het begin van zyn Evangelie gaat beschrijven, begint zyn verhaal met des zelfs adelijke geboorte, en met des zelfs voorouders 't zederd menige jaaren herwaarts op te tellen. Want, volgens de getuigenis van Boëthius, steekt 'er ten minste dit voordeel in den edeldom, dat de edelen als genootzaakt schijnen van de deugd hunner voorvaderen niet te ontaarden. En wie weet niet uyt wat een deftige en doorluchtige stamme dat gy onder het oude volk der Batavieren zyt gesproten? Maar wat hoef ik den adel van uwe doorluchtige voorouders op te haalen, daar de gunst des Hemels u met zodaanige deftigheit der zeden, vromigheit des levens, beleid en voorzigtigheit, godsdienstigheit en geloof, en dat het voornaamste van allen is, met zulke godvruchtigheit heeft begiftigt, dat wy niet zonder reden moeten belijden dat gy naar die deftige Vaders van de voorgaande tyden, wie dat het zyn mag, ten volle gelykt. Wel aan dan, doet uw beste, gelijk gy reeds al doet, om Gode, die u alle die gaven heeft gegeeven, door het goed gebruik der zelven ten allen tijde te behaagen. Vorders, hoogwaardigste Kerkvoogd, hoewel uwe uytmuntende waardigheit onze gedienstigheden geenszins van nooden heeft, ...

Gerardus Moringius, in den Opdragt-brief van zijne Aanteekeningen over den Prediker, heeft de geleerdheit en de godvruchtigheit van Bisschop Georgius ten hoogste geroemt. (19)

In het jaar 1555 heeft de zeer godsdienstige Prelaat/ Georgius van Egmond, het eerste glas vereert aan de Kerk van S. Jan den Dooper, te Gouda. Dit glas staat achter het Choor/ aan de achter-zijde van het groote Altaar; en verbeeldt het Doopzel van Christus door gemelden

Johannes.

Hy

Hy is uyt het leven geſcheiden op den 26 November / in 't jaar 1559 / na dat hy het Biſdom omtrent 23 jaaren had geregeert. Zyn dood.

Zijn lichaam is begraaven in de rijke Abdye van S. Amandus, tuſſchen Doornik en Valenciin / alwaar hy ook overleden is. Doch zijn hart is te Utregt / met een graf-ſchrift 't zijner eere / begraaven. Het zelve is noch tegenwoordig in weezen / daar al het andere door den albederbenden tijd is vernielt: en ſtaat in het Choor van S. Maartens-kerke te leezen.

STICHTING

Van den Eerwaardigſten Heer

GEORGIUS VAN EGMOND

Biſſchop van Utregt.

Ik *Georgius van Egmond*, door de barmhertigheit en genade van den almagtigen Godt Biſſchop van Utregt, ſtichte ter eere van het driemaal heilige en over-gebenedijde Sakrament des Outaars ('t welke van alle ſchepzelen moet ge-eert worden) in de katedraale Kerke van Utregt een altijd-duurende Miſſe; dewelke alle eerſte donderdagen van iedere maand, het ganſche jaar door, voor de zaligheit mijner ziele en tot vermeerdering der godvruchtigheit van het geloovige volk moet geleezen worden: en zulks met de volgende voorwaarden. Biſſchop door Gods genade en barmhertigheit.

Ten eerſte begeer ik dat deeze Mis gedaan zal

worden aan 't hooge Outaar van de katedraale Kerk, met de zelfde plegtelykheden, met dewelke de drievoudige feeſtdagen in dezelve kerke geviert worden, het offer-deel alleen uytgezonderd.

Deeze Mis zal te ſeven uuren geleezen worden, van den eerſten donderdag na O.L. Vrouwe Lichtmis, tot den eerſten donderdag van de maand December: en vorders te half achten; doch zoo dat de klok *Salvator* eerſt een quartier uurs zal luiden.

Deeze Mis zal plegtelyk gedaan worden door den Wy-biſſchop van Utregt; doch by aldien hy van huis of belet is, door een Kanonnik die een prebende in de zelfde kerke bezit.

Wanneer de Diaken, de Onder-diaken en de Opzienders het *Alleluia* of den *Tractus* zingen, zullen de andere Kanonnikken der zelfde kerke, die een prebende bezitten, het zelve zingen.

Die de Mis zal doen, zal het hoogwaardigſte Sakrament, in zyn Prieſterlijk gewaad, uyt de Sakriſtye naar den grooten outer draagen: als hy daar gekomen is, zal het Choor zingen:

O ſalutaris hoſtia,
Quæ cæli pandis oſtium;
Bella premunt hoſtilia,
Da robur, fer auxilium.

De Mis voleindigt zynde, zal de Prieſter den zegen met het hoogwaardigſte Sakrament geeven, en ondertuſſchen zal het Choor zingen:

Defenſor noſter aſpice,
Inſidiantes reprime,
Conſerva tuos famulos,
Quos ſanguine mercatus es.

Na dat de zegen met het hoogwaardigſte Sakrament gegeeven is, zal het Choor den 145 Pſalm, *Loof mijne ziel den Heer*, met luider ſtemme leezen. Als de Pſalm uytgeleezen is, zal de Prieſter aan den outer ſtaande overluid leezen: *Maak uwen dienaar zalig*; waar op het Choor zal andwoorden, *Myn Godt die op u heeft gehoopt*; dan zal de Prieſter wederom zeggen: *Zend hem hulp uyt uwe heilige plaatze*; dan het Choor: *en beſchermt hem uyt Sion.* De Prieſter, *Heer verhoor myn gebed*; Het Choor: *En mijn geroep kome tot u.* De Prieſter: *De Heer zy met ul.* enz. Laat ons bidden: *Heer, die de harder en de beſtierder zyt van alle geloovigen, zie genadiglijk op uwen dienaar Georgius, dewelken gy over uwe kerk tot harder hebt aangeſtelt. Geef dat hy het volk, daar hy over geſtelt is, door zijne woorden en voorbeelden mag ſtichten, op dat hy met de kudde hem toebetrouwd ten eeuwigen leven mag geraaken, door onzen Heer*, enz. Als ik zal overleden zyn, zal het Choor, in de plaats van den gemelden Pſalm, leezen den 50 Pſalm, *Ontfermt u mijner ô Godt*, met den Pſalm, *Uyt den diepen*: en daar by het gebed, *Geef hem Heer de eeuwige ruſt*, en de veerzen die doorgaans voor de overledenen gelezen worden: dan zal hy ſluiten met dit gebed: *Wy bidden u Heer, vergun dat de ziel van uwen dienaar, onzen Biſſchop, Georgius, die gy uyt den moejelijken ſtrijd van deeze wereld hebt gehaalt, in het gezelſchap van uwe Heiligen mag komen, door onzen Heer* enz.

Voor deeze altyd-duurende Miſſe, dewelke op alle eerſte donderdagen van iedere maand, het ganſche jaar door, moet gezongen worden, maak ik, ſticht ik, geef ik, en ſchik ik de inkomſte van honderd en veertig Karolus-gulden: dewelke in twaalf maanden gedeeld zynde, voor iedere

maand uytmaaken elf gulden, dertien ſtuivers, en iets daar boven. Dit geld wil ik iedere maand, als deeze Mis gezongen zal worden, op de volgende manier verdeelt hebben. (20)

De Biſſchop van Utregt zal hebben XX CR
De Wy-biſſchop van Utregt X
De Diaken en Onder-diaken, ieder II
De twee Opzienders, ieder . II
Die het Alleluia of den Tractus zingen, ieder I
Twee die aan het outaar dienen, ieder I
Twee koſters, ieder . II
De Schatmeeſter voor de waſch-kaarſen. . . . XXX
De Kapellaan van den Wy-biſſchop IIII
De Kanonnik die de Mis leeſt in 't afwezen van den Wy-biſſchop IIII
De twee uytdeelders der penningen 15. CR III
Vier nazingers, ieder , , . I . CR . III
De Regent der Studien . . I
Seſtien Koraalen, ieder . . 5 . . VIII
Ses ſtaf-draagers, ieder . . I VI
De Orgel-ſpeelder . . III
Die de blaas-pypen trapt . 15
De klokluider voor het luiden van de klok VI

Het geen boven de gemelde uytdeelingen zal overſchieten, zal in drie deelen gedeelt worden: twee der zelve zullen gelykelyk onder de Prelaaten en Kanonnikken worden omgedeelt, behoudens dat de Aartsdiaken, de Deken, en de Aartsonder-diaken een dubbeld deel zullen trekken. Het derde deel zal voor de Vikariſſen zyn, en gelykelyk onder dezelven gedeelt worden.

De

De Prelaaten en Kanonnikken, die 'er tegenwoordig zullen zyn, zullen het geld van de afwezige Prelaaten en Kanonnikken onder malkander gelykelyk deelen.

Het geld van de afwezige Vikariſſen zullen de andere Vikariſſen insgelyks onder malkander deelen. Het zelfde zy te verſtaan van de afwezige nazingers, ſtaf-draagers en koraalen: welker geld ook onder de anderen, die zich in de Mis tegenwoordig vinden, gedeelt zal worden.

By aldien de Biſſchop van Utregt den dienſt der gemelde Miſſe niet by en woont, zoo begeer ik dat zyn deel onder de Vikariſſen gedeelt werde, op dat ze des te vieriger voor den afwezigen Biſſchop mogen bidden.

Ik begeer dat niemand van de gemelde kerke deel zal hebben aan de voornoemde uytdeelingen, hoe zeer dat hy het van node mag hebben, ten zy dat hy met de Religieuzen tegenwoordig zy in het groote Choor, eer dat het Choor begint te zingen *O ſalutaris Hoſtia:* en dat hy daar zoo lang blyve, zonder eens uyt te gaan, tot dat de *Kollecte* voor den levenden of voor den overleden Biſſchop ge-eindigt zy, en dat de Prieſter, die de Mis gedaan heeft, na de Sakriſty keere.

Als het Dom-kapittel van Utregt de penningen van my of van de uytvoerders van myn teſtament, tot het onderhouden van de gemelde altyd-duurende Miſſe, zal ontvangen hebben, zal het gehouden zyn een Brief over te leveren, dewelke met het gewoonlyke zegel van het Kapittel zal bezegelt zyn. Zy zullen my een afſchrift van den zelven brief, naar den eiſch der regten opgeſteld, ter hande ſtellen: en de gezegelde

gelde brief zelf zal te bewaaren gegeeven worden aan de Majestraat van Utregt, en by de stads-papieren opgesloten worden. En ingevalle ('t welke Godt verhoede) deeze godvruchtige stichting niet behoorlyk onderhouden, of ten volle mogt achter gelaaten worden, zal de Majestraat der stad Utregt de voornoemde jaarlykſche inkomsten besteeden tot het gebruik en ter onderhoudinge van de arme Wees-kinderen.

Ondertusschen zal ik, zoo lang als deeze Mis gedaan zal worden voor dat gemelde inkomste begint te loopen, de uytdeeling door mijnen algemeenen Vikaris laaten doen; en ingevalle dat ik iets by uyterste wille kome te maaken, zoo begeer ik egter dat deeze mijne stichting, als gezeit is, haare volle en behoorlijke uytwerking zonder eenige tegenspraak zal hebben.

Dus verre dan van Georgius van Egmond, Bisschop van Utregt: van wien wy dit noch te melden hebben dat zijne Zin-spreuk / volgens een oude en met de hand geschreeve Kronijk van Utregt / is geweest:

Exerce pietatem.

Oeffent de godvruchtigheit.

Wy zijn noch te raade geworden / het Smeekschrift van den Bisschop / de Aarts-diakenen / de Dekens / Abten en Abdissen der Utregtsche Kerke / 't welke hier boven op het 619 zijdje overgeslagen is / alhier te laaten volgen.

Ghe-

Gheven zeer oetmoedelick mit alle Reverentie ende onderdanicheit te kennen, uwe Keyſ. Maj. goetwilligē onderſaten ende Capellanen Georgius van Egmondt Byſcop, Prelaten ende Capitulen der vyff kercken ende alle andere collatoiren van uwer Keyſ. Maj. Stadt ende Dioceſe van Utrecht. Hoe dat warachtich is, dat hier bevorens wel eer zeekere groete geſchelen, twiſten ende tweedrachten verreſen geweeſt zijn tuſſchen den Heiligen Stoel van Romen ter eenre, ende den Kuerfurſten zoo geeſtelick als weerlick, ende ander Princen vander Duytſcher Nation ter anderen zijden, overmits die menychfuldige reſeruen, Expectativen, Indulten van nominatien ende diergelyken gratien Apoſtolicque zeer overvloedelick dagelicx ſpruytende vanden ſelven Stoel van Romen, tot grote prejudicie, achterdeel ende belet van die ordinariſſe collatueren. Soe dat naederhandt int jaer ons Heeren duyſent vier hondert acht ende veertich, in die maent van Februario tot onderlinghe onderhoudeniſſe van ewige pays, vreede, ende vereenyge van die heylige kercke univerſael, zeker redelicke, godtlicke ende profitelicke ordonnantiēn, ſtatuyten, concordate, pacten ende contracten geconcipiert ende gemaict geweeſt zyn, ſpecialick tuſſchen onſen Heiligen Vader den Paus Nicolaum quintum, ende den Heiligen Stoel van Roomen ter eenre, ende den duerluchtichſten, vermogenſte ende onverwinlickſten Furſten ende Heeren, Heeren Frederick den derden gecozen Roemſche Keyſer ende die Duytſchen nation mit die Prince, Furſten, Prelaten ende ganſſe geeſtelickheit van dyen ter anderen zyden; die welcke by den ſelven Paus ende Stoel van Roomen mit rype deliberatie van Rade van die Eerwairdichſten Vaderen in Gode ende

Hee-

Heeren Reverendiſſime Cardinalen van Romen, conſiſtorialiter gelaudeert, geapprobeert, geratificeert ende geaccepteert geweeſt zyn int voorſz jair in die maendt van Meerte, by die welcke concordaten onſe voorſz heilige vader den Paus expreſſelicken belieft ende overgegeven heeft: Dat zyne Heylicheit in geenreley gratien van reſerven, expectativen, Indulten van nominatien, oft enyghe ander diſpoſitien, oick onder wat coluer, dexel oft forme van woorden die ſelve zyn mochten (uytgeſondert alleenlick reſervantien aldaer uytgedruct) hem nyet onderwinden en zal die ordinaris Collateurs en zullen mogen libère diſponeren van alle beneficien, vacerende in hair ordinaris maenden, te weten Februario, Aprili, Junio, Auguſto, Octobri ende Decembri, mit alſulcke voorwairden ende conditien dat die ſelve concordaten overbrekelick ſouden voortganck hebben, ter tyt dat in concylio generali mit expres conſent vander ſelver nation, dair inne anders geordonneert zal worden, breder blykende uyt den tenoir van die ſelve concordaten, onder welcke concordaten die voorſz ſupplianten ende hair predeceſſoirs altyt mede begrepen ende gecomprehendeert geweeſt zyn, blykende by der declaratien van onſen heiligen vader den Paus Sixto den vierden dair op gedaen int jair duyſent vierhondert ende lxxij, in die maent van Julio; Ende oick ſoe hebben die voorſz ſupplianten die ſelve concordaten ende effect van dyen altyt duechdelicken gebruyct, gheuſeert ende onverbrekelick onderhouden totten tydt vanden tranſlatien vander temporaliteyt des Byſdoms van Utrecht aen uwe Keyſ. Maj. als Hertoghe van Brabant ende Grave van Hollandt, ten welcken tyt int tracteren op te ſelve tranſlatie is by den ſupplianten be-

begeert ende van wegen uwer Keyſ. Maj. den ſelven expreſſelicken belieft geweeſt, dat zy in haer previlegien van exemptien, collatien, inſtituiten, immuniteiten, gebuerte ende thours van te confereren in hoir ordinaris maenden blyven ſouden, alſt blyct by dextract van dyen ende brieven van confirmatien van uwe Key. Maj. dair van geexpedieert, ſoe verre die ſelve ſupplianten van alſulcken previlegien duechdelicken gebruyckt ende geuſeert hadden, gelyck zy van den ſelven concordaten altyts gedaen hebben tot opten dach van huyden. Ende hoe wel dattet niemant geoirloft is noch oick en behoerde den ſupplianten, contrarie die voorſz contracten ende concordaten, van hoeren tour van te confereren in hoir ordinaris maenden enychſins te beletten oft te turberen om redenen hier boven breder geruert, worden nochtans die voorſz ſupplianten onder dexel ende coluer van zeecker indulten van nominatien ende ander exorbitante gratien vanden ſelven Stoel van Romen geſproten, ende mede uyt cracht van zeecker indult van nominatie, in uwe Keyſ. Majts victorieuſe wedercoempſte van Thunes by onſen Heiligen Vader den Paus oft Stoel van Romen verleendt opte beneficien, officien, oft digniteyten inder ſupplianten ordinaris maenden nae uytwyſen van die voorſz concordaten gevallen, van dage te dage zeer gemoleſteert, totter ſupplianten ende der gheenen die zy ordinaris geprovideert hebben, groote achterdeel, ſchade ende verdriet, Soe dat zy ſupplianten ter oirſaicken van deſe ende diergelyke ſaicken tot pleyten, moeyeniſſe ende ondragelike coſten van jair te jair gebrocht worden, direchtelick jegen hoir oude previlegien, concordaten voorſz ende expreſſe approbatie van uwe Key. Maj. 't welk immers alſoo nyet en behoort.

Bid-

Bidden ende verſoucken dair omme die voorſz ſupplianten zeer oetmoedelicken, dat uwe Keyſ. Maj., als fontayne van alle redelicheit ende juſticie tot conſervatie vander ſupplianten oude previlegien ende gerechticheiden, waer van zy altyt duechdelick gebruyct hebben, tot opten dach van huyden, ende mede tot ruſt, vrede ende welvaren vander ſelver genadelicken lieven willen tordonneren ende expreſſelicken te verclaren dat alle alſulcke previlegien, gratien ende Indulten vanden Stoel van Roomen geſproten ende verleendt, oft die noch in toecomende tyden zullen mogen verleent worden, als directelick tenderende jegen die voorſz concordaten, previlegien ende oude uſantien by uwe Kayſ. Maj. expreſſelick geconfirmeert nyet en ſullen mogen te werk geleyt, noch ter effect geſtelt worden dan alleenlick in die maenden die welcken nae dinhouden van die voorſz concordaten Onſen heiligen Vader den Paus ende ſtoel van Romen ende nyet den ſupplianten competerende zyn, oft dat uwer Key. Maj. gelieven wille den ſelven ſupplianten een mandament in cas van maintenue te verlenen om hoer tegen alle alſulcke pretenſe moleſtatien, parthien dair toe geroepen als nae rechte behoirt te zien mainteneren. Renvoyerende die ſelve parthyen voor den Hove provinciale van Utrecht, alwair zy ſupplianten te rechte behoren,

Ende dit doende, &c.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. In de Kanttekeningen, die Buchelius op Suffridus Petri heeft gemaakt, ſtaat dat hy de Regent van gemelde Abdye van S. Amandus is geweeſt.

2. Dit ziet daar op dat wanneer iemand die een kerkelyk ampt bezit, aan 't Roomſche Hof, of 'er dicht by, komt te ſterven, of op een andere wijze zyn ampt komt quyt te raaken, dat, zeg ik, zoo een ampt achtervolgens een dekreet van Klemens IV, 't welke door de volgende Pauzen beveſtigt is, ter begeevinge van den Paus ſtaat. Ik zeg, of op een andere wijze zyn ampt komt quyt te raaken; want zoo luiden de Pauſſelyke dekreten, (Zie *cap. 2. de Præbendis in VI.* En *Extrav. Pie de Præbendis* &c.) Maar om dat Bonifacius VIII. (*in cap. 34. de Præb. in VI.*) maar ſpreekt van zulken gevalle, daar zoo een ampt door iemands ſterven by het Roomſche Hof komt open te vallen, zoo word, voornamentlyk in Vrankryk en in de Nederlanden, op de andere manieren van open te vallen niet gepaſt. Dicht by het R. Hof is te zeggen, zoo als Bonifacius ter gemelde plaatze verklaart, als iemand niet verder als twee dag-reizen van 't Roomſche Hof komt te ſterven. (Zie van Eſpen *in jure can. de Reſervationibus.*

3. *Achtervolgens het akkoord met de Duytſchers ingegaan: Concordata Germaniæ.* Om dit te verſtaan, dient voor den ongeſtudeerden geweeten dat de verkiezing van een Biſſchop, dewelke van de geeſtelykheit en het volk in de twaalfde en dertiende Eeuwe was overgegaan op de Katedraale en Kollegiaale Kapittelen, door Klemens IV, Klemens V, Bonifacius VIII, en meer andere Pauzen, allengskens getrokken wierd naar den Roomſchen Stoel door de zoo genaamde *reſervatien*: waar over Barboſa (*lib. 1. Juris Eccl. cap. 8.*) kan nagezien worden. De Pauzen hebben juyſt over al hun oogwit niet bereikt, zoo als in de Hiſtorien van Vrankryk, en in de Verhandelingen van de Kerkvergaderinge van Konſtants gezien kan worden. Maar egter hebben de Pauzen het 'er dikwils, en op meeſt alle plaatzen, met de gemelde aanbehoudingen doorgehaalt: en hadden de Kapittelen in het verkiezen van hunne Biſſchoppen dikwils niet veel te zeggen, als doorgaans of dikwils door

door zoo een aanbehouding of *reservatie* in hunne verkiezingen gestremt zijnde. Hier over zyn zeer zwaare klagten gevallen: en is voornaamentlyk daar tegen geklaagt en gepleit in de gemelde Kerkvergaderinge van Konstants, en in die van Bazel. Wat in Vrankryk over deeze zaaken al omgegaan is; en wat al gespooks dat 'er van weerskanten over gemaakt is, kan in de Fransche Historien nagezien worden: en zyn 'er de Koning en de Paus best mee gevaaren. De Hoogduitschers hebben ook hemelhoog over alle die aanbehoudingen gekermt: waar op dan, om hen zoo 't best doenlyk was te bevredigen, een akkoord tusschen hen en den Roomschen Stoel is getroffen: welk akkoord ook bevestigt is door Nicolaus V. Volgens dit akkoord hebben de Hoogduitsche Kerken die het akkoord aangenomen hebben (want alle hebben zy het niet aangenomen) wederom een volle vryheit gekregen in het verkiezen van hunne Bisschoppen en Aarts-bisschoppen: behoudens die Kerken dewelke by den Roomschen Stoel (in den zin als boven) zouden open vallen: behoudens ook, dat by aldien de verkiezingen niet op den wettigen tijd aan den Paus voorgedragen wierden, of niet regelmatig waren geschiedt, of om een andere hoogdringende reden, de Paus de vryheit zou hebben van daar een Bisschop aan te stellen. Zie *Concordata Germaniæ* &c.

Hoewel hier dan gezegt word dat de Kanonnikken van Utregt achtervolgens dit akkoord een Bisschop mogen verkiezen, zoo begrypt een ieder wel dat hunne vryheit in het verkiezen niet groot is geweest; ja dat hun de handen door 's Keizers benoeming byna gebonden waren.

4. *Door het overgeleverde dekreet.* In het Latyn staat ook *decreto*. Maar iemand zal denken wat gelykenis dat zoo een Brief der Kanonnikken naar een dekreet heeft gehad. Staat dan te weeten dat het Kapittel 't welke het regt van verkiezinge had, als de verkiezing gedaan was, aan den Metropolitaan zoo lang het bevestigen aan hem gestaan heeft, en naderhand aan den Paus, een Brief overzond met het zegel van ieder verkiezer bezegelt, en van alle Kanonnikken ondertekend, om hem verslag van de verkiezinge te doen, en de bevestiging te verzoeken. Zoo een Brief wierd een *dekre-*

kretum of dekreet genoemt. Zie dit alles breeder by Barbosa *lib.* 1. *Juris Eccl. c.* 9.

Hier omtrent staat noch te weeten dat het verhaal van de verkiezinge, met de getuigenissen van de bequaamigheit, deugd, geleerdheit van den verkozen persoon, volgens bevel van de Kervergaderinge van Trente (in het 1 Kapittel der 24 zittinge over de hervorming) gezonden moet worden aan den Paus. Doch indien de verkiezing is geschiedt op de benoeming of aanbieding van den Keizer of van een Koning, is het gebruikelyk dat het gansche verhaal overgezonden word aan den Kardinaal die de Beschermheer van zoo een Keizerryk of Koninkryk is.

5. Dit ziet op het geene wy reeds aangemerkt hebben, dat de verkiezing volgens het gemelde Akkoord aan den R. Stoel verviel, indien de verkiezing die door de Kanonnikken gedaan was niet op den gestelden tijd aan den Paus wierd voorgedragen.

6. Dit ziet al wederom op het boven gezeide, dat volgens het Akkoord met de Duytschers ingegaan, indien de verkiezing niet regelmatig was geschiedt, de Paus geregtigd was om een Bisschop naar zyn eigen goeddunken aan te stellen.

7. De bevestiging der Bisschoppen word altijd door den Paus gedaan in het volle Konsistorie; in het byzyn en met het overleg der Kardinaalen. In het eerste Konsistorie wordt de gekozen Bisschop door den Kardinaal, die daar toe gelastigt is, voorgestelt: en dit dient maar op dat de Kardinaalen zich wegens den voorgestelden Persoon mogen bedenken. In het andere Konsistorie word hy weder voorgestelt: en dan brengt de voorstellende Kardinaal in hoe de verkiezing geschiedt is, hoe het met den stand der Kerke gelegen is, wat gaven en bequaamigheden de verkoren Bisschop heeft enz. Daar op neemt de Paus de stemmen der Kardinaalen op. En zoo zy voor de bevestiginge stemmen, geeft de Paus zijne bevestiging omtrent met de zelfde woorden die in deeze Bulle staan uytgedrukt. Zie van Espen *in jus Can. part.* 1. *tit.* 14. *c.* 4.

8. Dat de Bisschoppen dewelke tegen het vervalschen en het veranderen van de Christelyke leeringe en tegen het bederven der zeden moeten waaken, het regt hebben om het uytgeeven van schadelyke, argerlyke en gevaarlyke boeken te beletten, en om het onderzoeken der boeken uyt dien hoofde aan zich te trekken, is by de

Katolyken, dat ik weet, noit in twyfel getrokken. De anders-gezinden zelf hebben dit, althans al zeer dikwils, even eens als de Katolyken begreepen. In haare Kerktugt (*diſcipline des Egliſes Reformées*, &c.) word bevolen dat 'er gemagtigden uyt iedere Provincie van Vrankryk zullen aangeſtelt worden, om acht te geeven op 't gene van tijd tot tijd ſtond geſchreven te worden en uyttekoomen. In dezelve Kerktugt ſtaat noch te leezen *dat de Dominées, noch iemand anders van hunne Kerken, niet zullen vermogen eenige boeken raakende den Godsdienſt, door hen zelven of door anderen gemaakt, te laaten drukken, om dezelven in 't licht te geeven, zonder de gemelde boeken alvorens aan de By-een-komſten, of zoo het nodig is, aan de Provinciaale Synoden te vertoonen* enz. Dit is naderhand beveſtigt door de nationale Synode van Montaban (an. 1594) van Rochelle; (1607) van Alets (1620) van Charenton (1623) van Alençon, (1637.) Ja in de Synode van Anjou is zeker Predikant, met naame d' Huiſſeau, afgezet om dat hy zonder goedkeuringe een boek had uytgegeeven *van de Hereeninginge des Chriſtendoms*. Om diergelyke reden hebben zy ook den Heer Dyſſe, Predikant van *Die* in Provence, zeer vervolgt. De Synode van Loudun, van 't jaar 1656., heeft het zelfde tot het drukken der predikaatien zelf uytgeſtrekt. In de oude tijden der Kerken deeden de Biſſchoppen omtrent deeze zaak doorgaans niet anders, als de boeken te onderzoeken, en hun vonnis daar over te ſtryken: het verbieden, uytroejen, en als de zaak zulks verdiende, het verbranden der boeken, wierd door Keizers en wereldſche oppermagten uytgevoert. De leeringen van Arius zyn veroordeelt door de Kerkvergadering van Nicëa: zijne boeken zyn verboden door Keizer Konſtantyn. De boeken van Eunomius zyn verboden door Arcadius, die van Neſtorius door den jongen Theodoſius. De boeken der Eutychiaanen zyn verbrandt op het bevel van Marcianus, na dat dezelve door de Kerkvergadering van Kalcedon veroordeelt waren enz. Maar dat Paulus Sarpi, in zijne Hiſtorie van de Kerkvergaderinge van Trenten, van gevoelen is dat zulks ſtand heeft gehouden tot het einde der achtſte eeuwe, zonder dat de Pauzen of Biſſchoppen voor het jaar 800 zich bemoeit hebben met boeken te verbieden, of te verbranden, daar heeft hy ongelyk in: want Paus Leo heeft al in 't jaar 443 op eigen ge-

zag

zag de boeken der Manicheën doen verbranden: het zelve is door Paus Gelasius gedaan in 't jaar 492, en door Paus Symmachus in 't jaar 503. Zie *Baillet jugemens des Savans t.* 1.

9. Behalven den Biſſchop zijn 'er noch andere die het regt hebben om de Klooſters te bezoeken, dat is om te onderzoeken hoe dat alles daar toegaat omtrent de Klooſter-tucht, het leven der Monnikken, het beſtieren der goederen enz. Dit regt hebben voor eerſt de Abten, en de hoofden der orders, onder geen Biſſchop ſtaande; daer en boven hebben dit regt de zoogenoemde bezoekers, of bezigtigers, of zoo gy het woord *viſitatores* beſt wilt verduitſchen, dewelke door de Algemeene of door de Provinciale Kapittelen, achtervolgens de Ordonantie van de derde Lateraanſche Kerkvergaderinge, tot dit bezoek zyn gemagtigt en gekozen. Hier omtrent dient geweeten dat de Generaalen der orders, dewyl het meeſt altijd Italiaanen often ten minſte uytlanders zyn, doorgaans in Katholyke landen de Klooſters niet mogen bezoeken, zonder verlof van den Koning of van den Oppervorſt te hebben. En daarom zien we doorgaans dat zy, eer dat ze in zeker Koninkryk koomen, om hunne Klooſters aldaar te bezoeken, eerſt verlof van den Koning of van den Vorſt verzoeken. Hier van, om nu van Vrankryk alleen te ſpreeken, zal men verſcheide voorbeelden vinden by Petrus Pithœus in het tweede deel der vrydommen van de Franſche Kerk, aan het 33 Hoofdſtuk.

10. Het is de hedendaagſche gewoonte in het Katolyke Nederland, zegt de Heer van Eſpen (*de Sponſal. & Matrim. c.* 6.) dat het huwelyk, zoo wel als de andere Sakramenten, in de kerken bedient werden. Maar of de huwelyken van ouds ook in de kerken bedient zyn geweeſt, dat is zoo zeker niet. Men leeſt wel dat ze in 't aanſchyn der kerke, of in de tegenwoordigheit der kerke, aangegaan wierden: maar daar word de kerk genomen voor de vergaderinge der geloovigen; en voor 't aanſchijn der kerke te trouwen, was niet anders gezeit als voor de vergaderinge der geloovigen, en niet in 't heimelyk te trouwen. Maar dat de huwelyken in de kerken, en onder de Hoog miſſe, bedient worden, word als een loffelyke gewoonte aangeprezen door de Synode van Mechelen van 't jaar 1609. door die van Antwerpen, gehouden onder Mirœus, door die van S. Omer

enz. Het zelfde is voor deezen van meer andere Synoden aangepreezen en bevolen geweeſt, als door de Synode van Langres, onder den Kerk-voogd Iſaac, door die van Milanen, onder Karolus Borromeus, door die van S. Malo onder den Biſſchop Willem Gubernator enz.

Men leeſt evenwel noch wel dat de plegtelyke zegeningen over de huwelyken uytgeſproken zyn geweeſt in de huizen der partyen die zich door den trouw vereenigden. Zulks zal men onder andere vinden in het leven van S. Amator by de Bollandiſten: en Theophylactus Simocata ſchryft in het eerſte boek van zijne *Hiſtoria Mauriciana*, dat Johannes Patriarch van Konſtantinopolen den zegen over het huwelyk van Keizer Mauritius in s' Keizers paleis heeft uyt geſprooken.

11. Men zal in dit werk al meer gewag van Kapellanen en Kapellaanyen gevonden hebben. Om dan te weeten wat eigentlyk een Kapellaan is, moet men weeten dat de Chriſtene Keizers en Koningen van ouds doorgaans eenige kamertjes of kerkjes in hun paleis hadden, om'er de Goddelyke dienſten te laaten verrigten, en dezelve met hun huisgezin by te woonen: zulke kerkjes wierden kapellen, en zulke Prieſters kapellaanen genoemt. (Zie *du Cange* v. *Capella*: *Thomaſſin de Diſcipl. Eccl. p.* 4. *l.* 1. *c.* 43, van Eſpen *part.* 2. *tit.* 18. *c.* 4. &c.) Metter tijd hebben de andere geloovigen, die het vermogen hadden, ook eenige bid-plaatzen of kerkjes ter eere van eenige Heiligen beginnen te bouwen: en eenige inkomſten geſtigt tot onderhoud van een Prieſter, die daar dagelyks of ſomwylen Mis zoude leezen, en van 't geene vorders tot het verrigten der Miſſe noodzakelyk was. Eindelyk als een Leek, die een byzondere zucht tot een Heilig had, niet genoeg bemiddeld en was om zoo een ganſche bid-plaats of kerkje te timmeren, heeft men in groote Kerken, als in Katedraale, Kollegiaale, en Parochi-kerken, eenige Zy-outaaren of Zy-kapellen beginnen te ſtichten ter eere van zoo of van zoo een Heilig, ter gedagteniſſe van zoo een geheim, van zoo een mirakel enz. en men heeft daar eenige inkomſten aangehegt voor de Prieſteren, die zulke Kapellen zouden bedienen. Zoo een ampt, van zulke een kapel waar te neemen, is een kapellany. Niet alleen moeſten die Prieſters dagelyks of ten minſte dikwils, de Mis in zulke kapellen leezen, maar ook de getijden met de Kanonnikken zingen, en

op

op zyn Kanoniks, of omtrent op zyn Kanonniks, gekleedt gaan, gelyk de Heer van Espen bewyst. Doch vermits de Kanonnikken doorgaans rykelyk konnen bestaan, en de Kapellaanen nauwlyks hadden om van te leeven, zyn de laatsten in minder achting geraakt, en laaten zich dikwils als de knegten van de Kanonnikken gebruiken. Dat de Kapellaan by ons ook genomen word voor den Priester, die den Pastoor in zijne bedieningen helpt, is een bekende zaak.

12. *Ordinarisse Vergeever.* De Liefhebbers onzer taale zullen het wel inschikken dat we hier en elders onder het vertaalen somwylen eenige basterdwoorden laaten doorschieten. *Ordinaris* is hier meer te zeggen als *gewoonlyke*: want het betekent zoo een vergeever van kerk-ampten dewelke dezelven uyt hoofde van zyn ampt of waerdigheit vergeeft: want men weet dat 'er zodaanige vergeevingen aan het Bisschopdom, aan het Aarts-diakenschap, aan het Dekenschap enz. zyn gehegt.

13. Het is genoeg bekend hoe zeer dat deeze *Kommenden* in zwang gegaen hebben. Als de Paus iemand, die de vereischte hoedaanigheden of jaaren niet en had om een kerk-ampt te bezitten, ja in de wereld wilde blyven, de inkomsten van zoo een kerk-ampt wilde vergunnen, stelde hy zoo een ampt onder de zorg of bewaaring van zoo een persoon: dat was *commendare*, *aanbeveelen*. De Bisschoppen hebben die magt ook gehad; en dat in 't eerste met een goed inzigt; te weeten op dat de openstaande kerken en ampten, dewelke om eenig belet van geen Harder konden voorzien worden, niet onbediend zouden blyven. Maar dewyl zulke persoonen de vrugten van die aanbevole kerken genooten, begonnen zy allerhande middelen in 't werk te stellen om die *Kommenden* langen tijd te behouden, en zagen de Bisschoppen dikwils op hunne hand te krygen: waar door dan een persoon metter daad dikwils veele kerk-ampten bezat. Om hier tegen te voorzien, hebben de Pauzen belast dat zodaanige *Kommenden* niet langer als ses maanden mogten duuren (*cap. Nemo* 15. *de Elect. in* VI.) Doch omtrent na het jaar 1350, hebben de Pauzen zelf zich aan dien Regel niet gehouden, en begonnen de kerk-ampten aan deeze en geene persoonen voor geheel hun leven in *Kommenden* op te draagen. Door deeze manier hebben zy de vergeeving van verscheide

kerk-ampten in het Weſten tot zich getrokken. Maar hier over zyn dikwils groote onluſten ontſtaan, als by Matthæus Paris (in Henrik III.) en elders gezien kan worden. Dat meer is, de Pauzen gaven die *kommenden* doorgaans aan Italiaanen en Uytlanders; waar door een menigte van geld buitens lands wierd gezeult. Zoo dat de Koning van Engeland onder Innocentius IV. eens oprekende hoe veel gelds dat 'er 's jaarlyks op die wyze buiten zyn Ryk wierd gezonden, en bevonden heeft dat het veel hooger beliep als zijne eige inkomſten, te weeten op 70 duizend marken zilvers: daar zyn inkomſten noch op het derde deel zoo hoog niet geſchat wierden. (Zie *Matthæus Paris ad ann.* 1254.) Maar om tot onze zaak te koomen, en te weten hoe dat de *Ordinariſſe Vergeevers* daar door in hun regt benadeelt wierden, moet men aanmerken, dat dit als een kunsje was, om de vergeevers in hunne begeevinge te beletten. De begeeving quam hun toe; en de Paus wilde hen quanſuys in hun regt niet verkorten, nochte zich hun regt en hunne begeeving aanmaatigen. Hy vergaf dan die kerk-ampten niet; maar als algemeen Beſtierder der kerke beval hy dezelve voor eenigen tijd aan iemands zorge en beſtieringe. Zoo lang deeze aanbeveeling duurde, bleef het vergeeven opgeſchort. Zie Fr. Paolo van de kerkelyke Ampten enz.

14. *Vereenigingen* enz. Dit was ook een kunsje: op dat iemand, althans naar den ſchijn, geen twee of meerder kerkelyke ampten tegens het verbod der kerkelyke Regelen zou bezitten, en egter de inkomſten der zelven zou mogen genieten; vereenigde men het eene, dat men zoo een perſoon wilde vergunnen, met een andere 't welke hy behoorlyk bezat of mogt bezitten. Dan waren het uyterlyk geen twee kerk ampten, maar niet meer als een, als zijnde beide in een, of 't eene in het andere geſmolten. Hier door wierd het Regt der vergeevers, benoemers, verkiezers enz. al wederom verkort; want als by voorbeeld een kerkelyk ampt ſtaande ter vergeeving van een kapittel vereenigt wierd met een ander kerkelyk ampt, ſtaande ter vergeevinge van den Paus, wierd het als een gerekent met het laatſte, en moeſt vervolgens ook door den Paus vergeeven worden.

15. *Intreeden*, *Wederkeeringen*: dit is al te duiſter voor de ongeſtudeerden: waar omtrent moet aangemerkt worden dat, indien iemand zyn kerkelyk ampt tegen

een

een ander verruilt hebbende, in het bezit van het tweede niet kon koomen, dat hy zeg, ik zonder naarder vonnis weder mogt keeren tot zyn eerſte kerk-ampt. En dit is tegen de Regten of billykheit niet. Op dien voet heeft men ook gaan uytvinden dat iemand zyn kerk-ampt aan iemand anders afgeſtaan hebbende, indien deeze tweede het zelve ampt weder quam over te geeven zonder in het bezit getreeden te zyn, dat, zeg ik, de eerſte weder tot zyn ampt mogt keeren; en dat wierd *acceſſus*, intrede, genoemt, als of hy voor de eerſte maale in het bezit van zyn ampt was getreden. Doch indien de tweede, daar hy het ampt aan afgeſtaan had, na dat hy in 't bezit was getreden, het zelve aan iemand anders quam af te ſtaan, of uyt de wereld te ſcheiden, dat dan de eerſte weder tot het zelfde ampt mogt keeren, en dit doopte men *Regreſſus*, wederkeering. Op dien voet kon men de kerkelyke ampten als erfelyk maaken, zonder dat de *Ordinariſſe Vergeever* ooit te paſſe kon komen om zoo een ampt te vergeeven. Want by voorb. Johannes gaf het op gemelde voorwaarde over aan Jacobus. Stierf Jacobus, of ſtapte hy 'er af, dan quam Johannes wederom in zijne oude bezitting en kon het aan Petrus overdoen. Bleef Jacobus langſt in 't leven, die kon 'er even eens mee omſpringen. Doch de Pauzen, zegt Broeder Sarpi (*de Benef.*) hebben altijd het regt van zodaanige overgeevingen van kerkelyke ampten aan te neemen en goed te keuren aan zich behouden. Dat meer is, die de kerkelyke-ampten zodaanig aan een ander overgaven, deeden het dikwils met behoudinge van alle de inkomſten voor hun leven lang: want zy beoogden niet anders, als dat de inkomſten van zoo een vet kerkelyk-ampt na hunne dood aan iemand van hunne vrienden of bloedverwanten zouden komen. Daarom zyn dusdaanige wederkeeringen eindelyk verboden in de kerkvergaderinge van Trente. (*Seſſ. 25. c. de R.*) Zie Broeder Sarpi ter gemelde plaatze, en den Heer van Eſpen *in jus can. p. 1. tit. 27. c. 7.*

16. *Coadjutoorſchappen.* De Biſſchoppen, gelyk men weet, hebben hunne *Coadjutores* of Medehelpers, daar we elders van geſproken hebben. Doch de bezitters van vette kerkelyke ampten, ziende dat de Medehelpers der Biſſchoppen door een Geeſtelyke wet, de naazaaten der Biſſchoppen wierden, hebben dezelve wyze willen na-

volgen, om de gemelde ampten als erfelyk te maaken, of ten minſte op iemand, daar zy zucht voor hadden, te doen vervallen. Zoo gingen dan niet alleen de kerkelyke Dienaars, die met zorg der zielen beladen waren, maar ook die tenemaal vry waren van zodaanige zorg, en vervolgens geen de minſte hulp van nooden hadden, Medehelpers aanneemen; doch niemand als de Paus, zegt wederom de gemelde Sarpi, vermogt hun de magt te geeven van zodaanige Medehelpers aante ſtellen.

17. *Met intrekkinge van het regt der Maanden.* Hier omtrent moet geweeten worden dat volgens de meergemelde Verdrag-punten der Duytſche Natie de verkiezing tot Aarts-biſſchoppelyke en Biſſchoppelyke kerken aan de Kanonnikken is gelaaten: en vorders, dat omtrent alle andere zoo wereldlyke als kloosterlyke kerkampten, behalven die aan 't Hof van Rome zouden openvallen, deeze Regel zou onderhouden worden, dat de *Ordinariſſe Vergeevers* hun regt vry en ongemoeit zouden mogen beoeffenen omtrent alle de kerkelyke ampten, dewelke zouden openvallen in de maanden van Februari, April, Juny, Auguſtus, October en December: maar dat de ampten in de andere 6 maanden openvallende zouden ſtaan ter vergeevinge van den Paus; te weten onder dit beding dat zoo dikwils als de Paus zodaanige kerk-ampten niet en vergaf binnen den tijd van drie maanden, het regt van vergeevinge, voor die reize, weder zou keeren tot den *Ordinariſſen Vergeever*. Volgens den achtſten Regel der Roomſche Kantzellarye zyn 'er maar 4 maanden vry van de Pauſſelyke vergeevinge, te weeten Maart, Juny, September, December. Doch in het tweede gedeelte van den zelven Regel word aan de Patriarchen, Aarts-biſſchoppen en Biſſchoppen, die hun verblyf in hun Biſdom houden, en anders niet, de keur gegeeven of zy die 4 maanden voor hunne vergeevinge willen behouden, dan of zy ſes maanden willen hebben; maar onder beding van dan in hun Biſdom te blyven, en zoo dikwils als zy 'er buiten zyn, de vergeeving der kerkelyke-ampten als dan openvallende te verliezen. Doch dient ook aangemerkt dat verſcheide kerk-ampten onder de Pauſſelyke maanden niet gerekent en worden; dan dit is buiten ons tegenwoordig beſtek.

18. Dit Akkoord is in alle de plaatzen van het Duytſche

ſche Ryk niet aangenomen geweeſt: en ſommige Bisdommen hebben zich zederd het jaar 1518 gehouden aan de kerkvergaderinge van Bazel, dewelke ſchier allerhande Pauſſelyke aanbehoudingen heeft vernietigt. Ja veele plaatzen, dewelke het Akkoord eerſt aangenomen hadden, zyn 'er naderhand ook afgeweeken, op dit voorwendzel, dat het door geene algemeene en eendragtige toeſtemminge over al was aangenomen: en zoo is het, zegt Broeder Paulus Sarpi (*de Benef.*) als tenemaal buiten gebruik geraakt; en hebben de Pauzen op verre na alles niet behouden, dat zy bedongen hadden: waar over Clemens VII en Gregorius XIII ſcherpe Bullen, doch zonder vrucht, uytgegeeven hebben, en waar over ook de Kardinaal Madrutius, Legaat van Klemens VIII, in 't jaar 1594 op den Ryks-dag van Regensburg met even weinig vrucht hooggelyk heeft geklaagt. Hier tegen zegt, hy vorder, weet men te Romen geen andere raad, als dat men 'er een van deeze twee middelen in 't werk ſtelt. 1. Dat de Jeſuyten aan de Bezitters van zodaanige kerk-ampten in de Biecht op hun gemoed belaſten zich van Roomſche Bullen te voorzien, daar hun de gemelde kerk-ampten op nieu gegeeven zouden worden: en dit geeft dan zoo een indruk op de gemoederen der menſchen, als of de vergeeving der *Ordinariſſe Vergeevers* kragteloos en onwettig was geweeſt. 2. Dat het Hof van Romen al zulke vergeevingen van kerk-ampten, dewelke tegen de verdrag-punten ſtryden, af-keurt en vernietigt: en, om geen tegenſtand te vinden, dezelfde Ampten wederom aan den zelfden perſoon vergeeft. Zoo een perſoon zal daar niet tegen zyn; want, behalven dat hy zyn ampt behoudt, is hy dan vry van alle Roomſche quellaadje. De *Ordinariſſe Vergeever*, behalven dat hy 'er niets kan tegen doen, kreunt 'er zich weinig aan, want de perſoon daar hy het ampt aan gegeeven had, blyft het behouden. Maar Romen, zegt hy al vorders, wint 'er evenwel genoeg by; om dat zulke ſchriften zorgvuldig bewaart worden, en metter tijd konnen dienen om te toonen dat men haare beveelen heeft gehoorzaamt: gelyk als zoo menige Ordonantien, dewelke noit eenige uytwerking gehad hebben, ten zelven einde in de Dekreetaalboeken zyn ingelaſt, om 'er metter tijd voordeel uyt te trekken. Hy verzekert dat het Hof van Romen dit middel eertijds in veele andere gelegendheden heeft gebruikt,

bruikt, en het zelve noch tegenwoordig gebruikt in kerkelyke ampten van groot belang, en omtrent perſoonen, dewelke eenigzins van Romen af-hangen. Ik verhaal dit maar Hiſtoriſcher wyze, zonder voorgemelden Broeder Sarpi in alles borg te willen blyven. Egter zou men konnen bewyzen dat 'er al vry wat aan is geweeſt.

Vorders getuit Zypæus ook (*Conſult. 3. de Præbendis*) dat alle de Duitſche Vorſten onder deeze Verdrag-punten niet begreepen of aan dezelve gehouden zyn: veele Duitſchers, zegt hy, hebben dezelven niet aangenomen, als die van Wurtsburg, van Bamberg en meer anderen, dewelke grooter, of ten minſte hen beter voegende privilegien bedongen hebben.

19. De geleerde Minnebroeder Tacitus Nicolaus Zegerus dewelke zeer deftige en oordeel-kundige Aantekeningen, op het N. Teſtament heeft uytgegeeven, heeft de Aantekeningen over het eerſte deel opgedraagen aan onzen Georgius van Egmond. In deeze opdragt pryſt hy hem ten hoogſte over zijne gunſt en mildaadigheit tot de geleerden en tot de armen. Hy roemt ook zijne geleerdheit, zeggende dat hy, in plaats van over tafel van nieuwe tijdingen, van het aanfokken van ſchoone paarden, van het ophoopen van groote rykdommen, of van diergelyke wereldſche zaaken te ſpreeken, gelyk de gewoonte van veele anderen was; gewoon was iets uyt de verborge wetenſchappen of uyt de heilige Boeken op te haalen; en dat hy in alles klaare blyken gaf van zyn deftig verſtand, oordeel en geleerdheit.

20. Van ouds was het de manier, als 'er een jaarlykſche Mis geſtigt was, dat de Kanonnikken op zoo een jaargetyde een maal kreegen, of wanneer ze by malkander woonden, en een gemeene tafel hadden, wat pragtiger onthaalt wierden. Dit vindt men in het leven van S. Eigil door den Monnik Candidus beſchreven, in een Plakaat van Godefroy met den Baard Hartog van Braband (by Mireus *Donat. Belg. c.* 62.) en op veele andere plaatzen. Zoo een maal wierd *Pitantia* genoemt. Naderhand, zegt de Heer van Eſpen (*in jus Canon. p.* 2. *t.* v. *c.* 7.) is zoo een maal uyt de gewoonte geraakt, en de manier opgekomen dat de Kanonnikken, die op de Miſſe van het jaargety verſcheenen, een zekere uytdeeling in geld genooten. Deeze uytdeeling was des te grooter of te kleiner, hoe dat de Mis met meerder of minder ſtaatzie moeſt gedaan worden.

J O-

JOHAN VAN GOCH

Algemeen Vikaris van

GEORGIUS VAN EGMOND

Bisschop van Utregt;

EN

MATTHIAS VAN GOCH

Wy-bisschop te Utregt.

In *a* 't jaar onzes Heere CIↃIↃ, den 27 April, heeft de eerwaardige Vader in Christus, de Heer Johannes *a Bosco*, door Gods barmhertigheit Abt van het Klooster van S. Benedictus te Staveren in Hemelum, leggende in Vriesland, in het gezigt van de eerw. Heeren, den Deken en het Kapittel van de Salvators-kerke te Utregt, aan den Heer Johan van Goch, Kanonnik der zelve kerke, en Algemeen Vikaris van den Hoogwaardigsten Heer, Georgius van Egmond Bisschop van Utregt, aangeboden eenige Heilige Overblyfzelen van den H. Apostel en Evangelischryver Mattheus. (1)

Johan van Goch Kanonnik, algemeen Vikaris van Utregt, bezigtigt verscheide gebeenten der Heiligen.

En noch eenige heilige Overblyfzelen van onzen zeer heiligen Patroon, S. Bonifacius, Martelaar, Aarts-bisschop van Ments, en Bisschop van Utregt. Deeze overblyfzelen heeft dezelve

a Matth. Fundat. Eccles. l. 1. fol. 65.

Heer

Heer Johan van Goch, met alle eerbiedigheit, in het Kapittel vertoont voor den Deken en de Kapittel-heeren: welke Deken bevolen heeft, dat ze zorgvuldiglijk zouden opgesloten en bewaart worden. Tot oorkunde deezes heeft de eerwaardige Heer en Abt voornoemd den tegenwoordigen Brief, met zyn zegel onder aan hangende, bezegelt, en met eigen hande ondertekent. enz.

Hy bezoekt het klooster te Zijl.

Het Nonne-klooster van Zyl, in de stad Haarlem / is / om het onstigtelijk en ongebonden leven aldaar / in 't jaar 1526 / den 13 Dec / uyt last van Henrik van Beyeren, bezogt geweest door den Eerw. Heer Matthias van Goch, Wy-bisschop / en door Johan van Goch, Vikaris van Utregt / met magt om den Regent te veranderen.

AANTEKENING.

1. Hoe los dat alles is 't geen van de Overblijfzelen van S. Matheus vertelt word, wie dat 'er al eenige stukken van meenen te hebben, en van waar dat ze herwaarts zouden gebragt zyn, kan in den meergemelden Baillet, daar hy het leven van S. Matthæus beschrijft, nagezien worden.

HERMANNUS

OF

HERMAS LETHMATICUS,

Leeraar der Godgeleerdheit,
algemeen Vikaris.

Hy was een Gouwenaar / Leeraar der Godgeleerdheit in de Sorbonne te Parys / Deken van S. Mariaas-kerke t' Utregt / en algemeen Vikaris van Georgius van Egmond Bisschop van Utregt. Hy was een man van een zonderlinge geleerdheit / godzuchtigheit en zoonigheit. Uyt dien hoofde heeft Erasmus, in zijnen Brief aan Nic. Everardus, hem ook ten hoogste geroemt. Na dat Hermannus, zegt hy daar / eer dat hy op de Godgeleerdheit ging studeeren, een goed begin had geleit met de Grieksche taal en vrye kunsten te leeren, hy heeft, in de Sorbonne op de Godheit studeerende, zijn' leertijd zodaanig waargenomen, dat hy met eenpaarige toestemminge boven alle de anderen heeft uytgemunt, en dat in die schole, dewelke in dit soort van studie buiten alle tegenspraak altijd de kroon boven alle scholen heeft gespannen. Niet alleen heeft hy die spitsvinnigheden op zyn duim, dewelke in de scholen in het redentwisten te pas koomen : maar daar zijn geene historien, geene oude Godsgeleerden, of hy heeft ze doorbladert, en hy weet ze alle van buiten. Hy heeft een vlug en snel verstand, een onverzadelijke lust om te leeren, een vaardig en ryp oordeel, (1) enz. Daar volgt noch meer tot lof van Hermannus. Hy heeft een Werk / bestaande uyt 9 Boeken / ge-

Eerste beginzelen van Lethmaticus.

Des zelfs geleerdheit.

geſchreven de inſtauranda Religione, (van den Godsdienſt te herſtellen) 't welke te Bazel by Oporinus in folio is gedrukt. Hy heeft het opgedragen aan Karel V. En het handelt 1. van den Godsdienſt. 2. van de overloopers. 3. van de wankelmoedigen. 4. van de opkomſte der kerke. 5. van den uytſteekenden voortgang der kerke. 6. van de kerkelijke verſcheidendheit. 7. van de kerkelijke regtspleeginge. 8. van het gezag der H. H. Schriftuure. 9. van de kerkelijke gebruiken. Alardus van Amſterdam ſchrijft in de voorreden op zijne vertaaling van Theophylactus dat Hermannus een Werk heeft geſchreven / beſtaande uyt 35 Boeken / waar aan hy deezen tijtel had gegeeven: Het gezucht of het verlangen van onze moeder, de H. Kerke, dat de Godsdienſt weder in ſtaat mag gebragt worden: dezelve Alardus heeft een ſraay lof-gedicht op deeze 35 boeken gemaakt. (2)

Zijne dood. Hy is te Utregt in 't jaar 1555 / op S. Niklaas-dag / overleden na dat hy 60 jaaren had geleeft / en 25 jaaren had Deken geweeſt. Hy is in 't midden van de kerke / regt over het Choor / begraven / onder een zark daar een vergulde plaat met een opſchrift was op-geſtelt. Deeze plaat is 'er door de moetwillige ſoldaaten / die 't Utregt in bezettinge lagen / afgerukt. Op de zark ſtaat noch dit opſchrift te leezen: Johannes van Noortwyk Lethmaticus, Kanonnik, dewelke in een vroegen ouderdom is geſtorven, en den 15 Maart, in 't jaar 1570. beneffens zijnen oom is begraaven. Molanus (Natal. S. S. Belg.) maakt ook gewag van deezen Johannes van Noortwijk, en voegt 'er by dat hy voorheene verſcheide Levens van Nederlandſche Heiligen aan Surius ter hand heeft geſtelt. (3)

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Eraſmus voegt 'er noch by dat 'er geen trotsheit, geen gal, geen laatdunkendheit in zoo een man te vinden was. Martinus Dorpius ſchrijft in een Brief aan Lethmatius zelf, dewelke in de onlangs gedrukte Beſchrijvinge der ſtad Gouda word vermeldt, dat hy zeer beleefd, ſpraakzaam en zeer bevallig van ommegang was.

2. Dit Werk is noit gedrukt. Oporinus, die een kenner van goede boeken was, had het gaarn gedrukt: maar Lethmaat heeft het aan de Kerkvergaderinge van Trenten gezonden, om daar alvorens onderzogt te worden. Lethmatius quam te ſterven, de Kerkvergadering quam ten einde: het Boek is weg-gebleven.

3. Die noch meer van hem zou zoeken te weeten, zal zijnen luſt in de gemelde Beſchrijvinge konnen boeten; Daar zal men onder andere vinden dat Letmaat, zoo ras als Adrianus VI. op den Pauſſelijken Stoel was geklommen, naar Romen is gereiſt, zoo als het puikje zijner lands-genooten ook heeft gedaan. Doch hy kreeg 'er niet anders als een Kanonniksdye van S. Maria t'Utregt. Men zal 'er ook vinden, 't geen ook by Ant. Mattheus (*Fundat. Eccleſ. p.* 146.) te leezen ſtaat, hoe dat hy in de ly is geraakt om den Hartog van Gelderland. Deeze, die een goede ſomme gelds van de Utregtenaaren moeſt hebben, had het oog op de drie berugte Eenhoorns van de Mariaas-kerke, dewelke tot kandelaaren van 't hoog altaar gebruikt wierden. Hy wiſt den Deken Lethmaat door luiden daar toe geſchikt zoo wel te beleezen, dat dezelve hem een der drie hoornen, buiten weeten van de Koninginne Maria en van zijne Medekanonnikken, heeft gezonden. Daar op is hy op Vredeland gezet, en niet los gelaaten, als onder toezeggінge van zijn uyterſte beſte te doen, om den gemelden eenhoorn binnen de twee naaſtkomende maanden wederom te krijgen.

JOA-

JOACHIM VAN OPRODE

Leeraar der Godheit,

Uytlegger der H. Schriftuur,

BISSCHOP VAN HEBRON,

Algemeen Vikaris, in Bisschoppelijke zaaken,

VAN

GEORGIUS VAN EGMOND

EN VAN

FREDERIK SCHENK:

Wy-bisschop van Utregt,

Heeft in 't jaar 1537, de kerkelijke wijdzels bedient aan Paulus de Goede, die een Hofje op zijnen naam in de stad Leiden had gesticht.

Bedieningen en verrigtingen van Oprode:

Onder anderen heeft hy zekeren Catechismus/ die eerst in 't Latijn/ op bevel van Keizer Ferdinandus, in 't jaar 1567. was uytgegeeven/ en die naderhand uyt last van Philips II. Koning van Spanje in het Nederlandsch was vertaalt/ voor de derde maal/ in het jaar 1576/ laaten drukken te Utregt/ na dat hy hem in beter stand had gebragt/ en met eenige onderregtingen had vermeerdert.

Zijne schriften.

Noch heeft hy verscheide Werkjes van godvruchtigheit geschreven/ dewelke ongedrukt bewaart worden in de Boekzaal van den Heer H van Heussen.

FRED.

BLADWYZER

Van de voornaamste Zaaken in dit tweede Deel van *Batavia Sacra* begreepen.

A.

Albregt van Beyeren, Graaf van Holland oorlogt tegen de Utregtenaars, 376
Aalmissen, geene inzamelaars van aalmissen toe te laaten als met verlof van den Bisschop, 285
— ordonantie raakende de inzamelaars der Aalmissen, 345
Aartsbisschoppen, die van gelijke waardigheit met de Kardinaalen gerekent worden, 296
Aartsbisschop van Keulen had in 't Bisdom van Utregt weinig te zeggen, 143
Aartsdiaken te Utregt is altijd ook Prooft geweest, 26
Abcoude hoe aan het Stift gekomen, 461
Abdy van O. L. V. te Haarlem, 323
Abdyen wierden door de Koningen en Vorsten aan de regeeringe der Bisschoppen onderworpen, en, als 't hun luste, wederom onttrokken, 101
Abdyen in Cellen, en Cellen in Abdyen verandert, 28, 29
— verscheide Abdyen die eerst Cellen zijn geweest, 29
— Koninklijke Abdyen, 187
Abten, aan wien eerst van alle de Bisschops-cieraaden zijn toegestaan, 187
— Abten, die de Myters enz. geweigert hebben, 187
— deftige mannen hebben niet konnen lijden dat de Myter door de Abten gedraagen wierd, 187, 188
— Abten die een Koninklijken Scepter gedraagen hebben, 189
Adel, waarom dat 'er nergens beter blijken van den adel worden gevonden als by de Duytschers, 182
Adrichem (Niklaas van) Abt van Egmond, door zijn toedoen worden de Utregtenaars van den ban ontslagen, 492
Advokaaten van Egmond, 102
— hebben dikwils grooten overlast aan de Abdye gedaan, 103

Advokaatschap der Abdyen wierd zelfs door Koningen en Vorsten waargenomen, 102, 103
Advokaaten der Kerken en Abdyen, 103, 104
— hoe dat zy de goederen der Kerken dikwils doorbragten, 104, 105
— hadden hunne Onder-Advokaaten, 105
— hun groot gezag, 104
Advokatinnen over Kerken en Kloosters, 105, 106
Advokaaten, wie tot Advokaaten in kerkelijke zaaken mogen aangenomen worden, 348
Aflaaten door Bisschop Wilhelmus tegens de Hollanders afgekundigt, 260
— door de Pauzen en Bisschoppen verleent voor die tegens de Heidenen, Turken, en Ketters optrokken, 266
— wierden eerst maar vergunt aan die hun leven in den oorlog verlooren, 266
— daar na ook aan alle de genen die tegen de vyanden des geloofs gingen vechten, 266, 267
— wierden tot afflag van de Kanonijke boetpleegingen gegeeven, 379, zie ook 407, 408, 409, 411, 426, 427, 430, 475
Agricola (Rudolphus) zijne geleerdheit, 464
S. *Agnes-berg* Kerk en Outaren aldaar gewijdt, 404, 508
— Kerkhof enz. aldaar gewijdt, 525
Akkoord, zie *verdragpunten*
Almelo, Kapelle der Franciskaaner-zusters aldaar gewijdt, 510
Amersfoort door Bisschop Henricus tot een Stad gemaakt, 197
— Kapittel aldaar gesticht, 316
Amerongen (Johan van) Schout van Utregt, gevangen genomen, en onmenschelijk mishandelt, 502
Andreas van Kuyk XXV Bisschop van Utregt, 81
— deszelfs lof, 81
— heeft den moord van Floris den zwarten helpen uytvoeren, 81
— of hy de Abdy van Marien-waart heeft gesticht, 81, 82
— hy doet de Reguliere Kanonnikken uyt Staveren uyttrekken, 83
— begiftigt verscheide Kerken, 83, 84
— zijne mildaadigheit, 84
Anselmus Abt van Egmond afgezet, 43
— word Anselinus genoemt in de Kronijk van Egmond, 62
— hoe dat hy de goederen der Abdye verquiste, 62
Apostolischen zegen: zaligheit en Apostolischen zegen: wat Paus die toewenschingallereerst heeft inge-

ingevoert, 594
Arentsberg (Godfridus van) mede-pligtig aan den moord van Floris den zwarten, 81
Arnoldus XXX Biſſchop van Utregt, 127
— ſterft te Romen, 128
Arnoldus van Hoorn, XLIX Biſſchop van Utregt, 362, 364
— zijne gaaven, 364
— word Biſſchop van Luik, 364
— zijne ordonnantie, 364, 365
— heeft meer werks gemaakt van den Oorlog als van de goddelijke boeken, 375
— heeft zich in een onnoodigen Oorlog geſtoken, 375
— onder hem is 'er geoorlogt tuſſchen de Utregtenaars en de Hollanders, 376

B.

Baarn onder de mindere Steden gerekend, 198
Bacelier, *Baccalaureus*, wat te zeggen is, waar die naam van daan komt, 356
Balduinus II. XXIX Biſſchop van Utregt, 120
— kruisvaart onder hem, 121
— zijn vroom leven, 120, 121
— zijne dood, 122
— zijn krakeel met den Grave van Gelderland, 121, 123
— verzoent de twee zoonen van Floris III. 126
— zijn Oorlog met de Drentenaaren, 126
Balduinus Biſſchop van Tripoli, Wy-biſſchop van Willebrand Biſſchop van Utregt, 174
Ban: eeuwige ban tegens de roovers der Kerkelijke goederen en anderen uytgeſproken, 141
— het mijden van de genen die in den ban waren is ſomwijle te ver gegaan, 241
— misbruik der bannen, 241, 242, 256
— die in den Ban zijn, moeten uyt de Mis geweert worden, 273
— die boven het jaar in den ban gebleven zijn, moeten aan den Biſſchop bekend gemaakt worden, 347
— niemand mag met banbrieven geplaagt worden als na behoorlijke daging, 350, 433
— niemand mogt van den ban ontſlaan als de Biſſchop, 315
— ban tegen de Diephoutsgezinden, 414, 461
— word van veelen niet geacht, 414, 425, 459
— van zommigen des te meer, 414, 459
— ban tegen die van U-

tregt, van ſommigen niet geacht, 490
— lichting van den ban, 492
— die in de ban waren mogten geen toegang hebben tot de Raadhuizen en vierſchaaren, en voor geen getuigen dienen, 275
Bandelli, banden daar de hoofden der gevormden mede gebonden wierden, 301
— verſche'de gebruiken en ordonantien omtrent deeze *bandelli*, 301, 302
Bartholomeus de *Martyribus* wat hy te Romen gedaan heeft tot voordeel der Biſſchoppen, 298
Beeld van O. L. Vrouw te s' Gravezande, 179, 191
Banken en ſtoelen laat in de Kerken opgekomen, 376
Baſterden zie onechtelingen
Baſinus (Thomas) is al te partijdig voor David van Borgonje, 499
— uyt Vrankrijk gebannen, hoe herwaarts gekomen, 511
— word Vikaris van den Biſſchop David, 512
— heeft een kort verhaal nagelaaten, 512
Begraaffenis (kerkelijke) aan wie te weigeren, 227, 228, 229, 253, 254, 249, 283
Beka gehekeld, omtrent de Wijding en den Mijter der Utregtſche Biſſchoppen, 57
— verdedigt, 68, 69, enz.
Begynen, de gemeene Begijnen door de Pauzen niet afgeſchaft, 320
Benedictus XII. zou gaarne de vrede met Lodewijk van Beyeren gemaakt hebben, 331
— door wie dat hy daar in belet is geweeſt, 331, 332
Birowoldus eerſte vaſte Advokaat van de Abdye van Egmond, 92, 93, 102
Beveſtigen der Biſſchoppen (door de Keizers en Koningen) verboden, 46
— is egter op veele plaatzen in gebruik geweeſt, 46
— tweederhande twiſt daar over, 63
— verdrag daar over getroffen tuſſchen den Paus en den Keizer, 49, 50, 64, 66
— of dat verdrag zoo nadeelig voor den Keizer was als Paulus Sarpi verzekert, 66
— de Koningen hebben doorgaans het regt gehad om de verkiezing te beveſtigen, 112
— het beveſtigen (door den Vorſt) was een regt van oppermagt, 114
— die Regel heeft veele uytzonderingen, 115
— zodaanige beveſtigingen van ſommigen voor ſnooder

ſnooder kettery gehouden als de ſimony, 64
Beveſtiging (Pauſſelijke) 4000 dukaten naar Romen gezonden om die te verkrijgen, 49
Beveſtiging der Biſſchoppen hoedaanig door den Paus geſchiedt, 641
Bezoeken of bezichtigen der Kloosteren, 643
Biecht ten minſte eens 's jaars te biechten, 272, 273
Biechtvaders plagten hunne biechtelingen te geeſſelen, 146
Bisdom van het eene tot het andere over te gaan is langen tijd in geen gebruik geweest, 169, 170
— wat Pauzen zulks in 't werk geſtelt hebben, 171
Biſſchoppelijke regten en dienſtbaarheden wat geweest zijn, 39
Biſſchoppen hunne Mis, zie Mis der Biſſchoppen.
— plunderen van den inboedel der overledene Biſſchoppen zie *plunderen*.
Biſſchoppen van Utregt, redekaveling over hunne Wijding en Mijter, 55
— of de Kerk van Utregt tot den tijd van Godebaldus toe geen regte Biſſchoppen heeft gehad, 55
— mogten, na de tijdelijke overdragt, niet verkozen worden zonder voor af gaande benoeminge, 584
Boeken, argerlijke boeken mogen door de Biſſchoppen verboden worden, 641
— het onderzoeken en verbieden der boeken is ook by de anders gezinde in gebruik geweest, 642
— wat magt de Keizers van ouds in deeze zaak gehad hebben, 642
Boetpleging, die openbaare boetvaardigheit gepleegt hadden, wierden onbequaam gehouden tot de kerkelijke Wijdzels, 215
Bonifacius IX. heeft koophandel gedreven met het verplaatzen der Biſſchoppen, 171
Braſelt by Emmerik, Kapel aldaar gewijdt, 379
Breda, regt op Breda door den Hollandſchen Graaf aan den Brabander afgeſtaan, 138
Brederodens, zie Gijsbregt van Brederoden, Johan van Brederoden enz.
— zijn zeer mishandelt geweest onder David van Borgonje, 501
Heer van Brederode gevangen genomen, 502
— hoe onmenſchelijk en barbariſch is mishandelt, 502
— hem word quaden wijn te drinken gegeeven daar hy van ſterft, 502
Borſelen (Adriaan van)

« Heer van Duivelland dient Philips van Borgonje tegen Gijsbregt van Brederode, 481
Britanje (Hartogen van) hadden in Vrankrijk het regt van Biſſchoppen in te huldigen, 115
Brugge, verſchil tuſſchen de Biſſchoppen van Utregt en van Noyons over zekere Kerk te Brugge, 6, 7, 14, 15
. . de Kerk van Brugge moeſt een Prooſt verzoeken van S. Maartens Kerke te Utregt, 52
. . onderlinge vereeniging tuſſchen de Kerk van Brugge en de Domkerk te Utregt, 52
Bullen der Pauzen, wanneer de hoofden van S. S. Petrus en Paulus op dezelve eerſt gedrukt zijn geweeſt, 555
. . wanneer zy het jaar der Menſchwordinge daarin hebben beginnen uyt te drukken, 596
. . zie *jaar*.
Burchardus XXIII Biſſchop van Utregt, 37
. . zijn lof, 37, 38

C.

Caji, in 't nederduitſch kaajen, 185
Catharina Uytenham, laatſte Abdis van Koningsveld, 180
Cauwertini, wat dat woord mag betekenen, 250
Cellen, Præpoſituræ, Clauſtrales obedientiæ, wat daar door verſtaan word, 26
. . verſcheide betekeningen van het woord *Celle*, 27, 28
. . wel 200 Cellen ſtonden onder den Abt van Kluny, 26
. . wierden wel in Abdyen verandert, 28
. . wierden ook Munnikhuizen genoemt, 26, 30
. . van haare eerſte opkomſte, 28, 29
. . of die Cellen regte Parochi-kerken zijn geweeſt, 31, 32
. . of ze haare eige goederen hadden, 30, 31 enz.
Cel-monnikken en Kloofter-monnikken, 27
Chartularium wat te zeggen is, 26
Chriſma, geen oud *chriſma* te gebruiken, 231
Chrodogangus (S.) heeft het gemeen leven der Kanonnikken weder in zwang gebragt, 148
Coadjutorſchappen wierden ingevoert in allerhande kerkelijke ampten, 647
Conradus XX Biſſchop van Utregt, 16
. . voltooit het kaſteel van Yſſelmonde, 16
. . timmert en begiftigt een nieuwe Kerk te Utregt, 16, 17
. . word van een Vries dood-

doodgestoken, 17
. . verscheide gevoelens over de oorzaak van zijne dood. 17, 18
. . pleit in een vergaderinge te Gerstingen voor Henrik IV. 18, 19
. . zijne ordonantien, 21
. . zoekt Graaf Diderik V. uyt Holland te houden en word van hem geslagen, 25
Conradus III. (Keizer) geeft aan de Kerk van Utregt het regt om een Bisschop te verkiezen, 94
. . hoe dat te verstaan is, 107
Crucigeri, Kruisdraagers, der Konstantinop. Kerke waren niet meer als Diakenen, 297
. . zaten evenwel boven de Bisschoppen en Metropolitanen, 297

D.

Damiate, zo men zegt, door de Haarlemlemmers verovert in 't jaar 1190, 122, 125
. . of zulks is geschiedt in 't jaar 1219, 156, 151, 161
. . is kort daar na weder verloren, 161
Dammen, Stadt in Vlaanderen, door de Hollanders gebouwt, 185
Dataris, wat voor een ampt het is, 603
David van Borgonje krijgt het Bisdom van Utregt, 479
. . vangt de regeering aan tegen den wil der Kapittelen, 485
. . word gevangen genomen en weder herstelt, 491
. . regeert naar zijn welgevallen, 492
. . zijne dood, verscheide oordeelen over zijn leven en regeeringe, 493
. . heeft quaade wetten afgeschaft, 494
. . is van Erasmus geprezen, 495
. . zijn gevoelen omtrent het aanneemen van een *Coadjutor*, 598
. . regeert al te zeer op zijn Souvereins, 499
. . breder omstandigheden van zijn gevangen neemen, 500
. . zijn vergifnis brief, 504
Deken, niemand mogt tot Deken verkoren worden, of hy moest alvorens zweeren dat hy zijn verblijf by de plaats van zijne bedieninge zou houden, 239
Deken had uyt naame van het Kapittel de magt om den Bisschop voor het Kapittel te ontbieden, 13, 33,
. . ook om alle ingezetenen en Ridderen voor het Kapittel te ontbieden, 34
Dekens mogten te Utregt,

na de tijdelijke overdragt niet verkoren worden, als die Karel V. aangenaam waren, 584
. . hoe verre dit door Karel V. en Philips den II. uytgerekt is geweeſt, 593
Dekens over Parochien, (Land-dekens) 142
. . waarom aldus genoemt, 142
. . hebben het dikwils zeer bont gemaakt, 142
. . mogten zich niet bemoejen met zaaken van belang enz. 314
. . hunne magt in Holland en Zeeland bepaald, 349
. . ordonantie tegens hunne uytſpoorigheden, 433 434
. . hunne gierigheit ontrent het toelaten van heimelijke huwelijken, 558
Dekreet wat ſomtijds betekent, 640
Delft wanneer gebouwd, 3, 11
. . Choor der Minnebroeders aldaar gewijdt, 509
Diderik VI. ſtelt eenige Kloosters onder de beſcherminge van den R. Stoel, 89
. . *Diderijk* VII. Graaf van Holland tot voogd over de tijdelijke inkomſten van het Stift aangeſtelt, 129
. . oorlogt tegen den Geldersman, 129
. . word geſlagen, 138
Diderik II. XXX Biſſchop van Utregt, zie Theodoricus.
Doctor zie *Leeraar*.
Dodo, een Vries van een heilig leven, heeft de oude manier der Vriezen, van wraak te nemen over de moord van hunne vrienden, door zijn vierig preeken afgeſchaft, 87
Dodo Advokaat of Beſchermheer van de Abdye van Egmond, 102
Dom en Salvators Kerk of op eenen tijd geſtigt zijn, 33
Dom, *Dom-kerk*, oorſprong
Domkerk, te Utregt, de andere Kerken ſtonden eerſt onder de Domkerke, 22, 23, 24
. . de prieſters van de andere Kerken moeſten op ſommige ſtaatzien van de Domkerk verſchijnen, 23
. . de Domkerk en Salvators-kerk zijn van ouds door een broederlijke eendragt vereenigt geweeſt, 97
Dom-heeren, wanneer die naam is opgekomen, 106
Doop, van de enkelde en drie-dubbelde indompelinge, 244, 245
. . groote onluſten in Spanje

Spanje, daar over, 245, 246
. . ten doop heffen, ordonantie daar omtrent, 271
Duurstede hoe aan het Stift gekomen, 461
Dijken, of Holland noit voor Willem II of omtrent dien tijd, bedijkt is geweest, 183
Dijkgraaven aangestelt, 176
. . aangesteld om den Lekkendijk te bewaaren, 312

E.

Edmannus heeft het leven van Rudolf van Diephout beschreven, 431
Eed, het zweeren van ouds aangezien als een zaak die de kerkel. persoonen niet en paste, 374
. . gevallen daar het zweeren hun geoorlofd was, 375
Eembrugge onder de mindere Steden gerekend, 198
Eemlanders willen onder Holland staan, en laaten zich Oost-hollanders noemen, 352
Egbert Markgraaf van *Meissen* en *Thuringen*, 18, 26
. . tot Keizer opgeworpen tegen Henrik IV. en in een gevecht gesneuvelt, 26
Egmond (Abdy van) door Diderik VI. gesteld onder de bescherming van S. Pieter, 89
. . hoe de goederen der Abdye verquist wierden onder Anselinus, 62
Egmond (Graaven van) zijn eerst geweest de Advokaaten der Abdye van Egmond, 102, 103
. . rekenen hunne afkomste van de Vriesche Koningen, 103
Engelbregt van Kleef tot bestierder van het Stift aangenomen tegen Bisschop David, 487
. . hy word door den Paus met den ban gedreigt, 488
. . hy beroept zich van deezen brief, 490
. . of hy na Bisschop Davids dood tot Bisschop van Utregt is gekozen, 521

F.

Feestdagen, ordonantien omtrent het overtreeden der feestdagen, 371, 433
. . de hoogste feestdagen moesten van ouds met den Bisschop gevierd worden, 34
. . nieuwe feestdagen ingevoert door Bisschop Henrik van Beyeren, 558
Floris I. Graaf van Holland verslagen, 81
. . hoe dat bygekomen is, 85
Floris de Vette, Graaf van

Holland, sterft een lit der Utregtsche Kerke, 43
Floris de zwarte vermoort 81
.. om wat reden, 85
Floris III. Graaf van Holland sterft op een Kruisvaart in 't H. Land, 122
Floris IV. Graaf van Holland in een tornoy doodgeslokon, en waarom, 175, 182
.. zijne dapperheit, 183
Floris V. vermoordt, 206, 207
Floris van Wevelinchoven, L Bisschop van Utregt, 381
.. bedwingt Reinoud van Vianen, 382
.. zijne vroomigheit, 382
.. heeft een Minnebroeder ontwijdt, 384
.. zijn vordere lof, 389
Folquerus Bisschop van Gibbeleth, Wy-bisschop van Arnoldus van Hoorn, 378
Fontanelle, Vrouwen-kloosster in Henegouwen, 329
Formosus is een van de eerste in de Latijnsche Kerk, die van 't eene Bisdom naar een ander is overgegaan, 171
Franciscaner-broeders en zusters, voorregten aan hun verleend, 517, 518
Frederik Barbarossa trekt naar het H. Land, 121
.. verdrinkt aldaar, 122
Frederik II. trekt naar het H. Land, 151, 158
.. word in den ban gedaan, 176
.. kreunt zich niet aan het Pausselijk vonnis, 176
Frederik van Syrick, XLIII Bisschop van Utregt, 311
.. raakt in kleinachting en sterft, 311
.. zijne ordonantien, 313
.. heeft zich de handen genoegzaam laaten binden door den Graaf van Holland, 318, 319
Frederik van Blankenheim, LI Bisschop van Utregt, 396
.. hy word van onze Schrijvers geprezen, 397
.. op zijn doodbedde leggende voorzeit hy de onheilen die de Utregtsche Kerk boven het hoofd hangen, 398
.. sommige smaalen op zijn gierigheit, 397, 399
.. zijne krijgs-verrigtingen, 399
.. opschudding te Utregt onder dezen Bisschop 400
.. men schrijft dat hy op den zelfden dag gestorven en begraven is, 401
Frederik van Baden, LIV Bisschop van Utregt,
.. staat naar het Bisdom van Mets, 55
.. stapt van zijne waardigheit af, 515, 522

. . sterft te Lier in Braband, 516
. . zijne oorlogen, 521
. . wat de Utregtenaars op hem te zeggen hadden, 521
Fulkoldus, Ridder, handdaadig aan den moord van Floris den zwarten, sticht een Abdy, 82
. . word daar Monnik, 82, 83

G.

Gaarde, groote garde, een vliegend legertje van Soldaaten, altijd gereed om den meestbiedende te dienen, 521
Geest (H. *Geest gasthuis*) te Utregt gesticht, 360
Geesselingen waren van ouds zeer gemeen, 143
. . de Bisschoppen plagten de Ketters te geesselen, 144
. . Kanonnikken hebben ook onder de roede gestaan, 144
. . de Kerkvergadering van Aken was tegen het ontblooten der lichaamen, 145
. . Biechtvaarders plagten hunne biechtkinderen te geesselen, 146
. . Koningen en Vorsten gegeesseld, 146
Geestelijke Regters, mogen in Vrankrijk, om zaaken die niet tenemaal geestelijk zijn, geen geldboeten opleggen, 67
Gerardus Magnus, of Gerrit de Groot, wanneer geleeft heeft, 388
Gerrit van Nimwegen, of *Gerardus Noviomagensis* tegengesproken, 552
. . was Hof-kapellaan van Bisschop Philips, 537
. . heeft het Katol. Geloof verlaaten, 539
. . heeft het leven van Bisschop Philips beschreven, 539
Gevangenis, eeuwige gevangenis van veelen voor ongeoorlofd aangezien, 524
't *Geyn* onder de mindere Steden gerekend, 198
. . is waarschijnlijk van ouds magtiger geweest als Amersfoort, 198
Gemeen leven der Kanonnikken, zie Kanonnikzen.
Georgius van Egmond, LX. Bisschop van Utregt, 605
. . regeert in rust en vrede, 611
. . was een vyand van de ontuchtige Geestelijkheit enz. 614
. . zijne ordonantien, enz. 616
. . zijn smeekschrift, en dat van zijne Geestelijkheit, over het beletten van hunne regten, 619, 634, 635
. . lof aan hem gegeven door Roiardus, Moringius

gius, enz. 626, 627, 650
. . zijne dood en ſtichtingen, 628, 629
Geregt, die door het geregt ter dood gebragt wierden mogten geen kerkelijke begraafnis hebben, 227, 228
. . in Vrankrijk is hun in langen tijd geen Biechtvader toegeſtaan, 254
. . zie hangen.
Gerrit van Velſen vermoordt Floris IV. 207
Gevallen voor den Biſſchop opgehouden, 230, 271, 272
Gijsbregt van Brederode, LIV Biſſchop van Utregt, 478
. . de Kabeljauws-gezinden beletten zijne beveſtiging, 479
. . krijgt zijne penningen van den Paus niet wederom, 480
. . houdt de regeering egter aan, 481
. . oorlog daar uyt ontſtaan, 481, 482, enz.
. . ſtaat van zijne waardigheit af, 483
. . word gevangen gezet, 483, 501
Goch (Joh. van) algemeen Vikaris te Utregt, 651
Goch Matthias van) Wijbiſſchop te Utregt, 651
Godt weet het, Ik zeg het voor Godt, enz. van ſommigen voor geen eed gehouden, 374. 375
Godebaldus XXIV Biſſchop van Utregt, 41
. . verjaagt de Reguliere Kanonnikken uyt Zeeland, 41
. . ook uyt Staveren, 43
. . ſticht of ten minſte begiftigt de Abdy van Ooſtbroek, 42
. . zet den Abt van Egmond af, 43
. . heeft de vergadering van Frislaar bygewoont, 44
. . de Myter is hem toegeſtaan door Kalixtus II. 46
. . word door het Volk van Henrik V. gevangen gezet, 48
. . word Monnik en ſterft te Ooſtbroek, 49
. . zijne ordonantie raakende de Kanonnikken van S. Mariaas Kerke te Brugge, enz. 51
. . voorregten door hem toegeſtaan aan den Prooſt van Weſtvrieſland, 53
Godefridus XXXVIII Biſſchop van Utregt, 116
. . zijn verſchil met den Graaf van Holland, 116, 117
. . ongelukken in zijnen tijd voorgevallen, 117
. . kloek van moed en lichaam, 117
. . ſticht vier ſterke Sloten, 117
. . word door den Graaf van Holland geholpen, 119
Godsgenade (Biſſchop door) hoe lang de Biſſchoppen van

van Utregt aldus geſchreven hebben, 38, 39
. . veele hebben noch lang daarna alleenlijk geſchreven *door Gods genade*, 591
Gorkum, Kapittel aldaar opgeregt, 339
Goswinus XXXVII Biſſchop van Utregt, 193
. . was, zoo men zegt, onkundig, enz. 193
. . word afgezet, 193
Goswinus Hexius, Biſſchop van Hieropolis, Wijbiſſchop onder David van Borgonje, 509
. . zijne ſchrifren, dood, enz. 510, 511
Govert met den bult dood geſtoken, 3, 4, 11, 12
. . is een deftig karel geweeſt, 12
's *Gravezande* Hof van daar naar den Haag gevoert, 179, 191, 192
Gregorius VII. verklaart zich voor den Biſſchop van Utregt, in zeker geding raakende de Kerk van Brugge, 6, 7, 14
. . beſchuldigt van al te groote toegevendheit omtrent de bannen, 242
Gregorius (S.) III Biſſchop van Utregt, zijne gebeenten te Utregt gevonden, 406
Guldens, verſcheide guldens gingen te Utregt in zwang, 411
Gurtlerus, van zijne hiſtorie der Templieren, 213
Guido van Aveſnes, XLII Biſſchop van Utregt, 268
. . zijne vromigheit en andere gaven, 268, 269, 286
. . weigert den Kardinaals hoed, 269
. . ſterft ſchielijk, niet zonder vermoeden van vergift, 269, 300
. . zijne ordonantien, 271
. . zijne andere broeders, 286
. . is door de Vlamingen gevangen geweeſt, 299
Guido Graaf van Vlaanderen ſlaat het Hollandſche leger, 259
. . word geſlagen, 299
Gunterlingen, 300 Gunterlingen, een familie te Utregt, vechten tegen den Biſſchop, 351

H.

Haarlem, vier Kapellanen aldaar aangeſtelt met laſt van zielen, 618
Hangen, men plagt al van ouds geene misdaadigen binnen de Stad op te hangen, 257
. . zie geregt.
Hardenburg met gragten en ſchanſſen voorzien, 339
Heda gehekelt omtrent de wijding en den Mijter der Utregtſche Biſſchoppen, 58
. . verdedigd, 68, 69, enz.
Henrik IV. Keizer beveſtigt de voorregten der Utregtſche Kerke, 2
. . ſchenkt het Graafſchap van

van Holland aan den Biſſchop, 2, 9, 10
. . of daar toe geregtigd is geweeſt, 9, 10
Henrik V. erkent den Biſſchop Konradus voor zijnen Voeſter heer, 20
. . beveſtigt de giften van zijnen Vader aan de Kerk van Utregt, 20, 21
. . in den ban gedaan, 45
. . ſterft te Utregt, en word daar begraven, 48
. . zijne ordonantie raakende de vrye verkiezing, 49
. . trekt tegen de Vriezen (en Hollanders) op, 48
. . reden en uytſlag van deezen oorlog, 65
. . zijn verdrag met Paus Kalixtus, 49, 50, 64, 66
. . of dat verdrag zoo nadeelig voor den Keizer was, als Paulus Sarpi verzekert, 66
Henricus, XXXVIII Biſſchop van Utregt, 194
. . overwint den Gelderſman, 195
. . ſticht het Kaſteel Vredeland, 195
. . legt den grond van den nieuwen Utregtſchen Dom, 195
. . zijne dood en lof, 196
. . heeft wetten aan die van Amersfoort en Oudewater voorgeſchreven 196
. . verleent verſcheide voorregten aan die van Utregt, 197, 199
Henrik van Nieveld komt met gewapend volk binnen Utregt, 500
. . blijft al vegtende dood, 500
Herbergzaamheit hoedaanig van ouds gepreezen, 319
Heribertus XXVI Biſſchop van Utregt, 88
. . betemt de Drentenaars, 88
. . hoe hy Graaf Diderik bedwingt, 88, 89
Henricus LVIII Biſſchop van Utregt, 556
. . verſchil tuſſchen hem en den Raad van Amſterdam, 558
. . word uyt Utregt gejaagt, 563
. . geeft het Sticht over aan Karel de V. 564
. . redenen daar van, 567
. . heeft ronwkoop, 589
. . word Biſſchop van Worms, 590
. . of hy noch kan verdedigt worden enz. 598
Henricus Clingebile de Huxaria word ingekleedt als Kanonnik Regulier, 391
. . word overſte van het Klooſter te Windesheim, 392
Hermannus van Hoorn, XXVII Biſſchop van Utregt, 109
. . tweeſpalt in zijne verkiezinge, 109, 110
. . was al te ſlap in zijne regeeringe, 111, 112
Hermannus Biſſchop van Leona,

Leona, Wij bisschop van
Willebrandus Bisschop
van Utregt, 174
Herman van Woerden maakt
een aanslag op het leven
van Floris V. en neemt
hem gevangen, 206, 207
Herman van Lokhorst, Dom-
deken, hoofd der oproe-
rigen te Utregt, 400
Hezius (Theodoricus) ge-
heimschrijver van Adria-
nus VI. 604
Hincmarus van Rheims heeft
allereerst het onderscheid
tusschen openbaare en
verborge misdaaden, op
het stuk van de kerkelij-
ke tucht, verzonnen,
217
S. *Hieronymus-berg*, kerkje
aldaar gewijdt, 409
S. *Hieronymus-huis*, kerk
en kerkhof aldaar ge-
wijdt, 528
Holland of niet bedijkt is
geweest voor Willem II.
of omtrent dien tijdt,
183
. . dit gevoelen word dap-
per gehekelt door Janus
Douza, 184
Hollanders, *Zeeuwen*, *Vla-
mingen*, trekken met
menigte naar het Land
der Slaven, enz. om dat
te bewoonen, 119, 120
. . Hollanders trekken naar
het H. Land, 159, 160
. . helpen veel in het ver-
overen van Damiate,
160
. . helpen het leger der
Christenen in een groo-
ten nood redden, 161
. . hebben veel lands in
Vlaanderen bedijkt, 185
Hongersnood in Europa, 300
Hoogstraaten (Graaf van)
zoek *Lalaing*
Horst, by Deventer, Non-
neklooster aldaar gestigt,
196. 197
*Hubertus Bisschop van Yp-
puze*, Wij-bisschop te
Utregt, 390
. . zijne verrigtingen, 391
Huwelijken (heimelijke)
verboden, 234, 235, 282
. . moeten niet aangegaan
worden op verbode tij-
den, 282
. . mogten eertijds niet
aangegaan worden op
zondagen, 305
. . huwelijken op verbode
tijden aangegaan zijn
voor nietig en kragte-
loos aangezien, 306
. . lang verboden tot den
zevenden graad toe, 355
. . wie dat allereerst heeft
gedaan, 355, 356
. . hoe de graaden der
maagschap gerekent wor-
den, 355, 356
. . deeze uytbreiding van
de maagschap heeft groo-
te ongemakken veroor-
zaakt, 356
. . misbruiken omtrent de
heimelijke huwelijken,
559
. . twist omtrent dezelve
huwelijken tusschen den
Raad van Amsterdam en
den

den Biſſchop, 558, 559
. . heimelijke huwelijken verboden, 616
. . het Sakrament des huwelijks word doorgaans in de kerken bedient, 643
. . of zulks ook van ouds is gedaan, 641
. . is ook wel geſchiedt in gemeene huizen, 642

I.

Jaar, het nieuwe jaar te beginnen met Kersdag, 285
. . plagt op ſommige plaatzen met Kersmis, op andere met Paaſſchen te beginnen, 310
. . is eindelijk gebragt op 1 January, 310
Jaar van Chriſtus menſchwordinge, wanneer het zelve eerſt in de Pauſſelijke Bullen getekent is geweeſt, 596
Jaar word in de Roomſche Kancellary begonnen met den 25 Maart, maar in de Sekretarye der Brevetten met den 1 January, 597, 798
Jacobus van Oudshoorn, XLIV Biſſchop van Utregt, 320
. . bekomt door kragt van geld zijne beveſtiging te Romen, 321
. . doch wordt te Keulen gewijdt, 321
. . ſterft niet zonder vermoedenvan vergift, 322
Jacob van Zuden, voorgeſlagen tot Biſſchop van Utregt, 320
. . is Wij biſſchop van Utregt geweeſt, 323
. . zijne gaaven, 324
Jacob van Gulick, Minnebroeder enPrieſter, word ontwijdt, 384
Jacob van Lichtenberg algemeen Vikaris enz. 407
Jacobus de Ridder, Biſſchop van Hebron algemeen Vikaris van Frederick van Baden, 528
. . heeft Philips van Borgonje gewijdt, 530
Ieroen (S.) zijn feeſt als S. Laurens feeſt te vieren, 427
. . zijn lof enz. 427, 428
Ierſche Biſſchoppen, hunne armoede, 59, 74, 75
Indictie, Pauſſelijke indictien, wanneer begonnen, 596
Indompeling, zie *doop*
Inhuldigen (in 't bezit ſtellen) der Biſſchoppen door een leeke hand verboden, enz. 45
. . is egter op veele plaatzen in gebruik geweeſt, 44, 45
. . verdrag daar over getroffen tuſſchen der Paus en den Keizer, 64
. . het inhuldigen der Biſſchoppen (door den Vorſt) was een regt van de oppermagt, 114
. . die regel heeft veele uytzonderingen, 115

Interdict

Interdict, de Kruiſſen en beelden wierden in een Interdict afgenomen en op de vloer gelegt, 139, 140
. . op een plaats onder het Interdict leggende mag niemand begraven worden, 283, 349
. . *interdict* mag door de Dekens niet geveit worden als na behoorlijke kennis van zaaken, 350
. . wat voor dienſten in een interdict mogen verrigt worden, 354
. . de kerktucht daar omtrent is te mets al meer en meer verzagt, 354, 355
. . onheilen uyt de menigvuldige interdicten volgende, 355
. . ordonantien omtrent het onderhouden van 't interdict, 370
. . *interdict* over Utregt, 490
. . word van de Bedelmonnikken niet onderhouden, 490
Interdict, misbruik der Geeſtelijkheit daar omtrent, 256, 257
. . zijn niet zeer oud, 256 257
Intrede, *acceſſus* in 't ſtuk van kerk ampten wat te zeggen is, 646
Iohanna weduwe van *Willem* III. word Nonne in de Abdy van Fontanelle, 329
Iohannes XXII. Paus was ganſch niet vies in het verplaatzen der Biſſchoppen, 172
. . zie *Lodewijk van Beyeren*.
Iohannes van Naſſouw, XXXIX Biſſchop van Utregt, 199
. . word om zijne ongeleertheit afgezet, 200
. . onder hem is de regeering te Utregt omgekeert, 202, 203
. . zijne quaade regeering, 202
Iohannes Syrik, XL Biſſchop van Utregt, 206
. . verovert de kaſtelen Vredeland en Montfoort 206
. . zijne kerkvergaderlijke Ordonantien, 219, enz.
. . zijn tweede harderlijke Brief, 225
Iohannes van Bronkhorſt, verkozen tot Biſſchop van Utregt, 324
. . zijne verkiezing vernietigt door Johannes XXII, 325
Iohannes III, XLV Biſſchop van Utregt, 324
. . is aan het Stift opgedrongen, 325
. . zijne regeeringe is niet gezegent, 326
. . ſterft vol ſchulden, 326
Iohannes van Arkel, XLVII Biſſchop van Utregt was een groot oorlogsman, 337, 338
. . was geleerd, 338
. . heeft aan de Utregtenaars

naars het regt verleent van niet buiten het Sticht gedaagt te mogen worden, 339
. . word Biſſchop van Luik 338
. . kort begrip van zijne ordonantien, 342
. . gaat in Vrankrijk woonen om zich uyt deſchulden te redden, 350
. . trekt radeloos naar Romen, 351
. . word zeer geplaagt door zijne ſchuld-eiſſchers, 351
. . komt alles te boven, 351
. . zijne oorlogen, 351, 352
. . word zeer geprezen, *Iohannes Vernenburg*, XLVIII Biſſchop van Utregt,
. . word door zijne vyanden gevangen, 359
. . zijne beſchuldiging te Romen, 359, 360
. . ſterft, niet zonder vermoeden van vergift, 360
. . zijne ſtichtingen, 360, 361
. . was een zagtmoedig man, 361
Iohan van Hare, eerſte opregter der Haagſche Boekerye, 339
Iohan van Brederode, trouwt met de dochter van den Heer van Abcoude, 400
. . begeeft zich in een Klooſter, keert weder tot zijn Wijf, enz. 400
Iohan van Beyeren, plaagt de Utregtenaars, 401
Iohannes ab Arundine, of van Riet, Wij-biſſchop te Utregt, 507
Iohan Biſſchop van Korke, Wij biſſchop van Utregt, 525
Iohan Paal, Kanonnik te Keulen, Gemagtigde van *Iohannes van Verneburg* Biſſchop van Utregt, 378
Iohannes Biſſchop van Maskon, door Eugen. IV. afgezonden om de ſcheuring te Utregt te heelen, enz. 425
Iohannes, Prior van de Reguliere Kanonnikken te Utregt door den Legaat Lodowijk geprezen, enz. 472, 473
. . heeft veel uytgeſtaan om dat hy de Pauſſelijke ban vonniſſen tegen die van Utregt gehoorzaamde, 473
. . krijgt daar om verſcheide voorregten, 473, 474
Iſaacius Angelus, Grieks Keizer, misbruikt ſchandelijk de gewijde vaten, 251
Iudocus, Wij-biſſchop van David van Borgonje, 508
. . zijne verrigtingen, 508, 509

K

Kaajen, in 't Latijn ook Caji genoemd, 185

Kabeljauws- en *Hoeks-gezinden* wanneer opgekomen, 338
.. beletten het beveſtigen van Gijsbregt van Brederode, 479
.. willen Utregt plunderen, 500, 501
.. leven onmenſchelijk met de Brederodens, 501 502
Kalixtus, Paus, ſtaat den Mijter toe aan Biſſchop Godebaldus, 46, 47, enz.
Kanonnikken van Utregt, zie Utregtſche Kanonnikken.
.. wat opſpraak de naam van wereldſche Kanonnikken al geleden heeft, 150
.. witte Kanonnikken en zwarte Kanonnikken, 357
Kanonnikken, Keizers en Koningen onder de Kanonnikken opgeſchreven 43, 63, 106
.. de Keizers hadden de eerſte plaats onder de Dom-heeren, 96
.. ſtraf van de wederſpannige Kanonnikken, 134
.. van de Kanonnikken zonder teſtament ſtervende, 135
.. lijkdienſten over de geſtorvene Kanonnikken, 135
.. van hun leven in 't gemeen, 148
.. wanneer opgekomen, en afgeraakt, 148, 149
.. wereldſche Kanonnikken, 150
Kapelle, ſtichting der Kapellen, 644
Kapellaanen te Haarlem, zie Haarlem.
.. wat eigentlijk een Kapellaan te zeggen is, 644
Kapittel had de magt om den Biſſchop te ontbieden, 23, 33
Kappen eertijds van alle geeſtelijke perſoonen, ja ook van Leeken gedraagen, 35
.. zwarte kappen der Nonnen in witte verandert, 169, 173
.. de Kanonniken hebben doorgaans zwarte kappen gedraagen, 357
.. onderſcheid tuſſchen de Monniks-kappen, en die van de andere Geeſtelijkheit, 37
Kardinaelen waren eerſt boven de Biſſchoppen niet verheven, 294
.. zijn te mets al hooger en hooger gerezen, 295
.. ja zodaanig dat ze met den hoed op bleven zitten, terwijle dat de Biſſchoppen bloots-hoofds over end ſtonden, 297
.. wie dat verandert heeft 297, 298
.. verſcheide wetten tot hun voordeel gemaakt, 298
.. waren noch niet ingeſtelt ten tijde van S. Hieronymus, 528

Karel de Kaale was niet gedient met het Advokaatschap van de Kerken, 102, 103
Karel V. neemt den Raad van Amsterdam onderzijne bescherming tegen den Bisschop van Utregt, 560
. . het Stift van Utregt word hem in eigendom opgedraagen, 564
. . redenen daar van, 567
. . zijn brief aan de Kerken van Utregt, 577
. . zie Dekens, verkiezing,
. . hy handhaaft de regten der Utregtsche Geestelijkheit, 620
Kathuizers Klooster in de voorstad van Utregt, 383
Kats (Niklaas) komt den Adel van Utregt te hulp,
Keizerlijke Prebende, 106
Keizers onder de Utregtsche Kanonnikken opgeschreven, 43, 63, 106
. . hadden de eerste plaats onder de Domheeren te Utregt, 96
. . niemand voor Keizer van de Italiaanen gekeurd die niet gekroond was door den Paus, 177, 186
. . dit voorgeeven der Italiaanen is door Keizer Lodewijk van Beyeren voor een ketterye uytgemaakt, 187
Kelken, het verkoopen, verpanden enz. der zelven is altijd zeer hoog genomen en word verboden, 251, 276
. . hoe slordig dat somwijlen toegegaan is, 251, 252
. . sommigen hebben zich niet ontzien uyt gewijde Kelken te drinken, 251, 252
. . in wat gevallen het verkoopen der Kelken geoorlofd is, 253
Kennemers staan tegen den Adel op, 203, 204
Kerk, waar van aldus genoemt, 106
Kerk, vrydommen der Kerken, bepaalingen daar omtrent gemaakt ' 368, 369, 433
. . vrijdom der Kerken, 136, 137, 233, 349, 350
. . wetten daar voor gemaakt, 257
. . misbruik daar omtrent, 257, 258
. . gelden zoo hoog niet in Vrankrijk, 258
. . verdrag dien-aangaande gemaakt tusschen Philips van Borgonje en Bisschop Rudolphus, 258
Kerkelijke ampten hoe lang mogen openstaan, 243
. . mogen niet begeeven worden voor de dood des bezitters, 457
. . niet meer als eene te bezitten, 265
Kerk-ampten, de Bisschop en vordere Begeevers van Kerk-ampten in hunne vergeevinge door het R. Hof belet, 619
. . Keizerlijke brief daar tegen, 620

Kerk, verzoenen der Kerken, misbruik der Geestelijkheit daar omtrent, 256
.. vernielde Kerken mogen niet vervoert worden, 275
Kerken en Kerk-hoven tot Regt- en Rijks dagen gebruikt, 307
.. hoe de Kloosters aan verscheide Cathedraale en Parochi kerken zijn gekomen, 32
Kerkelijke bedieningen voor niet te verrigten, 227, 247
Kerkelijke gewaaden, het verkoopen, verpanden, der zelze, zie Kelken.
.. hoe slordig dat somwijlen toegegaan is, 251, 252
Kerkelijke regts pleging, ban tegen de stoorders der zelve, 220, 270
Kerkelijke persoonen, het regt der kerkel. persoonen die gevangen genomen worden, 131
.. straf van hunne beledigers, 132
.. en van de rovers hunner goederen, 132
.. ordonantie tegen de kerkel. persoonen dewelke byzitten houden, 221, 238
.. tegen de kerkel. persoonen die malkander tot drinken tarten, enz. 225
.. indien gevangen en gedoodt worden, wat 'er dan te doen staat, 228
.. mogen voor geen wereldsche regtbank getrokken worden, 229
.. zie Priesters
.. ordonantie over het gevangen neemen of dooden der kerkel. persoonen, 231, 277, 278
.. van hun woekeren, zie woekeren
.. van de kerkel. persoonen die ter herberg gaan, 226, 247
.. Kinderen van kerkelijke persoonen buiten de Kerk-ampten gesloten, 239, 258
.. hadden hunne eige regters, en konden qualijk oit overtuigt worden, 304
.. ordonantie tegen hunne baldadigheden, 371
.. moeten op de plaats van hunne bediening woonen, 313
Kerkelijke goederen, (straf van de roovers der zelve) 132, 279
.. straf der genen die het verpachten der kerkel. goederen beletten, 133 280
.. van de pachters der kerk-goederen die niet en betaalen, 133, 134
.. ban tegen de rovers der kerk-goederen, 221
.. eeuwige ban tegen de zelven, 141
.. kerkel. goederen niet te verpanden, 227
.. de Geestelijken hebben

dikwils de oorzaak gegeeven tot het rooven der kerkel. goederen, 240
Kerker, zie gevangenis
Kerkhoven tot regt- en Rijks-dagen gehouden, 307
. . in 't Latijn ook *atria* en *Paradiſi* genoemt, 308
. . waren bequaam om regtsdagen te houden, 309
. . waren met galderyen, hoomen, welriekende kruiden, enz. voorzien, 309
. . waarom *Paradiſi* genoemt, 309
. . wanneer men die heeft beginnen te wijden, 527
Klermond (Graaf van) doet Floris IV. in een tornoi-ſpel ombrengen, 175, 183
. . dat koſt hem ook zijn leven, 183
Klokken, door wien eerſt gewijdt en gedoopt zijn, 527
Klooſters onder geen Biſſchop ſtaande, hoe genoemt wierden, 101, 102
Kloofter-perſoonen, zie Monnikken.
Kluny (Abt van) had wel 200 Cellen onder zijne gehoorzaamheit ſtaan, 27
. . Abdy van Kluny is eerſt maar een Celle geweeſt, 29
Koenraad, zie Conradus.
Kommenden (hoedaanig in zwang gegaan hebben, 645
. . wat onluſten daar over zijn gerezen, 646
Kommunie der Leeken, wat geweeſt is, 215
Konings-veld, Abdy dicht onder Delft, gebouwd door Koning Willems Meuy, 180
Koſters moeten op zijn klerks geſchoren gaan 227
Krukken en ſtokken wierden eertijds in de Kerken gebruikt om op te ſteunen en te ruſten, 377
Kruisvaart naar 't H. Land, 121
. . kruisvaarten hebben menig menſch verarmt, de Pauzen ſtonden 'er beſt mee, enz. 123
. . de Franſche Geeſtelijkheit was over de kruistochten niet wel te vrede, 124, 125
Kruisvaarders, hoe zy met het kruis getekent waren 124
. . veele vrouwen namen het kruis aan en trokken naar het H. Land, 125
. . zie aflaaten
Kruiſſen en beelden wierden in een interdikt afgenomen en op de vloer gelegt, 139
Kruiſſen uyt den Hemel geregent, 522, 524
Kuik (van) Herman en en Andries van Kuik enz.

enz. vermoorden Floris den zwarten, 81
. . hoe daar over vervolgt door Diderik VI. 85, 86

L.

Laag (slot te Laag) wanneer gebouwd, 430
Lalaing (Antony de) Graaf van Hoogstraaten, 565
. . Bisschop Henrik draagt aan hem, die 's Keizers persoon verbeelde den eigendom op van 't ganssche Stift, 573
. . neemt deswege den eed af, 577
Laurens, Sint Laurens altaar te Rotterdam gewijdt, 510
Leeraar (*Doctor*) wat die naam eertijds betekende, 513
. . waarin Leeraar (*Doctor*) van een Meester, Magister, verscheelde, 513
Legaat, gebooren Legaat wat te zeggen is, 554
. . hun gezag is eertijds veel grooter geweest, 554
Leiden, voorregten en vrijdommen aan die van Leiden gegeeven, 364, 365, enz.
Leo X, bevestigt de regten der Utregtsche Kerke, 543
Letmatius (Hermannus) algemeen Vikaris, 653
. . zijne geleerdheit, dood enz. 654
Lidwina (S.) mirakel omtrent S. Lidwina goedgekeurd, 405
Lindanus (Willem) door Georgius van Egmond afgezonden naar Vriesland, 612
Lodewijk de Goede (Keizer) hoe kragtig is geweest voor het gemeen leven der Kanonnikken, 148, 149.
Lodewijk van Beyeren (Keizer) zijn krakeel met Johannes XXII. 327, 330
. verscheide Vorsten van Duitsland en Nederland willen hem te hulp trekken, 331
. . wie dat zijne verzoening met den Paus belet hebben, 331
Lodewijk Bisschop van Vise door de Kerkvergadering van Bazel afgevaardigt verleent eenige voorregten aan de Reguliere Kanonnikken van Utregt, 472
Lodewijk XI, Koning van Vrankrijk, mogt niemand lijden die in zijn Vaders gunst had gestaan, 511, 514
Lokhorst; zie Herman van
Loosduinen, Abdy aldaar gesticht door Machtildis, Weduwe van Floris IV. 179
Lijf-kastydingen, zie geeselingen.

M.

Maagſchap, hoe de graaden der maagſchap van ouds gerekent wierden, 355, 356
Maanden, regt der maanden omtrent het vergeeven der kerkelijke ampten, 648
Machtildis, Weduwe van Floris IV, ſtigt een Abdy te Loosduinen, 179
J. *Marcus* dag, als een feeſtdag te vieren, 558
Margareta, Gravin van Hennenberg zou 365 kinderen in eene dragtvoortgebragt hebben, 180
S. *Margaretaas-gaſthuis* te Utregt, bezogt enz. 379
Marien-waard (Abdy) door wien geſtigt, 81, 82
. . aan brand geſtoken 425,
Mattheus Biſſchop van Biduane, Wij-biſſchop van Frederik van Blankenheim, 404
. . zijne verrigtingen, 404 405
. . was gierig en een geeſtelijk amptverkooper, 409
. . heeft een quaad einde gehad, 409, 410
Mariaas-kerk te Utregt is door Biſſchop Conradus en door de hoofd-kerk geſticht, 24
Marius (Leonardus) loffelijke getuigenis hoe hy zich in de ſtudie heeft gedragen, 335
Maximiliaan van Ooſtenrijk belegert Utregt, dwingt de Burgers, enz. 491
. . beweegt Frederik van Baden om van het Bisdom af te ſtappen, 522
Meeſter, *Magiſter*, zie *Leeraar*.
Minnebroeder ontwijdt, en waarom, 384
. . is tot de ziedende olie verweezen, doch noch onthalſt, 385
Minnebroeders waren alvry voorbaarig in hoogdraavende pronk-tytels aan hunne klooſter-genooten te geeven, 514
. . zie Franciſcaner Broeders.
Mis der Biſſchoppen, van ouds was ieder een gewoon dezelve by te woonen, 34
. . daar toe waren de Paſtoors ook verpligt, 34
. . geen twee Miſſen op eenen dag te doen als in hoogen nood, 226, 236, 276
. . die in den Ban zijn, moeten uyt de Mis geweert worden, 273
. . oudstijds mogt geen Mis gelezen worden als buiten den tijd van de Biſſchoppelijke Mis, 35
Mis in de huizen van groote Heeren, 353
Misdaaden, onderſcheid tuſſchende openbaare en verborge

borge misdaaden, 212
.. wanneer en door wie eerſt verzonnen in het ſtuk van de kerkel. tucht 217
.. Petrus Damianus mogt van dat onderſcheid niet hooren ſpreeken, 217
Monnikken mogen zonder 's Biſſchops verlof niet preeken, 343
.. ongeregelde zucht der Monnikken om Prieſters te worden, een oud quaad, 353
.. onderſcheid tuſſchen Klooſter-monnikken en Cel-monnikken, 27
.. Monnikken op hen zelven en buiten het Klooſter woonende doen tegen de Regel van S. Benedictus 32, 33
.. mogten niet op de landgoederen onder de Boeren woonen, 33
.. mogten tot het preeken of biecht-hooren niet toegelaaten worden, als na het vertoonen van hunne magt-brieven, 342 343
.. aan Monnikken uyt hun Klooſter geloopen geen kerkelijke ampten te begeeven, 345
.. Monnikken zijn zoo oud niet als het Chriſtendom, 394, 395
Moort hoedaanig by de Hollanders en Vriezen is gewroken, 86
Morery, zijn misſlag omtrent de dood van Floris IV. 182
Muiden door de Utregtenaars afgebrandt, 352
Myter aan den Biſſchop van Utregt toegeſtaan, 46
.. redekaveling over den Myter der Utregtſche Biſſchoppen, 55
.. papiere Myters gedraagen uyt armoede, 59
.. of al in zwang gingen voor Biſſchop Godebaldus tijd, 59
.. bewijs dat het gebruik van den Myter veel ouder is, 75, 76, 77, enz.
.. zelfs door de Vorſten en gekroonde hoofden gedragen, 80
.. de Myter in een Koninklijke kroon gevoegd was een teken van de Opper-majeſteit, 80
.. het draagen van den Myter aan de Abten toegeſtaan, 177, 187
.. deftige mannen zijn daar tegen geweeſt, 187, 188
.. onderſcheid tuſſchen den Myter der Biſſchoppen ingevoerd, 188, 189
.. Myter aan de Priors der Reguliere Kanonnikken van Utregt toegeſtaan, 476
Munnikhuizen, zie Cellen.

N.

Naamen, zie toenaamen.
Nannius (P.) zijn gevoelen over den ouden ſtand van Holland, 181, 184
Nederlanders mogen niet buiten hunne Provincie gedagvaart worden, 548, 549
Nicolaus de Kaputiis, XLVI Biſſchop van Utregt, 333
. . legt deeze waardigheit af, en word Biſſchop van Vercelle, 334
. . word Kardinaal en ſticht een hooge ſchool te Peruſie, 334
. . heeft zelfs de Regels voor zijn Kollegie opgeſtelt, 335
. . ſticht daar twee plaatzen voor Studenten van Deventer of Utregt, 335
. . waarom dat hy geen Biſſchop van Utregt heeft willen blijven, 336
Niklaas van Putte, zijn lof, 299
S. *Niklaas Abdy* te Middelburg, 41
Nonnen veranderen de zwarte kap in een witte, 169
. . ſtraf der Nonnen die hunne belofte ſchenden, 343

O.

Officiaalen, wat magt gehad hebben, 304
. . hebben hunne magt dikwils misbruikt, 305
Olien, de H. Olien nergens als by den Biſſchop te haalen, 227, 277
On-echtelingen tot de kerkelijke Wijdzels niet toe te laaten, 264
. . mogten te Utregt geen Kerkelijke bediening veel min de Biſſchoppelijke waardigheit bekleeden, 480
. . ſommige wetten ſpreeken anders, 484
Ongenade, *Hy zal in de ongenade van S. Pieter vallen*, achter Pauſſelijke Bullen geſteld, wat te zeggen is, 108
Ontwijding der Prieſteren, voorbeelden daar van, zie *Floris van Wevelinkhoven* en *Petrus* een Prieſter,
. . daar moeſten behalven den eigen Biſſchop noch zes Biſſchoppen tegenwoordig zijn, 402
. . die wet is naderhand verandert, 402
. . die ontwijding is niet meer gebruikelijk in Vrankrijk, 403
Ooſtbroek, Abdy, wanneer geſtigt, 42
. . de kerker van de order genoemd, 43

Oploop

Oploop te Utregt, 48, 65
Oprode (Joachim van) Biſſchop van Hebron, algemeen Vikaris te Utregt, 656
Ordinaris, *Ordinarius*, wat te zeggen is, 645
Otto I. XXXIII Biſſchop van Utregt, 151
. . zijne gaaven, 151
. . zijne dood, 152
. . zijne vordere gaaven en deugden, 154
Otto II. XXXIV Biſſchop van Utregt, 155
. . is in Syrien geweeſt, 155
. . zijn oorlog tegen den Geldersman, 155
. . word jammerlijk en wreedelijk gedoodt, 156
. . heeft zijn eigen Vader, en daar na zijnen Broeder tot Biſſchoppen gewijdt, 157
. . is met Frederik den II niet in Syrien geweeſt, 155, 159
. . hy heeft die onluſten zelf op zijnen hals gehaalt, 162
Otto III. XXXVI Biſſchop van Utregt, 175
. . word tot voogd aangeſtelt over Willem II. 175
. . temt de Drentenaars, enz. 176
. . word de Raads-heer van Willem II. Roomſchen Koning, 177
Otto Graaf van Benthem beoorlogt het Stift en word gevangen, 99
. . word door een anderen Graaf Otto gedoodt, 100
Otto, zoon van Diderik VI. word Graaf van Benthem, 100
Overledene Biſſchoppen, hun inboedel geplunderd: zie plunderen.
Otto de Wedde, gemagtigde en *Syndicus* enz. beroept zich uyt naame der vijf Kerken op den Paus, 415
Oudewater tot een Stad gemaakt door Biſſchop Henricus, 197
. . door de Utregtenaars verovert en afgebrandt, 352
Overſpel, of 'er overſpel begaan word tuſſchen een getrouwd man en een vrye vrouwsperſoon enz. 344
Outers in een interdict, ontbloot, of met een hairen kleed gedekt, 139, 140

P.

P*Allium*, het zelve te verkrijgen koſte geld, 72
. . veele volkeren hebben zich met Biſſchoppen vergenoegt, zonder naar het *Pallium* te vraagen, 73
S. *Pankras-kapittel*, te Leiden geſticht, 360
Paradiſus, Paradijs voor Kerkhof genomen, zie Kerkhof.

Park, Abdy van Park is eerſt maar een Celle geweeſt, 29
Parochi-kerken, hoe de Kloosters daar aan zijn gekomen, 32
Pauzen die zich den naam van S. Pieter aangematigt hebben, 100
. . waren ook gebonden aan de kerkelijke tuchtregelen en andere wetten, 216
. . hebben zich de magt aangematigt om alle Kerk-ampten te vergeeven, 456
Pauſſelijke Brieven, of de Pauzen eertijds niet gewoon waren hunne naamen te zetten voor de naamen der geenen daar zy aan ſchreven, 595, 596
. . zie *zaligheit* en Apoſtoliſchen zegen.
Petronella Gravin van Holland, oorloogt tegen Henrik V. 65
. . ſticht een Abdy te Rhijnsburg, 44
. . dwingt de Monnikken van Egmond om Anſelinus, voor Abt aan te neemen, 62
Petrus Bleſenſis kon niet lijden dat de Abten den Myter enz. droegen, 187
Petrus Damiani mogt op het ſtuk van de kerkelijke tucht niet hooren ſpreeken van het onderſcheid tuſſchen de openbaare en verborge misdaaden, 217
Petrus en Paulus (de H. H.) wanneer de Pauzen beide die naamen hebben beginnen uyt te drukken, 554
. . waarom zy beide die naamen nu uytdrukken, 555
Petrus, *Kardinaal van S. Joris*, zijne ordonantie, 237
Petrus, een Prieſter vermoord een anderen Prieſter, enz. 401, 402
. . word ontwijt, 402
Petrus vaaer Voorſt, uytvoerder van het Teſtament van Willem Enkevoort, 602
Philippus de Leidis, 379
. . deftig Regtsgeleerde, Raadsheer van Willem van Beyeren Graaf van Holland, 380
. . zijne ſchriften en dood, 380
Philips van Borgonje (de goede) kant zich tegen de afperzingen der Landdekens, 432, 434
. . belet de beveſtiging van Gijsbregt van Brederode, 478
. . dwingt de Over-yſſelaars enz. om David te erkennen, 486
. . word van ſommigen niet geprezen, 550
Philips van Borgonje, LI Biſſchop van Utregt, 531

. . word

. . word aangenomen onder de Hovelingen van Maximiliaan, 532
. . word Zee-overſte, 533
. . gaat voor Gezant naar Julius II. 534
. . word Biſſchop van Utregt, 535
. . Heda prijſt hem niet, 538
. . wat Philips al voor heeft gehad, 539
. . zijne gebreken, minneryen enz. 520
. . zijne dood, 521
. . of hy moeſt gedwongen worden om het Bisdom aan te neemen, 551
. . waarom dat ze hem Biſſchop gemaakt hebben, 551
. . hoe in oorlog is geraakt, 553
. . van zijne baſterd-kinderen, 554
Plunderen van den inboedel der overledene Biſſchoppen, 431, 463
. . is een oud misbruik, 463, 464
Pieters (S.) Kerk te Leide gewijd door Godebaldus, 44
Poſtulaat-guldens, 425
Premonſtreits heeren of Norbertynen hebben den Myter niet willen aanneemen, 187
Prieſter, in wat jaaren iemand Prieſter mogt worden, 153
. . zie wijden.
. . verhevendheit der Prieſteren, 209
. . daarom is hun val des te zwaarder, 209
. . oude tucht omtrent de gevallene Prieſters, 209 210
. . laater tucht omtrent de zelven, 213
. . waarom de gevallene Prieſters niet van de Kerkelijke gemeenſchap geſcheiden wierden, 214
. . verſcheide ordonantien raakende hun gedrag en bedieningen, 223, 224, 225, 226, enz.
. . moeten op zijn Klerks geſchooren en gekleed gaan, 234, 273
. . mogen geen verbode wapenen draagen, 234, 273
Prieſters kinderen, buiten de Kerk-ampten geſloten, 239, 258
Prieſters in de huizen van groote Heeren gebruikt als geringe knegten, 353
Priors voor Overſten van Cellen genomen, 28
Prioryen voor Cellen genomen, 26
Prooſten van Weſt-vriesland, voorregten aan dezelven toegeſtaan door Biſſchop Godebaldus, 53
. . mogten eens in de zeven jaaren een Biſſchop gebruiken dien zy begeerden, 54
. . die door den Deken en Kapittel van S. Maarten verkoren waren, hadden geene Biſſchoppelijke

pelijke beveſtiginge van noden, 54

Q.

Quintijn, S. Quintijns Abdy is eerſt maar een Celle geweeſt, 29

R.

Raas Doggert, naar Romen afgezonden door de drie Staaten van Utregt, 458
. . hoe hy te Romen mishandelt is, 458
Rabanus Biſſchop van Spiers word door den Paus aangeſtelt tot Biſſchop van Utregt, 413
. . ſtapt 'er van af, 413
Regt, het Vrieſſche Regt door David van Borgonje afgeſchaft, 494
. . het Franſche Regt door hem ingevoerd, 495
. . hoe het Regt van ouds te Utregt is gepleegt, 503
. . Vrieſſche, Allemanniſſche, Saliſſche, Borgondiſſche regten, 503, 504
Regt-dagen voor deezen onder den blooten hemel gehouden, 307
Regt van Patroonſchap en *Regt van voorſtellinge*, wat onderſcheid daar tuſſchen is, 592
. . wereldſch en plaatſelijk Regt van voorſtellinge, 592
Reguliere Kanonnikken uyt Zeland gejaagt, 41
. . ook uyt Staveren, 43, 83
. . hunne belofte, 391
. . van de oudheit van hunne order, 394
. . die van Utregt door den Legaat Lodewijk geprezen, om dat zy de ban-vonniſſen gehoorzaamt hebben, 472, 473
. . zie Johannes Prior enz.
. . ſommigen hebben zich aan die vonniſſen niet gekreunt, 473
Reinoud van Vianen zoekt zich Biſſchop van Utregt te maaken, enz. 382
Reliquien der Heiligen in S. Jans Kerk gevonden, 516
. . dezelve bezigtigt en bezegeld door Jac. de Ridder, 529
Reſervatien der kerkelijke ampten, 639
Rheims, vergadering aldaar gehouden tegen Henricus V. enz. 44, 45
Rhenen door Johannes van Arkel, Biſſchop van Utregt, bemuurd, 339
Rhijn-guldens waar van aldus genoemd, 411
Rhijnsburg, Abdy aldaar geſtigt, 44
. . de Abdy aldaar door Diderik VI. geſtelt onder de beſcherming van S. Pieter, 89, 101
Richardus, Koning Willems

lems Meuy, bouwt de Abdy van Konings-veld, 180
— is daar begraaven, 180
Ridders van 't Gasthuis te Utregt, 197
Ridders van de Duitsche Order te Utregt, 197
Rigobertus (S.) sommigen meenen dat hy het gemeen leven der Kanonnikken in Europa ingevoert heeft, 148
Robertus Pullus Kardinaal wat hy van de geesselinge schrijft, 146
Rogier van Bronkhorst tot Bisschop van Utregt voorgeslagen, 396, 397
Rota, een Regtbank te Romen, 336
Royardus, Minnebroeder, prijst den Bisschop Georgius, 620
Rudolf Kasteelein van Koeverden, zijn wedervaavaaren, 166, 167, 172
. . word op een rad gezet, 167, 173
Rudolphus, LIII Bisschop van Utregt, 412
— regeert het Bisdom in weerwil van den Paus, 425
— word bevestigt en gewijdt, 425, 426
— is bezorgt voor zijne onderhoorige Landen, 430
— is de beschermer der Geestelijkheit geweest, 431
— zijne dood, 431
— zijne ordonantien tegen eenige misbruiken, 432
— de Kapittels en de Burgery van Utregt verbinden zich om Rudolphus getrouw te blijven, 434
— word aangenomen tot Bescherm-heer van het Stift, 441
— schrikkelijke ban tegen hem uytgesproken door Paus Martinus, 461
— raakt in den haat van veele Burgers, 462 zijn inboedel word na zijne dood geplundert, 431, 463
Rudolphus Agricola, zijne geleerdheit, enz. 464
Rupertus van Duits, is Monnik geweest in de Abdy van Oostbroek, 42
Rijksdagen voor deezen onder den blauwen hemel gehouden, 307

S.

Sakramenten moeten voor niet bedient worden, 227, 247
— de zeven Sakramenten, en twaalf Geloofs-artijkelen moeten somwijlen voor het Volk uytgeleit worden, 235, 236, 274.
Schakers van vrouluiden mogten niet ontbonden worden zonder toestemminge der wederzijdsche vrien-

vrienden, 433
Schoenen, boogsgewijs gebogte schoenen aan de de Kerkelijke persoonen verboden, 273
— Willem van Malmes heeft daar al op gesmaalt, 303
Scholasticus wat eertijds betekende, 147
seripandus (Hieronymus) heeft gearbeidt om het verplaatzen der Bisschoppen uyt te roejen, 172
S. *Servaas Kerk* en Abdy te Utregt gebouwd, 168
sicilien, beide de Sicilien wat te zeggen is, 172
Steden zijn ook Kasteelen, *vici*, *villæ*, genoemt geweest, 119
Steenwijk, Kapittel aldaar gesticht door Bisschop Henricus, 196
Sodomy, of de Templiers daar van beschuldigt moeten worden, 293
— of die in sommige Katolijke Landen voor een *peccadillo* of kleinigheit is gehouden, 293, 294
— de Heidenen zelf hebben daar een yzing voor gehad, 302
— hoe de oude Batavieren dezelve verfoeit hebben, 302
— Engeland is om die zonde door God aan de Noormannen overgegeven, 303
Stoelen en banken zijn laat in de Kerken opgekomen, 376
Stokken en *krukken* wierden eertijds in de Kerken gebruikt om op te steunen, 377
Straffen, dezelve zonde niet tweemaal te straffen, 214
Studenten, ordonantie raakende de uytvaart der Studenten, 156
Syncelli der Konstantinopolitaansche Kerke wat geweest zijn, 296
— begeerden boven de Bisschoppen en Aartsbisschoppen te zitten, 297

T.

Templieren, onderzoek over de regtmaatigheit of onregmatigheit van hunne uytroeyinge, 287
— hoe dat ze tot bekentenis zijn gedwongen, 287, 288
— belachelijke misdaaden aan dezelven opgeticht, 288
— wat uyt hunne veroordeelinge te besluiten staat 291
Testamenten, die niet uytgevoert worden, aan den Bisschop op te geeven, 346, 347, 348
Theodorikus I. XXXI Bisschop

ſchop van Utregt, 127
— ſterft in Italie, 128
Theodoricus II. XXXII Biſſchop van Utregt, 129
— word gevangen door Graaf Willem, maar door de Vriezen verloſt, 130
— zijn oorlog tegen den gemelden Graaf, 130
— zijne ordonantien, 131
— groot voorſtander van de Gravinne Ada, 139
Theodoricus, Minnebroeder, Wij-biſſchop van Otto III. Biſſchop van Utregt, 192
Thomas Baſinus zie Baſinus.
Thomas a Villa-nova heeft zeer gearbeidt om het verplaatzen der Biſſchoppen uyt te roejen, 172
Tienden, Leeken mogten zich niet bemoejen met de Tienden der onbebouwde Landen, 228
— Leeken waren al van ouds verlekkert op de Tienden, 254
— tegen de Biſſchoppen die dezelven aan Leeken gaaven, 254
— de Simony ſpeelde daar ſomwijlen onder, 254, 255
— hoe zulks te verſtaan is, 255
— ſommige Tienden worden noch als erfelijke goederen bezeten, 255
— Tienden van onbebouwde landen en braaklanden, 306, 307
Toe-naamen der adelijke huizen wanneer opgekomen, 98, 107, 118
— hoe laat in Zweden, Bohemen, enz. opgekomen, 108
— zijn al ouder, 118
Toren van den Dom te Utregt gebouwd, 312
Tornoy-ſpeelen van ouds gemeen in Vrankrijk, Duitsland, enz. 182
— door verſcheidene Pauzen verboden, 182
Torre (*Jacobus de la*) maakt dat de tweede plaats te Peruſie aan de Utregtſche Studenten weder word gegeeven, 335
Toveryen verboden, 277

V.

Vander Vorſt, zie Pieter vander Vorſt.
Veluwe, Verſchil tuſſchen de Graaven van Gelderland en de Biſſchoppen van Utregt over het bezit van de Veluwe, 123
Verdrag-punten van het Roomſche Rijk en den Roomſchen Stoel, omtrent het vergeeven der kerkelijke ampten, 635, 636, 648
— hoe-

— hoedanig in alles niet zijn onderhouden, 649
— hoedaanig van allen niet aangenomen, 649, 650
Vereenigingen der kerkelijke ampten; hoedaanig dezelve plagten te geschieden, 646
Vergeeving van Kerk-ampten, zie *Kerk-ampten*.
Verkiezing, van een Bisschop aan de Utregtsche Kerk gegeeven door Conradus III. 94
— hoe dat te verstaan is, 107
— de vrye verkiezing geeft voet aan de kuiperye, 109
— het Volk van Utregt en van Romen omtrent op den zelfden tijd van hunne stemmen beroofd, 113
— de Kerk-vergadering van Lateranen wil de godvruchtige mannen in de verkiezinge gekent hebben, 103, 107
— de Keizers hadden 'er groot deel in, 107
— het gemeene Volk misbruikte zijn regt in het verkiezen, 113
— Regt van sommige Vorsten in de verkiezinge van Bisschoppen en Abten, 115
— verkiezing geschiedt op driederhande wijze, 483
— verkiezing van een Bisschop van Utregt mogt niet gedaan worden zonder voorgaande benoeminge van den Koning als enz. 584
— verkiezing der Dekens hoedaanig naar de tijdelijke overdragt te Utregt bepaalt is geweest, 584
— hoe verre zulks door Karel V. en Philips II. uytgerekt is geweest, 593
— het zelfde kunsje is door Karel V. noch meer in 't werk gestelt, 594
— hoedaanig het verhaal van de verkiezinge der Bisschoppen aan den Paus moet gezonden worden, 640
— onderscheid in het overzenden van dat verhaal, 641
Vervalschers der Pausselijke brieven, aan den Bisschop bekend te maaken, 347
Vlamingen, *Hollanders*, *Zeeuwen*, enz. trekken met menigte naar het Land der Slaven om dat te bebouwen, 119, 120
Vlamingen vallen in Holland, enz. 299
— worden geslagen, 299
Vlierbeek, Abdy van Vlierbeek is eerst maar een Celle geweest, 29
Vogel-gevecht, 522
Volk (het) misbruikte zijn magt in de verkiezingen,

gen, 113
Vormzel altiid aangezien als een voltrekking van het Doopzel, 301
— de Gedoopten wierden aanſtonds gevormt, 201
Vredeland (Slot) geſticht door Biſſchop Henricus, 195
— is onder de kleine Steden gerekent geweeſt, 198
Vriezen trekken naar 't H. Land, 159, 160
— helpen veel in 't veroveren van Damiate, 160
— hebben zich beſt van alle onder Willem II. gequeeten in het beleg van Aken, 186
Vrieſſche Wetten, zie Regt
Vrij-plaatzen, zie Kerkelijke vrijdommen.
Utregt afgebrand onder Heribertus, 93
— de Regeering te Utregt omgekeert onder Johan van Naſſouw, 202, 303
— opſchudding te Utregt onder Frederik van Blankenheim, 400
— onder Henrik van Beyeren, 590
— interdict over Utregt, 490
— word van de Bedelmonnikken niet onderhouden, 490
Utregt, Staaten van Utregt beroepen zich op den Paus, 458
— klaagen over de eenzijdigheit van den Paus, 458, 459
Utregt in eigendom opgedraagen aan Karel V. zie Henrik LVIII Biſſchop.
Utregtſch Bisdom geplaagt door de Heeren van Amſtel, 120
Utregtſche Kanonnikken, Keizers wierden wel opgeſchreven onder de Utregtſche Kanonnikken, 43
Utregtſche Kerk krijgt van Konradus III. het regt om een Biſſchop te verkiezen, 94
— hoe dat te verſtaan is, 107
Utregtſche Geeſtelijkheit vereenigt zich tegen de opgeleide ſchattingen voor Walraven, 466
Utregtenaars ſtaan tegen den Adel op, 203, 204
— hun regt van niet buiten het Stift te mogen gedaagt worden 339, 340, 545
— dit regt beveſtigt door Karel V. 341
— weeren zich kloekelijk tegen Jan van Beyeren, 401
— hunne regten beveſtigd door Leo X. 543

W.

Walraven van Meurs Domprooſt, krijgt eenige ſtemmen tot het Bisdom, 412
— word door de party van Zuederus (na Zuederus dood) tot Biſſchop verkoren, 465
— hoe de zaak bemiddelt is, 465, 466
— door den Paus beveſtigd, 465
— de Geeſtelijkheit moet hem eenig geld opſchieten, 466
Walterus Abt van Villers, zijn leven, 162
Walraven van Brederoden, gevangen genomen onder David van Borgonje, 502
— onmenſchelijk gepijnigt, 502
Walviſch, wondere Walviſch gezien, 523
Wapenen, *wapenſchilden* of uyt de Tornoy-ſpeelen zijn voortgekomen, 182
Watervloed in Holland, enz. 117, 119, 311
Wederkeeringen, in het ſtuk van kerkelijke ampten, wat te zeggen is, 646, 647
Wereldſche Kanonnikken, zie Kanonnikken.
Wereldſche Monnikken, 151
Weſop door de Utregtenaars afgebrandt, 352
Weſterlinge, Weſtlinge 210
Wetten Vrieſſche wetten door David van Borgonje afgeſchaft, 494
— zie regt.
Willebrandus XXXV Biſſchop van Utregt, 164
— ſtraft de moordenaars van zijnen Voorzaat Otto, 166
— word meer geroemt over zijn geſlagt en wapenhandeling, als over zijne godvruchtigheit en geleerdheit, 167
— zijne dood, 168
— kan niet geſtorven zijn in 't jaar 1236, 173
Willem I. Graaf van Holland, en Floris III. zijn zekerlijk in 't H. Land geweeſt, 159
Willem II. Graaf van Holland ſtaat onder de voogdy van Otto III. Biſſchop van Utregt, 175
— ſtelt Dijk-graaven aan tot bewaaring van Rhijnland, 176
— word tot Roomſch Koning gekozen tegen Frederik II. 176
— hy heeft Frederik niet veel afbreuk gedaan, 176
— word te Keulen door Albertus Magnus op een wonderlijk gaſtmaal onthaalt, 177, 189

— ſticht

. . ſticht een Kloofter voor de Preek-heeren, 178
. . laat zich onder de Burgers van Utregt optekenen, 179
. . vervoert het Hof van s' Gravezande naar den Haag, 179, 190
. . zijne dood, 181
Willem III. Graaf van Holland helpt den Biſſchop Frederik Syrik, 318, 319
. . zijn vonnis tegen den Baljuw van Zuid-holland, 327
. . of dit verhaal waarachtig is, 329, 332
. . zijne dood, 329
Wilhelmus I, XXI Biſſchop van Utregt, 1
. . een ſchrander en kloekmoedig karel, 1, 2
. . zoekt zich meeſter te maken van Holland, 2
. . raakt in oorlog met Robregt den Vries, 3
. . trekt naar Jeruſalem, zijne ongelukkige reis, 4, 12
. . volgt de party van Henrik IV. tegens Gregorius VII. 5
. . verſchil over zijne manier van ſterven, 6
. . zijn verſchil over de Kerk van Brugge, enz. met den Biſſchop van Noyons, 6, 7
. . hoe dat hy het oog op Holland heeft gehad, 10
— valſche vertellingen omtrent zijne dood, 6, 12, 13
. . en omtrent zijne verdoemenis, 14
Willem II. XLI Biſſchop van Utregt, 260
. . zijne geleerdheit, enz. 260
. . word te Utregt gevangen gezet, 260
. . word in een veldſlag gedoodt, 261
. . aflaats-brief wegens dien doodſlag, 262
. . zijne ordonantie tegens de baſtard-kinderen, 263
. . heeft aan de Hollanders de handen vol werk gegeeven, 267
Willem Hartog van Gelderland, zijne geweldenary omtrent de verkiezing van een Biſſchop van Utregt, 396, 399
Wilhelmus Enkevoort, LIX Biſſchop van Utregt, 599
. . word Dataris gemaakt door Adrianus VI. 599
. . Biſſchop van Utregt zijnde blijft hy doorgaans te Romen, 600
. . zijne ſchriften en ſtichtingen, 601
. . zijn graf-ſchrift, 602
. . is de eenigſte geweeſt die oit door Adrianus VI. tot het Kardinaalſchap is verheven, 604
. . is door de Duytſchers in het veroveren van de Stad Romen gevangen

geweeſt, 604
Windesheim, Pant en Kerkhof aldaar gewijdt, 390
. . Sakriſty, Kapittel-huis, enz. aldaar gewijdt, 410
Witte van Heemſtede, zijne dapperheit en lof, 299
Woekeraars (openbaare) moeten tweemaal in 't jaar afgekundigt worden als in den ban vervallen, 228
Woekeren een oud quaad in de Kerke, 244
. . ook in kerkelijke perſoonen, 244
Wondere tekenen gezien, 522, 523
Wraakneeming over het vermoorden van zijne vrienden, zie *moord*, *Dodo*
Wijding der Utregtſche Biſſchoppen, Redekaveling over dezelve, 55
. . wanneer iemant mogt Prieſter gewijdt worden, 153
. . ſommige heilige mannen zijn heel jong Prieſter gewijdt, 153

Y.

Yſſelmonde (Kaſteel te) gebouwt of althans verſterkt, 3

Z.

Zaligheit en *Apoſtoliſſchen zegen*, wat Paus die toewenſching eerſt ingevoert heeft, 594, 595
Zegerus (Minnebroeder) ſpreekt met grooten lof van Biſſchop Georgius van Egmond, 650
Zijl, (Klooſter van Zijl te Haarlem, 652
Zee-monſter in de Purmer gezien, 403
Zeeuwen, *Vlamingen*, *Hollanders*, trekken met meenigte naar het Land der Slaven, enz. om dat te bebouwen, 119, 120
Zitten in de Kerken was eertijds niet gebruikelijk, 376
. . dit is de Kanonnikken in een Synode verboden, 377
Zirix-zee, die van Zirixzee gepreezen, 299
. . wederſtaan den vyand zeer manhaftig, 299, 300
Zonde, dezelve zonde niet tweemaal te ſtraffen, 214
Zuederus Uterloo door eenige Kanonnikken tot Biſſchop gekozen, 363
. . was ongeleerd, onbeſchaaft, enz. 363, 373
. . tot algemeen Vikaris van het Stift door het Lom-kapittel aangeſteld, 373
Zuederus Heer van Gaasbeek, ſtigt het Karthuizers Klooſter in de Voorſtad van Utregt, 383
Zuederus van Gaasbeek, Kanonnik, van ſommigen tot Vikaris in 't tijdelijke

lijke verkoren, 373
Zuederus van Kuilenburg, LII Biſſchop van Utregt, 412
. . word gedwongen de Stadt te verlaaten, 413
. . ſpreekt ten ban uyt tegens Rudolphus Diephout, 414, 459
. . om zijne zaak ſtaande te houden reiſt naar de Kerk-vergadering te Bazel, 426
. . word daar Biſſchop van Ceſaræa gemaakt, 426
. . zijne ordonantie raakende het Feeſt van S. Jeroen, 427
. . had de kunſt niet van wel te regeeren, 457
Zuederus van Voorhout, algemeen Vikaris van Biſſchop Zuederus, 462
Zuederus van Baſinghem, verdrijft de nieuwe Majeſtraat uyt Utregt, 204, 205

Druk fouten en Byvoegingen.

PAg. 39. lin. 10. Daar op moet deeze bemerking gemaakt worden: Men leeſt egter in dit werk, aan 't 225 zijdje, dat Johannes van Syrik al geſchreeven heeft. *Door de genade van Godt en van den Apoſtoliſchen Stoel Biſſchop van Utregt.*

pag. 57 linie 1. *Goddelijke dingen*, lees *dienſten.*

p. 83. onder in de Noten *lees* verſcheide gedenkſchriften raakende dit Kloosſter.

p. 88. aan de kant *Trentenaars* lees *Drentenaars*,

P. 101. lin. 2, 3, 4 enz. moet de zin aldus gelezen worden.

Al word zekere Abdy geſtelt onder de beſcherming van den Paus, daar door is dezelve noch niet ontheven van 's Biſſchops gezag: zoo als de Gloſſa, en de Kanoniſten doorgaans redeneeren over het antwoord van Innocentius III. (*Cap.* 18. x. *de privil.*)

Ja al geeft zoo een Abdy, tot een teken van haare onderwerpinge, en jaarlijkſche ſchatting aan den R. Stoel, dat is noch geen teken dat de Biſſchop over zoo een Abdy niet meer te zeggen zou hebben, zoo als Alexander III. (*cap.* 8. x. *eodem*) heeft verklaart.

Maar om zoo een ontheffing te bewijzen, moet de Paus zoo een Abdy, Kerk, enz. met uytdrukkelijke woorden van 's Biſſchops magt ontſlagen hebben: of de Paus moet uytdrukkelijk gezeit hebben dat zoo een Abdy enz. S. Pieter toekomt, of de geregtigheden van S. Pieter toebehoort: gelijk wy Innocentius in deezen brief zien ſpreeken: of hy moet zodaanige Monnikken aangenomen hebben voor byzondere Onderdaanen van den R. Stoel enz. Indien hy hen aanneemt voor byzondere Kinderen van den R. Stoel, dat is wederom geen bewijs dat ze van de Biſſchoppelijke magt ontheven zijn, zie *Bonifacius* VIII. *in cap.* 10. *de privil. in* VI.

p. 103. lin. 6. van *Ments*, lees van Rheims. p. 105. lin. 15. den brief: lees de brief. p. 108. lin. 28. voegt daar by.

Dat de Grieken die gewoonte hadden blijkt uyt de oude Griekſche Hiſtoriſchrijvers. By Thucydides, om anderen nu voor by te gaan, vindt men geduurig, *Ariſteus Pellicæ*, *Callicrates Calliæ*, *Timanor Timantis*, *Iſarchidas Iſarchi*, *Eurymachus Leontiadæ*, enz. aarW

onder

onder altijd *filius* verſtaan wordt : dat is even eens gelijk de boeren noch doorgaans ſpreeken: Pieter Janſſe: Jan Hendrikſe: Klaas Gerritſe : enz.

p. 119. *lin.* 14. van *Villa* hebben wy in 't eerſte ſtuk al getoont, dat het in de middelſte eeuwen voor een Stad is genomen : wy hebben hier maar by te voegen dat het metter tijd een geheele Landſtreek heeft betekent, zoo als by den Hooggeleerden Heer Menſo Alting. (*verbo ſeptem villæ*) gezien kan worden.

p. 139. *lin.* 3. van onderen lees *decretales* Gregorii IX.

p. 140. *lin.* 32. *throonen* lees *throon*

p. 161. *lin.* 6. oorlog en *lees* oorlogen.

p. 161. *lin.* 6. van onderen, *gedraeng* lees gedragen.

p. 184. *lin.* 26. geenen lees geene.

p. 190. *lin.* 29. lees te 's Gravezande heeft geſtaan.

p. 204. *lin.* 11. lees 's morgens vroeg.

p. 212. *l.* 9. in de lees ende.

p. 217. *l.* 31. lees indien zodaanige Geeſtelijken.

p. 243. *lin.* 32. lees, vier, of volgens eenige andere wetten, drie maanden tijds.

p. 258, *lin.* 5. *verradelijk*, lees verraderlijk.

p. 258. *lin.* 38. *beloven*, lees bevolen.

p. 282. *allerheilige* lees allerheiligſte.

p. 287. *lin.* 27. *die* lees die 't

p. 292. *lin.* 24. *wierden* lees wierd.

p. 294. *lin.* 5. van onderen, *zitten* lees zittende

p. 297. *lin.* 15. *Cedremis*, lees Cedrenus

p. 298. *lin.* 3. van onderen, lees eenige van deeze wetten

p. 300. *lin.* 9. lees van 't Gooy

p. 304. *lin.* 3. lees in de achtſte en negende eeuwe

p. 308. *lin.* 33. *atria zijn Kerkhoven* enz. Hier moet bygevoegt worden: Egter is het waar dat *Atrium*, hoe wel zeer zelden, noch in een nauwer betekeninge genomen is geweeſt voor dat gedeelte van het Kerkhof 't welke dicht voor de Kerkdeur was gelegen, en daar het portaal ſtond. Dus leeſtmen by Gratianus (*can.* 13. *qu.* 1. *can.* 15.) dat de doode lichaamen moeten begraaven worden *in atrio*, enz. 't welk, zoo als Baluzius in zijne Aantekeningen over Rhegino bewijſt, daar genomen word voor het gezeide deel van het Kerkhof

p. 309. *l.* 5. van onderen, *in de*, lees ende

p. 342. *lin.* 8. daar moet deeze Aantekening bygevoegt worden. Doch dit onderſcheid is 'er tuſſchen

het Privilegie van Koning Willem en dat van Leo X, dat de Koning maar ſpreekt in gevalle van burgerlijke en wereldlijke zaaken, doch de Paus van zaaken die tot de geeſtelijke Vierſchaar behooren.

p. 296. in *lin.* 31. moet het volgende bygevoegt worden. Doch andere geleerde mannen, die anders al zoo genegen voor den luiſter van 't R. Hof als Lupus zijn geweeſt, ſpreeken heel anders van deeze zaak. Onuphrius Panvinius (*lib. de Epiſcopatibus, titulis, Diaconiis Cardinalium*) bekent dat de Kardinaal Biſſchoppen, tot de tijden van Gregorius VII. en Urbanus II. toe, de voorrang niet hebben gehad voor de Biſſchoppen. En Zerola getuigt in zijn *Praxis Epiſcopalis* (*verbo Epiſcopus*) dat de Biſſchoppen tot de tijden toe van Klemens V. en Johannes XXII. hooger geweeſt zijn als de Kardinaalen. Dat meer is, Barboſa, gaande op het ſpoor van ouder Kanoniſten, ſchrijft in zijn Boek van het Kerkelijk Regt (*c.* 1. *n.* 17.) en Gomezius in zijne voorreden op de Regelen der Kancellarye getuigt het ook, dat 'er tot Bonifacius VIII. toe geen een Biſſchop is geweeſt, die den Kardinaals hoed zou willen aanneemen hebben: en dat om deeze reden, dat ze het voor een onbillijke zaak hielden van een hooger tot een laager waardigheit af te klimmen,

p. 353. *lin.* 30. lees den akkerbouw

p. 357. *lin.* 1. lees getoont hebben

p. 405. *lin.* 18. *om 'er de dooden te konnen begraaven*: Dat moet zoo wonder niet ſchijnen: men heeft voor deezen ook de lichaamen der overledenen wel in de Muuren der Kerken begraaven: want zoo word *exedræ* verſtaan by Gratianus (*cauſſ.* 13. *qu.* 1. *can.* 15.) dat de doode dicht by de Kerkdeur, of in 't portaal der Kerke, of in de muuren der Kerken, (*in exedris eccleſiæ*) moeten begraaven worden. Die plaatzen in de muuren wierden *exedræ*, dat zoo veel als zitplaatzen te zeggen is, genoemt, om dat ze in de muuren der Kerken, om 'er op te zitten, gemaakt waaren. Dit is althans de waarſchijnlijkſte uytlegging. In die muuren, die zoo uytſtaken, wierden ook eenige holen of verwelfzels gemaakt om 'er de lichaamen in te begraaven. Zodaanige holen, die ter begraaffeniſſe gedient hebben, zijn 'er noch met menigte te zien in de Hoofd-kerk van Tullen, Hoofd-ſtad ider Provincie

vincie van Limoges ; zoo als Baluzius in zijne aantekening op Rhegino ons verzekert.

p. 423. *Andermaal*, *derdemaal* (7) *zeer kragtig* enz. de volgende Aantekening op deeze plaats is in het drukken overgeslagen. Deeze manier van zulke berigt-brieven te eisschen schijnt wat kragtig te luiden: maar moet geweeten worden dat dit volgens den gewoonlijken stijl van regten gedaan word. Die een beroep doet, moet volgens de kerkelijke wetten (*cap. 6. de Appell. in* VI.) zulke brieven op het kragtigste binnen de dartig dagen eisschen, of anders is hy van zijn beroep versteken: dit moest van ouds op verscheide tijden gedaan worden; doch de Paus verklaart aldaar dat men volstaan kan met het eene reis, in plaatze van drie reizen, te doen. En dit wierd gemeenlijk dan met deeze uytdrukkinge gedaan, *verzoek zeer kragtig*, *noch kragtiger*, *op het allerkragtigste*, enz.

Deeze berigt-brieven of gelei-brieven (in 't Latijn *Apostoli*) zijn in de wereldsche Regtbanken buiten de mode geraakt. En Fleury, in zijne inleidinge tot de Kerkelijke Regten, (*part.* 3. *c.* 23.) getuigt dat ze by de Franssen ook in onbruik zijn geraakt in de Geestelijke Regtbanken.

p. 425. *lin.* 12. *ge-eischet* lees ge-eischt

p. 446. *lin.* 26. lees en Kerke van Utregt

p. 448. *lin.* 6. van onderen, *hebben* lees zijn

p. 458. *lin.* 6. van onderen, *en geen regt*, lees geen regt

p. 463. *l.* 6. van onderen, *die Trosley*, lees van Trosley.

p. 464. *lin.* 24. ook moet hier noch by gevoegt worden. Dit rooven is niet alleen in 't werk gestelt tegen den inboedel der Bisschoppen en Pauzen: maar men vindt ook dat wereldsche Heeren en Mevrouwen aldus na haare dood berooft zijn geweest. Onder anderen heeft Thomas Kantipratanus (*lib.* 1. *c.* 7.) zulks verhaalt van Maria, Gravinne van Kampanie, dewelke lange jaaren zeer prachtig en wereldsch had geleeft. Als zy eindelijk op haar doodbedde lag, en een heiligen en zeer welspreekenden Abt tot haare vertroosting had ontboden, is de Abt aanstonds gekomen, maar wierd voor de kamerdeur gehouden. Want ondertusschen was de Gravin gestorven; en ieder een, Jonkers, Knaapen, Dienaars, en al wat 'er in huis was, had het

het even drok met alles wat 'er was, goude en zilvere vaten, klederen, huisraad, kuſſens, en lijnwaat weg te rooven. Ja dit rooven en kaapen ging zoo bont toe, dat een van de knegten, die wat laater by gekoomen was, het bedde daar het doode lichaam op lag aanpakte; en het naakte lichaam, want dat was ook al uytgeſchudt, op het ſtroo liet vallen.

Als de Abt eindelijk de deur had laaten opbreeken, en iemand van de huisgenooten het naakte lichaam eerbaarheits halve wilde dekken, vond hy anders niet om 'er op te leggen als het bedde-ſtroo.

p. 508. laatſte regel, *Manica*, lees *Monica*.

p. 544. *lin.* 21. *des*, lees der

p. 550. *lin.* 21. *Graaven*, lees gaven

p. 555 *lin.* 13. lees de volgende

p. 564. *Reg.* 20. tot noch toe niet gedrukt: ziet evenwel Lamb. Hortenzius, (*Rer. Ultr. p.* 166.) Fr. Hareus in zijne jaarl. Pontus *Heuterus*.

p. 565. *reg* 3. *Wolfgang van Affeſtein.* Daar moet deeze Aantekening by ſtaan. Deeze Wolfgangus van Affenſtein ſtaat by Lambertus Hortenſius (*Rer. Ultraject. l.* 7.) doorgaans vermeldt onder den naam van *Abſtemius*, zoo als uyt de Aantekeningen op den zelven Hortenſius verſtaan kan worden. Hortenſius geeft hem doorgaans kleinen lof, en verzekert dat hy meer gepaſt heeft op winſt en rijkdom als op eer en glorie: dat hy voor den man wierd gehouden die den Biſſchop tot het neemen van wraak en tot verſcheide wreedheden heeft aangezet: dat hy fors, hardvochtig en wreed van imborſt was, enz. Doch des te meer word hy gepreezen in een opdragt-brief, ſtaande voor de Werken van een zekeren Regtsgeleerde, Tancredus: zoo als in de gemelde Aantekeningen gezien kan worden.

p. 565. *reg.* 4. *Johan van Schonenberg.* By Lamb. Hortenſius word hy Schonenburg genoemt. Deeze moet ook in het beſte blaadje by de Burgery niet geſtaan hebben; want, zoo als Hortenſius ter gemelde plaatze getuigt, wierd hy van zommigen voor den man gehouden die den Biſſchop tot die wreedheden heeft opgehitſt.

p. 578. *lin.* 19. *de volgende Bulle van Klemens* VII. voeg daar by: deeze Bulle ſtaat ook in 't Latijn achter aan de Hiſtorie van Lambertus Hortenſius.

p. 591.

p. 591. *l.* 19. *Twee Kanonnikken in de Lek geworpen:* voeg daar by: hunne naamen ſtaan by Lamb. Hortenſius uytgedrukt. De eerſte was Antoni Venrode, tegen wien de Biſſchop verbitterd was om dat hy onder den Geldersman voor penningmeeſter had gelpeelt. De tweede was Godefroy Cnuretorf, die iets tot nadeel van den Biſſchop had geſprooken. Omtrent al dit woeden en ombrengen van 's Biſſchops vyanden ſtaat noch aan te merken, dat de vrienden der gevangenen by tijds aan den Graaf van Hoogſtraten naar Mechelen hadden geſchreven: en daar ook kragtig lieten werken, dat het ſtraffen der gevangenen mogt uytgeſtelt worden tot dat Hoogſtraaten zelf te Utregt zou aangekomen zijn. Maar de Biſſchop, de lucht daar van gekreegen hebbende, heeft des te grooter haaſt met het ſtraffen gemaakt: zoo dat ze al geregt waren, eer dat 'er zoo een order van Hoogſtraten was aangekomen.

p. 592. *lin.* 4. By deeze Aantekening moet gevoegt worden: doch ik heb naderhand gemerkt dat hier een drukfout in het Latijn is ingeſlopen: en dat 'er, in plaats van Aartsbiſſchop van Utregt, moet ſtaan Aartsbiſſchop van Trier: dit blijkt voor eerſt uyt de Bulle van Klemens VII, daar de Aartsbiſſchop van Trier duidelijk word genoemt: ten tweede, uyt deezen Brief van Biſſchop Henricus zelf, zoo als die by Lamb Hortenſius, doch met eenige verkortinge, te leezen ſtaat. En aldus zal de Aantekening, die op gemelde woorden gemaakt is, niet te paſſe komen.

p. 596. *lin.* 9. lees, als in die aan Tyro:

p. 598. onder aan, even voor de 12 Aantekening, moet dit ingelaſcht worden: Die omſtandig begeeren te weeten in wat onruſt deeze Biſſchop geduurig heeft geleeft, hoe dat hy door de ſterkſte party van de Utregtenaars geringeloort en buiten de Stad gehouden is geweeſt: hoe wild dat het te Utregt toeging, de ganſche Stad meer als eens veeg heeft geſtaan om door de woedende partyen verdelgt te worden, hoe Burgers tegen Burgers gewapent hebben geſtaan, enz. die kan den meergemelden Lamb. Hortenſius nazien. Daar zal men ook vinden waarom de Biſſchop buiten de Stad wierd gehouden: te weeten om dat hy 'er met eenige Krijgsbenden meende in te komen, en de uytgebannene Zoudenbalchen met hunne aanhangers, die zekerlijk

kerlijk om geen groote redenen de Stad hadden moeten verlaaten, weer in 't bezit van hun Vaderland begeerde te herſtellen. Men zal daar vinden hoe vinnig dat de party, die de overhand had, tegen hem heeft aangegaan: hoe dat ze zich niet ontzien heeft den Biſſchop op haare eige hand en door 't ſtooken van den Geldersman af te zetten, en een nieuwen Biſſchop, te weten, eenen N. Bicheling, Kanonnik te Keulen, in zijne plaats aan te ſtellen: hoe dat ze kort daar na zijne wapenen, die in den Dom ophingen, daar uyt heeft gerukt en aan ſtarden geſcheurt: eindelijk hoe de Biſſchop tot die gedagte, van het Stift aan Karel V. over te geeven, ten deele door wraakluſt, ten deele ook door dwang is aangedreven: want hy zag zich anders niet te redden, en zijne zaaken ſtonden zoo vertwijfeld, dat hy een van beiden moeſt kiezen; of zijne Vyanden als te voet vallen, en zodaanige vrede aanneemen als 't hun zou believen hem toe te ſtaan: of zijn Bisdom verlaaten, en met ſchande weer naar huis gaan druipen.

En van de andere kant, zegt Hortenſius, rekende hy 't voor genoegzaame winſt, indien hy zijn hart mogt ophaalen met het ſtraffen van zijne Vyanden, al moeſt het hem zijn eigen welvaren koſten. Hier by quam dit ongeluk noch, dat hy van zijne eige raadsheeren als verraaden wierdt. Het waren, zegt Hortenſius, een deel magere en hongerige gaſten, die door het Borgondiſch goud gewonnen waren, en den Biſſchop geduurig de oren vol blaaſden dat 'er geen andere uytkomſte te hopen was. Gemelde van Affenſtein, zo wy Hortenſius gelooven, heeft voor zijne aanraadinge en voor zijn deel alleen vijf duizend (guldens, of dukaaten, dat ſtaat 'er niet) bedongen. En noch was hy een groote gek, zeide Hoogſtraaten naderhand, want hy kon 'er even gemakkelijk tien duizend voor bedongen hebben. Vorders geeft Hortenſius, den Biſſchop deeze getuigenis, dat hy, wat zijne inborſt en genegendheit tot de vrede belangde, voor niemand der voorgaande Biſſchoppen behoefde te wijken: maar indien men acht geeft op de wiſſelvalligheden der wereldſche zaaken, en hoe dat hy zich van quaade raadslieden bedient heeft, dat 'er uyt dien hoofde geen gevaarlijker Biſſchop voor 't gemeene beſt is geweeſt. Dat hy een deftig man zou geweeſt zijn, had hy zich door al te groote ligtgeloovigheit niet laaten misleiden, enz.

Hy

Hy heeft het gesien als het te laat was, als hy weder naar Hoogduitsland zou keeren, heeft hy in het bywezen van eenige zijner vrienden, met de traanen in de oogen geklaagt, dat hy door den raad en de vlyende tong van sommigen, die hy voor zijne getrouwste vrienden had aangezien, zijnen Mijter had verlooren. Hy wenschte dat het hun naar hunne werken mogt vergaan; en dat zy hunnen beul in hun gewisse mogten vinden, enz. Hortensius weet evenwel niet, en ik zou het zoo verre met hem houden, of deeze verandering tot Utregts geluk of ongeluk moet gerekent worden. Het is wel waar dat die Stad haare vrijheit, haare oppermagt, haare eige voogdy en die oude en dierbaare glorie heeft verlooren: dat ze nu naar vreemde wetten heeft moeten hooren, in plaats van wetten te geeven: dat ze in het bekleeden der aanzienlijkste ampten haare eige inwoonders nu zag voorby gaan, en als een O in 't cijfer gerekent worden: dat vreemdelingen, en wat voor vreemdelingen dikwils op de kussens zaten, en de Utregtenaars naar hunne pijpen deeden dansen. Maar daar tegen was al dat inlandsch woelen en vechten, en verbannen, en doodslaan, en ik weet niet wat al gedaan. Alle die bloedige partyschappen en vyandschappen waren nu uyt: Lichtenbergen, Zoudenbalchen, Gunterlingen, Vriezen, en ik weet niet wat al partyen meer, hadden nu uyt, enz.

Zoo zijn dan alle de oude regten en kostuimen van Utregt te niet gegaan of verandert: alles zegt Hortensius raakte nu 't onderste boven: kerkelijk of wereldlijk, daar wierd weinig meer op gepast: de landdagen van het Volk wierden afgeschaft: de eertekenen der Burgemeesteren en der twee Opper-raadsheeren (zilvere hovelen) wierden hun afgenomen: het regt van Burgemeesters te verkiezen, en van de Majestraat af en aan te zetten, wierd den Koning toegeweezen. De regtshandelingen kreegen een ganschandere gedaante: de vrije verkiezing van een Bisschop ja van een Deken, wierd de Geestelijkheit ontnomen. Ja S. Maarten zelf moest 'er door lijden: want, zoo als in de hand-tekeningen op Hortensius *p.* 167. staat aangemerkt, deeze H. Patroon van 't Utregtsche Stift is na deeze verandering niet meer in het Stads wapen afgebeeld geweest.

p. 605. *l.* 13. doch Michiel Enkevoort, lees Michiel Enkevoort.